STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 06309

IN LOYF FUN YORN

L. Berman

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ל. בערמאן (לייבעטשקע)

אין לויף פון יארן

זכרונות פון א יידישן ארבעטער

פארווארט פון חבר נח
אדייכפיר — ה׳ ר. אבראמאָוויטש

ארויסגעגעבן דורכן מעמוארן־קאמיטעט
ביים דווינסקער „בונד" בראנטש 75
ארבעטער־רינג אין אמעריקע

הילע־צייכנונג פון מחבר

Printed in Poland

L. BERMAN
In łojf fun jorn
Nakładem autora

דעצעריי „ריםדן", ווארשע, נאוואליפקי 7

Druk. „Grafia", W-wa, Nowolipki 7

מיין גייסטיקן פאטער און
דערציער — דעם אלגעמיינעם
יידישן ארבעטער-בונד
אין ליטע, פוילן און רוסלאנד.

מיין הארציקן דאַנק די חברים פון מע־
מוארן־קאָמיטעט ביים דווינסקער „בונד״־
בראַנטש 75 פון אַרבעטער־רינג פאַר
זייערע חברישע באַמיִונגען אַרויסצוגעבן
מיין בוך.

מיינע בעסטע גרוסן אויך די חברים און
פריינט אין אַמעריקע, וואָס האָבן דעם
קאָמיטעט מיטגעהאָלפן אין זיין ארבעט.

לייבעטשקע

פּאָרוואָרט

דרעך דער מחבר פון די „זכרונות“, וועלכע ליגן פאַר אונז, האָט זיך צו מיר געווענדעט, איך זאָל אָנשרייבן אַ פּאָרוואָרט צום בוך, בין איך געווען אין אַ פאַרלעגנהייט. איך האָב, דעם אמת זאָגנדיק, ליב צו לייענען זכרונות, איך האָב זיך אָבער געטראַכט וואָס אַזוינס קאָן מיך איבעררעאַשן אין דעם נייעם בוך זכרונות, אַז עס זאָל מיך אַזש קאָנען באַוועגן אָנצושרייבן אַ פּאָרוואָרט. דאָס איז דאָך אַ מין פּאַס, אַ מין רעקאָמענדאַציע, מיט וועלכער מען דאַרף זיך אַוועקלאָזן אין דער ברייטער לעזער־וועלט, און אויסשטעלן אַזאַ פּאַס — דאַרף מען דאָך זיין זייער פּאָרזיכטיק. מען קען דעריבער פאַרשטיין, אַז נישט מיט קיין לייכט האַרץ האָב איך גענומען די צעשאָטענע קאָרעקטור־בלעטלעך אין האַנט אַריין.

און איך דאַרף גלייך זאָגן, אַז עס האָט נישט לאַנג געדויערט, און מיין גאַנצער אומרו איז פאַרשוווּנדן, פון מיינע ספקות איז קיין זכר נישט געבליבן. איך וועל זיך נישט שטעלן אין קיין פּאָזע פון אַן „אַלץ ווייסנדיקן“ און וועל נישט זאָגן, אַז אַלע פאַקטן, וועלכע דער מחבר באַשרייבט אַזוי שיין און באַשיידן (הגם ער איז אַליין כמעט אַלע מאָל געשטאַנען און די ערשטע רייען און נישט ווילנדיק זיך אַרויסגערוקט אויפן ערשטן אָרט), זענען מיר געווען באַקאַנט. וועגן פיל און פיל זאַכן, דערהויבענע מאָמענטן און אונזער ראָמאַנטישער פאַרגאַנגענהייט האָב איך זיך פון בוך צום ערשטן מאָל דערוווּסט און מיט אַ ציטער אין האַרצן וועגן זיי געלייענט. מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם האָב איך געלייענט, און איך מיין, אַז דאָס זעלבע וועט איבערלעבן יעדער, וואָס וועט לייענען די הערלעכע געשיכטע פון דעם דווינסקער, „ב. אָ“ („באָיעוואָי אָטריאַד“) קאַמף־דרוזשינע. אונטער דער ווירקונג פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג, אונטער דער ווירקונג פון „בונד“, וואַקסט אויף אַ נייער דור יידישע אַרבעטער. דער „פּאַריער צווישן די פּאַריער“ נעמט זיין גורל אין זיינע אייגענע הענט. עס וואַקסט אויס אַן אויסגעגלייכטער שטאָלצער קעמפער, וועלכער פירט מוטיק און אומדערשראָקן דעם היסטאָרישן קאַמף פון זיין קלאַס און פּאַרטיי־

דיקט ביז זעלבסטאָפּפּערונג זיין פּערזענלעכע זעלבסטווירדע. דער „בונד" האָט צום לעבן אַרויסגערופן און דערצויגן אַ גאַנצן מענטשן, אַ קאָמפּראָמיסלאָזן יידישן פּראָלעטאַריער־קעמפער, מיט אַ הויך־אַנטוויקלטן רעוואָלוציאָנערן זעלבסט־געפיל. די געשיכטע פון דווינסקער ב. אָ. גיט אונז אַ גלענ־צענדיקע אָפּשפּיגלונג פון אויבן געזאָגטן.

אָבער נישט די פאַקטישע זייט פון די זכרונות, וועל־כע איז פאַר זיך אַליין זייער אינטערעסאַנט און לייענט זיך שפּאַנענדיק, וויל איך אין מיין פאָרוואָרט אונטער־שטרייכן. דאָס בוך האָט אין מיינע אויגן אַ גאַנץ באַזונדערן ווערט. מיר האָבן דאָ פאַר זיך געגעבן אין איינפאַכע, באַ־שיידענע און דערום אַזאַ שיינע שילדערונג פון לעבנס־גאַנג פון א מענטשן, — אַ לעבן פון אַן אַרבעטער, וועלכער באַשרייבט אין נישט־געקינצלטע, פּשוטע ווערטער זיינע אָרעמע, ביטערע קינדער־יאָרן; די גרויזאַמע סביבה, דעם גאַנצן פיין און לייד, וואָס אַ קבצנות־קינד איז פאַראורטיילט אַריבערצוטראָגן; די ערשטע טריט אין דער „ברייטער וועלט" אין גענצן פּיס (אויסער די ד׳ אמות פון טאַטע־מאַמעס שטוב) און דאַן שוין טאַקע די ברייטע וועלט, וואו עס נעמט זיך פאָרמירן דער גייסטיקער מהות פון אַ יידישן אַרבעטער־סאָציאַליסט, פון אַ בונדיסט. די פאַקטן, וועלכע די זכרונות ברענגען אונז, בילדן דעם, אַזוי צו זאָגן, רע־וואָלוציאָנערן לבוש פון דעם לעבעדיקן מענטשן, זיי וואַקסן אין זייער פאַרנעם אין באַדייטונג צוזאַמען מיטן וווקס און רייף־ווערן פון טרעגער פון דעם לבוש, דעם מחבר פון די זכרונות. דער מענטש איז דאָ נישט אָפּגעריסן פון דעם, וואָס ער גיט איבער. איר פילט, דערלייענענדיק דאָס בוך ביזן סוף, אז איר האָט פאַר זיך נישט נאָר אַ אינטערע־סאַנטע דערציילונג, נאָר אַ מענטשלעכן דאָקומענט.

און דאָס גיט צו דעם בוך אַ גאַנץ באַזונדערן ווערט און אַ גאַנץ באַזונדערן חן.

די זכרונות זענען אַ שיינער קאַפּיטל אין אונזער געשיכטע, פון וועלכער מיר שעפּן מוט און באַגייסטערונג פאַר אונזער רעוואָלוציאָנערן קאַמף פאַרן סאָציאַליזם.

אַריינפיר

נישט לייבעטשקע, נאָר מיר אַלע דאַרפן זיין דאַנקבאַר די חברים, וואָס האָבן אים דערמונטערט אָנצו־שרייבן זיין בוך. וואָרום דאָס בוך איז אַן אמתע באַרייכע־רונג פון דער יידישער ליטעראַטור, אַן אמתער געשאַנק פאַר דעם יידישן לייענער.

זכרונות און מעמואַרן באַזונדערס רעוואָלוציאָנערע, זענען דוקא יענער ליטעראַרישער מין, אין וועלכן די יידישע ליטעראַטור איז לפי ערך רייכער, ווי אויף אַנדערע געביטן. עס זענען פאַראַן דערינערונגען פון מעדעם, מיכאַ־לעוויטש, פון אַנדערע רעוואָלוציאָנערע טוער. עס זענען נישט לאַנג פאַרעפנטלעכט געוואָרן די זכרונות פון שמריהו לעווין און שמעון דובנאָוו. יעדער פון אָט די ווערק שפיגלט אָפּ נישט נאָר אַ געוויסע תקופה, נאָר אויך אַ געוויסן סאָ־ציאַלן שיכט אין יידישן פאָלק. קיין גרויסע אַריסטאָקראַטן און גבירים זענען נישט געווען אויך די אַנדערע מעמואַריסטן. דאָס זענען אַלץ מענטשן פון מיטלשטאַנד, אָדער פון די נידעריקערע „פאָלקס־שיכטן. אָבער קיין איינער פון זיי, אחוץ אפשר ליטוואַק, האָט נישט געשטאַמט פון אַזאַ פּראָלעטאַ־רישער אָרעמקייט, ווי לייבעטשקע. קיין איינער פון זיי איז נישט אויסגעוואַקסן ווי אַן אַרבעטער. לייבעטשקעס זכרונות זענען די ערשטע אויטאָביאָגראַפיע פון אַ יידישן אַרבעטער. די ליטעראַרישע וויזיט־קאַרטע פון אַ יידישן פּראָלעטאַריער, וואָס איז אויסגעוואַקסן גייסטיק אין „בונד”.

מיר האָבן, באמת, זיך נישט וואָס צו שעמען מיט דעם דאָזיקן דעביוט פון אונזער תלמיד.

דער אמתער ווערט פון אַ ליטעראַרישן ווערק ווערט באַשטימט נישט דורך דער טעכנישער גלאַטקייט פון סטיל, נישט דורך דער קונציקייט פון אויפבוי, נאָר דורך דעם, צי איז אין אים פאַראַן דאָס „אייביק מענטשלעכע”; צי איז דעם אויטאָר געלונגען אַריינצופלעכטן אין דעם ליטע־ראַרישן געוועב אַ שטיק נשמה, אַ שטיק אמתן לעבן, דער מענטשלעכער און דעריבער אויך דער ליטעראַרישער ווערט פון בערמאַנס בוך איז זייער באַדייטנד.

די דערינערונגען וועגן די קינדער־יאָרן, די באַשריי־

בונג פון דער שטוב, פון דעם שטייגער לעבן, פון די עלטערן פון די הונגעריקע טעג און די אומרויקע נעכט אין דער פאַמיליע פון אַ דווינסקער אָרעמאַן. די סצענקעס, וואָס פלעגן זיך דאָ אָפּשפּילן. דער געלער פלאַם פון קעראָסינלעמפּל, וואָס פלעגט צאַנקען און וואַרפן משונהדיקע שאָטנס אויף די ווענט און דעם סופיט פון דעם אָפּגעלאָזענעם צימער, ווען דער טאַטע פלעגט ביינאַכט לייענען זיינע ראָמאַנען און די מאַמע פלעגט זיך בייזערן אויף דעם „רוצח". די דאָזיקע קאַפּיטלען קריצן זיך איין אין זכרון אומפאַרגעסלעך. דער עפּישער, רויקער, כמעט צאַרטער טאָן פון דער דערציילונג — אָן ביטערקייט, אָן צאָרן, מיט אַזויפיל טיף־מענטשלעכער ווייכקייט און הומאָר—פאַרשטאַרקט אומגעהויער די ווירקונג פון די בילדער, וואָס דערמאָנען די צייכנונגען פון גאָיאַ.

איך בין אַליין אַ דווינסקער, אַ לאַנדסמאַן פון לייבעטשקען. אמת, איך בין פרי אַוועקגעפאָרן פון דער היים, און איך האָב אויך מיין בונדישע טעטיקייט אָנגעהויבן אין אַן אַנדער שטאָט. אויך מיט מיין לאַנדסמאַן און פּאַרטייחבר לייבעטשקע האָב איך זיך באַקאַנט נישט אין אונזער געמיינזאַמער היימאַט־שטאָט. אָבער דאָך בין איך אויסגעוואַקסן אין דווינסק, (דעמאָלט נאָך דענעבורג), און אַלץ, וואָס לייבעטשקע שרייבט וועגן דווינסק, וועקט אין מיר דערינערונגען פון מיין אייגענער קינדהייט. דער אַלטער בולוואַר, די ריגער און פּעטערבורגער גאַס, די דאַמבע און דאָס פעסטונג, דאָס זענען אויך פאַר מיר אויף אייביק אונפאַרגעסלעכע און ליבע דערינערונגען. אין די ווינטערגעשלעגן אויף דער פאַרפרוירענער דווינע, צווישן די „גרייווער" און „פלאַנאָווער" האָב אויך איך אין עלטער פון 10-11 יאָר אויספּרובירט מיינע „קעמפערישע טאַלאַנטן". אויך די „וויטעבסקער" בעקערקע, ביי וועלכער לייבעטשקע האָט געאַרבעט, איז פאַר מיר נישט קיין אומבאַקאַנטע פּערזענלעכקייט. איך געדענק אָבער, אַז מיין מאַמע איז אַריבער צו דער „קאָוונערקע". אפשר איז דאָס טאַקע געווען צוליב יענער „פאַר עסערונג", וואָס עס האָט אַריינגעטראָגן אין דער צוגרייטונג פון טייג דאָס קינד, וואָס דאָס לערן־יינגל לייבעטשקע האָט געמוזט „ניאַנטשען"...

אָבער מיין דווינסק איז פאָרט נישט געווען לייבעטש-

קעס דווינסק. איך בין אויפגעוואַקסן אין אַ „באַלעבאַטישן" הויז פון אַ האָלץ־סוחר. מיין פאָטער איז נישט געווען קיין גביר, אָבער עסן, קליידער און די מעגלעכקייט צו לערנען זיך איז פאַר מיר קיינמאָל נישט געווען קיין פּראָבלעם. און מיר, באַלעבאַטישע קינדער, האָבן אין אונזער קינדהייט גאָר קיינמאָל ריכטיק נישט פאַרשטאַנען, אַז אַ פּאָר גאַסן ווייטער ווינען די לייבעטשקע בערמאַנס, פאַר וועלכע אָט די זעלבסטפאַרשטענדלעכע זאכן זענען אַן אומדערגרייכבאַרער אידעאַל, וועלכן זיי קענען קיינמאָל נישט פאַרווירקלעכן. מיר האָבן געוווסט, אַז עס זענען פאַראַן „אָרעמעלייט" ביי אונז אין שטאָט, און האָבן אויף זיי „רחמנות געהאַט"... אָבער ערשט אין יאָרן אַרום האָבן מיר — די זין און טעכטער פון די „באַלעבאַטישע" קלאַסן — זיך צוזאַמענגעטראָפן מענטשלעך און פּאָליטיש מיט די קינדער פון דער אָרעמקייט אין די רייען פון „בונד"! ערשט די רעוואָלוציאָנערע אַרבעטער־באַוועגונג האָט צוזאַמענגעבראַכט אונטער איין דאַך אונזער בירגערלעכע און קליין־בירגערלעכע אינטעליגענץ מיט דעם אַרבעטער, וואָס האָט אויפגעהערט צו זיין אַן אָביעקט פון „רחמנות". און איז געוואָרן דער קעמפער פאַר דער צוקונפט פון גאַנצן פאָלק, פון דער גאַנצער מענטשהייט.

די דאָזיקע אַנטוויקלונג איז שוין נישט איינמאָל באַשריבן געוואָרן אין פּאָליטישע אַרטיקלען און ביכער, אָבער אין לייבעטשקעס זכרונות ווערט דער פּראָצעס פון גייסטיקן און מאָראַלישן אויפשטייג פון יינגן יידישן פּראָלעטאַריאַט געשילדערט צום ערשטן מאָל נישט פון אויסן, נאָר פון א י נ ו ו י י נ י ק, און נישט נאָר געשילדערט אויף אַ נ ד ע ר ע, נאָר פריער פאַר אַלץ דעמאָנסטרירט דורך דעם א י י ג ע נ ע ם לעבן, דורך דעם וווּנדערבאַרן וווּקס פון דער אייגענער פּערזענלעכקייט. עס איז אינטערעסאַנט נישט נאָר דאָס, וו אָ ס לייבעטשקע דערציילט אונז וועגן זיינע חברים און פריינט. עס איז אינטערעסאַנט פאַר אַלץ צו זען, ווי אַ ז ו י ער דערציילט און וו אָ ס ער זעט און ווי אַזוי ער זעט די וועלט און די מענטשן. וואָרום אין דעם דריקט זיך אויס מיט אומגעווייגלעכער קלאָרקייט דער גייסטיקער אויפשטייג, די וווּנדערבאַרע פאַרוואַנדלונג פון אַן אָרעמען האַלב־פאַרהונגערטן אומוויסנדיקן יינגל אין אַ באַוווּסטזיני־

קער, אויף דער העכסטער מענטשלעכער מדרגה שטייענדיקער פערזענלעכקייט, וואָס פאַרייניקט אין זיך הארמאָניש קעמפערישן גייסט, סאָציאַלע קלאַסן-אידעאַלן מיט טיפער האַרציקער הומאַניטעט.

אויב דער „בונד", ווען לייבעטשקע אַליין באַטראַכט מיט רירנדיקער ליבע אַלס זיין גייסטיקן פאָטער, וואָלט נישט געהאַט קיין אַנדערע אויפטוען אויסער דער דערציונג פון אַזעלכע לייבעטשקעס, וואָלט דאָס שוין אַליין געווען פאַר אים אַ גענוגנדע היסטאָרישע באַרעכטיקונג, און דאָס דרינגט אַרויס קלאָר פון דעם פאָרליגנדיקן בוך.

מיין טייערער לייבעטשקע! איך האָב אייך שטענדיק געקאָנט פאַר אַ ליבן, מוטיקן חבר און פאַר אַ גוטן סטאָליער, וואָס קען מאַכן אַ פיין שטיקל אַרבעט. איצט האָט איר באַוויזן, אַז איר זייט אַ מייסטער נישט נאָר פון הובל, נאָר אויך פון פען. איך גראַטולירט אייך, לייבעטשקע, אַלס דווינסקער, אַלס בונדיסט, אַלס פריינט.

ר. אבראַמאָוויטש

פאריז, יאנואר 1936.

וועגן מיינע זכרונות

די ערשטע פראגמענטן פון מיינע זכרונות האב איך אנגעהויבן פארצייכענען אין 1920 — נאך זייענדיק אין ראטן־פארבאנד. אין 1922, ווען איך בין אויף א לעגאלן אופן געקומען קיין פוילן, האב איך דעם דאזן מאנוסקריפט אריבערגעשווארצט די גרענעץ אין א פארשטעקט ארט צוזאמען מיט אנדערע דאקומענטן, וועלכע איך האב שפעטער אפגעשיקט אין בונדישן ארכיוו. אין די ווייטערדיקע יארן פלעג איך פון צייט צו צייט אנשרייבן א פראגמענט — אין צוזאמענהאנג מיט דער אדער יענער געשיכטלעכער דאטע פון דער בונדישער באוועגונג. וועגן א סיסטעמאטישן, כראנאלאגישן סדר פון שרייבן האב איך נישט געקלערט.

די זכרונות וואלטן אפשר קיינמאל אין אזא פארם נישט דערשינען, ווען נישט דער חבר ח. ש. קאזדאן, וועלכער האט, דורכלייענענדיק די ערשטע קאפיטלעך, מיך געמוטיקט פארצוזעצן דאס שרייבן און מיך פארזיכערט, אז די זכרונות מיינע שטעלן פאר מיט זיך א געזעלשאפטלעכן און ליטעראַרישן אינטערעס. איך האף, אז חבר ח. ש. קאזדאן וועט נישט נעמען פאר אומגוט, וואס איך דריק אים דא אויס דערפאר מיין הארציקן דאנק, הגם אין אונזערע קרייזן איז דאס נישט אנגענומען צו טון אויף אן עפנטלעכן אופן.

נישט סתם געשיכטע פון א לעבן — א לעבן פול מיט אויסטערלישע געשעענישן וועט דער לעזער געפינען אין מיינע זכרונות. איך דערצייל אין זיי מערער דעם פארגאנגענעם לעבנס־שטייגער פון דער סביבה, צווישן וועלכער

איך האָב פאַרבראַכט מיין לעבן — אַ לעבן פון אַרבעט און קאַמף.

פון זיבעצן יאָר אָן בין איך אַ בונדיסט, און עס איז נאַטירלעך, אַז אין מיינע זכרונות קומען צום אויסדרוק פריער פאַר אַלץ בילדער פון לעבנס־שטייגער אין דער רע־וואָלוציאָנערער וועלט פון די בונדישע מאַסן. דעריבער דאַרף מען אין מיינע זכרונות נישט זוכן קיין גענויע גע־שיכטלעכע דאַטעס פון געוויסע געשעענישן אין דער בונדי־שער און אַלגעמיין - סאָציאַליסטישער באַוועגונג פון יע־נער צייט. אויך די טאַקטישע און פּראָגראַמאַטישע שטריי־טיקייטן פון יענע צייטן וועט דאָ דער לעזער נישט געפינען. זיי זענען שוין באַשריבן געוואָרן אין די מעמואַרן פון וו"ל. מעדעם, מיכאַלעוויטש, ליטוואַק, דזש. מיל און אַנדערע חברים — באַשריבן געוואָרן אַ סך שענער, בעסער און אויספירלעכער, ווי איך וואָלט דאָס געקאָנט מאַכן.

געוויס קאָן געמאָלט זיין, אַז די בילדער, וואָס איך באַשרייב דאָ, זענען טיילוויז פאַר דער פאַרלאָפענער צייט פאַרטושט, פאַרנעפּלט געוואָרן. די זעלביקע פאַרלאָפענע צייט מיט די נייע באַגריפן און איינדריקן, וואָס איך האָב אין זיך איינגעזאַפּט, ווי אויך מיין גייסטיקע אַנטוויקלונג, וואָס איך האָב פאַר דער צייט דורכגעמאַכט, האָבן געקאָנט וואַרפן אַן אָפּשיין אויף דער ווייטער פּערספּעקטיוו פון די געשילדערטע עפּיזאָדן, געקאָנט זיי צוגעבן אַ באַשטימטן קאָלאָריט. איך גלויב אָבער, אַז דאָס מוז זיין דער גורל נישט נאָר פון מיינע זכרונות.

אין מיינע זכרונות פאַרנעמט אַ וויכטיקן אָרט די שטאָט דווינסק — די שטאָט, וווּ עס איז פאַרלאָפן מיין קינדהייט און יוגנט, און וווּ איך האָב געשטעלט די ערשטע באַוווסטזיניקע טריט אין לעבן שוין אַלס דערוואַקסענער. איך ווידמע דאָ, דעריבער, דער דאָזיקער שטאָט גופא אַ באַ־זונדער קאַפּיטל.

די שטאָט דווינסק

היינט צו טאָג געהערט די שטאָט דווינסק צו לעטלאַנד און ציילט אַ באַפעלקערונג פון אַן ערך צוואַנציק טויזנט. אין געוועזענעם רוסלאַנד איז דאָס געווען אַ גרויסע פּראָווינץ - שטאָט מיט העכער זיבעציק טויזנט איינוווינער.

צום סוף פון פאַריקן יאָרהונדערט איז דאָס געווען אַ גאַנץ אַנטוויקלטע אינדוסטריע - שטאָט מיט אַ גרויסער צאָל יידישע פאַבריק־אַרבעטער: געווען דאָרט צוויי גרויסע קנעפּל - פאַבריקן מיט עטלעכע הונדערט, אויסשליסלעך יידישע, אַרבעטער; אַ פּאָר טאַבאַק־פאַבריקן, ווו עס האָט געאַרבעט אַ גרויסע צאָל יידישע אַרבעטער; געווען גאַרבעריייען, ביר - ברויערייען, אַ סך זעג - מילן; געווען אויך עטלעכע קלענערע און גרעסערע פאַבריקן פון „ווינער שטולן", ווו עס האָבן געאַרבעט דאָס רוב יידישע אַרבעטער; דאַן אַ גרויסע צאָל בוי - אַרבעטער, ווי: סטאָלאַרעס, טישלער, פאַרבער, מולאַרעס, וועלכע זענען געווען באַשעפטיקט סיי אין שטאָט גופא, סיי אויף די אייזנבאַן־ליניעס, וואָס האָבן זיך דאַן געהאַלטן אין איין בויען. ועל כולם — די באַוווסטע זאַקסעס פאַבריק פון שוועבעלעך, מיט אירע 8 הונדערט אַרבעטער, ווו פון העכסטן טעכנישן פירער ביזן טויער - וועכטער זענען אַלע געווען יידן.

אין דווינסק איז דאַן געווען אַ גרויסער אייזנבאַן־קנופּ פאַר דריי וויכטיקע באַן־ליניעס מיט גאַנצע דריי באַנהויפן. עס זענען דורך דער שטאָט דורכגעלאָפן די אייזנבאַן־ליניעס — פּעטערבורג—וואַרשע, ריגע—אָריאָל און ליבאַווע—ראָמני. צוליב דעם זענען דאָרטן געווען גרויסע דעפּאָ־

פאבריקן (אייזנבאן־ווארשטאטן) מיט גאר א גרויסער צאל ארבעטער. די דאזיקע דעפא - פאבריקן האבן ארויסגעלייגט זייער שטעמפל אויפן ארבעטס - גאנג פון דער שטאט: דער פייף („גודאק") פון דעפא האלב זעקס פרי איז געווען א אנזאג נישט נאר פאר די דעפא - ארבעטער, אז זיי דארפן זיך איילן קומען צו דער ארבעט פונקט זעקס א זייגער, נאר אויך אנדערע פאבריקן פלעגן ווי א ווידער־קול נאכרופן מיט זייער פייפן די ארבעטער פון זייערע פאבריקן, זיי זאלן פארלאזן זייערע הארטע געלעגערס. די דריי פייפן פון „דעפא" זענען געווען ווי א סימבאל פון דער שטאט פון ארבעט, ווי דאס איז דאן געווען דווינסק.

דורך דעם ברייטן טייך דווינע, וואס גיסט זיך אריין אין באלטישן ים, פלעגן אין פרילינג און הארבסט דורכ־שווימען טויזנטער „פליטן" געהילץ (האלץ־טראטוועס), וואס פלעגן דורך ריגע טראנספארטירט ווערן קיין אויס־לאנד. דווינסק איז געווען א צענטער פון האלץ - מסחר, ארום וועלכן עס זענען געווען באשעפטיקט הונדערטער פא־מיליעס. אויף צוריק־וועגס פון ריגע פלעגן די „קאראלני־קעס" (ווייס־רוסישע פויערים, וואס פלעגן פירן די „פליטן") זיך אפשטעלן אין דווינסק און מאכן דא זייערע איינקויפן. דער קליינהאנדל האט פון דעם געצויגן א גרויסן טייל פון זיין לייזונג.

אין דווינסק איז דאן געווען א מיליטערישע פעסטונג, וווּ עס האבן שטענדיק געארבעט זייער א סך בוי־ארבעטער — צווישן זיי אויך א גרויסע צאל יידישע. אויך ביי מילי־טער־קליידער איז געווען באשעפטיקט א גרויסע צאל יידישע ארבעטער, איבערהויפט פרויען.

די באוועגונג צווישן די יידישע ארבעטער האט זיך אין דווינסק אנגעהויבן סוף פאריקן יארהונדערט. אין די יארן 1902—3 איז שוין דער „בונד" דארט געווען זייער שטארק. דווינסקער ארגאניזאציע פון „בונד" איז געווען

איינע פון די שטאַרקסטע אין יענער צייט. די ווירקונג פון „בונד" אין שטאָט איז געווען גרויס נישט נאָר צווישן די יידישע אַרבעטער, נאָר אויך אין די בירגערלעכע קרייזן. באַנקעטן, רעפעראַטן, דיסקוסיעס און אפילו אַרבעטער־פאַרזאַמלונגען פלעגן נישט זעלטן פאָרקומען אין די וווי־נונגען פון דער אַרטיקער יידישער בורזשואַזיע.

אין 1904 איז זיך די אָרגאַניזאַציע אַזוי צעוואַקסן, אַז מ'האָט זיך נישט געקאָנט קיין עצה געבן מיט די העכער טויזנט פּאָליטישע מיטגלידער. מען האָט דאַן באַשלאָסן — נישט אריינצונעמען מער קיין מיטגלידער אין דער אָרגאַ־ניזאַציע (א צווייטן פאַל אַזא האָב איך נישט געהערט אין די געשיכטעס פון די אַרבעטער - אָרגאַניזאַציעס), ווייל אין די וואָכן האָבן אויסגעפעלט טעג, ביי דער אָרגאַניזאַ־ציע — מענטשן און אין שטאָט — דירות, כדי דורכצופירן אַלע קרייזן, סכאָדקעס און דיסקוסיעס.

דווינסק האָט זיך אויסגעצייכנט מיט אירע עפנטלעכע גאַסן - דעמאָנסטראַציעס, מיט אירע גראַנדיעזע געהיימע פאַרזאַמלונגען פון טויזנטער אַרבעטער אין די וועלדער פון אַרום שטאָט. דווינסק איז געווען באַרימט מיט דער אַרבעטער־בירזשע אויפן אַלטן בולוואַר — שפּעטער אויף אָפיצערסקע גאַס, פאַר וועלכע די אַרבעטער האָבן יאָרן־לאַנג עקשנות־דיק געקעמפט מיט פּאָליציי און קאָזאַקן. די צוזאַמענ־שטויסן מיט דער פּאָליציי פלעגן זיך אָפט פאַרוואַנדלען אין אמתע שלאַכטן, מיט קרבנות פוןביידע זייטן. די גראַנדיעזע עקאָנאָמישע און פּאָליטישע שטרייקן פון די דווינסקער יידישע אַרבעטער אין יענע יאָרן האָבן געשמט אין גאַנצן בונדישן ראַיאָן.

דווינסק האָט זיך אין „בונד" אויך אויסגעצייכנט מיט איר אַרבעטער - אָפּאָזיציע, וואָס איז דערגאַנגען אַזוי

ווייט, אַז מען האָט דאָרטן געשלאָגן מיטגלידער פון קאָמי־טעט.

דווינסקער אָרגאַניזאַציע פלעגט זיך אָפּרופן אויף אַלע פּאָליטישע געשעענישן פון יענער שטורמישער צייט.

זייער פייערלעך פלעגן דאָרט געהיים געפייערט ווערן פאַרשיידענע דעמאָלטיקע רעוואָלוציאָנערע יום־טובים: דער ערשטער מערץ, 19־טער פעברואַר, (באַפרייונג פון די פּויער־רים) און אַנדערע יום־טובים, וועלכע פלעגן זיך פאַרענדיקן מיט די באַוווסטע דווינסקער, בונדישע „ליאַמעס".

דווינסק האָט אַרויסגעגעבן אַ היפּשע צאָל טוער, וועלכע זענען שפּעטער געווען מיטגלידער פון צ. ק. פון בונד, ווי אויך פון די צענטראַל־קאָמיטעטן פון בערשטער־און נאָרבער־בונד.

דווינסק איז אַ לענגערע צייט געווען די רעזידענץ פון צ. ק. פון „בונד". דאָרט האָט זיך איין צייט געפונען דער סקלאַד און אַרכיוו פון צ. ק. דאָרט האָט עטלעכע יאָר גע־וווינט י. מ. קאַפּלינסקי (לאַנגזאַם), דער מערקווירדיקער פּראָוואָקאַטאָר אין „בונד". דאָרט האָט זיך אויך געפונען זיין באַוווסטער שלאָסער - וואַרשטאַט, ווו ער פלעגט אויס־אַרבעטן די געהיימע דרוקערייען, די „מעלינעס" (סעקרעט־קעס צו באַהאַלטן שריפט און אַדרעסן), וועלכע האָבן באַ־דינט נישט נאָר דעם „בונד", נאָר אויך אַנדערע רעוואָלו־ציאָנערע פּאַרטייען פון געוועזענעם צאַרישן רוסלאַנד.

דער דווינסקער ב. אַ. (באַיעוואָי אָטריאַד, קאַמף־אָרגאַניזאַציע) איז אויך געווען באַרימט איבער די גרענעצן פון דער שטאָט. אין דווינסק איז אויך פאָרגעקומען די 4־טע קאָנפערענץ פון בונד.

אַזוי אַרום האָט די שטאָט דווינסק אין לעבן פון „בונד" געהאַט נישט נאָר אַ אָרטיקע באַדייטונג: איר ווירקונג איז געווען אַ סך גרעסער ווי פון אַ געוויינלעכער פּראָווינץ־שטאָט פון דער דעמאָלטיקער בונדישער „מלוכה".

ווײטע, נעפּלהאַפטע בילדער

געבוירן געוואָרן בין איך, ווי מײַן טאַטע פלעגט זאָגן, חצי אלול אין אַ קלײן שטעטל פון קאָוונער גובערניע. אָבער אין וועלכן יאָר ווײס איך נישט, ווײל יעדעס מאָל, ווען מײַנע עלטערן פלעגן פאַרפירן אַ שמועס וועגן מײַן עלטער, האָבן זײ זיך קײנמאָל נישט געקאָנט צונויפשמועסן: האָט דער טאַטע מיט קלאָרע ראיות דערוויזן, אַז מײַן „אָפּשערע־ניש" איז פאָרגעקומען בײַ בערל דעם קירזשנער, בײַ וועלכן מיר האָבן דעמאָלט געוווינט אין שכנות, פלעגט די מאַמע דערמאָנען, אַז מײַן „אָפּשערעניש" איז גאָר פאָרגעקומען אין זעלביקן יאָר, ווען דער טאַטע האָט זיך צונויפגעשטעלט די „קנעלונג", און דאָס איז דאָך פאָרגעקומען פונקט דאַן, ווען בײַ האָדלען, מײַן יונגערער שוועסטער, האָבן זיך אָנגעהויבן שנײַדן די צײנדלעך און דאַן האָבן מיר גאָר געוווינט אין מילנערס שטוב. אויף דעם האָט דער טאַטע ווידער גע־ענטפערט, אַז דעמאָלט, ווען מיר האָבן געוווינט אין מיל־נערס שטוב, האָט גאָר אָפּגעברענט די גרויסע שול און דאָס איז דאָך פאָרגעקומען אין זעלביקן יאָר, ווען זלמן־יוסף, מײַן יונגערער ברודער, איז געבוירן געוואָרן. אָבער דאָ דערמאָנט אים די מאַמע, אַז דאָס קאָן נישט זײַן: ווײל ווען זלמן־יוסף, וואָס איז יונגער פאַר מיר מיט פיר יאָר, איז געבוירן גע־וואָרן, בין איך גאָר געלעגן קראַנק אויף די לינגלעך, און דאָס איז שוין געווען העט ווו...

מיט אײן וואָרט, געניי אין וועלכן יאָר איך בין גע־בוירן געוואָרן, האָב איך זיך פון זײ נישט געקאָנט דערוויסן. קײן מעטריקע האָב איך אויך נישט געהאַט; נאָר אַזוי ווי צום

פריזיוו בין איך געשטאַנען אין 1903, דאַרף מען אָננעמען, אַז איך בין געבוירן געוואָרן אין 1882. הגם אויך דאָס איז נישט קיין באַווייז, ווייל צוליב „לגאָטע'' פאַר אַ רייכן זונדל האָט דער סטאַראָסטע פון שטעטל מיך געקאָנט אַריינשטעלן אין די „ספּיסקעס'' (רשימות) פון פּריזיוו מיט אַ יאָר שפּעטער אָדער פריער.

אייגנטלעך איז נישט אַזוי וויכטיק פעסטצושטעלן דאָס יאָר פון מיין געבוירן, אָבער דער „חצי אלול'', דאָס „אָפּשערעניש'', דעם מילנערס און קירזשנערס הייזער זענען מיר פאַרבליבן אויף מיין גאַנצן לעבן, ווי אַ פעלער פון דער קינדהייט — ווי אַ קנייטש אין מיין זכרון. איך געדענק זייער שוואַך דאַטעס: געשעענישן און פאַקטן, וועלכע איך געדענק מיט אַ סך פּרטים, קאָן איך זיי פונדעסטוועגן נישט אַלעמאָל פאַרבינדן מיט קיין גענויעם יאָר און חודש.

און אפשר האָט דאָ אויך געשפּילט אַ ראָלע מיין דערציונג — בעסער געזאָגט — וואָס מען האָט מיך, פּונקט ווי אַנדערע קינדער פון מיין שטאַנד נישט דערצויגן און נישט געלערנט פאַרבינדן דעם אַרום מיט באַשטימטע טעג, חדשים און יאָרן. אין חדר איז מען געגאַנגען פון זונטיק ביז פרייטיק, און מען האָט נישט גערעכנט די טעג לויט די דאַטעס פון חודש. דער ראש־חודש מיטן האַלבן טאָג לערנען, דער סוף־זמן, דער ל"ג־בעומר מיטן חמשה־עשר און אַנדערע קינדערישע יום־טובים זענען אפילו געווען אָנגענעמע מאָמענטן אין קינדערישן וועלטל, אָבער מיטן אַרומיקן טאָגטעגלעכן, פּראַקטישן לעבן האָבן זיי גאַרנישט געהאַט צו טון. קיין קאַלענדאַר אין שטוב איז אויך נישט געווען: דאָס לעבן פון „זונטיק בולבע, מאָנטיק בולבע'' האָט זיך אין דעם נישט גענויטיקט. הגם אויף אַלע ראש־השנה פלעגט מען קויפן אין שטוב אַריין אַ וואַנט־לוח, אָבער דאָס האָט מען באַטראַכט, ווי אַ צירונג אין שטוב צוליב די פּאָרטרעטן פון באַראָן הירש אָדער משה מאָנטעפיאָרע, מיט וועלכע עס זע־

נען געוועז באפוצט די דאזיקע קאלענדארן. — אז מען האט אבער געוואלט וויסן, ווען עס פאלט אויס דער „מולד", אדער ווען ס'וועלן זיין שטארקע פרעסט, צי וועלן גיין רעגנס, האט מען זיך דאן געווענדעט צום טאטנס לוח מיט די רויטע, דינגע פאדער־בלעטלעך, וואס איז געלעגן באהאלטן אין טאטנס מחזור.

אזוי האט זיך דאס געצויגן א זמן נאך א זמן, א יאר נאך א יאר, און עס האט נישט ארייגעטראגן קיין באשטימט־קייט אין קינדערישן לעבן, נישט דיסציפלינירט דעם זכרון. שפעטער, אז מען האט מיך אפגעגעבן זיך „לערנען א טאר־לענט", אז איך בין דערנאך אריין אין דער ארבעטער־באַ־וועגונג און אנגעהויבן פירן א מער באוווסטזיניק לעבן, האט זיך די לאגע נישט געביטן: דאס נישט רויקע, אומלעגאלע לעבן, דער יידישער תחום, די געצוווגגענע אפגעריסנקייט פון ארומיקן, פראקטישן און אפט קולטורעלן לעבן, זענען נישט געוועזן מסוגל צו פארריכטן די פעלערן פון דער דערציונג, וואס זענען געמאכט געווארן אין מיין קינדהייט. דעריבער איז גאנץ מעגלעך, אז די פאקטן און עפיזאדן, וואס איך וועל דא ווייטער דערציילן, זאלן נישט אינגאנצן שטימען מיט די דאטעס, וועלכע איך וועל ברענגען.

* * *

פון מיינע ערשטע קינדערישע יארן געדענק איך זייער ווייניק און דאס, וואס עס געדענקט זיך יא, איז ווי דורך א שלייער, ווי א חלום פון אמאל. די ווייטסטע, נעפלהאפטע בילדער זענען — ווענן מיין אנקומען אין חדר. עפעס גע־דענקט זיך, ווי דער טאטע האט מיך געטראגן אויף די הענט איינגעוויקלט אין א טלית פארביי א קלויסטער מיט א הויכן פלויט פון אייזערנע פרענטן. א הונט איז אויף אונז אנגע־פאלן, און איך האב פאר מורא זיך צעשריגן, דער טאטע האט מיך צו זיך שטארק צוגעדריקט און מיר פארגעווארפן, וואס אזא „חדר־יונג" שעמט זיך דאס גארנישט אזוי זיך

צו צעשרייען — „קיין בושה האָט דאָס גאָרנישט". דערנאָך געדענק איך עפּעס אַ נידעריקע טיר — דער טאַטע האָט זיך געדראַפּט מיט מיר אויף די הענט איינבויגן — אַ האַלב פינסטער צימער, אַ סך קינדער סודן זיך און טייטלען אויף מיר מיט די פינגער, אַ סידור מיט פאַרגעלטע בלעטער, אויף וועלכן עס זענען צוזאַמען מיט מיינע טרערן געפאַלן אויך קופּערנע מטבעות, וואָס אַ מלאך האָט פאַר מיר פון אויבן געוואָרפן...

אָט דאָס איז גאָר. קיינע ווייטערדיקע איינדריקן פון, איינגנטלעך, פרייַלעכן פעריאָד, אפילו אין יידיש־קינדערישן לעבן. אַזוי גראָ, אַזוי איינטאָניק, ווי עס ווייזט אויס, איז געווען דער דאָזיקער ערשטער עטאַפּ פון מיין „שול־דערציונג".

דערנאָך געדענק איך זיך אַ לאַנגע צייט אין דער היים. צי איך בין קראַנק געווען? צי עס איז נישט געווען, מיט וואָס צו צאָלן דעם רבין שכר־לימוד? אָדער אפשר איז געווען קאַלט צו גיין אין חדר אין מיינע זומערדיקע בגדים? אָדער אפשר אַלץ צוזאַמען?

חוץ די דאָזיקע אָפּגעריסענע, נעפּלהאַפטע איינדריקן, זענען מיר געבליבן עטלעכע שטאַרקערע עפּיזאָדן, וואָס זענען געווען פאַרבונדן מיט טרערן — מיט טרערן, ווי איך פאַרשטיי אַצינד, פון מיטלייד, פון מיטגעפיל. (דאָס האָט אגב נישט געשטערט מיינע שטוביקע שפעטער צו רופן מיך „קאַלטער גזלן"). אפשר טאַקע אַדאַנק דעם מיטלייד, וואָס איז ביי קינדער אַזוי אויפריכטיק און גייט פון טיפן האַרצן, האָבן זיך די דאָזיקע עפּיזאָדן אַזוי טיף איינגעשניטן אין מיין זכרון.

עס געדענקט זיך אַ קליינקייט: צו אונז אין שטוב פלעגט קומען אַלע נאַכט אַן „אָרעם־בחור" אויף נאַכטלעגער; אַ דאַר קליין יינגל, מיט גרויסע פאַרנעפּלטע אויגן און מיט

אַ בלאַסן פּנים. מיר זענען ביידע צוזאַמען געשלאָפן אויפן אויוון. קיין באַזונדערע פריינטשאַפט האָט, דאַכט זיך, צווישן אונז נישט געהערשט, נאָר איך האָב אויף אים רחמנות געהאַט, וואָס ער דאַרף נעבעך נעכטיקן ביי פרעמדע. איינמאָל אַ פרימאָרגן, אַז מיר זענען אויפגעשטאַנען, האָט דאָס יינגל בשום אופן נישט געקאָנט געפינען זיין זעקס־קאַנטיק היטעלע. אַראָפגיין פון אויוון אָן אַ היטל האָט ער זיך געשעמט, איז ער געבליבן זיצן אויפן אויוון אַ פאַרדאַגהטער איבער זיין לאַגע. איך האָב אים געהאָלפן זוכן, געטרייסט, פאָרגעלייגט דעם טאַטנס אַלטע יאַרמולקע, אָבער ער האָט אויף דעם מיט קיין זאַך נישט רעאַגירט און אַלץ געקוקט הילפלאָז אין איין פונקט מיט זיינע טרויעריקע, פאַרנעפּלטע אויגן. זיין צער, האָט זיך מיר געדאַכט, איז געווען זייער גרויס, און איך האָב זיך הויך אויפן קול צעוויינט. אויף מיין געוויין האָבן זיך אומגעקוקט די שטוביקע, און אַז זיי האָבן זיך דערוווסט די סיבה פון מיינע טרערן, האָט מען מיך גוט אויסגעזידלט, געהאָלפן אויסזוכן דאָס היטעלע, און דער „גולם" האָט אויפגעהערט צו „רעוון".

איך געדענק אַ צווייטן עפּיזאָד, וואָס האָט געלאָזן אַ שטאַרקן רושם אויף מיינע קינדערישע געפילן. דאָס איז אויך פאָרגעקומען אין אַ פרימאָרגן: עס האָבן מיך אויפגעוועקט קולות — דאָס האָבן זיך געקריגט דער טאַטע מיט דער מאַמען. קריגעריי — דער שטענדיקער באַגלייטער פון אָרעמקייט און נישט־גלייכע שידוכים, וואָס „טאַטע־מאַמע" האָבן פאַר זייערע קינדער אויסגעקליבן — האָט זיך ביי אונז אין שטוב, אין מיינע קינדער־יאָרן, געלאָזט הערן זייער אָפט. איך געדענק, ווי די מאַמע האָט אַלץ גערעדט און געשאָלטן, און דער טאַטע, ווי זיין טבע איז געווען, האָט געשוויגן. אין טאָמער האָט ער זיך שוין יאָ ווען אָפּגערופן, האָט ער מער נישט געקאָנט אַרויסריידן: „בעט בעסער פאַר זיך גוטס, אייִדער פאַר יענעם שלעכטס".

דאָסמאָל, ווי עס ווייזט אויס, האָט די מאַמע אים מיט אירע רייד אַזוי דערגרימעט, אַז ער האָט זיך נישט איינגעהאַלטן און איר עפּעס מיט האַרץ געזאָגט. די מאַמע איז געוואָרן אַן אויפגעקאָכטע. זי האָט זיך אויף אים געוואָרפן מיט געשרייען און קללות, אויף וואָס דער טאַטע האָט נישט געענטפערט. זיין שווייגן האָט איר, אַפּנים, זייער דערנערווירט, און זי האָט זיך אויף אים געוואָרפן מיט די פויסטן. דער טאַטע האָט איר מיט כּעס אָפּגעשטופּט, און זי איז אומגעפאַלן. דאַן האָט די מאַמע געכאַפּט עפּעס אַ האַרטע זאַך און מיט דעם אַזאַ שטאַרקן קלאַפּ געטון דעם טאַטן איבער דער האַנט, אַז ער האָט פאַר ווייטאָג אויסגעשריגן און זיך אַראָפּגעלאָזן אויף אַ בענקל. די מאַמע האָט זיך, מסתּמא אויס חרטה, צעוויינט. עס איז געוואָרן אַ געשריי פון די קינדער. איך האָב זיך אויך צעשריגן. איך געדענק, ווי דער טאַטע איז געזעסן אַ בלאַסער, ער האָט שווער אָפּגעזיפצט, און אין אַ ווײַלע אַרום איז ער אַרויס פון שטוב נישט זאָגנדיק קיינעם קיין וואָרט. די מאַמע האָט אונז איינגעשטילט, נאָר איך האָב אין זיך שטיל געוויינט, און דאָס האַרץ האָט מיר, געדענק איך, ווי געטון אויס רחמנות צום טאַטן.

אין די צאַנקערייען צווישן מיינע עלטערן בין איך אַלע מאָל געשטאַנען אויף דער זייט פון פאָטער. הגם אַצינד, אַלס דערוואַקסענער מענטש, זע איך די מאַמען אין אַ גאַנץ אַנדער ליכט און פאַרשטיי איר אינערלעך לעבן און געפילן בעסער, ווי דאַן.

די מאַמע מיינע, ווי עס ווייזט אויס, איז אין דער יוגנט געווען זייער אַ שיינע. פון די „פאַמיליען־שמועסן" ווייס איך, אַז מיידלווייז האָט מען איר גערעדט שידוכים מיט די רייכסטע בחורים פון שטעטל. האָבן אָבער אירע עלטערן זי געוואָלט חתונה מאַכן פאַר אַ לערנער; האָבן זיי איר אויסגעקליבן „איר באַשערטן" — אַ בחור אַ למדן — „אַ באַוואָרנטער פון גויעשע הענט", מיט אַ קראַנקן פוס אין

האַלבּ־געליימטער האַנט. עס פאַרשטייט זיך, אַז די מאַמע האָט אין אים איינגעזען איר רוצח, איר קוילער.

נאָך די „קעסט" האָט זיך דער טאַטע געמאַכט אַ קנעלונג. ער האָט עס אָבער אייניקן געמוזט וואַרפן, ווייל ער איז געווען אַ הוסטער, און דאָס קנעלן איז אים געווען שעדלעך. וואָס צו טון אין קליינעם שטעטל — איז נישט געווען. קיין עלטערן אָדער פריינט האָט דער טאַטע נישט געהאַט. דער מאַמעס עלטערן זענען געווען אָרעמע באַלעבאַטים און שטיצן די טאָכטער האָבן זיי נישט געהאַט מיט וואָס, — איז מען אַריבערגעפאָרן אין דער גרויסער שטאָט דענעבורג (דווינסק), ווו „פּרנסה קלעקט פאַר אַלעמען און גאָט וועט נישט פאַרלאָזן". אין דער גרויסער שטאָט וואַלגערן זיך אָבער אויך נישט קיין פרנסות אין די גאַסן, און די ערשטע יאָרן איידער מען האָט זיך צוגעוווינט צו די גרויסשטאָטישע באַדינגונגען, איז געווען זייער ביטער.

דער טאַטע האָט זיך גענומען צום „האַנדל". איינדערפרי פלעגט ער זיך אַוועקלאָזן מיט אַ פלעשל בראָנפן אין קעשענע, מיט אַ קוישל אין האַנט אָנגעפילט מיט געבעקס, גאַמולקעס, אייגנבערלעך און אַנדערע שפייזן. מיט דעם פלעגט ער אַרומגיין אַ גאַנצן טאָג איבער די יידישע וואַרשטאַטן (איבערהויפּט שניידערישע) און פאַרקויפן די אַרבעטער אויף באָרג ביז פרייטיק די אַלע דערקוויקנדיקע מאכלים (מיט דער צייט איז דער טאַטע געוואָרן ביי די אַרבעטער אַן אייגענער מענטש, און ווען עס האָט זיך שפּעטער אָנגעהויבן די אַרבעטער־באַוועגונג, איז ער אָפט געווען אַ פאַרמיטלער אין די סיכסוכים צווישן זיי מיט די באַלעבאַטים). פון דעם קוישל און פון דער דאָזיקער „סחורה" „אויף באָרג" האָט מען דאָס געדאַרפט ציען די חיונה. נישט איין מאָל איז מען אָן ברויט געזעסן, נישט איין פאַרשטערטן שבת געהאַט. און, אַז די אַרבעטער האָבן פרייטיק נישט באַצאָלט זייערע חובות, ווייל זיי האָבן פון די באַלעבאַטים קיין געלט

נישט געקריגן, איז שוין נישט געווען מיט וואָס צו קויפן נייע סחורה, און דאָס „געשעפט'' האָט זיך געמוזט אויף עטלעכע טעג אָפּשטעלן.

קינדערלעך זענען דערווייל געבוירן געוואָרן און גע־שטאָרבן; מיילער זענען אָבער דאָך צוגעקומען, און דאָס לעבן איז געוואָרן אַלץ שווערער. איבערהויפּט איז שלעכט אין שטילן סעזאָן: די וואַרשטאַטן זענען פּוסט, קיין אַרבעט איז נישטאָ, אויף לאַנגן באָרג קאָן דער טאַטע נישט געבן, און די אַרבעטער אַליין ווילן טאַקע נישט נעמען אויך, ווייל ווער ווייס, ווי לאַנג דאָס קען זיך ציען?

איינמאָל, געדענק איך, איז אָנגעקומען אַ בייזער, קאַל־טער ווינטער. איך ווייס נישט, ווי אַלט איך בין דאַן געווען, נאָר איך געדענק זייער גוט די געשפּרעכן, וואָס האָבן זיך דאַן געפירט וועגן די פּרעסט, וואָס אַלטע לייט געדענקען נישט אַזוינע. ווי עס ווייזט אויס, איז מיט דעם דאָזיקן ווינטער פאַרבונדן טיפע קינדערשע איבערלעבונגען, ווייל דאָס, וואָס איך געדענק, געדענק איך אַזוי שאַרף, מיט אַזוי פיל איינצלהייטן, אַז אָפט דאַכט זיך מיר, דאָס איך האָב עס גאָרנישט לאַנג איבערגעלעבט אָדער געהערט דערציילן אָט דאָס טרויעריקע בלעטל פון מיין קינדהייט.

מיר קינדער זענען נאָך געלעגן מיט דער מאַמען אין בעט און זיך געטוליעט צו איר מאָגער לייב. אין שטוב איז געווען קאַלט; מיט וואָס צו הייצן איז, אַפּנים, נישט געווען. דאָס איינציקע פענסטער, טיילווייז פאַרשטעקט מיט שמאַ־טעס, איז געווען פאַרפּעלצט מיט אייז און פראָסט. דער טאַ־טע האָט געדאַוונט און פון צייט צו צייט שטיל געזיפצט. די מאַמע איז געלעגן שטיל, מיט אָפענע אויגן איינגעדרונ־גען אין דער לופטן, די ליפּן צוזאַמענגעפּרעסט, — דאָס האָט אַביסל פּחד געוואָרפן אויף אונז, קינדער. מיר האָבן אינסטינקטיוו געפילט, אַז דער מאַמען דאַרף מען אַצינד נישט ערגערן, און מיר האָבן זיך געמיט צו ליגן שטיל.

איינער פון אונז האָט אָבער נישט אויסגעהאַלטן און מיט א וויינענדיק קול אויסגעצויגן דעם באַקאַנטן ניגון פון אָרעמע קינדער — „מאַמע, איך וויל עססן". און דאָס איז געווען געווען. עס האָט געפּלאַצט דאָס אָנגעוויטאַגט־פאַרגליווערטע האַרץ פון א מוטער, וואָס דאַרף צוהערן דעם הונגער־געשריי פון אירע קינדער און האָט זיי נישט מיט וואָס צו שטילן.

— עסן? ווערעם זאָלן אייך עסן! ווו זאָל איך אייך נעמען, וואָס זאָל איך אייך געבן, די צרות מיינע?! ביים טאַטן אייערן, דעם פאַרדינער, וואָס בעט איר נישט? וואָס האָט איר זיך אָנגעזעצט אויף מיר, מיינע פייניקער?!.

א ווייל איז זי געבליבן שטיל, און עס האָט זיך נאָר געהערט דאָס שטילע כליפּען פון דעם הונגעריקן קינד. דערנאָך האָט זי ווייטער אָנגעהויבן רעדן, שוין צום טאַטן; פאָדערן פון אים, ער זאָל עפּעס טון.—„מ'וועט דאָך אַלע פון הונגער אויסגיין". עס האָט זי, אַפּנים, אויפגערעגט, וואָס דער טאַטע דאַוונט אַזוי לאַנג, און זי רעדט אַרויס מיט גיפט: „אַז עס אַרט אים גאָרנישט, ס'קימערט אים גאָרנישט פאַר די עופּהלעך; אַנדערע טאַטעס בעטלען אַפילו, אַבי קינדער ביים לעבן צו דערהאַלטן, און ער דאַוונט גאָר גאַנצע דריי שעה, דער צדיק מיינער"..

דער טאַטע האָט פאַרענדיקט דאָס דאַוונען, זיך אָנגעטאָן דעם אויבער־בגד, זיך אַרומגעגאַרטלט מיט א שטריק עס זאָל אים זיין וואַרעמער, דער ווינט זאָל נישט בלאָזן, גענומען דאָס ליידיקע קוישל, און געלאָזן זיך צו דער טיר. דאָ האָט זיך די מאַמע פון בעט א כאַפּ געטון און אים אָפּגעשטעלט מיט די ווערטער: „וואַרט אַביסל, ווו לויפסטו א ניכטערער אין אַזא פראָסט! די גרויסע פרנסות דיינע וועלן אַנטלויפן?!"

זי האָט אַרויפגעוואָרפן אויף זיך א קליידל און אַרויס לייען ביי א שכנה א גלעזל „וואַרעמס" פאַרן „הוסטער".

אַז זי איז צוריקגעקומען, איז דער טאַטע שוין נישט געווען אין שטוב. די מאַמע איז געבליבן שטיין אַ צעטומלטע מיט דעם גלאָז שוואַרצער ציקאָריע אין האַנט, זיך עטלעכע מאָל אַרומגעקוקט, פּלוצלינג זיך צעוויינט. אויף איר קוקנדיק — האָבן מיר זיך אויך צעשריגן אויפן קול. די מאַמע האָט אויף גיך אויסגעווישט די טרערן און ווייטער אַריין צו אונז אין בעט, איינגעשטילט אונז מיט קושן און מיט גוטע רייד:

— באַלד וועט קומען דער טאַטע, ער'ט ברענגען גוטע זאַכן; איך וועל געבן האָדעלען, לייבעלען, שלמהלען — זיי זענען גו־ו־ו־טע־ע־ע קינדער — זיי וויינען נישט. איך האָב זיי האָלט...

דערנאָך האָט זי אונז דערציילט מעשהלעך — מעשה־לעך פון יענער וועלט, פון גן־עדן, ווו עס איז דאָ אַזוי פיל גוטע זאַכן פאַר קינדער, וואָס וויינען נישט. מיר האָבן זיך געפלייסט נישט צו וויינען, און געמסרט איינער אויפן צווייטן, אַז יענער האָט געוויינט און אים וועט מען טאַקע דערפאַר נישט געבן פון די אַלע גוטע זאַכן. די מאַמע האָט מיט אונז מיטגעלאַכט, און אַז דער הונגער האָט ביי אונז פאָרט אַרויסגערופן טרערן, האָט זי מיט אונז מיטגעוויינט, ביז וואַנען מיר זענען איינציקווייז איינגעשלאָפן אין איר שויס.

* * *

אַז איך האָב זיך אויפגעכאַפּט איז שוין געווען נאַכט. די מאַמע האָט שוין געצונדן דאָס נאַפט־לעמפּל, און אין צימער האָבן זיך פאַרשפּרייט ברייטע, צעשוווּמענע שאָטנס. פון יענער זייט טיר האָט זיך דערהערט אַ גראַבלען; 'עס האָט אַ קלאַפּ געטון די קליאַמקע, עס האָט זיך געעפנט די טיר, און אַ ווייסע פּראָסטיקע פאַרע האָט אַריינגעשטופּט דעם טאַטן אין שטוב.

די באָרד איז ביי אים געווען פאַרפרוירן, מיט שטיקלעך

איז באַהאָנגען, און דער קראַנקער פּוס זיינער האָט זיך נאָכ־געשלעפּט שווערער, ווי שטענדיק. די מאַמע איז געווען צו אים גוט; האָט אים געהאָלפן אויסטון דעם אויבער־בגד, גע־פרעגט, צי אין דרויסן איז אַ גרויסער פראָסט און צי ער האָט עפּעס וואָס געגעסן. דער טאַטע האָט אַוועקגעשטעלט דאָס קוישל אין ווינקל, האָט עפּעס נישט דייטלעך געענטפערט דער מאַמען און זיך געשטעלט דאַווענען מעריב.

אייניקווייז זענען מיר אַראָפּ פון בעט, זיך צוגעשאַרט צום קוישל, און אָנגעטאַפּט אויפן דעק פאַרפרוירענע פּענע־צעס ברויט. אַז די מאַמע האָט דערזען ביי אונז אין די הענט די פּענעצעס ברויט פון „מענטשנס גאָב'', איז זי שרעק־לעך בלייך געוואָרן און אויסגעשריגן נישט מיט איר קול:

— חיים אברהם! מער זאָל דאָס מיר נישט זיין! דו הערסט, חיים אברהם?! איך וועל זיך מיט די קינדער בעסער אין טייך אַריינוואַרפן!

מיר זענען אַלע מיטאַמאָל שטיל געוואָרן. דער טאַטע האָט גאָרנישט געענטפערט, ער איז געשטאַנען איינגעבויגן מיטן פּנים צום וואַנט און געדאַווענט. דער שאָטן זיינער האָט זיך אָפּגעשלאָגן אויף דער צווייטער וואַנט, און די פּלייצעס זיינע האָבן ביי אים עפּעס מאָדנע געצוקט און שטאַרק זיך געטרייסלט...

דער טאַטע פאַרלאָזט די היים

אין זעלביקן ווינטער, אָדער מיט א ווינטער שפּעטער, איז דער טאַטע אין איינעם א פרימאָרגן אַוועק פון שטוב און נישט געקומען צוריק נעכטיקן. עס איז דורך א טאָג, א צווייטער, און דער טאַטע איז אַלץ נישטאָ. ערב שבת האָט זיך די מאַמע געגרייט, אַז אויף שבת וועט דער טאַטע זיכער קומען. עס איז אַוועק דער שבת, און דער טאַטע איז אַלץ נישט געקומען.

אין שטוב איז געוואָרן מאָדנע שטיל און טרויעריק, ווי מען וואָלט נישט לאַנג אַרויסגעטראָגן א מת. די מאַמע פלעגט שטילערהייט אָפט און לאַנג וויינען, אויסבאַהאַלטנדיק פון אונז אירע טרערן.

אַזוי זענען אַוועק וואָכן און שבתים, שבתים און וואָכן — ביז די מאַמע האָט מיטאַמאָל אויפגעהערט וויינען, אַזוי ווי עס וואָלטן בײַ איר אויסגעטריקנט געוואָרן די טרערן. דאָס פּנים איז בײַ איר געוואָרן פאַרשטאַרט און טרוקן, ווי פאַרמעט, די ליפּן צוזאַמענגעפּרעסט און בלוי.

קוקנדיק אויף דער מאַמעס פּנים, זענען מיר קינדער אויך געוואָרן שטיל און איינגעהאַלטן. מיר האָבן זיך באַמיט זי נישט צו דערצאָרענען, און נישט איינמאָל דערשטיקט אין זיך דעם יצר־הרעדיקן פאַרלאַנג צו בעטן עסן.

פון צייט צו צייט זענען שכנים אַרײַנגעקומען מיט אַן אויסרייד: זיך אויף עפּעס נאָכפרעגן און אַוועקגיין; אַנדערע פלעגן עפּעס איבערלאָזן אין א פּעקל, אויף וועלכן מיר קינדער האָבן געקוקט מיט נייגיר און דערוואַרטונג. אין אַזעלכע פאַלן פלעגט זיך בײַ דער מאַמען עפענען א באַהאַלטענער

קוואַל, און פון אירע טרוקעקנע שיינע אויגן האָבן אָנגעהויבן, ווי פון זיך אַליין, זיך קייקלען גרויסע טראָפּן טרערן. דאָס האָט אָבער לאַנג נישט געדויערט: נאָך מיט נאַסע אויגן פלעגט זי אויפבינדן דאָס פּעקל, און מיר האָבן געזעטיקט אונזערע קינדערישע, אָבער שטענדיק הונגעריקע מאָגנס.

די מאַמע פלעגט פון צייט צו צייט אַוועקגיין אויף אַ גאַנצן טאָג, נישט זעלטן אויף אַ טאָג מיט אַ נאַכט, און מיר זענען געבליבן אַליין אין שטוב און איבערגעלעבט דעם גרויל און שרעק פון קליינע קינדער, וואָס האָרכן זיך אין דער פינסטער צו, ווי עס גראַבלען די מייז: דאָ אונטער דער פּאָדלאָגע, דאָ, דאַכט זיך, אויפן טיש. מיר זענען אַריינגעקראָכן צו דער מאַמען אין בעט, צוגעטוליעט זיך איינער צום צווייטן, איינגעהאַלטן דעם אָטעם, און ביים קלענסטן שאָרך אויפגעציטערט. מיר פלעגן לאַנג און מיט ווייטאָג איינהאַלטן זיך און מורא האָבן אַראָפּצוגיין משתּין־זיין, ביז מיר זענען איינגעשלאָפן און געטון אין חלום דאָס, וואָס מיר האָבן נישט געקאָנט טון, בעת מיר זענען געווען וואַך. דערפאַר פלעגט אָבער דער פרימאָרגן זיין אונז אַ באַלוינונג פאַר אַלע קינדערישע שרעק און מענטשלעכע פּיין — מיר האָבן זאַט אָפּגעגעסן.

די מאַמע מיינע, ווי עס ווייזט אויס, האָט געמוזט זיין אַ גרויסע בריה. זי האָט געקאָנט גוט קאָכן און באַקן, און מען פלעגט זי פון צייט צו צייט איינלאַדן אויף חתונות צוצוגרייטן די חופּה־וויעטשערע, פון וועלכער מיר האָבן אויך אַ כּשרן אָדער „נישט - כּשרן" אופן אויך גענאָסן. דאָס האָט אָבער פּאַסירט נישט אָפט, און נישט זעלטן פלעגן מיר, קינדער, באַדויערן וואָס מיר האָבן נישט קיין געלעגנהייט צו בלייבן אַליין און ווייטער איבערלעבן די פּיין און גרויל פון יעדן קלאַנג און שאָרך.

אַזוי האָט זיך דאָס געצויגן אַ גאַנצן ווינטער.

ערב פּסח, אין שטוב איז מען געווען פאַרנומען מיטן

רוימען און שייערן, האָט זיך געעפנט די טיר, און אין שטוב האָט זיך מיט לאַנגזאַמע טריט אַריינגעלאָזן אַ ייד אין אַ לאַסטיקענער זשופּיצע מיט אַ געדרייטן גאַרטל און אין אַ הויכן אויסגעריבענעם צילינדער־הוט.

מיר, קינדער, האָבן פאַרגאַפט געקוקט אויפן פרעמדן ייד אין מאָדנעם הילוך און נישט פאַרשטאַנען, וואָס ער וויל. די מאַמע, באַמערקנדיק דעם ייד, האָט מיט אַ לייכטן אויסגעשריי אַראָפּגעלאָזן זיך אויף אַ דערבייאיקן שטול, און מיט אַ שוואַכער שטים, ווי אַ זיפץ, אַרויסגערעדט:

— אוי, חיים־אברהם! זע, ווי דו זעסט אויס...

דאָס איז געווען דער טאַטע. ער האָט, ווי אַ פאַרזינ־דיקטער, געקוקט אין אַ זייט, מיט קיינעם נישט גערעדט. מיר, קינדער, האָבן נישט געהאַט קיין דרייסטקייט נאָענט צו־צוגיין צו אים, און זיך פאַררוקט אין די ווינקעלעך. די מאַ־מע האָט זיך אָפּגעקערט צו דער וואַנט, לאַנג געשוויגן און פון צייט צו צייט געהויבן דעם פאַרטוך צום פּנים.

אין שטוב איז געוואָרן עפּעס מאָדנע אומהיימלעך און קאַלט. אַ גאַנצן טאָג האָט דער טאַטע נישט אַרויסגערעדט קיין וואָרט, און אויך די מאַמע האָט די שטוב־אַרבעט געטון מיט פאַרפּרעסטע, בלייכע ליפּן.

אויף יום־טוב האָט מען דעם טאַטן געקויפט אַ געוויינ־לעכן קאַרטענעם בגד, אַ טוכן בלוי היטל מיט אַ פּלאַ־טשיקן דעק, און דער טאַטע האָט באַקומען זיין געוויינלעכן אויסזען. אין שטוב איז געוואָרן היימלעכער, און דער פּסח, דאַכט מיר, איז געווען אַ זאַטער און אַ רויקער.

איך דערמאָן מיך נישט, אַז די שטוביקע זאָלן שפּעטער האָבן גערעדט צווישן זיך וועגן דעם, ווו דער טאַטע איז גע־ווען דעם דאָזיקן האַלבן ווינטער, און מיט דער צייט האָב איך וועגן דעם אינגאַנצן פאַרגעסן.

מיט יאָרן שפּעטער, זייענדיק שוין אַ דערוואַקסענער, ווען איך האָב זיך באַקענט מיט ליטעראַטור און דורכגע־

לייענט אברהם רייזינס דערציילונג „דער מגיד" (וועלכער שרייט אוים צום עולם, וואָס וויל נישט הערן זיין מגידות: „יידן, איך האָב אַ ווייב מיט קינדער!") — האָב איך זיך פּלוצלינג דערמאָנט אָן טאַטנס לאַסטיקענער זשופּיצע מיטן צילינדער־הוט. ערשט דאַן איז פאַר מיר קלאָר געוואָרן די ראָל, וואָס זיי האָבן געשפּילט אין איינעם פון די עטאַפּן פון זיין שווער און ביטער לעבן.

מײנע מלמדים

אַז איך בּין אַלט געװאָרן אַ יאָר אַכט ־ נײַן, האָט מען מיך אָפּגעגעבן אין תּלמוד־תּורה. געװען זענען דאָרטן פיר אָדער פינף חדרים (אָפּטײלונגען): פאַר עברי, חומש, תּנ״ך און, דאַכט זיך, צװײ חדרים פאַר גמרא. איך בּין אָנגעקומען גלײַך צום חומש־מלמד — צו נח־מענדלען.

דאָס איז געװען אַ הױכער ייִד מיט אַ רױטלעכער באָרד און געלן שװינדזיכטיקן פּנים. געלערנט האָט ער מיט אונדז, װי איך פאַרשטײ אַצינד, מיטן גאַנצן האַרצן — געװאָלט, מיר זאָלן „קענען" און אױסװאַקסן „מענטשן". אָבער זײַן פּעדאַגאָגישער באַגאַזש איז, װי עס װײַזט אױס, געװען זײער קלײן און אַלט — אפשר אַזױ אַלט, װי דער חומש, פון װעלכן ער האָט מיט אונדז געלערנט.

דאָס לערנען אין יענער צײַט, מיט העכער פיר צענדליק יאָר צוריק, איז באַשטאַנען אין „חזרן": דער רבי פלעגט פאַרטײַטשן אַ פּסוק, און די תּלמידים פלעגן אַלע מיטאַמאָל אױפן קול מיט אַ ניגון נאָכזינגען. אַזױ פלעגט דער רבי אונדזערער אַרומגײן די שװאַרץ ־ געפאַרבטע לאַנגע טישן, װאָס זענען געװען אױסגעשטעלט װי אַ „ח", די הענט פאַרלײגט אַ הינטער, דעם קאָפּ אײַנגעבױגן פאָרױס, און מיט אַ הײזעריקער שטים אונדז אַרײַנטײַטשן אַ פּסוק נאָך אַ פּסוק. פון צײַט צו צײַט שטעלט ער זיך אָפּ בײַ אַ ייִנגל און פרעגט אים געלאַסן, װוּ ער האַלט. אין חדר װערט שטיל, מען װײס, אַז דער רבי האָט אַ שאַרף אױג און דערקענט, װער עס האָט זיך פאַרקוקט אָדער פאַרשפּילט. טאָמער האָט דאָס ייִנגל נישט געװוּסט, װוּ 'מען האַלט, איז צוערשט גע־

פלויגן א פאטש. דאָס איז געווען נישט קיין פאטש, ווי מען שטעלט זיך דאָס געוויינלעך פאָר: דאָס איז געווען עפעס א מין ברי פון א שמיץ מיט פיר טרוקענע, זעלטן בייגעוודיקע, הארטע פינגער — פון דער זייט האנט, ווו די קנעכלעך זענען. דערביי האָט ער דאָס געמאכט אזוי קונציק פלינק, אז מען האָט גאָר קיין צייט נישט געהאט זיך איינצובויגן. דערנאָך ערשט האָט די „צופלינע", וואָס איז באשטאנען פון פינף רימענע „לאָקשן", אנגעהויבן ארבעטן איבערן קאָפ, איבערן געזיכט, איבער די אקסלען. מער דערפארענע פלעגן גיך אויפשטעלן דעם קאָלנער, אריינציען די פינגער אין ארבל און אזוי ארום מיטן עלנבויגן שיצן דאָס געזיכט.

פיינלעך איז אָבער געווען נישט אזוי דאָס שמייסן, ווי דאָס ציטערן בעת דער רבי איז אריבער צו שטראָפן מיט רייד: — אזא קאָלבאסניק נישט קאָן! — איז געווען אלעמאָל דער אָנפאנג. דערביי פלעגט ער זיך פארמעסטן מיט דער „צופלינע", פון וואָס דאָס בלוט איז פארגליווערט געוואָרן, ווייל מען האָט נישט געוווסט, צי זי וועט זיך דאָסמאָל אראָפלאָזן, צי נישט. די נערוועזע אָנשטרענגונג פונם דערווארטעטן קלאפ האָט מערער געפייניקט, ווי דער שמיץ גופא.

פונדעסטוועגן האָבן מיר, תלמידים, נישט געטראָגן קיין שטארקן כעס אויף אונזער רבין נח־מענדל. אפשר איז דאָס געווען דערפאר, ווייל ער פלעגט אונז זעלטן שמייסן אויפן הוילן לייב, וואָרום וואָס פאר א ווערט האָט דער ווייטאָג פון שמיץ מיט א דינעם רימען איבערן אויבערשטן מייל קערפער, ווען מען קאָן זיך שיצן מיטן עלנבויגן, אונטערשטעלן אמאָל איין אקסל, אמאָל א צווייטן, אמאָל דעם רוקן א. ד. גל. — לגבי דעם ווייטאָג פון בזיון געשמיסן צו ווערן אויפן „הוילן לייב"? דאָס אראָפלאָזן די הייזלעך, דאָס ליגן זיך אויפן בענקל, דאָס האלטן פאר די פיס, און דערנאָך, אָ גאָט! דאָס אויפהויבן זיך און צוריק פארבינדן און פאר־

שפּיליען די קנעפּלעך און בענדלעך... וויפל בלוט איז אין יענער צייט (און אפשר אויך אין היינטיקער) אויסגערונען פון אָרעמע יונגע קינדערישע הערצלעך, וויפל ווייטאָג און בושה זיי פאַרשאַפט!

צו יענער צייט האָט מיט אונז צוזאַמען געלערנט א ייִנגל, וועמען דער רבי האָט אָבער כּמעט אַלע מאָל געשמיסן נאָר אויפן „הוילן לייב". ער איז געווען אַ יתום. דאַכט זיך, אָן אַ טאַטן און אָן אַ מאַמען. זיין פאַמיליע־נאָמען איז געווען באָרי. גערופן האָבן מיר אים פאַרקירצט — „באָרקע". דאָס איז געווען אַ ייִנגל אַ דאַרס, אַ רירעוודיקס, מיט שפּיציקע געזיכטס־שטריכן, מיט איינגעפאַלענע באַקן און אַ בלייך געזיכט. ער האָט פאַרמאָגט אַ זעלטענעם טאַלאַנט און אַ שטאַרקע נייגונג צו שפּרינגען. ער האָט געקאָנט אַריבערשפּרינגען איבער נישט־צוגעפּאַסטע, פאַר זיין גרויס און עלטער, געגנשטאַנדן און שטרעקעס. פאַר אונז, קליינוואַרג, איז געווען אַן אמתער פאַרגעניגן צוצוזען זיינע קונצן, און ווי נאָר דער רבי פלעגט אַרויסגיין — פלעגן מיר גלייך צושטיין צו אים, ער זאָל אַריבערשפּרינגען איבערן רבינס שטענדער, איבערן טיש, איבערן העכסטן ייִנגל און אַנדערע. באָרקע פלעגט זיך קיינמאָל נישט לאָזן בעטן. ביי דעם דאָזיקן פאַרברעכן פלעגט אים טאַקע דער רבי זייער אָפט כאַפּן און דערפאַר „אָפּטון זיין רעכט": ער האָט אים א כאַפּ געטון פאַרן קאָלנער, אויפגעהויבן אין דער לופטן און עפּעס אַזוי קונציק אַראָפּגעצויגן פון אים די הייזלעך, אַריינגענומען זיין קאָפּ צווישן די פיס, לאַנג און בייז געקאַטעוועט, צושרייענדיק דערביי: „קאָלבאַסניק", „שפּרינגער" און ענלעכע צונעמען. באָרקע פלעגט שרייען מיט שרעקלעכע קולות, זיינע געשרייען האָבן געשניטן ביים האַרצן, ווייל יעדער פון אונז האָט דאָך געהאַט אַ חלק אין זיין „שולד".

דערנאָך פלעגט באָרקע לאַנג און ביטער וויינען. אַלס צייכן פון מיטגעפיל פלעגן מיר אים שטילערהייט אונטע־

טראָגן, ווער אַ פּאָלירט קנעפּל, ווער אַ פּענע, ווער אַ שטיקל קאָלירט גלאָז, אַ בייגל, אָדער טאַקע אַ שטיקל ברויט באַשמירט מיט „סיראָפּ" (פּאַטאָקע).

פלעגט אָבער טרעפן, אַז באָרקע האָט זיך „פאַרזינדיקט" שבת ביים לערנען פּרק, איז דאָס שמייסן פאַרגעקומען שוין נישט מיט דער „צופּלינע": ביים שמייסן האָט זיך געקאָנט אָפּברעקלען אַ שטיקל רימען, און דער רבי וואָלט דערמיט עובר געווען אויף אַ לאו...

ער פלעגט אים דעריבער דאַן שמייסן מיט דער הוילער האַנט אויפן נאַקעטן הינטער־חלק. דאָס פלעסקען פון זיין באַוועגלעכער האַנט אויפן נאַקעטן קערפּער האָט משונה־דיק אָפּגעהילכט אין הויכן געמויערטן חדר און אַרויסגערופן אַ געפיל פון עקל און בזיון צוזאַמען. נאָך דער „שבתדיקער" אַרבעט, האָט מען דעם רבין געדאַרפט ברענגען וואַסער צו וואַשן די הענט, וואָס זענען טמא געוואָרן ביים אָנרירן זיך אָן באָרקעס נאַקעטן חלק לייב.

באָרקע איז שפּעטער געוואָרן אַ שוסטער. ער איז, ווי אַ סך געוועזענע תלמוד ־ תורה ־ קינדער, אַריינגעצויגן געוואָרן אין דער אַרבעטער־באַוועגונג. געווען אַ מיטגליד אין אַ „סבאָרקע". פון זיין אַמאָליקן לעבעדיקן כאַראַקטער איז כמעט קיין סימן נישט פאַרבליבן. אפנים, אַז דער רבי נח־מענדל אָדער אַנדערע דערציער האָבן אים „דאָס שפּרינגען" פון קאָפּ אַרויסגעשלאָגן.

ווי געזאָגט, האָבן מיר, תלמידים, נישט געפילט צו אונזער רבין נח־מענדל קיין שנאה. אפשר אויך צוליב דעם, וואָס ער פלעגט זיך אינטערעסירן מיטן מאַטעריעלן צושטאַנד אונזערן: ער האָט זיך אָפט נאָכגעפרעגט, צי דער טאַטע האָט פּרנסה? צי זענען אין שטוב אַלע געזונט? און ד. גל. ווי עס ווייזט אויס, איז ער בטבע געווען נישט קיין שלעכטער מענטש. און אפשר דאַכט זיך מיר דאָס נאָר אויס אַזוי, ווייל מיך האָט ער, אין פאַרגלייך מיט אַנדערע, ווייניק געשלאָגן

און נאָך ווייניקער געשמיסן, אָדער אַנדערע שטאַרקערע גע־פילן פון שפּעטערדיקע יאָרן האָבן באַוויזן אָפּצוטעמפּן יענע קינדערישע עוולות און הארצווייטאָגן, וואָס ווערן פאַרגעסן און פאַרגעבן דורך דעם מינדסטן וואַרעמען מיטגעפיל פון אַ באַיאָרנטן מענטשן. און, וואַרשיינלעך, האָט ער אַזוינע געפילן פון פאַרגעבונג געקאָנט ביי זיינע תּלמידים אַרויס־רופן מיט זיין ערנסטן אינטערעס און מיטגעפיל צו דער אָרימקייט פון זייערע עלטערן.

נאָכן ענדיקן דעם חומש - חדר בין איך, איבערהיפּנ־דיק דעם תּנ״ך־חדר, גלייך אַריבער צום גמרא - מלמד — צו „איטשע די ציג״, ווי די יינגלעך פלעגן אים רופן פאַר זיין שיטער שפּיציק בערדל.

איבערהיפּן אַ חדר איז געווען אַ גרויסע זאַך. מען האָט, אַפּנים, געהאַלטן פון מיינע פעיקייטן, און דאָס האָט מיך, פאַרשטייט זיך, זייער געפרייט. אין שטוב איז מען מיט מיר אויך געווען צופרידן, און איך האָב זיך געפילט ווי אַ גרוי־סער. נאָר טיף אין הארצן האָט מיך פאַרדראָסן, וואָס איך וועל אויף אַזאַ אופן נישט לערנען אין תּנ״ך־הדר — ביים מלמד זונדל (אָדער מאָניש).

דער דאָזיקער מלמד איז געווען דאָס צירונג פון דער דווינסקער תּלמוד־תּורה: אַ ייד פון העכער־מיטעלן־וווקס, מיט ברייטע פּלייצעס, מיט אַ גרויסער, פיין צעקעמטער ווייַ־סער באָרד און לאַנגזאַמען, ריטמישן טריט. זיין פּאַטריאַר־כאַליש אויסזען, זיין שטאַרקע, מוזיקאַלישע באַסאָווע שטים האָט ביי די תּלמוד - תּורה - קינדער אַרויסגערופן רעספּעקט און גוזמאות וועגן זיין גרויסער גבורה. די תּלמידים זיינע פלעגן זיך גרויסן מיט זייער רבין, וואָס קאָן מיט איין פינ־גער איבערברעכן אַ ריפּ ביים שטאַרקסטן מענטש, ווייל ער האָט אַרום די לענדן אַ רייף אַזאַ, און דעריבער האָט ער מורא צו שלאָגן. טאָמער ווערט ער בייז אויף אַ תּלמיד, גיט

ער נאָר אַ קוק מיט זיינע פייערדיקע אויגן, פון וואָס עס „פאַלן איין די בלומען״.

ווי עס ווייזט אויס, איז זיין כח געלעגן נישט אין זיין גבורה. דער צויבער זיינער איז, אפנים, געלעגן אין זיין שטים און, איבערהויפּט, אין זיין ניגון ביים לערנען.

שוין העכער פיר צענטליק יאָר פאַריבער פון יענער צייט, און מאָמענטנווייז זע איך זיך נאָך אַצינד אויפן ברייטן הויף פון דער דווינסקער תּלמוד־תּורה; פון די אָפענע פענסטער רייסן זיך אויף דער פריי אַרויס קינדערישע קולכלעך — שטאַרקע און גאָר שוואַכינקע, פאַרשידענע טענער מישן זיך אויס, קלינגען אָפּ אין דער וואַרעמער לופט, ווי דער כאַאָטיש־האַרמאָנישער קלאַנג פון רוישיקע כוואַליעס. פון צייט צו צייט הערט זיך אַ בייזער אויסגעשריי פון אַ מלמד, אַ קוויטש פון אַ קינד, אַ קלאַפּ איבער אַ שטענדער. אָבער איבער די אַלע קולות און קלאַנגען, טענער און בייטענער, טראָגט זיך פון צווייטן שטאָק, אַמאָל שטאַרקער, אַמאָל שוואַכער, די האַרציקע, באַזונדערע שטים פון מאַנישן. זיין סקאַרבאָוועער תנ״ך־ניגון הילכט אין דער לופטן, ווי דער קלאַנג פון אַ טראָמפּייט, וואָס רופט און בעט, פאָדערט און באַפעלט. די תלמידים האַלטן מיט חשק אונטער דעם וווּנדערבאַרן ניגון פון זייער רבין מיט זייערע דינע, היל־כיקע קולכלעך, שאָקלען זיך אין טאַקט אַלע מיט אַמאָל. און ער, מאַניש, באַווייזט זיך אַלע ווײַלע אין אָפענעם פענסטער מיט דער ווייסער באָרד אין האַנט, מיטן טיף פאַר־שאַרטן אַרבל. אַ שטאָלצער און מאַיעסטעטישער, ווי אַ נביא. ס׳נעמט מיך אָן אַ פאַרלאַנג צו זיצן מיט זיי — מיט די גליק־לעכע — ביי איין טיש און מיטזינגען און מיטשאָקלען זיך געשמאַק, זיין נאָענט צו דעם דאָזיקן יידן, וואָס קען אַזוי זיס און האַרציק לערנען. אָבער דאָ באַווייזט זיך פון דער־ווייטן דער משגיח מיט דער רויטער נאָז, מיט די דורכגע־שלענגלטע בלאָע אָדערלעך, און עס פאַלט מיר איין דאָס

האַרץ. עס איז פאַרבאָטן צו שטיין אויפן הויף. איך לויף שנעל צוריק אין ענגן, דושנעם חדר — צו איטשע „די ציג", און די אילוזיע פאַרשווינדט.

ביים גמרא־מלמד האָב איך געלערנט איינעם אָדער צוויי זמנים. נישט געקוקט אויף מיינע נישט־שלעכטע פעיקייטן, איז מיר פון זיין לערנען פאַרבליבן אין זכרון בלויז דער נאָמען פון דער גמרא און דער ניגון פון דער הפטורה, וואָס איינער פון די תלמידים פלעגט זעלטן שיין און מיט גרויס געפיל אַלע פרייטיק לייענען. דערפאַר איז מיר אָבער דער רבי אַליין פאַרבליבן אין זכרון מיט אַלע זיינע מידות, ווי ער שטייט און גייט:

געווען איז ער אַ ייד פון אַ יאָר פופציק. אַ קליינגעוויקסיקער, אַ דאַרער און אַ שוואַרצלעכער, מיט אַ שפּיציק שוואַרץ בערדל, מיט אַ קוויטשעדיק קול, מיט שטענדיק נאַסע ליפּן, וואָס פלעגן ביים רעדן שפּריצן. ער איז געגאַנגען אָנגעטון אין אַ לאַנגער זשופּיצע מיט אַ הויכן שפּאַלט ביז איבער דער טאַליע, וואָס האָט זיך פאַרענדיקט מיט צוויי טוכענע קנעפּלעך, און אין ברוינע, קאָרטענע פלודערן אין שטריפן, אַריינגעשטעקט אין די שטיוול מיט נישט גאָר שוואַרצע, ווייכע כאָליעוועס.

געהאַט האָט ער אַ טבע צו זיצן ווי אַ טערק — די פיס אונטער זיך — און קייען אַ האָר פון שטענדיק ציטערדיקן בערדל. ביים לערנען פלעגט ער אָפּט מיטאַמאָל אויפהערן פּאַרטייטשן און אַ לאַנגע צייט שווייגן. די ערשטע צייט האָב איך געמיינט, אַז ער פאַרטיפט זיך אַזוי אין עפּעס אַ האַרבן ענין פון דער גמרא. אָבער מיט דער צייט האָב איך פאַרשטאַנען, אַז ער פאַרטראַכט זיך איינפאַך אָדער, ווי די תלמידים פלעגן דאָס אָנרופן, „ער פאַרגעווערט" זיך. דער יונגער עולם האָט גאָרנישט געהאַט דאַקעגן, אַז דאָס „געווערן" זאָל דויערן וואָס לענגער, כדי מען זאָל נישט דאַרפן חזרן. ווי נאָר דער רבי האָט זיך פאַרטראַכט, איז אין חדר געוואָרן

שאַ־שטיל. דאָס הייסט אָבער נישט, אַז מען איז געזעסן רויק — פאַרקערט, מען פלעגט דאַן איבערקערן וועלטן: מען פלעגט זיך וואַרפן מיט שטיקער צוזאַמענגעקנוילטע פאַפיר און וויכן ברויט, קנייפן זיך, רייסן, שלאָגן און אפילו מאַכן „נעז'' דעם רבין אַליין. אָבער דאָס אַלץ איז געטון געוואָרן אויף די שפּיץ פינגער, מיט איינגעהאַלטענעם אָטעם. אַזאַ צושטאַנד פלעגט אָפט דויערן גאַנץ לאַנג, און עס פלעגט סוף־כּל־סוף דערעסן צו טון אַלץ אין דער שטיל. די יונגע ענערגיע פלעגט זוכן אַן אויסוועג. איז אויב נישט שטיפן ווי עס דאַרף צו זיין — טאָ זאָל שוין זיין חזרן. בפרט, אַז ביים לערנען קאָן מען אויך אַ שטיף טון: איינעם געבן אַ קניפּ אין וויכן פלייש פון פוס — יענער זאָל זיך פאַרגיין, אַ צווייטן אַראָפּשטופּן די גמרא, אַז די אַלטע פונאַנדערגענומענע געלע בלעטער זאָלן זיך צעפליען, און נאָך אַזעלכע שטיק.

מען הויבט אָן זוכן פאַרטלען, ווי אַזוי מען זאָל דעם רבין ברענגען צו זיך. איינער באַקומט מיטאַמאָל, אין רעכטן מיטן זומער, אַ שטאַרקן קאַטאַר און גיט פלוצלינג אַ הילכיקן ניס, אָדער מען וואַרפט אַ האַרטן געגנשטאַנד אויף דער פּאָדלאָגע, מען גיט אַ קוויטש, אַ הויכן ביטערן קרעכץ, און — וואָס פּיקאַנטער איז — אַ יינגל לויפט צו צום פענסטער און שרייט בלומרשט מיט שרעק: „דער משגיח גייט!''. דער רבי שפּרינגט אויף, ווי אַן אָפּגעבריטער, כאַפּט זיך אינסטינקטיוו צו דער צופלינע, ווייס אָבער מיט איר נישט, וואָס צו טון, און עס הויבט זיך ווידער אָן דאָס „לערנען''.

אָבער נישט אַלעמאָל פלעגט זיך דער רבי פאַרטראַכטן אָן אַ צוועק. אָפט האָט ער זיך דערביי פאַרנומען מיט אַ וויכטיקער, און ווי עס ווייזט אויס, אַנגענעמער פאַר אים אַרבעט — ער פלעגט זיך געשמאַק לויזן... אָנהויבן פלעגט ער פון צעשפּילעטן בוזים, פון וועלכן עס האָט זיך אַרויסגעזען אַ דאַר, שוואַרץ באַוואַקסענע ברוסט, און פאַרענדיקן—

א סך, א סך נידריקער פונם בווים... ער פלעגט דערביי אריינקומען אין אזא עקסטאז, אז ער פלעגט לגמרי נישט זען און נישט הערן, וואס ארום אים קומט פאר...

פארשטייט זיך, אז מיר, חברה, זענען ליידיק נישט געזעסן: מען פלעגט אים איבערבלעטערן און פארמישן די גמרא, פארבינדן אים די פאלעס פון דער זשופיצע ארום דעם שטול, אויף וועלכן ער איז געזעסן, וכדומה אנדערע לאבוזעוואטע שטיק. אבער א סך פון די תלמידים פלעגן זיך איינפאך פארנעמען מיט קוקן אויפן רבינס „ארבעט" און מאכן דערביי פארשידענע קאמענטארן. וואס נידריקער דער רבי האט זיך אראפגעלאזט אין זיין „זוכן", איז דער אינטערעס אלץ מערער געוואקסן, אלץ פרייליכער און געשפאנטער איז געווארן די שטימונג. און אז ער איז דערגאנגען צום „טיפסטן פונקט" — צו די אפגעשפילעטע פלודערן, האט די אנשטרענגונג דערגרייכט ביז דעם העכסטן גראד: מען פלעגט זיך שטופן, קייכן און קנייפן איינער דעם צווייטן, ביז עמיצער האלט נישט אוים דעם ווייטאג פון א צו־שטארקן קניפ און שרייט אוים נישט מיט זיין קול... דער רבי שפרינגט אויף צעשראקן, טרעפט נישט אריין מיט די קנעפלעך אין די לעכלעך... כאפט זיך צו דער צופלינע, לויפט פון איינעם צום צווייטן מיט צעשראקענע אויגן און נאסע, שפריצנדיקע ליפן, שמייסט מיט נישט - זיכערע הענט איבער די אקסלען. קיין ווייטאג פילט מען נישט, אבער קולות מאכט מען ביזן הימל.

אזוי לויפט ער צו צו איינעם, און נאך איידער ער הויבט אויף די צופלינע — מאכט דאס יינגל געשרייען, ווי מען וואלט פון אים רייסן שטיקער פלייש. דער רבי דערשרעקט זיך און לויפט צו א צווייטן, אבער דער ערשטער הערט נישט אויף צו שרייען — מכלומרשט פאר גרוים ווייטאג. דער צווייטער מאכט די זעלבע שטיק, די איבעריקע האלטן אויך אונטער, און אין חדר ווערט א געוואלט, ווי

מען וואָלט קוילענען מענטשן. דער רבי ווערט צעשראָקן, כאַפּט פּאַר בעם די צופּלינע צווישן די ציין, בייסט זי פאַר־צווייפלט און לויפט אַרויס פון חדר.

אַז ער קומט דערנאָך אַריין אַ בלאַסער מיט צעשראָ־קענע, פאַרשעמטע בליקן און ציטערנדיקע הענט, זיצן שוין אַלע רויק, ווי עס וואָלט גאָרנישט געשען. עס דויערט אַ ווייַלע, ביז ער געפינט דאָס פאַרבלעטערטע אָרט, וווּ מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין דער גמרא, און עס הויבט זיך אָן פון דאָס ניי דאָס „לערנען".

מײנע לערער

אין תּלמוד־תּורה האָט מען מיט אונז, חוץ רעליגיעזע למודים, אויך געלערנט שרײבן רוסיש און ייִדיש. רוסיש האָט מיט אונז געלערנט אַ באַװוסטער אין שטאָט לערער, װעמענס פֿעלערײַנע (דאַכט זיך, די אײנציקע אין שטאָט) אַלע האָבן גוט געקאָנט — דאָס איז געװען דער לערער דונסקי. שױן אַ עלטערער מענטש, מיט געגאָלטע באַקן, מיט אַ בלאָנד־גראָ, געשױרן קמיץ־בערדל. געזאָגט האָט מען אױף אים, אַז ער עסט חזיר. די תּלמוד־תּורה־ייִנגלעך האָבן װידער דערצײלט, אַז נישט געקוקט דערױף, גײט ער יום־כּיפּור אין שול דאַװנען, טראָגט אױף די אַקסלען אַ שמאָל טליתל, װי אַ האַנטוך, דאַװנט פֿון אַ מחזור מיט רוסישע אותיות, נאָך שחרית גײט ער אַהײם אָנבײַסן און עסט דערבײַ אָן אַ היטל.

דער דאָזיקער דונסקי איז, אַפּנים, געװען אַ פֿאַרברענטער אַסימילאַטאָר; ער האָט מיט אונז, קינדער, װאָס האָבן זעלטן װער געקאָנט אַ צענטליק רוסישע װערטער — קײן אײן װאָרט אױף ייִדיש נישט גערעדט. איך קאָן אַצינד נישט זאָגן, װאָס עס האָבן זיך בײַ אים אױסגעלערנט די איבעריקע תּלמידים, נאָר איך האָב נאָכן אָפּלערנען עטלעכע זמנים זיך אױסגעלערנט קױם דורכלײענען אַ „װיװעסקע“ (שילד). מיט יאָרן שפּעטער, זײַנדיק אין יעקאַטערינאָסלאַװער טורמע, האָב איך זיך ערשט װי געהעריק אױסגעלערנט לײענען רוסיש און דאָס געלײענטע פֿאַרשטײן.

אױף װיפֿל עס געדענקט זיך, האָט דער דאָזיקער לערער אונזערער אין דער אמתן קײן צו גרױסע מי זיך נישט

געגעבן צו מאכן אונז דוקא פאר גרויסע רוסיש־קענער. דערפאר האט ער אבער מיטן גאנצן ברען געלערנט אונז זינגען. דער רעפערטואר אונזערער איז באשטאנען סך־הכל פון דריי אדער פיר לידער. אויפן ערשטן ארט איז געגאנגען דער רוסישער הימן — „באזשע צאריא כראני" (גאט, היט דעם קייזער), „קאל סלאוויען נאש האספאד וו סיאניע" (ווי גרויס איז אונזער גאט אין ציון) און דאס ליד „סלאוו־סיא, סלאווסיא, נאש רוסקי צאר" (ווער גרויס, ווער באַ־רימט אונזער רוסישער קייזער). די דאזיקע לידער פלעגט מען זינגען אין א טאבעל־טאג, ווען נאטשאלסטווע איז גע־קומען, און בעת ענלעכע אפיציעלע יום־טובים. עס איז אים, אפנים, געגאנגען נישט אזוי אין דעם, מיר זאלן גוט און הארמאניש זינגען, נאר אז נאטשאלסטווע זאל הערן פון די יידישע קינדער ארויסגערעדט די רוסישע ווערטער מיטן עכטן טראפ, מיטן אמתן אקצענט. אבער גראדע אין דעם זענען מיר, יידישע קינדער פון ליטע, געווען זייער שוואך, און דער מענטש פלעגט ווערן א אויפגעקאכטער, הערנדיק פון אונז איינעם ארויסרעדן דאס רוסישע ווארט „סלאווסיא" מיט אזא ווייכקייט און צעקראכנקייט, אז מען האט באמת געקאנט ארייגפאלן אין א שרעקלעכן יאוש... ביים זינגען פלעגט ער א אנגעשטרענגטער און נערוועזער לויפן פון איינעם צום צווייטן, צולייגן דאס אויער צו יעדן באזונדער און זיך איינהערן, צי מיר רעדן ארויס גוט די ווערטער, וואס מיר האבן, אגב, נישט פארשטאנען זייער באַ־דייט. נישט איינער האט דעריבער ארייגעכאפט א איידל, אינטעליגענטיש פעטשל מיטן ווייכן, אויסגעאיידלטן הענטל פונם לערער. באזונדער האב איך שווער געזינדיקט אין דער אויסשפראך, און דער לערער דונסקי האט מיך סוף־כל־סוף באזייטיקט פון כאר. פאר מיר איז דאס געווען א דער־לייזונג.

דער לערער פון יידיש האָט געהייסן ציטראָן. אויך ער איז געווען ווייער באַוווּסט אין שטאָט, אָבער שוין גאָר אין גאַנץ אַנדערע קרייזן. דער לערער דונסקי האָט געגעבן לעק־ציעס אין דער „יעווריייסקע אוטשילישטשע", אין דער יידי־שער האַנטווערקער - שול, אין דער אָרטיקער רעאַל - שול און אין אַנדערע ענלעכע לער - אַנשטאַלטן, ווו פון לערער האָט זיך געפאָדערט אַ דיפּלאָם. ציטראָן אָבער האָט, אַפּנים, נישט פאַרמאָגט קיין אָפיציעלן לערער - דיפּלאָם און האָט זיך געמוזט באַנוגענען מיט געבן פּריוואַטע לעקציעס אויף יידיש. אָבער נישט געקוקט דערויף, איז ער געווען אין שטאָט אָנגענומען נישט ווייניקער, אויב נישט נאָך מער, ווי דער לערער דונסקי. נישט געווען קיין באַלעבאַטיש מיידל, וואָס זאָל זיך נישט האָבן געלערנט יידיש שרייבן ביים לערער ציטראָן. עס איז געווען כמעט אַ באָן־טאָן אַזאַ, אַז נאָר די, וואָס האָבן זיך געלערנט ביים לערער ציטראָן, האָבן געקאָנט פּרעטענדירן אויף אינטעליגענטישקייט.

אַ גרויסע ראָלע אין זיין פּאָפּולערקייט האָט געוויס גע־שפּילט זיין אויסערלעכקייט: דאָס איז געווען אַ אויסערגע־ווייגלעך שיינער מענטש. אַ הויכער, אַ גלייכער מיט ברייטע פּלייצעס, מיט אַ שיינער שוואַרצער הערצל - באָרד דורכ־געצויגן מיט זילבער - ווייסע האָר - פּעדים; מיט אַ שטאָלצן, אַביסל בייזלעכן בליק; מיט אַ הויכן, ברייטן שטערן און טיפע, ווייסע שלייפן. פּריש און ציכטיק געקליידעט, פלעגט ער מיט זיין מאַיעסטעטישן גאַנג צוציען די אויפמערקזאַמ־קייט פון יעדן, וואָס האָט אים באַגעגנט אין גאַס. מיר, קינדער, האָבן אים פּשוט פאַרגעטערט.

אָבער אויף אונז האָט געווירקט נישט זיין שיינקייט. נאָר זיין שיינע, קאַליגראַפישע האַנטשריפט און זיין האַלטן די פעדער ביים שרייבן. יעדער פון אונז האָט זיך געפלייסט נאָכצומאַכן דעם לערער — האַלטן די פעדער ווייט אַרויס־

געדרוקט פון די דרײַ פינגער, דעם פערטן פאַרבויגן טיף אונטערן פעדער־האַלטער און מיטן פינפטן „מיזינעק־פינגערל״ קוים אָנרירן דאָס פּאַפּיר פון העפט. מיר פלעגן אויספירן די רונדע, געציקלטע אותיות מיט אַזאַ ליבשאַפט און כוונה, ווי מיר וואָלטן שרײַבן הייליקע ספרים. און בײַ אַ סך פון אונדז האָט זיך טאַקע, אַדאַנק דעם, אויסגעאַרבעט זייער אַ שיינע האַנטשריפט. אָבער נאָר האַנטשריפט — ווײַל די מעטאָדע פון לערנען איז דאָן באַשטאַנען בלויז אין נאָכשרײַבן דעם „אָפאָר״, וואָס דער לערער האָט יעדן געגעבן. פלעגן מיר מעכאַניש נאָכשרײַבן: „צו מיין האָכגעשעצטער טאַנטע״ אָדער „פיל גליק אונד פרייד צו מיין זעליגען פאַטער אונד מוטער לעבין זאָלין וואָהל״ — דערבײַ פלעגן מיר מיטן ערשטן וואָרט „פיל״ מאַכן פאַרשידענע קונצן און דריידלעך: אַז איינער האָט געמאַכט אַ טיף אַרײַנגעדרייטן „פ״, ווי אַ אָנגעצויגענע שפּרענזינע, אין וועלכער מען זעט נישט קיין סוף, האָט דער צווייטער דעם „יוד״ מיטן „למד״ אַרײַנגעצאַצקעט גופא אינעם „פ״, וואָס האָט פאַרנומען פון איין שורה ביז דער צווייטער, און אַ דריטער האָט פון די דרײַ אותיות אויסגעדרייט אַ מאָנאָגראַם, וואָס האָט אויסגעזען, ווי אַ בלום, — און אַזוי יעדער מיט אַן אַנדער פאַנטאַזיע פון זעלבן מין. גאָר געוואַלטיקע בריהשקייטן פלעגן מיר אַרויסווייזן בײַם „גימל״ פון „געשעצטער אָנקל״: מיר פלעגן דעם אונטערשטן ברעג פון „גימל״ פאַרדרייען מיט אַזוי פיל „שלשלתן״, „צוקן״ און שלייפן אַזוי לאַנג, ביז וואַנען עס האָט זיך אויסגעלאָזן די טינט פון דער פעדער.

עס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר יענער צייט, וואָס אויף דער לעקציע פון יידיש שרײַבן האָט דער לערער ציטראָן גערעדט מיט אונדז רוסיש — אַ מין „יידיש ברוסיש״. צי דאָס איז געווען דער אײַנפאַל פון לערער גופא, וואָס האָט געוואָלט אײַנהאַלטן זיין אויטאָריטעט, אַלס לערער, וואָס

זיצט מיט אונז אין קלאַס אָן היטלען, אָדער דאָס איז געווען אַ סיסטעם אַזאַ, וואָס איז אויסגעאַרבעט געוואָרן אין די מוחות פון די משכּילישע „פּני'' — קאָן איך אַצינד נישט זאָגן, אָבער וועגן אונזערע פאַרשריטן אין דעם דאָזיקן לימוד, ביי אַזאַ לאַגע, קאָן זיך יעדער אַליין פאַרשטעלן. בפרט, אַז אויף וויפל איך בין אומשטאַנד אַצינד אָפּצושאַצן, האָט דער לערער געלייגט די הויפּט - אויפמערקזאַמקייט טאַקע נאָר אויף דער האַנטשריפט און אויף דער זויבערקייט פון שרייבן: טאָמער האָט ער ביי עמיצן פון אונז באַמערקט סימנים פון טינט אויף די פינגער, אָדער דעם קלענסטן טינט־קלעק אין העפט, האָט שוין ביי יענעם אַ שיינע פּאָר שעה געברענט די האַנט פון די קלעפּ, וואָס ער האָט באַקומען מיט דער ליניקע (ווירע). דער לערער האָט דערביי געהאַט זיין סיסטעם: ער פלעגט ביים שילער אויסבויגן די פינגער פון דער לינקער האַנט אַזוי, אַז די הויט אויפן האַנט זאָל זיין פעסט אָנגעצויגן, און מיט דער פלאַך פון דער „ליניקע'' אָפּציילן אַ באַשטימטע צאָל קלעפּ איבערן האַנט — מיט דער קאַלטקייט און אויסערלעכער רויקייט פון אַן אכזר.

אויף וויפל איך דערמאָן מיך היינט, איז ער, ווי עס ווייזט אויס, געווען טאַקע אַ שלעכטער מענטש, דען די „ליניקע'' האָט ביי אים זייער אָפט געאַרבעט. אָבער נישט געקוקט דערויף, האָבן מיר זיך ביי אים זייער פלייסיק און גערן געלערנט און די קלעפּ אָנגענומען אַפּנים, ווי „פאַרדינטע''.

איך בין געווען אַ תּלמיד אַ געוויסנהאַפטער, געהאַט אַ זויבערע און שיינע האַנטשריפט, געפילט, אַז דאָס איז די פאַרדינסט פונם לערער און, ווי אַ סך פון אונז, אים דערפאַר פאַרגעטערט.

אָבער דאָ האָט פּאַסירט אַ זאַך, וואָס האָט אויף לאַנגע

יאָרן אין מיין קינדעריש הערצל אָנגעצונדן א טיפע שנאה צו דעם דאָזיקן לערער.

ווי א קינד פון אָרעמע עלטערן, פלעג איך זומער־צייט ארומלויפן באָרוועס. פלעג איך מיר זייער אָפט קאַ־לעטשען די פיס אַן די שפּיציקע שטיינער פונם ברוק. איינ־מאָל האָב איך מיר פאַרשטאָכן א פוס מיט א האָלץ און בין געווען געצוווּנגען א פּאָר וואָכן צו בלייבן אין שטוב. דער פוס איז געוואָרן געשוואָלן, און איך פלעג מיך באַוועגן שפּרינגענדיק אויפן צווייטן, געזונטן פוס. האָט זיך גראָד געטראָפן, אַז דער לערער ציטראָן איז פאַרבייגעגאַנגען אונזער וווינונג און באַמערקט, ווי איך שפּרינג אויף איין פוס. דערזעענדיק אים, איז מיר וואַרעם געוואָרן אויפן הארצן. איך האָב זיך אין מיין פאַנטאַזיע אויסגעמאָלט, ווי דער לערער באַדויערט אודאי מיין לאַגע, וואָס איך מוז גע־בעך שפּרינגען אויף איין פוס און אַז ער פאַרשטייט זיכער, ווי מיך פאַרדריסט, וואָס איך קאָן נישט זיין אויף זיינע לעקציעס. איך האָב אַליין באַדויערט מיין ביטערע לאַגע און אויס רחמנות צו זיך אַליין האָב איך זיך צעוויינט מיט טרערן פון א איבערפולט קינדעריש האַרץ. אַז איך האָב מיך אויסגעוויינט, איז מיר גרינגער געוואָרן און מיט גרויס אומגעדולד האָב איך געוואַרט אויף דעם טאָג, ווען איך וועל ווייטער קאָנען גיין אין תלמוד־תורה.

געקומען אין תלמוד־תורה אויף דער לעקציע פון יידיש, האָב איך מיך געפילט ווי א יחסן, וואָס דער לערער אַליין האָט געזען מיין קראַנקן פוס. איך האָב געזוכט זיך צו באַגעגענען מיטן בליק פונם לערער, כדי מיט די אויגן אויסצודריקן אים מיין דאַנקבאַרקייט פאַר זיין מיטגעפיל צו מיר. אָבער זיין בליק איז קאַלט און שטרענג, ווי שטענ־דיק. איך פאַרליר זיך און שמייכל פאַרלעגן, דאָס הערצל צאַפּלט פון דערוואַרטונג און אומזיכערקייט, און — א,

גאָט! ער רופט מיך צום טיש און רירט, אַזוי ווי אומגערן, אָן די ליניקע.

— וואָס ביסטו אַזוי לאַנג אין קלאַס נישט געווען, — פרעגט ער שטרענג און טרוקן.

— אַ פּוס האָט מיר וויי געטון — ענטפער איך מיט אַ ספּאַזמירטער שטים.

— און שפּרינגען האָסטו געקאָנט מיט אַ קראַנקן פוס? — פרעגט ער מיט כּעס, און כאַפּט גלייך אָן מיין האַנט און הויבט אָן פּאַטשן מיט דער ליניקע נישט גע־ציילטערהייט.

צוערשט בין איך געוואָרן ווי צעטומלט, נישט באַ־גריפן, וואָס דאָ קומט פאָר. אָבער די שרעקלעכע וויטאָגן אין האַנט האָבן מיך געבראַכט צום באַוווסטזיין. איך האָב אַרויסגעריסן מיין האַנט און זיך געלאָזט לויפן איבערן קלאַס, ווי אַ אָפּגעבריטער. איך בין צוגעלאָפן צו מיין אָרט, האָב איינגעגראָבן מיין קאָפּ אין מיינע אָרעמס און האָב הויך און ביטער געוויינט אויף דער גרויסער עוולה, וואָס מיר איז געשען. עס האָט געדויערט אַ לאַנגע צייט, ביז איך האָב זיך באַרויקט. און אַז איך האָב אויפגעהערט צו וויינען, האָט עס מיך אויפגעריסן פון אָרט, און איך בין אַרויסגעלאָפן פון קלאַס.

דעם טאָג האָב איך זיך שוין אין קלאַס צוריק נישט אומגעקערט.

דער „דאָקטאָר“ מאיר פּאַנטשע

אינם דאַזיקן פּעריאָד פון מיין קינדער - לעבן האָב איך, ווי אַנדערע טויזנטער קינדער פון אָרעמע עלטערן, דורכגעמאַכט אַ שמערצלעכן עטאַפּ, וואָס האָט זיך איינגע־קריצט אין מיין זכרון, ווי אַ שווערער חלום: איך האָב גע־נומען ליידן אויף דער סקרופול - קרענק — אויף דער קרענק פון אָרעמקייט, פון נאַסע קעלערס און נישט דער־עסן.

אָנגעהויבן האָט זיך עס פון דעם, וואָס אינדערפרי פלעג איך בשום אופן נישט קאָנען עפענען די אויגן. זיי פלעגן מיר זיין ווי פאַרקלעפּט. עס פלעגן נישט העלפן קיינע שטוביקע מיטלען: נישט דאָס וואַשן מיט וואַרעם וואַסער, נישט דאָס שמירן מיט פאַרשידענע פעטקייטן און ענלעכע. איך פלעג אָפט אַזוי אָפּזיצן מיט צונויפגעקלעפּטע אויגן ביז האַלבן טאָג, נישט געקאָנט גיין אין חדר, און דאָס האָט מיך זייער געקרענקט.

מיט דער צייט איז דאָס פאַריבער. אָבער דערנאָך האָט זיך אין איינעם אַ ווינטער געוויזן ביי מיר אויפן קאָפּ אַ קרעצל. דאָס קרעצל האָט זיך שנעל פאַרברייטערט און אין אַ קורצער צייט האָט זיך עס פאַרשפּרייט איבערן גאַנצן קאָפּ.

עס איז אַ אויסמאַטערנדיקע קרענק, וואָס פאַרשאַפט דעם קינד יסורים און פּיין, דריקט אַראָפּ זיין זעלבסט־געפיל און ווירדע, מאַכט אים צו שאַנד ביי זיינע חברים און אפילו ביי זיינע אייגענע שטוב־מענטשן. די דאָזיקע קרענק ווערט פון פאָלק באַטראַכט נישט ווי אַן אומגליק, נאָר ווי אַ חרפּה,

מיט וועלכער מען וואַרפט זיך פאָר. מען באַנוצט אַלע באַלײדיקנדיקע שטעכווערטלעך, מיט וועלכע מען זוכט צו טרעפן דעם חולה. דאָס קינד פילט זיך מאַכטלאָז, קאָן זיך נישט ווערן, ווייל דאָס קינד אַליין באַטראַכט זיין אומגליק, ווי אַ בזיון.

אין חדר, וווּ מען איז געזעסן אין היטלען, האָב איך נאָך ביז אַ געוויסער צייט געקאָנט באַהאַלטן מיין חרפּה, אָבער אין קלאַס האָט זיך עס גלייך אַנטדעקט, און די איבעריקע קינדער האָבן מיך פאַרפייניקט מיט זייערע לצנות און זידלווערטער. די לערער פון די קלאַסן האָבן, פון זייער זייט, אָנגענומען מיטלען: זיי האָבן מיך צוזאַמען מיט אַנדערע אומגליקלעכע קינדער (אַזוינע זענען געווען אַ היפּשע צאָל), פאַררוקט אויף די הינטערשטע בענק, וווּ מיר זענען געזעסן ווי פאַרמשפּטע. איך האָב דאָס באַטראַכט ווי אַ שטראָף פון גאָט פאַר מיינע קינדערישע עברות, און האָב זיך פאַרשאָלטן דאָס לעבן. אַביסל שפּעטער האָט מען מיך אינגאַנצן באַזייטיקט פון קלאַס, און איך האָב זיך געפילט ווי אַ פאַרשטויסענער, אַ פאַריאָגטער; איך בין אַריינגעפאַלן אין אַ מרה־שחורה, געוואָרן איינגעשלאָסן און פאַרביטערט אויף זיך און אויף אַלעמען. איבערהויפּט האָב איך אויסגעלאָזן מיין פאַרביטערטע האַרץ צו מיינע שטיפיקע, וועלכע, ווי מיין מוטער פלעגט דערציילן, האָבן געהאַט פון מיר „קאַלט און וואַרעם". מען האָט אויסגעפּרוּווט פאַרשידענע „באַבסקע סגולות", געווען ביי עטלעכע דאָקטוירים אָבער עס האָט קיין זאַך נישט געהאָלפן. חוץ דעם, האָט עס געפאָדערט געלט, און אַזוינס האָבן מיינע עלטערן נישט פאַרמאָגט. אָבער „לאָזן דאָס קינד זיך קווענקלען — קאָן מען דאָך אויך נישט", האָט מען באַשלאָסן זיך ווענדן צו מאיר „פאָנטשע" (שמאַטע).

דער דאָזיקער מאיר „פאָנטשע" איז געווען אַ פעקלהיטער און אַ „פאַרשטשיק" אין דער „נייער באָד". איך

זע אים, ווי ער וואָלט שטיין פאַר מיר א לעבעדיקער: אַ הויכער, פאַרשמאָלצענער, מגושמדיקער, מיט אַ פאַררוי־כערטער, קאָלטענעוואַטער באָרד, מיט אַ פונאַנדערגעשפּילטע פאַרוואַקסענער ברוסט, מיט אַ לאַנגן פאַרפעצטן טלית־קטן. וואָס האָט זיך שטענדיק געפּלאָנטערט צווישן די גרויסע סאָלדאַטסקע שטיוול. שטענדיק מיט דער פאַרשפּיגענער. פאַרצעלייענער ליולקע אין מויל, האָט זיך פון אים געטראָגן דער גערוך פון איבערגעברענטער מאַכאָ־קע אויף מײלן ווייט. אָט דער דאָזיקער „פאָנטשע" איז געווען די פאַרקער־פערונג פון שמוץ, וואָס דער צונאָמען זיינער האָט אויסגע־דריקט נאָר איין קליינעם חלק פון דעם, וואָס ער האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט. און ער האָט עס געהיילט די קעפּלעך פון אומגליקלעכע יידישע קינדער פון אַ גאַנצער שטאָט.

שווער צו זאָגן, ווי אַזוי אַזאַ זאַך איז מעגלעך געוואָרן: צי דאָ האָט געווירקט די אָרעמקייט, וואָס האָט נישט גע־האַט מיט וואָס צו צאָלן די דאָקטוירים, צי דער פאָראורטייל, אַז אַזאַ קרענק קאָנען די דאָקטוירים נישט היילן, אָדער די מעדיצין איז דאַן באמת געווען נאָך הילפלאָז אָדער שוואַך זיך צו ראַנגלען מיט דער דאָזיקער אָנשיקעניש אויף די אָרעמע קינדער, — אָבער ווי די זאַך זאָל נישט זיין, איז דער דאָזיקער „פאָנטשע" געווען פאַררעכנט אין שטאָט פאַר דעם, וואָס היילט אויס די קרענק „מיטן וואָרצל", און די הויפּטזאַך — פאַר ווייניק געלט.

געווינט האָט דער דאָזיקער „פאָנטשע" אין אַ האַלבּ־פינסטערן, ברודיקן קעלער אויף דער באַלאָטנער גאַס (אַ סימבאָל צו זיין צונאָמען), ווו עס פלעגט זיך צוזאַמענ־גיסן דאָס גאַנצע שמוץ פון שטאָט אין ברייטן ראָוו, וואָס האָט זיך געצויגן איבערן מיטן גאַס אַזש ביז „עקספּלאַנעט".

ווען די מוטער האָט מיך געבראַכט צום „דאָקטאָר" און איך האָב אַ קוק געטון אויף דעם „געזינדל" פון מאיר „פאָנטשע", האָב איך זיך דערשראָקן און צעוויינט אויפן

קול. דאָס איז געווען אַן אמתער „זוויערינעץ". אַזעלכע פּאַרזעעניש איז מיר זעלטן ווען אויסגעקומען אין מיין ווייטערדיקן לעבן צו טרעפן. איבערהויפּט האָט זיך אויס־געטיילט די „פּאַנטשיכע", אָדער ווי אַנדערע פלעגן זי רופן — „מלכּה די צאַצקע".

שטעלט אייך פאָר אַ דאַר, קליין נפשל, מיט אַ גרויסן אַראָפּגעהאָנגענעם בויך; אָנגעטון אין שמאַטעס און אין אַ שוואַרצן פּאַריק, וואָס פאַרדעקט דעם גאַנצן שטערן, מיט דיקע אויסגעקערטע רויטע ליפּן, אַן אַ סימן פון אַ נאָז, נאָר ווי אַ קנעפּל מיט צוויי לעכלעך אַרויף וואָלט דאָרט געווען צוגעקלעפּט; מיט אויסגעשטאַרצטע, נאָס־פאַרטרערטע וויס־לעך, וו עס זיצן צוויי צעשוואָלענע, שטענדיק באַוועגלעכע שוואַרצע פינטעלעך, וואָס קוקן אַרויף, ווי זיי וואָלטן וועלן אַראָפּשאַרן דעם שוואַרצן פּאַריק, — און װעל כּולם, אַ גאָט! די אויסגעקרימטע שטאַרצנדיקע ציין ווי ביי אַ ראַ־סאָוון בולדאָג. די קינדער — עלטערע און ייִנגערע — פון זעלביקן טיפּ — האָבן דערגענצט דאָס בילד פון האַלב־מענטש, האַלב עקלדיקער וואַסער־חיה. אַט אין די הענט (די גאַנצע משפּחה האָט זיך באַטייליקט אין דער קוראַציע) האָט מען דאָס איבערגעגעבן מיין ווייטערדיקן גורל.

מאיר „פּאַנטשע" האָט, מיט דער ליולקע אין מויל, קורץ געגעבן צו פאַרשטיין דער מאַמען מיינער, אַז די גאַנצע קרענק ליגט אין די האָר... און דעריבער דאַרף מען די ערשטע זאַך די קראַנקע האָר אַרויסרייסן. דערהערט אַזאַ אָנזאָג, האָב איך אויפגעציטערט, און ביי דער מאַמען האָבן זיך געוויזן טרערן אין די אויגן. סוף־כּל־סוף האָט ער באַ־קומען פון דער מאַמען האַנטגעלט, און נאָך איר אוועקגיין האָט ער מיך אָנגעהויבן „קורירן".

שווער אַצינד, שוין מיט כּמעט פינף צענטליק יאָר שפּעטער, צו דערמאָנען זיך וועגן דעם אַן אַ שוידער אין אַלע אברים — אַזוי שרעקלעך און פּייַנלעך איז געווען די

דאָזיקע קוראַציע. די אַלע קינדער, וואָס זענען דורכגעגאַנגען דורך די הענט פון דעם דאָזיקן „פאַנטשע", וועלן שוין זיכער אויף יענער וועלט נישט ליידן — זיי האָבן שוין געהאַט זייער אָפּקומעניש אויף דער „באַלאָטנער" גאַס. דען דאָס אָפּקומעניש אין גיהנום אויף יענער וועלט, ווי שווי־דערלעך עס זאָל נישט זיין געמאָלט, קאָן זיך זיכער נישט פאַרגלייכן מיטן גיהנום און פיין, דורך וועלכן די קינדער זענען דורכגעגאַנגען אויף דער וועלט ביי מאיר „פאַנטשע".

ווען מען זאָל אַ שטייגער זאָגן, אַז די קוראַציע איז באַשטאַנען אין גיסן זודיקן פעך אויף די אָנגעווייטאָגטע קינדערישע קעפּלעך, וואָלט מען נישט געגלויבט — אָבער אין דער אמתן איז דאָס געווען אַ סך גרויזאַמער: מען פלעגט דעם אָפּגעקילטן און פאַרטריקנטן פעך שפּעטער אַראָפּרייסן פון קאָפּ צוזאַמען מיט די האָר. צו באַשרייבן, וואָס פאַראַ ענוים איך בין אויסגעשטאַנען דערביי, נעם איך זיך נישט אונטער. די מענטשלעכע שפּראַך מוז גאָר דערצו קיין ווערטער נישט פאַרמאָגן.

„טעכניש" פלעגט דאָס געמאַכט ווערן אַזוי: אויף אַ גראָב לייוונט האָט מען אָנגעגאָסן אַ שיכט סמאָלע, געלאָזן עס אָפּקילן און דערנאָך צעשניטן עס אויף קלערע שטיקלעך. די שטיקער געסמאָלעוועטע לייוונט פלעגן ווערן אָנגעהיצט אויף אַ נאַפט־לאָמפּ ביז די סמאָלע האָט זיך אָנגעהויבן שמעלצן, און אויף גיך, הייסערהייט, זענען זיי אָנגעקלעפּט געוואָרן אויפן קראַנקן אָרט. אָט אַזוי פלעגט דאָס מאיר „פאַנטשע", מיט דער הילף פון זיינע בני־בית, וועלכע האָבן דעם קרבן פעסט צו געהאַלטן, ער זאָל נישט אַנטלויפן און אונטערן ווילדן געשריי פון דעם געפייניקטן, פאַרקלעבט דעם גאַנצן קאָפּ מיט די געסמאָלעוועטע טיכלעך. אויף מאָרגן האָט מען געדאַרפט גיין לאָזן די שמאַטקעס פון קאָפּ אַראָפּרייסן און לאָזן אויפקלעבן נייע.

איך געדענק, אַז יעדעס מאָל, ווען איך פלעג דאַרפן

גיין צו מאירן, האָב איך זיך געווונטשן דעם טויט. עס איז געווען, ווי איך וואָלט דאַרפֿן פּריווויליק גיין אויף אַ אינ־קוויזיציע, און איך פֿלעג שטענדיק וויינען און בעטן זיך ביי דער מאַמען, „אַז היינט נישט — מאָרגן וועל איך שוין זיכער גיין". און נאָר די טרערן פֿון דער מאַמען, אין וועלכע עס איז געווען אַזוי פֿיל מוטערלעכער מיטגעפֿיל צו איר פֿאַרפּייניקט קינד, און נאָר דאָס איינרעדן מיר, „אַז דערפֿאַר, ווי איך וועל נאָר איבערקומען די צרות, וועל איך זיין מיט לייטן גליך, אַז איך וועל וויי‌טער קאָנען גיין אין קלאַס און קיינער וועט פֿון מיר שוין נישט לאַכן", האָט מיר געגעבן כּח אויסצוהאַלטן די פּייניקונג פֿון דער דאָ־זיקער ווילדער, אכזריותדיקער „קוראַציע".

צו מיינע צרות האָט נאָך מאיר „פּאָנטשע" פֿאַר־שטאַנען איינצוטיילן זיינע קרבנות אויף גרופּן און קלאַסן, וועלכע ער האָט געהיילט מיט אַ פֿאַרשידענעם טעמפּ. די וואָס פֿלעגן מער באַצאָלן, און געצאָלט פֿלעגט ער נעמען פּער קאָפּ, פֿלעגט ער קלעפּן קלענערע שמאַטקעלעך און פֿון דינעם לייוונט, כּדי נישט צו פֿאַרשאַפֿן קיין צו גרויסע ווייר־טאָגן; פֿאַר די אָרעמע קינדער פֿלעגט ער, דאַקעגן, באַנוצן גראָבע לייוונט מיט אַ דיקן שיכט סמאָלע, כּדי די זאַך זאָל נעמען גיכער אַ סוף.

איינמאָל נאָך אַזאַ „אָפּעראַציע", ביי וועלכער מאיר „פּאָנטשע" האָט, אַפּנים, געוואָלט איינשפּאָרן צייט, בין איך געקומען אַ היים אינגאַנצן אַ פֿאַרבלוטיקטער און אויסגע־מאַטערטער. איך האָב מיך פֿאַררוקט אין אַ ווינקל און מיט אַ פֿאַרקוועטשט האַרץ פֿון ווייטאָג האָב איך שטיל געוויינט אויף מיין ביטער מזל. אויף די שטוביקע איז אָנגעפֿאַלן אַ טרויער, ווי אין שטוב וואָלט געלעגן אַ טויטער; די מאַמע איז געזעסן אין אַ צווייט ווינקל און האָט זיך שטיל געווישט די אויגן, און דער טאַטע האָט גענומען דאַווענען מנחה מיט אַזאַ טרויעריקן ניגון, פֿון וואָס איך האָב נאָך ביטערער

געווינט, שוין מער אוים רחמנות צו זיך, ווי פון ווייטאָג. איך האָב אזוי לאַנג געווינט, ביז מיר איז געוואָרן נישט גוט און איך בין אַ געחלשטער אַראָפּגעפאַלן פון בענקל.

אויפגעכאַפּט האָב איך זיך ביי דער מאַמען אין שויס. זי האָט מיך באַוואַשן מיט וואַרעמע טרערן און געטרייסט, אַז מער וועט זי מיך „צום גזלן" שוין נישט שיקן, אַז זי וועט זיך פאַרלאָזן אויף „גאָט דעם לעבעדיקן" און „ווי עס וועט זיין — אַזוי וועט זיין".

איך ווייס נישט, צי האָט דער מאיר „פּאַנטשע" ווע־מען אויסגעהיילט. איך בין נאָך דעם זעלביקן זומער גע־זונט געוואָרן אָן יעדער קוראַציע.

נאָך דעם פאַרפאַל מיט מיין חלשות האָט מען מי־ מער אין תלמוד ־ תורה שוין נישט געשיקט. טעג זענען געווען וואַרעמע און זוניקע — פלעג איך, מיט אַנדער'ע פרייע קינדער, גיין אַלע טאָג באָדן זיך אין דער שמאָלע־ „רעטשקע" הינטערן שטאָט, געוואַרעמט זיך לאַנגע שעהן אויף דער זון, געגעסן, וואָס עס האָט זיך געמאַכט, מיט גרוים אַפּעטיט, און „גאָט דער לעבעדיקער" האָט געהאָלפן.

אָט אזוי האָט זיך פאַרענדיקט מיין „קוראַציע", וואָס האָט איבערגעלאָזן אין מיין זכרון בילדער פון מוראַדיקע־ פיין.

די מאמע ראטעוועט מיך

אז איך בין געזונט געוואָרן, האָט זיך מיין כאַראַקטער און געמיט איינגאַנצן געענדערט. ווי דערשלאָגן און פאַר־אומערט איך בין פריער געווען, אזוי הייטער און לעבעדיק בין איך אַצינד געוואָרן. די איינגעשלאָסענע ענערגיע האָט זיך פון מיר אַרויסגעריסן מיט איר גאַנצער ברויזנדיקער קראַפט: איך האָב אָנגעהויבן שטיפן, שפרינגען און שלאָגן זיך מיט יעדן, ווער עס האָט מיר נאָר געגעבן די קלענסטע געלעגנהייט דערצו.

אַלס צוגאָב דערצו האָב איך נאָך באַקומען אַ קרענק־לעכע ליידנשאַפט צו וואַרפן שטיינער. האָב איך נאָר גע־טראָפן אַ שטיין אויפן וועג, האָב איך גלייך אויפן אָרט געהאַט אַ ציל, אין וועלכן מיט אים צו טרעפן. אַמאָל איז דאָס געווען אַ הונט, אַ חזיר, אַ ציג; אַמאָל אַ גרופּע יונגע, קריסטלעכע גימנאַזיסטן, מיט וועמען מיר, תּלמוד־תּורה־יינגלעך, פלעגן פירן אַן אייביקע מלחמה. אָבער אָפטער זיי אַלץ זענען דאָס געווען די האַלבגרונדע לעכער פון די בוי־דים־פענסטערלעך, וווהין עס פלעגט זיך מיר, נישט אַנ־דערש, ווילן אַריינטרעפן מיטן שטיין.

טרעפן איז אָבער אַ מזל־זאַך. פלעגט טאַקע זייער אָפט פּאַסירן, אַז דער שטיין פלעגט אויף צו - להכעיס דווקא אַריינטרעפן אין אַ דערבייאיקן פענסטער און אויסזעצן אַ שויב.

אז מען דאַרף נישט וואַרטן ביז דער באַלעבאָס פון דער „אויסגעקוועטשטער" שויב וועט אַרויסשפרינגען מיט אַ געוואַלד, האָט מיך קיינער נישט געלערנט... איך האָב

מיר געהאַט מיין „אייגענע" טעאָריע, אַז אין אַזאַ פאַל איז גלייכער, ווען מען „מאַכט פּיס"...

די ערשטע צייטן איז מיר דאָס אַראָפּ גלאַט; אָבער שפּעטער האָט מען זיך דערוווּסט, ווער עס שטעלט דאָס צו פּרנסה די שטאָטישע גלעזער, און מ'האָט מיך אָנגעהויבן פאַר־פאָלגן. אייגנטלעך, האָט מען נישט מיך פאַרפאָלגט, ווייל ווי קליינגעוויקסיק איך בין געווען, אַזוי פלינק בין איך געווען, און כאַפּן מיך איז געווען זייער שווער. די גאַנצע צרות „פון דעם ממזר, צוליב וועלכן מען קאָן נישט דורכגיין די גאַס", פלעגט נעבעך אויסשטיין די מאַמע מיינע. די ערשטע צייטן האָב איך געלייקנט שטיין און ביין און מיינע אָנקלאָ־גער פלעגן פון דער מאַמען זיך אויסריכטן אַ שוואַרצן סוף, וואָס זיי האָבן זיך „אָנגעזעצט אויף דאָס קינד". לאַנג האָט אָבער אַזאַ לאַגע נישט געקאָנט דויערן, און די מאַמע האָט אויפגעהערט מיר גלויבן.

— וואָס קומט איר צו מיר מיט טענות, — פלעגט זי שרייען צו מיינע אָנקלאָגער — דרייט אים אויס די הענט, וועט ער אייך נישט ברעכן קיין שויבן און איר וועט נאָך דערביי פאַרדינען אַ מצוה.

די הענט האָט מען מיר נישט אויסגעדרייט, און שטיי־נער זענען ווייטער געפלויגן — אַמאָל אין אַ בוידעם־לאָך — אַמאָל ווידער אין אַ שויב. די מאַמע האָט זיך צוליב דעם צעקריגט מיטן גאַנצן הויף שכנים און מיט אַ האַלבער גאַס איינוווינער, וועלכע האָבן געדראָט, אַז זיי וועלן אויף דער מאַמען אָנגעבן אין געריכט.

איינמאָל נאָך אַ שטאַרקער קריגעריי מיט אַ שכן, ווע־מען איך האָב, ווי עס ווייזט אויס, אָנגעטון גרויס שאָדן, האָט די מאַמע מיינע מיך געכאַפּט און מיך לאַנג און בייז געשלאָגן. מען האָט מיך אָן עסן געהאַלטן אַ גאַנצן טאָג פאַרשפּאַרט אין אַ פינסטערן קיך ־ קעמערל, וווּ איך האָב, פון ווייטאָג, לאַנג און ביטער געוויינט. פאַרנאַכט, ווען

דער מאַמען איז, אַפּנים, אַפּגעגאַנגען דער כּעס, האָט זי מיך געהייסן אַרויסגיין און גיין צום טיש עסן. איך האָב געפילט, אַז דער מאַמען פאַרדריסט, וואָס איך האָב אַ גאַנצן טאָג נישט געגעסן, און איך האָב זיך איינגעשפּאַרט און בשום אופן נישט געוואָלט אַרויסגיין פון קעמערל — אַזוי אַרום געוואָלט פאַרשאַפן איר נאָר מער עגמת־נפש. מיין איינגעשפּאַרטקייט האָט זי צעריצט, און זי האָט מיך פון דאָס ניי גענומען שלאָגן מיט גרוים רציחה. איך האָב גע־נומען שלאָגן צוריק, און אין שטוב איז געוואָרן אַ גרויס געוואַלד, אַז דער „קאַלטער גזלן" שלאָגט די מאַמען. יעדער האָט צוגעוואָרפן אַ וואָרט, אַ באַמערקונג וועגן מיין אויפפירונג, — וואָס איז געווען פאַר מיר, ווי זאַלץ אויפן ווונד. פון ווייטאָג, כּעס און בושה האָב איך געכאַפּט דאָס שמאָלע שאַליקל, וואָס איך האָב געטראָגן, און גענומען מיט די אייגענע הענט זיך פאַרציען דעם האַלז. די איבע־ריקע קינדער, וואָס האָבן דאָס באַמערקט, האָבן געמאַכט אַ געוואַלד, אַז איך ווערג זיך און אַז די צונג האָט זיך ביי מיר אַרויסגעשטעקט. די מאַמע איז מיט האַסט צוגעלאָפן און מיט נייע קלעפּ מיך געצוווּנגען אָפּצולאָזן דעם שאַליק. אַזוי אַרום, פלעגט די מאַמע שפּעטער דערציילן, האָט זי מיך, מיט די קלעפּ, געראַטעוועט פון טויט...

לאָזט זיך אויס, אַז קלעפּ קאָנען אויך אַמאָל עמיצן ראַטעווען...

מיין ערשטע זינד און גאָטס שטראָף

די אָרומיקע קינדער פון גאַס פלעגן אָפט קויפן נאַשע־רייען: צוקערלעך, מאָנעלעך, אינגבערלעך און אַנדערע קינדערישע זיסקייטן. זיי פלעגן מיך, ווען נישט ווען, מכבד־זיין מיט אַ לעק, אָדער מיט אַ ברעקל פון די דאָזיקע גן־עדן־מאכלים. איך פלעג זיי שטאַרק מקנא זיין און אַלץ געטראַכט און געזוכט עצות, ווי אַזוי צו קריגן דריי קאָפּיקעס, כּדי צו פאַרווירקלעכן דעם טרוים מײַנעם און קויפן זיך אַ גאַנצע „כלעבּנע פּיראָזשנע" (ברויט־טשאַסטקע), וואָס איז מיר זייער שטאַרק געפעלן געוואָרן. וועגן בעטן בײַ דער מאַמען אָדער בײַם טאַטן — איז מיר גאָר אויפן זינען נישט געקומען, אַזוי ווילד איז געווען דער געדאַנק. מען וואָלט מיך, מיט רעכט, באַטראַכט, ווי אַ משוגענעם. פלעג איך אויסקוקן אויף דער געלעגנהייט אַרײַנצוגיין מיט די גליקלעכערע קינדער צוזאַמען צו דעם הויכן ייִדן אין געוועלבל און אײַנאָטעמען דעם זיסן, שמעקעדיקן ריח פון די אַלע גוטע זאַכן. אָפט איז מיך באַפאַלן אַ פאַרלאַנג אַראָפּצוכאַפּן אַ „כלעבּנע" און אַנטלויפן. דאָס האַרץ פלעגט מיר אָבער אָנהויבן אַזוי שטאַרק צו קלאַפּן, אַז כ'בין געוואָרן אינגאַנצן אָנמעכטיק. אַ באַגאַסענער מיט שווייס פלעג איך, קוים האַלטנדיק זיך אויף ד' פיס, אַרויסשלעפּן זיך פון געוועלבל. און דער באַטעמטער יצר־הרעדיקער ריח האָט מיך אַ לאַנגע צײַט פאַרפאָלגט ביז קאָפּ־ווייטאָג.

אונטער דעם דאָזיקן ווייטאָגדיקן פאַרלאַנג איז בײַ מיר געבוירן געוואָרן דער געדאַנק צו גנבענען אין שטוב די נויטיקע דריי קאָפּיקעס.

דער טאַטע מײַנער האָט געהאַט אַ טבע אָפּט צו צײלן די „לײזונג" זײַנע פֿאַרן טאָג און אױסרעכענען די „פֿאַר־דינסטן". די „קאַסע" איז באַשטאַנען פֿון קלײנע קופּערנע מטבעות. צוערשט פֿלעגט ער די מטבעות אױסשטעלן אין רונדע סלופּקעס לױט זײער גרױס, אױסצײלן די מטבעות פֿון יעדן סלופּעק באַזונדער, צוזאַמענרעכענען „אױפֿן קאָפּ" װיפֿל יעדער סלופּעק באַטרעפֿט און צום סוף מאַכן דעם אַלגעמײנעם סך־הכּל. דערנאָך פֿלעגט גײן די „קאָנטראָלע", נאָך װעלכער עס פֿלעגט זיך אָפּט אַרױסװײַזן, אַז עפּעס שטימט נישט אין חשבון, און די געשיכטע פֿלעגט זיך אָנהײבן פֿון דאָס־נײַ: — אַזױ פֿיל און אַזױ פֿיל צװײער־קאָפּיקעס, אַזױ פֿיל און אַזױ פֿיל דרײַער־קאָפּיקעס — טרעפֿט אָן אַזױ פֿיל און אַזױ פֿיל — צוזאַמען אַזױ פֿיל און אַזױ פֿיל. לאָזט זיך אױס מיט צװײ קאָפּיקעס צופֿיל. פֿון װאַנען האָבן זײ זיך גענומען? מוז געװיס זײַן װײַטער אַ טעות אין חשבון... און אַזױ עטלעכע מאָל נאָכאַנאַנד. בײַ זײַן קורצזיכטיקײט פֿלעגט דאָס בײַם טאַטן דױערן זײער פֿיל צײַט, און דאָס האָט די מאַמען אַרױסגעבראַכט פֿון געדולד.

גאַנץ אָפּט פֿלעגן, אױף דעם באָדן, פֿאָרקומען צװישן זײ קריגערײַען. אין די דאָזיקע קריגערײַען בין איך אָפּט געװען דער שולדיקער, װײַל אַ דאַנק מיר האָט דער טאַטע פֿאַרגרעסערט די „קאָנטראָלעס" איבער דער „קאַסע" און צוליב דעם האָבן זיך די טרױעריקע מאַמענטן אין זײער אָרעם, ביטער לעבן פֿאַרמערט און פֿאַרגרעסערט.

װי דער טאַטע פֿלעגט נאָר פֿונאַנדערלײגן די קופּערנע צענערס, זעקסערס און פֿירערס, פֿלעג איך נישט אָפּטרעטן פֿון טיש און אױסקוקן אױף אַ פּאַסיקע געלעגנהײט אַראָפּ־צולאָזן אין קעשענע די נױטיקע מטבע. כּדי אָפּצוציִען דעם טאַטנס אױפֿמערקזאַמקײט, פֿלעג איך אָנװענדן פֿאַרשידענע סטראַטעגישע קונץ־שטיק: איך פֿלעג אים פֿאָרלײגן העלפֿן

אויסלייגן די מטבעות, צוזאמענצייל̈ן זיי, אָדער כאַפּן מיט בלומרשטדיקער התפעלות א שפּאָגל־נייעם זעקסער און ווייזן דעם טאַטן, ווי שיין עס פינקלט דער קופּערנער גלאַנץ אויף זיין קאַרבירטן קאַנט, מיט א כּיוון פּלאָנטערן אים אין חשבון, — און אויך אָנוועגדן אַנדערע שמד־איינפאַלן. ווי עס ווייזט אויס, האָט דער טאַטע געהאַט זייער ווייניק צו־טרוי צו מיינע טובות, ער פּלעגט בייז און מיט פאַרדאַכט נאָכקוקן יעדע באַוועגונג מיינע, און טאָמער בין איך גע־וואָרן שוין צופיל איבערגעגעבן אין מיין ברען אים צו העלפן, פּלעגט ער מיך, אָן צערעמאָניעס, אַוועקטרייבן פון טיש.

געזען, אז דער וועג פירט נישט צום געווינשטן ציל, האָב איך כמעט ווי פאַרלוירן יעדע האָפענונג ווען נישט איז צו פילן דעם טעם פון א גאַנצער „כלעבּנע". איך פּלעג אַרומגיין א בייזער און דענערווירטער, פאַרטון אין זיך מיט מיינע פינסטערע זינדיקע פאַרלאַנגען, ביז איינמאָל האָט א בייזער מלאך מיר געוויזן דעם וועג צו זינד, און איך בין געוואָרן א „גנב".

געשלאָפן בין איך אין יענער צייט צוזאַמען מיטן טאַטן. איינמאָל האָב איך אין שלאָף דערפילט עפּעס א האַרטע זאַך אונטער דער זייט, און וועלנדיק דאָס באַזייטיקן, האָב איך פּלוצלינג אָנגעטאַפּט דעם טאַטנס לעדערנע ביי־טעלע מיט די האַרטע, קופּערנע מטבעות. איך האָב אויפ־געציטערט מיטן גאַנצן לייב.

דער טאַטע פּלעגט דאָס בייטעלע האַלטן טיף פאַרדרוקט אונטערן קישן. וואַרשיינלעך, האָט עס זיך צופעליק אַרויס־געררוקט און אַזוי אַרום איז עס אַריינגעפאַלן צו מיר אין האַנט. עס איז מיך באַפאַלן א שרעק, דאָס האַרץ האָט מיר אָנגעהויבן אַזוי שטאַרק צו קלאַפּן, אז איך האָב געהערט יעדן קלאַפּ. איך האָב איינגעהאַלטן דעם אָטעם מורא האָבנ־דיק, אז דער אָטעם וועט אויפוועקן דעם טאַטן און ער וועט

מיך כאַפּן ביי דעם שרעקלעכן פּאַרברעך. איך בין אַזוי לאַנג געלעגן נישט רירנדיק זיך פון אָרט. עס האָט מיך באַ־גאַסן אַ שווייס איבערן גאַנצן ליב, און אין מוח האָט מיר געפּלאַמט. שווער מיר אַצינד איבערצוגעבן אַלע מיינע דעמאַלטדיקע רעיונות, דעם קאַמף צווישן יצר־הרעדיקן פאַר־לאַנג אַנצוזעטיקן זיך מיט „כלעבנע" און דער שטים פון יצר־טוב צו בלייבן אָרנטלעך. דער סוף איז געווען, ווי דער סוף אין אַ סך אַזעלכע פאַלן ביי אָרעמע קינדער — עס האָט געזיגט דער יצר־הרע.

די שטראָף פאַר די זינד איז געקומען נאָך איידער איך בין אויפגעשטאַנען פון בעט: גאַנץ פרי, ווען דער טאַטע האָט דאַוונענדיק גענומען ווייטער ציילן זיין „קאַפּיטאַל", האָב איך דערפילט, אַז עס וועט אויסברעכן אַ שטורם. דער טאַטע האָט נערוועז געציילט עטלעכע מאָל, געקלונגען און געקלאַפּט מיט די מטבעות אויפן טיש. און האָט, אַפּנים, נישט געקאָנט פאַרשטיין, וואָס דאָ איז פאָרגעקומען. די מאַמע איז אַרויסגעגאַנגען אַ צערייצטע; פאַרגעוואָרפן דעם טאַטן, אַז עס וועט איר נישט גוט קוקנדיק ווי ער „קניבעט" די גראָשנס זיינע. דער טאַטע האָט גאָרנישט געענטפערט און געהאַלטן אין איין ציילן און איבערציילן. די מאַמע איז אַרויס פון געדולד, צוגעלאָפן און מיט בעס אַראָפּגעשאַרט די קופּערנע מטבעות פון טיש. דער טאַטע איז געבליבן ווי געפּלעפט צוגעשמידט צום אָרט, אַזוי גרויס איז געווען זיין איבעראַשונג.

דערנאָך האָט זיך אָנגעהויבן צווישן זיי אַ לאַנגע און אַ „בייזע קריגעריי". דער טאַטע האָט צווידייטיק פאַרגע־וואָרפן דער מאַמען, אַז זי באַגנבעט אים. די מאַמע, וועלכ־דיק אים פאַרשאַפן עגמת־נפש, האָט זיך גערייצט מיט איג און זיך גערימט, אַז ווו ער זאָל נישט באַהאַלטן זיין טייסטער, וועט זי אַלץ געפינען און אים באַגנבענען, ווייל ער, דער טאַטע, האָט זי באַרויבט און באַגנבעט איר גליק. איך בין

געלעגן שטיל. אין הארצן האט גענאגט א געפיל פון בושה, געפייניקט א פארווורף און א ווייטאג פון חרטה. עס האט זיך אין מיר דערוועקט רחמנות צום טאטן און א בזיון פאר דער מאמען, וואס צוליב מיר האט זי געזאגט א ליגן. ווי וועל איך איר קאנען קוקן גלייך אין די אויגן?

עס האט זיך מיר געדאכט, אז די מאמע ווייס פון מיין שרעקלעכן סוד, אז דאס נעמט זי אויף זיך די שולד, כדי מיך צו פארטיידיקן. וועגן מודה זיין זיך האב איך אויך נישט געטראכט. איך האב געטראכט איבער מיין געפאלנ־קייט, איבער דעם, וואס פארא שלעכט קינד איך בין צו מיינע ארעמע עלטערן, געטראכט וועגן כח פון יצר־הרע, וועגן די נעצן, וואס ער שפרייט אויס און ווי שווער עס איז זיך פון זיי צו ראטעווען.

ליגנדיק אזוי איינגעגראבן אין קישן אין די שווערע, פיינלעכע געפילן און רעיונות, האב איך צו זיך דערפילט גרויס מיטלייד, ווי צו אן אומגליקלעכן. דאס הארץ איז געווארן איבערפולט מיט די אלע סתירהדיקע איבערלעבונ־גען, און איך האב זיך צעוויינט. צוערשט — שטיל אין זיך. עס האט געוויינט אין מיר מיין גאנץ וועזן, מיינע אלע אברים. קיין טרערן זענען נישט גערונען פון מיינע פאר־מאכטע אויגן, און קיין קלאנג האט נישט ארויסגעגעבן מיין ספאזמירט קול. אבער דאס קינדערישע הערצל האט לאנג נישט אויסגעהאלטן, און איך האב ארויסגעפלאצט מיט א היסטעריש כליפען. עס האט אין מיר אלץ געצופט און גע־טרייסלט. דער טאטע מיט דער מאמען האבן פלוצלינג אי־בערגעריסן זייער קריגעריי. זיי האבן, אפנים, געמיינט, אז דאס האט אויף מיר אזוי געווירקט זייער קריגן זיך. די מאמע האט מיט א געמאכטן בייזער מיך אויסגעזידלט, וואס איך האב זיך אזוי צערעוועט, און אין שטוב איז געווארן שטיל.

שפעטער בין איך שוין־לאנג געווען פארנומען מיטן

געדאַנק, ווי אַזוי איך וועל דאָס ערשטע מאָל קויפן אַ „פּי־ראָזשנע״: צי וועט דער הויכער ייד נישט פרעגן מיך, ווו איך האָב גענומען דאָס געלט און וואָס וועל איך אים אויף דעם ענטפערן?

קוים דערוואַרט דעם בין־השמשות, ווען קיינער האָט מיך נישט געקאָנט באַמערקן, האָב איך היטנדיק זיך, ווי אַ גנב, בשלום איינגעקויפט מיין לאַנג־באַגערטן מאכל — אַ „כלעבנע פּיראָזשנע״.

פון יענעם טאָג אָן בין איך אַריינגעפאַלן אין אַ נעץ פון צעלאָזענער תאווה: איך האָב אָנגעהויבן גנבענען אין שטוב קאָפּיקעס און גראָשנס, אויפקלייבן אַלטע שטיקלעך אייזן און מעשווארג, שמאַטעס, בוטלען, און אויסטוישן זיי ביים זעלבן הויכן יידן אויף פּיראָזשנעס. אָבער אין שטוב איז דער פאַרמעגן פון אַזעלכע ווערטפולע חפצים געווען זייער נישט קיין גרויסער, און איך האָב נישט צו אָפט גע־האַט די מעגלעכקייט צו באַפרידיקן מיין גערייצטע תאווה.

איינמאָל איז מיר איינגעפאַלן אַ חוצפהדיקער פּלאַן — צוצוקומען ביינאַכט צום טאַטנס בייטל, וואָס ליגט ביי אים צוקאָפּנס אונטערן קישן.

איך בין לאַנג געלעגן און זיך געמאַכט, ווי איך וואָלט שטאַרק געשלאָפן. דערביי האָב איך זיך אָבער שאַרף צו־געהערט צום טאַטנס אָטעמען. ווען איך בין זיכער געוואָרן, אַז דער טאַטע שלאָפט שוין, האָב איך מיט אויסערגעוויינ־לעכער פאַרזיכטיקייט גענומען אַרונטערשטופּן די האַנט אונטערן קישן, כדי צו דערגרייכן דעם בייטל. דאָס האָט געדויערט זייער לאַנג, און עס איז מיך באַפאַלן שרעקי־לעכע אַנגסטן: ביי יעדער באַוועגונג דעם טאַטנס — איז מיר דאָס בלוט פאַרגליווערט געוואָרן אין די אָדערן. איך פלעג בלייבן ליגן אַ לענגערע צייט נישט וואַגנדיק צו באַוועגן מיט דער האַנט אונטערן קישן, די האַנט פלעגט מיר ווערן פאַרחלשט. און דאָס האָט אַרויסגערופן אַ טעמפּן ווייטאָג

אין די מוסקולן. אָבער דער פּיזישער ווייטאָג איז געווען אַ קלייניקייט קעגן דער נערוועזער אָנגעשטרענגטקייט פון דערוואַרטונג, אַז אָט אָט קאָן זיך דער טאַטע אויפכאַפּן.

מיט עטלעכע יאָר צוריק האָב איך געלייענט אַ ווערק פון איינעם אַן אַמעריקאַנער געוועזענעם גנב, ווו ער באַשרייבט, ווי אַזוי און ביי וועלכע אומשטענדן עס פּלעגט אים אויסקומען אויסצופירן פאַרשידענע גנבישע אָפּעראַציעס. צווישן אַנדערע באַשרייבט ער אַ פאַל, ווי אַזוי ער האָט באַגנבעט אַן אַלטן פּראָצענטניק, וואָס פּלעגט ביינאַכט האַלטן זיין פאַרמעגן אין אַ ביטל צוקאָפּנס אונטערן קישן. שעהן־לאַנג איז דער גנב געשטאַנען אויף די קני נעבן זיין קרבנס בעט, און מילימעטער נאָך מילימעטער גערוקט די האַנט אונטערן קישן. די באַשרייבונג פון זיין איבערלעבונג ביים קלענסטן שאָרך, ביי דער קלענסטער באַוועגונג פון אַלטן, ביי יעדן טיפערן אָטעם־צוג זײַנעם, איז מיר געווען אַזוי נאָענט און פאַרשטענדלעך, אַז לייענענדיק דאָס, האָב איך נאָכאַמאָל איבערגעלעבט יענע פיינלעכע שעהן פון מיין אייגענער „גנבישער” פאַרגאַנגענהייט.

ווער ווייסט, צו וואָס מיין טריפענער האַלז וואָלט מיך דאַן דערפירט, ווען אין שטוב ביי אונז זאָל זיך נישט טרעפן אַן אומגליק, וועלכן איך האָב באַטראַכט, ווי אַ שטראָף פון גאָט פאַר מיינע זינד.

ווי אַ סך אָרעמע פאַמיליעס, האָט די מוטער מיינע, כמעט רעגלמעסיק, אַלע צוויי יאָר געבראַכט אויף דער וועלט אַ נײַ באַשעפעניש — אַמאָל אַ יינגל, אַמאָל אַ מיידל, און נישט זעלטן — אַ מיידל מיט אַ יינגל אויף איינמאָל. די ניי־געבוירענע קינדער האָט, אָפּנים, נישט געשמעקט די פּערספּעקטיוו אויסצושטעקן די צונג נאָך אַ פּיראָזשנע און זיי פּלעגן זיך קליינערהייט פּריציייטיק אָפּטראָגן פון דער וועלט. און אפשר האָט דאָס דער גוטער גאָט פון די אָרעמע אַזוי געפירט און מיט אַ כיוון זיי צוגענומען פון דער וועלט

קליינערהייט, כּדי זיי זאָלן נישט דאַרפן ווערן קיין גנבים ביי זייערע אייגענע עלטערן, ווען זיי וועלן אונטערוואַקסן. דער־צו האָט דער ליבער גאָט געהאַט אין זיין רשות פּאָקן, מאָז־לען, דיפטעריטן, דעזינטעריע, מאָגן־קראַמפּן, לונגען־אָנציג־דונגען און אַנדערע מיטלען, מיט וועלכע און דורך וועלכע ער פּלעגט באַרימהאַרציק באַפריען די אָרעמע־לייט פון זייערע יונגע קינדערלעך און כאָטש אַזוי אַרום פאַרגרינגערן זיי זייער שווער לעבן...

ווי די זאַך זאָל נישט זיין, האָבן זיך ביי מיינע עלטערן נישט איינגעהאַלטן די קינדער, וואָס זענען געבוירן געוואָרן אין דער גרויסער שטאָט דווינסק, „ווו פּרנסה איז דאָ פאַר אַלעמען".

חוץ די מפּילס, פאַר שטייט זיך, איז פון די פיל איינצל־געבורטן און צווילינגס, וואָס זענען ביי מיין מאַמען פאַר־געקומען אין דווינסק, געבליבן לעבן בלויז איין קינד — מיין יונגסט שוועסטערל כאַסעלע. אין יענער צייט אָבער האָט נאָך געלעבט מיינס אַ צווייט שוועסטערל פון אַ יאָר פיר־פינף. דאָס איז געווען אַ זעלטן פיזיש געראָטן קינד. ווי עס גיט זיך אַמאָל איין ביי אָרעמע עלטערן. אַ קינד — בלוט און מילך. פרעמדע און אייגענע פלעגן זיך וווּנדערן, פון־וואַנען האָט זיך דאָס אַזוינס גענומען אין אַ שטוב פון הונ־גער און נויט. חוץ אירע פיזישע מעלות, איז זי נאָך גע־ווען גייסטיק, נישט פאַר אירע יאָרן, גוט אַנטוויקלט און אַ זעלטן קלוגע. אָט דאָס שוועסטערל (דעם נאָמען פאַרגעסן) איז געווען מיין ליבלינג, מיין גאָט, צו וועלכן איך האָב געקניט.

דאָס דאָזיקע שוועסטערל פלעגט פון אַלע שטוביקע אָפּ־געהיט ווערן ווי אַן אוצר, ווי אַ באַלויכטונג פון גאָט, פאַר דאָס שווערע, אָרעמע לעבן.

געוווינט האָבן מיר דאַן אין אַ קליינער איינגעהויקע־טער הילצערנער הייזקע מיט אַ דורכגעלעכערטן דאַך אין

געפּלאַצטע ווענט. פּלעגט אַרויספאַלן דער קלענסטער רעגן, האָבן פאַרפעלט כּלים אין שטוב אונטערצושטעלן אונטער די אַלע לעכער, פון וועלכע עס האָט אַריינגערונען. דאָס ביסל בעטגעוואַנט, וואָס מיינע עלטערן האָבן געבראַכט פון קליין שטעטל, איז געוואָרן דורכגעווייקט, און מען פלעגט עס דאַרפן לאַנג טריקענען. בייטאָג פלעגט מען זיך נאָך ווי נישט אין אַן עצה געבן: מען האָט אַלץ צוזאַמענגעוואָרפן אין איין טרוקענעם ווינקל און אַזוי אַרום שיצן זיך קעגן נעץ און קעלט. שלעכט פלעגט אָבער זיין, ווען דער רעגן איז אויסגעפאַלן ביינאַכט אין רעכטן טיפן שלאָף: די קינדער האָבן זיך אויפגעכאַפּט מיט אַ געוואַלד, די מאַמע האָט מיט אַ געוויין, הויך אויפן קול, באַקלאָגט איר ביטער מזל און געזוכט אין דער פינסטער די שוועבעלעך, וואָס זענען אויף להכעיס ערגעץ פאַרפאַלן געוואָרן גראָדע דאַן, ווען מען דאַרף זיי אַזוי נויטיק האָבן. נאָך לאַנגע זוכעניש, ווען עס האָבן זיך שוין געפונען די שוועבעלעך און דאָס נאַפּט־לעמפּל האָט שוין שוואַך באַלויכטן די פאַרוויינטע און פאַר־שלאָפענע פּנימער פון די שטוביקע, האָט זיך אָנגעהויבן אַ זוכעניש פון פאַרשידענע טעפּלעך, פענדלעך און צעבראָכע־נע טעלער, וואָס פלעגן זיין פאַרשטעקט אין די ווינקלען אויף אַ פאַל פון נויט. אָבער די גרעסטע זאָרג איז געווען, ווו אַוועקצושטעלן דאָס לעמפּל — דער איינציקער לייכט־פונקט אין דער פינסטערער, רעגנדיקער נאַכט. וואָרום נישט זעלטן פלעגט טרעפן, אַז אַ פאַררעטערישער טראָפּן האָט אַרויפ־געשפּריצט אויף דעם לעמפּל, און דאָס גלעזל האָט געפּלאַצט. איז שטוב איז געוואָרן מאָדנע פינסטער און טרויעריק. מיר פלעגן זיך צונויפטוליען איינער צום צווייטן און מיט פּחד זיך צוהערן צום מאָנאָטאָנעם קלאַנג פון די פאַלנדיקע טראָפּנס אין די אייזערנע, הילצערנע און ליימענע כּלים. יעדע כּלי פלעגט אַרויסגעבן אַ באַזונדערן קלאַנג: איינע הילכיק און גיך, די צווייטע זעלטענער און דומפּיק, ווי אין

א טיפן ברונעם. לויטן קלאנג פלעגן די עלטערע דערקאָנען, וועלכע כלי עס איז שוין פול מיט רעגן־וואַסער און ווען מען דאַרף דאָס אַרויסגיסן. אָפט אָבער האָבן די קלאַנגען אָפגענאַרט, און דאָס וואַסער איז אַריבערגעגאַנגען די ברעגעס און אונטערגעשווענקט דאָס בעטגעוואַנט, אויף וועלכן מיר פלעגן זיצן צוזאַמענגעטוליעט.

ווינטער־צייט פלעגן מיר זיין געזיכערט פון דער נעץ. אָבער דערפאַר האָט אין שטוב אַרומגעיאָגט א מוראדיקע קעלט, וועלכע האָט פאַרגליווערט די גלידער. די מאַמע פלעגט אונז, קינדער, אַרומפעלצן מיט אַלץ, וואָס זי האָט נאָר געפונען. דאָס פלעגט אָבער זייער ווייניק העלפן, און די הענטלעך זענען ביי אונז שטענדיק געווען רויט און געשוואָלן פון קעלט.

איינמאָל איז אויסגעפאַלן אַן אויסערגעוויינלעך שטאַרקער פראָסט מיט א זאַווערוכע. די האַלב־איינגעפאַלענע הורבה, וווּ מיר האָבן געוווינט, האָט געציטערט און געקנאַקט. דער ווינט האָט געוויעט אין קוימען, געקלאַפט מיט די לאָדן אין דרויסן און געריסן די טיר. פלוצלינג האָט דער ווינט א טרייסל געטון די טיר מיט א געוואַלדיקער קראַפט, אויפגעעפנט און זי גלייך צוריק צו געקלאַפט. די אַלטע פאַרזשאַווערטע זאַוויעסעס האָבן נישט אויסגעהאַלטן און זיך איבערגעבראָכן. די טיר איז ווי אָפגעשפרונגען הינטערוויילעך און מיט א הייזעריקן קרעכץ אַנידערגעפאַלן אויף דער ליימענער פאָדלאָגע פון פינסטערן פאָרהויז. אין שטוב האָט זיך אַריינגעריסן א ווינט מיט א שניי און אַלץ באַדעקט מיט א פראָסטיקער פאַרע. די מאַמע האָט פרובירט די טיר אויפהויבן, אָבער די שווערע מאַסע פון דער געשאַלעוועטער, אַלטמאָדישער טיר איז געווען נישט פאַר אירע כחות. מענטשן זענען אַריינגעקומען און געוואָלט די טיר צוריק אויפהענגען, אָבער זיי האָבן גאָרנישט געקאָנט מאַכן, ווייל די זאַוויעסעס זענען געווען איבערגעבראָכן. דער פראָסט

האָט אַן רחמנות געשטאָכן אין די פינגער, אָבער כּדי אונז צו שיצן אַ ביסל פון שניי און פון ווינט, האָט די מאַמע די עפענונג פון טיר פאַרהאַנגען מיט אַ ראָגעזשע (אַ פלאַכטע געפלאָכטן פון ליפּענער הויט־קאָרע). אַזוי זענען מיר אין דעם איינציקן צימער פון דער וווינונג געבליבן מיט אַן אָפענער טיר ביז אָוונט.

אין עטלעכע טעג אַרום איז די ליבלינג פון שטוב — מיין ליבע, קליינע שוועסטערל געשטאָרבן. אַלע האָבן גערעדט אַז דאָס האָט איר יענער טאָג דערהרגעט. וואָס פאַראַ טרויער אין שטוב ס'איז געווען, בין איך נישט אומשטאַנד צו באַשרייבן. איך בין געווען דערשיטערט נישט נאָר צוליבן אָנווער, נאָר אויך דערפאַר, וואָס איך איינער, ווי מיר האָט זיך געדאַכט, בין געוועזן דער אמתער שולדיקער אין איר טויט. דאָס האָט גאָט מיך געשטראָפט פאַר מיינע זינד, וואָס איך בין באַגאַנגען לגבי מיינע עלטערן מיט מיין גנבענען ביי זיי אויף נאַשערייען.

אין שטוב ביי אונז איז מען זייער אָפט געזעסן שבעה, אָבער קיינמאָל נישט פאַר דעם, נישט נאָך דעם, האָבן די קאַפּיטלעך תהילים, וואָס דער טאַטע פלעגט דאַן זאָגן, נישט געקלונגען אַזוי טרויעריק, ווי דאָס מאָל. אויך דאָס געוויין ביים אַרויסטראָגן דעם מת פון שטוב, איז דאָס מאָל געווען האַרצרייסנדיקער, ווי ביים טויט פון אַנדערע קינדער. דער טאַטע מיט דער מאַמען האָבן מיט די אייגענע הענט אָפּגעגעבן דעם מת דעם קבֿרן. דער טאַטע האָט פרום געזאָגט דעם פּסוק „ד' נתן — ד' לקח" (גאָט האָט געגעבן און גאָט האָט צוגענומען), און בעת די מאַמע האָט מיט אַ שרעקלעכן יאָמער אויסגעשריגן: „רבונו־של־עולם! מיט מיינע אייגענע הענט גיב איך דיר אָפּ דיין קרבן — פאַרהיט מיר מיינע איבעריקע שעפעלעך", — האָט דער טאַטע איר געזאָגט, אַז מען טאָר נישט וויינען און נישט זינדיקן פאַר

גאָט, — „זיינע וועגן זענען אַלעמאָל געדרעכטע און מיר מענטשן טאָרן זיך נישט אריינמישן"...

דער טויט פון מיין געליבט שוועסטערל, אַלס שטראָף פון גאָט פאַר מיינע זינד, האָט מיר אַ געוויסע צייט גע־געבן כּח בייצושטיין דעם יצר־הרע, און איך האָב אויפגע־הערט צו גנבענען ביי די עלטערן קליין־געלט.

„וואָס די ערד דעקט צו, אָן דעם פאַרגעסט דער מענטש" — זאָגט אַ פאָלקס־וואָרט, און אויך דער גרויסער ווייטאָג פון מיין שוועסטערס טויט איז מיט דער צייט שוואַ־כער געוואָרן. עס זענען אונטערגעקומען פרישע צרות מיט זייערע פרישע ווייטאָגן, פרישע זאָרגן און פּלאָגן, וואָס האַלטן דעם אָרעמאַן שטענדיק אין קלעם, און מיט דער צייט זענען די אַלטע צרות אינגאַנצן פאַרגעסן געוואָרן.

אויך איך בין געקומען צו זיך. איך האָב אָנגעהויבן נאָכטראַכטן, און אויסגעפינען באַוויזן, אַז אייגנטלעך האָט דאָך מיין ליב שוועסטערל געקאָנט שטאַרבן צוליב אַ צווייטנס זינד, וואָס איז אפשר געווען גרעסער ווי מיינע, ווייל מיין זינד איז דאָך גאָרנישט אַזוי גרויס, אַז גאָט זאָל מיך און מיינע עלטערן דאַרפן אַזוי האַרב באַשטראָפן — איך האָב דאָך געגנבעט ביי אייגענע. טראַכטנדיק אַזוי, האָב איך, פאַרשטייט זיך, אויסגעפונען ביי די איבעריקע פון אונזער פאַמיליע אַ סך גרויסע עבירות, פאַר וועלכע עס קומט אַ גרויסע שטראָף; ווייטער, איז פאַר מיר נישט געווען קלאָר, פאַרוואָס האָט גאָט מיך אַליין נישט געשטראָפט? וואָס איז געווען שולדיק מיין קליין שוועסטערל? מיט איין וואָרט, איך האָב גענומען אויסגעפינען פאַרשידענע אויסריידן ווײ־טער אָנצוהייבן שלעפן ביי מיינע עלטערן גראָשנס און קאָ־פּיקעס און צונויפזאַמלען אויף אַלע פאַר טעג אויף אַ „כּלעבּנע".

אָבער דאָ האָט פּאַסירט מיט מיר אַ פאַל, וואָס האָט מיר שוין „קלאָר" באַוויזן, אַז גאָט, וועלכער ווייסט אַלץ,

וואָס עס טוט זיך ביי מענטשן אין האַרצן, האָט געוווּסט פון מיינע זינדיקע געדאַנקען, און אַז ער ווייזט מיר אַ סימן.

די עלטערן פלעגן זייער אָפט בייטן די דירות, ווייל אַ"ע מאָל איז אין דער דירה געווען אַזאַ שווערער חסרון, צוליב וועלכן מען האָט דאָרט בשום אופן ווייטער וווינען נישט געקאָנט. אָבער אין דער נייער דירה פלעגן זיך צו מערסטן אַרויסווייזן צוויי אַנדערע חסרונות, וואָס יעדע פון זיי איז געווען ערגער, ווי דער וואָס איז געווען אין דער אַלטער דירה. דערפאַר זענען אין איין הינזיכט אַלע דירות געווען גלייך — כמעט אַלע זענען זיי געווען אָנגעפּיקעוועט מיט מייז. די דאָזיקע שונאים פון אָרעמע מענטשן פלעגן צעהאַקן די פּאָר שטיקלעך וועש, וואָס האָט זיך געפונען אין שטוב, אויסגריזשען די ווייכע טיילן פון ברויט, אויב עס איז געבליבן פון טאָג, גאַנצע נעכט נישט לאָזן שלאָפן און אויף אונז, קינדער, פלעגן זיי אין די ווינטערדיקע פאַרנאַכטן אַרויפוואַרפן אַן אימה.

אין פלוג האָבן די מייז געדאַרפט איינשטיין אין די רייכע הייזער. דאָרט וואָלט דאָך זיי געווען בעסער: זיי וואָלטן דאָך דאָרט געהאַט אַלדאָסגוטס. אָבער, אַפּנים, אַז די מייז האַלטן פון זעלביקן כלל ווי די רייכע — אַז אויב לעבן אויף יענעמס חשבון, דאַרף דאָס זיין אויפן חשבון פון די אָרעמע. אָדער אפשר איז אויך אין דעם געווען גאָטס האַנט — אָרעמע זאָלן אָפּקומען אויף דער וועלט?...

ווי די זאַך זאָל נישט זיין, די מייז פלעגן אונז דערגיין די יאָרן. באַזונדערס זענען זיי געווען אין אַ גרויסער צאָל אין דער אַלטער חורבה, אין וועלכער מיר האָבן צו דער צייט געוווינט. עס פלעגט טרעפן, אַז אפילו אינמיטן טאָג האָבן זיי זיך פלוצלינג סטאַדעסווייז געלאָזט לויפן איבער דער פּאָדלאָגע מיט אַ קוויטשעריי, פון וועלכער עס איז אַ שוידער אַדורך דורך די גלידער. זיי זענען געווען געוואַלדיק גרויסע און עקלדיקע. עס האָט נישט געהאָלפן נישט קיין

קאַץ און נישט קיין סם, וואָס די מאַמע פּלעגט פאַר זיי איינקנעטן אין ווייכן ברויט. אַ פּאָר טעג איז געווען שטילער און דערנאָך פּלעגן זיי זיך ווייטער ווייזן.

איינמאָל ביינאַכט חלומט זיך מיר, אַז עמיצער דרוקט מיר דעם קאָפּ מיט אַ שווערער משא. איך וויל זיך ווערן, און איך קאָן נישט. מיטאַמאָל האָב איך דערפילט אַ ברענענדיקן ווייטאָג אין קאָפּ, און איך האָב מיך אויפגעכאַפּט מיט אַ שרעקלעכן געשריי. אין שטוב איז געוואָרן אַ בהלה; מען האָט אָנגעצונדן אַ שוועבעלע און מען האָט דערזען, אַז אויפן קאָפּ איז ביי מיר אין איין אָרט געווען אַראָפּגעריסן די הויט, און פון דער וווּנד האָט זיך געגאָסן בלוט.

די שטוביקע האָבן געזאָגט, אַז דאָס האָט מיך אַ מויז צעביסן, קריכנדיק אויפן אויוון, לעבן וועלכן איך בין געשלאָפן; אָבער איך האָב אין דער מויז איינגעזען אַ שליח פון גאָט, וואָס האָט דאָס מאָל שוין מיך פערזענלעך באַשטראָפט פאַר מיינע זינד. פון דעם מאָמענט אָן האָב איך שוין אויף שטענדיק אויפגעהערט צו גנבענען און שטוב קליינגעלט, מורא האָבנדיק פאַר ווייטערדיקער שטראָף פון גאָט.

דאַרף מען פרעגן ביי גאָט, נאָך וואָס ער האָט באַשאַפן מייז און זיי באַזעצט דווקא אין אָרעמע דירות?...

איך ווער רעליגיעז

אַט דער פאַל, וואָס א מויז האָט מיך צעביסן אין שלאָף, האָט שטאַרק געווירקט אויף מיין פּסיכיק — איך בין אַריינגעפאַלן אין א רעליגיעזן פּחד.

געווען איז ביי אונז א שטוב נישט זייער קיין רעליגיעזע. הגם מען פלעגט אויספירן אַלע יידישע דינים, אָפּהיטן טראַדיציעס, אָבער אַלץ אַזוי א ברען — נישט געווען, ווי מיין מאַמע פלעגט זאָגן, וצדקתך... דער טאַטע איז אפילו געווען א בעל־קורא, פלעגט אַלע שבת דאַווענען פאַרן עמוד שחרית, געווען אַפילו א געוויסע צייט א מגיד, אָבער אַלץ טיילווייז צוליב פּרנסה, אָדער אויס „ספּאָרט'. די מאַמע איז געגאַנגען מיט די „אייגענע האָר", די קינדער, ווען זיי זענען אונטערגעוואַקסן, האָט מען כמעט אין קיין זאַך נישט געשטערט, און ווען איך האָב מיר אָנגעהויבן ראַזירן די באָרד, איז אין שטוב נישט געווען קיין גרויסע טראַגעדיע. די מאַמע האָט נאָר געזאָגט, אַז עס קערט איר צום ברעכן קוקנדיק אויף מיין מאָרדע, וואָס זעט אויס, ווי א געשמאַליעטער חזיר... (איך בין זיכער, אַז זי האָט אין איר לעבן קיין געשמאַליעטן חזיר נישט געזען).

דערפאַר, אַפּנים, איז מיין רעליגיעזער פּסיכאָז געווען נישט קיין אינערלעכער נשמה־איבערברוך; נישט קיין טיפע מיסטישע איבערלעבונג. איך פלעג ווייטער זינדיקן מיט קינדערישע זינד, אָבער אין יעדן קלאַפּ, וואָס איך האָב צופעליק זיך געגעבן, אין יעדן פאַרשפּילטן זעלנערישן קנעפּל מיט אַן אָדלער, אין יעדער פאַרלוירענער שפּילצייג, אין רוישן פון ווינט, אין דונערן און בליצן — האָב איך איינ־

געזען אַ שטראָף פון גאָט. איך בין געוואָרן שרעקעוודיק און, ווי מען וואָלט דאָס היינט געזאָגט, — נערוועז.

באַזונדערס שווער געווירקט אויף מיין פאַנטאַזיע האָבן די שרעקלעכע מעשיות, וואָס איך פלעג זיך אָנהערן פון אַנדערע יינגלעך אַלע פאַרנאַכט אין „איטשע פריילעכס" בית־מדרש, אין שכנות פון וועלכן מיר האָבן דאַן געוווינט. דאָס זענען געווען מעשיות פון גיהנום, ווו מען הענגט פאַר די צינגער, ווו מען פייניקט מיט שרעקלעכע עינויים פאַר קלענסטן חטא, וואָס מען באַגייט אויף דער וועלט. שווידערלעך זענען געווען די מעשיות פון כף־הקלע, פון אַרומבלאָנקען נאָכן טויט צווישן הימל און ערד און זוכן טיילן פון גוף, וואָס זענען ערגעץ פאַרלוירן געגאַנגען; מעשיות פון מכשפות, פיפערנאָטערס, עקדישן און שלאַנגען.

פון די מעשיות האָב איך אַרויסגעהערט, אַז אייגנטלעך קאָן דער מענטש גאָרנישט וויסן, ווען ער באַגייט אַ חטא לגבי גאָט און פאַרוואָס גאָט וועט, נאָכן טויט, שטראָפן. איך פלעג דעריבער אַרומגיין אין איין ציטערן און טראַכטן, ווי אַזוי זאָל איך זיך אויפפירן, כּדי נישט צו דערצאָרענען דעם רבונו־של־עולם און זיך אויסהיטן פון שרעקלעכן גיהנום. דער דאָזיקער צושטאַנד פלעגט האַלטן געשפּאַנט מיין געמיט און דריקן מיך מיט זיין לאַסט, ווי אַ קאָשמאַר.

אין יענע פאַרנאַכטן פלעגן זיך אויסגעבן אויך אַזוינע, וואָס האָבן אָנגעפילט מיין קינדעריש האַרץ מיט ליבע און רחמנות צו די געפייניקטע רשעים אין גיהנום — דאָס זענען געווען די שבת־פאַרנאַכטן, ווען יינגלעך פלעגן מיט גרויס געפיל און מיט אַ סך פּרטים מאָלן די שרעקלעכע ליידן פון די רשעים, ווען זיי דערהערן שבת פאַרנאַכט דאָס געשריי פון שוואַרצן מלאך מיט די פייערדיקע ריטער: — „קערט אייך אום, רשעים, צוריק אין גיהנום אַריין!".

מיר פלעגן זיך צונויפקלייבן ערגעץ אין אַ וויטן ווינקל, זיצן צוגעדריקט איינער צום צווייטן און מיט איינ־

געהאַלטענעם אָטעם זיך איינהערן אין שטילן, סודותדיקן פאַרציילן. מיר פלעגן דאַן זיין ווייט פון דער אַרומיקער ווירקלעכקייט: נישט געהערט דאָס תהילים־זאָגן פון די דער־וואַקסענע, נישט געזען איינער דעם צווייטן. אין האַרצן האָט גענאָגט אַ טיפער, אַנגענעמער טרויער, און אַ רחמנות צו די רשעים אויף יענער וועלט האָט געקלעמט די ברוסט.

אַזוי פלעגן מיר זיצן איינזאַפּן אין זיך פאַרשידנאַרטיקע געפילן, ביז דער טרויעריק־סקאַרבאָווער ניגון פון שבת־פאַרנאַכטיקן „והוא רחום״, האָט אונדז אויפגעוועקט פון די אַנגענעם שרעקעוודיקע פאַנטאַזיעס, און מיר זענען פון אימה זיך צעלאָפן, ווי אונטערגעשאָסענע פייגל.

מעריב פלעג איך דאַן דאַווענען מיט גרויס געפיל און מיט אַן איבערפולט האַרץ. עס האָט זיך מיר זייער געוואָלט וויינען; אָבער וויפל איך פלעג מיך נישט מיען, האָב איך דאָך קיין טרערן בײַ זיך נישט געקאָנט אַרויסרופן. דאָס פלעגט מיך זייער פאַרדריסן און אַרויספירן אויפן געדאַנק, אַז בײַ מיר מוז זיין זייער אַ זינדיקע נשמה.

דאָס נישט קאָנען וויינען דווקא דאַן, ווען עס האָט זיך מיר געוואָלט, פלעגט מיר פאַרשאַפן גרויס עגמת־נפש און בזיון אויך בײַ אַנדערע אומשטענדן: בעת בײַ אונדז איז געשטאָרבן אַ קינד, פלעג איך בשום אופן נישט קאָנען בײַ זיך אַרויסרופן קיין טרערן. אַלע האָבן געקוקט אויף מיין טרוקן געזיכט און מיר געמאַכט שטומע פאָרווורפן פאַר מיין „שטיינערנע האַרץ״. דאָסגלייכן פלעג איך נישט קאָנען וויינען בײַ די יום־כּיפּורדיקע תּפילות, בעת אַ סך דערוואַקסע־נע יידן מיט בערד האָבן געוויינט, ווי קליינע קינדער. איך פלעג מיט געוואַלד דריקן די אויגן, אַרויסרופן טרויעריקע דערינערונגען, אָבער קיין טרערן האָבן זיך אַלץ נישט גע־וויזן.

נאָר בעת עס פלעגט קומען צו דער שרעקלעכער דער־ציילונג פון — „עשרה הרוגי מלכות״, בעת דער טאַטע

פלעגט מיר פּאַרטייטשן און אויפקלערן, ווי אַזוי מען האָט זיי געבּרענט מיט געגליטע אייזנס, און כּדי די יסורים זאָלן וואָס לענגער דויערן, האָט מען זיי געלייגט נאַסע וואָל אויפן האַרצן — זיי זאָלן אַזוי גיך נישט שטאַרבּן, דאַן פלעג איך ספּאַזמירן פון געוויין און טיפן ווייטאָג.

אויך אין מיין ווייטערדיקן לעבּן — בּיי שווערע און טרויעריקע איבּערלעבּונגען פּאַסירט זייער אָפט, אַז עס טרי־ קענען מיר אויס די טרערן; דאַקעגן, אַן אומבּאַדייטנדיק וואָרט וועגן אַן אַלטער טרויעריקער איבּערלעבּונג, אַ טרויע־ ריקער מוזיקאַלישער ניגון, אַ ליריש ליד, איז אַמאָל מסוגל אַרויסצורופן בּיי מיר אַ קוואַל פון בּאַהאַלטענע טרערן, וואָס איך קאָן בּשום אופן נישט איינהאַלטן.

אין שטוב הויבט מען אן לייענען ראמאנען

חוץ די שטענדיקע פּאַרדינסטן האָט מיין טאַטע געהאַט נאָך אַ סך סעזאָן־פּרנסות, — פּרנסות, וואָס זענען געווען פֿאַרבונדן מיט די יידישע יום־טובים. ערב פּסח האָט ער געהאַנדלט מיט הגדות, אין חודש אלול — מיט מחזורים, מיט תחינות און אַנדערע מיני רעליגיעזע „סחורות" ביי יידן. ווערנדיק אַזוי אַרום אַ שטיקל פֿאַכמאַן אין „ליטעראַטור", האָט ער אין אַ געוויסן ווינטער אָנגעהויבן האַנדלען מיט וועלטלעכע ביכלעך. דאָס זענען געווען די אַמאָליקע „העכסט אינטערעסאַנטע" און „שפּאַנענדע" ראָמאַנען, וועלכע די דעמאָלטיקע פֿאַרלעגער פֿלעגן אַרויסגעבן בויגנווייז — אויף אַלע שבת אַ דרוק־בויגן. די דאָזיקע דינע העפֿטלעך, אָן פֿאַרדערבלעטלעך, פֿלעגט דער טאַטע אויך אויסלייען אויף „פּראָקאַט" — צוויי קאָפּיקעס פֿאַר אַ שבת און איין קאָפּיקע פֿאַר אַ וואָכעדיקן טאָג, — דער־טאַטע איז געוואָרן אַ פּאַקנטרעגער.

מיט דער צייט איז ער אַליין געוואָרן אַ הייסער לייענער פֿון די ראָמאַנען, און צווישן אים מיט דער מאַמען פֿלעגן גאַנץ אָפֿט פֿאָרקומען קריגערייען צוליב דער דאָזיקער „תאווה" זיינער.

לייענען האָט ער צייט געהאַט נאָר אין אָוונט, ווען אַלע זענען שוין געלעגן אין די בעטן. די מאַמע פֿלעגט אָבער זשאַלעווען דעם קעראָסין (נאַפֿט) און אויפֿהויבן קולות, אַז ער וועט איר אומגליקלעך מאַכן — „אַלע נאַכט אַ לעמפּל קינ־

ראָסין אויספּרעגען, דאַרף מען דאָך האָבן ראָטשילדס פאַר־מעגן". און נישט זעלטן איז זי אַראָפּגעשפּרונגען פון בעט און מיט כּעס פאַרלאָשן דאָס לעמפּל דער טאַטע האָט אָבער געווים געהאַלטן ביים סאַמע אינטערעסאַנטן, פלעגט ער ווי־דער אָנצינדן דאָס לעמפּל און מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם ווידער שלינגען מיט די קורצזיכטיקע אויגן אַ שורה נאָך אַ שורה, ביז די מאַמע איז אַרויס פון געדולד, און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ קריגעריי. דערפאַר פלעגט ער אָבער זיך אָפּנעמען די ווינטערדיקע פרייטיק־צונאַכטן: די נעכט זענען לאַנגע; די שטוביקע זענען מיד און לייגן זיך פרי שלאָפן; פאַרלעשן דאָס קעראָסין־לעמפּל קען די מאַמע נישט, צוליב שבת, און דער טאַטע פלעגט אָוועקזיצן, איינ־געגראָבן מיטן נאָז אין ביכל, ביז טיף אין דער נאַכט.

געלייענט האָט ער גיך און בלויז מיט די אויגן. דאָס ביכל — האַלטן נאָענט צוגערוקט צום געזיכט, און פירן מיטן נאָז איבער די שורות, ווי מיט אַ טייטל, הין און צוריק אַזוי געשווינד, אַז ווען מען האָט אויף אים אַ לענגערע צייט געקוקט, פלעגט אָנהויבן שווינדלען פאַר די אויגן.

ווי אַזוי דאָס איז געוואָרן — געדענק איך נישט, אָבער עס האָט זיך געמאַכט אַזוי, אַז דער טאַטע האָט אָנגעהויבן פאַרלייענען אויפן קול — פאַר אַלעמען. דאָס פאַרלייענען פלעגט פאָרקומען איבערהויפּט פרייטיק נאָך וועטשערע.

אין שטוב הערשט אַן אָנגענעמע, פרייטיק־צונאַכטיקע וואַרימקייט. דאָס נאַפט־לעמפּל הענגט אויפן וואַנט און באַ־לויכט מיט אַ מאַטן, געל־רויטן שיין דאָס ווייסע שבתדיקע טישטוך אויפן טיש. אויפן נידריקן, געקאַלכטן, הילצער־נעם סופיט ציטערט און פינטלט דער רונדער אָפּגלאַנץ פון לאָמפּן־גלעזל, פון וועלכן עס צעשפּרייטן זיך שוואַכע, ברו־דיקע שטראַלן. שוואַרצלעכע שאָטנס ציען זיך אויף דער זאַמד - באַשאָטענער פאָדלאָגע און ווערן פאַרשווונדן אין די

שטוביקע ווינקלען, וואָס ליגן איינגעהילט אין רויטלעכער טונקלקייט.

מיר ליגן אין די בעטן און הערן זיך גלייכצייטיק צו צום זשומען פונם לאָמפּן־קנויט און צום טאַטנס פאַר־לייענען. קיינער טוט זיך נישט קיין ריר. מיט איינגעהאַלטע־נעם אָטעם הערט מען די אויסטערלישע געשיכטע, וואָס ווערט דערציילט אויף אַ וווּנדערלעכן אופן, מיט אַזאַ איי־דעלער שפּראַך. דאָס האַרץ איז אָנגעפילט מיט ציטער און שרעק פאַר דער שיינער און גוטער העלדין, און מיט ברע־נענדיקן האַס צום רשע — צום פאַרפירער.

פּלוצלינג טוט דאָס פייער אַ שפּרונג מיט אַ קנאַק און פאַלט גלייך צוריק אַראָפּ. דער טאַטע טוט מיט שרעק אַ קוק אויפן לעמפּל און הייבט אָן פאַרלייענען שנעלער, פאַר־שלינגענדיק האַלבע ווערטער. אין די בעטן ווערט אַ שטיל געדרודער, די שאָטנס אויף דער פּאָדלאָגע ווערן שוואַכער, און דער קיילעכדיקער פלעק אויפן הילצערנעם סופיט — אַלץ טונקעלער און טונקעלער, ביז ער פאַרלעשט זיך מיט אַ שוואַכן און ווייכן קלאַנג. אין שטוב ווערט מאָדנע שטיל און אימהדיק. עס פאַלן דעם טאַטנס שווערע שטיוול אויף דער פּאָדלאָגע און ווען עס דאַכט זיך, אַז אַלע זענען שוין פאַר־זונקען אין שלאָפן, הערט זיך אין מיטן דערינען אַ אויס־געשריי:

— „אַ כאָלעריע זאָל אים כאַפּן — דעם רוצח".

אָבער נישט אַלעמאָל פלעגט זיך ענדיקן דאָס פאַר־לייענען אויף אַזאַ אידילישן אופן. מאַנכעסמאָל, ווען דער שרייבער דערציילט וועגן די צרות און לײדן, וואָס די גוטע ראָזע שטייט אויס פון איר שטיף־מוטער — די מכשפה; אָדער ווען עס קומט די שילדערונג פון די שרעקלעכע אי־בערלעבונגען פון איידעלן מאַקס, צי פון שיינעם אַלבערט, ווערט דאָן אונזער קעלער־שטוב אָנגעפילט מיט טיפן רחמ־נות צו די העלדן און העלדינס פון ראָמאַן. אין דער אָנגע־

שטרענגטער שטילקייט, ווו עס הערט זיך בלויז דעם טאטנס קול, רייסט זיך אומבאמערקט אריין אן איינגעהאלטן, שטיל כליפעו: דאס האלט זיך איין פון וויגען מיין פילבארע, גוט־הארציקע שוועסטער האדל; איר צו־הילף קומט א שטארק שנייצן פון א צווייט ווינקל.

מיטן שטייגן פון די לידן ביי די העלדן ווערט דאס כליפען אפטער און העכער. דער שרייבער, וואס האט גאר קיין הארץ נישט, מאכט אבער די פארבן אלץ שווארצער און געדיכטער און די לידן פון די פארליבטע העלדן און העלדינס — אלץ שוידערלעכער און שמערצלעכער. אויך איך פיל, ווי די אויגן ווערן מיר נאס, און דאס הארץ ווערט מיר פארלאפן מיט א מאדנעם געפיל פון רחמנות און כעס, איך האלט מיר איין מיט די לעצטע כחות נישט צו וויינען. דעם טאטנס קול הויבט אויך אן צו ציטערן; שטילע טרע־ין פארנעפלען אים פון צייט צו צייט די אויגן און שטערן אים פארלייענען. דא ברעכט אויס אן אלגעמיינער יאמער— א געוויין אויפן קול. מען ספאזמירט אין די בעטן, ווער ארונטעררוקנדיק דעם קאפ אונטערן צודעק און ווער אפן, אן בושה.

די מאמע, וועלכע האלט זיך נאך שטארק, נעמט שרייען אויפן טאטן, ער זאל אויפהערן לייענען, ווייל די קינדער וועלן קראנק ווערן פון וויינען; אבער אויך איר קול רייסט זיך איבער און זי פארייניקט זיך צום אלגעמיינעם כאר פון געוויין, שווערנדיק זיך, אז מארגן וועט זי פארברענען אלע ביכלעך — „און א סוף זאל נעמען מיט די צרות".

נאכדעם, אז מען האט זיך שוין געשמאק אויסגעוויינט, ווערט גרינגער אויפן הארצן. מען ווישט גוט אויס די טרערן, און דער טאטע פארענדיקט דאס פארלייענען ביי א שטילקייט, וואס ווערט שוין פון קיינעם נישט איבערגע־ריסן.

אבער דאס אלץ איז געווען גארנישט לגבי דעם, וואס

עס האָט זיך געטון ביי אונז אין שטוב, בעת דער טאַטע האָט פאַרגעלייענט „אבן נגף" און איבערהויפּט ביים פאַר־לייענען „יאָסעלע" פון דינעזאָן. אין פאַרלויף פון אַ פּאָר וואָכן איז אונזער קעלער־שטוב יעדער נאַכט ממש פאַר־פליצט געוואָרן פון טרערן. עס האָבן געוויינט אַלע: דער טאַטע, די מאַמע, די דערוואַקסענע, און קוקנדיק אויף די דערוואַקסענע, אַפילו די קלענערע קינדער.

מעגלעך, אַז איך בין מיך טועה, אָבער מיר דאַכט, אַז נאָך דעם האָט מען שוין די איבעריקע ראָמאַנען נישט גע־הערט מיט אַזאַ פאַרכאַפּטן אָטעם, ווי דאָס איז געווען פאַר־„יאָסעלען".

מיט דער צייט האָט דאָס פאָרלייענען פאַרלוירן זיין רייץ: די עלטערע קינדער האָבן ביסלעכוויז אַליין אָנגע־הויבן לייענען, און דער טאַטע האָט ווייטער אָנגעהויבן צו לייענען פאַר זיך — בלויז מיט די אויגן.

אגב, איז צו דער צייט פאָרגעקומען אַ איבערברוך אין מיין פערזענלעך לעבן, און, וואַרשיינלעך, האָבן אַנדע־רע שטאַרקערע געשעענישן פאַרשלונגען די לעצטע איינדריקן פון יענע ווייטאָג־זיסע, וווּנדערבאַרע אָוונטן.

מען גיט מיך אפּ צו א בעקער

אַז איך בין אַלט געוואָרן א יאָר צוועלף, האָט די מאַמע מיינע אָנגעהויבן קלאָגן זיך, אַז זי קאָן פאַר מיר „זיך נישט אָננעמען קיין ברויט".

— וויפל מען גיט אים — איז אים אַלץ ווייניק, דעם פּרעסער; כאַטש רייס אַרויס דעם ביסן פון די קלענערע קינדער און שטופּ דאָס אַלץ אַריין אין טריפהנעם מויל פונם „האָליטיינע".

מען האָט מיך אָפּגענומען פון תּלמוד־תּורה און אָפּ־געגעבן צו א בעקער.

פאַרוואָס עפּעס צו א בעקער, איז שווער צו זאָגן. מיטן זעלבן דערפאָלג האָב איך געקאָנט ווערן א זייגער־מאַכער, א פאַרבער, א גאַרבער, א סטאָליער, וואָס איך בין שפּעטער טאַקע געוואָרן, אָדער עפּעס אַנדערש. וואַרשיינ־לעך האָבן מיינע עלטערן גערעכנט, אַז נאָר א בעקער וועט זיין אומשטאַנד אָנצוקאָרמענען אַזא „ברויט־פּרעסער", ווי איך בין געווען. אין דער בעקעריי האָט מען אָבער נישט געבאַקן קיין ברויט, נאָר פוטער־געבעק און ווייסע פאַרעווע בולקעס פאַר קינפּעטאָרינס און קראַנקע. די בעקעריי איז געווען אין שטאָט באַקאַנט אונטערן נאָמען: „דער וויטעבּ־סקערס בעקעריי". איז עמיצער אַרויס פון דער בעקעריי מיט א בולקע אונטערן אָרעם, האָט מען שוין געוווסט, אַז דאָס טראָגט מען פאַר א קראַנקן.

אין דער בעקעריי האָבן צו יענער צייט געאַרבעט ס"ה דריי אַרבעטער. זיי האָבן געוווינט טאַקע אין בעקעריי גופא און געשלאָפן אויפן בריטן אויוון, וואָס האָט פאַרנומען

א האלבן קעלער. פון דער בעקעריי פלעגן זיי נישט ארויס־גיין פון פריטיק ביז פריטיק. די ארבעטער פון דער בע־קעריי האבן געהאט אנגעפלאזענע בלאסע געזיכטער און אזעלכע אויסגעדרייטע פיס, אז ביים גיין פלעגן זיך ביי זיי די קני רייבן איינע אן דער אנדערער. דאס זענען געווען שווייגנדיקע, האלב־פארשלאפענע, הויכע בחורים, וואס פלעגן א גאנצע וואך, טאג און נאכט, ארומגיין אין אונ־טערוועש, און נאר שבת — אנטון געקעסטלטע, העלע קאסטיומען, די הויזן ארייגעלאזן אין די הארטע כאלע־וועס פון די שטארק אנגעוועקסטע שטיוול.

שבת פאר נאכט, נאך א שטיק פאר הבדלה, האט מען שוין ווידער געשלעפט די פינף־פודיקע זעקלעך מעל, גע־שאטן זיי אין די גרויסע קאסטנס, געהאקט האלץ פארן גרויסן אויוון, וואס איז נאך געווען היים פון פאריקער וואך. דאס שלאפן פלעגט פארקומען נישט אין איינגעשטעלטע צייטן: מען פלעגט זיך צולייגן פון „איין אויוון ביזן צווייטן" — עטלעכע מאל אין מעת־לעת. עסן האט מען געגעבן די ארבעטער, אויף וויפל עס געדענקט זיך, נישט שלעכט. אבער צום טיש פלעגט מען דערלאנגען נאר אזעל־כע געבעקס, וואס איז פארבליבן פון נעכטן אדער פון דריטן טאג. צו דער ארבעט אין בעקעריי האב איך, אייגנ־טלעך, נישט געטויגט: איך בין געווען נאך כמעט א קינד. דערצו קליינגעוויקסיק. אבער, ווי עס ווייזט אויס, האבן די באלעבאטים מיינע וויניק אין זינען געהאט מיין אר־בעט ביים בעקער־קאסטן.

די באלעבאסטע האט געהאט אן איידעם, איז ער גע־ווען א מין פעדלער: ער פלעגט ארומפארן איבער די יא־רידים פון ליטע און ווייסרוסלאנד מיט א באוועגלעכער קראם גאלאנטעריי. דאס איז געווען א אריגינעל געשעפט— אלע סחורות האבן געהאט איין פרייז: פינף קאפיקעס. אויף די יארידים, ווו מען האט מיין „פרינציפאל" גוט גע־

קאָנט, האָט מען אים טאַקע גערופן דער „פינף־קאָפּיקע־נער".

די קראָם פלעגט מען אויסליינן אויף א נידעריקן טיש, אָדער פשוט אויף דער ערד, כּדי די קונים זאָלן בעסער אָנ־זען די סחורה. די סחורה איז באַשטאַנען פון: אוירינג־לעך, פינגערלעך, האַלדזבענדער, אָרעמבענדער, פון „לויטער גאָלד", מיט איינגעזעצטע, קאָלירטע שטיינער; קעמלעך, בערשטלעך, קרעלן, פיילן צו זעגן, שלייפשטיינער, מעסער־לעך, טייערע טינטערס אָנגעפילט מיט בעסטן „כינעזישן" טינט; פאַרשידענע סאָרטן שמעקעדיקע זייף מיט עפּעס אַזעלכע אויסגעאיידלטע נעמען, און א גרויסע צאָל פלעשע־לעך מיט די טייערסטע פּערפומען פון סאַמע פּערסיען און טערקיי. עס האָבן אויך נישט געפעלט קיין „בורשטינענע" מונדשטוקעס, „זילבערנע" פּאַפּיראָסניצעס און קאָלירטע טאַשן־טיכלעך, פּאַר שטאָטישע און דאָרפישע פּראַנטן; פרויען־בראַשן, באַצירט מיט שלאַנגען פון פיאָלעט־קאָ־ליר; זאַפּאָנקעס (ספּינקעס) מיט „אײדלשטיינער", שפּיל־קאָרטן, שאַכטלען גילזן און אפילו קאָנווערטן מיט פאַרטיק געשריבענע אַדרעסן...

דאָס אַלץ פלעגט מען אין דער רוסישער שפּראַך אויס־שרייען אויפן קול, רעקלאַמירן ווי סחורה פון ערשטן סאָרט, וואָס אַנדערש־ווו קאָסט דאָס צו א רובל א שטיק און דאָ — נאָר פינף קאָפּיקעס. דערביי האָט מען געדאַרפט דורכוואַרפן דאָס רעקלאַמירן מיט וויצן, שפּריכווערטער און גראַמען, ווי למשל:

ראַסטשאָסקי, גרעבּיעשקי,
דוכי אי פּאָמאַדאַ,
אי טשטאָ קאָמו נאַדאָ,
ווסיאָ פּאָ פּיאַטי.

די געשרייען פלעגן צוציען אַן עולם פון מאַרק, ווי אויף א גרויס וווּנדער. שטאָטישע פלעגן שמייכלען און

ווי אויף שפּאַס, — קויפן. די דאָרפישע פּלעגן מיט אומ־צוטרוי, מיט ערנסטע געזיכטער זיך לאַנג צוקוקן און אויך נישט קאָנען ביישטיין דעם יצר־הרע.

דער בעקערינס איידעם — אַ געזונטער נאָר צעפּיעש־טשעטער ייִד, האָט זיך איינגערעדט, אַז ער האָט אַ קראַנק האַרץ און אַז דאָס שרייען אויף די מערק איז פאַר אים סכּנת־נפשות; און אַזוי ווי צוליב מיין קליינעם וווּקס קאָן איך אַלצאיינס צום טייג־קאַסטן נישט צוגיין — וועל איך דערווייל, ביז איך וועל אונטערוואַקסן, אַרומפאָרן מיט אים איבער די מערק און אים העלפן אויסשרייען די סחורה — „אַלץ צו פינף, אַלץ צו פינף“.

קיין ווידערשטאַנד פון מיינע עלטערן האָבן מיינע באַ־לעבאַטים נישט באַקומען, ווייל ווידער דאָס אייגענע — פאַרוואָס עפּעס אַ בעקער און נישט קיין „פּיאַטי־קאָפּע־יעטשניק“?

אַזוי אַרום בין איך אויסגעפאָרן צענטליקער שטעט און שטעטלעך אויף די ברעגעס פון די טייכן דווינע און דניעפּער. נישט אומעטום איז דאַן געגאַנגען די באַן, און אונז איז דעריבער אויסגעקומען הונדערטער ווערסטן דורכצומאַכן אין בעל־עגלהשע בוידן ביי צוואַנציק—דריי־סיק־גראַדיקע פראָסט. כּדי נישט צו פאַרלירן אַ טאָג לייִ־זונג, פּלעגן מיר, דאָס רוב, פאָרן ביינאַכט. דער פראָסט האָט געבערענט און געשטאָכן אונטער די נעגל ביז טרערן; דאָס קינדערישע הערצל פּלעגט ווערן צוזאַמענגעפּרעסט פון ווייטאָג, נאָר וויינען האָב איך זיך געשעמט אָדער מורא געהאַט. די קעלט פון פראָסט איז געווען אַ קלייני־קייט לגבי דער קעלט, וואָס פּלעגט מיך אַרומנעמען, ווען איך האָב געהערט די שרעקלעכע געשיכטן, וואָס די איבעריקע פאָרער („סעדאָקעס“, האָט מען דאַן געזאָגט) האָבן זיך איינער די אַנדערע דערציילט.

דאָס זענען אַלץ געווען געשיכטעס וועגן גזלנים, וואָס

זענען באַפֿאַלן סוחרים אויפֿן טראַקט, וועגן בערן און וועלף, וואָס האָבן דעם פֿאַריקן ווינטער ערגעץ אין אַ וואַלד צעריסן אַ האָלץ־סוחר; וועגן נישט־גוטע, וואָס האָבן פֿאַר־פּירט אַ פֿורמאַן און אים פֿאַרקיצלט ביז טויט; וועגן אַ פֿערד, וואָס האָט באַוועגט מיט די פֿיס און איז די גאַנצע צייט געשטאַנען אויף איין אָרט און איז באַדעקט געוואָרן מיט שווייס, ווי מיט אַ ווייסן שוים, — און ענלעכע מעשׂיות, וואָס פֿלעגן ווירקן אויף מיין קינדערישע פֿאַנ־טאַזיע. ביי יעדן קנאַק פֿון אַ געפּלאַצט צווייגל, וואָס האָט שאַרף אָפּגעהילכט אין דער פֿראָסטיקער נאַכט־לופֿט, פֿלעג איך פֿון שרעק פֿאַרמאַכן די אויגן און איינהאַלטן דעם אָטעם, און אין געדאַנק מיט שרעק זאָגן „שמע ישׂראל". עס פֿלעגט זיך מיר אויסמאָלן אין מיין פֿאַנטאַזיע, אַז דאָס יאָגן זיך נאָך דער בויד ווילדע וואַלד־חיות, וואָס וועלן מיך באַלד פֿאַרצוקן. דאָס געפֿיל, אַז איך וועל נישט קומען צו קבֿר־ישׂראל, אַז מיינע עלטערן וועלן נישט וויסן, ווו מיינעביינער זענען אַהינגעקומען, איז אפֿשר געווען אַ סך פֿיינלעכער, ווי דאָס געפֿיל, אַז אַט־אַט כאַפּט מען מיך. ווען איך פֿלעג פֿון מידקייט פֿאַרטאָג איינדרעמלען, האָבן מיך ווײַ־טער געמאַטערט קאָשמאַרן, און איך האָב מיך אויפֿגעכאַפּט מיט אַ טיפֿן קרעכץ; דאַן האָט מיך ווער פֿון די פּאַסאַזשירן פֿאָטערלעך אַרומגעדעקט מיט היי, און דורכן שלאָף פֿלעג איך אָפּט הערן — „אַ רחמנות נעבעך — אַ קינד".

מיטן טאָג פֿלעגט מען אַריינפֿאָרן אין דער שטאָטישער אַכסניה, אָנטרינקען זיך מיט טיי און אַרויספֿאָרן אויפֿן מאַרק שרייען — אַלץ צו פֿינף! אַלץ צו פֿינף!

דערפֿאַר אָבער איז די צוריקרייזע קיין דווינסק אי־בערן ברייט - צעגאָסענעם טייך דווינע, אָנהויבנדיק אַזש פֿון וועליזש, געווען דאָס גרעסטע גליק, וואָס אַ קינד פֿון אָרעמע עלטערן אין מיינע יאָרן האָט זיך געקאָנט פֿאָר־שטעלן: עס איז פֿרילינג; דער דאַמפֿער גייט וואַסער־אַראָפּ

זייער שנעל, די רעדער קלאַפּן פּריילעך איבערן וואַסער און שיטן טויזנטער גאָלד - שפּריצן, וואָס פינקלען אויף דער וואַרעמער זון. אַלע ווײַלע שטעלט זיך דער דאַמפּער צאַפּ אַמאָל אויף איין ברעג, אַמאָל אויפן צווייטן, לאָזט אַראָפּ און נעמט אויף נייע פּאַסאַזשירן. איינדריקן און לאַנד־שאַפטן בייטן זיך. אויף די סטאַציעס קריגט מען צו קויפן גוטע קוכנס, האַרטע אייער, געשמאַקן טרוקענעם ליטווישן קעז. מיין „פּרינציפּאַל" האָט נישט פיינט געהאַט די אכילה, און איך בין אויך הונגעריק נישט געבליבן. אויף די מערק שרייען „אַלץ צו פינף" וועט מען אַזוי גיך נישט דאַרפן, ווייל דער פּויער איז שוין אויפן פעלד, אין דער פּערספּעקטיוו איז געווען די היים, טאַטע - מאַמע, חברים און באַקאַנטע. איז טאַקע אויפן האַרצן געווען גוט — זייער גוט.

געקומען אַ היים, האָב איך אַנדערצייַלט פון דער ווײַ־טער ברייטער וועלט — וועגן אַלע מיינע איבערלעבונגען און געפילן. האָט די מאַמע זיך גוט אויסגעוויינט, אויסגע־לאַטעט מיינע קליידער, פאַרראַכטן די וועש, און איך בין אַוועק ווערן אויף אַן אמת אַ בעקער. עס איז מיר אָבער נישט באַשערט געווען ביי דעם צו בלייבן.

פאַר די עטלעכע חדשים, וואָס איך בין געווען אין וועג, איז אויסגעוואַקסן דער בעקערקעס אַן אייניקל, אַ מיידעלע פון צען־צוועלף חדשים. פלעגט דאָס מיידעלע דער מוטער „אויסדרייען די הענט", און איך האָב געדאַרפט רחמנות האָבן אויף דער בעקערקעס טאָכטער און איבער־בייטן איר אַ האַנט. אגב, פלעגט זי זאָגן, אַז דאָס קינד „ציט זיך" צו מיר — רייסט זיך פשוט פון די הענט. נו, וואָס זאָל אַ יינגל פון דרייצן יאָר טון, אַז „דאָס קינד רייסט זיך צו אים און אַז עס דרייט אויס דער מוטער די הענט"? פלעג איך עס מוזן נעמען, שפילן זיך, הוידן, עס

זאָל לאַכן. די מוטער פלעגט אָנקוקן, ווי דאָס קינד פילט זיך גוט ביי מיר אויף די הענט, און דערביי מיך חנפענען — ווען נישט דאָס יינגל, ווייסט זי גאַרנישט, ווי אַזוי זי וואָלט זיך איינגעקערט, לאַנג לעבן זאָל ער. אָבער מיר פלעגן אויך דרייען די הענט: סיי פון הוידן דאָס אויסגעפּאַשעטע קינד, סיי פון ציען און קנעטן דאָס טייג. כּדי זיך צו פאַר־לייכטערן, פלעג איך דאָס קינד אָפּט האַלטן נעבן זיך אויפן ברעט, אויף וועלכן מען אַרבעט אויס דאָס טייג. איז דאָך דאָס אָבער אַ קינד, פלעגט זיך עס נישט אַלע מאָל אויספירן נענוג ליטיש... ביי יעדער „קאַטאַסטראָפע" פלעגט די מו־טער אַ פּאַטש טון מיט די הענט און אויסשרייען: „אַ בראָך איז צו מיר"! אָבער צו קיין גרויסע קאָמפּליקאַציעס האָט דאָס קיינמאָל נישט אַרויסגערופן. מען פלעגט דאָס ברעט אָפּוואַשן און שוין — „עס איז דאָך אַ קינד"!...
מיר אָבער האָט דאָס געקאָסט מיין בעקער־קאַריערע.

איינמאָל אַזוי טאַנצנדיק און הוידנדיק, האָט דאָס קינד „אַריינגעטראָפן" גלייך אין אַ מולטער מיט טייערן טייג. אין בעקעריי איז געוואָרן אַ געררודער מיט אַ געוואַלד. מען וועט דאָך נישט אַרויסוואַרפן אַ מולטער מיט טייג, וואָס טרעפט אָן אַ פאַרמעגן. האָט מען דאָס טייג פון אויבן אָפּגע־רייניקט, אָפּגעשווענקט מיט וואַסער, און פּטור. די בעקערקע האָט שטרענג פאַרזאָגט, אַז קיינער זאָל זיך נישט דערוועגן וועגן דעם אַ פּיפּס צו טון.

אין אַ פּאָר טעג אַרום, ווען מען האָט מיר געגעבן עסן, האָט זיך מיר געדאַכט, אַז דאָס געבעקס איז פון „יענעם טייג", און איך האָב עס נישט געוואָלט עסן. אַז די בעקערקע — אַ הויכע מגושמדיקע יידענע, מיט אַ שטים פון אַ מאַנסביל, — האָט זיך דערוווסט וועגן מיין מרידה, האָט זי אויף מיר אַרויסגעלאָזן אַזאַ געשריי, אַז איך בין גע־וואָרן אַ פאַרציטערטער. נאָך אירע ווילד - אָנגעלאָפענע

אויגן האָב איך גלייך פאַרשטאַנען, אַז גוט וועט זיך דאָס פאַר מיר נישט ענדיקן.

אין עטלעכע טעג אַרום האָט טאַקע די בעקערקע אַרויסגערופן דעם פאָטער מיינעם, און אים געזאָגט: „אייער יינגל טויג פאַר מיר נישט — ער האָט צופיל פליגן אין נאָז...". און אַזוי אַרום בין איך געוואָרן אויס בעקער.

וואָס אַ „קליינקייט" קאָן אַמאָל אָנמאַכן...

איך ווער א סטאָליער

אוים בעקער — בין איך שוין די רעשט זומערדיקע חדשים אַרומגעלאָפן „פראַנק און פריי", און א באַשעפטי־קונג. קיין גרויס פאַרגעניגן האָב איך אָבער פון דעם נישט געהאַט; איך בין שוין געווען געוווינט אַליין פאַר זיך מיין ברויט צו פאַרדינען, אין שטוב זענען געווען נאָך קינ־דער — יינגערע; קיין צופיל עסן האָבן זיי נישט געהאַט, און איך האָב שוין פאַרשטאַנען, אַז זיי זענען בילכער פון מיר.

דער טאַטע האָט אָפּגעזוכט פאַר מיר א סטאָליער־מייסטער מיט „גאָלדענע הענט", וואָס האָט מיך צוגענו־מען אויף דריי יאָר אין לער. דאָס ערשטע יאָר האָב איך געדאַרפט עסן ביי די עלטערן, און דער טאַטע האָט דעם מייסטער באַדאַרפט נאָך צוצאָלן צוועלף רובל, די איבעריקע צוויי יאָר — שוין אויפן מייסטערס קעסט, און אויב איך וועל זיך „נעמען אין דער אַרבעט" — דאַרף ער לאָזן מאַכן פאַר מיר א פּאָר שטיוול. צום סוף פון דריטן יאָר האָב איך באַדאַרפט באַקומען פון מייסטער דרייסיק רובל. דאָס אַלץ איז געווען פאַרפעסטיקט מיט א תקיעת־כף.

דעם מייסטער האָט מען גערופן חיים, און ווי איך האָב מיך שפּעטער דערוווסט, האָט מען אים צווישן די באַלמעלאָכעס גערופן חיים „פּליאַדער" (ליגנער, פּלוידערער). געווען איז ער א שלעכטער פאַכמאַן — א פּאַרטאַטש. ער, אָבער, האָט וועגן זיך געהאַט א מיינונג, אַז אַזאַ קינסטלער־מייסטער, ווי ער איז, דאַרף מען אויספאָרן א וועלט, אַזאַ צו געפינען. דאָס איז געווען נאָך גאָר א יונגער מענטש,

פון אַ יאָר דרייסיק, אַ שיינער מאַנספּערשוין מיט אַ שפּאַניש שוואַרץ בערדל, מיט לעבעדיקע טונקעלע אויגן, און אַ קאָפּ געדיכטע שוואַרצע האָר, פּאַרקעמט אויף אַ זייט מיט אַ טשופּ. דאָס היטל מיטן לאַקירטן דאַשעק פלעגט ער טראָגן אַביסעלע פאַררוקט אויף איין אויער, כּדי דער טשופּ זאָל זיך פּראַנטיש אַרויסזען פון אונטערן צווייטן זייט היטל.

נישט געקוקט, וואָס ער איז געווען, ווי געזאָגט, גאָר־נישט פון די פּויגלדיקע באַלמעלאָכעס, האָט ער פאַרמאָגט אַ שטאָלץ פון אַ אמתן באַלמעלאָכע — וואָס עס איז היינט צו טאָג אַזוי וויניק פאַרבליבן צווישן יידן. איך זע אים נאָך היינט פאַר מיינע אויגן מיטן צוזאַמענגעלייגטן אַרשין אין דער אויבערשטער קעשענע פון דער מאַרינאַרקע, מיטן לאַנגן רויטן סטאָליערישן בלייפעדער אַריינגעשטעקט אין דער האַרטער כאַליעווע פון שטיוול; ער גייט מיט אַ ברעט אויפן אַקסל איבערן מיטן גאַס, דעם קאָפּ פאַררייסן, מיט אַזאַ גדלות, ווי ער וואָלט געטראָגן נישט אַ ברעט צו מאַכן אַ געוויינלעכע באַנק פאַר אַ פּשוטן שניידער, נאָר ווי ער וואָלט טראָגן אַן עמבלעם פון זייער אַ וויכטיקן צווייג אַרבעט, אָן וועלכער די מענטשהייט קאָן זיך נישט באַגיין. אויך דאָ, ביי דעם מייסטער, איז מיר באַשערט געווען צו בלייבן בלויז עטלעכע חדשים.

מיט מיר צוזאַמען האָט ביי חיים „פּליאַדער" געאַרבעט נאָך אַ לערן - יינגל. זיינע עלטערן פלעגן זיך שטענדיק קריגן מיטן באַלעבאָס דערפאַר, וואָס ער צאָלט נישט זייער זון קיין געלט לויטן אָפּמאַך. דער מייסטער פלעגט זיך אַלע מאָל שטיצן דערויף, אַז דער יינגל „נעמט זיך נישט אין דער אַרבעט". איינמאָל פאַרנאַכט, האָב איך אונטער־געהערט אַזאַ קריגעריי: דער מייסטער האָט מיך אַרויסגע־שטעלט, אַלס ביישפּיל, אַז איך האָב שוין דעם צווייטן לערן־יינגל אַריבערגעיאָגט, און אַז אויב ער וואָלט מיך

צולאָזן צום וואַרשטאַט, וואָלט איך גאָר גיך שוין ווערט געווען געלט, נאָר ער לאָזט מיך נישט צו, ווייל ער האָט מורא, אַז אויב איך וועל זיך געשווינד אויסלערנען, וועל איך אַנטלויפן פאַרן טערמין.

וויפל אין דעם האָט געשטעקט אמת, קאָן איך היינט, פאַרשטייט זיך, נישט אורטיילן, אָבער געווירקט אויף מיר האָט דאָס דערשיטערנד. דעם זעלבן אָוונט בין איך געקו־מען אַ היים און געמאָלדן, אַז מער צום „פּליאַדער" וועל איך נישט גיין. דער טאַטע מיינער איז געוואָרן אויסער־זיך: ס'טייטש, ער האָט געגעבן אַ תקיעת־כּף, אַז איך וועל אויסזיין דעם גאַנצן טערמין. אָבער אויף דעם האָב איך אים געענטפערט, אַז איך בין שוין נאָך בר־מצוה, און זיין תקיעת־כּף איז דעריבער קיין תקיעת־כּף נישט. געענדיקט האָט זיך דערמיט, וואָס דער טאַטע האָט געמאָלדן, אַז מער וועט ער זיך מיט מיר נישט פאַרנעמען, און איך וועל פאַרבלייבן אַ ווילדער גאַסן־יונג.

די לאַגע מיינע איז געוואָרן אַ שווערע. אין שטוב האָט מען מיך פאַרפאַלגט, ווי אַן איבעריקן, אומזיסטן פרעסער; די איבעריקע מייסטערס, צו וועמען איך האָב זיך געווענדעט, זיי זאָלן מיך נעמען אויף דער לער, האָבן מיך נישט געוואָלט אָננעמען, ווייל איך בין אַנטלאָפן פון ערשטן מייסטער — בין איך אַזוי אַרומגעלאָפן פּוסט און פּאַס איבערן שטאָט און זיך מיט קנאה צוגעקוקט, דורך די אָפענע פענסטער, ווי אַנדערע גליקלעכע יינגלעך שטייען און אַרבעטן ביי די וואַרשטאַטן.

אַזוי אַרומלויפנדיק, בין איך איינמאָל אַרויפגעשפּרונ־גען אויף אַ פענסטער פון אַ נייער געביידע, וווּ אַרבעטער האָבן זיך פאַרנומען מיט אַריינפּאַסן די ראַמען אין די פוטרעס. אַפּנים, לויט מיין „פּאַכמעניש" בליק — האָט איינער זיך אָנגעשטויסן, אַז איך בין אַ סטאָליער. אויף זיין פראַגע, צי איך בין עס טאָקע, האָב איך אים געזאָגט, אַז

יאָ. ער האָט מיך אַריינגעבעטן אין דער געבײַדע און גע־הייסן וואַרטן ביז עס וועט קומען דער מייסטער, וועלכער זוכט גראָד אַ יינגל, וואָס „קאָן שוין האַלטן אַ הובל אין האַנט". דערווייל איידער דער מייסטער איז געקומען, האָב איך זיך געוואָרפן העלפן די אַרבעטער, מיט וואָס איך האָב געקאָנט — דעם אונטערהאַלטן די אַרבעט, דעם דער־לאַנגט אַ שטיקל געצייג, מיט איין וואָרט: געזוכט מיט עפּעס נוצלעך צו זיין און, וואָס אַן אמת, געוואָלט געפעלן. דער אַרבעטער ־ עולם האָט מיר געמאַכט קאָמפּלימענטן, פון וואָס איך בין געוואָרן ברייטער ווי לענגער; איך האָב זיך נאָך מער געפּלייסט אַרויסצוווייזן זיך פון דער בעס־טער זייט. אַז דער מייסטער איז געקומען, האָט ער מיך אָפּגעמאָסטן מיט אַ קריטישן בליק. באַטראַכט מיינע באָר־וועסע פיס און מיך צוגענומען אויף פּראָבע, וואָס האָט געדויערט צוויי וואָכן. נאָכן פּראָבע ־ טערמין האָט דער מייסטער געשיקט נאָכן פאָטער, און ביי אַ קעלישעק בראָנפן האָט מען אָפּגעמאַכט, אַז דער מייסטער נעמט מיך אויף צוויי יאָר „אויף אַלעם פאַרטיקן" — מיט עסן, מיט קליי־דונג, און אויב איך וועל אויסזיין די גאַנצע צוויי יאָר, וועט ער מיר צום סוף אויסצאָלן דרייסיק רובל.

דאָס זענען פאַר יענער צייט געווען זייער גוטע באַ־דינגונגען; אָבער דאָס איז פאָרגעקומען, ווי איך האָב זיך שפּעטער דערוווּסט, טיילווייז צוליב דעם, וואָס איך האָב זייער אויסגענומען ביי אברהמקע דעם קרעסלאָוווקער — דעם טעכנישן אָנפירער פון וואַרשטאַט, וועלכער איז פאַר מיר די ערשטע צייט געשטאַנען שטאָל און אייזן. אין דעם דאָזיקן וואַרשטאַט איז מיר באַשערט געווען צו ווערן אויף אַן אמת אַן אַרבעטער.

אין אַלגעמיין האָט זיך מיר דאָ אין וואַרשטאַט גע־לעבט נישט שלעכט; אָבער די ערשטע צייט בין איך אויך

דאָ נישט ווייניק אויסגעשטאַנען. אַ לערן - יינגל אין יענע צייטן איז געווען טיילווייז אַ דינסט, סיי פאַר דער מייס־טעריכע, סיי פאַר די עלטערע אַרבעטער, וועלכע האָבן זיך אָפטמאָל באַצויגן ממש אַכזריותדיק.

אין יענע צייטן, ווען אַלץ האָט מען געמאַכט מיט דער האַנט, האָט דער באַלמעלאָכע געדאַרפט האָבן אַן אַ שיעור האַנט - געצייג, און זייער אָפט פלעגט אויסקומען צו לייען איינע ביי די אַנדערע פאַרשידענע מכשירים. וועמען שיקט מען לייען? פאַרשטייט זיך, אַז דעם לערן־יינגל. קומט אָן אַ פרישער לערן - יינגל אין וואַרשטאַט, איז די ערשטע זאַך — שיקט מען אים אין שכנותדיקן וואַרשטאַט לייען אַ שטיקל געצייג. דער יינגל ווייס נאָך נישט די נעמען פון די געצייג, חזרט ער אויטאָמאַטיש דעם נאָמען פונם געצייג אויפן וועג צום צווייטן וואַרשטאַט. אָבער מען זאָגט דעם לערן - יינגל מיט אַ כיוון אַזאַ פאַר־דרייטן נאָמען, אַז די אַרבעטער פון צווייטן וואַרשטאַט זאָלן נישט וויסן, וואָס דאָס איז. דאָס יינגל מיינט, אַז ער האָט שלעכט געהערט אָדער פאַרגעסן דעם ריכטיקן נאָ־מען, קומט ער צוריק און פרעגט איבער מיט פאַרלעגנ־הייט דעם נאָמען פון געצייג. ער שטרענגט אָן זיין גאַנצן געהער און זכרון צו געדענקען דעם נאָמען, אָבער דאָס מאָל זאָגט מען אים אַ נאָך מער פאַרדרייטן נאָמען, וואָס דער־הערנדיק אים רופט עס אַרויס ביי די אַרבעטער פון צווייטן וואַרשטאַט אַ צופרידענעם געלעכטער. די אַרבעטער פאַר־שטייען שוין, אַז דאָס איז אַ פריץ, מען חוזקט פון אים, מען שיקט אים צוריק מיט אַזאַ תשובה, וואָס רופט ווידער ביי די אַרבעטער פון זיין וואַרשטאַט אַרויס אַ ווילד גע־לעכטער. דאָס יינגל ווערט מבולבל, פאַלט ביי זיך אַראָפּ; דער עולם שרייט אויף אים, אַז ער איז אַ תּם, אַ „געץ", פאַרשטייט נישט, וואָס מען רעדט צו אים, האָט אַ „קאַץ אין קאָפּ". און אויב דאָס יינגל האָט זיך נישט געכאַפּט,

אז דאס איז א וויץ אזא — האט זיך דאס אלע מאל פארענדיקט מיט טרערן.

אויב דאס יינגל איז, איין גאט ווייס צוליב וואס, מיט עפעס נישט געפעלן געווארן די ארבעטער פון ווארשטאט, שיקט מען אים אין א צווייטן ווארשטאט לייען א „באקאוויא, אדער, זאדניאיא פאפראווקא“ (דאס מיינט א געצייג אויסצובעסערן א זייט אדער א הינטן). דאס יינגל, פארשטייט זיך, ווייס נישט, וואס דאס איז, און גיט זיך מי איינצוהאלטן אין זכרון דעם ריכטיקן נאמען. אין צווייטן ווארשטאט ווייסט שוין דער עולם, וואס דאס מיינט: מען כאפט דאס יינגל פאר די הענט און פיס, מען ציט אים אוים אויף א ווארשטאט, און מען „בעסערט“ אים אוים זיינע אייגענע זייטן אדער דעם הינטן; דאס יינגל איז איבערראשט: ווארפט זיך און שרייט, אבער דאס זייניקע דארף ער באקומען. דאס איז געווען פארדעכנט ווי א מין טויפונג, איינשרייבונג אין פאך, וואס קיין לערן־יינגל כמעט האט נישט אויסגעמיטן.

די באציונג צווישן מייסטער מיט די ארבעטער זענען נאך אין יענע צייטן געווען פאטריארכאלישע: פיל פראווינצער ארבעטער פלעגן זיך אנדינגען ביים מייסטער מיט עסן שבתים. מיין מייסטער — אליין א גרויסער עם־הארץ, וואס האט קוים געקאנט דאווענען פון סידור, פלעגט שבת פרי, נאך דעם ווי מען האט אפגעטרונקען די פארוויסטע ציקאריע, איינוויקלען זיך אין גרויסן טלית, ארויפווארפן אויף די אקסלען דעם שווערן, גראנאטאוון אויבער־בגד מיטן סאמעטענעם קאלנער, און גיין מיט זיינע פועלים אין בית־מדרש. דאס איז געווען א גדלותדיקער ארויסמארש פון א בעל־גאווה. די ארבעטער פלעגן מיט דרך־ארץ גיין אביסל אפגערוקט און לאזן דעם באלעבאס מיט א האלבן טריט פארויס. נאכן דאווענען זענען טייל פון די שטאטישע

אַרבעטער אויך געקומען צום מייסטער אויף קידוש, און געטרונקען צו אים און צו דער באַלעבאָסטע „לחיים".

שכירות פאַר דער וואָך איז דאַן געווען אַ מנהג אויסצוצאָלן דאָנערשטיק — די ווייבער זאָלן האָבן אויף „איינצומאַכן חלה". ביים אויסצאָלן איז אויפן טיש געשטאַנען אַ האַלב פלעשעלע „56-ער", און יעדער אַרבעטער פלעגט ביים באַקומען זיינע שכירות צוקריגן אַ קעליִשעק בראָנפן מיט אַ שטיקל קאָרענעם לעקעך. ווען אַלע האָבן שוין געהאַט אָפּגעווינטשעוועט און אָפּגעדאַנקט, פלעגט דער מייסטער זיך ווענדן צו מיר: — „קום אַהער, קליינער וויזליק, מאַך אויך אַ שנעפּסל און זיי אַ מענטש". דאָס הערצל פלעגט מיר ווערן פאַרכלינעט, סיי פון דעם שטאַרקן בראָנפן, סיי פון דעם באַהאַלטענעם שמייכל צו מיר, וואָס האָט זיך געפילט אין מייסטערס טאָן.

חוץ די יידישע סטאָליערס האָבן ביים מייסטער געאַרבעט אויך קריסטלעכע פּלאָטניקעס (טשעסלאַרעס) סטאָראָוויערן. זיי פלעגן באַקומען אויסגעצאָלט זייער לוין שבת נאָך הבדלה. אָבער שוין זונטיק פלעגן טייל פון זיי קומען אין וואַרשטאַט האַלב - שיכּור און בעטן ביים באַלעבאָס ווידער געלט — שוין אַן אַדערויף אויף דער צווייטער וואָך. טייל פלעגן בעטן מיט גוטן, אַפילו מיט הכנעה, חניפה, און אין שיכּורן עקסטאַז קושן די האַנט, — אַזעלכע האָבן אָפט באַקומען אַביסל געלט, וואָס עס האָט זיי אויסגעפעלט דורכצושיכּורן דעם טאָג. עס זענען אָבער געווען אויך אַזעלכע, וועמען דער באַלעבאָס פלעגט קאַטעגאָריש אָנטזאָגן, וואַרשיינלעך צוליב דעם, וואָס ער איז נישט זיכער געווען, צי ער וועט דאָס געלט קענען ביי זיי אין ניכטערן צושטאַנד אָפּרעכענען. די שיכּורים פלעגן זיך זידלען, דראָען. דער מייסטער האָט זיך אָבער געהאַלטן שטייף. און טאָמער האָט דער שיכּור שוין צו שטאַרק זיך איינגעגעסן אין די ביינער, פלעגט זיך דאָס אָפט ענדיקן

דערמיט, וואָס דער מייסטער איז אים פאַרפאָרן מיט אַזעלכע פייערדיקע פּעטש, אַז די שויבן האָבן געציטערט.

מען דאַרף וויסן, ווער דאָס זענען אין יענע צייטן געווען די „גריוועס" סטאַראָוויערעס. דאָס איז געווען אַן אָפּגעשלאָסענע קריסטלעכע סעקטע, וועלכע האָט געהאַסט אַלע, וואָס האָט נישט געהערט צו זייער גלויבן. אַלע פּעל־קער, אַלע אַנדערע מענטשן זענען „פּאָגאַנע" (אומריין); יידן זענען, פאַרשטייט זיך, די אומריינסטע פון די אומ־ריינע און די שנאה צו זיי דאַרף זיין נאָך גרעסער. כמעט די גאַנצע קאָלאָניע זייערע האָט געוווינט אויף גריווע — אויף יענער זייט טייך דווינע. דאָס זענען געווען פון קליין ביז גרויס אויסגעצייכנטע פּאָד־לייט, אין דער בוי־אינ־דוסטרי האָבן זיי פאַרנומען אַ גרויס אָרט.

דאָס זענען געווען מענטשן גיבורים; נישט־געוויינלעך הויכע, ברייטע, מיט געשטופּלטע, פון פּאָקן, פּנימער, און גרויסע רוצחים. פלעגט זיך אַ זונטיק ווייזן אין שטאָט אַ גרעסערע גרופּע האַלב־שיכּורע סטאַראָוויערעס (הגם טרינ־קען איז זיי לויט זייער גלויבן געווען פאַרבאָטן), איז אויף דער יידישער באַפעלקערונג אָנגעפאַלן אַ מורא. אַז עס האָט זיך אָנגעהויבן די אַרבעטער־באַוועגונג, האָט מען אין די באַלעבאַטישע קרייזן געזוכט וועגן, ווי אַזוי אָנצורייצן די סטאַראָוויערעס אויף די „אויסוואָרפן" — די שטרייקער (קלענערע צוזאַמענשטויסן זענען טאַקע פאָרגעקומען מיט זיי). עס איז דעריבער קיין ווונדער נישט, וואָס דער מייס־טער האָט מיר אימפּאָנירט מיט זיין דרייסטקייט, וואָס ער האָט קיין מורא נישט געהאַט איינצושטעלן זיך און אַריינ־שיטן די סטאַראָוויערעס אַזעלכע פייערדיקע „פלעמען" און זיי אַרויסוואַרפן פון הויף.

אין מיין באַציונג צום מייסטער האָט וואַרשיינלעך אויך געשפּילט אַ גרויסע ראָלע נאָך אַ אומשטאַנד: צופעליק מיטן געבוירן ווערן פון סאָציאַליסטישן גע־

דאנק אויף דער יידישער ארבעטער - גאס — אין דער צייט פון די ערשטע קרייזלעך — איז אין דווינסק אראפ־געקומען א מגיד מיטן נאמען אליקום־געצל.

דאס איז געווען א פייערדיקער פרעדיקער — אן אומבארחמנותדיקער שטראפער פאר די זינד אויף דער וועלט, מיט א געוואלדיקן רעדנער - טאלענט, וואס פלעגט אנציטערן די אוידיטאריע ביז צום העכסטן גראד. ער האט גערעדט נישט פון בעלעמער, ווי דאס פלעגן טון די געוויינ־לעכע מגידים, נאר נעבן ארון־קודש מיטן פנים צו דער גאנצער עדה־אוידיטאריע, אפט — פאר אן אפענעם ארון־קודש.

א גרוים ארט האבן ביי אים פארנומען סאציאלע פראבלעמען. די דאזיקע רעדעס זיינע מיט זיינע געדאנקען נעם איך מיך נישט אונטער היינט צו רעסטאווירן. ער פלעגט שיטן פעך און שוועבל אויף זיינע צוהערער, וואס זענען געשטאנען, ווי היפנאטיזירטע, ארום אים מיט אפענע מיילער און דערשראקענע. מיט זיינע שווארצע ברענענ־דיקע אויגן, פון וועלכע עס פלעגן שפריצן פייערדיקע פונ־קען, מיט זיינע שיינע, ראשיקע באוועגונגען מיט די האלב־נאקעטע, ווייסע, מאטע הענט, וועלכע האבן זיך באזונדער שארף אויסגעטיילט פון די ברייטע ארבל פון דער שוואר־צער קאפאטע — האט ער אויסגעזען ווי א נביא, וואס שטראפט זיין פאלק. יעדן אוונט, יעדן שבת האט ער גע־פרעדיקט אין אן אנדער ראיאן, אין אן אנדער בית־מדרש, וואס פלעגט זיין פול געפאקט מיט מענטשן פון פארשי־דענע שטאנדן און פארשידענעם עלטער.

ער האט זיך אבער נישט פארנומען בלויז מיט דרשות, ער פלעגט אויך גרינדן חברות — ספעציעל פון ארבעטער, און פאר זיי באזונדער שבת נאך מיטאג האלטן דרשות, לערנען גמרא, משניות און פארשידענע מוסר־

ספרים. אין די דאָזיקע חברות האָבן צו יענער צייט גע־לערנט א סך קינפּטיקע אַרבעטער ־ טוער, וועלכע האָבן שפּעטער געשפּילט אין דער יידישער אַרבעטער ־ באַוועגונג אַן אָנגעזעענע ראָלע. איינער פון זיי — די רעכטע האַנט פון אליקום־געצל — איז געווען דער שניידער־אַרבעטער ח' מענדל סקוטעלסקי, וואָס איז שפּעטער געוואָרן איינער פון די פּיאָנערן פון דער דווינסקער אַרבעטער ־ באַוועגונג. ח' מענדל סקוטעלסקי געפינט זיך איצט אין וואַרשע און שטייט נאָך עד־היום אין די רייען פון „בונד".

אויך פאַר דער אַרבעטער ־ יוגנט — פאַר אונז, לערן־ייִנגלעך — זענען געמאַכט געוואָרן „אָוונט־קורסן": דריי מאָל א וואָך פלעגן מיר זיך צוזאַמענקומען אין דער־ווייבערישער שול פון „איטשע פּרייל׳עכס" בית ־ מדרש, לערנען עין־יעקב און אַנדערע למודים פון דעם מין. חוץ די למודים, פלעגט דער דערציער אונזערער, אַן איידעם פון אליקום־געצל — א הויכער יונגער־מאַן מיט א נאַרישן פּנים — פירן מיט אונז שמועסן וועגן מאָראַל און שטאַט, וועגן פאָלגן עלטערע, און אַז מען דאַרף דרך־ארץ האָבן פאַר די, וועמענס ברויט מיר עסן. פאַר דער דאָזיקער תורה האָבן מיר געצאָלט פינף קאָפּיקעס א וואָך אין קאַסע פון דער חברה. דאָס געלט איז געגאַנגען פאַרן דערציער. וואַרשיינלעך האָט די דאָזיקע אליקום־געצל־באַוועגונג אויך געווירקט אויף מיין פּסיכיק און מיין רעספּעקט־באַציונג צום מייסטער.

דער באַלעבאָסטע, דאַקעגן, פלעג איך עטלעכע מאָל אין טאָג ווינטשן דעם טויט. אייגנטלעך, איז זי געווען נישט קיין שלעכטער מענטש, און זי אַליין האָט זיך, ווי איך פאַרשטיי אַצינד, געגוויטיקט אין מיטגעפיל און שטיצע; אָבער דאַן איז זי געווען אין מיינע אויגן די שולדיקע אין א סך עינוים, וואָס איך בין דעמאָלט אויסגעשטאַנען.

די באַלעבאָסטע איז געווען אַ קליין־געוויקסיקע, שוואַכע פֿרוי, מיט צוויי קליינע קינדערלעך — אַ פּאָר־יאָכטע אין דער שטוביקער באַלעבאַטישקייט, אין שטענדי־קער שרעק פֿאַרן מאַן דעם דעספּאָט, וואָס פֿלעגט אַריינ־פֿאַלן אין שטוב שטענדיק אַ צערייצטער און בייזער. טאָ־מער איז צו דער מינוט נישט געשטאַנען אַלץ אויפֿן טיש גרייט צום עסן, האָט ער זיך אויפֿגעהויבן, אַ קלאַפּ געטאָן מיט דער טיר, און אַוועק עסן אין שענק. שפּעטער האָב איך פֿאַרשטאַנען, אַז אָפֿט איז דאָס ביי אים געווען אַן אויסרייד, כּדי אַזוי אַרום אַריינצוכאַפּן אַ פּאָר גענזענע פּופּיקלעך ביי מעכלען אין שענק, וועלכע האָבן אים, וואַרשיינלעך, בעסער געשמעקט, ווי דער ווייבס „פּאַטראַ־וועס". דעריבער פֿלעגט די באַלעבאָסטע אַ גאַנצן פֿרי־מאָרגן אַרומלויפֿן אַ פֿאַרשמייעטע און זאָרגן, אַז דער באַלעבאָס זאָל נישט האָבן צו וואָס זיך צו טשעפּען. ביי אַזאַ לאַגע האָט זי, פֿאַרשטייט זיך, מיך ווייניק געקאָנט האָבן אין זינען.

זומער־צייט פֿלעגט מען זיך שטעלן אַרבעטן זעקס אַזייגער אינדערפֿרי. צו אַכט אַזייגער, ווען די אַרבעטער פֿלעגן עסן „אָנבייסן", האָב איך שוין געהאַט אַ גאַנץ גוטן אַפּעטיט. אָבער די באַלעבאָסטע האָט נאָך נישט גע־האָט אויסגעמאָלקן די ציג, אַרומגעוואַשן די קינדער, נאָך נישט איינגעהייצט דעם אויוון. מיין יונגער מאָגן האָט אָבער פֿון דעם אַלעם נישט געוואָלט וויסן, און ער פֿלעגט מיך בייז און אַכזריותדיק פּייניקן. די אַרבעטער פֿלעגן שוין האָבן לאַנג אָפּגעגעסן, און איך בין נאָך אַלץ געשטאַנען אַ ניכטערער. צוזאַמען מיטן הונגער האָט מיך געמאַטערט אַ כּעס — אַ כּעס, אויף דער באַלעבאָסטע און אויף זיך, וואָס איך האָב נישט קיין דרייסטקייט צו בעטן עסן. צע־רייצט פֿון הונגער און כּעס, פֿלעג איך דעמאָנסטראַטיוו שטאַרק קלאַפּן מיט די געצייג, אַרבעטן מיט אַ גערודער,

וועלנדיק אויף אזא אופן ארויסווייזן דער באַלעבאָסטע מיין פּראָטעסט און צאָרן. די באַלעבאָסטע, דערפילנדיק מיין שטומען פּראָטעסט, פלעגט מיך אַלע ווײַלע טרייסטן, אַז אָט באַלד גיט זי מיר שוין „אָנבייסן" — זי וועט נאָר ארויסלויפן נאָך אַביסל סמעטענע צו פּאַרוויסן די באָט־ווינע. דאָס פלעגט אָבער אַזוי גיך נישט ארויסקומען, און ערשט אַרום אַזייגער צען האָב איך קוים דערלעבט צו זען דעם טעלער באָטווינע אויפן טיש. און הגם די באָט־ווינע איז מיר שוין געקראָכן פון האַלז, ווייל מיט דעם פלעגט זי מיך קאָרמענען אַ גאַנצן זומער, אָפטמאָל צוויי מאָל אַ טאָג, האָב איך זיך דאָך באַרויקט, ווי נאָר איך האָב געשטילט דעם הונגער.

ערגער איז געווען מיטן וויגן דאָס קינד — אַ מיידעלע פון אַ יאָר אַנדערטהאַלבן, אַ שרייערין און אַ שטאַרק צוגע־ווינטע, אַז מען זאָל עס פאַרן איינשלאָפן טרייסלען אין וויגעלע. האָט מען דאָס נישט געטון, פלעגט עס מאַכן קולות ביזן הימל. די באַלעבאָסטע, וואָס איז טאָג און נאַכט געווען פאַרנומען ביים גרויסן רוסישן אויוון, פלעגט אַרײַנשטעקן דאָס פאַרשוויצטע געזיכט אין טיר און מיט אַ ווייכן טאָן אין שטים בעטן, איך זאָל זיין אַ גוטער און פאַרוויגן דאָס קינד.

אָבער איך האָב מיך זייער גערן געלערנט די סטאָ־ליערײַ־אַרבעט, און מיר איז געווען אַ שאָד די צייט — האָב איך נישט אַלע מאָל געוואָלט זיין אַ „גוטער", און אָפט געמאַכט זיך נישט הערנדיק. די קליינע דעספּאָטקע פלעגט דערווייל זיך פאַרגיין אויף „אויבערשטע אָקטאַ־ווען", און שרייען מיט באַנומענע קולות. האָט שוין די באַלעבאָסטע גענומען זיך בייזערן און פאַרוואַרפן מיר, אַז איך האָב גאָר קיין האַרץ נישט, אויב איך קאָן לאָזן דאָס קינד אויסגיין פון די כחות. האָב איך שוין נישט געקענט ביישטיין, און פאַר מיר האָט זיך אָנגעהויבן דער גיהנום.

נאָך דער שווערער אַרבעט בײם װאַרשטאַט פֿלעג איך פֿון אָנפֿאַנג דערפֿילן דערבײ זאָגאַר אַ דערלײַכטערונג, אָבער װאָס װײַטער איז מיך פֿון דעם אײנטאָניקן טרײסלען דאָס װיגעלע — באַפֿאַלן אַ שרעקלעכע מידקײט, האָב איך געטרײסלט דאָס װיגעלע מיט אײן האַנט, אַמאָל מיט דער צװײטער. אַמאָל מיט אײן פֿוס, אַמאָל מיטן צװײטן, ביז די אױגן האָבן זיך מיר צוגעקלעפּט, און איך האָב אײנגעדרימלט. מײַן פּײַניקערין — דאָס קינד, דערפֿילנדיק, אַז דאָס װיגעלע האָט זיך אָפּגעשטעלט, איז אַרױס מיט כּײע געשרײען. איך האָב מיך אױפֿגעכאַפּט, נישט טױט נישט לעבעדיק, מיט שרעק װידער אָנגעהױבן טרײסלען און שאָקלען דאָס װיגעלע, ביז איך פֿלעג װידער אײַנדרימלען.

אײנמאָל האָט דאָס קינד בשום אופֿן נישט געװאָלט אײַנשלאָפֿן. איך האָב עס געװיגט שעהן נאָכאַנאַנד און עס האָט אַלץ נישט געהאָלפֿן. איך בין געװאָרן שטאַרק מיד און צערײצט. האָב איך עס גענומען שטילערהײט קנײפּן און שלאָגן. דאָס קינד איז זיך פֿאַרגאַנגען פֿון װײטאָג. אַז די מוטער האָט דאָס דערהערט, איז זי געקומען צולױפֿן אין אײן שרעק, האָט עס גענומען אױפֿן האַנט און באַרויקט. אַזױ אַרום בין איך דאָס מאָל פּטור געװאָרן פֿון װיגן. פֿון בעם און אױפֿרעגונג האָבן מיר געטרײסלט הענט און פֿיס אַזױ, אַז איך האָב נישט געקאָנט האַלטן די געצײג. עס האָט לאַנג געדױערט, אײדער דאָס האַרץ האָט זיך באַרויקט.

געזען, אַז דאָס איז אַ מיטל פּטור צו װערן פֿון װיגן, האָב איך דאָס גענומען אָנװענדן אָפֿטער. דאָס קינד האָט זיך אָנגעהױבן פֿאַר מיר שרעקן, און װי נאָר עס האָט באַמערקט, אַז איך גײ צום װיגעלע, פֿלעגט עס פֿון שרעק אָנהױבן װײנען. די דאָזיקע שװידערלעכע שפּיל האָט אָבער לאַנג נישט געדױערט, װײַל אײנמאָל, בעת דער באַלעבאָס

האָט מיך געטראָפן ביים וויגעלע, האָט ער שטרענג פאַרזאָגט דער באַלעבאָסטע, זי זאָל מיך מער פון ווארשטאַט נישט אָפּריימען. דאָס האָט נאָך מער פאַרשטאַרקט מיינע סימפּאַטיעס צום באַלעבאָס, און אויף זיך אַליין האָב איך אָנגעהויבן קוקן מיט ווירדע, ווייל מיין אַרבעט האָט שוין, אַפּנים, געהאַט א ווערט.

די "באַיעס"

שבת נאָך מיטאָג פלעגט מיר דער באַלעבאָס אָפּלאָזן צו מיינע עלטערן צו גאַסט. אָבער אָנשטאָט גיין צו זיי, האָב איך מיך גלייך אַוועקגעלאָזן צו די „באַיעס".

אין יענע צייטן פלעגן טייל אַרבעטער און סתם מענטשן פון פאָלק אויסלאָדן זייער ענערגיע אין בלוטיקע פויסט - געשלעגן. פון קדמונים האָט זיך צווישן ד „קיסרים" פון „גריוועׂ", וואָס ליגט אויף דער צווייטער זייט טייך, מיט די „קיסרים" פון „פלאָן" געפירט אַ פאַר־ביסענער קריג. די שלאַכטן פלעגן פאָרקומען שבת נאָך מיטאָג אויף דעם געפרוירענעם טייך דווינע. זיי האָבן זיך געפירט לויט אָפּגערעדטע כּללים און געזעצן, מיט לינקע און רעכטע פלאַנגען און ענלעכע סטראַטעגישע אויסרעכנונגען.

צוערשט פלעגן זיך אַראָפּלאָזן אויפן טייך פון ביידע ברעגעס די קלענערע יאַטן — די גאַסן־ און לערן־יינגלעך. דאָס איז געווען בלויז דער פאָרשפּיל: מען פלעגט צום אָנפאַנג פאַרזיכטיק און צוריקגעהאַלטן איבערוואַרפן זיך מיט קוילן שניי, שטיקער אייז און גראָבע זידל־ווערטער.

פילנדיק היינטער זיך דעם כּח פון די דערוואַקסענע, וואָס קוקן זיך צו צום „שלאַכטפעלד", דערמונטערט פון זייערע געשרייען, פלעגן די גרופּן יונגע שלעגער זיך דער־נענטערן איינע צו די אַנדערע, און עס האָט זיך אָנגעהויבן דער „באַי":

אַמאָל האָבן די שטאָטישע אַרומגערינגלט די גריוועׂר און אַמאָל די גריוועׂר פאַריאָגט די שטאָטישע אויש ביזן שטאָטישן ברעג. האָט מען אַריינגעכאַפּט אַ „יאַט" פון

דער קעגנערישער מחנה — האָט מען אים אָפּגעטון זיין רעכט און מען איז געווען גליקלעך און שטאָלץ פון נצחון. האָבן דאָך אָבער די עלטערע פון דער געשלאָגענער גרופּע נישט געקאָנט פאַרטראָגן אַזאַ בזיון — האָבן זיי גענומען שיקן פאַרשטאַרקונג. איז דער צווייטער צד אויך נישט געבליבן הינטערשטעליק און האָט אַראָפּגעלאָזן אויפן טייך די צוויי „גאַיאַקער" עלקעס, וועלכע האָבן זיך אויסגעצייכנט אין דער קונסט צו פאַרנאַרן דעם קעגנער און אים „אונטערשטעלן אַ פיסל" אין סאַמע רעכטן לויפן, ווען מען האָט שוין געמיינט, אַז אָט־אָט זענען זיי שוין פאַרפאַלן.

דערזען אַזאַ זאַך, האָבן זיך פון גריווער זייט אַראָפּגעלאָזן אַ גרופּע סטאַראָוויערן ־ ריזן, וואָס יעדער פון זיי האָט, דאַכט זיך, געקאָנט צעקוועטשן מיט איין פינגער אַ צענטליק שטאָטישע. דאָס זענען אָבער געווען שווער־לייביקע, נישט־באַוועגלעכע יונגען, וואָס האָבן זיך געטויגט נאָר אין אַ דירעקטן פויסטן ־ קאַמף; פאַר די יונגע, פלינקע יאַטן זענען זיי געווען ווייניק געפערלעך. פונדעסטוועגן האָט זיך חברה געהאַלטן אויף אַ בכבודיקן מהלך, ווייל אַריינפאַלן אין די בערישע הענט פון די סטאַראָוויערן — איז געווען גאָרנישט פון די אָנגענעמע זאַכן. די שטאָטישע ציען זיך אַביסל צוריק און שיסן פון וויטן מיט שניי־קוילן, וועלכע טרעפן אָפט זייער געשיקט. דאָס רופט אַרויס הייטערקייט אויף דער שטאָטישער זייט און ברענגט אַריין די סטאַראָוויערן אין ווילדער רציחה.

אָבער לויט דער האַלטונג פון די סטאַראָוויערן זעט מען, אַז אייגנטלעך האָבן זיי גאָרנישט אין זינען די, וועלכע געפינען זיך אויפן אייז, עס האָט זיי פּשוט דערעסן צוצוזען די שטיפעריייען פון קליינוואַרג. עס האָט זיי געביסן די הענט צו די גרויסע — צו די אַטאַמאַנעס פון דער שטאָטישער זייט, וואָס באַראַטן זיך וועגן סטראַטעגישן פּלאַן פאַרן הייינטיקן „באַי".

ווי לויט אַ קאָמענדע גיבן זיך די שטאָטישע אַ לאָז אַראָפּ אויפן אייז, צעשיטן זיך אין פאַרשידענע זייטן מיטן צוועק אַרומצוזינגלען די סטאַראָוויערעס. אָבער יענע, זיכער אין זייערע שטאַרקע פויסטן און געזונטע פּלייצעס, זענען גרייט צום אָנגריף. די לאַגע איז אומבאַשטימט. יעדע מחנה קוקט אויס אַ פּאַסיקע געלעגנהייט אָנצוהויבן.

מיט אַמאָל קומען אָן פון גריווער זייט צוויי יונגע, הויכע שקצים — פּיעטקע מיט וואַנקען — צוויי ערשט־קלאַסיקע שלעגער, און די סטאַראָוויערעס באַקומען אומגעריכט אַ גרויסע איבערוואָג. און שוין האָט זיך פאַרקאָכט אַ געשלעג נישט אויף קאַטאָוועס: דאָ און דאָרט זעט מען שוין עמיצן אומפאַלן; דאָ און דאָרט בייגן זיך איין פאַרווונדעטע און לייגן זיך קאַלטן שניי צו די פאַרבלוטיקטע נעז, געשפּאָלטענע ליפּן און צעהאַקטע שלייפן. יונגוואַרג שטייט אויפן ברעג און ציטערט פון אָנשטרענגונג און מורא פאַר אַ מפּלה. די שטאָטישע ווערן דייטלעך אָפּגעשטופּט, און עס מערקן זיך אַזעלכע, וואָס לויפן שוין צום ברעג. צווישן די שטאָטישע ווערט אַ גערודער און אַ געשריי — איינצוהאַלטן און נישט צו לויפן. די סטאַראָוויערעס זענען אַריין אין רציחה, וואַנקע מיט פּיעטקען ליגן אויף לינקס און אויף רעכטס, און די לאַגע פון די שטאָטישע ווערט אַ געפערלעכע. פּלוצלינג ווערט אַ געשריי אויפן שטאָטישן ברעג — אַבראַהמקע „קאַטאַק“ גייט! „קאַטאַק“ האָט נאָך פון דער דאַמבע דערזען, וואָס עס טוט זיך אויפן טייך; האָט ער צוזאַמען מיט זיינע חברים, אַנדערע קעשענע־גנבים, זיך געלאָזן לויפן איבערן אייז גלייך צום קנויל. ער איז אָנגעלאָפן, ווי אַ שטורעם, און אַלץ האָט זיך איבערגעדרייט...

מיר, יינגוואַרג, וואָס האָבן זיך נישט געטאָרט פּלאָנטערן די גרויסע אונטער די פיס, בעת זיי האָבן זיך געפונען אויפן אייז, פּאַטשן מיט די הענט, שפּרינגען פון פרייד

און אויפרעגונג, צוזעענדיק ווי „קאטאק" מאכט אן א חורבן צווישן די סטאראווערעס. דער „באי" רוקט זיך פאמעלעך צו דער צווייטער זייט — צו גריווע, ביז די סטאראווערעס לאזן זיך לויפן צו זייער ברעג. קליינוואר קאנען נישט ביישטיין דעם נסיון, און לאזן זיך אויך אראפ אויפן טייך מיט א הורא־געשריי. מיר זענען גרוים ביי זיך. ווי דאס וואלטן מיר פאריאגט די גריווער אזש צו זייער ברעג. יעדער פלייסט זיך אויסצומאלן „קאטאקס" העלדישקייט, עלקע גאיאקערס קונצן ביים „אונטערשטעלן א פיסל", און אנדערע מאנעוורען בעתן „באי".

נאכן „באי" בלייבט מען א קורצע צייט אויפן ברעג: מען ברענגט אין ארדנונג די קליידער, מען באטראכט די ביילן און וואונדן אויף די געזיכטער, מען באשליסט וועמען מען דארף דעם קינפטיקן שבת אונטערהאקן די אויגן, און שוין אין גראען פארנאכט לאזט מען זיך אין שטאט.

צו ערשט גייען די אטאמאנעס, ווי די זיגער; הינטער זיי — דער איבעריקער עולם, און צום סוף שפרייזן מיר, די יונגע יאטן מיט גיכע דראבנע טריט, קוים נאכהאלטנדיק די גרויסע.

איך פיל אין זיך א שטאלץ אויף די שטאטישע, איך גיב זיך די מי נאכצומאכן זייערע באוועגונגען ביים גיין. באזונדער איז מיר געפעלן דער שטייפער טריט פון עלקע ציגאן — (א באוווסטער מארעוויכער אין שטאט מימן אויסזען פון א ציגיינער) — מיט אן איינגעבויגענעם קאפ, מיט שטייפע פיס, וואס גייענדיק בייגן זיי זיך נישט אין די קני און מיט אומגעלומפערטע ברייט געעפנטע טריט.

שוין א שטיק נאך הבדלה פלעג איך א צעפארעטער קומען צו מיינע עלטערן, אפעסן שלוש־סעודות, און לויפן אויף גיך אין ווארשטאט שלאפן אויפן זאק ווייכע הובלשפענער, וואס איך האב מיר אנגעגרייט נאך פון פרייטיק.

איך קריג פײַנט דעם מײַסטער

אין דער דאָזיקער אַטמאָספער פון די „באָיעס״, פון אליקום־געצעלס דרשות, דרשות פון ציוניסטישע מטיפים, וואָס פלעגן דרשענען פון די בעלעמערס אָפּט אָן טליתים — האָבן זיך אין צווייטן יאָר פון מיין לערע גענומען טראָגן אומרויקע, מאָדנע קלאַנגען, וועגן וועלכע מען האָט זיך גע־היטן צו רעדן הויך אויפן קול.

צוערשט האָט מען זיך דערוווּסט, אַז די מאַנטל־נייטאָרינס האָבן זיך צוזאַמענגערעדט און ווילן נישט אַרבעטן מערער ווי צוועלף שעה א טאָג. געזאָגט האָט מען, אַז די גאַנצע אָנפירערקע איז ליבקע די שניידערקע — א שוועסטער פון א באַוווּסטן סטאָליער־מייסטער אין שטאָט. מיט שרעק האָט מען דערציילט, אַז מען האָט ליבקען שוין „געכאַפּט״, און אַז מען וועט גאָרנישט וויסן, ווו אירע ביינער וועלן אַהינקומען.

צווישן די סטאָליערס האָט מען גענומען שמועסן, אַז אין דער צעכאָווער אופּראַווע געפינט זיך א געזעץ נאָך פון דער קייזערין יעקאַטערינע, אין וועלכן עס ווערט בפירוש געזאָגט, אַז מער ווי צוועלף שעה א טאָג טאָר אָן אַרבעטער נישט אַרבעטן; נאָר די סטאַרשינעס פון די צעכן האָבן דעם געזעץ באַהאַלטן. מען האָט צווישן זיך גערעדט, אַז די סטאָליער - אַרבעטער האָבן אויסגעקליבן א קאָמיטעט, וואָס דאַרף גיין צום סטאַרשינע פון די צעכן פאָדערן, ער זאָל ווייזן דעם געזעץ, און טאָמער וועט ער

נישט וועלן, זאָל מען גיין צום פּאָליצמייסטער זיך קלאָגן און פֿאָדערן פֿון אים, ער זאָל באַפֿעלן דעם סטאַרשינאַ דעם געזעץ צו ווייזן.

אין וואַרשטאַט, ווו איך האָב מיך געלערנט, האָבן די אַרבעטער זיך אָנגעהויבן שושקען, רעדן מיט רמזים, נאָך דער אַרבעט נישט גיין גלייך אַהיים — אויף די „פּלעצער" (דער נאָמען פֿון אַ טייל שטאָט), ווו זיי האָבן געוווינט, נאָר ביז שפּעט בלייבן אויף „פּלאַן" (הויפּט־טייל פֿון שטאָט).

דער מייסטער מײַנער איז געוואָרן עפּעס מאָדנע אומ־רויק — האָט אָנגעהויבן אָפּט אויספֿרעגן ביי מיר, וואָס עס טוט זיך אין וואַרשטאַט, וואָס די אַרבעטער רעדן צווישן זיך, און — צי קומען אַריין זייטיקע מענטשן. איך פֿלעג אים אָפּנהערציק מיט צופֿרידנקייט דערציילן וועגן אַלץ, וואָס איך האָב געוווּסט. איך האָב דאָס געהאַלטן פֿאַר אַ באַזונדער כּבֿוד, וואָס דער מייסטער שענקט מיר זיין צוטרוי. איינמאָל האָט ער מיר אַפֿילו געזאָגט, אַז איך בין דאָך אַן אייגענער מענטש אין שטוב — איך עס דאָך זיין ברויט, און איך טאָר דעריבער נישט האָבן פֿאַר אים קיין סודות. איך האָב דאָס גאַנץ גוט פֿאַרשטאַנען, גע־האַלטן פֿאַר גערעכט, און פֿון אים קיין זאַך נישט באַהאַלטן. דאָ האָט אָבער פּאַסירט אַזאַ זאַך, וואָס האָט אַריינגעטראָגן אַ גאַנצע איבערקערעניש אין מיין איבערגעגעבנקייט צום מייסטער און גלייכצייטיק אויך געענדערט מיין באַציונג צו דער באַלעבאָסטע.

דער באַלעבאָס מײַנער האָט חוץ בוי־סטאָלעריי (טירן־פֿענסטער) זיך פֿאַרנומען אויך מיט טשעסלעריי־אַרבעט— מיט בויען הילצערנע הייזער. אין וואַרשטאַטן פֿלעגט ער פֿאַרברענגען אַ קורצע צייט, און אַ גאַנצן טאָג זיין אויף די „פּאָסטראָיקעס" (געבײַדעס), ווו עס האָבן געאַרבעט עטלעכע צענטליק קריסטלעכע „פּלאָטניקעס" (טשעסלאַרעס).

אויך די אונטן פלעגט ער זעלטן פארברענגען אין שטוב, און זייער אפט קומען שפעט נאך האלבער נאכט. ביים אנ־ביסן האט ער זיך געקלאגט, אז דער קאפ טוט אים ווי פון די לאנגע חשבונות, וואס אים קומט אויס צו פירן און פון די קריגערייען, וואס ער האט מיט די קונדן ביים ענד־גילטיקן אפרעכענען. די באלעבאסטע פלעגט אין אזוינע פאלן קוקן אויף אים מיט א פארזארגט פנים, פול מיט מיטלייד, און אונטערדרוקן אים נאך א מאכל, כדי „צודער־האלטן די כחות"...

איינמאל האט זיך געמאכט, אז דער מייסטער איז נישט געקומען א היים א גאנצן מעת־לעת. די באלעבאסטע איז ארומגעגאנגען א בלייכע, פאראומערט, פארטרויערט און מיט קיינעם נישט גערעדט. די צווייטע נאכט האט זי אויף אים געווארט ביז שפעט. איך בין שוין לאנג געשלאפן, און פון שלאף האב איך דערהערט איר בעטנדיקע שטים, איך זאל גיין מיט איר אויפזוכן הירשן.

עס איז געווען א פרי־הארבסטיקע לבנה־נאכט. די גלייכע גאסן זענען פוסט און שטיל. פון וויטן הערט מען בילן א הונט, א פייף פון באן און דאס טרוקענע קלאפן פון די נאכט־וועכטער, וואס הילכט אפ לאנג און ווייט אין דער קילער נאכט־לופט. גייען מיר אזוי גאס איין, גאס אויס, און קוקן אויף די פענסטער פון מייסטערס קונדן, וועלכע די באלעבאסטע האט נאר געקענט. אבער אלע זענען זיי פינסטער, מיט פארהאקטע לאדן, דורך וועלכע עס הערט זיך נישט קיין קלאנג און זעט זיך נישט קיין שטראל. מיר איז קאלט און אומעטיקלעך. איך בין בייז אויף דער בא־לעבאסטע, וואס זי האט מיך אויפגעוועקט פון שלאף און לייג פאר, מיר זאלן גיין אהיים. זי בעט זיך אבער, מיר זאלן נאך צוגיין צום שלאסער־מייסטער בערקאוויטש — אפשר איז ער דארטן. לאזן מיר זיך צו דער דירה פון שלאסער־מייסטער בערקאוויטש, וואס געפינט זיך אין

צווייטן עק שטאָט אויפֿן עפּל־מאַרק. אָנגעקומען — זענען מיר פֿון ווייטן אויף דער שאָטן־זייט פֿון האַלב־באַלויכטענעם, ברייטן פּלאַץ — דינע געלבלעכע ליכט־פּאַסן דורך די שפּאַרעס פֿון אַ הילצערנעם לאָדן. אַז מיר זענען צוגעקומען נאָענט צום פֿענסטער, האָבן מיר פֿון שטוב דערהערט נישט־דייטלעכע שטימען, נישט קלאָרע ווערטער. צווישן גערויש פֿון די נישט־דייטלעכע געשפּרעכן האָבן מיר מיטאַמאָל דערהערט די הייזעריקלעכע שטים און גיכע אויסשפּראַך פֿונם באַלעבאָס. די באַלעבאָסטע האָט לייכט אויפֿגעציטערט און זיך צוגעטוליעט צו מיין אַקסל, ווי זי וואָלט זוכן ביי מיר הילף. איך בין אויך געוואָרן איבערראַשט. אין מיין ריטערלעכער דרייסטקייט האָב איך געוואָלט אָנקלאַפּן אין לאָדן, אַרויסרופֿן דעם באַלעבאָס און זאָגן אים, אַז מיר זוכן אים אַרום אַ גאַנצע נאַכט. אָבער די באַלעבאָסטע האָט מיך אָפּגעהאַלטן, און מיט איינגעהאַלטענעם אָטעם האָבן מיר זיך אָנגעשטרענגט איינצוהערן די געשפּרעכן. עס האָט לאַנג נישט געדויערט, און עס איז קלאָר געוואָרן, אַז אין שטוב שפּילט מען אין קאָרטן...

די באַלעבאָסטע האָט זיך מיטאַמאָל אַזוי ווי צוזאַמענגעצויגן — געוואָרן נאָך קלענער, ווי געווען. לאַנגזאַם און ווייך האָט זי מיך אָפּגעפֿירט פֿון פֿענסטער, נאָך פֿעסטער זיך צוגעדריקט צו מיר, און מיט שטילע טריט האָבן מיר זיך אין דער טונקלקייט פֿון שאָטן געלאָזט גיין צוריק אַ היים. זי האָט זיך בעסער איינגעוויקלט אין איר פֿאַטשיילע, אַזוי ווי עס וואָלט איר געווען קאַלט. די עטוואָס אַרויסגעשטאַרטע, טונקעלע אויגן זענען איר געווען פֿאַרלאָפֿן מיט נישט־אויסגערונענע טרערן, און זיי האָבן ביים שיין פֿון דער לבנה אויסגעזען ווי צוויי אָנגעפֿילטע דורכזיכטיקע בעכער, וואָס אָט־אָט וועלן זיי זיך אַריבערגיסן.

גייענדיק צוריק איבער די איינזאַמע שטילע גאַסן, האָב איך דערפֿילט צו דער באַלעבאָסטע אַ גרויס רחמנות.

איך האָב איר מוחל געווען אַלע עוולות, אַלע שלעכטע אָנבייסנס, קאַלטע מאכלים און אַנדערע צרות פון אַ לערניינגל, וואָס האָבן מיר אַצינד אויסגעזען נישטיק לגבי דער גרויסער עוולה, וואָס איר איז געשען. איך האָב איר געוואָלט מיט עפּעס טרייסטן און שיצן. אָבער איך אַליין בין געווען אַ שוצלאָז יינגל. האָב איך זי גענומען אונטער׳ן אָרעם, באַמיט זיך צוגיין מיט איר טריט אין טריט, און נישט אַרויסרעדנדיק דעם גאַנצן וועג קיין וואָרט, זענען מיר געקומען צוריק אַ היים און שטילערהייט זיך ווייטער געלייגט שלאָפן.

לאַנג בין איך געלעגן מיט צוגעמאַכטע אויגן אויף מיין זאַק הובעל־שפּענער און נישט געקאָנט איינשלאָפן. איך האָב אין מיין געדאַנק געזוכט מיט וואָס זיך נוקם צו זיין אָן באַלעבאָס. אין האַרצן האָט געזאָדן אַ כּעס קעגן דעם פאַלשן מענטשן, צוליב וועלכן די באַלעבאָסטע פייניקט זיך אַזוי. אין מיין לאַנגן טראַכטן וועגן דער אויפפירונג פון באַלעבאָס, וועגן דער באַוווּסטער באַלעבאָסטע, האָב איך סוף כּל סוף באַשלאָסן, אַז — „אַ קרענק וועל איך אים דערציילן, וואָס עס טוט זיך אין וואַרשטאַט״!.

מיט דעם דאָזיקן געדאַנק בין איך איינגעשלאָפן.

* * *

קורץ נאָך דעם האָט זיך מיין צווייריאָריקער לערנטערמין געענדיקט. דער באַלעבאָס האָט זיין צוזאָג געהאַלטן, און איך בין פאַרבליבן ביי אים אויף נאָך אַ יאָר, אָבער שוין אויף גאָר נייע באַדינגונגען. איך בין געווען זייער פעיק צו דער אַרבעט, אין פיל אַרבעטן זיך פאַרמאָסטן מיט עלטערע, סיי אין גוטסקייט, סיי אין גיכקייט — האָב איך מיר אויסגעדונגען, אַז ערשטנס דאַרף איך, חוץ עסן נאָך באַקומען וואָכן־געהאַלט, און צווייטנס זאָל איך נעכטיקן נישט, ווי ביז איצט, אין וואַרשטאַט, נאָר ביי

די עלטערן. דער באַלעבאָס איז אויף דעם ליכט איינגע־גאַנגען, הגם עס האָט זיך אים זייער געוואָלט, איך זאָל ווייטער נעכטיקן אין וואַרשטאַט.

איך בין נאָך אַלץ אָבער פאַררעכנט געווען פאַר אַן „איינגעם מענטש אין שטוב״, און דער באַלעבאָס פלעגט מיר נאָך פון צייט צו צייט אַנטרויען קליינע „סודות״, און מיך ווייטער אויספרעגן — וואָס עס טוט זיך אין וואַר־שטאַט: ווער עס רעדט אַ סך, ווער עס קומט שפּעטער און ווער עס אַרבעט אויס מערער. איך האָב אָבער שוין גע־טראָגן אויף אים אַ האַס, און פלעג זיך דיפּלאָמאַטיש אַרויס־דרייען. דאַקעגן האָב איך אָנגעהויבן פאַרטרויען די אַר־בעטער אַזעלכעס, וואָס איך האָב גערעכנט, אַז דאָס קאָן זיי צונוץ קומען, און איבערהויפּט דאָס, וואָס קאָן, ווי איך האָב געמיינט, שאַדן ברענגען דעם באַלעבאָס.

די אַרבעטער האָבן אָנגעהויבן מיך ליבן, אָפּט אפילו, ווי מיר האָט זיך געדאַכט, חנפענען. דאָס האָט אָבער נישט געשאַדט — פאַרקערט, עס האָט מיר געשמייכלט.

אין שטאָט איז דערווייל געוואָרן אומרויקער: מען האָט דערציילט וועגן אונטערגעוואָרפענע בלעטלעך הינטער די טירן, וועגן פאַרהאַלטענע און אַנדערע זאַכן, וועגן וועל־כע מען האָט ביז איצט נישט געהערט. בחורים און מייד־לעך האָבן אויפגעהערט שבת נאָך מיטאָג צו טאַנצן, און אויך ביי אונז אין שטוב האָבן אויפגעהערט די טענץ, וואָס פלעגן ביז איצט פאָרקומען אַלע שבת פון די געסט. וועלכע זענען געקומען צו מיין עלטסטע שוועסטער חנה־לאה. צו איר האָבן זיך גענומען ווייזן נייע פּנימער, וואָס פלעגן אַריינלויפן אויף אַ קורצע ווײַלע, אָפּרעדן עפּעס בסוד, כמעט אויפן ווינק, און פאַרשווינדן. כמעט יעדן אָוונט איז די שוועסטער מיט אירע חברטעס — אויך זאָקן ־ שטריי־קערקעס — ערגעץ אַוועקגעגאַנגען און געקומען שוין שפּעט אין אָוונט. אָפּט איז ווער פון אירע חברטעס

געבליבן ביי אונז נעכטיקן, וואָס ביז אצינד פלעגט עס נישט פאַרקומען.

אין די פאַרטרוילעכע געשפּרעכן, וואָס די שוועסטער האָט געפירט מיט אירע חברטעס, האָב איך אָפט אונטער־געהערט א געהיימניספולן נאָמען — „דער שוואַרצער", וואָס פלעגט אַרויסגערעדט ווערן מיט פאַרגעטערונג און ליבע. (ווי איך האָב מיר שפּעטער דערוווסט, איז דאָס געווען דער דעמאָלט באַוווסטער טוער אין „בונד" — יאַנקל, אָדער ווי מען האָט אים אין אַנדערע ערטער גערופן — „אַלטער דער שוואַרצער"). וועגן דאָזיקן נאָמען פלעגן די עלטערע דווינסקער חברים שוין יאָרן נאָך זיין פאַרלאָזן דווינסק דערציילן גאַנצע לעגענדעס: וועגן זיין רעדנער־קונסט, וועגן זיין באַצויבערנדיקן איינפלוס אויף מענטשן (איבערהויפּט אויף די אַרבעטערינס), וועגן זיינע קונצן ביים אַרויסדרייען זיך פון פּאָליציי: ווי אַזוי ער פלעגט אַנטרוגען ווערן פון אונטער אירע הענט אין א פינסטערן געסל, וועגן זיין שטרענגער קאָנספּיראַציע און אַנדערע לעגענדעס.

דערנאָך האָט מען אָפט גענומען רעדן, אַז מען דאַרף מאַכן א „סטאַטשקע" (שטרייק), אַזוי ווי דאָס האָבן געטון די ווילנער זאָקן־שטריקערקעס. (לאַנגע יאָרן האָט מען אין דווינסק די אָרגאַניזירטע אַרבעטער גערופן „סטאַטשעטשניקעס").

וועגן ערשטן שטרייק פון די סטאָליער־אַרבעטער געדענק איך ווייניק. איך געדענק נאָר, אַז מען האָט זיך געשלאָגן מיט איינעם א מייסטער מיטן נאָמען — יאָשקע ראָזנבערג, וועלכער האָט זיך דער ערשטער געוואָרפן אויף זיינע אַרבעטער, ווען זיי האָבן זיך פאַראייניקט צום שטרייק. וועגן אים האָט מען לאַנגע יאָרן דערציילט, אַז זיינע טענות זענען געווען: — „אויב איך זאָל מיינעם אַן אַרבעטער נישט טאָרן מאַכן אין דער מאַמען אריין — טאָ וואָס טויג

מיר דער גאַנצער וואַרשטאַט״?. פון דעם איז קלאָר, אַז צווישן אַנדערע פאָדערונגען איז אויך געווען די פאָדערונג — מענטשלעכע באַהאַנדלונג.

אויסער דעם, געדענק איך, האָבן טייל פירער פון דער „סטאַטשקע״ געדאַרפט אויף אַ געוויסע צייט פאַרלאָזן די שטאָט, ווייל פאָליציי האָט זיי געזוכט, און מיר דאַכט, אַז אַ געוויסע ראָל האָט אין שטרייק געשפילט דער פאָליצמייסטער, מיט וועמענס הילף די אַרבעטער האָבן וואָרשיינלעך געוואָלט אַרויסבאַקומען „יעקאַטערינעס זאַקאָן״.

פון די אַקטיווערע און באַוווסטערע פון יענער צייט זענען מיר געבליבן אין זכרון די נעמען פון די סטאָליער־אַרבעטער: זאַווקע פון די פלעצער, איטשקע דער גלעזער, חיים־צבי סאָלדאַטיק, שמואלקע פון „באַיניע״ (שעכט - הויז), ישעיהקע און, אויב איך האָב נישט קיין טעות, איינער זונדל פון קאָוונע. חוץ דעם לעצטן זענען דאָס אַלע געווען היגע, ברייטפּלייציקע יונגען, וואָס אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט מען צווישן אונז אַזעלכע כמעט ווי נישט געטראָפן. וועגן טייל פון זיי וועט מיר נאָך אויסקומען צו רעדן אין די ווייטערדיקע קאַפּיטלעך.

אויף דעם אָרט איז ווערט צו פאַרצייכענען אַ קורייאָז, וועלכער איז באַלערנד פאַר די דעמאָלטיקע באַציונגען פון די באַלעבאַטים צו זייערע אַרבעטער: וועגן איינעם אַ מייסטער מיט אַ נישט־דרוקבאַרן צונאָמען (דעם פאַרנאָמען פאַרגעסן) פלעגט מען דערציילן, אַז זונטיק פאַרנאַכט פלעגט ער אַרומקוקן די אַרבעט, וואָס די אַרבעטער האָבן באַוויזן פאַרן טאָג אויסצופירן, און ווענדן זיך צו זיי מיט אַ טענה און מיט אַ פאָרוואורף: — עס איז דאָך שוין מאָנטיק, — דינסטיק - מיטוואָך פליט אַוועק, און דאָנערשטיק דאַרף מען דאָך אייך שוין ווידער צאָלן געלט; וואָס האָט איר מיר שוין אָפּגעטון פאַר היינטיקע וואָך?!... איך וועל דאָך פון אייך בדיל־הדל ווערן!

דעם ראָזיקן וויציקן אמת פלעגט מען אין די סטאָליער־קריַיזן ביַי יעדער געלעגנהייט דערציילן יאָרן לאַנג. ווען די אַגיטאַטאָרן האָבן געדאַרפט שילדערן, ווי מען פלעגט זיך באַציִען צו די אַרבעטער אַמאָל, איידער זיי זענען גע־ווען אָרגאַניזירט, האָבן זיי זיך אויך אָפט מיט דעם באַנוצט.

* * *

דעם צווייטן, איינציקן לער־טערמין האָב איך שוין נישט אויסגעהאַלטן. ווי איך האָב שוין דערציילט, איז דער מיַיסטער געפאַלן אין מיַינע אויגן, און איך האָב זיך דער־נענטערט צו די אַרבעטער. דער מיַיסטער האָט, אַפּנים, דער־פילט דעם איבערבּרוך אין מיר, און איז אָפט צוגעשטאַנען צו מיר מיט נישט־פאַרדינטע פאָרווורפן און קליינלעכע צוטשעפּעניש. איך האָב מיך שוין אָבער געפילט פעסט: איך בין געווען כּמעט אַ זעלבּסטשטענדיקער אַרבעטער, און איך פלעג אים נישט בּליִיבּן שולדיק.

איינמאָל איז צווישן אונז אויסגעבּראָכן אַ קריגעריַי, וואָס האָט מיך שטאַרק אָנגערירט. אין גרויס אויפרעגונג האָב איך אַראָפּגעכאַפּט דעם פאַרטוך פון די לענדן, אויס־געשריִען צום מיַיסטער — „איך האָב אייך אין דער ערד!", צונויפגעקליבּן מיַינע הובּל־געצייג, וואָס איך האָב מיר אַליין געמאַכט, און פאַרלאָזן דעם מיַיסטער מיט זיַין וואַר־שטאַט.

אַ קורצע צייט האָבּן מיך אַנדערע מיַיסטערס בּויקאָ־טירט, נישט געוואָלט מיך אָנדינגען צו דער אַרבּעט דער־פאַר, וואָס איך בין בּיים מיַיסטער נישט אויסגעווען דעם אָפּגערעדטן טערמין.

עס איז געווען סעזאָן־צייט, אַרבּעט איז געווען אַ סך. אין שטאָט בּין איך געווען פאַררעכנט פאַר אַ גוטן און

פלינקן באלמעלאכע, האט דער בויקאט לאנג נישט אנגעהאלטן, און איך האב גיך געקריגן ארבעט פאר פיר רובל מיט פופציק קאפיקעס א וואך. אין מיין עלטער — אין עלטער פון זיבעצן יאר, איז דאס געווען א הויכער לוין, און אזוי ארום בין איך געווארן א זעלבסטשטענדיקער ארבעטער.

איך ווער א „באקאנטער"

געווארן א זעלבסטשטענדיקער ארבעטער מיט אזא הויכן פארדינסט, האב איך מיר דערפילט חשובער ביי זיך אליין. געהאפט, אז די עלטערע ארבעטער וועלן מיך אריינציען אין זייערע קרייזן, פארטרויען זייערע סודות, מיט וועלכע עס זענען דאן געווען אנגעפילט די ווארשטאטן כמעט פון אלע פאכן.

די ארבעטער האבן אבער זיך נישט געאיילט; געווען לויט מיין דעמאלטיקער מיינונג, אכזריותדיק. דאס האט שווער אנגעגריפן מיין אייגנליבע און געקרענקט מיך ביז גאר. פונדעסטוועגן האב איך נישט אויפגעהערט צו זוכן זייער צוטרוי — געוואלט געפעלן ווערן, עפעס אויסנעמען. די געווונטשטע דערנענטערונג איז אבער אלץ נישט געקומען. לאנג זיך אזוי געמאטערט, האב איך ענדלעך באשלאסן אנהויבן נישט געבעטענערהייט באזוכן דעם אלטן בולוואר — דער טרעף־פונקט (די בירזשע) פון די ארגאניזירטע ארבעטער.

דער בולוואר האט זיך געפונען אין צענטער פון שטאט. א קוואדראטער גארטן ארומגעצוימט מיט נידעריקע, גרינגעפארבטע, הילצערנע שטאכעטן, מיט ברייטע אלייען פון די זייטן און אן א שיעור געפלאנטערטע, שמאלע וועגלעך אינמיטן, איז ער געווען דאס צירונג פון שטאט שוין פון לאנגע יארן.

שבת נאכמיטאג פלעגן זיך טרעפן די שטאטישע פראנטן מיט זייערע „בארישניעס"; גימנאזיסטן פלעגן דא נאכלויפן יונגע מיידלעך און פארפירן קאנטשאפט מיט דער

הילף פון אויסגעהזרטע קאמפלימענטן. חתנים פון די ווײ־
טע, זאמדיקע „פלעצער" — פון אָרעמען טייל שטאָט,
פלעגן דאָ מאכן זייער טראַדיציאָנעלן שפּאַציר מיט זייערע
כּלות, וועלכע זענען געקומען אויסגעפּוצט לויט דער „לעצטער
מאָדע". אײנגעשנורעוועטע אין די העמאָלטיקע שטייפע
קאָרסעטן, אויסגעבעט און ארומגעלייגט מיט די נוייכע
טורניורן (אזוינע קישעלעך) אויף די היפטן, פלעגן זיי מיט
די לאַנגע שלעפּעס פון די קליידער אויפהויבן אַ געוואַלדיקן
שטויב אויפן צעריבענעם זשוויר. שטאָלצע, ווי די פּאַוועס,
האָבן זיי געשטעלט געמאָסטענע טריט, לויטן עטיקעט, ווי
עס איז דאַן געווען אָנגענומען, און מיט זייטיקע בליקן באַ־
קוקן — ווער מיט קנאה, ווער מיט ביטול־קריטיק — דעם
„פאַסאָן" פון די שבתדיקע קליידער איינע ביי דער צוויי־
טער. זונטיק און אַנדערע קריסטלעכע חגאות איז דער
אַלטער בולוואַר געווען איבערגעפּולט מיט די „סטאַראָוויע־
רעס", וועלכע פלעגן קומען פון „גריווע" (צווייטער זייט
טייך) אין זייערע לאַנגע, רייכע פּוטערס, מיט זייערע גע־
שטופּלטע, הויכע ווייבער און כּלות אין סאַמעטענע
מאַנטלען.

אַט דאָס אָרט האָט די באַוועגונג אויסגעקליבן אַלס
טרעף־פּונקט אויף צו פירן אַגיטאַציע און פּראָפּאַגאַנדע
צווישן די יידישע אַרבעטער.

די באַוועגונג האָט זיך שוין דאַן געהאַט צעוואַקסן,
און איר איז, אַפּנים, געוואָרן ענג אין די קליינע צימערלעך
און בוידעם־שטיבלעך, וווּ עס האָבן זיך געפירט די ערשטע
פּראָפּאַגאַנדע־קרייזלעך פון דער יונגער באַוועגונג. נאכט
איין, נאכט אויס פלעגן דערייבער הונדערטער און הונדער־
טער יונגע און עלטערע אַרבעטער, גלייך פון וואַרשטאַט,
לאָזן זיך צום אַלטן בולוואַר, וווּ זיי האָבן געשלונגען די
נייע ווערטער און אויסטערלישע באַגריפן וועגן דער וועלט
און איר סדר, וועגן גאָט און זיינע הימלען, וועגן די רייכע

און זייער קיסער, וועגן אייניקייט און „באַרבאַ'' (קאַמף).

אין די גאַסן איז נאָך גאַנץ ליכטיק, אָבער די ברייטע אַלייען פון אַלטן בולוואַר זענען שוין איינגעהילט אין טיפע שאָטנס. די געדיכטע צווייגן פון די קאַשטאַן־ביימער פון ביידע זייטן אַלייע זענען אַריינגעוואַקסן איינע אין די אַנדערע, און בילדן אַ טונקעלן בלעטער־דאַך, וועלכער הענגט נידעריק אַראָפּ איבער די קורצע שטאַמען פון ביימער. ווו־נישט־ווו שיינט דורך אַ בלויער הימל - פלעק, פון וואָס דער זשוויר (קליינע זאַמד־שטיינדלעך) פון דער אַלייע ווערט באַדעקט מיט אַ פאַנטאַסטישן מוסטער פון ליכט און שאָטן.

אַרבעטער און אַרבעטערינס גייען הין און צוריק גע־אָרעמט צו צווי, צו דריי און פירן צווישן זיך מיט ערנסטע פנימער פאַרטרויליכע געשפּרעכן. פון צייט צו צייט באַווייזט זיך אַמאָל דאָ, אַמאָל דאָרט עפּעס אַן איינ־זאַם שפּאַצירנדיקער. ער גיט אַ געהיימנישפולן ווונק צו איינעם פון די אַרבעטער און ווערט מיט אים פאַרשווונדן אין די פינסטערע, געדרייטע, שמאָלע שטעגלעך. עס גע־דויערט אַ רגע, און דער אַרבעטער באַווייזט זיך צוריק, און אַ צווייטער לאָזט זיך אין דער זעלבער ריכטונג מיט דער זעלבער פאַרטרויליכקייט אויפן פנים, ווי דער ער־שטער. דאָס פאַרטיילט דער ביבליאָטעקאַר די ליטעראַטור, און נעמט אָפּ די אויסגעליִענטע ביכלעך, וואָס זענען פאַר־טיילט געוואָרן מיט עטלעכע טעג פריער.

מיר, אַ גרופּע יונגע אַרבעטער, פלעגן אָוונט ביי אָוונט קומען אויף דער בירזשע, זיך אַרומדרייען אָן אַ באַשטימטן ציל, און מיט קנאה זיך צוקוקן צו די געהיימע ווונקען און פאַרטרויליכע שמועסן פון די אַגיטאַטאָרן מיט די עלטערע אַרבעטער און אַרבעטערינס. אין האַרצן האָט גענאָגט אַן אומבאַשטימט, ווייטאָגדיק געפיל פון מורא און באַגער — אַ באַגער צו באַקומען צוטרוי אין

אַ מורא, אַז דער דאָזיקער צוטרוי קען דיך אַריינפירן אין אַזעלכע אויסטערלישע וועלטן, פון וועלכע דו האָסט קיינ־מאָל נישט געהערט און נישט געחלומט.

יעדעס מאָל, ווען עס פלעגט פאַרבייגיין ווער פון די עלטערע און שוין דאָן באַוווסטע סטאָליער־אַרבעטער, האָט מיר פאַרפעלט אָטעם. אָנגעמאַטערט פון טאָג אַרבעט און פון אַרומדרייען זיך אויף דער „בירזשע", פלעג איך מאַנ־כעסמאָל זיך צוזעצן אויף אַ באַנק און אַריינפאַלן אין אַ האַלב־דרימל. דער געדויש פון די שאַרנדיקע טריט פון די שפּאַצירנדיקע איבער די קליינע שטיינדלעך, דער געפּליס־טער פון זייערע שטילע געשפּרעכן פלעגט מיר אָפּהילכן דורכן דרימל, ווי אַ ווייטער עכאָ, און צייטנווייז אָניאָגן אויף מיר אַ סומנע איינזאַמקייט. איך פלעג דאַן אַוועקגיין אַ היים אַ פאַרטרויערטער, אַ דערשלאָגענער, מיט אַ שטילן ווייטאָג און נאָגנדיקער בענקשאַפט אין האַרצן.

איינמאָל זיצנדיק אַזוי אויף אַ באַנק צוזאַמען מיט נאָך יונגע סטאָליער־אַרבעטער, האָב איך דערפילט אויף מיין אַרעם אַ ברייטע, וואַרעמע האַנט. איך האָב מיך האַסטיק אַ קער געטון און דערזען פאַר זיך די פייערדיקע אויגן פון יאַשקע וויטעבסקער.

יאַשקע וויטעבסקער איז אויך געווען אַ סטאָליער. דאָס איז געווען אַ ברייט־פּלייציקער בחור פון מיטעלן וווּקס, מיט שוואַרצע, פייערדיקע אויגן, מיט אַן אָפּגעבערנטע ברייט געזיכט און צעפּאַטלטע פּעך־שוואַרצע גלאַנציקע האָר. אין יענע צייט איז אַ קוואַליפיצירטער אַרבעטער געווען זייערע חשוב, סיי ביי די אַרבעטער גופא, סיי ביי די מייסטער, און איבערהויפּט ביי די יונגע אַרבעטער און לערן־ייִנגלעך. די יונגע אַרבעטער פלעגן זיך מיען נאָכ־מאַכן זיין גאַנג, איבערנעמען זיינע זיטן, דאָס לשון; מיט איין וואָרט — וועלן זיין ענלעך אויף דעם גוטן באַלמעלאָכע מיט דער אויסערלעכקייט.

יאשקע וויטעבסקער איז אָבער געווען נאָר א קליינער קינסטלער אין זיין פאַך. מיר, יונגוואַרג, האָבן געהאַט גע־נוג אַנעקדאָטן זיך אָנצודערציילן וועגן זיין „קונסט". און פונדעסטוועגן איז יאשקע וויטעבסקער געווען דער אידעאַל נישט נאָר פון יונגן דור, נאָר אויך פון די דערוואַקסענע אַרבעטער.

יאשקע איז געגאַנגען זייער אָרעם און שמוציק אָנגע־טאָן. שטענדיק מיט אַרומגעקלאַפּטע און אויסגעריבענע הויזן־בריגעס, נישט קיין פאַרקעמטער און שלעכט ראַזיר־טער. שטענדיק — אין דער שוואַרצער סאַטינענער בלוזע איבער די הויזן און אַרומגעגאַרטלט מיט א געפלאָכטענעם קוטאַש. דעם קאָלנער צעשפּילעט און גראָ פון פעטס און שטויב. פאַרלאָזן זיך צעפּאַטלטע האָר, אַזוי ווי יאשקע, האָט נישט יעדער געקאָנט; אָבער אָנטון א סאַטינענע בלוזע איבער די הויזן, גיין אָפּגעלאָזן — איז געווען נישט פון די שווערע זאַכן...

באַזונדערס האָט מען זיך באמת איבערגענומען יאש־קע וויטעבסקערס שפּראַך, וואָס איז געווען דורכגעפלאָכטן מיט רוסישע און רוסיש־פּאַרידישטע ווערטער און פראַזן. די דאָזיקע שפּראַך האָט אויך געזאָלט זיין א סימן פון געבילדעט־קייט, פון אויפגעקלערטקייט. פלעגט מען טאַקע צווישן איין פראַזע און דער צווייטער אַריינבראָקן די רוסישע ווערטער „טאַק טשטאָ", „טאַקים אָבראַזאָם" און ענלעכע ווערטער, וואָס האָבן גאָרנישט אויפגעקלערט און גאָרנישט צוגע־געבן צו דעם, וואָס מען האָט געוואָלט זאָגן. דאָס איז דאָך אָבער געווען יאשקעס לשון!

יאשקע איז געווען א פלאַמיקער אַגיטאַטאָר. מיט זיין הייסן טעמפּעראַמענט האָט ער אָנגעצונדן יעדן; מיט וועמען ער האָט נאָר פאַרפירט א שמועס. אויך איך בין פאַרכאַפּט געוואָרן פון זיין הייסן אָטעם, הגם איך האָב גאָרנישט פאַרשטאַנען פון דעם, וואָס ער האָט צו מיר גערעדט. איך בין

געווען באַרויִשט און צעטומלט פון דעם פאַקט גופא, וואָס יאַשקע אַליין האָט מיך געפירט אונטערן האַנט און אין מיר אַריינגערעדט.

מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם האָב איך מעכאַניש נאָכגעהאַלטן זיינע ברייטע שפּרייזן און זיך צוגעהערט צום גיכן קלאַפּן פון מיין האַרץ. אַזוי האָט ער מיך אַרומגעפירט עטלעכע מאָל איבער די שמאָלע וועגן פון אַלטן בולוואַר און איבערגעגעבן מיך צו אַ צווייטן אַגיטאַטאָר, דער צווייטער — צו אַ דריטן, ביז איך האָב פון איינעם פון זיי באַקומען אַריינגערוקט אַ קליין דין ביכעלע מיט ווייכע טאָוועלעך. שפּעטער האָב איך זיך דערוווּסט, אַז דאָס איבערגיין פון איין אַגיטאַטאָר צום צווייטן — איז געווען אַ מעטאָדע אַזאַ, כדי אַ גרעסערע צאָל אַגיטאַטאָרן זאָלן קענען אַרויסזאָגן זייער איינדרוק וועגן דעם ניי־ווערבירטן מיטגליד אין דער „קאַסע״.

דעם אמת געזאָגט, ווייס איך נישט, וואָס פאַרא מיינונג זיי האָבן וועגן מיר זיך געקאָנט אויסאַרבעטן. איך האָב די גאַנצע צייט קיין וואָרט נישט אַרויסגערעדט, ווייל איך האָב פון געוואַלדיקער אָנשטרענגונג פאַרשטאַנען נאָר אַ צענט וואָרט פון די נייע אומפאַרשטענדלעכע ווערטער, וואָס מען האָט צו מיר גערעדט. אָבער וואַרשיינלעך זענען אין יענער צייט, בעת עס איז געבוירן געוואָרן צווישן די יידישע אַרבעטער אַ נייער גלויבן, געווען אַזעלכע געהיימע קוואַלן פון אינטואיציע, אַזעלכע נישטזעבאַרע שטראַלן, מיט וועלכע דער דערפאַרענער אַגיטאַטאָר האָט געקאָנט אַריינקוקן טיף אין דער נשמה פון יעדן איינעם, וואָס האָט געלעכצט צו באַקערן צו דעם דאָזיקן נייעם גלויבן פון די דערנידריקטע און עקספּלואַטירטע.

עס האָט שוין געמוזט זיין גענוג שפּעט, ווען איך בין מיט אַן איבערפולט האַרץ געלאָפן, ווי געטריבן פון ווינט, דורך די פּוסטע גאַסן פון דער שטאָט צו זיך אַהיים. שווער

מיר איצטער אין מיין יעצטיקן עלטער איבערצוגעבן די געפילן פון א 18־יאָריק יינגל, געבוירן ביי אָרעמע טאַטע־מאַמע, וואָס האָט אין יענער נאַכט פון דער העראָיש־ראָמאַנטישער תקופה מיטאַמאָל פאַרשטאַנען (מערער גע־גלויבט, ווי פאַרשטאַנען), אַז אויף אים און אַזעלכע ווי ער, האַלט זיך די וועלט.

פון יענער צייט זענען פאַרלאָפן יאָרן מיט יאָרן. יאָרן פון טיפע איבערלעבונגען, יאָרן פון אַנטוישונגען, יאָרן פון אויפשטייג און פאַלן; יאָרן, וואָס האָבן זיך איינגעקריצט אין זכרון מיט זייערע שאַרפע קאַנטן און שפּיצן — סיי פון פרייד, סיי פון צער און פּיין. אָבער קיינער פון זיי וועט קיינמאָל נישט אויסמעקן, נישט אָפּ־ווישן יענעם דערהויבענעם, פריידיקן מאָמענט, וועלכער האָט אָנגעצייכנט דעם גורל פון מיין גייסטיקן לעבן פון יע־נער צייט ביז היינטיקן טאָג.

אָט אַזוי בין איך געוואָרן א „באַקאַנטער“ — ווי מ׳האָט דאַן גערופן אַן אָרגאַניזירטן אַרבעטער.

דער איבערגעבורט

פון יענעם אָונט אָן האָב איך לאַנגע חדשים געלעבט אין אַ שטענדיקן פֿיבער. שטייענדיק בײטאָג בײַ דער אַרבעט, האָב איך מיט אומגעדולד געוואַרט, עס זאָל שוין קומען דער פֿאַרנאַכט און די עלטערע אַרבעטער זאָלן שוין מאַכן „שאַבאַש" (ענדיקן די אַרבעט), כּדי איך זאָל קאָנען לויפֿן אויפֿן אַלטן בולוואַר. אָבער נישט געקוקט, וואָס צו יענער צייט האָט מען זיך שוין דערשלאָגן צו אַ 12־שעהדיקן אַרבעטס־טאָג, פֿלעגט דאָס מאַכן „שאַבאַש" צוגיין נישט אַזוי אײַנפֿאַך. קיינער האָט נישט געוואָלט זײַן דער ערשטער. איינער האָט געוואַרט אויפֿן צווייטן — יענער זאָל דער ערשטער אויסטון דאָס פֿאַרטוך. מען פֿלעגט דערבײַ אָנווענדן פֿאַרשידענע שפּיצלעך און דריידלעך — עס זאָל חס־ושלום נישט אויסקומען, אַז מען איז נישט געטרײַ דעם באַלעבאָס. אַפֿילו, ווען דער מײַסטער איז דערבײַ נישט געווען, האָט מען זיך אויך געהיט נישט צו זײַן דער ערשטער, ווײַל מען איז נישט געווען זיכער, צי עס וועט זיך נישט געפֿינען אַזעלכער, — און אַזעלכע האָבן זיך נאָך דאַן געפֿונען — וואָס וועט צוטראָגן דעם מײַסטער אַ פּלאָטקעלע, אַז דער אָדער יענער איז נישט גײַציק, אַז ער בונטעוועט.

מיך פּלעגט דאָס קרענקען, ווײַל צוליב דעם האָב איך געקאָנט פֿאַרשפּעטיקן אויף דער „בירזשע". און די בירזשע איז געוואָרן מײַן היים, מײַן אָפּרו־פּלאַץ, מײַן פֿאַרווײַלונג און מײַן שול. דאָ האָב איך אײַנגעזאַפּט אין זיך נײַע זיטן; דאָ האָב איך באַקומען אַ נײַע מאָראַל, נײַע באַגריפֿן וועגן לעבן

און מענטשן, דאָ האָב איך באַקומען נייע פריינט און חברים, אַ נייעם גלויבן, אַ נייע תורה.

נישט מיך איינעם האָט די „בירזשע" דערצויגן. פון די בירזשעס איז אויסגעוואַקסן אַ נייער דור מענטשן, וואָס זענען געוואָרן הימל־ווייט פון דער סביבה, אין וועל־כער זיי האָבן ביז אַצינד געלעבט. פון די בירזשעס האָט זיך געטראָגן אַ נייער אָנזאָג, וואָס האָט אַרויפגעלייגט זיין שטעמפל אויף די ווייטערדיקע דורות און געווירקט אויפן ברייטן אַרום מיט אַ געוואַלדיקן מאָראַלישן כח.

* * *

ווו נעמט מען דעם קינסטלער, וואָס זאָל אימשטאַנד זיין אויסצומאָלן יענע עפּאָכע מיט איר מאָראַלישן כח? ווו נעמט מען די פעדער, וואָס זאָל קאָנען שילדערן דעם לעבן־שטייגער פון אַ דעמאָלטיקער געוויינלעכער אַרבעטער־משפחה און די מאָראַלישע ענדערונגען, וואָס זענען פאָרגע־קומען אין אַזאַ שנעלן טעמפּאָ מיטן אויפקום פון סאָציאַ־ליסטישן געדאַנק צווישן די יידישע אַרבעטער? מיין אָרעמע פעדער — די פעדער פון אַן אַרבעטס־מענטש — איז דאָס זיכער נישט אימשטאַנד. די פּאָר עפּיזאָדן־שילדערונגען, וועלכע איך ברענג ווייטער, זענען בלויז קליינע אָפּשפּיגלונ־גען פון אַ הערלעך, געשיכטלעך בילד, וואָס וואַרט און קען זיך אַלץ נישט דערוואַרטן אויף איר מאָלער.

צו יענער צייט האָט ביי אונז אין שכנות געוווינט אַ מאָלער־אַרבעטער מיט זיין פרוי, ביידע אין די מיטעלע יאָרן. קיין קינדער האָבן זיי נישט געהאַט. די ערשטע צייטן, ווי זיי האָבן זיך צו אונז אין הויף אַריינגעקליבן, האָט זיך געדאַכט, אַז זיי לעבן צווישן זיך בשלום. אָבער וואָס ווייטער האָט מען אַלץ אָפטער גענומען הערן דורך דער הילצערנער וואַנט קריגערייען צווישן מאַן און ווייב — קריגערייען, וואָס זענען שפּעטער אַריבער אין געשלעגן. שכנים און קרובים

האָבן געזאָגט, אַז די קריגערייען קומען פֿאַר אויפֿן באָדן פֿון דעם, וואָס די פֿרוי געבוירט נישט קיין קינדער. וואָס איז געווען די סיבה פֿון די קריגערייען און ווער איז געווען דער שולדיקער אין דעם, קען איך, פֿאַרשטייט זיך נישט זאָגן. גענוג איז, אַז דער מאַן האָט אָנגעהויבן שלאָגן זיין ווייב מכּות־רצח. די געשרייען פֿון דער געליטענער פֿלעגן ווערן וואָס אַמאָל שרעקלעכער און ביטערער. עס האָבן זיך גענומען אַריינמישן קרובים, באַקאַנטע, ביז עס איז דערגאַנגען דערצו, אַז דעם ווייבס קרובים האָבן דעם מאַן גוט אָנגעבראָכן די ביינער. דאָס האָט אָבער ווייניק געהאָלפֿן, און דער מאַן האָט אָנגעהויבן אין מיטן נאַכט אַרויסטרייבן זיין ווייב פֿון שטוב אַ האַלב־נאַקעטע. דאָס האָט געדויערט לאַנגע חדשים און עס האָט געהאַלטן ביי אַ גט.

צו דער דאָזיקער צייט איז פֿאָרגעקומען דער ערשטע שטרייק פֿון די מאַלער - אַרבעטער. צום שכן אין שטוב האָבן אָנגעהויבן אַריינקומען יונגע מענטשן פֿון „יענע“, און עס איז צוביסלעך אין דער דאָזיקער שטוב געוואָרן אינגאַנצן שטיל. מען האָט דערציילט, אַז אויף דער בירזשע האָט מען זיך דערוווסט, ווי אַזוי משה דער פֿאַרבער באַגייט זיך מיט זיין ווייב, און חברים האָבן אים אויסגעמוסרט. דאָס איז געווען גענוג, אַז ביים פֿאָר־פֿאָלק זאָל ווערן שלום. שפּעטער איז ביי משה דעם פֿאַרבער געוואָרן אַן אָרט, וווּ עס פֿלעגן פֿאָרקומען געהיימע פֿאַרזאַמלונגען פֿון פּאַך, פֿון דער „סכאָדקע“ און אַנדערע צוזאַמענקונפֿטן. שכנים האָבן זיך נישט געקאָנט אָפּוווּנדערן פֿון דער איבערקערעניש, וואָס איז פֿאָרגעקומען צווישן משה דעם פֿאַרבער מיט זיין ווייב. אָבער דאָ האָט געווירקט אַ מאָראַלישער כּח, וואָס דער דורכשניטלעכער מענטש האָט עס נישט געקאָנט זען און באַגרייפֿן.

* * *

אין זעלבן הויף האָט געוווינט אַ צווייטע פֿאַמיליע

מיט א סך קינדער. דער פֿאָטער — א ייד אַן אָרעמאַן — האָט געהאַנדלט אויפֿן מאַרק מיט אויבס. די קינדער זענען אַלע געווען אַרבעטער. די עלטסטע טאָכטער, וועלכע האָט געפֿירט אין שטוב אַן איינענעם שניידער־ווארשטאַט, האָט חתונה געהאַט פֿאַר א בלעכער־אַרבעטער, וואָס האָט א גאַנצע וואָך געאַרבעט אויף די באַן־ליניעס און געקומען צו דעם ווייב בלויז אויף שבת. די אויסגעגעבענע טאָכטער מיט איר מאַן זענען געבליבן וווינען צוזאַמען מיט דער פֿאַמיליע.

די ערשטע חדשים איז, ווי ביי א יונג פֿאָר־פֿאָלק, געווען שלום ושלוה. אָבער אין א קורצער צייט ארום האָט דער יונגערמאַן, וואָס האָט ליב געהאַט דעם ביטערן טראָפּן, געגומען אַרויסווייזן זיין ברוטאַלן כאַראַקטער גאָר אויף א העסלעכן אופֿן: פֿרייטיק־צונאַכט איז נאָך געווען שטיל, אָבער שבת אין דער פֿרי — צו דער „ציקאָריע" — פֿלעגט אין שטוב ווערן א גיהנום. דער מענטש האָט אַלעמען פֿאַרמאַטערט: דאָ האָט מען אים נישט אַזוי גיך דערלאַנגט דאָס האַנטוך אַרומצוווישן זיך, דאָ איז אים עמיצער געשטאַנען אין וועג, דאָ איז אים געווען די ציקאָריע צו קאַלט, די מילך צוגעברענט. די ערשטע צייטן האָט די פֿאַמיליע אַליין געשטיקט אין זיך, זיך געשעמט פֿאַר זייטיקע... אָבער דער מאַן האָט זיך, אַפֿנים, מיט דעם נישט גערעכנט — פֿאַרקערט, ווי עס האָט אויסגעוויזן, האָט ער אפֿילו געוואָלט, שכנים זאָלן וויסן וועגן זיינע שיינע מעשים. די געוואַלדן און די קריגערייען זענען געוואָרן גרעסער און העכער, ביז מען האָט דערהערט, אַז דער מאַן (פֿאַרגעסן זיין נאָמען) ברעכט און שטעכט אַלץ וואָס קומט אים אונטער דער האַנט. יעדן שבת א פֿרישער פּאָגראָם, ביז עס איז דערגאַנגען, אַז ער האָט צעבראָכן דעם גרויסן שפּיגל, וואָס די פֿרוי האָט באַנוצט צו איר אַרבעט. דערביי איז ער אָבער נישט געבליבן. צו מיטאָג, ווען ער איז שוין געווען גוט

צעוואַרעמט שונם אויסגעטרונקענעם בראָנפן, פלעגט ער אין שיכורן עקסטאַז אַרויסשלעפן דעם טשאָלנט פון אויוון, אַרויסטראָגן אים אויפן הויף און אונטער די פרייד־גע־שרייען פון הויפיקן קליינוואַרג, וואָס האָט שוין געוואַרט אויף דער אָריגינעלער פאָרשטעלונג, צעברעכן די פולע טעפ אָן הילצערנעם פאַרקאַן. טאָמער האָט זיך דאָס אים נישט איינגעגעבן — זענען געפלויגן אויפן פאַרקן טעלער, גלעזער און אַנדערע שטוב־חפצים, וואָס מען האָט נאָר געקאָנט צעברעכן. עס האָבן נישט געהאָלפן נישט קיין טרערן פון דער אומגליקלעכער פרוי און פון די שטוביקע, נישט די געזונטע הענט פון דער ווייבס דערוואַקסענע ברידער, נישט דאָס מוסר ־ זאָגן פון שכנים. יעדן שבת זענען געווען נייע סקאַנדאַלן, נייע בזיונות, וואָס האָבן פאַרשוואַרצט דאָס פנים פון דער פאַמיליע.

אָבער מיטאַמאָל האָט זיך דער מענטש געענדערט נישט צו דערקאָנען: ער האָט אויפגעהערט צו טרינקען, זיך אָנגעהויבן אינטערעסירן מיט ביכלעך, געוואָרן סטאַ־טעטשנע. וואָרום אויך אים האָט דער גייסט פון דער נייער באַוועגונג באַרירט מיט זיינע פליגל־שפיצן, וועלכע האָבן געהאַט אין זיך אַזאַ באַצויבערנדיקן כח. עס האָבן צו דער דאָזיקער פאַמיליע אָנגעהויבן אַריינקומען נייע מענטשן מיט נייע באַגריפן, מיט אַ נייער מאָראַל, מיט נייע זיטן, און אַלץ אַרום האָט זיך געענדערט, ווי דורך אַ כישוף.

דעם ווייטערדיקן לעבנס־וועג פון יענעם בלעכער־אַר־בעטער מיט זיין פרוי איז מיר נישט אויסגעקומען נאָכצו־פאָלגן. די איבעריקע קינדער פון דער פאַמיליע זענען שפּע־טער אַלע אַריין אין דער באַוועגונג, און יעדער אויף זיין שטייגער, לויט זיינע כחות איר געדינט. באַזונדער האָט זיך אויסגעטיילט די יונגערע טאָכטער, אויך אַ שניידערין, וועלכע איז געוואָרן זייער אַ טעטיקע בונדיסטין און געשפּילט אַ באַדייטנדע ראָלע אין דער דווינסקער אָרגאַניזאַציע. זי האָט

חתונה געהאט מיט א דווינסקער סטאָליער־ארבעטער, זייער א טעטיקן און אָנגעזעענעם בונדיסט. ביידע געפינען זיי זיך אין אַמעריקע. איך רוף נישט אָן זייערע נעמען, טאָמער קענען זיי זיך פילן געטראָפן פון דער דאָזיקער באַשרייבונג. הגם דעם אמת געזאָגט, דאַרף מען זיך מיט דעם נאָר גרויסן. איך ווייס אָבער נישט ווי אזוי די דאָזיקע חברים טראַכטן איצטער וועגן יענער צייט, און דעריבער לאָז איך דאָ דורך די נעמען.

נאָך באַלערנדיקער און אויסטערלישער איז די געשיכטע מיט א סטאָליער־ארבעטער, וועגן וועלכן איך דערצייל ווייטער אינם קאַפּיטל „מאָטל קאַפּיטאַן", און פון נאָך איינעם — א אונטערוועלט־מענטש, וועגן וועלכן איך דערצייל אינם קאַפּיטל „אברהמקע קאַטאָק".

●

האַטל „קאַפּיטאַל"

די יידישע אַרבעטער־באַוועגונג האָט געשטעלט אירע ערשטע טריט. די „פּאַכאָווע קאַסעס" האָבן אָנגעהויבן אויסקעמפן אַ צוועלף־שעהדיקן אַרבעטס־טאָג און מענטש־לעכע „אָבראַשטשעניע" (באַהאַנדלונג). דער אויסגעקעמפ־טער 12 ש. אַרבעטס־טאָג האָט אָבער נישט געהאַט קיין ממשות, ווייל אַ גרויסער טייל אַרבעטער פלעגן שלאָפן אין די וואַרשטאַטן און זיי האָבן דעריבער נישט געקאָנט „קוקן אויפן זייגער". ס'איז געווען קלאָר, אַז מען מוז זיך דער־שלאָגן, די אַרבעטער זאָלן פאַרלאָזן זייערע „אומזיסטע סטאַציעס" מיט די ווייכע מאַטראַצן פון הובעל־שפענער אויף די האַרטע פאָדלאָגעס. דעם קאַמף איז אויסגעקומען צו פירן נישט אַזוי מיט די מייסטער, ווי מיט די אַרבעטער גופא, וועלכע האָבן דאָס באַטראַכט, ווי אַ גזירה, ווי אַן אי־בעריקע הוצאה. אין גרעסטן טייל זענען דאָס געווען סטאָ־ליער־אַרבעטער פון דער קלענערער פּראָווינץ, וואָס פלעגן קומען קיין דווינסק אויף סעזאָן־אַרבעט.

דאָס איז געווען אַ נישט דאַנקבאַרער קאַמף. אַ קאַמף פון אייגענע און „קעגן אייגענע אינטערעסן", האָט ער זיך נישט אַלעמאָל געקאָנט פירן בלויז מיט אויפקלערונג. די באַזונדערע איינגעשפּאַרטע פלעגן קריגן געשלאָגן, און נישט זעלטן האָט מען זיי פאַרטריבן פון שטאָט, נישט צוגעלאָזן צו דער אַרבעט גאַנצע סעזאָנען. דער קאַמף האָט אָנגעהאַלטן אַ לענגערע צייט, ביז מען האָט זיך פאָרט דערשלאָגן, די אַרבעטער זאָלן נישט שלאָפן אין די וואַרשטאַטן. מיט איין

קליינעם וואַרשטאַט האָט מען זיך אָבער נישט געקאָנט געבן קיין עצה.

קיינער האָט נישט געוווּסט, פון וואַנען אין שטאָט האָט זיך גענומען אַ פּראָווינצער האַלב - ווילדער אַרבעטער, וועגן וועלכן מען האָט דערציילט גאַנצע לעגענדעס. מען האָט געוווּסט צו דערציילן נסים וועגן זיין איבערמענטש־לעכן כּח, וועגן זיינע ווילדע געגג און מנהגים. דאָס האָט געקאָנט אויפעסן גאַנצע לאַבנס ברויט, אויסטרינקען עט־לעכע קוואָרט קוואַס אויף איין מאָל, קייען גלאָז, בייגן מיט די ציין קופּערנע „צענערס" (אַמאָליקע 5 קאָפּיקעס), אויס־פירן בלעכליי שווערע סטאָליערײ־אַרבעט פאַר דריי און ד. גל. אַ געוואַלדיק הויכער, ברייטער און מגושמדיקער פאַרשוין, מיט אַן אַראָפּגעבויגענעם גרויסן קאָפּ מיט צעשויבערטע, קיינמאָל נישט־געקעמטע האָר, מיט אַ וואַטאָווע קאַפּטן אויפן נאַקעטן לייב, שטענדיק אין קורצע און צעריסענע הויזן מיט אַן אויסזען ווי אַ מאַלפּע! אַרבעטן פלעגט ער גאַנצע טעג, ווי אַ מאַשין, טאָגן און נעכטיקן אין וואַרשטאַט, זעלטן זיך וואַשן, און עסן אָן אַ ברכה, ווייל ער האָט אַפילו דאַווענען נישט געקאָנט.

אָט מיט דעם דאָזיקן האַלב־ווילדן נפש האָבן מיר זיך נישט געקאָנט געבן קיין עצה. וועגן אַגיטירן אים, אויפ־קלערן האָט, פאַרשטייט זיך, נישט געקאָנט זיין קיין רייד. „כאַפּן אים ערגעץ אין אַ ווינקל" האָט מען אויך נישט גע־קאָנט, ווייל ער פלעגט זעלטן פאַרלאָזן דעם וואַרשטאַט. און אגב, האָט טאַקע אַביסל אָפּגעשראָקן זיין געוואַלדיקע גבורה. גערופן האָט מען אים מאָטל, און קיינער האָט נישט געקאָנט דערקלערן, ווי אַרום עס האָט זיך צו דעם נאָמען צוגעקלעפּט נאָך אַ צונאָמען. און געדאַכט האָט זיך, אַז מיט דעם צו־נאָמען איז ער געבוירן געוואָרן, אַז דאָס איז אַ פיזישער באַשטאַנדטייל פון אים. פונקט ווי זיין גראָבע, פלאַטשיקע נאָז און זיינע העלע, וואַסערדיקע אויגן. דער צונאָמען איז

געווען — „קאפּיטאַן".

ביי די דווינסקער אַרבעטער איז געווען אַ טראַדיציע צו באַצייכענען יעדן מיט אַ צונאָמען. דער צונאָמען איז געווען פאַרבונדן מיטן אָרט, וווּ מען האָט געוווינט אָדער געאַרבעט, מיטן אויסערלעכן אויסזען און אָפט מיט גאַנץ צופעליקע אומשטענדן. מען פלעגט זאָגן: שׂרהל די פאַריזער, עלקע נאַיאַקער, אַברהמקע דער רויטער, חיים־צבי סאָלדאַטיק א. ד. גל. דעם שרייבער פון די שורות האָט מען אויך געקרוינט מיטן צונאָמען „ליבעטשקע דער קליינער". נישט דערפאַר, ווייל אין שטאָט איז געווען אַ צווייטער לייבל, אַ גרויסער, נאָר זעט אוים פּשוט דערפאַר, ווייל עס וואָלט געווען עפּעס מאָדנע, אין שטאָט זאָל זיך אַרומדרייען אַ בחור בלויז מיטן נאָמען, וואָס ער האָט באַקומען ביי זיין געבוירן. פאַמיליע־נעמען זענען דאַן נאָך געווען אַ „גויאישע" זאַך און מיט זיי האָט מען זיך נישט באַנוצט.

די דאָזיקע טראַדיציע איז פאַרבליבן אויך אין דער דווינסקער אַרבעטער־באַוועגונג און האָט זיך אפילו פאַרשפּרייט אויף די ערשטע טוער, וואָס דער צ. ק. פון „בונד" פלעגט אַהין צושיקן. אַזוי צ. ב. איז דער דעמאָלטיקער בונדישער טוער אַלטער (היינט אין אַמעריקע) געווען באַקאַנט אונטערן נאָמען „אַלטער דער שוואַרצער". אַ סך אַנדערע טוער פון יענער צייט זענען אויך אָנגערופן געוואָרן נישט נאָר מיט זייערע נעמען, וואָס מען האָט זיי געגעבן אָדער זיי האָבן, צוליב קאָנספּיראַציע, זיך אַליין געגעבן.

אונטער דעם צונאָמען — „קאַפּיטאַן" — איז מאָטל אַריין אין דער געשיכטע פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג אין דווינסק.

ווי אַזוי דאָס איז פאָרגעקומען, קאָן איך זיך אַצינד נישט דערמאָנען. איך ווייס נאָר, אַז מיר האָבן אים באַזוכט און באַזוכט נישט דורך געוואַלד.

אין איינעם אַן אָוונט, ווען די אַרבעטער־בירזשע האָט געקאָכט און געראַוישט, ווי אַ בינשטאָק, האָט זיך אין באַגלייטונג פון אַנדערע חברים באַוויזן מאָטל „קאַפּיטאַן". דעם קאָפּ איינגעבויגן פאָרויס, ווי אַ צערייצטער אָקס, מיט אַ וואַקלדיקן גאַנג, וואָס ביי יעדן טריט, איז אָט איין אַקסל און אָט אַ צווייטער געגאַנגען פאָרויס; מיט צעשפּרייטע טריט אין שווערע גראָבע שיך, מיט פאַנדערגעפּאָרענע מגושמדיקע הענט, וואָס האָבן זיך באַוועגט אין טאַקט צו די שאָקלדיקע אַקסלען, ווי צוויי צוגעבונדענע „דובינקעס".

„קאַפּיטאַן", מיט די קורצע און שמאָל אָנגעצויגענע הויזן, וואָס אָט וועלן זיי, דאַכט זיך, פּלאַצן, איז געוואָרן דער צענטער פון אויפמערקזאַמקייט פון דער גאַנצער בירזשע. זיין „היילעך" איז געוואָרן אַ קוואַל פון גוטמוטיקע וויצן (שטאָף צו וויצן האָט ער אויך אין די שפּעטערדיקע יאָרן געגעבן). זיין אויסזען האָט שאָקירט, נאָר דאָך האָט מען געהאַלטן פאַר אַן אויפטו, וואָס מ'האָט באַוויזן מאָטלען צו ברענגען אויף דער בירזשע.

עס האָבן זיך געפונען אַרבעטער, וואָס האָבן זיך געשטעלט די „מיסיאָנערישע" אויפגאַבע צו מאַכן מאָטלען באַוווסטזיניק.

מען האָט אָנגעהויבן ברענגען מאָטלען אויף אומלעגאַלע פאַרזאַמלונגען; ער פלעגט זיצן פאַררוקט אין אַ ווינקל און גלאָצן מיט די אויגן, קוקן מיט שרעק און פאַרדאַכט, ווי אַ געיאָגטע חיה, אויף די פאַרזאַמלטע. עס האָט זיך געדאַכט, אַז ער פאַרשטייט גאָרנישט און ווייס גאָרנישט, וואָס אַרום קומט פאָר.

אָבער מאָטל האָט זיך גענומען „מענטשלען": דער בליק איז געוואָרן ווייכער און רויקער; מען האָט אָנגעהויבן הערן ווערטער, וואָס אין מאָטלס מויל האָבן זיי גאָר אַ באַזונדער קלאַנג געהאַט. דאָס אויפוואַכן פון זיין באַוווסטזיין אין פּשוטסטן זין — האָט אויך אַרויסגערופן פיל

הייטערקייט און גלייכוווערטלעך. מאָטל האָט זיך אָנגעהויבן באַליידיקן. פאַר אַלעמענס אויגן איז אין מאָטלען פאַרגע־קומען אַ געוואַלדיקע ענדערונג: מאָטל האָט זיך אָנגעהויבן „פוצן"; ער האָט אָנגעהויבן זיך וואַשן און שערן, דער קאָסטיום זיינער האָט זיך אויך אָנגעהויבן בייטן. אמת, די הויזן זענען ווייטער געבליבן קורץ און שמאָל, די גרויסע שווערע פויסטן האָבן זיך נאָך אַלץ צופיל אַרויסגערוקט פון די קורצע אַרבל און אויסגעזעען, ווי צוויי גרויסע רויטע בוריקעס מיט זייערע קעפּ אַראָפּ. אָבער דאָס איז שוין נישט געווען מאָטלס שולד. אַפּנים, אַז אויפן „טאָלקוטש", ווו מאָטל פלעגט איינקויפן זיינע קאָסטיומען, האָבן זיך נישט געפונען קיין קליידער פאַר זיין פיגור...

מאָטל „קאַפּיטאַן" האָט אויפגעהערט צו זיצן מיט „פאַר־לייגטע הענט". דער קאַמף מיט די מייסטער, וועלכע פלעגן זיך אָפט באַנוצן מיט פּאָליציי (אַ סך אָפטער ווי היינט), דער קאַמף מיט שטרייקברעכער און נישט זעלטן מיט דער פּאָליציי גופא האָט אָפט געפאָדערט אויך פיזישן כח; און מאָטל האָט גענומען אַקטיוו באַטייליקן זיך אין אַראָפּנעמען שטרייקברעכער*), אין געשלעגן מיט פּאָליציי און איבער־הויפּט האָט ער זיך אויסגעצייכנט אין די געשלעגן מיט די גנבים, פורמאַנעס און קצבים, וואָס פלעגן יענע צייטן שטאַרק טעראָריזירן די בונדישע אַרבעטער־באַוועגונג. גיי,

---

*) אַמאָל האָט מען מאָטלען געשיקט וואָרענען אַ שטרייקברעכער, אַז אויב ער וועט נישט וואַרפן די אַרבעט, וועט מען איס צעברעכן די ביינער. מאָטל איז אַוועק צום שטרייקברעכער און איס גוט אָנגעשלאָגן, אַז מען האָט מאָטלען געפרעגט, פאַר וואָס האָט ער געשלאָגן, בעת מען האָט איס געהייסן בלויז וואָרענען? — האָט ער אַ פאַר־וווּנדערטער געענטפערט מיט אַ פראַגע — „צו וואָס דאַרף איך גיין צוויי מאָליי?

מיט מאַטלען אויף „אַ שטיקל אַרבעט" — איז מען געווען ווי הינטער אַ פעסטונג. עס האָט זיך געדאַכט, אַז אים אימפּאָנירט און אפשר האָט אים שטאַרק אימפּאָנירט, וואָס אַלע לויבן אים, וואָס מען דערציילט וועגן זיין דרייסטקייט און גבורה. דאָס איז אָבער געווען נאָר אויסערלעך, אינערלעך, אפנים, האָט אים פאַרדראָסן, וואָס מען קוקט אויף אים נאָר ווי אויף אַ שלעגער.

און ווירקלעך — אויף דער בירזשע האָט ער וואָס אַמאָל אָנגעהויבן אַרויסווייזן אומצופרידנהייט מיט זיין ראָל אין דער באַוועגונג. צוערשט אַביסל פאַרשעמט, מיט אַ פאַרלעגענעם שמייכל און שפּעטער שוין מיט צאָרן און פּראָטעסט, וואָס מען האַלט אים פאַר אַ סקאַנדאַליסט. ער דאַרף „פאַר זיך אַליין" אויך אַביסל צייט — פלעגט ער זאָגן.

„פאַר זיך אַליין" איז דאַן געווען אַ פּאָפּולער ווערטל אין דער בונדישער באַוועגונג: אַגיטירן, לייענען סאָציאַליסטישע ליטעראַטור, האָט געהייסן טון פאַר דער באַוועגונג — דאַקעגן לערנען די רוסישע שפּראַך אָדער אַלגעמיינע בילדונג האָט אויף דעמאָלטיקן זשאַרגאָן געהייסן „אויספּיעוואַיען פאַר זיך אַליין".

און מאָטל האָט זיך אָנגעהויבן לערנען. זיינע „אומפּיעכן" זענען געווען, וואָס אַז אמת, נישט באַזונדער גרויס, אָבער לייענען און שרייבן האָט ער זיך דאָך אויסגעלערנט. אַרויסגעהאָלפן האָבן אים טיילווייז יונגע אינטעליגענטקעס, וואָס פלעגן דאַן אין אַ גרויסער צאָל לערנען אַרבעטער „גראַמאָטע" און דינען דערמיט דער באַוועגונג.

אַזוי אַרום איז מאָטל „קאַפּיטאַן" געוואָרן אַ „גראַמאָטנער", דערביי האָט ער זיך אָבער נישט אָפּגעשטעלט.

אין אַ צייט אַרום איז מאָטל געוואָרן אַ מיטגליד אין דער פאַך־סכאָדקע. און אויב פון צייט צו צייט האָט מען זיך נאָך געוויצלט איבער מאָטלס פיזישער אומגעלומפּערטקייט, האָט מען זיך אָבער שוין צוגעהערט צו אים. מאָטל

„קאַפּיטאַן" איז אַרויסגעוואַקסן פון זיין האַלב־ווילדן צו־שטאַנד, געוואָרן אַ באַוווסטזיניקער אַרבעטער, זיך אויפגע־הויבן אויף דער מדרגה פון אַ געטרייען און שטאַרקן סאָל־דאַט אין דער אַרמיי פון זיינע מיטברידער, וואָס האָבן זיך דערהצויגן אין מער גינסטיקע באַדינגונגען.

אַרום יאָר 1905 איז מאָטל „קאַפּיטאַן", אַן אויסגעפּוצ־טער אין אַ העלן אַנצוג (אָבער אַלץ מיט די קורצע הויזן), אין אַ פּאַפּירענער מאַנישקע מיט אַ שטייפן פּאַפּירענעם קראַגן, אַוועקגעפאָרן קיין פּאַריז און פון דאַן אָן האָב איך וועגן אים מער נישט געהערט.

* * *

אויב צו מאָטל „קאַפּיטאַן" וועט אַריינפאַלן די דאָזיקע באַשרייבונג, זאָל ער נישט נעמען פאַר אומגוט, וואָס איך האָב דאָ דערמאָנט זיין גייסטיקן צושטאַנד, איידער ער האָט פאַרזוכט פון סאָציאַליסטישן עץ־הדעת. זאָל ער אַזוי ווי דער שרייבער פון די שורות באַטראַכטן זיין גייסטיקן אויפ־שטייג, ווי דעם גייסטיקן אויפשטייג פון זיין קלאַס, צו וועל־מען ער האָט אַמאָל געהערט, אָדער געהערט נאָך איצט. וואָס דען אַנדערש, אויב נישט איין גרויסער מאָטל קאַפּיטאַן איז דאַן געווען דער גאַנצער יידישער אַרבעטער־קלאַס? אויב ער האָט צוליב פיזישער שוואַכקייט נישט געקייט קיין גלאָז, האָט ער אָבער געשמאַק געקייט מעקיענע — די גייסטיקע מעקיענע, אָפּפאַל פון טיש פון זיינע ליבהאַרציקע רייכע ברידער. און נאָר אַ דאַנק דעם „אַלגעמיינעם יידישן אַרבע־טער־בונד", וואָס איז געקומען צו דעם אַמאָליקן קאָלעק־טיוון „מאָטל קאַפּיטאַן" מיט דער גרויסער אידיי פון באַ־פרייונג, האָט ער זיך געקאָנט אַנטוויקלען און אויסוואַקסן צו אַן אמתן קאַפּיטאַן, וואָס פירט מיט דערפאָלג די שיף פון סאָציאַליזם איבער די ברויזנדיקע כוואַליעס פון ים, וואָס רופט זיך קלאַסן - קאַמף.

אברהמקע „קאטאק"

קאטאק איז אויף רוסיש א גליטש־פלאץ; און וואס פאר א שייכות דער נאמען האט געהאט צו אברהמקען, ווייס איך נישט. אפשר האט מען דאס געוווסט אין די קרייזן, פון וואנען ער איז אויף א קורצע צייט געקומען צו דער יידישער ארבעטער־באוועגונג.

אברהמקע האט געשטאמט פון ארבעטער. ער איז גע־ווען א בערשטער, אדער א בערשטלעך ־ מאכער. אבער נאך אין די יונגע יארן איז ער געווארן א פראפעסיאנעלער קע־שענע־גנב.

געווען איז דאס א דרייסטער גנב ביז גאר. האט ער אנ־געטאפט א פרעמדע קעשענע מיט געלט, האט אים נישט גע־שטערט נישט, וואס דאס בייטעלע איז טיף פארדוקט און נישט, וואס ארום האבן צענטליקער מענטשן געזען, ווי ער פארעט זיך ביי דער קעשענע. די, וואס האבן אים געקאנט, האבן אליין פארשטאנען, אז זיי דארפן זיך מאכן נישט זעענ־דיק, און די, וואס האבן אים נישט געקענט, האבן שוין זייטיקע זיי אויפגעקלערט, אז דאס איז „קאטאק", אז פאר זיי וועט בעסער זיין, אויב זיי וועלן אויף א צייט זיך אפ־קערן. אבער טאמער האט וועמען דער נאמען „קאטאק" גארנישט געזאגט, אדער ער האט אויס רחמנות צום קרבן אים דאך געגעבן א צייכן, אז מען וויל אים באגנבענען, האט יענער פאר זיין בארמהערציקייט טייער באצאלט: „קאטאק" איז דאן מיט זיינע פלינקע טריט אין די גנבהשע ווייבע שיב־לעך מיט גומענע זוילן צו צום „מסור", און אים מיט אזא רציחה גענומען פאטשן, קאפען און שלאגן און עפעס אזוי

מאָדנע געשווינד, אז יענער האָט קוים געקאָנט כאַפּן דעם אָטעם. דאָס פלעגט אָפט פּאָרקומען אין מיטן מאַרק, אין דער אַנוועזנהייט פון הונדערטער מענטשן, אָבער זעלטן ווער עס האָט זיך געוואַגט אַקעגנשטעלן. זיין דרייסטקייט האָט זיך, וואָס אַן אמת, טיילווייז גענומען דערפון, וואָס אין דער נאָענט האָבן זיך געוויינלעך געפונען זיינע „מיטאַרבעטער", וועלכע פלעגן „צינקן אויף זעקס" (אַ גנבהשער געפאַר־סיגנאַל) און קומען אים צוהילף אין אַ קריטישן מאָמענט; אָבער נישט ווייניקער דרייסט אין גנבענען און נישט ווייניקער ברוטאַל אין זיין נקמה איז „קאַטאָק" געווען אויך, ווען ער האָט „געאַרבעט" אַליין, אויף אייגענער האַנט.

צווישן אַרבעטער איז אַברהמקע געווען באַקאַנט צוליב זיין אָנטייל אין די „געשלעגן" מיט די מוליאַרעס פון דער סעקטע „סטאַראָוויערן", וואָס פלעגן פּאָרקומען אין די ווינטערדיקע שבתים אויף דעם געפרוירענעם טייך דווינע. דאָ איז דער דאַרער קליינגעוואַקסיקער „קאַטאָק" אייניקער אַליין „געגאַנגען" אויף 3—2 סטאַראָוויערן, וואָס יעדער איינער פון זיי איז געווען מיט צוויי קעפּ העכער פאַר אים. אַזאַ כח, אַזאַ פלינקייט אין שלאָגן זיך האָט פאַרמאָגט דער דאָזיקער אַברהמקע „קאַטאָק".

צוזאַמען מיט מענטשן פון דער אונטערוועלט האָבן זיך אין די געשלעגן באַטייליקט פורמאַנעס, טרעגער, קצבים און אויך נישט ווייניק יידישע אַרבעטער — סיי אַקטיוו, סיי אַלס צוקוקער. אויף אַזאַ אופן פלעגן דאָס מיט עטלעכע צענטליק יאָר צוריק גאַנץ גרויסע מאַסן אַרבעטער - מענטשן זיך פאַרוויילן און אויסלאָדן זייער אָנגעזאַמלטע ענערגיע.

ווען די יידישע אַרבעטער האָבן זיך גענומען אָרגאַניזירן און זענען געוואָרן אַ כח, האָבן די זעלבע עלעמענטן, וואָס פלעגן אָנטיילנעמען אין די „קאַמפן", געוואָלט טעראָריזירן די באַוועגונג. טייל דערפאַר, ווייל דאָס האָט אָנגערירט זייערע קעשענעס, טייל דערפאַר, ווייל זיי האָבן פשוט נישט געקאָנט

דולדן געבן זיך א צווייטן כח. צו די לעצטע האָט אויך געהערט „קאַטאָק", און די אָרגאַניזאַציע האָט די ערשטע צייטן געהאַט פון אים גרויסע צרות.

אברהמקע האָט געהאַט א ברודער, וואָס האָט, דאַכט זיך, געהייסן יאָשקע. דער יאָשקע „קאַטאָק", ווי מען פלעגט אים שוין צוליבן ברודער רופן, איז געווען א בערשטער און געהערט צו דעם דעמאָלטיקן אזוי באַרימטן בערשטער־בונד. אָט דורך דעם יאָשקען האָבן איינצלנע חברים פרובירט ווירקן אויף אברהמקען, ער זאָל זיך אין די „געשלעגן" נישט באַטייליקן. דאָס האָט געהאַט א ווירקונג, און אברהמקע האָט אפילו פאַרגעלייגט דער באַוועגונג זיין הילף.

איך בין דאַן געווען נאָך זייער יונג, נישט לאַנג געוואָרן „פּאַראַגיטירט". ווי אזוי דאָס איז צוגעגאַנגען און וויפיל צייט דאָס האָט געדויערט, ווייס איך נישט. איך ווייס נאָר, אז אברהמקע איז געוואָרן א „באַקאַנטער" (אָרגאַניזירטער).

אין דעם מענטשן איז פאָרגעקומען א געוואַלדיקע איבערקערעניש. ער האָט אוועקגעוואָרפן זיין אַלטע „פּרנסה" און גענומען לעבן פון ארבעט, ער איז צוריק געוואָרן א בערשטער. צי ער פלעגט זיך נאָך טרעפן מיט זיינע אַלטע קאָלעגן גנבים, איז שווער געווען צו ווייסן. נאָר מען האָט געזען, אז אברהמקע סטאַרעט זיך ווייזן, אז ער האָט מיט זיין פאַרגאַנגענהייט אינגאַנצן איבערגעריסן: ער האָט אויפגעהערט טרינקען, זיך געפליסט צו רעדן מיט דער זעלבער שפּראַך, ווי אַלע אָרגאַניזירטע, אויסגעהיט זיך פון גנבים־לשון, וואָס איז אים אָנגעקומען שווערלאַך. די ערשטע צייטן נישט געוואָלט אפילו זיך באַטייליקן אין די געשלעגן, וואָס פלעגן נאָך ווייטער פאָרקומען מיט דער אונטערוועלט. אָבער אברהמקעס נאַטור איז נישט געווען אזא, ער זאָל קאָנען זיין פּאַסיוו אין אזעלכע פאַלן, און ביסלעכווייז ווערט

ער אַריינגעצויגן אין די דאָזיקע קאַמפּן, אין אָראָפּנעמען שטרייק־ברעכער און איבערהויפּט אין שלאָגן די שפּיקעס, וואָס פּלעגן זיך אַרומדרייען אויף דער בירזשע.

שוין דאָס אַליין, וואָס אַברהמקע „קאַטאָק" איז נישט געווען צווישן די שונאים פון דער באַוועגונג, איז שוין געווען אַ גרויסע זאַך; בפרט — זיין אַקטיווער אָנטייל אין די געשלעגן. איך געדענק, ווי מיר, יונגע יאַטן, פּלעגן ווערן אַנטציקט פון אַברהמקעס העלדישקייט. מיר זענען געווען שטאָלץ, וואָס אַזאַ יאַט איז מיט אונז. מיר האָבן באַוווּנדערט, ווי אַזוי ער קאָן דאָס מיט איין פּאַטש פון זיין דאַר הענטל פּאַרטויבן און אומוואַרפן אַ מענטש. אַליין נישט באַשאָנקען מיט צו גרויסע פיזישע כּחות, האָבן מיר, יונגע יידישע אַרבעטער, ליב געהאַט צו פאַרהערלעכן פרעמדע קראַפט. מיר פּלעגן דערביי איבערטרייבן אַברהמקעס בריהש־קייט און נישט זעלטן זיך קריגן איבער איינצלהייטן, וועלנ־דיק איבערשטייגן איינער דעם צווייטן אין צוטראַכטן פאַר אים משונהדיקע העלדישקייטן.

איינמאָל האָט דער אָרטיקער פּריסטאַוו, קורלאַנדסקי, געוואָלט זיך אויסצייכענען און אַראָפּטרייבן די אַרבעטער פון אָפּיצערסקע גאַס, וווּ די באַוועגונג האָט געהאַט דאָן די בירזשע, אַ זאַך, וואָס אַנדערע פּריסטאַוווס ביז אים האָט זיך עס נישט איינגעגעבן. קורלאַנדסקי האָט אָבער געליטן אַ ביטערע מפּלה: די פּאָליציי האָט מען פאַרוואָרפן מיט שטיי־נער און פאַרטריבן. קורלאַנדסקי אַליין האָט זיך מיט בזיון קוים געראַטעוועט אין דער וווינונג פון „ראַגאַטשאָ־ווער" רב.

מיטן אָפּשלאָגן דעם אָנגריף פון דער פּאָליציי האָט אָנ־געפירט אַברהמקע. ער האָט דערביי אַרויסגעוויזן אַ געוואַל־דיקע שנאה צו דער פּאָליציי, וועלכע האָט זיך ביי אים אָנ־געקליבן, וואַרשיינלעך, נאָך פון אַמאָליקע צייטן.

געמיינט האָט מען, אַז קורלאַנדסקי, וועלכער האָט

אברהמקען גוט געקענט, וועט זיך מיט אים איצט אפּרעכע־נען. ס'איז אָבער אוועק אַ שטיקל צייט, און די זאַך איז אריבער בשלום. אפּנים, אַז קורלאַנסקי האָט געוואָלט, מען זאָל זיין מפּלח פאַרגעסן.

איינמאָל האָט מען אברהמקען פאַר עפּעס אַ קליינ־יקייט אַרעסטירט און איינגעזעצט אין „אַרעסטני דאָם", אַן אָרט, ווו מען פלעגט האַלטן פאַר קליינע פאַרברעכנס. אין „אַרעסטני דאָם" פלעגט מען פאַר 10 קאָפּיקעס אריינקומען צו די אַרעסטירטע אין קאַמער און מיט זיי פאַרברענגען אַ פּאָר שעה. נאָך „פּאָוויערקע" האָט מען אפילו געקאָנט בלייבן נעכטיקן. ס'איז געווען קלאָר, אַז אברהמקען דראָט נישט קיין געפאַר, אַז מען וועט אים אָפּהאַלטן עטלעכע טעג און באַפרייען. אָבער אברהמקע, ביי וועמען די טורמע איז מיט אַ קורצער צייט צוריק געווען די צווייטע היים, האָט דאָסמאָל ארויסגעוויזן אַזאַ קליינמוטיקייט, אַזאַ נערוועזי־טעט, און אפילו שרעק, אַז עס האָט זיך געדאַכט, אַז ער איז נישט ביים קלאָרן פאַרשטאַנד. וויפיל מען האָט אים נישט באַוויזן, אַז אים דראָט נישט קיין געפאַר, האָט ער אַלץ גע־טענהט, אַז קורלאַנדסקי וועט זיך אָן אים נוקם זיין, אַז מען וועט אים זיכער פאַרשיקן אין סיביר און אַז ער מוז נישט אַנדערש „לויפן".

אין דער אָרגאַניזאַציע איז מען צוליב דעם געווען זייער אומרויק. מען האָט מורא געהאַט: אברהמקע איז שוין טאַקע אַן אָרגאַניזירטער אַרבעטער און זייער איבערגע־געבן, אָבער דאָך... זיין פאַרגאַנגענהייט... ווער ווייס, צי ער וועט ביישטיין?...

צי דאָס איז געווען לויט אַ באַשלוס פון דער אָרגאַני־זאַציע, ווייס איך נישט. נאָר אין איינעם אַ שבת האָבן זיך פאַרן „אַרעסטני דאָם" געזאַמלט קלייבן גרופּעס אַרבעטער. כּדי צו נעמען עסן פאַר די אַרעסטירטע, האָט מען דורך

דער האַלב־אָפּענער פורטקע געזען, ווי אברהמקע שפּאַצירט אויפן הויף און שמועסט מיטן „קלוטשניק“ (היטער), מיט וועמען ער האָט זיך געקענט נאָך פון אַמאָליקע צייטן. אין א פּאַסיקן מאָמענט האָט אַברהמקע אים א שאָט געטון אין די אויגן א הויפן שמעק־טאַבאַק, אַרויסגעריסן זיך פון הויף און געלאָזט זיך לויפן איבער די באַלעבאַטע גאַסן אין דער ריכטונג צו די „פּלעצער“. ס'איז אַנטשטאַנען א גערעג מיט א פייפעריי. ס'איז געלאָפן די גאַנצע גאַס: פּאָליציי, קלוטש־ניקעס, אַרבעטער און סתם זייטיקע נייגעריקע מענטשן, וואָס האָבן אפילו נישט געוווּסט, וואָס דאָ קומט פאָר און נאָך וואָס זיי לויפן. פאָרויס איז געלאָפן אברהמקע און פלינק און געשיקט אומגעוואָרפן יעדן, וואָס האָט אים געוואָלט פאַרהאַלטן. אַזוי איז מען אַלע צוזאַמען געלאָפן גאַס־איין גאַס־אויס און עס איז שווין שווער געוואָרן זיך פונאַנ־דערצוקלייבן, ווער וועמען עס יאָגט. דאָס געלויף איז געוואָרן גרעסער, געדיכטער און דער גערודער אין שטאָט שטאַרקער, ביז מען איז אַריבער דעם „פּערעיעזד“ און געקומען אויף די „פּלעצער“.

צי מען האָט אַברהמקען געכאַפּט, אָדער ער האָט זיך געראַטעוועט, געדענק איך נישט. איך ווייס נאָר, אַז פון דעם מאָמענט אָן איז אין אים געשען אַן איבערברוך: אַברהמקע האָט ביסלעכווייז אויפגעהערט זיך ווייזן אויף דער בירזשע; מען האָט אָנגעהויבן רעדן, אַז אַברהמקע איז אָפּט שיכּור, אַז מען זעט אים פון צייט צו צייט מיט „זאָלאָטאיאַ רוטש־קאַ“ (גילדן הענטל) — מיט זיין אַמאָליקן חבר (דעם נאָ־מען פאַרגעסן), אַז אַברהמקע איז, וואַרשיינלעך, ווייטער א פּאַרפאַלענער...

ווען איך בין אין 1903 יאָר, נאָך א יאָר אָפּוועזנ־הייט, ווידער געקומען קיין דווינסק, האָב איך שוין אברהמ־קע „קאַטאָס“ אויפן האַריזאָנט פון דער אַרבעטער־באַוועגונג

מער נישט געזעען. מען האָט אין שטאָט וועגן אים מער נישט געהערט.

* * *

ווו איז אהינגעקומען אָט דער אברהמקע, וואָס האָט נישט געהאַט געגוג כח אויף אַרויפצושטייגן אויף שטענדיק פון אָפּגרונט, אין וועלכן צאַריזם און קאַפּיטאַליזם האָבן אַראָפּגעשטויסן נישט איין אברהמקע „קאַטאָק" — ווייס איך נישט. מעגלעך, אַז ער איז צוריק געוואָרן אַ גנב און פאַרענדיקט זיינע יאָרן צווישן די פייכטע ווענט פון אַ טורמע, וואָס האָבן אים שוין נישט געשראָקן; ווייל צו זיצן אין טורמע פאַר אַ גנבה דאַרף מען, זעט אויס, האָבן ווייניקער מוט און כח, ווי צו זיצן פאַר אַ גרויסער אידייע. אָבער די גרויסע אידייע פון באַפרייונג האָט יאָ געהאַט גענוג מאָראַלישן כח אַרויפצוהויבן די אברהמקע „קאַטאָקס" צו זיך.

טייל פון זיי האָבן נישט אויסגעהאַלטן און זענען צוריק אַראָפּגעפאַלן, אָבער אַ סך זענען געבליבן און שטייגן ווייטער און העכער...

אויך איך הויב זיך אָן ענדערן

איך אַליין בין מיט קיין צו גרויסע זינד נישט געווען באַלאַסטעט: נישט געטרונקען, נישט געראויכערט, נישט געהאַט צו טון מיט קיין מיידלעך פון אַ געוויסן מין, ווי אַנדערע געזעלן אין מיין עלטער. דעריבער איז אין מיר קיין ראַשער איבערברוך נישט פאָרגעקומען. אָבער דאָך איז שוין אין די ערשטע טעג, ווי איך בין געוואָרן אַ „באַקאַנטער", פאָרגעקומען אין מיר אַ ענדערונג: איך האָב זיך אָנגעהויבן אַנדערש באַציען צו מיינע אָרעמע עלטערן, צו וועמען, ווי עס ווייזט אויס, איך בין קיין צו הייס-געטרייער זון נישט געווען.

צו יענער צייט האָבן מיינע עלטערן פאַרליגט אַ ניי „געשעפט", פון וועלכן זיי האָבן געצויגן אַ מאָגערע חיונה

פאַר דער גאַנץ היפּשער פאַמיליע: די מאַמע האָט זיך געשטעלט אויפן פיש־מאַרק האַנדלען מיט אויבס, און דער טאַטע האָט אויפן זעלבן מאַרק פאַרקויפט קוואַס — אַ קאָפּיקע פאַר אַ גלאָז.

אַלע פאַרנאַכט נאָכן מאַרק־טאָג האָט מען די קוישלעך פאַרבליבענע „סחורה" מיט די „האַנדלס־מכשירים", ווי: טעפּלעך, מעסטלעך, געוויכטן און וואָג, ווי אויך די טישלעך, אויף וועלכע די „קראָם" פלעגט ווערן אויסגעלייגט, באַדאַרפט שלעפּן אַהיים. געוווינט האָבן מיר גאַנץ ווייט פון מאַרק. דער טאַטע — אַ הוסטער, מיט אַ האַלב פּאַראַליזירטער האַנט און קראַנקן פוס, — פלעגט אַן אָנגעלאָדענער מיט די קוישלעך אויף די אָרעמס און מיט אַ טיש אויף דער פּלייצע זיך שווער שלעפּן איבער די אָנגעהיצטע שטיינער, קוים אָפּכאַפּנדיק דעם אָטעם.

די מאַמע — אַ שוואַכע, מיט אַ האַרץ־פעלער, איז אויך נישט אָפּגעשטאַנען פון טאַטן ביים שלעפּן די משאות.

פון צייט צו צייט פלעגט מיין עלטערע שוועסטער חנה־לאה, ווען זי האָט נאָר באַוויזן צו דער צייט צו קומען פון פאַבריק, אַרויסהעלפן די עלטערן. די עלטערע שוועסטער מיינע איז געווען זייער אַ שיינע און — שוין אין דער גאָר פריער יוגנט — אַ גרויסע פראַנטיכע. פונדעסטוועגן פלעגט זי זיך גאָרנישט שעמען צו שלעפּן די קוישלעך איבער די גאַסן, אַבי צו העלפן די עלטערן — איבערהויפּט דער מאַמען, וועמען זי איז געווען זייער איבערגעגעבן.

דאַקעגן איך — שוין דאַן אַ געזונטער בחור'ץ, פאַר וועמען אַ האַלבע גאַס יאַטן האָבן געציטערט, ווי פאַר פייער — האָב זיך נישט געוואָלט צורירן מיט עפּעס צו העלפן. עס פלעגט נישט העלפן נישט דאָס בעטן זיך פון דער מאַמען, נישט דאָס בייזערן זיך פון טאַטן. אָפט האָט פּאַסירט, אַז איך פלעג גיין אויף דער צווייטער זייט גאַס און זיך מאַכן נישט זעענדיק, ווי די עלטערן מיינע באַגיסן זיך מיט שווייס.

שלעפן פון די קוישן די שענסטע עפל, די בעסטע בארנעס און די זאפטיקסטע פלוימען — דאס בין איך דווקא יא געווען א גרויסער בעלן, אבער העלפן מיט וואס — דאס נישט.

דאס איז געווען ביי מיר נישט נאר פון שלעכטקייט, נאר פון א נארישער בושה, וואס איז אזוי כאראקטעריס־טיש פאר קינדער מיט שעמעוודיקע נאטורן. און מיר דאכט, אז א נאטור האב איך געהאט א שעמעוודיקע.

איין גאט דער לעבעדיקער ווייס, פון וואנען עס נעמט זיך ביי קינדער פון ארעמע עלטערן די דאזיקע נארישע ספעציפישע בושה?

ארומצוגיין מיט קליי־פארשמאלצענע הויזן, מיט פא־ליטור־פארקלעפטע נעגל און ברודיקע הענט פון ארבעט האב איך נישט באטראכט פאר קיין בזיון. פארקערט — מיר יונגע געזעלן, און איבערהויפט לערן־ייִנגלעך, פלעגן זיך מיט דעם גאר גרויסן, בארימען. דאס איז געווען א סימן, אז מען ארבעט, אז מען איז נישט „אבי־וואר". ביים צוזאמענטרעפן זיך פלעגן מיר, לערן־ייִנגלעך פון יענער צייט, פארמעסטן זיך און מיט שטאלץ גרויסן זיך איינער פארן צווייטן, ביי וועמען זענען די הענט און נעגל מערער איינגעשמירט אין דעמאלטיקן „פעטערבורגער" רויטן לאַ־קיר. (דער קולט פאר ארבעט איז דאן געווען ביי דער יוגנט, ווי מיר דאכט, א סך גרעסער, ווי אצינד).

טראגן אבער איבערן גאס א קוישל מיט עפל אדער פלוימען איז געווען פאר מיר א גרויסער בזיון.

בעת איך בין געווארן א „באקאנטער", האבן מיר מיינע אגיטאטארן, פארשטייט זיך, גארנישט געזאגט וועגן דעם, אז מיין בזיון איז א פאלשער, און אז איך דארף די עלטערן מיינע העלפן אין זייער שווערן לעבן. דאס איז געקומען פון זיך אליין, און איך האב אנגעהויבן צו זיין אויפמערקזאמער צו מיינע טאטע־מאמע. אמת איז, אז איך האב שטארק געדארפט מיט זיך קעמפן, כדי גובר צו זיין די

נארישע קינדערישע בושה, און נישט אלעמאל פלעגט זיך דאס מיר איינגעבן. אבער איך האב געפילט א אינערלעכע טיפע באפרידיקונג יעדעס מאל, ווען איך האב זיך גובר גע־ווען. פארקערט — ווען די נארישע בושה האט מנצח געווען, פלעג איך זיך פייניקן, ווי איך וואלט באגאנגען דאס גרעסטע פארברעכן.

צו יענער צייט האב איך אויך אנגעהויבן צו לעבן גוט מיט מיין עלטערער שוועסטער, מיט וועמען, ווי עס געדענקט זיך, מיר האבן ביז דאנען נישט געלעבט בשלום. איך האב זיך אפילו אונטערגענומען העלפן איר פון מיינע פאר־דינסטן אויסצאלן פאר דער זאקן־מאשין, וואס זי האט דאן געקויפט „אויף ראטעס". אין אונזערע באציונגען איז דאס געווען זייער א הויכע מדרגה...

תנאים און חתונות

נישט געקוקט אויף מיינע 19־18 יאָר, בין איך אָבער גיך געוואָרן זייער טעטיק און אָנגעזען צווישן די סטאָליער־אַרבעטער און געוואָרן אַ מיטגליד אין אַ סכאָדקע. אַ גרויסע ראָלע האָט דאָ, וואַרשיינלעך, געשפּילט, וואָס איך בין שוין צו יענער צייט געווען פאַררעכנט פאַר אַ גוטן אַרבעטער. ביי מיין קליינעם וווקס האָב איך סיי אין גוטסקייט, סיי אין שנעלקייט שוין געהאַט אַריבערגעיאָגט אברהמקע דעם רויטן — דעם שנעלסטן אַרבעטער אין שטאָט.

נישט קיין קלענערע ראָל האָט דאָ געשפּילט אויך דאָס, וואָס די עלטערע, מער אָנגעזעענע אַרבעטער, האָבן אָנגע־הויבן עמיגרירן נאָך אַמעריקע און אין אַנדערע לענדער פון יענער זייט ים. די עמיגראַציע קיין אַמעריקע האָט דאַן, ווי באַוווּסט, אָנגענומען אַ סטיכישן כאַראַקטער. ביי די צאַ־רישע פאַרפאָלגונגען פון דער באַוועגונג האָט מען זיך נישט געפילט זיכער מיטן מאָרגנדיקן טאָג — בפרט פאַרהייראַטע אַרבעטער. און עס האָט זיך געהאַט איינגעשטעלט ווי אַ מנהג, אַזאַ, אַז גלייכצייטיק מיט די תנאים צווישן אַ „באַ־קאַנטער" מיט אַ „באַקאַנטן", האָבן חתן־כלה זיך פאַר־זאָרגט מיט אַ שיף־קאַרטע. עס איז אַזוי אַרום געווען אַ שטענדיקער אָפּפלוס פון טוער און מען האָט באַדאַרפט די פוסט־געוואָרענע ערטער פאַרפולן מיט פרישע יונגע כחות.

עס וועט זיין נישט איבעריק דאָ צו מאַכן אַ קליינע אָפּווייכונג און ביי דער געלעגנהייט באַשרייבן די אַמאָליקע תנאים און חתונות צווישן „באַקאַנטע".

אַ תנאים איז דאַן אין דער נייער סביבה געווען נישט

נאָר אַ פּריוואַט־זאַך. דאָס איז געווען אַ יום־טוב פון דער גאַנצער אָרגאַניזאַציע; איבערהויפּט ביי די פּאַך־גרופּן, צו וועלכע חתן־כּלה האָבן געהערט. אַ קלייניקייט צו זאָגן — עס גייען דאָך חתונה האָבן די און די אָנגעזעענע טוער. פון זיי דאַרף דאָך אויסוואַקסן, וועט דאָך אויסוואַקסן אַ גאַנץ אַנדער דור — נישט ענלעך אויף היינטיקע מענטשן. אין דעם זין פלעגן געהאַלטן ווערן די טאָאַסטן און גליק־ווונטשן צו די פּאַרקנסטע. און הגם נישט אַלע מאָל זענען די טאָאַסטן און ווונטשן מקוים געוואָרן, ווייל זייער אָפט פלעגט טרעפן, דאָס די יונגע פּאָר איז גלייך נאָך דער חתונה צוריק אַראָפּגעשלעפּט געוואָרן אין בירגערלעכן, אָפט רעליגיעזן און אַבערגלויבערישן געמויזעכטס, אָבער ביים ווינטשן האָט מען נישט געזען די פּראָזאַישע צוקונפט, נאָר די הערלעכע, באַגייסטערטע קעגנוואַרט. און עס איז געווען פון וואָס באַגייסטערט צו ווערן.

די שמחה פלעגט פּאָרקומען אין איינעם פון די גרעסטע חתונה־זאַלן פון שטאָט — מיט דער באַטייליקונג פון דער גאַנצער אָרגאַניזאַציע. מאַנכעס מאָל מיט דער באַטייליקונג פון פּאַרקאָנספּירירטע פאָרשטייער פון קאָמיטעט, וואָס בלויז געציילטע האָבן געוווסט, ווער זיי זענען. דאָס האָט צוגעגעבן דער שמחה גאָר אַ באַזונדערן מיסטיש־יום־טובדיקן גלאַנץ. די טראַדיציאָנעלע חתונה־צערעמאָניע פלעגט ווערן גיך אָפּגעפּאַרטיקט. סיי טאַטע־מאַמע, סיי די עלטערע מחותנים האָבן גאַנץ גוט פאַרשטאַנען, אַז קיין צו גרויסע מחזקות מיט באַזעצנס, מיט פּסוקים און באַווײנעכטס דאַרף מען נישט מאַכן. אַפילו דער בּדחן פלעגט פאַרשטיין אין זיינע טראַדיציאָנעלע גראַמען אריינצופּלעכטן פערזן און צווייידייטיקע רמזים לויטן געשמאַק פון די אויסטער־לישע יונגע מחותנים. און אויב עס איז געלונגען און די רמזים זענען דעם עולם געפעלן געוואָרן, זענען אין זיין טע־לער אָפּטער געפאַלן סאָלידע, האַרטע, קופּערנע „צענערס״

באַגלייט מיטן פֿריילעכן קלאַנג פֿון די קליינע זילבערנע „גריוונעס".

אָבער די אמתע „חתונה" פֿלעגט זיך אָנהייבן ערשט דאַן, ווען די עלטערע מחותנים פֿלעגן נאָך האַלבער נאַכט אַנטאָן די שווערע גראַנאַטאַווע מאַנטלען און ווינטשן חתן־כּלה „מיט מזל!". דאַן האָבן זיך אָנגעהויבן די רעדעס מיט די טאָסטן, דאָס קליבן געלט אויף פֿאַרשידענע צוועקן און דאָס זינגען רעוואָלוציאָנערע לידער — ביז אין גראָען טאָג אַרײַן.

נישט אַלע מאָל פֿלעגט זיך עס ענדיקן אַזוי אידיליש: עס האָט פּאַסירט נישט איינמאָל, אַז אין מיטן בעסטן פֿון די טאָסטן און רעדעס — האָט מען זיך דערוווסט, אַז פּאָליציי איז געוואָיר געוואָרן, וואָס דאָ קומט פֿאָר און אַז דער זאַל ווערט אַרומגערינגלט. די גרעסטע זאָרג איז דאַן געווען צו פֿאַרהיטן די פֿאַרקאָנספּירירטע טוער, וועלכע זענען נישט געווען גענוג פֿאַרזיכטיק און האָבן נישט געקענט בײַשטיין דעם נסיון און געקומען אויף דער חתונה.

דער ברייטערער אַרבעטער־עולם פֿון דער אָרגאַניזאַציע פֿלעגט זיך דערבײַ ערשט דערוויסן, ווער איז דאָס דער יונגערמאַן מיטן בלאַסן פּנים און שוואַרצן בערדל, וועלכער האָט זיך ביז אַצינד נישט געוואָרפֿן אין די אויגן, און איצט שמייען אַרום אים די אָנגעזעעענסטע טוער און זוכן אַן אָרט, וווּ אים צו פֿאַרשטעקן. טיילמאָל פֿלעגט זיך אײַנגעבן דער פּאָליציי צו פֿאַררעדן די ציין; טיילמאָל איז דאָס אויסגעגאַנגען צו עטלעכע „קערבלעך" (רובל); און טיילמאָל פֿלעגט זיך אַרויסווײַזן, אַז דאָס איז בלויז דער „בוראַטש־ניק", וועלכער איז געקומען אָנוואַרעמען זיך און אַרײַנכאַפּן דערבײַ אַ שנעפּסל. אין דעם פֿאַל האָט מען מחמת צופֿרידנקייט, וואָס דאָס איז געווען בלויז אַ פֿאַלשע „טרע־וואָגע", נישט געזשאַלעוועט דעם „פֿאַרשטייער" פֿון צאַר קיין ביר און קיין בראַנפֿן.

געווען אָבער פאַלן, ווען דער גאַנצער עולם צוזאַמען מיט חתן־כלה פלעגן פאַרהאַלטן ווערן ביז טאָג. עס זאָלן צוליב דעם אַנטשטיין גרעסערע קאָמפּליקאַציעס — געדענק איך נישט. בכלל האָבן די חתונה־זאַלן געדינט דער אָרגאַניזאַציע ביי פאַרשידענע געלעגנהייטן.

ביי גרעסערע רעוואָלוציאָנערע יום־טובים, ווי די באַפרייאונג פון די פּויערים, גרינדונג פון אינטערנאַציאָנאַל, יאָרטאָג נאָכן אָטענטאַט אויף אַלעקסאַנדער דעם צווייטן און ביי ענלעכע געלעגנהייטן — פלעגט די אָרגאַניזאַציע איינאָרדענען אין די חתונה־זאַלן פיקטיווע תנאים, מיט פיקטיווע חתן־כלה. כדי אַלץ זאָל זיין, ווי אויף אמתע תנאים, פלעגט מען אפילו די תנאים אָנשרייבן און לאָזן זיי ליגן אויפן טיש, כדי אַלץ זאָל אויסזען כשר.

ווי שוין געזאָגט, בין איך יונג אריינגעטראָטן אין „סכאָדקע'', און צוזאַמען מיט מיכל דעם סטאָליער*) זענען מיר געוואָרן די פירער פון דער פרימאָרגנדיקער אַרבעט־„בירזשע''.

די דאָזיקע אַרבעטס־בירזשע, וועלכע איז פאַרן היינטיקן דור אַרבעטער און אפילו אַרבעטער־טוער לגמרי נישט באַקאַנט, האָט געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין די עקאָנאָמישע קאַמפן פון די יידישע אַרבעטער, וואָס זענען געווען באַשעפטיקט אין דער בוי־אינדוסטריע. דער אַרבעט־בירזשע וויל איך דאָ ווידמען אַ ספּעציעל קאַפּיטל.

---

*) וועגן מיכל דעם סטאָליער און מיין פריינטשאַפט מיט אים שרייב איך אין די ווייטערדיקע קאַפּיטלען.

די ארבעט־בירזשעס

איינער פון די זעלטנסטע מאָמענטן אין דער געשיכטע פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג, וועלכער איז אַגב פאַריבער כמעט נישט באַמערקט און אין ערגעץ נישט פאַר־צייכנט געוואָרן, איז אָן צווייפל — דער קאַמף פון די יידישע אַרבעטער אין ליטע, פאַר די ארבעט־בירזשעס.

דער קאַמף הויבט זיך אָן אין סוף פון 19־טן יאָרהונ־דערט ביי די יידישע בוי־אַרבעטער אין פאַרשידענע שטעט פון ליטע. צו דער צייט הויבט זיך גלייכצייטיק אָן אין יידישן תחום א שטאַרקע שטרייק־באַוועגונג אויך אין אַנ־דערע צווייגן פוןווירטשאַפטלעכן לעבן. צום אָנהויב פון 20־טן יאָרהונדערט האָט שוין דער עקאָנאָמישער קאַמף פון יידישן פּראָלעטאַריאַט — זיינע פאָדערונגען, אָרגאַניזירט־קייט און באַוואוסטזיניקייט — אַריבערגעשטיגן די מעגלעכ־קייטן, וואָס האָבן געלאָזן די פּאָליטישע באַדינגונגען פון יענער צייט. די פאָדערונגען פון אַרבעט־בירזשעס זענען נישט געווען אַרויסגעשטעלט פון אַלע ארבעטער פון דער אָדער יענער שטאָט צו די אָרטיקע זעלבסטפאַרוואַלטונגען אָדער מלוכה־אַנשטאַלטן; די פאָדערונג איז אויך נישט גע־ווען ענלעך צו די פאָדערונגען פון די מערב־אייראָפּעישע אַרבעטער אין דעם געביט: מ׳האָט נישט געפאָדערט שאַפן באַזונדערע ספּעציעלע אַנשטאַלטן, וועלכע דאַרפן די אַר־בעטלאָזע אַרבעטער פאַרזאָרגן מיט ארבעט, אויסבויען צו דעם צוועק געביידעס, אויסהאַלטן אָנגעשטעלטע, פאַר־וואַלטער אויפן חשבון פון דער מלוכה א. ד. גל., נאָר די אַרבעטער פון איין פאַך אָדער צווייג האָבן פאַרלאַנגט פון

זייערע באַלעבאַטים, זיי זאָלן נישט נעמען צו דער אַרבעט די אַרבעטער, וועלכע קומען צו די באַלעבאַטים אַהיים און געצווונגען זיי נעמען אַרבעטער נאָר פון די בירזשעס. צו דעם צוועק פלעגן זיך די אַרבעטער צונויפקומען אויף אַ באַשטימטן אָרט (כמעט אומעטום אונטערן פרייען הימל) און די באַלעבאַטים האָבן פאַר אַלעמען אין די אויגן זיך געדאַרפט צונויפרעדן מיט די אַרבעטער וועגן פרייז, אַרבעטס-טאָג און אַנדערע באַדינגונגען. דורך דעם האָבן די אַרבעטער געוואָלט פאַרקלענערן דעם אָנבאָט און פאַרגרעסערן די נאָכפראַגע אויף אַרבעט. אויך אין דווינסק איז געווען אַזאַ אַרבעט-בירזשע און וועגן אירע מעטאָדן פון קאַמף וועל איך דאָ דערציילן.

שוין אין דער ערשטער סטאַדיע פון קאַמף, האָבן די אָנפירער פון דער באַוועגונג ריכטיק אָפּגעשאַצט אַ צווייטע אויפגאַבע, וועלכע דאַרף געלייזט ווערן דורך דער אַרבעט-בירזשע, ווי ווייט מעגלעך, נישט דערלאָזן אַראָפּדריקן דעם אַרבעטס-לוין אין דער צייט פון אַרבעטלאָזיקייט. זייענדיק שטענדיק צוזאַמען, איז געווען אַ מעגלעכקייט ווידערצושטיין די אַפּעטיטן פון די אונטערנעמער און קאָנטראָלירן די שוואַכערע און ווייניק באַוווסטזיניקע פון די אַרבעטער.

די בירזשע האָט געקעמפט און זיך דערשלאָגן, אַז אַלע זונטיק דאַרפן סיי די אַרבעטלאָזע, סיי די אַרבעטנדע אַרבעטער זיך צונויפקומען אויף דער „בירזשע" און די אָנפירער פון די פראָפעסיאָנעלע קאָמיסיעס דאַרפן רעגולירן, אַז דער קאָנטינגענט אַרבעטלאָזע זאָל נישט בלייבן אַ לענגערע צייט איינער און דער זעלבער, ווייל דאָס מוז אומבאַדינגט ווייטער פירן צו אומפאַרמיידלעכער קאָנקורענץ צווישן די אַרבעטער. די אַרבעטנדע ווערן אַלע וואָך אָדער צוויי וואָכן פאַרביטן דורך אַרבעטלאָזע, אויב אַזעלכע זענען דאָ. אָפט מאָל אַרבעטן אין איין וואַרשטאַט אַ טייל אַרבעטער יעם ערשטן, אַ טייל דעם צווייטן האַלבן טאָג נאָר

אזוי ווי דאָס רעגולירן און פונאַנדערטיילן די אַרבעט צווישן די אַרבעטער, ווי איבערהויפּט דאָס קומען אויף דער בירזשע האָט בײַ די אַרבעטער, וואָס האָבן געווינט אין פאַרשידענע עקן פון שטאָט אָפּגענומען אַ סך צייט, האָט זיך די בירזשע דורך לאַנגע און שווערע שטרייקן דערשלאָגן, אַז זונטיק זאָל זיך די אַרבעט אין די וואַרשטאַטן אָנהויבן מיט אַ שעה שפּעטער, ווי אַלע טאָג. עס פאַרשטייט זיך, אַז די באַלעבאַטים האָבן פון זייער זייט געפירט אַ שטענדיקע מלחמה קעגן דער בירזשע און די שטרייקן, איבערהויפּט אין הארבסט, פלעגט זיך פאַרציִען אויף גאַנצע חדשים.

די אונטערנעמער האָבן אָבער ריכטיק אָפּגעשאַצט די געפאַר, וואָס שטעקט פאַר זיי אין דער בירזשע און זיי פלעגן זוכן אַלערליי מיטלען, ווי אַזוי זי צו פאַרניכטן. אַזוי צ. ב. ש. האָבן די דווינסקער באַלעבאַטים סטאָליאַרעס געפירט אַ קאַמף פאַר דעם אָרט פון דער בירזשע. די אַרבעטער האָבן אויסגעקליבן אַן אָרט פאַר דער בירזשע אויף איינע פון די צענטראַלע גאַסן (ריגער גאַס), דאָס איז די באַלעבאַטים נישט געפעלן. זיי האָבן געטענהט, אַז „זיי ווילן זיך נישט מאַכן צו לייטישע געלעכטער און פירן זייערע אונטערהאַנדלונגען מיט די אַרבעטער פאַר אַלעמען אין די אויגן". זיי האָבן דעריבער פאַרלאַנגט, אַז די בירזשע זאָל איינגעאָרדנט ווערן הינטערן שטאָט (עקספּלאַנעט) אויף אַן אָרט אַ פאַרוואָרפענעם, אַ בלאָטיקן, וואָס וואָלט געשטערט די אַרבעטער רעגולער זי צו באַזוכן. די באַלעבאַטים האָבן אַפילו צוגעזאָגט איינאָרדנען אויפן נייעם אָרט אויף זייער חשבון בענק צום זיצן. די אַרבעטער האָבן אָבער גאַנץ גוט פאַרשטאַנען דעם ריכטיקן מיין פון אַזאַ גוטהאַרציקייט און זענען געבליבן אויף זייער אַלטן אויסגעקליבענעם אָרט.

די באַלעבאַטים האָבן זיך אויך פּרובירט געבן אַ טויטקלאַפּ דער בירזשע נישט נאָר אין אָפענעם קאַמף: אַזוי

צ. ב. פלעגן זיי זיך צוזאמענרעדן און קומען אויף דער בירזשע אנדינגען ארבעטער נאר מאנטיק, כדי די ארבעטער זאל פארלירן א טאג ארבעט. אויף דעם האבן די אנפירער פון דער בירזשע געענטפערט מיט א קאנטער־קלאפ: זיי האבן געפאדערט, אז אויב מען נעמט אן ארבעטער צו דער ארבעט מאנטאג, דארף דער אונטערנעמער אים צאלן פאר א גאנצע וואך, אדער דער ארבעטס־לוין זאל מאנטיק זיין העכער, ווי זונטיק.

כאראקטעריסטיש איז פאר יענער צייט די סיסטעם, וואס די בירזשע האט איינגעפירט, אז אן ארבעטער דארף נישט ארבעטן אויף איין ארט מער, ווי א באשטימטע צייט — 4—5 וואכן. היינט קלינגט עס כמעט ווי א וויץ. היינט, ביי דער מאדערנער ארבעטער־באוועגונג, וועלכע קעמפט דערפאר, אז אן ארבעטער זאל נישט אפגעזאגט ווערן אן געוויסע סיבות, אן דעם וויסן פון פראפ. פאריין, אז דער ארבעטער זאל נישט געשליידערט ווערן פון איין ארט אויפן צווייטן לויטן ווילקיר פון אונטערנעמער, היינט — זאגן מיר — זעט אויס די אויבנדערמאנטע סיסטעם אפילו רעאקציאנער. נאר אין יענער צייט, אין אנפאנג פון דער יידישער ארבעטער־באוועגונג, האט די דאזיקע סיסטעם אנטשפראכן די דעמאלטיקע פארהעלטענישן פון ארבעט און קאפיטאל אויף דער יידישער גאס.

צווישן ארבעטער און אונטערנעמער האבן אין יענער צייט דאס רוב געהערשט פאטריארכאלישע באציונגען. דער ארבעטער פלעגט זיך גאנץ אפט אנדינגען צו דער ארבעט אויף קעסט פון באלעבאס, „נאכטלעגער", מיט שבת (איבערהויפט די נישט פארהייראטע און אנגעפארענע). אזא ארבעטער איז געווען, קאן מען זאגן, אינגאנצן אין רשות פון באלעבאס און צוליב די קעסט אפהענגיק אפילו פון דער באלעבאסטע. ווען עס האט זיך אנגעהויבן די שטרייק־בא־

װעגונג, פלעגן די אונטערנעמער אויסנוצן דעם דאָזיקן קאָנ־ טיגענט אַרבעטער פון „אייגענע מענטשן" אַלס שטוביקע. זיי פלעגן געװײנלעך אַרבעטן לענגער װי די באַשטימטע צייט, דער אונטערנעמער פלעגט פון זיי זיך דערװיסן, װאָס עס קומט פאָר אין זײן װערקשטוב, צװישן די אַרבעטער פון גאַנצן פאַך; דאָס פלעגט די אונטערנעמער געבן די מעג־ לעכקייט אַרײנטראָגן אַ צעשפּאַלטונג צװישן די אַרבעטער, איבערהויפּט בעת אַ שװאַכן סעזאָן.

די פאָדערונג פון אַרבעטן נאָר אַ באַשטימטע צייט אויף איין אַרבעט - פּלאַץ, האָט אַלזאָ געהאַט דעם ציל צו קעמפן מיטן אינסטיטוט פון „אייגענע אַרבעטער־מענטשן". עס פאַרשטייט זיך, אַז בײ אַזאַ לאַגע האָט שוין דעם װײניק באַװוסטזיניקן אייפּאַך נישט געלוינט צו הנפענען דעם אונטערנעמער און אײנרײסן מיט דער בירזשע. ער איז, הגם קעגן זײן װילן, דאָך אַרײנגעצױגן געװאָרן אין קרײז פון די אַלגעמײנע אַרבעטער - אינטערעסן און ס'האָט זיך בײ אים גענומען אַנטװיקלען די נויטיקע אַרבעטער־סאָלי־ דאַריטעט.

מיט דער אַנטװיקלונג פון דער באַװעגונג שטייגט דער באַװוסטזײן בײ די אַרבעטער און ס'פאַרשװינדט פון ביר־ זשע־האָריזאָנט די אויבנדערמאָנטע סיסטעם פון אַרבעטן בלויז אַ קורצע צייט אויף איין אָרט; פאַרקערט, עס טרעט דאַן אַרויס די מאָדערנע פאָדערונג, אַז אַן אַרבעטער טאָר נישט אָפּגעזאָגט װערן פון דער אַרבעט אָן װיכטיקע סיבות.

גאָר אַ גרויס ראָלע האָט געשפּילט די בירזשע אין סעזאָן - צייט, װען עס איז גרויס דער שטראָם פון אָנגעקומ־ ענע פּראָװינציעלע אַרבעטער. די באַלעבאַטים נוצן זיי אויס אין קאַמף קעגן די שטאָטישע אַרבעטער. אָבער זײענ־ דיק געצװוּנגען קומען זוכן אַרבעט אויף דער בירזשע באַקענען זיי זיך גלײך מיט די באַדינגונגען, אָפּמאַכן, װאָס הערשן אין שטאָט בײ די אַרבעטער: גרויס פון אַרבעטס־

טאָג, שכירות, שטיק ־ אַרבעט און ד. גל. אָפט באַקומען זיי אַפילו געלט־שטיצע פון די „פּאַך־קאַסעס", ביז עס וועט דערגיין זייער ריי אויף אַרבעט.

דאָס אַלץ האָט זיי גלייך אַריינגעפירט אין קרייז פון אַרבעטער ־ סאָלידאַריטעט און כמעט אינגאַנצן פּאַראַליזירט די שעדלעכע קאָנקורענץ צווישן זיי און די שטאָטישע אַרבעטער.

דעם אמת דאַרף מען אָבער זאָגן, אַז נישט אַלע מאָל האָט די בירזשע געקעמפּט קעגן דעם שטראָם פון די אָנגעקומענע אַרבעטער מיט באַוווסטזיניקע מיטלען. די ערשטע צייט פלעגט מען זיי באַקעמפן ווי שונאים, נישט צולאָזן צו דער אַרבעט וואָכן ־ לאַנג, צווינגען זיי צו פאָרן צוריק אין קליינעם שטעטל אַריין. און אפשר טאַקע האָט דער דאָזיקער קאַמף קעגן די פּראָווינציעלע אַרבעטער אין פיל ערטער אַרויסגערופן צום לעבן די בירזשעס גופא; די אַרבעטבירזשעס פלעגן זיך אַנטוויקלען און פונקציאָנירן הויפּטזעכלעך אין יענע צווייגן, וווּ ס'איז אַלע מאָל געווען אַ גרויסער צופלוס פון אַרבעטס־הענט פון די קלענערע שטעט: סטאָליאַרעס, בלעכער, פאַרבער, טשעסליאַרעס און אַנד. פאַכן פון דער בוי־בראַנזשע. אין די דאָזיקע פאַכן הערשט סעזאָן־אַרבעט; דער אונטערנעמער ווייס נישט גענוי, וויפל אַרבעטער ער וועט דאַרפן האָבן, דאָס איז אָפּהענגיק דערפון, וויפל געביידעס ער נעמט זיך אונטער צו רעמאָנטירן אָדער אויפצובויען; די אַרבעט ווערט דורכגעפירט איבערהויפּט זומער ־ צייט. אויסגעהונגערטע פון אַ גאַנצן ווינטער גיבן זיך די אַרבעטער גלייך נאָך פּסח אַ לאָז פון די קלענערע שטעטלעך אין די גרויסע. אָפטמאָל שטייגט דער אָנבאָט אַריבער די נאָכפראַגע, ס'איז שווער די אַרבעט־באַדינגונגען צו רעגולירן; און דאָס פלעגן די אונטערנעמער אויסנוצן און שליסן אָפּמאַכן מיט די אָנגעפאָרענע פּראָווינצער אַרבעטער אויפן גאַנצן סעזאָן. די אָפּמאַכן זענען אָפט

געשלאָסן געוואָרן אין די שולן און בתּי־מדרשים, ווו די פּראָ־ווינצער פּלעגן זיך אַרומוואַלגערן, נישט האָבנדיק קיין וווינ־אָרט און ווו זיי האָבן גאַנץ אָפט זיך געלאָזט נאַרן פון די אונטערנעמער.

די בירזשע איז געווען אָמבּעסטנס צוגעפּאַסט צו קעמפן מיט דער מוראַדיקער קאָנקורענץ. צום אָנפאַנג פון סעזאָן טרעט די בירזשע אַרויס צו נאָרמירן דעם אַרבעטס־טאָג, די גרויס פון די שכירות און אַנדערע באַדינגונגען און וואָס וויכטיקער איז — יעדער אונטערנעמער דאַרף אָנווייזן דעם פּאָרשטייער פון בירזשע, וויפל און וועמען פון די אַרבעטער ער וואָלט געוואָלט נעמען צו דער אַרבעט, אומאָפּהענגיק פון דעם, ווער עס האָט ביי אים געאַרבעט דעם פאַריקן סעזאָן און אפילו דעם ווינטער. אָפט קומט עס צו סכסוכים. די בירזשע וויל נישט געבן דעם באַלעבאָס די אַרבעטער, וועלכע ער וויל, ווייל זי ווייס שוין, אַז ביי א טייל אַרבעטער, איבערהויפּט פון די אָנגעפּאַרענע, איז שוין דאָ א „געהיימער אָפּמאַך" מיטן אונטערנעמער. די פאַך־קאָמיסיעס אָדער די בירזשע קומט אויס, אין דעם פאַל, אויסצוהאַלטן א שטורעם מצד די ווייניק באַוווסטזיניקע אַרבעטער גופא. די אונטערנעמער פלעגן אויסנוצן די דאָ־זיקע אומצופרידנהייט און האָבן מיט אַלע מיטלען זיך באַ־מיט די בירזשע צו צעברעכן. דאָס האָט זיך זיי אָבער נישט איינגעגעבן: די בירזשע איז געוואָרן איינגעוואָרצלט אין לעבן פון די אַרבעטער און זי איז געבליבן א מעכטי־קער פאַקטאָר אין זייער קאַמף.

נישט ווייניק איז די בירזשע אויסגעשטאַנען אויך מצד דער פּאָליציי: נישט איינמאָל האָט זי די בירזשע צעטריבן און אפילו אין זיי געשאָסן. א סך אָנפירער זענען דירעקט פון דער בירזשע אַרעסטירט געוואָרן און אין סיביר פאַר־שיקט, איבערהויפּט פלעגן זיך די רעפּרעסיעס פאַרשטאַרקן ערב דעם 1-טן מאַי, ביי אַן אַלגעמיינעם עקאָנאָמישן אָדער־

פאָליטישן שטרייק. אין די שווערסטע צייטן פון רעאַקציע,
ווען אַ סך אַנדערע אַרבעטער ־ אָרגאַניזאַציעס זענען צייט־
וויליק צעשמעטערט געוואָרן, האָט די בירזשע נישט אויפ־
געהערט צו פונקציאָנירן, און פלעגט ווייטער שמידן די
קייט פון אַרבעטער ־ סאָלידאַריטעט און רעוואָלוציאָנערן
קלאַסן־באַוווסטזיין.

אין די אויבן־אָנגעוויזענע צווייגן פון דער בוי־בראַנ־
זשע, אויסער טשעסלאַרעס, זענען געווען אין יענער צייט אי־
דווינסק באַשעפטיקט כמעט אויסשליסלעך יידישע אַרבעי־
טער. עס איז איבעריק צו זאָגן, אַז דאָ האָט זיך געפילט
די האַנט פון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע — די דערפאַרענע
האַנט פון אַלגעמיינעם יידישן אַרבעטער ־ בונד. די אַרבע־
טער האָבן זיך דערשלאָגן אַ 8־שעהדיקן אַרבעטס ־ טאָג,
מינימאַלן אַרבעטס ־ לוין, מענטשלעכע באַהאַנדלונג,
געצאָלט פאַרן 1־טן מאַי און אַנדערע פאָליטישע שטרייקן,
אָפגעשאַפט שטיק־אַרבעט א. אַז. וו.

דער בליענדער מצב פון דער בירזשע דויערט אַזוי בי־
אַן ערך 7—1906. פון יענער צייט אָן באַמערקט זיך אין די
אויבנדערמאָנטע צווייגן אַ שטאַרקער צופלוס פון קריסט־
לעכע אַרבעטער. די טשעסלערײַ, וווּ זיי פלעגן הויפּטזעכלעך
זיין באַשעפטיקט, הויבט־אָן פאַלן, הילצערנע געביידעס ווערן
פאַרביטן מיט ציגעלנע און שטיינערנע; די קריסטלעכע
טשעסלאַרעס הויבן־אָן אַריבערגיין אין די שכנישע פאַכן: בוי־
סטאָלערײַ, מעבל־סטאָלערײַ אד״ג. זיי זענען נישט אָרגאַני־
זירט, די בירזשע האָט אויף זיי קיין ווירקונג נישט. דער
„בונד״ לאָזט אַרויס צו זיי בלעטלעך, אויפרופן, אָרגאַני־
זירט ספּעציעלע גרופּן אַרבעטער און אינטעליגענטן אויף
צו פירן די אַגיטאַציע צווישן די קריסטלעכע אַרבעטער און
אָרגאַניזירן זיי. דאָס קומט אָבער אָן גאַנץ שווער, דער עלע־
מענט איז אַ פינסטערער; אויפווייזן אים, אַז דער באַלעבאָס,

וואָס גיט אַרבעט און גאַנץ אָפט אויך אַ שנאַפּס איז דיי אַ שונא — איז נישט פון די לייכטע זאַכן, און בפרט נאָך, אַז דאָס זאָגן יידן און יידן־סאָציאַליסטן, איז דאָך דאָס גע־ווים שקר. ס'האָט זיך געפאָדערט אַ ספּעציעלע אַרבעטער־אָרגאַניזאַציע, ספּעציעל צוגעפּאַסט צו דער פּסיכאָלאָגיע און לעבנס - איינגעשאַפטן פון קריסטלעכן פּראָלעטאַריאַט. אַזאַ אָרגאַניזאַציע איז אָבער נישט געווען. דער אַרטיקער „צפון־מערבדיקער קאָמיטעט" פון "יוסל. ס. ד. אַ. פּ. זעט זיין הויפּט־אויפגאַבע אין אָפּרייסן אַ צענטליק יידישע אַר־בעטער פון „בונד", אָבער נישט אין אָרגאַניזירן פּאָליטיש און פּראָפעסיאָנעל די קריסטלעכע אַרבעטער; אַגב, איז ער אַליין באַשטאַנען כמעט אויסשליסלעך פון יידן און איז צו דער אַרבעט צווישן די קריסטלעכע אַרבעטער לחלוטין נישט געווען צוגעפּאַסט.

די קריסטלעכע אַרבעטער בלייבן נישט אָרגאַניזירט און אויסער דער באַוועגונג; זיי באַזוכן אינגאַנצן נישט די בירזשע, אַרבעטן פון שטיק, פאַר קלענערע שכירות און אַ לענגערן אַרבעטס־טאָג. אפילו אין איין ווערקשטאַט, ווו ס'אַרבעטן יידן מיט קריסטן צוזאַמען, אַרבעטן די לעצטע אויף ערגערע באַדינגונגען ווי די ערשטע. די באַלעבאַטים, זעלבסטפאַרשטענדלעך, נוצן דאָס אויס. ס'הויבט זיך אָן אַ קאַמף קעגן די באַלעבאַטים און אויך קעגן די קריסטלעכע אַרבעטער; אויפן קלאַסן - באַוווסטזיין פון די יידישע אַר־בעטער ווירקט גאַנץ שלעכט די דאָזיקע באַציונג צווישן די יידישע און קריסטלעכע אַרבעטער; ס'הויבן אויף דעם קאָפּ די פינסטערע עלעמענטן. דער ערב־רב פון דער מאַסע: „פּראָלעטאַריער פון אַלע לענדער פאַראייניקט אייך" — האָבן זיי געטענהט — איז אַ ריין יידישע „קרענק", והא־ראיה — די קריסטלעכע אַרבעטער ווילן דערפון נישט וויסן. דער אויטאָריטעט פון דער בירזשע פאַלט. די אַר־בעט־באַדינגונגען ווערן ערגער. דאָך איז נאָך די בירזשע

געבליבן אלס א ספעציפישע ארגאניזיר - פארם פון די ארבעטער אין דער בוי־אינדוסטריע.

אין אנפאנג פון דער וועלט - מלחמה לעבט די בוי־אינדוסטריע איבער א שרעקלעכן קריזיס. ס'ווערן נישט ארײנגעלייגט קיין קאפיטאלן אין נישט באוועגלעכע גיטער, נאר אין האנדל און אין אזעלכע אונטערנעמונגען, וואס באדינען דירעקט אדער אומדירעקט דעם פראנט און די ארמיי. די ארבעטלאזיקייט אין דער בוי - בראנזשע איז אן אבסאלוטע; די בירזשע באקומט דעם לעצטן קלאפ און שטארבט אינגאנצן אפ. דאס זעלביקע קומט פאר אויך אין אנדערע שטעט.

אזוי פארענדיקט זיך די קאמפרייכע געשיכטע פון די ארבעט - בירזשעס ביי די יידישע ארבעטער, וועלכע האט זיך געצויגן אין משך פון כמעט צוויי צענטליק יאר.

די נייע עקאנאמישע און פאליטישע באדינגונגען האבן געשאפן נייע פארמען פון ארגאניזאציע און קאמף. ביי די דאזיקע באדינגונגען שעפט אבער דער יידישער ארבעטער אין זיין הערואישער פארגאנגענהייט מוט און ענערגיע צו פירן זיין ווייטערדיקן קאמף פאר א בעסער לעבן, פארן סאציאליזם.

דער שטרייק אין זאַקסעס פאַבריק

די ערשטע עקאָנאָמישע שטרייקן אין דווינסק זענען פאָרגעקומען ביי די מאַנטל־שניידער. איך בין נאָך געווען יונג און איך געדענק זיי בלויז, ווי דורך א חלום. ביי דעם ערשטן שטרייק זייערן האָט מען אַרעסטירט עטקע די מולער־קע. דאָס איז, דאַכט זיך, געווען דער ערשטער אַרעסט אין דווינסק אין צוזאַמענהאַנג מיט דער אַרבעטער ־ באַוועגונג. דער דאָזיקער אַרעסט האָט דאַן אין שטאָט געמאַכט א גע־וואַלדיקן רושם. מענטשן פון הייַנטיקער צייט קענען זיך אַפילו נישט משער זיין, וואָס עס האָט זיך דאַן געטון אין שטאָט. מען האָט מיט שרעק דערציילט איינער דעם צווייטן אויפן אויער שווידערלעכע געשיכטן וועגן דעם, וואָס מיט דער עטקע די מולערקע איז דאָרטן געוואָרן... געשיכטן, ווי שלאַנגען, איינע גרויליקער פאַר דער צווייטער, איינע מאוימ־דיקער פאַר דער צווייטער. דער פאַקט גופא, וואָס א יידיש מיידל איז איינגעזעצט געוואָרן פאַר אַזאַ זאַך, האָט, אַפילו אָן די פאַניק־מאַכער, געגעבן גענוג שטאָף פאַר די שרעק־לעכסטע פאַנטאַזיעס וועגן איר גורל — וועגן דעם, „אַז מען ווייס גאָר נישט, ווו איר געביין איז אַהינגעקומען"....

דאַקעגן די שטרייקן פון די שפּעטערדיקע יאָרן אין פאַרשידענע פאַכן געדענק איך זייער גוט. איבערהויפּט די שטרייקן פון די מענער־שניידער, אין וועלכע איך האָב זיך אויספירנדיק געוויסע פונקציעס... אַקטיוו אויך באַטייליקט. איך וועל זיי דאָ אָבער נישט באַשרייבן, ווייל זיי האָבן זייער אָפּשפּיגלונג שוין באַקומען אין די באַ־

שרייבונגען פון ענלעכע שטרייקן אין אנדערע שטעט, ווי עס האָבן זיי געשילדערט אנדערע מעמואַרן־שרייבער.

אָבער די שטרייקן אויף דער גרויסער פאַבריק פון שווע־בעלעך אין דווינסק האָבן זיך אַלעמאָל אויסגעטיילט מיט זייער גרויסער באַדייטונג, איינגאַרטיקייט און איינגעשפּאַרט־קייט. זיי וואָלט מען באַדאַרפט ווידמען אַ ספּעציעלן קאַפּיטל.

צום באַדויערן וועל איך אויך וועגן די דאָזיקע הערא־אישע קאַמפן קענען ווייניק זאָגן. איך בין נאָך דאַן נישט געווען צווישן די אָנפירער פון דער באַוועגונג. איך ווייס דעריבער זייער ווייניק וועגן אינערלעכן לעבן פון די אַרבע־טער אין דער דאָזיקער פאַבריק; איך ווייס אויך ווייניק וועגן די פאָדערונגען, פאַר וועלכע זיי האָבן אַזוי ביטער געקעמפט. גענויער וועגן דעם וואָלטן געקאָנט דערציילן על־טערע חברים, וועלכע זענען דאַן געשטאַנען אין דער שפּיץ פון דער דווינסקער אַרבעטער־באַוועגונג. דאָס קענען דער־ציילן די חברים זונדל דער קנעפּל־מאַכער (ז. שפּייער), זלמן־איטשקע דער בערשטער (אויב ער לעבט נאָך), יאַנקל דער שוואַרצער (אויב ער איז נאָך דאָס, וואָס ער איז געווען) און אַנדערע חברים, וואָס זענען געשטאַנען ביים געבורט פון די עקאָנאָמישע שטרייקן אין דווינסק.

איך בין אומשטאַנד צו דערציילן נאָר וועגן איין בלעטל פונם קאַפּיטל, וואָס דאַרף הייסן „זאַקסעס פאַ־בריק" — וועגן קאַמף מיט די שטרייקברעכער.

ווי עס איז שוין דערמאָנט געוואָרן אין דער איינלייי־טונג האָבן אין זאַקסעס שוועבעלעך־פאַבריק געאַרבעט אַרום אַכט הונדערט כמעט אויסשליסלעך יידישע אַרבעטער. אין גרעסטן טייל זענען דאָס געווען יידישע מיידלעך פון „פלעצער". אבער אויך באַיאָרנטע אַרבעטער — טאַטעס פון גרויסע פאַמיליעס — האָבן דאָרט געאַרבעט אין אַ גרוי־סער צאָל. די פאַבריק האָט זיך געפונען ווייט הונטערן שטאָט, קעגן יידישן בית־עולם. קיין פאַסיקערן סימבאָלישן אָרט

האָט דער מלאך־המות אַליין נישט געקאָנט אויסקלייבן פאַר׳ן קבר פון די יונגע לעבנס — פאַר די אַרבעטער פון דער דאָזיקער פאַבריק.

פאַרסמט פון די שוועבל־גאַזן, האָבן די אַרבעטער גע־האַט געלע אָפּגעצערטע געזיכטער מיטן ספּעציפישן אויסזען פון די זאַקסעם „אַרבעטער". דער מלאך־המות האָט דאָרט אין פאַרלויף פון יאָרן געהאַט ווו צוצוליייגן אַ האַנט... און די פאַמיליע זאַקס — די רייכסטע אין שטאָט—וואָס אַריינ־צולייגן אין די קעשענעס....

אַז עס האָבן זיך אָנגעהויבן גרינדן די „קאַסעס" און שפּעטער — די עקאָנאָמישע שטרייקן פון די יידישע אַר־בעטער, האָבן זיי זיך אַריבערגעוואָרפן אויך אויף זאַקסעס פאַבריק. די שטרייקן אין דער דאָזיקער פאַבריק פלעגן זיך פאַרציען אויף לאַנגע וואָכן. זיי זענען אַלעמאָל געווען באַ־גלייט מיט אַרעסטן, פאַרשיקונג אין קאַלטן סיביר אויף לאַנגע יאָרן. פאַר יענער צייט זענען דאָס געווען אַלץ נאַ־טירלעכע זאַכן, און זיי האָבן קיינמאָל נישט געבראָכן דעם מוט ביי די אַרבעטער. די גרעסטע פּלאָג בעת די שטרייקן איז אָבער געווען — די שטרייקברעכעריי.

די אַרבעט אין דער פאַבריק איז געווען פאַרהעלטנישמעסיק אַ פּרימיטיווע. די הויפּט־ראָל ביי דער אַרבעט האָבן געשפּילט די אַזוי גערופענע מייסטערס — די מער קוואַלי־פיצירטע אַרבעטער, וועלכע האָבן אָנגעפירט מיט דער אַר־בעט אין באַזונדערע אָפּטיילונגען. אָט פון דעם שיכט פלעגן זיך רעקרוטירן די שטרייקברעכער. מיט דער הילף פון פריש־ווערבירטע יידישע און קריסטלעכע מיידלעך, וועלכע מ׳האָט אין פאַרלויף פון אַ קורצער צייט געקאָנט איינאיבן אין דער פּרימיטיווער אַרבעט, האָט די אַדמיניסטראַציע געקאָנט שאַפן אַן איינדרוק, אַז די פאַבריק גייט.

די אַרבעט פון טייל מייסטערס מיט דער קליינער צאָל געדונגענע שטרייקברעכער האָט, פאַרשטייט זיך, נישט גע־

קאָנט פאַרבייטן בעתן שטרייק די הונדערטער איינגעאיבטע, שטענדיקע אַרבעטער. דעם מאַטעריעלן עפעקט פון שטרייק האָט עס שטערן נישט געקאָנט, אָבער דער אַדמיניסטראַציע פון פאַבריק איז דאָ געגאַנגען אין מאָראַלישן דרוק אויף די שטרייקנדיקע. אויך די „אָרגאַניזאַציע" האָט ריכטיק אָפּגעשאַצט דעם דאָזיקן מאָראַלישן דרוק פון דער שטרייקברעכעריי, און האָט געפירט קעגן דער דאָזיקער פּלאָג אַ האַרטנעקיקן, שווערן קאַמף.

איין שטרייק אַזאַ האָט זיך געצויגן אַ האַלבן ווינטער. דאָס איז געווען אַ שווערער געראַנגל פון צוויי נישט־גלייכע כחות. די אַרבעטער זענען געווען אויסגעשעפּט; הונגער האָט געהערשט אין זייערע שטיבער, — פאַרצווייפלונג איז געווען זייער געמיט. נאָך עטלעכע טעג שטרייק האָבן זיך אַ טייל פון די מייסטערס איינגעבראָכן. מיט דער הילף פון פריש־ווערבירטע אַרבעטער האָבן זיי געלאָזט אין גאַנג עטלעכע אָפּטיילונגען פון דער פאַבריק.

די „אָרגאַניזאַציע" האָט אויסגעטיילט אַ ספּעציעלע גרופּע אַרבעטער, וועלכע האָבן געדאַרפט שטערן די מייסטער - שטרייקברעכער אָנצופירן די אַרבעט. אויך איך בין געווען אין דער דאָזיקער גרופּע.

עס פאַרשטייט זיך, אַז די שטרייקברעכער צו הילף האָט די פאַבריק־אַדמיניסטראַציע זיך גענומען פּאָליציי. כדי זיי זאָלן נישט באַפאַלן ווערן פון די שטרייקנדיקע, האָט די פּאָליציי געפירט די שטרייקברעכער צו דער אַרבעט פיר — פינף אַזייגער פאַרטאָג. פון וווינונג צו וווינונג פלעגט די פּאָליציי איינציקווייז זיי צוזאַמענקלייבן און, ווי אַרעסטאַנטן אַלעמען צוזאַמען פירן אין פינסטערן פאַרטאָג צו זייער שטרייקברעכערישער אַרבעט.

שפּעט ביי נאַכט, קיינער זאָל אונז נישט באַמערקן, פלעגן מיר עטלעכע צענדליק מאַן איינציקווייז צוזאַמענקלייבן זיך אין איינער פון די געהיימע דירות אויף די „פלע־

צער" און אָפּוואַרטן די באַשטימטע שעה אַרויסצוגיין אויף „פּאַטרול". נישט קיין אויסגעשלאָפענע, פאַרמאַטערטע פון וואַלגערן זיך אַ גאַנצע נאַכט אויף דער פּאָדלאָגע, פלעגן מיר אין פראָסטיקן פאַרטאָג, ציטערנדיק פאַר קעלט, אַרויסלאָזן זיך אויף די פּוסטע גאַסן פון די „פּלעצער". נישט געווען דער פאַרטאָג, עס זאָלן זיך דאָרט נישט אָפּשפּילן די אַכזריותדיקע אָנפאַלן אויף די שטרייקבּרעכער מיט זייערע פּאָליציייאישע היטער. צו אונזער דרייסטקייט איז נישט געווען קיין גלייכן. אָנגעטון אין באַקוועמע „קורטקעס", אין לייכטע שטיוול, פלעגן מיר פּלוצלינג אַרויסשפּרינגען פון אונזערע באַהעלטענישן, און מיט שטיינער, שטעקנס און אייזנס שלאָגן אָן רחמנות. די באַיאָרנטע „גאָראָדאָוויע" (פּאָליציאַנטן) — אָנגעפּעלצט אין לאַנגע, גראָבע פוטערס, אַרומבּונדן מיט „באַשליקן", — איז געווען שווער אַן עצה צו געבּן זיך מיט אונז, יונגע, פלינקע חברה. מיט אונזערע דרייסטע אָנפאַלן האָבן מיר אַרויפגעוואָרפן אויף זיי אַ מורא. אין שטאָט האָבן זיך פאַרשפּרייט לעגענדעס וועגן אונזער צאָל, וועגן אונזער גבורה, וועגן געהיימנישפולע באַהעלטענישן אונזערע און דאָס גלייכן. אָפט האָט די פּאָליציי געביטן דעם מאַרשרוט, געטוישט די צייט פון פירן די שטרייקבּרעכער. מיר פלעגן דאַן אין ברענענדיקן פראָסט אומזיסט אָפּוואַרטן אין אונזערע באַהעלטענישן גאַנצע שעהן. נישט איינער פון אונז איז דאַן אַוועקגעגאַנגען מיט אָפּגעפרוירענע גלידער. אויך איך האָב אין איינער אַזאַ נאַכט אָפּגעפרוירן די גראָבע פינגער פון בּיידע פיס, און אָפּגעלעגן אין בעט עטלעכע טעג.

אַזוי האָט זיך דער ביטערער געראַנגל געצויגן אַ וואָך נאָך אַ וואָך.

איינמאָל האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז איינער פון שעדלעכע שטרייקבּרעכער אַרבּעט ביינאַכט, און אַז אַרום צען אַזייגער פרי גייט ער אַלע טאָג אין בית־מדרש דאַוונען.

באַפאַלן וועמען אין מיטן טאָג — איז געווען אַ ריזיקע: דער בית־מדרש געפינט זיך אויף אַ מאַרק, וועלכער איז אין דער שעה פול מיט פויערים. די גאַסן זענען דאָרט — אַזוי ווי אין גאַנץ שטאָט — גלייכע, ברייטע; צוליבן שטרייק, פעלט אויף די גאַסן קיין פּאָליציי אויך נישט אויס. פונדעסטוועגן האָבן מיר אין צווייען — איך און עלקע „גאַיאַסער", אויך אַ סטאָליער־אַרבעטער, זיך אונטערגענומען דעם שטרייקברעכער צו מאַכן אומשעדלעך.

עטלעכע טעג בסדר האָבן מיר אים אָפּגעהיט, און אַלץ נישט געפונען די פּאַסיקע געלעגנהייט אים צו באַפאַלן. ביז איינמאָל האָט זיך אַזאַ געלעגנהייט געמאַכט, און מיר האָבן אים אכזריותדיק צעשלאָגן. עס איז געוואָרן אַ גערוואַלד, אַ פּיפּעריי פון דער פּאָליציי, און אַ האַלבער מאַרק האָט זיך געלאָזן לויפן אונדז פאַרהאַלטן.

ווו האָט זיך ביי אונדז גענומען מוט צו מאַכן זיך אַ וועג, ווו האָבן מיר גענומען כח אויסצוהאַלטן בעתן לויפן עטלעכע גאַסן, איז נישט צו פאַרשטיין. צום גליק האָבן מיר באַוויזן אַריינצולויפן אין אַ הויף, ווו עס האָט זיך געפונען אַ סטאָלעריי־וואַרשטאַט. די אַרבעטער האָבן אונדז אויף אַ קונציקן אויפן פאַרשטעקט אויף אַ בוידעם און דערנאָך איינגערעדט אונזערע פאַרפאָלגער, אַז מיר זענען אַריבערגעשפּרונגען איבערן פּאַרקן. אויפן בוידעם זענען מיר אָפּגעלעגן ביז פאַרנאַכט. אַראָפּקריכן פון בוידעם האָב איך שוין נישט געקאָנט, ווייל די פיס האָבן מיר נישט געדינט. די אָדערן אויף די פיס זענען געווען געוואַלדיק אָנגעבלאָזן און אין די פּאַכוועס האָב איך געפילט אַ שווערן, טעמפּן ווייטאָג. עטלעכע טעג נאָכדעם האָב איך זיך נישט געקאָנט באַוועגן.

די שטאָט איז געוואָרן געוואַלדיק אויפגערודערט. מען האָט דערציילט, אַז באַפאַלער זענען געווען עטלעכע צענט־

ליס; אַז זיי זענען פאַרשוווּנדן געוואָרן אונטער די הענט; אַז די אָנפאַלער האָבן געטראָגן מאַסקעס, און ענלעכע לע־גענדעס פון דער צעשפּילטער, צעשראָקענער פאַנטאַזיע. דער צעשלאָגענער איז דערנאָך געלעגן שווער קראַנק עט־לעכע וואָכן.

מיט יאָרן שפּעטער, ווען איך בין שוין אין דווינסק נישט געווען, האָב איך זיך דערוווּסט, אַז דער געשלאָגענע־ער איז שפּעטער געוואָרן אַ געטרייער, איבערגעגעבענער בונ־דיסט. ער האָט אַ סך מיטגעהאָלפן אין דער סאָציאַליסטי־שער אַרבעט צווישן „זאַקסעס אַרבעטער".

אין דערוועקן ביי אים דאָס קלאַסן - באַוווּסטזיין האָט זיכער דער דעמאָלטיקער טרויעריקער, ברוטאַלער אַקט קיין ראָלע נישט געשפּילט. דאָ האָבן געווירקט אַ סך אַנדערע מער איבערצייגנדיקע, מער ווירקזאַמערע, אפשר מער ווייַ־טאָגדיקע אומשטענדן — די אומשטענדן, וועלכע ווירקן אין קאַמף צווישן קלאַסן.

צי האָט ער זיך ווען דערוווּסט, ווער עס איז אים דאַן אַזוי אַכזריותדיק באַפאַלן?

באַגעגנט מיט אים האָב איך זיך שוין מער קיינמאָל נישט.

ז. שפייער (זונדל קנאָפּן-מאַכער)

איינער פון די ערשטע אַרבעטער-פּראָפּאַגאַנדיסטן
אין דווינסק.

אומלעגאלע ביבליאָטעקן פון לעגאַלער ליטעראַטור

אין יענע צייטן זענען נאָך נישט געווען קיין פּריוואַטע אָדער געזעלשאַפטלעכע ביבליאָטעקן פון יידישע ביכער. געשטילט דעם דורשט פון יידישן לייענער האָבן דאָן די „פּאַקנטרעגער", וועלכע פלעגן פאַר 2 קאָפּיקעס אויסבאָרגן אויף שבת א דין ביכעלע — א קליינעם טייל פון א „העכסט - אינטערעסאַנטן און שפּאַנענדיקן ראָמאַן" פון שמ"ר אָדער בלאָשטיין. די דאָזיקע ראָמאַנען האָבן זיך געדרוקט בויגנווייז, און דער אָרעמער לייענער פלעגט נעבעך א גאַנצע וואָך אָנשטרענגען זיין פאַנטאַזיע צו טרעפן, וואָס איז געוואָרן מיט דער אידעאַלער פּרינצעסין, אָדער מיטן אָרעמען דינסט-מיידל, אין וועלכער עס האָט זיך שטערבלעך פאַרליבט א בלאַסער פּרינץ, אָדער א העכסט-געבילדעטער און „נאָבעלער" דאָקטאָר מיטן אויסגעאיידלטן נאָמען מאַרקוס.

דער דאָזיקער מין ליטעראַטור האָט אפילו אויף זיין שטייגער צוגעגרייט דעם באָדן פאַר דער מאָדערנער הייַנטיקער ליטעראַטור, אָבער דעם אויפגעקלערטן אַרבעטער-לייענער האָבן שוין די שפּאַנענדיקע ראָמאַנען מער נישט באַפרידיקט. עס האָט זיך שוין געפאָדערט א ערנסטערע, א מער קינסטלערישע און איבערהויפּט א אויפקלערנדיקע ליטעראַטור.

ווי געזאָגט, זענען דאָן קיין פּריוואַטע אָדער געזעלשאַפטלעכע ביבליאָטעקן מיט יידישע ביכער, בפרט מיט

מאָדערנער ליטעראַטור, נישט געווען. הגם די שיינע ליטע־
ראַטור, ווי אַלץ, וואָס פלעגט דאַן געדרוקט ווערן אין
רוסלאַנד, איז געווען פאַרזעען מיטן קאַזיאָנעם שטעמפּל
„דאָזוואָלענאָ צענזוראָיו" (דערלויבט דורך דער צענזור),
איז דאָך אין יענע צאַרישע צייטן געווען פאַרבאָטן צו
האַלטן אַ גרעסערע צאָל ביכער אין איין אָרט. דאָס איז
פון די צאַרישע דינער באַטראַכט געוואָרן ווי אַ געפאַר פאַר
דער מלוכה, און נישט איין יידישער אַרבעטער איז פאַר
אַזאַ „פאַרברעכן" באַשטראָפט און פאַרשיקט געוואָרן אין
די ווייסטעניש פון קאַלטן סיביר.

דעריבער האָט זיך ביי יעדער „פאַכאָוועד קאַסע"
אויסגעבילדעט אַן אייגענע אומלעגאַלע ביבליאָטעק פון
לעגאַלע ביכער, מיט איר באַזונדערן ביבליאָטעקאַר. חוץ
די פאַכאָווע ביבליאָטעקן האָט עקזיסטירט אַ צענטראַלע
ביבליאָטעק, וועלכע פלעגט איינקויפן נייע ביכער, צעטיילן
זיי און טוישן צווישן די פאַכאָווע ביבליאָטעקן. מיט דער
צענטראַלער ביבליאָטעק האָט אָנגעפירט אַ ספּעציעלער
ביבליאָטעקאַר, וועלכער איז באַזונדער געווען פאַרקאָנספּי־
רירט. פון אים האָבן נאָר געוווסט די איינצלנע ביבליאָטע־
קאַרן און די גאָר נאָענטע מענטשן פון דער אָרגאַניזאַציע.
אָבער נישט געקוקט אויף דער אומלעגאַלער עקזיסטענץ,
האָבן די ביבליאָטעקאַרן פונקציאָנירט אויסגעצייכנט און
דערפילט זייער אויפגאַבע אויפן בעסטן אופן.

דאָס פאַרטיילן און טוישן די ביכער פלעגט פאָרקומען
בעיקר אויפן אַלטן בולוואַר־ עטלעכע אָוונטן אין וואָך.
אָבער מ'האָט אויסגענוצט אויך אַנדערע ערטער: שבת און
יום־טוב אינדערפרי פלעגט דאָס פאָרקומען אויפן ברייטן
הויף פון דער גרויסער שול; ווינטער־צייט אויף דער „גאַ־
ליאָרקע" אין שטאָטישן, רוסישן טעאַטער, און פאַר גאָר

נאַענטע, וועמען מען האָט געקאַנט אַנטרויען, ביים ביבליאָ־טעקאַר אין שטוב גופא.

ביים טוישן די ביכער פלעגט דער ביבליאָטעקאַר, וועל־כער איז געווען אַלעמאָל אַ באַלעזענער, אויספרעגן, וואָס מען האָט פאַרשטאַנען און ווי אַזוי מען האָט פאַרשטאַנען דאָס געלייענטע. אין יעדן ווערק פון מחבר האָט מען דאַן אַריינגעלייגט אַ באַזונדער מיין. אפילו אין גאַנץ דורכ־שניטלעכע פרימיטיווע ווערק, וועלכע דער ניי־ווערבירטער פלעגט צו ערשט באַקומען, האָט מען אַריינגעלייגט אַ באַ־שטימטן אינהאַלט — אַ אינהאַלט, וואָס מען האָט געוואָלט, עס זאָל זיך אינם ווערק געפינען און וואָס נישט אַלע מאָל האָט דאָס ווערק אַזאַ געהאַט.

„וואָס האָט דער מחבר געמיינט מיט דעם צו זאָגן?״ — איז געווען די סטערעאָטיפּישע פראַגע ביים לייענער. ווייל מען האָט זיך גאַרנישט געקאָנט פאָרשטעלן דער מחבר זאָל נישט האָבן קיין מיין ביים שרייבן. וואָרום אויב נישט — צו וואָס דאַרף מען שרייבן? דאָס לייענען דאַרף דאָך אויפקלערן, אויסבילדן, און געוווסט האָט מען, אַז נישט אַלץ. וואָס דער מחבר האָט צו זאָגן און נישט אַלץ, וואָס ער וויל זאָגן — קען ער זאָגן; ווייל אַלע האָבן געוווסט, וואָס דאָס הייסט „דאָזוואָלענאָ צענזוראָיו״. האָט מען דעריבער געזוכט געדאַנקען צווישן די שורות, אויב מען האָט זיי נישט געפונען אין די שורות גופא.

אויף וויפל איך קען זיך אַצינד דערמאָנען, זענען דאַן געווען אין גרויסן אומגאַנג די אַמעריקאַנער איבערגעזעצטע ווערק פון זשול ווערן — „אַ רייזע אַרום דער וועלט אין 80 טעג״, „קינדער פון קאַפּיטאַן גראַנט״ און אַנדערע טע־כנעבוימס איבערזעצונגען פון אַמעריקע; איבערזעצונגען פון לעוו טאָלסטאָי — ווי „אַננאַ קאַרענינאַ״, און איבער־הויפּט „איוואַן דער נאַר״. זייער פּאָפּולער זענען דאַן געווע:

צוויי קליינע דערציילונגען פון אַרבעטער־לעבן פון דוד פינסקי, געבונדן אין איין ביכעלע אונטערן נאָמען — „דראַבקין און יום־כּיפּור"; אַ דערציילונג פון מאַריאַ קאָנאָפּניצקאַ — „רויך"; דערציילונגען פון מרדכי ספּעקטאָר, דינעזאָן, רייזין און אַ גרויסע צאָל בראָשורן מיט אַ פילאָזאָפיש, אַנטירעליגיעזן אינהאַלט פון פייגענבוים; „די גאָטהייט" פון הערמאַלין (איך בין נישט זיכער, צי די ווערק פון די לעצטע צוויי האָבן געהערט צו די ביכער פון די לעגאַלע ביבליאָטעקן).

צו רעליגיעזע און פילאָזאָפישע פראַגן האָט דער דעמאָלטיקער יונגער דור געהאַט אַ באַזונדערע נייגונג, און דעריבער האָבן די ביכער מיט אַזאַ אינהאַלט געהאַט גרויס דערפאָלג. באַזונדערס האָט מען זיך אָפּגעגעבן מיט דער פראַגע פון „הידיעה והבחירה" (וויסן און ווילן).

אָבער גאָר אַ גרויסן אָרט האָבן פאַרנומען די באַוווסטע יום־טוב־בלעטלעך פון י. ל. פּרץ. די דאָזיקע בלעטלעך, מיט זייער געזעלשאַפטלעכן צוגאַנג צו יידישע און אַלגעמיינע פּראָבלעמען, האָבן געשפּילט אַן אויסערסט וויכטיקע ראָלע אין אויסבילדן די ערשטע קאַדרן פון די באַוווסטזיניקע און אינטעליגענטע אַרבעטער, וועלכע האָבן זיך דערצויגן אויף דער יידישער שפּראַך.

מענדעלעס „קליאַטשע", „פישקע דער קרומער" און „מסעות בנימין השלישי" פלעגט מען לייענען און איבערלייענען, אַריינטייטשן און אַריינקאָמענטירן וויפיל עס האָט זיך נאָר געלאָזט.

די „ווינטער אָוונטן" פון חיה זעלדעס (אַ. ליטוואַק) און רובאַקינס פּאָפּולערע בראָשורן אין איבערזעצונג האָבן געלייגט דעם גרונד־שטיין פאַר די באַגריפן פון נאַטורוויסנשאַפט, צו וועלכע דער יונגער דור האָט זיך געריסן מיט גרויס דורשט.

זייער אָנגעלייגט זעגען געווען די ביכלעך די „זיידע צייט" און „מעשה־בראשית".

שפּעטער צו האָבן מיר שוין באַקומען צו לייענען אויך אומלעגאַלע ליטעראַטור.

* * *

אַלע שבת פרי פלעגן מיר אַ גרופּע יונגע סטאָליער־אַרבעטער צוזאַמענקלייבן זיך אויף אַ „קרוזשאָק" (קרייז). אויפן קרייז פלעגט אַ יונגער אינטעליגענט פאַרלייענען אונז און אויסטייטשן באַגראַנאָווס „פּאָליטישע עקאָנאָמיע" אָדער אַנדערע ווערק, וואָס אַ געוויינלעכער אַרבעטער האָט עס אַליין פאַרשטיין נישט געקאָנט.

איינמאָל האָט דער לעקטאָר שטאַרק פאַרשפּעטיקט. אונז איז געוואָרן נודנע לאַנג צו זיצן אָן באַשעפטיקונג. איז, ווי געוויינלעך, אַז עס קומען זיך צונויף יונגע געזונ־טע בחורים, וועלכע האָבן נישט ביי וואָס אויסצולאָדן די אָנגעקליבענע ענערגיע — הויבט מען אָן שטיפן: מען שטופּט זיך, מען ראַנגלט זיך און מען באַרימט זיך איינער פאַרן צווייטן מיט די האַרטע מוסקולן אויף די אָרעמס. האָט מען אַזוי אַרומגערודערט אַ געוויסע צייט, ביז דאָס האָט אויך דערעסן.

צופעליק האָט זיך ביי איינעם פון אונז געפונען אַן עקזעמפּליאַר פון אויסלענדישן בונדישן זשורנאַל „דער יידישער אַרבעטער". האָבן מיר באַשלאָסן אויסצוקלייבן אַן אַרטיקל פון דאָזיקן זשורנאַל, און אַליין זיך אין דעם „ראַזביעראַיען" (פונאַנדערקלייבן). פאַרשוויצטע און פאַרמאַטערטע פון שטיפן, האָבן מיר זיך אויסגעזעצט, אויסגעלייגט — ווער ווו עס האָט געקאָנט, און גענומען זוכן, וואָס פאַרצולייענען. אַרטיקלען מיט האַרבע נעמען האָבן מיר אויסגעמיטן. מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט אויף דער לעבנס־באַשרייבונג פונם באַוווסטן רוסישן רעוואָ־לוציאָנער טשערנישעווסקי, וואָס איז געווען אָפּגעדרוקט אין

דעם דאָזיקן זשורנאַל. עס האָט זיך דאָרטן דערציילט וועגן טשערנישעווסקיס אידייען, וועגן זיין קאַמף קעגן צאַריזם, וועגן דעם, ווי אַזוי די צאַרישע משרתים האָבן אים פאַר־פאָלגט און געפייניקט; וועגן זיין לעבן אין קאַלטן, ווייטן סיביר; וועגן זיינע גרויסע ליידן און וועגן זיין טויט.

ביי די ערשטע שורות האָט אין צימער נאָך געהערשט די יונגע שטיפערישע אַטמאָספער: שטילערהייט האָט נאָך עמיצער געכאַפּט אַ „בענטש" אין פּלייצע, אַ „זעץ" אין אין קני, אַ „שטורק" אין זייט און אַנדערע אומגעלומפּער־טע אויסדריקן פוןווילדע שטיפערייען ביי דער אַרבעטער־יוגנט. עס איז געווען טומלדיק און היציק. אָבער וואָס ווייַ־טער איז געוואָרן אַלץ רויקער. די באַשרייבונג וועגן טשער־נישעווסקי איז, אַפּנים, געמאַכט געווען מיט האַרץ, מיט גע־פיל, די ווערטער זענען אַריינגעדרונגען טיף אין דער נשמה. אין צימער איז געוואָרן שטיל. אין דער ציטערנדיקער ספּאַז־מירטער שטים פונם פאָרלייענער האָט זיך געפילט אויפרעגונג. אַלע זענען מיר געוואָרן דורכגעדרונגען מיט גרויס מיטגע־פיל צום געפייניקטן און פאַרפאָלגטן אידעאַלן רעוואָלוציאָ־נער. אין ברוסט איז געוואַקסן אַ שנאה, אַ קללה צו זיינע פאַרפאָלגער.

עמיצער פון אונז האָט פּלוצלינג אָנגעהויבן עפּעס מאָדנע ציען מיט דער נאָז — נאָך אים אַ צווייטער, אַ דריטער, ביז אַלע האָבן מיר זיך צעוויינט אויפן קול, ווי קליינע קינדער. מיר האָבן זיך געשעמט צו קוקן איינער אויפן צווייטן. איינגעגראָבן דעם פּנים, האָט יעדער געוויינט אין זיין באַזונדער ווינקל. דאָס איז געווען אַ היסטעריש גע־וויין, וואָס איז געקומען פון צערודערטע הערצער, פון טיף אויפגעבראַזטע געפילן.

אַזוי האָט עס געדויערט אַ היפּשע צייט, ביז עמיצער האָט מיט אַ פאַרשטיקטן קול אויסגעשריגן איינע פון די דווינסקער קללות: „אַ כאָלעריע זאָל זיי טרעפן!!!".

צעגאנגען איז מען זיך שטילערהייט מיט אראפּגעלאָזטע בליקן און מיט געשוואָלענע, רויטע נעז פון וויינען.

צי אונז איז געווען א שאָד, וואָס דער לעקטאָר איז יענעם פרימאָרגן נישט געקומען? איך מיין, אז נישט...

אין צוזאמענהאנג מיט די אומלעגאלע ביבליאָטעקן פון לעגאלע ליטעראַטור ווילט זיך מיר שילדערן די געשטאלט פון אונזער פאַכאָוון ביבליאָטעקאר — חבר יאָקע „מיט דער פּיפּע".

יאַקע „מיט דער פּייפּע"

יאַקע האָט זיין צונאָמען באַקומען צוליב דער פּיפּקע, וואָס ער פלעגט זי נישט אַרויסלאָזן פון מויל א גאַנצן טאָג. א צונאָמען, ווי מען זעט, א כשר־פּאַרדינטער...

יאַקע מיט דער „פּייפּע" האָט געאַרבעט אויף א פאַבריק פון האַרמאָניקעס, וווּ עס זענען דאָן געווען באַשעפטיקט עטלעכע צענטליק יידישע אַרבעטער. א „באַקאַנטער" (אַזוי פלעגט מען דאַן רופן אַן אָרגאַניזירטן אַרבעטער) איז יאַקע געוואָרן נאָך א שטרייק, וואָס די דווינסקער אָרגאַניזאַציע האָט געפירט אין פאַבריק. יאַקע איז געווען אַן על־טערער בחור פון א יאָר דרייסיק; א ברייט־פּלייציקער, מיט א פעך־שוואַרצן קמיץ־בערדל, מיט לאַכעדיקע, א ביסל אַרויסגעשטאַרצטע אויגן, מיט געלבלעכע ווייסלען; א גוט־מוטיקער, מיט א וויץ אויף די ליפּן, אָבער א בייזער און א שטרענגער, ווען מען האָט אים דערצאָרנט; און שטענדיק זויבער געקליידט, וואָס איז פאַר יענע צייטן געווען נישט קיין אָפטע דערשיינונג.

אַלע פאַרנאַכט, ווען די זייטיקע אַלייען פון „אַלטן בולוואַר", ווו די באַוועגונג האָט געהאַט איר בירזשע, פלעגן איינגעהילט ווערן אין נאַכטיקע שאָטנס, האָט יאַקע מיט דער פּייפּע אין מויל, זיך באַוויזן מיט זיין מונטערן טריט. געגאַנגען איז ער איבער די אַלייען מיט אַביסל האַסטיקע טריט, ווי א זייטיקער, און פון צייט צו צייט פלעגט ער פאַרשווינדן ווערן צווישן די געדיכטע קורצע בוימלעך און פלוצלינג אַרויסקומען גאָר פון א צווייטער זייט. גלייך נאָך זיין פאַרשווינדן פלעגט אַמאָל איינער, אַמאָל א צווייטער

יונגער אַרבעטער זיך נאָכשליכן נאָך אים און צוריק אַרויס־קומען אַ צופרידענער, מיט אַ געהיימנישפולער מינע פון אייגעם, וואָס האָט אויסגעפירט אַ וויכטיקע טאַט. און אַזוי פלעגט ער שפּרייזן פון איין אַליע אויף דער צווייטער. זיין צעגליטע „פייפע" האָט זיך באַוויזן אָט דאָ, אָט דאָרט, און פלעגט אין דער טונקלקייט פון דער נאַכט פינקלען און אָפּגלאַנצן אין דער לופט, ווי אַ בלאָנדזשענדיקער שטערן. שטענדיק אין באַגלייטונג פון איינצלנע און גרופּן אַרבעטער, וואָס האָבן פון וויטן נאָכגעקוקט יעדע באַוועגונג זיינע, יעדן ווונק — האָט ער אויסגעזען, ווי אַן אַטאַמאַן פון אַ חברה, וואָס אַט־אָט קלייבט זי זיך אויספירן אַ וויכטיקע און ריזיקאַלישע פאַרשווערונג.

יאַקע האָט אָבער פון קיין פאַרשווערונג נישט געטראַכט. קיין אונטערצינדונג נישט געפּלאַנט — יאַקע האָט געטון פאַר היינטיקער צייט זייער אַ פּראָזאַאישע, אָבער פאַר יענער צייט אַ וויכטיקע און העכסט - ריזיקאַלישע פּאַרטיי־אַרבעט: יאַקע האָט אומלעגאַל געטיילט און פאַרשפּרייט צווישן אַרבעטער בשרע, לעגאַלע ליטעראַטור.

יאַקע „מיט דער פייפע" איז דאָס געווען דער ביבליאָטעקאַר פון אָט דער אומלעגאַל־לעגאַלער ביבליאָטעק אין דווינסק.

שווער זיך פאַרצושטעלן אַ מער־צוגעפּאַסטן, אַ מער־איבערגעגעבענעם מענטש פאַר דער דאָזיקער אַרבעט, ווי דאָס איז געווען יאַקע. דער סקלאַד ביכער האָט זיך געפונען טאַקע ביי אים אין צימער, אין אַ הילצערנעם קאַסטן. פאַר דער באַלעבאָסטע פון דער דירה האָט עס געהייסן, אַז יאַקע פאַרנעמט זיך מיט איינבינדעריי. און ווירקלעך, נאָכן פאַר־טיילן די פרישע און אָפּנעמען די אויסגעלייענטע ביכלעך, פלעגט יאַקע שפּעט אין אָוונט, נאָך אַ שווערן טאָג אַרבעט אויף דער פאַבריק אַ פּאַרמאַטערטער און אָנגעשטרענגטער קומען אַהיים פון דער בירזשע און מיט ליבע און זאָרג טאַקע

פארנעמען זיך מיטן איינבינדן נייע ביכלעך, אויסגלייכן די צעקנייטשטע בלעטלעך פון די אלטע, צוקלעבן די ארויס־געריסענע טאוולען, צונייען די צעשאטענע רוקנס און אנ־גרייטן א פרישן טראנספארט ביכלעך אויף מארגנדיקן אוונט. עס האט, דאכט זיך, קיינער נישט געוווסט, ווו יאקע נעמט אויף דעם צייט און געלט. דאס פלעגט אלץ געמאכט ווערן שטיל, אן פרעטענזיעס צו ווענמען נישט איז, וואס מען העלפט אים נישט; שטענדיק מיט א שמייכל, א צופרידע־נער, וואס „דאס געשעפט גייט גוט", פלעגט ער אוונט און אוונט, מיט דער פייפע צווישן די ציין, זיך ווייזן אויף דער בירזשע און טון זיין שליחות.

ברענגען די ביכער אויף דער בירזשע און אויסמיידן די אויגן פון א שפיאן איז שוין געווען א קונסט. יאקע פלעגט זיי ארומפאקן ארום זיך אין א ספעציעלער וועסט; אנשטאפן זיי אין די גרויסע טיפע קעשענעס פון זיין ברייטן מאנטל, וואס ער פלעגט צו דעם טראגן; ארויסגעהאלפן האט אים אויך די דיקלעכע פיגור זיינע און זיין סאלידער געזעצטער אויסזען. אבער נאך מער קונסט איז געווען צו ווייסן און געדענקען, אין וועלכער קעשענע עס ליגט דאס, אדער יענץ ביכל. מען האט אין דער פינסטער געדארפט טרעפן און געבן יעדן אזא בוך, וואס פאר אים פאסט. יאקע איז געווען נישט בלויז א טעכנישער פארשפרייטער. זייענדיק באהאוונט אין דער דעמאלטיקער ליטעראטור, האט ער אויסגעצייכנט פארשטאנען, ווי מיט צוויי־דריי קורצע פראגן ארויסבאקומען פון לעזער, צי ער האט דאס געלייענטע ביכל פארשטאנען און וואס ער האט פארשטא־נען. צו זענען שוין פאר דעם דאזיקן ארבעטער ־ לייענער פאסיק אזעלכע ביכלעך, ווי די „ווינטער־אוונטן", אדער „זיידע־צייט", „א רייזע ארום דער וועלט", אדער „דראבקין און יום־כפור", געשלאגן א טאטן", אדער „דאס שטריימל", די „יום־טוב־בלעטלעך", אדער „די קליאטשע",

„יאָסעלע‟, אָדער „אבן־נגף‟, „איוואַן דער נאַר‟, אָדער „דער סאַוועסט איז פאַרפאַלן‟, „דער פאַרקויפטער אַפּע־טיט‟, „אויפן דעק פון ים‟ און אַנדערע טענענבוימס אי־בערזעצונגען.

יאַקע איז געווען אַ מדריך, אַ וועג־ווייזער און דער־ציער. אין דער פינסטער האָט יאַקע תּמיד געטראָפן, וואָס פאַרא ביכל ער האַלט אין האַנט. ווי אַ מוטער, דערקענט אין דער פינסטער יעדן פון אירע צווילינג־קינדער לויט געהיימע אין נאָר פאַר איר פאַרשטענדלעכע סימנים, אַזוי האָט יאַקע דערקענט יעדעם ביכל לויט זיין גרויס, נאָך דער אָפּגענוצטער ווייכקייט, לויט די אַרומגעהאַקטע און פאַר־בויגענע ווינקלען פון די טאָוולען, לויט דער גרעב פונם פּאַפּיר און אַנדערע, נאָר אים באַוווּסטע סימנים.

צווישן נאָענטע פלעגט ער זיך קלאָגן מיט ווייטאָג אין שמים, אַז דער עולם שאַנעוועט נישט די ביכער, גיט זיי אָפּ איינגעשמוצטע און צעקנייטשטע. און טאָמער האָט פּאַסירט, אַז אַן אַרבעטער האָט צוריק נישט געבראַכט דאָס גענומענע ביכל, ווייל דער טאַטע האָט דאָס „טריף־פּסול‟ אַריינגעוואָרפן אין פייער, איז זיין צער גאָר געווען גרויס: ווו וועט ער נעמען געלט אָפּצוקויפן אַזאַ גוט ביכל? די אָר־גאַניזאַציע גיט דאָך אים אויף דער ביבליאָטעק אַזוי ווייניק מיטלען. די פינף־קאָפּיקענער צאָלן די לייענער אויך זייער שוואַך, און לייענער ווערן וואָס אַמאָל מערער און מערער; אַ סך ביכלעך זענען שוין צעשאָטן און צעריסן — וואָס וועט זיין מיט דער ביבליאָטעק?...

דאָס איז אָבער געווען בלויז זיך אָפּגערעדט פון האַרצן. אַלע האָבן געוווּסט, אַז יאַקע וועט זיך אַן עצה געבן. און טאַקע — אונטער דער געניטער האַנט פון יאַקען איז די ביבליאָטעק, נישט געקוקט אויף אַלע שוועריקייטן, געוואַקסן און זיך גוט אַנטוויקלט. ווי אַ טרייער לערער און דערציער, האָט יאַקע געטראָגן וויסן און ליכט אין די שאַטנדיקע

אליען פון „אלטן בולוואר", פון וואנען הונדערטער און הונדערטער יונגע יידישע ארבעטער, דורשטיק נאך אויפקלערונג און קולטור, האבן דאס ליכט אריבערגעטראגן אין זייערע טונקעלע געצעלטן, באשיינט זייער פינסטער און נעבעכדיק לעבן, געוויזן און באלויכטן זייער קאמפס־וועג צו א ניי בעסער לעבן.

ווען די מויערן פון צארישן יריחו האבן זיך גענומען ברעכן, האבן זיך אויך גענומען ענדערן און ברעכן די אלטע פארמען פון אויפקלערונג און קאמף אין דער יידישער ארבעטער־באוועגונג: עס זענען אויפגעקומען פריוואטע לעגאלע ביבליאטעקן, וועלכע האבן אין א ברייטערן פארנעם געטון אפן יענע ארבעט, וואס מיט א פאר יאר צוריק האט זיך פאר איר מוסר־נפש געוועז יאקע „מיט דער פייפע".

הגם עס האבן נאך דא און דארט, ביי איינצלנע פאכן עקזיסטירט קלענערע ביבליאטעקן פון לעגאלע ביכער, אבער קיין גרויסע ראלע אין דער באוועגונג האבן זיי שוין נישט געשפילט. יאקע איז דערנאך א געוויסע צייט געווען מיטגליד אין דער פאך־סכאדקע, אבער ווי עס ווייזט אויס, האט ער זיך צו קיין אנדער ארבעט נישט געקאנט צופאסן, און ווי א מענטש, וואס האט שטיל זיינס אפגעטון, האט ער שטיל און אומבאמערקט זיך באזייטיקט פון אקטיווער ארבעט אין דער דווינסקער ארגאניזאציע. ארום 1903 צו 1904 האט ער חתונה געהאט מיט א טאכטער פון א פרומער משפחה און האט, דאכט זיך, אנגעהויבן פירן א לעבן פון א דורכשניטלעכן דווינסקער איינוווינער.

ביים טרעפן זיך די ערשטע צייטן מיט אמאליקע חברים, ביים דערמאנען זיך וועגן אלטע טוער און אלטער ארבעט פלעגן זיינע אויפגעשטארצטע אויגן אויפשיינען, און מיט א פארחלומטן זיפץ פלעגט ער ארויסזאגן: „אזוי־אזוי, גוטער ברודער! געווען א מאל א צייט". און די

„פּיפּע" זיינע פּלענט ווייטער אויפגליען אין זיין מויל און באַלויכטן זיין אַזוי גוט באַקאַנט פּנים.

אַזעלכע, ווי יאַקע, וואָס האָבן ביי די געענדערטע קאַמפּס־פאָרמען נישט געפונען זייער פּלאַץ, זענען אין דער באַוועגונג געווען אַ סך. ווי געוויקסן, וואָס וואַקסן נאָר אין אַ באַשטימטער אַטמאָספער, האָבן זיי ביי דער געענדערטער אַטמאָספער נישט געקאָנט אויסהאַלטן און זענען פון דער באַוועגונג אַוועק.

אָבער מיר, די פאַרבליבענע, וועלן אַלעמאָל מיט פרייד און שטאָלץ דערמאָנען די יאַקעס מיט און אָן די „פּייפעס".

דער רוסישער טעאַטער

פּרייטיק נאָך דער אַרבעט, נאָכן אויסבעזעמען זיך אויף דער אויבערשטער שוויץ־באַנק פון באָד, פלעגט מען אין גרויס איילעניש אַראָפּשלינגען די שיטערע לאָקשן מיט קאַרטאָפל — די טראַדיציאָנעלע שפּייז פון פּרייטיק־צונאַכטיקן מאָלצייט, און מיט אומגעדולד זיך לאָזן אין רוסישן טעאַטער*). דער טעאַטער האָט זיך געפונען אין צווייטן ברעג שטאָט, ווייט פון די „פּלעצער" — פון דעם טייל שטאָט, וווּ עס האָט געוווינט דער רוב אַרבעטער און אָרעמקייט. די גאַסן פון די „פּלעצער" זענען געווען כמעט ווי נישט באַלויכטן, פלעגט מען זיך דעריבער צוזאַמענקלייבן און גיין גרופּנווייז. די געביידע פון טעאַטער איז געווען אַ קליין רויט־געפאַרבט מויערל, וואָס האָט זיך מיט קיין זאַך נישט אויסגעטיילט פון אַנדערע געביידעס אין יענעם טייל שטאָט, וווּ דאָס טעאַטער האָט זיך געפונען.

---

*) פון קיין יידיש טעאַטער, חוץ די פּורים־שפּילערייען, וועלכע זענען דאַן געווען זייער אָנגענומען, האָט מען אין דווינסק נאָך נישט געוווּסט. די אַרטיסטן פון די פּורים־טרופּעס זענען אין גרעסטן טייל באַשטאַנען פון מאַלער־אַרבעטער, וועלכע פלעגן אַ גאַנצן ווינטער, ווען קיין אַרבעט איז נישט געווען, האָבן גענוג צייט איינצושטודירן די ראָלן און איינזינגען די „הארץ"־רייסנדיקע לידער פון „אסתר המלכה", מכירת יוסף און אַנדערע פּיעסן. די פּרויען־ראָלן פלעגן אויך שפּילן מענער מיט „איידעלע" שטימען און „צוגעפּאַסטע" פיגורן.

פדי צו פארכאפן וואס בעסערע ערטער אויף דער „גאַ־ליאַרקע" (גאַלעריע), פלעגט מען קומען אין טעאַטער זייער פרי. אין זאַל איז נאָך געווען האַלב־פינסטער און סומנע שטיל, יעדער שאָרך האָט מאָדנע אָפּגעהילכט מיט געהיימ־נישפולע ווידערקלאַנגען, וואָס פלעגן אַביסל אזוי ווי שרעקן, און צוליב דעם האָט מען אינסטינקטיוו גערעדט שטיל מיט א קליינעם ציטער אין קול. באַלד פלעגט זיך פון א ווינקל נעבן דער סצענע באַווייזן אַ טונקעלע פיגור מיט א ליכט אין האַנט און אָנגעהויבן אָנצינדן די נאַפט־לאָמפּן מיט די רונדע קנויטן, וועלכע האָבן דאַן געטראָגן דעם שטאָלצן נאָמען — „בליץ־לאָמפּן", פון וואָס דער זאַל פלעגט ביסלעכווייז ווערן פאַרצויגן מיט א געלב־רויטלעכן ליכט.

צו ערשט האָט מען ארויסגעזען דעם סצענע־פאָרהאַנג, וואָס איז פון אויבן ביז אונטן געווען באַדעקט מיט אַלערליי קאָלירטע פירמע־אנאָנסן פון פאַרשידענער גרויס. וואָס האָט מען דאָרט נישט געפונען אויף די אַנאָנסן? פּערפומען, שיך, גאַלאַנטערי, לעדער, ברען־האָלץ, שטוב־ווירטשאַפט, שוך־וואַקס, טשעמאָדאַנעס (וואַליזעס) און אַנדערע „קונסט און קולטור"־אַרטיקלען, וואָס פּאַסן זיך פאַר א טעאַטער... דערנאָך פלעגט זיך באַווייזן דער מיליטער־אָרקעסטער מיט די גרויסע מעשענע טרומייטן, און אויף דער „גאַליאַרקע" פלעגט ווערן היימלעך.

אין דער קנאַפער ליכט, וואָס האָט דערגרייכט אויף דער „גאַליאַרקע", האָט מען דערקענט חברים, וועלכע מען האָט פריער אין דער פינסטער נישט ארויסגעזען, מ'פלעגט זיך איבעררופן, שיקן זיך אויפן קול גריסן איינער דעם צווייטן; טיילן זיך מיט „גוטע זאכן", וואָס מען האָט גע־בראַכט פון דערהיים, מכבד זיין איינער דעם אַנדערן מיט „סיעמעטשקעס" און אַנדערע קולטורעלע מאכלים... מיט איין וואָרט, מען האָט זיך געפילט פריי, ווי ביי זיך אינדער־היים. אונטן אין זאַל — אין פּאַרטער און אין די לאָזשעס—

קליבט זיך דערווייל די „בעסערע געזעלשאפט". מען זיצט שטייף איינגעשנורעוועט אין די דעמאָלטיקע גאָרסעטן, און פון צייט צו צייט קוקט מען אַרויף מיט פאַרוואונדערטע בליקן אויף דער „גאַליאָרקע", ווו עס קאָכט, ווי אין אַ קעסל.

מיטאמאָל גיט דער מיליטער - אָרקעסטער אַ זעץ מיט זיינע מעשענע כלים אַ מיליטערישן מאַרש, און אויף דער גאַליאָרקע ווערט נאָך לעבעדיקער: מען שרייט אַריבער דעם אָרקעסטער, מען הויבט זיך אָן איינאָרדענען אויף די הילצערנע פאַרענטשן פון די בענק, כּדי מען זאָל בעסער זעען, ווייל נאָכן צווייטן מאַרש הויבט מען שוין אָן אויסלעשן אַ טייל פון די „בליץ - לאָמפּן", וואָס באַלייכטן דעם זאַל און מען צינדט אָן די „בליץ - לאָמפּן" אויף דער ראַמפּע, וועלכע דאַרפן באַלויכטן די סצענע.

ווען עס דערהערן זיך די דריי קלעפּ — דער סימן, אַז עס דאַרף זיך אויפהויבן דער פאָרהאַנג, ווערט אויף דער גאַליאָרקע שטיל, ווי קיינער וואָלט דאָרט נישט געווען. מיט אַן איינגעהאַלטענעם אָטעם, צוזאַמענגעדרייט אין דרייען. כּדי נישט צעקלאַפּן דעם קאָפּ אָן נידעריקן סופיט, פלעגט מען אויפכאַפּן יעדעס וואָרט פון די אַרטיסטן, הגם מיר, די אַרבעטער, האָבן זעלטן ווער געקענט די רוסישע שפּראַך, און נישט אַלץ פאַרשטאַנען, וואָס די אַרטיסטן האָבן גערעדט. אָבער עס איז גאָר נישט נויטיק געווען צו פאַרשטיין. אַליין דאָס שפּילן האָט געהאַט אַ באַדייטונג, און אַ באַדייטונג אַ באַשטימטע: מיר פלעגן אין דעם אייַנזען אַ רמז פון קאַמף קעגן אָפּגעשטאַנענקייט, קעגן קולטורלאָזיקייט, אַ סימן און אַ סימבאָל פון פאַרייניקן זיך צו אַ נייער קולטור — אַ קולטור, וואָס איז גאָר נישט ענלעך געווען אויף די זיטן און מנהגים פון אונזער סביבה. געוויס וואָלט דאָס דאָ קיינער פון אונז מיט ווערטער פאָרמולירן נישט געקאָנט, אָבער נאָכן אַרויסגיין פון טעאַטער פלעגט מען זיך דערפילן ווי דערהויבן, ווי אָפּגעפרישט. מען פלעגט מיט די

איינדרוקן און איבערלעבונגען פון טעאטער זעטיקן זיך א גאנצע וואך. קוים דערלעבט דעם צווייטן פרייטיק־צו־נאכט — איז מען ווייטער געלאפן אין טעאטער צו זען אפט־מאל די זעלביקע פיעסע, וואס מען האט זי שוין נישט איינמאל געזעען. מען האט שוין געוווסט דעם גאנצן אינ־האלט אויף אויסווייניק, געוווסט ווען עס דארף זיך בא־ווייזן דער אדער יענער ארטיסט, געוווסט וואס ער וועט טון, ווי אזוי ער וועט זיך אויפפירן אויף דער סצענע. דאס האט אבער לגמרי נישט געשטערט ווייטער איבערצו־לעבן פון דאסניי, וואס מען האט איבערגעלעבט ביים ערשטן ספעקטאקל.

קיינע פינסטערע, רעגנדיקע נעכט, שנייען און זאוויע־רוכעס זענען נישט געווען קיין אפהאלט צו לויפן אויף דער „גאליארקע", ווען עס איז נאר געווען 20 קאפיקעס אויף א בילעט. און טאמער האט ווער נישט געהאט, האט שוין חברה געזארגט, ער זאל ארויפגיין: צי דאס איז געמאכט געווארן „זייצעס" (אויף גאפע) מיט דער הילף פון ביליע־טיאר, אדער פשוט זיך דורכגעשטופט אין א געמאכטן טומל ביים איינגאנג אויף דער „גאליארקע". עס פלעגט דערביי נישט זעלטן פאסירן טראגיקאמישע פאלן, פון וועלכן מ'האט געהאט צו רעדן און צו רעדן.

דאס ארייננגנבענען זיך אין טעאטער אן א בילעט האבן מיר קיינער נישט באטראכט, ווי א נישט־עטישן אקט — עס האט זיך דאך געהאנדלט וועגן באפרידיקן אזא וויכ־טיקע, כמעט רעוואלוציאנערע גייסטיקע באדערפעניש! ווען עמיצער, למשל, וואלט זיך דערלויבט א גנבה אדער א שווינדל, כדי צו באפרידיקן אן אנדער, א מאטעריעלע באדערפעניש, וואלט ער זיכער אויסגעשלאסן געווארן פון אונזערע רייען.

א גרויסע ראלע אין אונזער דורשט נאך טעאטער האט בלי־ספק געשפילט דער דעמאלטיקער רעפערטואר וואס

איז געווען ווי אן אנזאג, ווי א סימבאל און באשטעטיקונג צו אונזערע שטרעבונגען: צו יענער געשילדערטער צייט איז איבערן צפון־מערבדיקן געגנט (יידישער תחום) פון אמאליקן רוסלאנד ארומגעפארן א טעאטער ־ טרופע אונטער דער אנפירונג פון זייער א פאפולערן ארטיסט מירסקי. דער דאזיקער ארטיסט מיט זיין טרופע איז געווען באליבט סיי ביי דער שטודירנדיקער יוגנט, סיי ביי די ארבעטער. צי האט ער דאס אויסגענומען אזוי מיט זיין שפילן, קען איך איצינד נישט זאגן. מיינע טעאטער־מבינות זענען דאן געווען זייער און זייער קליינע. דערפאר קען איך מיט זיכערקייט זאגן, אז א גרויסע ראלע אין זיין פאפולאריטעט האט בלי ־ ספק געשפילט דער רעמאלטיקער רעפערטואר זיינער. די סאמע באליבטסטע און פאפולערסטע פיעסן — אויף וויפיל איך געדענק — זענען געווען: קין, האמלעט, טרילבי, ראבאטשאיא סלאבאדקא (ארבעטער ־ געסל) און אנדערע. דער אינהאלט פון די פיעסן איז געווען ווי אנגעמאסטן פאר יענער צייט: אין זיי האט זיך געפילט פראטעסט קעגן דער וועלט פון פאלשקייט און צביעות, שפאט און פאראכטונג צו דער „העכערער" געזעלשאפט, אפנארעריי פון די מאכט־האבער — מיט אייןווארט, אלץ וואס מיר האבן אנגעהויבן זען אין דער געזעלשאפט גופא. מיר האבן אין די ווערטער פון מחבר אריינגעלייגט טיפע רמזים, וועלכע דער מחבר האט אפשר גאר אין זינען נישט געהאט.

די סימפאטיעס, וואס מען האט געהאט צו די ווערטער, וועלכע דער מחבר האט אריינגעלייגט דעם ארטיסט אין מויל, האט מען אריבערגעטראגן אויפן ארטיסט גופא. דאס אייגענע מיט די ווערטער און זאצן, וועלכע פלעגן נישט געפעלן: דער ארטיסט, וואס האט געשפילט די ראל פון א פאבריקאנט, א באראן אדער גלאט אן אכזר, איז געווען ביי דער „גאליארקע" פארהאסט, ווי א שפין. עס פלעגט אפט פאסירן, אז דער ארטיסט, וואס האט מיט א

וואָך צוריק געשפּילט די דאָזיקע ראָל, פּלעגט ווערן אויס־געפּייפט, ווי נאָר ער האָט זיך באַוויזן אויף דער סצענע, הגם היינט דאַרף ער שפּילן אַ ראָל, וואָס איז דער היפּוך פון דער פּאָריקער. האָט ווער פון די אַרטיסטן געשפּילט די ראָל פון אַ דערנידעריקטן מענטשן, האָט ער געוווּנען די סימפּאַטיעס פון דער גאַנצער „גאַליאָרקע". ווען די ראָל איז אַפילו דורכגעפירט געוואָרן נישט אַזוי גוט, ווי מען וואָלט זיך געקאָנט ווינטשן, אַלץ איינס האָט מען אים וואַרעם אַפּלאָדירט, ווי נאָר ער האָט זיך באַוויזן אויף דער סצענע.

באַזונדערס האָט די „גאַליאָרקע" ליב געהאַט איין אַרטיסט פון מירסקיס טרופּע, וועלכער פּלעגט שפּילן כאַ־ראַקטער ־ ראָלן פון אַרבעטער, פּויערים, דינער און ענלעכע ראָלן. דאָס איז געווען אַ דאַרער, קליינגעוויקסיקער אַרטיסט, געערדט אַביסל אונטערן נאָז, און אויף וויפל איך קען היינט אורטיילן — מיט קיין גרויסע אַרטיסטישע פעיקייטן זיך נישט אויסגעצייכנט. אָבער ווי נאָר ער האָט זיך באַ־וויזן אויף דער סצענע, פּלעגט אים די „גאַליאָרקע" באַ־געגענען מיט די גרעסטע אָוואַציעס. ווער שמועסט, אַז ער האָט אַרויסגערעדט אַ וואָרט אָדער געמאַכט אַ מינע, וואָס האָט געקאָנט אויסגעטייטשט ווערן אין דעם זין, וואָס אונז האָט זיך געוואָלט, זענען אויסגעבראָכן אַפּלאָדיסמענטן אינמיטן שפּילן. דער אַרטיסט איז געווען געצוווּנגען איבער־צורייסן זיין ראָל און עטלעכע מאָל זיך פאַרנייגן, ביז די „גאַליאָרקע" האָט זיך באַרויקט. אַפילו אין די דיווערטיס־מענטן*), ווי נאָר ער האָט זיך באַוויזן פאַרן עולם, אַזוי

*) אין יענער צייט איז געווען אָנגענומען נאָך יעדער פּיעסע צו געבן אַ צוגאָב־אַקט פון דעקלאַמאַציעס, דערציי־לונגען, געזאַנג און אַנדערע קלענערע בינע־נומערן. דער דאָזיקער צוגאָב־אַקט האָט געהייסן — „דיווערטיסמענט"

פלעגן גלייך אויסברעכן שטורמישע אפלאָדיסמענטן און לויב־אויסרופן.

דער רוסישער טעאַטער פון יענער צייט האָט געהאַט נישט נאָר אַ רעוואָלוציאָנערע קולטור - באַדייטונג פאַ־ר ערשטן דור יידישע אַרבעטער פון דער בונדיש - סאָציאַליס־טישער באַוועגונג, נאָר אויך אַ ריין אָרגאַניזאַציאָנעל־פּאָליטישע: אויף דער „גאַליאָרקע" האָט מען אָפּגערעדט און באַשטימט פאַרשידענע פּאַרטיי - אַרבעט; די גאַליאָרקע איז אַ געוויסע צייט געווען דער טרעף־פּונקט פון צענטראַלן אומלעגאַלן ביבליאָטעקאַר מיט זיינע גרופּן־ביבליאָטעקאַרן, און פון די גרופּן - ביבליאָטעקאַרן מיט זייערע לייענער; אין טעאַטער פלעגן אָפט פאָרקומען פּאָליטישע דעמאָנס־טראַציעס, בעת וועלכע מען פלעגט פון „גאַליאָרקע" אַראָפּוואַרפן אין טעאַטער - זאַל פּראָקלאַמאַציעס, פּראָ־טעסט־אויפרופן און אַנדערע רעוו. ליטעראַטור.

אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט די בונדישע באַוועגונג געשאַפן אייגענע פאָרמען פון קולטורעלער אַנטוויקלונג פאַר די יידישע אַרבעטער — געשאַפן אויף זייער שפּראַך, אין זייער סאָציאַליסטישן גייסט, אָבער דער רוסישער טע־אַטער פון יענער צייט האָט בלי־ספק געשפּילט זייער אַ גרויסע ראָלע ביי די יידישע אַרבעטער אין אויפוועקן ביי זיי דעם דורשט נאָך וויסן, נאָך קולטור, — דעם דורשט נאָך אַ נייעם, בעסערן און פרייען לעבן.

אײגענע טעאַטער־שפּילן

כּדי צו פאַרגרעסערן די פינאַנסן אויף אײנצוקויפן נײַע ביכער, האָבן די פאַך־ביבליאָטעקן גאַנץ אָפט אײַנגעאָרדנט געהײמע קולטור־אָװנטן, װעלכע פלעגן אויף לאַנגע חדשים איבערלאָזן אין דער מאַסע דעם שטאַרקסטן אײַנדרוק. אויף די דאָזיקע אָװנטן, צו װעלכע מען פלעגט זיך גרײטן װי צו אמתע יום־טובים, האָט מען געהאַלטן פאַרטראַגן אויף ליטעראַרישע טעמעס, געזונגען ייִדישע און רוסישע אַרבעטער־לידער, פאַרגעלייענט פראַגמענטן פון באַליבטע שרײַבער; מען פלעגט דעקלאַמירן לידער פון ראָזנפעלד, עדלשטאַט, װינטשעװסקי, באָװשאָװער און אַנדערע פּאָעטן. אויך אײגענע טאַלאַנטן פלעגן קומען צום װאָרט מיט זײערע „שאַפונגען".

שטאַרק באַליבט בײַ דער אַרבעטער־מאַסע זענען געװען די פאָרשטעלונגען, װעלכע פלעגן אינסצעניזירט װערן אויף די דאָזיקע אָװנטן. דאָס זענען געװען פאָרשטעלונגען זײער פּרימיטיװע — אָרגאַניזירט אויפן הײמישן שטײגער מיט אײגענע אַרטיסטישע כּחות. אָבער דער פאַרזאַמלטער עולם פלעגט זיך קוים דערװאַרטן, די פאָרשטעלונג זאָל זיך שוין אָנהײבן. אַזױ גרױס איז געװען צו זײ דער אינטערעס.

אײנע פון די באַליבטסטע פאָרשטעלונגען איז דאָן געװען אַן אינסצעניזירט ליד אונטערן נאָמען „די צװאָה" אָדער „דאָרט אין װינקל". צו דער האָזיקער פאָרשטעלונג האָט זיך נישט געפאָדערט קײן באַזונדערע רעקװיזיט, קײנע אויסטערלישע דעקאָראַציעס, נישט קײן רעזשיסער און נישט

קיין בינע. מאַמענטנווייז האָט זיך אין דער פאַרשטעלונג באַטייליקט דער גאַנצער עולם.

א ווינקל פון צימער האָט מען אָפּגעצוימט מיט א ליי־לעך אָדער עפּעס א פאַרהענגל, און דאָס האָט פאַרגעשטעלט די בינע. נאָך די רעפּעראַטן און אַנדערע נומערן האָט מען אַראָפּגעדרייט די נאַפט־לאָמפּ און אין צימער איז געוואָרן האַלב־פינסטער. דער עולם האָט זיך געשטעלט אויף די טישן און בענק, כּדי נישט צו פאַרלירן פון אויג די קלענ־סטע באַוועגונג, וואָס וועט פאַרקומען אויף דער „סצענע", ווען דאָס פאַרהענגל וועט זיך פונאַנדערציען. אויף דער פּאָדלאָגע פלעגט מען אָנצינדן „בענגאַלישע" פייערן, וועל־כע האָבן געברענט מיט אזא פּיאַלעטן ליכט, אַז אַלעמענס פּנימער האָבן אויסגעזען, ווי טויטע. פון ווינקל, הינטערן ליילעך, דערהערט זיך א שטיל קרעכצן, און דער עולם האַלט איין דעם אָטעם. א געהיימע האַנט ציט פונאַנדער דאָס פאַרהענגל און עס הויבט זיך אָן די פאַרשטעלונג.

אויף א הויפן שטרוי ליגט א גרייז־גראָער קראַנקער אַרבעטער און קרעכצט פון ווייטאָג. נעבן אים אויף דער פּאָדלאָגע זיצט א קליין קינד און קוקט מיט א טויטן פּנים אויפן קראַנקן. אין זאַל ווערט א געדרודער. יעדער וויל בעס־סער זעען דאָס שוידערלעכע בילד, וויל איינזאַפּן אין זיך דעם טרויער און פּיין. מען שטעלט זיך אויף די שפּיץ פינ־גער, כּדי בעסער צו זעען. אָבער נאָך איידער מען האָט באַ־וויזן גוט זיך איינצוקוקן, הויבט דער גאַנצער עולם אָן צו זינגען מיט א טרויעריקן, ציטערדיקן ניגון:

„דאָרט אין ווינקל אין א נאַסן קעלער,
האָרט אויף דריערד אויף א ביסל שטרוי;
ליגט א מאַן מיט א ברוסטן־פעלער,
ליגט און קרעכצט און שרייט: אוי ווי!...

דאָ ווערט דער עולם שטיל, און פון דער פּאָדלאָגע

דערהערט זיך דאָס ווייַנענדיקע געזאַנג פונם קראַנקן, וועלכער ווענדעט זיך צום קינד:

„הער צו מיַין קינד, מיַינע לעצטע רייד —
הער מיך אויס מיט גרויס פאַרשטאַנד;
בעפאָר איך נעם פון דיר אָפּשייד,
שווער מיר צו און גיב מיר דיַין האַנט,
אַז דו וועסט נישט שוויַיגן פאַר מיַינעם לעבן,
וואָס איך גיי צו שטראַנד פון דער וועלט יונגערהייט,
און אַז דו וועסט זיך מיען — און שטרעבן
צו נעמען ראַכע פאַר מיַין פריצייטיקן טויט".

אַצינד זינגט דער עולם, און דער קראַנקער קרעכצט אין הוסט — דערנאָך זינגט ווידער דער קראַנקער, און אַזוי ווייטער „אַ פסוק אום אַ פסוק".

די אַרבעטערינס אין זייערע רויטע, סאַטינענע „קאָסאָווואָראָטקעס" שטייען אַרומגענומען איינע די אַנדערע ביי די טאַליעס; זיי באַוועגן זיך ריטמיש אַהין און אַהער נאָכן טאַקט פון געזאַנג. אַלעמענס אויגן זענען געווענדעט אַהין צום גוססדיקן אַרבעטער. מיר לידן מיט אים צוזאַמען. מיר שטאַרבן מיט אים צוזאַמען. און צוזאַמען מיט אים באַשווערן מיר עמיצן, באַשווערן מיר זיך זעלבסט — צו נעמען ראַכע פאַר זיַין פריציַיטיקן טויט. מיר ווערן אַלע דורכגעדרונגען מיט אַ גרויס געפיל, וואָס האָט נישט קיין נאָמען, וואָס קיינער פון אונז קען זיך וועגן דעם קיין חשבון נישט אָפּגעבן. אָבער די דאָזיקע געפילן האָבן אונז באַפליגלט, דערהויבן, אָפּגערייניקט פון אַלע לעבנס־פּסולת.

די דעמאָלטיקע איבערלעבונגען, וועלכע האָבן אין יענע נאַיווע שעהן געמאַכט שטאַרקער קלאַפּן דאָס האַרץ, ראַשער פּולסירן דאָס בלוט אין אונזערע אָדערן — האָבן אַ סך פון אונז אויך געהאַרטעוועט און געפעסטיקט פאַרן וויַיטערדיקן שווערן רעוואָלוציאָנערן לעבן.

די דווינסקער „אָפּאָזיציע"

ניט געקוקט, וואָס איך בין שוין צו יענער צייט געווען זייער טעטיק און פּאָפּולער צווישן די סטאָליער־אַרבעטער, ווי אויך ביי די אַרבעטער פון אַנדערע פאַכן, האָט מיך דער קאָמיטעט פון „בונד" דאַן געהאַט אויסגעשלאָסן פון דער אָרגאַניזאַציע.

דאָס איז, דאַכט מיר, געווען אין 1901 ערב דעם ערשטן מאַי. דעם שבת פאַרן ערשטן מאַי האָט געזאָלט פאָרקומען אין „סטראָפּער" וואַלד אַ גרויסע מאַי - פאַרזאַמלונג פון דער גאַנצער אָרגאַניזאַציע. מיר און נאָך עטלעכע אַנגעזעענע אַרבעטער פון דער אָרגאַניזאַציע האָט מען נישט געזאָגט דעם „פּאַראָל" (צייכן), לויט וועלכן מען האָט צו דער פאַרזאַמלונג געקאָנט צוקומען.

געשען איז דאָס צוליב דער אָפּאָזיציע, וואָס איז דאַן אַנטשטאַנען אין דער דווינסקער אָרגאַניזאַציע. אַזוינע אָפּאָזיציעס האָבן זיך דאַן געבילדעט כמעט אין אַלע שטעט פון בונדישן ראַיאָן, אָבער אין קיין שטאָט האָט די אָפּאָזיציע נישט אָנגענומען אַזעלכע פאָרמען, ווי אין דווינסק.

איך בין געווען יונג און פּאָליטיש ווייניק אָריענטירט. און געגנוי, אויף וואָס פאַר אַ באָחן די אָפּאָזיציע איז אַנטשטאַנען — האָב איך נישט געוווסט. דעם אמת געזאָגט, איז מיר היינט אויך שווער צו פאָרמולירן די דעמאָלטיקע פאָדערונגען פון דער אָפּאָזיציע. מיר, יונגוואַרג, האָבן נאָכגעשריגן די עלטערע, אַז די אינטעליגענטן האָבן פאַרכאַפּט די גאַנצע מאַכט און זיי לאָזן נישט צו די אַרבעטער צו דער אָנפירונג מיט דער אָרגאַניזאַציע. אין סתירה צו דעם איז

געווען א צווייטער פּאָרוואָרף, אַז פאַר דעם טייל אַנטוויקלטע אַרבעטער, וואָס הנפּענען זיך צו די אינטעליגענטן, מאַכט דער קאָמיטעט העכערע קרייזן מיט די בעסטע פּראָפּאַגאַנדיסטן, און פאַר דער איבעריקער מאַסע שיקט מען אויף די קרייזלעך האַלב - אינטעליגענטן, וועלכע לייענען אַלץ פון ביכל אַרויס.

וואָרשיינלעך, האָט דאָ געווירקט דער אָפּקלאַנג פונם געשיכטלעכן שטרייט אין דער דעמאָלטיקער סאָציאַליסטישער באַוועגונג וועגן איבערגאַנג פון פּראָפּאַגאַנדע — צו אַגיטאַציע.

און נאָך א זאַך: די באַוועגונג איז זיך שוין געווען געוואַלדיק צעוואַקסן. עס האָבן זיך אַרויסגערוקט זייער א סך אַקטיווע און פעיקע טוער פון די אַרבעטער גופא. די פירער פון דער באַוועגונג האָבן זיך נאָך וואָרשיינלעך געהאַלטן ביי די אַלטע פאָרמען פון קאָנספּיראַציע, וואָס זענען געווען צוגעפּאַסט צום ערשטן פעריאָד פון דער קרייזלבאַוועגונג. דער אָרגאַניזאַציאָנעלער בוי איז נאָך אויך נישט געווען צוגעפּאַסט צו די געענדערטע באַדינגונגען פון א מאַסן - אָרגאַניזאַציע. די אַרבעטער האָבן דעריבער יעדע איבערטריבענע קאָנספּיראַציע אויפגענומען, ווי א אומצוטרוי, און דאָס האָט געקרענקט זייער געזונטע אייגנליבע און מענטשלעכע ווירדע; אָפט אַרויסגערופן גרויסע צערודערונג און אויפרעגונג ביי די מער אַקטיווערע און היציקערע נאַטורן.

צווישן די דווינסקער הויפּט - אָפּאָזיציאָנערן האָבן זיך אויסגעטיילט שמערל דער שניידער און חיים־צביקע דער סאָלדאַטשיק.

חיים־צביקע איז געווען א סטאָליער און זיך אויסגעצייכנט מיט זיין היציקער נאַטור. דאָס איז געווען אַן אַרבעטער שוין אין די מיטעלע יאָרן — א מאַטע פון עטלעכע קינדער (א זעלטנהייט צווישן די דעמאָלטיקע אַרבעטער־

טוער), מיט האלב ־ אנארכיסטישע אַנשויאונגען און בור־
זשואַזישע נייגונגען. אַז דער חיים־צביקע האָט געברענגט, ווי
א פייער, קענען די אינטעליגענטן.

— פאַריאָגן פון שטאָט דאַרף מען זיי — פלעגט ער
האַלטן אין איין שרייען — און אויב זיי וועלן נישט
אָפּפאָרן מיט גוטן, דאַרף מען זיי צעברעכן די ביינער.

אזוי לאַנג, אזוי ברייט — ביז דער לאָזונג „שלאָגן די
אינטעליגענטן פון קאָמיטעט" האָט אָנגענומען דראָענדיקע
פאָרמען. באַזונדער אויפגעבראַכט איז מען געווען אויף איין
אינטעליגענט מיטן נאָמען באָריס פון אַלעקסאַנדראָווסק
(א שטעטל נעבן דווינסק). אים האָט חיים־צביקע אַליין
געפּאַקט א שבת אינדערפרי נעבן דער גרויסער שול און
אַראָפּגעלאָזט צוויי „פלעמען" מיטן צוזאָג, אַז אויב ער וועט
נישט אָפּפאָרן פון שטאָט, וועט ער באַקומען נאָך. איך אַליין
בין דערביי נישט געווען, ווייל איך בין געווען פאַרנומען
מיטן היטן א צווייטן טוער — דווקא אַן אַרבעטער, אויף
וועמען חיים ־ צביקע האָט מיר אָנגעוויזן, אַז ער איז אויך
קעגן דעם, מען זאָל די אַרבעטער צולאָזן צו דער אָנפירונג
פון דער אָרגאַניזאַציע.

געווען בין איך זייער א געזונטער יונג און דערביי א
דרייסטער שלעגער. אָנבויקערן א שטרייק־ברעכער די ביינער,
אָדער פאַרפירן אין א פינסטער ווינקל א שפּיאָן און אים
אויסהאַקן די ציין—איז ביי מיר נישט געווען פון די שווערע
זאַכן. און אַז חיים־צביקע — אַן עלטערער און איבערגע־
געבענער טוער — זאָגט מיר, אַז ער, זלמן־איטשקע דער־
בערשטער, לאָזט נישט צו די אַרבעטער צו דער אָנפירונג
און מען דאַרף אים דערפאַר אָנלערנען, האָב איך קיין
קשיות נישט געשטעלט און גענומען זיך צו דער „אידעלער־
אַרבעט". צו דער דאָזיקער „רעוואָלוציאָנערער" אַרבעט
האָב איך צוגעצויגן נאָך א יונגן סטאָליער ־ אַרבעטער. און
דער צופאַל האָט געוואָלט, אַז זיין נאָמען זאָל אויך זיין

ליבקע — ליבקע פון די „פלעצער״. דאָס איז געווע[ן] אַ הויכער, שיין־געבויטער יונגער אַרבעטער, וועלכער האָ[ט] געקאָנט, ווען מען האָט באַדאַרפט, געבן אַ קלאַפּ.

אָט די צוויי ליבקעס, אויף וועמען מען האָט זיך געקאָנט „פאַרלאָזן״, האָבן גענומען אָפּהיטן זייער קרבן — זלמן־איטשקע דעם בערשטער. געווען איז דאָס אין זעלבן שבת אַרום דער גרויסער שול. זלמן־איטשקע האָט, אַפּנים, דערפילט, אַז מיר לויערן אויף אים, און זיך געלאָזן גיין אַהיים. מיר זענען אים נאָכגעגאַנגען עטלעכע גאַסן, און שוין נאָענט פון זיין היים אויף קרעסלאַווער גאַס זענען מיר אים באַפאַלן, ווי דעם גרעסטן שונא, און אים צעשלאָגן.

מיט יאָרן שפּעטער, ווען איך בין עלטער געוואָרן, האָב איך אָן גרויל וועגן יענעם אַקט נישט געקאָנט טראַכטן. לאַנג, זייער לאַנג האָט מיר געפּייניקט דער געוויסן — בפרט נאָכדעם, ווי זלמן־איטשקע איז גאָר אינגיכן פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר. דער געדאַנק — ווי אַזוי וועל איך אים קוקן אין די אויגן, ווען איך וועל זיך נאָך מיט אים אַמאָל טרעפן — פלעגט מיך אַריינוואַרפן אין פאַרצווייפלונג. אָבער דער בונדישער גאָט האָט אויף מיר רחמנות געהאַט: אין 1905 איז זלמן־איטשקע צוריק געקומען פון סיביר, און מיר האָבן ביידע האַרציק געלאַכט דערמאָנענדיק זיך דעם אָנפאַל אויף אים...

ווי מען זעט, האָט דער קאָמיטעט געהאַט אַ גענוגנדיקן גרונד אויסצושליסן מיך פון דער אָרגאַניזאַציע. דעם ערשטן קלאַפּ פון זיין אויסער דער אָרגאַניזאַציע — האָב איך דערפילט טאַקע דורך דעם, וואָס מען האָט מיך נישט צוגעלאָזן צו דער מאַי־פאַרזאַמלונג אין וואַלד. געווען זענען מיר אַזעלכע אויסגעשלאָסענע עטלעכע יאַטן, איינע אין איינע, מיט חיים־צביקע סאָלדאַטשיק אין דער שפּיץ. דאָס באַהאַלטן פון אונז דעם „פּאַראָל״ האָט אונז געקרענקט ביז גאָר, און מיר האָבן באַשלאָסן די פאַרזאַמלונג אויסצוגע־

פינען און איר אראפרייסן מיט א סקאנדאל. פאר א זייטיקן וואלט דאס געווען נישט פון די לייכטע זאכן, ווייל אין יענע יארן האט מען די פארזאמלונגען אין וואלד איינגעארדנט אויף א קונציקן, קאנספיראטיוון אופן; אבער מיר זענען געווען שוין דערפארענע — נישט איינמאל אליין זיך באטייליקט אין ארגאניזירן אזעלכע פארזאמלונגען, און מיר האבן די זאך אונטערגענומען. גרינג איז דאס אונז אבער נישט אנגעקומען.

די שטאט דווינסק שטייט אויף א פלאכן, גלייכן באדן ביים רעכטן ברעג פון דעם ברייטן טייך „דווינא". די שטאט איז פון דריי זייטן ארומגערינגלט מיט א קייט פון גרויסע, געדיכטע סאסנע - וועלדער, וואס יעדער פון זיי טראגט אן אנדער נאמען. דעם וואלד הינטערן „קרעפאסט" (מיליטער-פעסטונג) רופט מען „פאגוליאנקע", — דאס איז דאס דאטשע - ארט פאר די ארטיקע גבירים. פון פרילינג פארט אהערצו א קליינער דאמפער און פירט שבת און יום-טוב, חוץ די שטענדיקע דאטשניקעס, אויך שפאצירנדיקע, וואס פארן ארויס אויף א טאג אפרוען אויפן גראז. פון דער צווייטער זייט, נענטער צו דער שטאט, ליגט דער וואלד „טשערעפאווע" — דאס דאטשע - ארט פאר דעם ווייניק פארמעגלעכן טייל פון דער שטאטישער באפעלקערונג; און ווייט הינטערן בית-עולם געפינט זיך דער גרויסער טונקעלער, געהיימנישפולער וואלד — דער סטראפער. צום סטראפער וואלד פירט א גרויסער, ברייטער שאסיי דורך די „פלעצער" און לאזן עטלעכע הונדערט מאן גלייך איבערן שאסיי — וואלט הייסן ארייננקריכן צום לייב אין מויל אריין. דעריבער האט זיך געפאדערט גאר א גרויסע פארזיכטיקייט און געניטקייט אזעלכע פארזאמלונגען דורכצופירן.

אויף איינצוארדנען די וואלד - פארזאמלונגען האט זיך שוין געהאט ביי דער ארגאניזאציע אויסגעבילדעט א ספע-

ציעלע גרופּע, וועלכע האָט אויסגעצייכנט געקענט די געגנט אַרום שטאָט, געוווּסט אַלע שטעגלעך און וועגלעך אין די וועלדער; געוווּסט, ווו עס געפינט זיך די כאַטקע פון וואַלד־וועכטער, ווו עס גייט דורך די אײַזנבאַן און נאָך און נאָך נויטיקע אײנצלהייטן, וואָס אַ זייטיקער וואָלט אויף דעם גאָר קיין אכט נישט געלייגט. די דאָזיקע גרופּע פלעגט זיך מיט אַ פּאָר וואָכן פאַר דער פאַרזאַמלונג אַרויסלאָזן אין די וועלדער און אויסגעפונען אַ פּאַסיקן אָרט פאַר דער פאַרזאַמלונג. צום מײנסטן איז דאָס געווען אַ טיפער טאָל, אַרומגערינגלט ווייט און ברייט אַרום מיט קלענערע און גרעסערע בערגלעך. פון דעם אָרט האָט מען אויסגעזוכט די גפּלאָנטערטסטע וועגלעך, וואָס פירן דורך סטראַפּער וואַלד צו די איבעריקע צוויי וועלדער, וועלכע גרענעצן זיך מיטן סטראַפּער. אויף די וועגן האָט מען געמאַכט סימנים, כדי עס זאָל זײַן לײַכטער זיי שפּעטער צו געפינען. אָפט איז אויסגעקומען צו דעם צוועק צו זוכן דעם וואַלד עטלעכע מאָל — ביז אַלץ איז געוואָרן אויסגעפאָרשט און צו געגרייט.

איצט פלעגט זיך אָנהייבן די אַרבעט אין דער אָרגאַניזאַציע גופא: די גאַנצע מאַסע איז געוואָרן צעטיילט אויף קלענערע גרופּן — יעדע גרופּע מיט איר פירער. טייל גריפּן פלעגן זיך אַרויסלאָזן דורך פּאַנוליאַנקע און טשערעפּאַווער וואַלד מיט אַ נאַכט פריער, יעדע גרופּע דורך אַן אַנדער וועג. טייל גרופּן זענען געגאַנגען פאַרטאָג, און די רעשט האָבן זיך גאַנץ פרי געלאָזט אויף שיפלעך מיטן טייך און אַרויס־געשטיגן ווייט הינטערן שטאָט צו אַ שטעגל פון טשערעפּאָ־ווער וואַלד, וואָס פירט דורך פאַרשידענע אומוועגן צום סטראַפּער. אויף די וועגן און שטעגן פון די וועלדער זענען געווען אויסגעשטעלט פּאַטרולן (פּיקעטן) מיט סימנים אין האַנט, וועלכע פלעגן לויטן אָפּגערעדטן צייכן אָנווײַזן דעם ווייטערדיקן וועג צום צווייטן פּאַטרול, דער צווייטער —

צום דריטן און אזוי ווייטער. טאמער האט פאסירט, אז צוויי גרופן האבן זיך צוזאמענגעטראפן אויף איין פונקט, האט יעדע גרופע געמוזט גיין איר אנגעוויזענעם וועג, אזוי ווי זי וואלט גארנישט וויסן — ווער די צווייטע גרופע איז. מאנכע גרופן פלעגן זיך אזוי שלעפן א גאנצע נאכט, אויב די נאכט איז געווען א ליכטיקע. שטיל, מיט איינגעהאלטענעם אטעם, אויסמיידנדיק צו רעדן איינער מיטן צווייטן, איז מען אפט צוגעקומען צום ארט פון דער פארזאמלונג פארמאטערטע און אויסגעווייקטע אין פרימארגן־טוי פון פייכטן גראז, פון די נאסע ביימער. אבער ווער האט זיך אויף אזא קלייניקייט אומגעקוקט?

איידער דער גאנצער עולם איז זיך צונויפגעקומען, האט מען דערווייל צעוויקלט די פעקלעך שפייז, וואס מען האט מיטגענומען פון דער היים, און געשטארקט זיך דאס פארחלשטע הארץ. אז דער גאנצער עולם איז זיך שוין צוזאמענגעקומען — האט מען אויסגעשטעלט נייע פאטרולן אויף צו היטן פון א פאליצייאישן איבערפאל. טייל פאטרולן זענען געזעסן פארשטעקט אויף הויכע ביימער און אויסגעקוקט, צי מען זעט נישט עפעס. פלעגט זיך עפעס אויסדאכטן, דאן האבן די פיקעטן געגעבן צוּוויסן, און אין טאל איז געווארן שטיל, ווי קיין לעבעדיק באשעפעניש וואלט זיך דא נישט געפונען.

צו די גרויסע פארזאמלונגען אין וואלד, וועלכע פלעגן פארקומען נאר אין צוזאמענהאנג מיט גרויסע, וויכטיקע געשענישן, זענען אפט אראפגעקומען רעדנער פון א צווייטער שטאט, וועמען די מאסע האט נישט געקאנט. אבער אויך ארטיקע טוער פלעגן האלטן פלאמיקע רעדעס. איינער אזא רעדנער איז אמאל געווען יואלקע דער סטאליער (י. דאברושין, אצינד אין אמעריקע). איינמאל האט ער צום סוף פון זיינער א רעדע ארויסגעכאפט פון קעשענע א רעוואלווער,

זיך געשטעלט אונטער דעם צעוויקלטן פאָן און מיט ברען אויסגעשריגן: „יעדער פון די צאַרישע משרתים, וואָס וועט זיך צורירן צו דעם פאָן, וועט פאַלן א טויטער אָט פון דעם רעוואָלווער!“. דאָס איז, וואַרשיינלעך, געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס א יידישער אַרבעטער פון ליטע האָט ווען געזען א רעוואָלווער. עס איז אויך א גרויסער ספק, צי דער רעוואָלווער איז געווען אין אָרדנונג... אָבער די סצענע האָט אויף דער מאַסע געמאַכט א געוואַלדיקן, עקזאַלטירנ־דיקן איינדרוק. עס האָט זיך געדאַכט, אַז די גאַנצע מאַסע איז אַצינד גרייט צו גיין אויף מסירת־נפש.

נאָך די רעדעס פלעגט מען מיט האַלבע שטימען זינגען מיט גרויס געפיל די דעמאָלטיקע רעוואָלוציאָנערע און אַר־בעטער־לידער, שטייענדיק אַרומגענומען איינער דעם צווייטן אין א גרויסן קרייז אַרום דעם פאָן. די אויגן ברענען מיט ענטוזיאַזם, די הערצער קלאַפן אין טאַקט. נישט הונדערטער איז מען דאָ אין טונקעלן וואַלד, נאָר מיליאָנען־מיליאַסן — אַלע מיט איין אידעע, מיט איין גלויבן, מיט איין כח. און געדאַכט האָט זיך, אַז אויף דער וועלט איז נישטאָ אַזא קראַפט, וואָס קאָן דעם גלויבן פאַרניכטן, דעם כח צעברעכן.

אזוי, וואַרשיינלעך, האָבן אויסגעזען די געהיימע פאַרזאַמלונגען פון די ערשטע קריסטן, וועלכע פלעגן אָפּ־ריכטן זייערע תפילות אין די פינסטערע היילן, אין די טיפע קאַטאַקאָמבעס. אויב א סך פון אונז האָבן אין זייער ווייטערדיקן שווערן, אָפט געפרווּטן לעבן — נישט פאַר־לוירן דעם מוט, נישט אָפּגעשוואַכט געוואָרן, איז דאָס זיכער, טיילווייז, אַדאַנק אָט די וווּנדערלעכע מינוטן פון דערהויבונג אין יענע שווערע צייטן פון צאַרישן אונ־טער־ערד.

ווי שוין געזאָגט — פלעגט זיך אויף די דאָזיקע גרויסע וואַלד - פאַרזאַמלונגען צוזאַמענקומען די גאַנצע אָרגאַני־זאַציע (ווען די אָרגאַניזאַציע איז גרעסער געוואָרן, האָט

מען גלייכצייטיק איינגעאָרדנט צוויי און מערער פאַרזאַמ־לונגען אין פאַרשידענע ערטער). זייער אָפט האָט פּאַסירט, אַז אויף דער פאַרזאַמלונג האָבן זיך געטראָפן צוויי נאָענטע שכנים, וועלכע האָבן איינער פון צווייטן נישט געוווּסט, אַז בײדע זענען „באַקאַנטע".

אָט אַזאַ מאַי־פאַרזאַמלונג האָט דאָס אונזער דווינס־קער אָפּאָזיציע געקליבן זיך אויסצושפּירן — און זי צע־שטערן.

ווי אַזוי מיר האָבן די פאַרזאַמלונג אין וואַלד אויס־געשפּירט, איז שוין נישט אַזוי וויכטיק, — אגב, גע־דענקען זיך שוין נישט אַזעלכע איינצלהייטן. איך געדענק נאָר דעם אומגעהויערן איינדרוק, וואָס עס האָט געמאַכט אונזער באַווייזן זיך אויף איינעם פון די בערגלעך אַרום דעם גרויסן טאָל, ווו די מאַסע איז אין אַ האַלב־קרייז געווען אויסגעזעצט אויפן גראָז און מיט גרויס אינטערעס געהערט דעם רעדנער, וואָס איז געשטאַנען מיטן פּליצע אָנגעשפּאַרט אָן אַ בוים. דער רעדנער האָט איבערגעריסן אויפן מיטן וואָרט, די מאַסע איז פאַרשטאַרט געוואָרן, ווי פּאָליציי וואָלט זי באַפאַלן. אונז איז עפּעס אויך געוואָרן פון דעם אומהיימלעך. ווי אַזוי דאָס איז געוואָרן, איז מיר איצטער שווער צו זאָגן — נאָר עס איז אַוועק אַ קריגעריי, מיט קולות און דראָאונגען. מיר זענען, אין פאַרגלייך מיט דער גאַנצער מאַסע, געווען אַ קליינע גרופּקע, אָבער מיר האָבן זיך געהאַלטן גענוג חוצפּהדיק; געשריגן צו דער מאַסע, אַז זי לאָזט זיך פאַרפירן פון די אינטעליגענטן, וועמען עס ליגט גאָר נישט אין זינען די בלוטיקע אינטערעסן פון אַר־בעטער, און נאָך אַזוינע פאָרווורפן. די מאַסע, איבער־הויפּט דער אַנטוויקלטער טייל, האָט אונז געענטפערט מיט פיינטלעכע, גיפטיקע בליקן, מיט בייסיקע פאָרווורפן. אַ סך חברטעם האָבן פון פאַרדרוס געוויינט, און שאַשקע די מאַנטלשנײַדערקע, מיט וועמען איך בין שפּעטער באַפרײַנ־

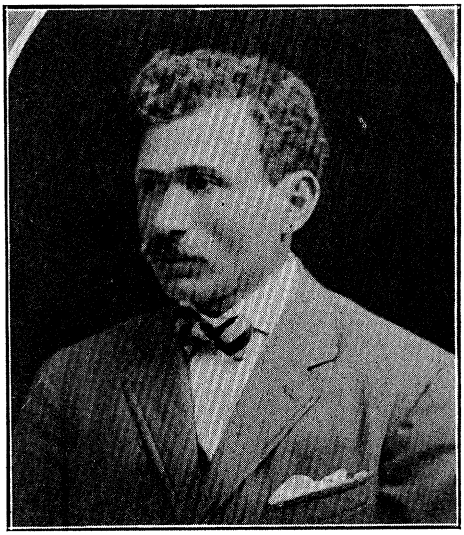

י. דאָבּרושין (יואל דער סטאָליער)

איינער פון די ערשטע אַגיטאַטאָרן אין דער
אַרבּעטער־בּאַוועגונג פון דווינסק.

רעט געוואָרן, האָט אין גרויס נערוועזיטעט מיטביידע הענט נעריסן גראָז פון דער ערד און געשלײדערט אין אונז, ווי מיט שטיינער.

דער סוף איז געווען, אַז מיר האָבן די פאַרזאַמלונג פאַרלאָזן. צוריק זענען מיר געגאַנגען מיט אַראָפּגעבויגענע קעפּ, נישט געקאָנט קוקן איינער דעם צווייטן אין די אויגן. אין האַרצן האָט גענאָגט און געטאָטשעט אַ נישט אָנגענעמער געפיל. און מיר דאַכט, אַז די איבעריקע חברים מיינע האָבן זיך אויך נישט בעסער געפילט. אַ ענלעך געפיל האָב איך איבערגעלעבט, ווען צוזאַמען מיט נאָך חברים האָבן מיר צעטריבן אַ פּריוואַטע קליינע באַראַטונג פון דער קאַדעטישער פּאַרטיי, וואָס איז פאָרגעקומען אין דער פּריוואַטער דירה פון גרויסן לעדער־פאַבריקאַנט גריליכעס. דאָס איז פאָרגעקומען מיט אַ פּאָר יאָר שפּעטער, אין צוזאַמענהאַנג מיט די וואַלן צו בוליגינס גאָסודאַרסטווענאַיאַ דומאַ, וואָס דער „בונד" האָט באַשלאָסן זי אַקטיוו צו באָיקאָטירן.

היינט, ווען איך דערמאָן זיך אָן יענע „שיינע מעשים־טובים" מיינע, קלער איך אַליין — פון וואַנען האָבן זיך דאָס דאַן גענומען צו מיר אַזעלכע הפקרדיק־בונטאַרישע נענג? און איך קום שטענדיק צום זעלביקן אויספיר — איך בין דאַן נאָך נישט אַלט געווען קיין גאַנצע צוואַנציק יאָר...

אויב די אַרבעטער, וועלכע האָבן זיך די לעצטע יאָרן פאַרנומען, אָדער פאַרנעמען זיך נאָך איצט מיט אַראָפּרייסן אַרבעטער - פאַרזאַמלונגען, שלאָגן אַרבעטער - טוער און ד. גל., לעבן איבער דאָס, וואָס איך האָב נאָך יענעם שבת איבערגעלעבט, האָבן זיי שוין זייער שטראָף באַקומען...

וואָס איז געוואָרן מיט מיר און מיט דער דווינסקער אָפּאָזיציע? גאָרנישט! — דאָס, וואָס ס'איז געוואָרן פון די אָפּאָזיציעס אין אַנדערע שטעט. די באַוועגונג איז געווען

א געזונטער אָרגאַניזם און איז בייגעקומען אַלע קליינע און גרעסערע נישט־נאַטירלעכע אַטוווקסן. עס איז דאָן פאָרגעקומען סיי דער אידעישער, סיי דער אָרגאַניזאַציאָנעלער איבערברוך אין דער באַוועגונג, און אַלץ האָט זיך צוגעפּאַסט צו די נאַטירלעכע פאָדערונגען פון דער באַוועגונג, וועלכע האָט זיך געגויטיקט אין אַרבעט, אין איבערגעבנקייט. קעגן אונז איז געווען דער צאַריזם, און אַחוץ האָבן מיר אַלץ געשיקט אונזערע פאַרשאַרפטע פיילן.

דעם נעכסטן ערשטן מאַי 1902 האָט דער דווינסקער קאָמיטעט פון „בונד" איינגעאָרדנט אַן עפנטלעכע דעמאָנסטראַציע אויף איינער פון די רייכסטע גאַסן פון שטאָט, און איך — דער נעכטיקער „אָפּאָזיציאָנער" — בין געווען דער פאָן־טרעגער.

אמאליקע קאנספיראציעס

(מיכל דער סטאליער)

מיט מיכלען זענען מיר געווען צוויי חברים — איין נשמה. דאס שטרעבן צו א נייעם לעבן האט אונז פאראייניקט. צרות, הונגער און פיין האבן אונז צוזאמענגעבונדן מיט א באנד פון אייביקער פריינטשאפט.

ווען איך האב זיך מיט אים באקאנט, איז ער שוין געווען נאכן „פריזיוו" און האט שוין פארנומען אן אנגעזעען ארט אין דער באוועגונג: געווען אגיטאטאר און מיטגליד פון „צענטר". מיכל איז געווען אן אנטוויקלטער ארבעטער און — פאר יענער צייט — מיט א ברייטן קוק אויף דער ארבעטער - באוועגונג. א שילער פון דווינסקער האנטווערקער - שול, האט ער באהערשט גוט די רוסישע שפראך (דעמאלט א זעלטנהייט ביי אונז אין שטאט), געווען שטארק באלעזן אין דער רוסישער, יידישער און טיילווייז אייראפעאישער ליטעראטור. געלייענט מארקסן און אנדערע סאציאליסטישע שרייבער. נישט קיין רעדנער, האט ער דאך געהאט א גרויסע ווירקונג אויף אנדערע, ווייל אין זיין רעדן האט זיך געפילט א סך וויסן און גלויבן, וואס עס האט ארויסגעלויכטן פון זיינע גוטע, פארקומערטע אויגן.

באקאנט האב איך זיך מיט אים נאענט, ווען איך האב באקומען ארבעט אין דעמאלטיקער דווינסקער פעסטונג, וו מיכל האט שוין פריער געארבעט. לכתחילה האט ער מיר אימפאנירט ווי א גוטער סטאליער - ארבעטער (א גוטער ארבעטער אימפאנירט מיר נאך עד־היום); אבער־

וואָס ווייטער, איז זיין ווירקונג אויף מיר געוואַקסן א דאַנק די געשפּרעכן, וואָס מיר פלעגן פירן גייענדיק דעם לאַנגן וועג פון דער אַרבעט אהיים (די פעסטונג האָט זיך געפונען 5 קילאָמעטער הינטערן שטאָט). עס האָט אויף מיר געווירקט זיין באַהאַוונטקייט אין א סך פּראָווינציעלע פראַגן, פון וועלכע איך האָב זיך דאַן נישט געקאָנט אַרויספּלאָנטערן. אָבער באַפריינדעט זענען מיר געוואָרן ביי גאָר אַנדערע אויסטערלישע באַדינגונגען, וואָס זענען טאַקע אויך געווען פאַרבונדן מיט דער אַרבעטער - באַוועגונג אויף א אומדירעקטן אופן.

אין א לופטיקער לבנה - נאַכט אָנפאַנג פרילינג האָב איך איינזאַם אַרומגעבלאָנדזשעט צווישן די יונגע בוימעראַליען, פאַרביי דער שטאָטישער דאַמבע, מיט א שווער געמיט און פאַרביטערט האַרץ. איך האָב נאָר וואָס איבערגעלעבט איינע פון די פיינלעכסטע סצענעס, וואָס אונז, יונגע אַרבעטער, פלעגט דאַן אויסקומען איבערצולעבן אין אונזערע פאַמיליעס צוליב דער באַוועגונג.

אין דער דעמאָלטיקער חושכדיקער שווערער צייט פון צאַריזם איז געווען א גאַנץ אָפטע דערשיינונג, אַז אַקטיווע טוער פלעגן נאָך דער חתונה פאַרלאָזן די באַוועגונג. דער „צוריקקער" האָט זיך אָפט אָנגעהויבן אויף מאָרגן נאָך די תנאים, וואָס פלעגן יענע צייטן געפראַוועט ווערן דווקא מיט גרויס „חבר - פאַראַד". תנאים פון א חבר מיט א חברטע איז געווען א געשעעניש. מען פלעגט דאָרט קלייבן געלט פאַר פּאָליטישע אַרעסטירטע, זינגען אַרבעטער - לידער, האַלטן רעדעס און טאָסטן, אַז „פון דעם פּאָר זאָל אַרויסקומען א סאָציאַליסטישער דור", אַז „אַלע גענעראַלן זאָלן ווערן ליבעראַלן, אַלע אָפיצערן — זאָלן ווערן רעוואָלוציאָנערן און אַלע סאָלדאַטן — סאָציאַל - דעמאָקראַטן" א. ד. גל. דאָס אַלטוואַרג — די מומעס און פעטערס פלעגן אויף גיך אָפּפאַרטיקן די רעליגיעזע צערעמאָניעס, זיך אָפּ-

רוקן אָן א זייט מיט אונטערגעשפּאַרטע גאָמבעס און שאָקל־דיקע קעפּ זיך צוקוקן צו דער יוגנט, וואָס רעדט אַזוי, אַז „גאָט זאָל נישט שטראָפן פאַר די רייד". אָבער נאָך די תנאים האָבן די זעלבע מחותּניתטעס און מומעס אַרומגע־רינגלט דאָס פּאָרל מיט א נעץ פון פרומער אויפמערקזאַמ־קייט און זאָרגעוודיקע זיפצעלעך. מיט צוזאַמענגעשנורע־וועטע ליפּלעך פלעגן זיך אין די שבת־פאַרנאַכטן אָנהויבן די קלוגע ריידעלעך: „ווי לאַנג איז דער שיעור אַלץ צו האָוועגען פאַר דער וועלט — פאַר יענעם; צייט אויך וועגן זיך צו טראַכטן". דערביי האָבן נישט אויסגעפעלט קיין קלוגע ביישפּילן פון אַנדערע פּאָרלעך, וואָס זענען אויך פריער געווען גאַנצע וועלט - פאַרזאָרגער און זענען נאָך דער חתונה „געקומען צום שכל". און ועל כּולם — די שרעקלעכע פּערספּעקטיוו פון „ער אין סיביר און זי מיט א פּיצל קינד אויף די הענט" — דאָס איז געווען דער לעצטער קלאַפּ, וואָס נאָר געציילטע, גייסטיק־שטאַרקע האָבן אים געקאָנט אויסהאַלטן.

מיין עלטערע שוועסטער מיט איר חתן, איטשקע דער שוואַרצער, וואָס האָבן געהאַט „חברישע תּנאים" מיט אַלע הידורים, האָבן אויך דערנאָך אָנגעהויבן „זאָרגן וועגן זיך". אַט זיי האָבן מיר פאַרסמט דאָס לעבן אין שטוב.

דער חתן איז אויך געווען א סטאָלער; האָט צוזאַמען מיט מיר געפירט די „קאַסע". עס איז געווען ווינטער־צייט. אַרבעט אין שטאָט איז געווען ווייניק, באַלעבאַטים האָבן געריסן די לוינען און אונז איז אויסגעקומען אויסצוהאַלטן א שרעקלעכן אָנגריף. מיין שוועסטער מיט איר חתן האָט אָבער אויסגעפעלט א פּאָר צענטליק הובל צו קויפן זיך שיף־קאַרטעס קיין אַמעריקע — און ער האָט דער ערשטער געבראַכט דעם פּראָנט — געוואָרן א שטרייק - בּרעכער. דער חתן האָט געוווינט ביי מיינע עלטערן, און אונזערע

באציונגען זענען געוואָרן ביז גאָר פאַרשאַרפט. מען האָט אויפגעשטעלט קעגן מיר במעט דאָס גאַנצע הויז־געזינד: מען האָט באַהאַלטן און צעריסן מײַנע ביכלעך, פאַר־וואָרפן מײַן היטל, פאַרדוקט ערגעץ אַ שוך, אָנגעטון מיר גע־ברענטע לײַדן. ווען דער שטרײַק האָט זיך געענדיקט אין איך, ווי אײַנער פון די אָנפירער, בין געוואָרן אַרויסגע־וואָרפן פון דער אַרבעט, איז מײַן לעבן אין דער היים גע־וואָרן אַן אמתער גיהנום: „דער וועלט ־ פאַרזאָרגער אין צעריסענע הויזן", „דער אומזיסטער פּרעסער" איז געווען מײַן שטענדיקער צונאָמען.

אין יענער באַשריבענער נאַכט בין איך מיט שפּאָט און געלעכטער פאַריאָגט געוואָרן פון הויז, פון מײַנע על־טערן, צו וועמען איך האָב זיך נישט אומגעקערט זייער אַ לאַנגע צײַט.

מיט אײַן העמד אויפן לײַב בין איך אַנטלאָפן, אַ פאַר־ביטערטער, גרייט עמיצן צו דערהרגענען, אָדער זיך אַליין דעם טויט צו מאַכן.

עס איז געוואָרן שפּעט. די נאַכט איז געווען אַ קאַלטע און מען האָט געדאַרפט אָנהויבן טראַכטן וועגן אַ נאַכט־לעגער. איך בין געווען אַרבעטלאָז, אָן אַ גראָשן געלט. האָב איך קײַן אַנדער אויסוועג נישט געהאַט, ווי גיין נעב־טיקן צו מיכלען. אין מיטן וועג טרעף איך אים אַ בלאַס; און אויפגערעגטן, קוים ער קאָן אַ וואָרט אויסרעדן. לאָזט זיך אויס, אַז אויך ער האָט געהאַט אין שטוב אַן ענלעכן אָפּשפּיל און האָט אויך געמוזט פאַרלאָזן זײַן אַלטע מוטער, וואָס האָט צוליב אים נישט געקאָנט אײַנרייסן מיט זײַן שוועסטער און איר יונגן מאַן. אין צווייען איז אונז געווען היימלעכער צו פאַרברענגען די נאַכט אויפן גאַס. דעם פרי־מאָרגן האָבן מיר באַגעגנט זיצנדיק אויף אַ באַנק, צוגע־טוליעט אײַנער צום צווייטן, כדי זיך צודערוואַרעמען. אָט

אין יענער טרויעריקער, קאַלטער פרילינג־נאַכט איז דאָס געשלאָסן געוואָרן אונזער נאָענטע פריינטשאַפט.

איך בין עלטער געוואָרן, באַקומען מער דערפאַרונג אין פראַגן פון דער אַרבעטער־באַוועגונג, און ביידע זענען מיר געוואָרן די אָנערקענטע פירער פון פאַך און פון דער „ביר־זשע". מיר זענען געווען באַליבט ביי די אַרבעטער און פאַרהאַסט פון די באַלעבאַטים. ווי נאָר אַ שוואַכער סעזאָן, זענען מיר ביידע געבליבן אָן אַרבעט גאַנצע חדשים. די חברים פלעגן אין די פאַלן אַרויסווייזן צו אונז רירנדע אויפמערקזאַמקייט. אַזוי האָבן מיר געקעמפט און געליטן, געהונגערט און געקעמפט, ווי צוויי טרייע חברים: זיך גע־טיילט מיטן ביסן. נישט געהאַט איינער פאַרן אַנדערן קיין שום סודות, קיינע געהיימנישן.

איינמאָל מעלדעט מיר מיכל מיט שטאַמלדיקע ווער־טער, מיט ספּאָזמעדיקער שטים, אַז ער מוז זיך אַרויסציען פון ציממער, ווייל ער קלייבט זיך איבער צו די עלטערן פון זיין כּלה. די כּלה זיינע, שאָסל די שניידערין, איז אויך גע־ווען אַן איבערגעגעבענע טוערקע און אַ גוטע חברטע. פונ־דעסטוועגן האָט די ידיעה מיר אַ ריס געטון אין האַרצן: ווער וויים, וואָס עס קאָן דערפון ווערן?

עס האָט לאַנג נישט געדויערט, מיכל האָט חתונה געהאַט, — און געבליבן דער זעלביקער איבערגעגעבענער חבר, ווי געווען. איך האָב מיך מיט אים געגרויסט און אים נאָך מער ליב באַקומען, ווי פריער.

עס איז אַוועק אַ לענגערע צייט, און מיכל האָט מיט אַמאָל אויפגעהערט זיך ווייזן אויף אונזערע פאַרזאַמלונגען; האָט אָנגעהויבן אויסמיידן חברים, זיך נישט גערן גע־טראָפן אפילו מיט מיר. קיין קענער, אמת, איז ער נישט געוואָרן, פלעגט צאָלן זיין באַשטייערונג, פאָלגן אַלע באַ־שלוסן א. ד. גל., עס איז אָבער געווען קלאָר, אַז פון דער־

באוועגונג איז ער אוועק. מיר איז דאָס געווען שרעקלעך פּיינלעך. איך האָב אָנגעהויבן זוכן די סיבות, אָבער נישט געקאָנט געפינען. איך האָב באַשלאָסן, אַז אויך ער איז געפאַלן אַ קרבן פון דער חתונה, צו וועלכער איך האָב באַקומען אַ באַזונדערע אומבאַשרייבלעכע שנאה. די אַרבעט אין פאַך און אויף דער „בירזשע" איז מיר געוואָרן שווערער. דער ציגישער עולם האָט גענומען אָפּלאַכן, אַז „דער צדיק האַלט אויך מער פון דער וועלט, ווי פון יענער וועלט", און אַז אינגיכן וועט קומען אויך מיין רייע. די נאָענטע חברים און עלטערע אַרבעטער, האָבן מיכלען געקענט, האָבן שטאַרק באַדויערט דעם אָנגווער.

אַזוי האָט זיך עס געצויגן אַ לענגערע צייט, ביז מיר זענען אינגאַנצן פאַרפרעמדעט געוואָרן און זיך אויפגעהערט טרעפן. און אַז מיר האָבן זיך ווען יאָ געטראָפן, האָבן מיר איינער דעם אַנדערן נישט געקאָנט זיך קוקן גלייך אין די אויגן; דערביי איז אָבער אין זיין האַלטן זיך געווען עפּעס אַזוינס, וואָס האָט אַרויסגערופן רחמנות און מיטגעפיל.

איינמאָל, איך געדענק שוין נישט, צי דאָס איז געווען דעם ערשטן מאַי, אָדער אַן אַנדער אַרבעטער - יום - טוב, קומט מיכל צוגיין צו מיר און בעט מיך, איך זאָל קומען צו אים אין אָוונט צו גאַסט, — עס וועלן זיין, זאָגט ער, נאָך עטלעכע באַקאַנטע, און מען וועט אַביסל פאַרברענגען. ווען ער האָט פון מיין פּנים אַראָפּגעלייענט, אַז איך זוך אַן אויסרייד אויף אָפּזאָגן, האָבן זיינע אויגן אויסגעדריקט אַזוי פיל פאַרצווייפלונג און געבעט, אַז איך האָב נישט געקאָנט ביישטיין און צוגעזאָגט צו קומען.

אַז איך בין אין אָוונט געקומען, האָב איך שוין ביי מיכלען געטראָפן אַ 4—5 מענטשן, פון וועלכע איך געדענק נאָר איינעם, יודל דעם געלן (פריקאַזטשיק). עס האָט לאַנג נישט געדויערט, און אויפן טיש האָט זיך באַוויזן אַ „פלעשעלע", צובייסנס. נאָך דער צווייטער־דריטער כוסה

האָט אָנגעהויבן ווערן פריילעך. דער עולם האָט זיך צעזונ־
גען: צוערשט שטיל, דערנאָך העכער, לעבעדיקער, מען
האָט אונטערגעקלאַפּט מיט די הענט, מיט די פיס, ביז עס
איז דערגאַנגען צו א טענצל. מיכל מיט זיין ווייב זענען
געוואָרן אומרויק. מען האָט זיך גענומען איבערקוקן מיט
צעשראָקענע בליקן, אַלע ווילע אַרויסלויפן אויפן הויף,
מאַכן זיך איינער דעם אַנדערן צייכנס מיט די אויגן א.
ד. גל. מיך האָט דאָס שטאַרק פאַרדראָסן. פּחדנים, האָב
איך מיר געטראַכט, וויבאַלד אויף אייך ציטערט אַזוי די
הויט, אַז איר האָט מורא אַפּילו פאַר אַן אַרבעטער־לידל,
טאָ נאָך וואָס האָט איר אונז פאַרבעטן?!

דערווייל איז געוואָרן שפּעטלעך און מען האָט זיך
געקליבן גיין אַהיים. ביי דער טיר האָט מיך מיכל פאַר־
האַלטן און געבעטן, איך זאָל בלייבן ביי אים נעכטיקן.
וואָס עס האָט מיר געטריבן צו בלייבן, ווייס איך נישט,
נאָר איך בין פאַרבליבן. אָבער גלייך האָט עס מיך פאַר־
דראָסן. מיכל מיט זיין פרוי זענען געווען בלאַס און צערו־
דערט, איך האָב נישט געוווסט וועגן וואָס מיט זיי צו רעדן.
עס איז געווען פיינלעך און שווער. פלוצלינג גיט מיכל א
פרעג מיט א פאַרשטיקטן קול און פאַרקרימטע ליפּן:

— וואָס וואָלט געווען, ווען פריער קומט אַריין נח
(יוזעף) אָדער יונה (קאַיגען)?*).

איך האָב נישט פאַרשטאַנען און נישט געוווסט, וואָס
צו ענטפערן.

א פאַר סעקונדעס איז ווייטער געווען שטיל און
שווער. דערנאָך האָט מיך מיכל געבעטן, איך זאָל מיט אים
אַריינגיין אין צווייטן צימער. די פרוי זיינע האָט אונז צו־
געלויכטן מיט א לאָמפּ און מיר זענען געבליבן שטיין פאַר־

---

*) ביידע מיטגלידער פון דעמאָלטיקן צ. ק. פון
„בונד".

א גרויסן קויש, וואָס איז געווען צוגעדעקט מיט א ווייסן לייַלעך. מיכל האָט אראָפּגעצויגן דאָס לייַלעך, האָט אויפֿגעדעקט דעם קויש, און עס האָט מיר א צאַפּל געטון דאָס האַרץ — דער קויש איז געווען פול מיט בראָשורן, פּראָקלאַמאַציעס און שריפֿט: דער ארכיוו און סקלאַד פון צ. ק. פון „בונד".

איך בין געשטאַנען א דערשלאָגענער און נישט געוואַגט אויפֿצוהויבן די אויגן. עס האָט מיך געפּייניקט א חרטה־געפיל פאַר מיינע שלעכטע געדאַנקען וועגן מיין פריינט און חבר, וואָס האָט צוליב פּאַרטיי־צוועקן געמוזט זיין אָפּגעשיידט פון דער ארומיקער וועלט און מיט ווייטאָג אין האַרצן צוזען, ווי זיינע נאָענטע פאַראורטיילן און פאַראַכטן אים.

דער בלאַסער מאָרגן האָט שוין אריינגעקוקט דורך די שפּאַרעס פון די לאָדנס, און מיר זענען געלעגן אויף אונזערע געלעגערס און זיך אַליין פאַרציילט וועגן אונזערע געפילן פאַר דער צייט, וואָס מיר זענען געווען פאַרפרעמדט. אים איז שווער געווען ווייטער אויסצוהאַלטן מיינע שטומע פאַרווורפן, און ער האָט זיך דערלויבט דעם שרעקלעכן פאַרברעך קעגן קאָנספּיראַציע — ער האָט מיר אנטדעקט דאָס געהיימניש, וואָס האָט אים אזוי לאַנג אי געמוטשעט, אי געפּייניקט.

מיכל איז שוין לאַנג טויט, אָבער זיין ליכטיקע געשטאַלט, זיינע גוטע, אומעטיקע אויגן, זיין גרויסער, שטילער הערואיזם וועלן קיינמאָל נישט פאַרגעסן ווערן, נישט פון מיר און נישט פון אַלע אנדערע חברים, וועלכע האָבן אים געקענט.

אומעטיקע פֿאַרנאַכטן

1. א קליינע שלאַכט אויף דער בירזשע

די זון, א צופֿרידענע פֿון איר טאָגיקער אַרבעט, איז אַרויס הינטערן שטאָט און האָט איבערגעלאָזן דעם אויסגעמאַטערטן הייסן טאָג אין די קילע אָרעמס פֿון זומערדיקן פֿאַרנאַכט. אַלץ איז מיד און צעגליט: די ערד, דער הימל, דער ברוק און די מענטשן. די הויכע הייזער האָבן מיט רחמנות צוגעקוקט, ווי אַלץ ווערט געפּייניקט פֿון היץ, האָבן זיי אויסגעשפּרייט זייערע קילע שאָטנס און מיט פֿאָטערלעכער זאָרג איינגעהילט זייערע נידעריקערע שכנים. די שטיינער פֿון ברוק האָבן צופֿרידענע געקוקט זייערע אָנגעברענטע שפּיצן אונטערן קילן לופֿטיקן צודעק און זענען פֿון גרויס הנאה געבליבן ליגן שטיל און פֿאַרדרימלט. די קליינע הייזלעך פֿון איבער דער גאַס האָבן מיט קנאה צוגעקוקט, ווי די שטיינער פֿון ברוק ווערן באַפֿרייט פֿון דער גליענדער זון: זיי האָבן אין בענקשאַפֿט געוואַרט אויף די שאָטנס, וואָס רוקן זיך אַזוי לאַנגזאַם, ווי זיי וואָלטן גאָר קיינמאָל נישט געוואָלט קומען אויסלייזן זיי פֿון העלישן גיהנום.

און ווען די שאָטנס האָבן שוין געהאַט דערגרייכט די צווייטע זייט גאַס, האָבן די וואַרשטאַטן און פֿאַבריקן פֿון „גאַיאַק“ און „פֿלאַנעט“, פֿון די „פֿלעצער“ אין „גריוועץ“ אויפֿגעעפֿנט זייערע טירן און טויערן און מיט אומצופֿרידנהייט אַרויסגעלאָזן זייערע אַרבעטער אויף דער פֿרייער לופֿט.

די עלטערע מיט זייערע אַרבעטס־קוישלעך און פּעקלעך,

געבויגן פון הייסן מידן טאָג אַרבעט, זענען געגאַנגען מיט שווערע טריט אַהיים צו זייערע מאָגערע מאָלצייטן; די יונגערע — פרייליכע און פאַרשוויצטע, האָבן שטיפנדיק זיך געלאָזט גיין צו דער „בירזשע" — אויף אַפּיצערסקע גאַס, ווו עס געפינט זיך דער אַלטער בולוואַר. פון אַלע גאַסן האָבן זיך, ווי שטראָמען פון אַ טיפן קוואַל, געצויגן מענטשן, און וואָס נענטער די שטראָמען זענען געקומען צו דער אַפּיצערסקע גאַס, אַלץ געדיכטער, שטאַרקער און רוישיקער זענען זיי געוואָרן. אויף דער אַפּיצערסקע זענען זיי זיך צוזאַמענגעקומען און צעטיילט אויף צוויי טיילן און, ווי צוויי אויסגוסן פון אַ טייך, האָבן זיי פאַרפלייצט ביידע טראָטואַרן. און ווען זיי האָבן דערגרייכט דעם אַלטן בולוואַר, האָבן זיי זיך יעדער אויף זיין זייט פאַרקירעוועט און שוין מיט לאַנגזאַמערן טעמפּ זיך געלאָזט צוריק. פון די זייטיקע גאַסן זענען צוגעקומען אַלץ נייע און נייע גרופּעס אַרבעטער און געדיכטער געמאַכט די רייען.

און ווען די זון איז שוין געשטאַנען הינטער דער אײַזערנער באַן - בריק, די שאָטנס האָבן שוין געפוילעט אויף די קעגנאיבערדיקע דעכער און פון דאָרטן פאַרשפּרייט זייער מחיהדיקן קילן אָטעם אויף דער גאַנצער שטאָט, זענען שוין מער קיין נייע אַרבעטער נישט צוגעקומען.

די שפּאַצירנדיקע האָבן זיך פון ביידע זייטן גאַס באַוועגט הין און צוריק מיט אַ אײַנערלעכן באַהאַלטענעם ריטם, און פון ווייטן האָט דאָס אויסגעזען, ווי עס וואָלטן זיך באַוועגט צוויי לאַנגע, מעכטיקע קייטן פון אַ געוואַלדיקער שוונג - ראָד, וואָס ווערט געטריבן דורך אַ ריזיק - גרויסן מעכאַניזם.

אין דער לופט האָט זיך געטראָגן אַ מורמלען, ווי פון אַ ווייטן וואַסער־פאַל, און דאָס שאַרן פון די פיס איבער די ציגל פון טראָטואַר האָט דערמאָנט דעם גערויש פון

די גאַיאַקער זעג־מילן, וואָס פּלעגן אין די שטילע זומער־נעכט זיך דערטראָגן פון יענער זייט שטאָט.

אַזוי ציִען זיך די מענטשן ־ קייטן אַרויף און אַראָפּ, אַרויף און אַראָפּ, צו צווייִ, צו דרייִ און אַ רייִ, איינגעבויגן איינע צו די אַנדערע, ווי פאַרליבטע.

אָט גייט אַ באַיאָרנטער אַרבעטער, די פּלייצעס שוין אויסגעקרימט פון לאַנגער האָרעוואַניע, און פירט אונטער אָרעם אַ ייִנגערן פון זיך. ביים ייִנגערן גלאַנצן די אויגן פון גרויסן סוד, וואָס דער עלטערער האָט אים נאָר־וואָס פאַר־טרויט. זיי גייען אַזוי געבויגן איינער צום צווייטן שוין אַ לאַנגע צייט. אָט לאָזן זיי זיך ביידע אַריין אין אַ זייטיקן טויער, גייען באַלד אַרויס מיט געהיימנישפולע בליקן און גייען זיך פונאַנדער, ווי זיי וואָלטן זיך גאָרנישט געקאַנט. ביים יונגן קלאַפּט דאָס האַרץ: אין בוזעם־קעשענע טיף פאַררוקט ליגט ביי אים אַ קליין ווייך ביכל, וואָס דער אַגי־טאַטאָר האָט אים נאָר־וואָס געגעבן. ער אײַלט זיך אַהיים, וווּ ער וועט ביים שוואַכן שייַן פון נאַפט ־ לעמפּל לייענען, ווי אַזוי עס קאָן אויסגעלייזט ווערן די מענטשהייט. ער גייט דורך זייטיקע גאַסן, כּדי דער מענטשן ־ שטראָם פון אַפּי־צערסקע זאָל אים נישט שטערן אין זיין גאַנג.

אָט פירט דער אַגיטאַטאָר שוין ווידער איינעם — אַן עלטערן פון זיך — מיט צעשראָקענע אויגן און בלאַסן גע־זיכט. דער אַגיטאַטאָר רעדט מיט האַרץ, און דער צווייטער שאָקלט צו מיטן קאָפּ. ער לאָזט אים אָפּ און נעמט זיך צו אַ דריטן, אַ פערטן, אַ פינפטן.

אַזוי גייט עס פון האַרץ צו האַרץ, און די גאַנצע מענטשן־מאַסע ווערט, ווי דורך עלעקטרישן שטראָם, באַ־הערשט פון איין גרויסן הערלעכן געדאַנק.

פּלוצלינג אַ באַוועגונג! אויף דער בירזשע באַווייזט זיך דער וויטעבסקער. אַ סטאָליער־אַרבעטער מיט שוואַרצע ברענענדיקע אויגן און נאָך שוואַרצערע האָר — זעט ער

אויס, ווי יאַהאַן דער טויפּער. אַלע אויגן זענען געווענדעט צו אים. מען דערציילט זיך איינער די אַנדערע פאַרשידענע לעגענדעס וועגן זיין רעדנער־טאַלאַנט און וועגן זיין צווי־בער־קראַפט. נאָענטע באַקאַנטע שמייכלען צו אים און גריסן זיך בלויז מיט די אויגן.

אָט גייט דורך דער פאָרשטייער פון קאָמיטעט אין די גאָלדענע ברילן (יעקב פעסקין), וואָס נאָר געציילטע קאָנען אים. ער גייט ווי אַ זייטיקער מענטש, וואָס האָט גאָר צו דעם אַלעם קיין שייכות נישט. אַ באַהאַלטענער שמייכל שיינט דורך זיינע גאָלדענע ברילן און גליטשט זיך אַראָפּ איבער זיינע דינע, פּייכטע ליפּן. די עלטערע טוער — די פירער פון די „קאַסעס" — באַמערקן אים און טוען זייע־זאַך מיט מער ברען, מיט מער איבערגעגעבנקייט.

מיט אַמאָל אַ געלויף! ווי אַן אומגעריכטער שטורם־ווינט רודערט אויף די גלאַטע אויבערפלאַך פון טייך, אַזוי איז אויפגערודערט געוואָרן דער ריטמישער גאַנג פון דיזער „בירזשע": אַן עסקאַדראָן סאָלדאַטן אויף פערד, מיט אַ פּריסטאַוו אָן דער שפּיץ, זענען אין אַ ווילדן גאַלאָפּ אַרויף אויף דער בירזשע און מיט נאַהייקעס גענומען יאָגן און שלאָגן די שפּאַצירנדע. די מאַסע האָט אַ דערשראָקענע זיך געלאָזט לויפן אין אַלע זייטן. אָבער ווי נאָר דער עסקאַדראָן איז אין זיין גרויסן אימפּעט פאַרביי, אַזוי איז זיך די מאַסע ווידער צונויפגעקומען און ווייטער פאַרפולט די טראָטואַרן. מען ווייסט, אַז די רייטער וועלן זיך באַלד אומקערן נאָך מיט מער רציחה, אָבער ווער האָט דאָס צייט צו טראַכטן, וואָס שפּעטער וועט זיין? מען מוז נאָך פאַרענדיקן אַ שמועס, אויסטייטשן אַ שווערן ענין, וואָס איז געבליבן נישט דער־קלערט...

ווען דער עסקאַדראָן לאָזט זיך צוריק, באַגעגנט מען אים שוין מיט אַ האָגל שטיינער און בלאָטע. מען וואַרפט אונטער די פיס פון די פערד שטיקער גלאָז פון צעבראָכענע

פלעשער. די פערד קאַלעטשען זיך די פיס און ווערן צערייצט. די רייטער קאָנען די פערד נישט באַהערשן און ווערן ווילד פון כעס. אַ פערד קריגט אַ שטאַרקן קלאַפּ מיט אַ שטיין. פון גרויס ווייטאָג שטעלט זיך דאָס פערד אויף די הינטערשטע פיס און וואַרפט אַראָפּ פון זיך דעם רייטער און פון קיינעם מער נישט געהאַמעוועט, לאָזט עס זיך אין אַ ווילדן גאַלאָפּ איבער די גאַסן. דער זאָטל שלעפּט זיך נאָך מיט אַ געקלאַפּערײַ איבער דעם שטיינערנעם ברוק און וואַרפט אַן אימה אויף די איבעריקע פערד. דאָס רופט אַרויס אַ צעמישונג בײַ די סאָלדאַטן און זיי פאַרלאָזן די בירזשע אונטער הילכיקע פײַפערײַ פון עולם.

אויף דער בירזשע דרוישט אַצינד, ווי אין אַ בינשטאָק. דער עולם איז פאַרשוויצט און אויפגעליגט; מען דערציילט זיך איינע די אַנדערע איינצלהייטן פון דער „שלאַכט" און וועגן דער מפּלה פון דער פּאָליציי. אָבער די העלדן פון דער געוווּנענער „שלאַכט" זענען די איניציאַטאָרן פון ווידערשטאַנד — משהקע „איינאוויג", עלקע „גאַיאָקער", לייבעטשקע דער קליינער און אַנד. פאַרשוויצטע און צעשויבערטע גייען זיי מיט גאווה איבערן מיט גאַס, די הענט פאַרלייגט אַהינטער, און מאַכן זיך נישט זעען, ווי מען קוקט אויף זיי מיט צופרידנקייט און דאַנק. אַ באַהאַלטענער שמייכל בלויז קרימט זייערע ליפּן און פילט אָן זייערע הערצער מיט גרויסקייט און שטאָלץ.

2. נאָך דער בירזשע

ווען דער טאָג געזעגנט זיך מיט דער שטאָט, ווערט אויף דער אָפּיצערסקע גאַס פּוסט און שטיל. וווּ־נישט־וווּ בלײַבן נאָך שטיין קליינע גרופּקעס אַרבעטער, וואָס זעען פון דערווײַטנס אויס, ווי איבערגעבליבענע סטאַרטשענדיקע זאַנגען אויף אַ נאַר וואָס אָפּגעשניטענעם פעלד. די פלוצלינגע שטיל־

סיִט איז פֿרעמד פֿאַרן אויער, און די טריט פֿון די צופֿעליקע דורכגייער הילכן אָפּ אין דער לופֿטן מיט באַזונדערער שאַרפֿקייט.

אין דער דאָזיקער שטילער פּוסטקייט פֿון גאַס קלייבן מיר זיך צונויף אַ גרופּע נאָענטע חברים: איך, משהקע גאַרבער, אברהם גאַרבער, רחלע, אַבקע איכלאָוו, טאַניע, יודעסקע און אַנדערע און לאָזן זיך גיין צו פּאַולינען (די פֿרוי פֿון אַן אַרטיקן גרויסן מאַנופֿאַקטור־סוחר, וועלכע האָט יענע צייט זייער אַ סך געטון פֿאַר דער באַוועגונג). פּאַולינע מיטן מאַן זענען אויף דאַטשע, און אין דער וווינונג זענען געבליבן די צוויי שוועסטער טאַניע און יהודית — איבערגעגעבענע חברטעס.

אין גרויסן קאַבינעט איז האַלב טונקל. דורך די אַזשור־גאַרדינען שײַנט אַדורך אַ מאַטע ליכט און וואַרפֿט אויף די טונקעלע ווענט פֿאַנטאַסטישע ווײַסע אָרנאַמענטן אײַנגע־ראַמט אין שוואַרצע שאָטנס.

צוערשט איז מען נאָך אויפֿגערודערט פֿון די געשעע־נישן אויף דער „בירזשע", מען טיילט זיך נאָך אַמאָל און נאָך אַמאָל מיט פֿאַרשידענע אײַנצלהייטן, אָבער וואָס ווײַ־טער באַפֿאַלט אונז אַ מידיקייט און מען זעצט זיך אַוועק אין די געמיטלעכע ווינקעלעך, וווּ ווער עס קאָן.

עס איז שטיל. מיר זענען איבערפֿולט מיט אַ טיפֿן גע־פֿיל, וואָס האָט נישט קיין נאָמען. עס ווילט זיך נישט רעדן. זיצן מיר אַזוי אין האַלב - טונקעלן קאַבינעט, צוגעטוליעט איינער צום אַנדערן, פֿאַרטיפֿט און פֿאַרטראַכט, יעדער אין זײַנע רעיונות. מיט אַמאָל לאָזט זיך אין דער שטילקייט הער־ן אַ שטילער, שטילער ניגון; ער טראָגט זיך פֿון ווײַט, ער דרינגט אַרײַן צו אונז דורך די פֿאָרן פֿון די ווענט און פֿילט אָן אונזער געהער מיט צויבערדיקע קלאַנגען.

דאָס זינגט פֿון צווייטן צימער דער ה' סאַמעט — אַ וואַיאַזשאָר ביים באַלעבאָס פֿון דער וווינונג. אַליין מיט אַ

גרויס געפיל פאר געזאנג, האט ער זייער ליב געהאט אונזערע לידער. דערפילנדיק, אז מיר זיצן שטיל, האט ער פארשטאנען, אז מיר זענען אין שטימונג, און דעריבער וועט מען אצינד גוט זינגען. פראוואצירט ער אונז מיט א ניגון, ווייסנדיק פארויס, אז מיר וועלן נישט ביישטיין און דעם ניגון אונטערהאלטן. מיר פארשטייען זיין מיין און שווייגן איינגעשפארט — מיר וועלן אים נישט נאכגעבן. ער, אפנים, פילט דאס און זינגט ווייטער. ער בייט אלע ווײלע די ניגונים, אויסקלייבנדיק אלץ מעלאנכאלישע, הארציקע מאטיוון. ער שפאצירט איבער זיין צימער, זיין אנגענעמע ווייכע שטימע הערט זיך אמאל שטארקער, אמאל שוואכער, און רייצט אונז און בעט זיך מיט אירע זאפטיקע, אומעטיקע טענער.

מיר האלטן נישט אויס: אומבאמערקט נעמט איינער פון אונז אונטערברומען, נאך אים א צווייטער, א דריטער. צוערשט שטיל — ווי פאר זיך, דערנאך העכער, שטארקער — פון גאנצן הארצן. יעדער זינגט פון זיין ווינקל, אויף זיין שטייגער. קיינער דיריזשירט נישט מיט אונז. דער ניגון פליסט און גיסט זיך ריטמיש פון זיך אליין, ווי דורך א כשוף. עס ציט זיך א ליד נאך א ליד: די רויקע, געצויגענע טענער ווערן פארביטן דורך קרעפטיקע טענער פון א קאמף־מארש. די ברוסט אטעמט טיף און הויך, מעכטיקע, רופנדיקע קלאנגען רייסן זיך ארויס פון ברוסט, ווי שטארקע דרייסטע אדלערס און לאזן זיך אין דער לופט. זיי דרינגען דורך די גראבע ווענט און קלאפן זיך אפ אן די שפיצן פון ביימער, ווערן פארטאפלט, באפליגלט און געלייטערט, ביז זיי פארשווינדן אין אומענדלעכן רוים.

ה׳ סאמעט עפנט לאנגזאם די טיר, שארט זיך ווייך אריין, זעצט זיך אין א ווינקל פון דער ווייכער סאפע און הויבט שטיל אן א ניי ליד. זיין קול ציטערט פאר אויפרעגונג. ער זינגט און מיר כאפן מיט שוונג אונטער. ס׳ציטערט די לופט פון די טענער־קלאנגען; זיי באהעפטן זיך, גיסן זיך

צונויף אין איין הארמאָנישן, מוזיקאַלישן קלאַנג, וואָס עס שפּילט און פינקלט אין דער טונקלקייט פון צימער.

קיינער פון אונז, חוץ רחלען, האָט נישט קיין שטים צום זינגען; יעדער באַזונדער האָט זינגען נישט געקאָנט, אָבער אַלע צוזאַמען האָבן מיר געזונגען גוט און האַרציק, מיט פאַרשטענדניש און געפיל און מען האָט וועגן אַלץ פאַרגעסן: וועגן שווערן נודנעם טאָג אַרבעט, וואָס שטייט מאָרגן פאָר; וועגן חבר, וואָס ליגט אָנגעשפּאַרט אויף די פּלייצע; וועגן דער סכּנה, וואָס דאָס געזאַנג קאָן געהערט ווערן פון דרויסן; מען האָט געהערט און געפילט איין זאַך — דאָס געזאַנג וואָס באַהעפט און באַגייסטערט, ווי אַ הייליקע תּפילה.

אין צימער איז שוין לאַנג פינסטער. די פאַנטאַסטישע אָרנאַמענטן אויף די ווענט ווערן אַצינד באַלויכטן מיט אַ מאַטער זילבערנער שיין פון דער לבנה. אַ לייכט ווינטל שאָקלט די צווייגן פון די ביימער הינטער די פענסטער. די צווייגן וואַרפן באַוועגלעכע בלעטער - שאָטנס אויף די ווענט און מאַכן די אָרנאַמענטן נאָך פאַנטאַסטישער, נאָך צויבערנדיקער.

מיר זיצן שוין אַ לענגערע צייט שטיל, אָבער עס דאַכט זיך, אַז אין דער לופטן ציטערט און קלינגט נאָך דער לעצטער אַקאָרד פון פּראָלעטאַרישן ליד.

ווער ווייסט און ווער קאָן פאַרגעסן יענע הערלעך־שיינע גוטע מינוטן פון אַמאָליקע פאַרנאַכטן...

אונטערצינדער

אין איינעם אַ ווינטער פון אָנפאַנג פון הייַנטיקן יאָר־הונדערט, האָט זיך אין געוועזענעם רוסלאַנד אָנגעהויבן איינער פון די „נאָרמאַלע“ קריזיסן, מיט וועלכע עס האָט זיך אַזוי אויסגעצייכנט די קאַפּיטאַליסטישע ווירטשאַפט פאַרן קריג. די ערשטע קרבנות פון די דאָזיקע קריזיסן זענען אַלע מאָל געווען די אַרבעטער, וואָס זענען געווען פאַרנומען אין דער בוי־אינדוסטריע. אויך דאָס מאָל האָט דער קריזיס מיט זיינע שרעקלעכע באַגלייטער אָמשטאַרקסטן געטראָפן די בוי־אַרבעטער און געטראָגן חורבן און פאַרוויסטונג אין די רייען פון זייערע משפחות.

עס האָט געהערשט אַ מוראַדיקער עלנט: מענטשן האָבן ווי שאָטנס אַרומגעבלאָנקעט גאַנצע טעג אויף די אַרבעט־בירזשעס און אויסגעקוקט די אויגן אויף אַ מייסטער, טאָמער וועט מען קריגן כאָטש אַ טאָג אַרבעט. קיינער פלעגט אָבער נישט קומען און ווו צו פאַרדינען איז נישט געווען.

עס איז געשטאַנען אַ קאַלטער, בייזער ווינטער, וואָס האָט נאָך מערער פאַרביטערט די נויט און פאַרגרעסערט די פיין. די פאַך־קאַסעס זענען געווען פוסט, פון קיין מלוכה־אָדער קאָמונאַלער שטיצע האָט נאָך דאַן גאָר קיין קלער נישט געקאָנט זיין. ווו זיך צו ווענדן נאָך הילף איז דעריבער נישט געווען, און אַרבעטער פון גרויסע פאַמיליעס זענען אַרומגעגאַנגען הילפלאָז און פאַרצווייפלט און זיך געווונטשן דעם טויט. די מייסטער אָבער האָבן דעם קריזיס און די ביטערע נויט פון די אַרבעטער געוואָלט אויסנוצן, כדי אָפּצושוואַכן די יונגע אַרבעטער־באַוועגונג און געבן אַ טויט־

קלאַפּ די שוין דערמאָנטע אַרבעטער־פּירושעס. זיי האָבן איינגערעדט די עלטערע אַרבעטער, אַז שולדיק אין אַלץ איז דער 12־שעהדיקער אַרבעטס־טאָג, צו וועלכן מען האָט זיך שוין געהאַט דערשלאָגן. און די עלטערע אַרבעטער פלעגן מאַקע צושטיין מיט טענות צו אונז, צו די פירער פון פאַך, און פאָדערן, מען זאָל דעם 12־שעהדיקן אַרבעטס־טאָג אָפּשאַפן, ווייל צוליב דעם קורצן(!) אַרבעטס־טאָג קאָסט דאָס בויען טייער און די הויזווירטן האָבן נישט אַזויפיל געלט. זיי האַלטן זיך דעריבער אָפּ פון בויען. עס פאַרשטייט זיך, אַז אויף דער אַרענע זענען, ווי פון אונטער דער ערד, אויסגעוואַקסן יאָר־עדות, וואָס האָבן געוווּסט צו דערציילן, אַז דער און דער מייסטער האָט געזאָגט, אַז ווען נישט דער 12־שעהדיקער אַרבעטס־טאָג, וואָלט ער כאָטש פון מאָרגן אָן געקענט באַשעפטיקן אַ 20־30 אַרבעטער.

נישט געקוקט אויף אונזער אויפקלערונג, אַז דאָס איז אַ שווינדל מצד די באַלעבאַטים, האָבן דאָך, איבערהויפּט די עלטערע אַרבעטער, זיך געלאָזט איינרעדן און דער איינגעשטעלטער אַרבעטס־טאָג איז אין די ערטער, ווו מען האָט נאָך געאַרבעט, געבראָכן געוואָרן.

און קיין ווונדער נישט. דאָס איז דאָך געווען אין די וויקל־יאָרן פון אונזער באַוועגונג און יעדעס ווינטל האָט לייכט געקאָנט דעם אַרבעטער אַראָפּשטופּן פון וועג, אויף וועלכן ער האָט נאָר וואָס געמאַכט די ערשטע טריט.

אונז — די יונגערע — איז דאָן געווען זייער שווער. מיר האָבן געהאַט אויסצושטיין אַ טאָפּלטן קאַמף: זיך האַנגלען מיט אייגענעם הונגער און איינהאַלטן די מאַסע, וועלכע מיר האָבן נישט איינמאָל געשאָלטן פאַר איר טעמפּקייט.

אויב אַ „מאַסאָווער'' אַרבעטער האָט געקאָנט האָבן כאָטש וועלכע נישט איז אויסזיכטן צו קריגן ווען־נישט־ווען אַ טאָג אַרבעט, וואָס אַ מייסטער האָט צופעליק באַקומען —

זענען מיר, אָנפירער פון פאַך, געווען אונטער אַ פולשטענדיקן באַיקאָט פון די מייסטער און מיר זענען געווען אויסגעשטעלט אויף אַ גוססדיקן הונגער־טויט.

עס שטייען איצט אויף פאַרן זכרון טרויעריקע, פינסטערע בילדער פון יענע שווערע יאָרן: עס איז אַ טריבער, ווינטערדיקער נאָכמיטאָג, איך מיט מיין חבר מיכל ליגן אויף אונזערע האַרטע געלעגערס אָפּגעשוואַכטע פון לאַנגן נישט דערעסן. די לעצטע צוויי טעג האָבן מיר לגמרי קיין ביסן אין מויל נישט געהאַט. עס עפנט זיך די טיר און עס קומט אַריין יאַכנע־ריווע — די באַלעבאָסטע פון אונזער דירה*).

---

*) יאַכנע־ריווע איז געווען די פרוי פון אַ זייער פאַנאַטישן אַרבעטער. זי איז שוין אין יענע יאָרן געווען אַ מאַמע פון אַ סך דערוואַקסענע קינדער. נישט קוקנדיק אויף דער סביבה, אויפן מאַן דעם דעספּאָט, וואָס פאַר אַ פּינטל פון דער תורה איז ער גרייט געווען צו דערהרגענען אַ אייגן קינד, נישט געקוקט אויף איר עלטער, איז זי דאָך געווען אַ פאָרטגעשריטענע פרוי. זי האָט דאַן זייער אַ סך מיטגעהאָלפן דער דעמאָלטיקער באַוועגונג. מען פלעגט ביי איר זייער אָפט אויסבאַהאַלטן אומלעגאַלע ליטעראַטור, זיך באַנוצן מיט איר אַדרעס אויף בריוו, אויף צו טרעפן זיך, מיטן רויטן־קרייז און ד. גל. פאַרן 5־טן יאָר פאָרט זי מיט דער גאַנצער פאַמיליע אַריבער קיין וואַרשע און מיט יאָרן שפּעטער ווערט זי אויך אין וואַרשע באַקאַנט אין חברישע קרייזן מיט איר גרייטקייט צו העלפן סיי דער באַוועגונג סיי איינצלנע חברים. דערביי ווייזט די דאָזיקע זעלטענע פרוי אַרויס אַ נישט־געוויינלעכן איידעלן און טיפן מיטגעפיל צו מענטשן, וואָס נויטיקן זיך אין הילף.

פיל וואַרשעווער חברים געדענקען זי נאָך עד היום און דערמאָנען איר נאָמען מיט כבוד. זאָלן די דאָזיקע פאַר ווער־

זי ליגט אוועק אויפן טיש א לעבל ברויט מיט א פאר פעקלעך איינגעוויקלט אין פאפיר. עס באפאלט אונז א פיינ־לעך געפיל פון שאנד און מיר צעוויינען זיך, ווי קליינע קינ־דער. יאכנע־ריווע שרייט אויף אונז און שלעפט אונז פון די געלעגערס, מיר זאלן אויפשטיין עסן — „איר וועט דאך אזוי אויסגיין, ליגנדיק" — בייזערט זי זיך אויף אונז. מיר זיצן איינער קעגן דעם אנדערן און קאנען זיך נישט קוקן גלייך אין די אויגן. מיר שלינגען דאס ווארעמע ברויט צו־זאמען מיט די טרערן, וואס פליסן פון זיך אליין — קעגן אונזער ווילן. ווער וויים, וואס מיט אונז וואלט אין יענעם ווינטער געווארן, ווען נישט די 10-15 קאפיקעס א טאג, וואס עס האט אונז אנגעהויבן ברענגען יאכנע־ריוועס קינפ־טיקער איידעם — אונזער חבר הירשקע (הירשקע דער דווינסקער, א בוי־ארבעטער, געוווינט שפעטער אין ווארשע, מיטגליד פון האלץ־פאריין).

מיט יארן צוריק — נאך איידער עס האט זיך אנגע־הויבן די ארבעטער־באוועגונג, איז אין דער בוי־בראנזשע געווען א מנהג, אז נאך דער ארבעט האבן די ארבעטער גענומען נעמען מיט זיך שטיקער אפפאל־האלץ פון דער געביידע. האט אויסגעפעלט אפפאל, האט מען זיך נישט אפ־געשטעלט פון צעזעגן א ברעט אדער א קלאץ און מאכן דערפון „אפפאל". די שטיקער אפפאל־האלץ, וואס מען פלעגט נעמען אהיים, האבן געהייסן „שאבאשקעס" (אויף רוסיש „שאבאשקי"). דער דאזיקער מנהג עקזיסטירט נאך אין א סך שטעט עד היום. דאס איז געווען א לעגאליזירטע זאך און מען פלעגט זיך דערמיט נישט באהאלטן. אבער חוץ דעם פלעגן די טשעסליארעס און די בוי־סטאליערס „אפ־שפארן" טשוועקעס, וואס זיי האבן באקומען צו דער אר־

טער איך דינען אלס צייכן פון אנדענק פון טיפער אכטונג און דאנקבארקייט פאר אלע אירע גוטע טאטן און געפילן.

בעט. די טשוועקעס האָט מען פאַרקויפט פאַר העלפט געלט, פאַרשטייט זיך, אין לינקע אייזן־געוועלבלעך און דאָס פלעגט אַריינטראָגן א 8־7 קאָפּיקעס א טאָג. קיין גרויסע גליקן האָט מען פאַר די דאָזיקע „זייטיקע פּרנסות" נישט געמאַכט. דאָס פלעגט זיין אויף א קליין שנעפּסל פאַר 5 קאָפּיקעס מיט א מילכיקער בלינצע פאַר 2 קאָפּיקעס צו פאַרבייסן. דאָס האָט זיך ביי די בוי־אַרבעטער נישט גערעכנט פאַר קיין גנבה — פּונקט ווי ביי די שניידער „מאָוריע". „היתר", „יתור" און ד. גל. ווען עס האָבן אָנגעהויבן ווירקן די אידייען פון דער אַרבעטער־באַוועגונג, איז דער דאָזיקער מנהג פאַרשוווּנדן. קיינער האָט קעגן אים נישט אַגיטירט, מען האָט וועגן אים נישט אָנגענומען קיינע באַשלוסן: ער איז ביסלעכווייז אַרויס פון געברויך פון זיך אַליין צוזאַמען מיט א סך אַנדערע קרומע און שענדלעכע מנהגים, וואָס זענען געווען איינגעבירגערט ביים אַרבעטער־קלאַס, איידער ער האָט נאָך פאַרמאָגט זיין אידעאַל—דעם סאָציאַליזם. און טאָמער האָט זיך געטראָפן, אַז א אַרבעטער האָט נישט געקאָנט ביישטיין דעם נסיון און איז געשטרויכלט געוואָרן, האָט מען אויף אים געקוקט, ווי אויף א אומווירדיקן מענטש, וואָס שענדעט דעם כבוד פון אַרבעטער־קלאַס.

הירשקע האָט צוזאַמען מיט נאָך עטלעכע אַרבעטער דאָן געאַרבעט אין דווינסקער פעסטונג. דאָס איז געווען איינע פון די געציילטע גרופּעס, וואָס האָבן אין יענעם שרעקלעכן ווינטער געאַרבעט. די לוינען זענען געווען נישטיקע און זיי האָבן, פאַרשטייט זיך, מיט קיין זאַך נישט געקאָנט העלפן דער גרויסער אַרבעטלאָזער מאַסע. האָבן זיי באַשלאָסן פון דאָס ניי אָנהויבן „אָפּשפּאָרן" פאַר אונז טשוועקעס. — פאַר הונגעריקע — האָבן זיי געטענהט — מעג מען. די עטלעכע אַרבעטער, וואָס האָבן דאָן געאַרבעט אין דער פעסטונג, זענען פאַר יענער צייט געווען גאַנץ אַנטוויקלטע אַרבעטער. נישט געקוקט דערויף, האָבן זיי זיך

פאָרט דערלויבט אויף דעם דאָזיקן שריט. אַזוי טרויעריק, אַזוי פאַרצווייפלט איז געווען די לאַגע. אַט די טשוועקעס האָבן דאָס אונז אַ געוויסע צייט אונטערגעהאַלטן מיט 10־15 קאָפּיקעס אַ טאָג.

מיר זענען אָבער נישט די איינציקע. עס הונגערן אַ סך. גאַנצע פאַמיליעס הונגערן. פּיצלען קינדער, אַלטע און קראַנקע. מען הונגערט אין דער שטיל, פאַרצווייפלט און הילפלאָז. וואָס טוט מען?!

דער ווינטער איז שוין אַריבער, עס איז שוין אַרום שבועות. דער בוי־סעזאָן, אויף וועלכן מען האָט געוואַרט, האָט אויך קיין פאַרגרינגערונג נישט געבראַכט. אַלעמענס בליקן זענען געווענדעט צו אונז — צו די פירער פון פאַך. „וואָס וועט זיין?" — פרעגן הונגעריקע אויגן. אָבער מיר ווייסן אויך נישט. מיר ווייסן, אַז דער 12־שעהדיקער אַר־בעטס־טאָג איז דאָ נישט שולדיק. מיר ווייסן אָבער נישט די ריכטיקע סיבה פון קריזיס, מיר ווייסן אויך נישט, ווי צו העלפן.מיר האָבן געזוכט אַ בעשייד און אים נישט געקאָנט געפינען. אונזערע מוחות זענען געווען צערודערט פון דער קאַטאַסטראָפע, וואָס האָט אונז געטראָפן.

הגם מיר האָבן זייער אָפט באַנוצט דאָס וואָרט „קרי־זיס", האָבן מיר נאָך, דאַכט זיך, רעכט נישט פאַרשטאַנען זיין באַדייטונג און זיין צוזאַמענהאַנג מיטן קאַפּיטאַליסטישן סדר פון דער וועלט. די פּראָפּאַגאַנדישע קרייזן פון יענער צייט האָבן נאָך נישט באַוויזן אין אונז איינצופלאַנצן דעם ריכטיקן קוק אויף דעם דאָזיקן סדר. און אפשר האָבן מיר דאָס יאָ פאַרשטאַנען, נאָר מיר האָבן געוואָלט האָבן אַ קאָנ־קרעטן, אַ ממשותדיקן ענטפער, ווי אַזוי באַלד אויפן אָרט צו לינדערן די נויט, ווי אַזוי פּראַקטיש זיך צו העלפן.

מיר האָבן אָנגעהויבן אַליין זוכן און קלערן. עמיצן פון אונז איז איינגעפאַלן צו זאָגן, אַז „צו אַלע צרות קומען נאָך דאָס יאָר נישט פאַר קיין שריפות", און דאָס איז גע־

וועז געגוג. דאָס איז פאַר אונז געווען אַן אַנטדעקונג. מען האָט זיך געגומען דערמאָנען, אַז דאָס פאַריקע יאָר האָבן אָפּגעברענט אַ סך הייזער, וועלכע מען האָט צוריק אָפּגע־בויט, אַז פאַר צוויי יאָרן זענען אויך פאַרגעקומען אָפּטע שריפות און דער פאַקט, אַז דאָס יאָר איז נישט פאַרגעקומען קיין איין באַדייטנדיקע שריפה, איז אונז פאַרגעקומען „פאַר־דעכטיק".

עס האָט לאַנג נישט געדויערט און אין אונזערע נישט־אַנטוויקלטע מוחות איז רייף געוואָרן דער משונהדיקע געדאַנק, אַז מען בויט נישט קיין נייע הייזער מחמת דעם, וואָס עס קומען נישט פאָר קיין שריפות. און מער האָט מען נישט באַדאַרפט! מיר האָבן שוין דעם באַשייד... און פון אַלע זייטן האָט מען גענומען אין דער שטיל רעדן, אַז מען דאַרף זען, עס זאָל ברענען.

מען האָט זיך געלייגט שלאָפן און מען איז אויפגע־שטאַנען מיטן פאַרלאַנג פון אַ שריפה, פון אַ גרויסער שרי־פה. דער דאָזיקער פאַרלאַנג איז געלעגן ביי אַלעמען אויף די ליפּן. ער האָט אַרויסגעקוקט פון אַלעמענס אויגן און איז באַגערט געוואָרן פון אַלעמענס הערצער. אַ שריפה איז געווען די איינציקע רעטונג.

אין דער אמתן זענען אין די פאַריקע יאָרן אויך נישט אַזוי אָפּט פאַרגעקומען קיין שריפות; און בכלל האָבן שרי־פות קיין גרויסע ווירקונג נישט געהאַט אויף דער בוי־באַ־וועגונג. געווירקט האָט דאָ די ווירטשאַפטלעכע אַנטוויק־לונג אין לאַנד. מיר האָבן אָבער דאָס נישט געוואָלט און נישט געקאָנט פאַרשטיין. מיר האָבן געהאַט אונזער דער־קלערונג.

און מען האָט נישט געוווסט פון וועמען און פון וואַ־נען, נאָר עס האָבן זיך גענומען אַחומטראָגן געהיימניש־פולע קלאַנגען, אַז דער און דער האָט געהערט פון דעם און דעם, אַז דער און דער הויזווירט וואַרט, אַז זיין הויז זאָל

אפּבּרענען. אַז ווי נאָר דאָס וועט געשען, וועט ער גלייך צו־טרעטן צו בּויען אַ הויז, בּיי וועלכן עס וועלן זיין בּאַשעפ־טיקט אוודאי הונדערט מענטשן; מען האָט דערציילט, אַז דער און דער הויזווירט וואַרט אפילו, מען זאָל אים אונ־טערצינדן. די אַטמאָספער איז געוואָרן אַ געדיכטע און אַ נערוועזע. מען האָט זיך געשושקעט אין די ווינקעלעך, מען האָט זיך געקליבן אונטערהאַנדלען מיט די הויזווירטן, וואָס האָבן בּלומרשט געחלשט צו ווערן נשרפים. עס האָבן זיך בּאַוויזן פּאַרטרויִלעכע פּאַרמיטלער, פּאַרדעכטיקע אונ־טערהעצער און מען האָט מיט אומגעדולד געוואַרט, ווען וועט זיך שוין אויפן האָריזאָנט בּאַוויזן דער „רויטער האָן" וואָס וועט געבּן בּרויט און רעטונג!

קיין רעטונג איז אָבּער נישט געקומען — קיין שרי־פות זענען נישט געווען און די נויט איז געוואָרן שטאַרקער, די פאַרצווייפלונג גרעסער.

פּאַרזאָרגט און פּאַרדאַגהט איבּער זיך און איבּערן גורל פון „פּאַך", זענען מיר, אַ גרופּע נאָענטע חברים גע־זעסן אין אַ זומער־נאַכט אויף אַ בּאַנק אין „אַלטן בּולוואַר" און געקלערט וועגן אונזער רעטונג — וועגן אַ ש ר י פ ה. עס איז קיין אַנדער וועג נישט געבּליבּן, ווי אַליין נעמען אונטערצינדן. דעם אָוונט זענען מיר זיך פונאַנדערגעגאַנגען מיט גאָרנישט.

מיט אַ פּאָר טעג שפּעטער האָט זיך אויסגעבּילדעט אַ גרופּע, וואָס האָט זיך גענומען דעם פּלאַן פאַרווירקלעכן. די גרופּע איז בּאַשטאַנען פון דריי מענטשן. דאָס איז גע־ווען אַ מאָדנע גרופּע, סיי לויט איר צוזאַמענשטעל, סיי לויט איר עלטער.

דער פירער פון דער גרופּע איז געווען חיים צביקע דער סטאָליער (חיים - צביקע סאָלדאַטשיק). אַן אַרבּעטער פון אַ יאָר 30, שוין אַ טאַטע פון 2 אָדער 3 קינדערלעך. אַ מענטש מיט אַ געוואַלדיק היציקן טעמפּעראַמענט, מיט אַן אוי־

סערגעווײַנלעכן האָס צו די באַלעבאָטים. יעדן מײַסטער האָט ער באַטראַכט נישט ווי אַ שונא פֿון גאַנצן אַרבעטער־קלאַס, נאָר ווי אַ פּערזענלעכן פֿײַנט. געשטאַמט האָט ער פֿון אַ דאָרף.

אין דער יוגנט איז ער קיין אַרבעטער נישט געווען. ווען מען האָט אים צו 21 יאָר אָפּגעגעבן פֿאַר אַ סאָלדאַט און אַוועקגעשיקט דינען קיין דווינסק, האָט ער זיך אין דער „ראָטע״ אויסגעלערנט סטאָלערײַ. נאָכן דינסט איז ער פֿאַרבליבן אין דווינסק. געווען איז ער אַ שיינער יונ־גערמאַן, אַן אויסגעצייכנטער טענצער און אַן איבערגעגע־בענער באַזוכער פֿון „הנה־לאהעס״ טאַנץ־קלאַסן פֿון פֿאַר דער באַוועגונג, וואָס איז אַזוי גלענצנד באַשריבן געוואָרן פֿון דוד פּינסקי. ווען עס האָט זיך אין דווינסק אָנגעהויבן די אַרבעטער־באַוועגונג, האָט ער, ווי אַ סך אַנדערע, פֿאַרוואָרפֿן די טאַנץ־הײַזער און געוואָרן אַן איבערגעגע־בענער אָנפֿירער פֿון פֿאַך.

דער צווייטער איז געווען דער סטאָליער־אַרבעטער — ברוכקע דער גריוער. ווי אַזוי דער דאָזיקער מענטש איז געקומען צו סטאָלערײַ, צו דער באַוועגונג און איבערהויפּט צו אונזער גרופּע אונטערצינדער, איז פֿאַר מיר נאָך ביז הײַנט אַ רעטעניש.

ברוכקע האָט געשטאַמט פֿון אַ באַלעבאַטישער משפּחה. די עלטערן זײַנע האָבן געהאַט אַ גרויס שפּײַז־קראָם, אַן אייגן הויז און געווען פֿאַררעכנט פֿאַר בכבודיקע באַלעבאַ־טים פֿון גריווע (איצטיקע קאַלקון). אַ הויכער, שלאַנקער בחור פֿון אַ יאָר 25 מיט דין־געשווירענע און שטענדיק ריין־אָרומגעגאָלטע באַקנבערד, וואָס עס איז געווען דאַן שטאַרק אין דער מאָדע בײַ די שטאָטישע פּראַנטן — די האַנדלס־אָנגעשטעלטע. צו דער אַרבעט פֿלעגט ער גיין „מעשה פּראַנט״: אין געפּוצטע שיך, מיט אַ גראָען אויי־בערמאַנטל פֿאַרוואָרפֿן איבערן האַנט, מיט אַ שוואַרץ פּאַ־

ליטורטן שטעקן מיט א זילבערן הענטל, מיט א ווייסער מאנישקע און א קאלירטן „שניפס״. אויף דעם גיי־גאלדן קיטל פון זייגער זענען געהאנגען אן א שיעור קאקעטישע ברעלאקן, אין דער אויבערשטער קעשענע א טיכעלע, אין שניפס אריינגעשטעקט א גלעזערנע שפילקע, פלעגט ער אויסזען נישט ווי א סטאליער, נאר ווי א פראוויזאר. און אויף וויפל עס געדענקט זיך, האט מען אים טאקע גערופן מיט אן ענלעכן נאמען. פאר יענע צייטן איז דאס געווען אן אויסטערלישע זאך און נישט אלע באלעבאטים פלעגן אים טאקע, צוליב דעם, וועלן נעמען צו דער ארבעט. אגב, נישט צו אבי וועלכן מייסטער איז ברוכקען אנגעשטאנען צו גיין ארבעטן. ער איז געווען זייער א גוטער און א פליי־קער ארבעטער, ער האט דעריבער נישט געהאט קיין דאגה מיט ארבעט. דער דריטער און דער יונגסטער פון דער גרופע איז געווען דער שרייבער פון די שורות (איך בין דאן אלט געווען א יאר 18—19).

מיר האבן זיך נישט צוזאמענגערעדט, אבער מיר האבן אינסטינקטיוו געפילט, אז דאס, וואס מיר גייען טון, מוז בלייבן שטרענג קאנספיראטיוו. נישט די ארגאניזאציע, נישט די „סקאדקע״, אפילו איינצלנע חברים האבן דערפון נישט געוווסט. שוין אפילו שפעטער — אין יארן ארום, איז מיר נישט אויסגעקומען צו הערן, עמיצער אפילו פון די גאר נאענטע חברים זאלן וועגן דעם רעדן.

עטלעכע נעכט נאכאנאנד האבן מיר אויסגעשפירט און אנגעמערקט אונזערע „קרבנות״. מיר האבן זיך דערביי געריכטעט מיט די הייזער, וועלכע עס האט זיך אונז גע־דאכט, אז אויב זיי וועלן אפברענען, וועלן די הויזווירטן זיי גלייך אפבויען. דערביי האבן מיר נישט פארגעסן אן ד־ הויזווירטן, וואס לויט אונזערע ידיעות האבן זיי בלומרשט געוואלט, אז זייערע הייזער זאל ברענען. די דאזיקע הייזער האבן אבער געהערט צו גבירים און אריינבאקומען זיך אין

די הויפן איז געווען נישט פון די לייכטע זאכן. מיר זענען דעריבער געווען געצוווּנגען אָנצוהויבן פון שכנותדיקע הויפן מיט הילצערנע הייזער, מיט דער אויסזיכט, אַז דאָס פייער, וועט זיך שוין אַריבערטראָגן אויך אויף די רייכע הייזער. דאָס איז געווען אַ שגעון, אַ ווילדקייט, ווייל די דאָזיקע הילצערנע הייזער זענען געווען מערסטנטייל באַוווינט מיט דער אָרעמער באַפעלקערונג און די ערשטע קרבנות וואָלטן זיי געווען. אָבער מיר האָבן דאַן וועגן דעם זייער ווייניק געטראַכט. עס האָט זיך דאָך געהאַנדלט וועגן ראַטעווען אַ הונגעריקע מאַסע, וואָס האָט פון אונז געפאָדערט ברויט פאַר ווייב און קינד.

אונטער אַ באַזונדער סכנה איז געשטאַנען דער אין דווינסק באַוווּסטער „פויטע מייראָוויטשעס" הויף. דאָס איז געווען אַ קאָלאָסאַל גרויסער דורכגאַנג־הויף, וואָס איין זייט זיינע איז אַרויסגעגאַנגען אויף דער צענטראַלער — ריגער גאַס און די צווייטע זייט — אויף אָגראָדאָווער. צו ריגער גאַס צו איז דער הויף געווען פאַרבויט מיט מויערן, ווו עס האָבן געוווינט רייכע שכנים; די צווייטע זייט איז געווען געדיכט פאַרבויט מיט הילצערנע הייזער און הייזלעך, וואָס זענען געווען באַוווינט פון דער סאַמע אָרעמקייט. אויך איך צוזאַמען מיט מיינע עלטערן האָבן אַמאָל געוווינט אין דעם טייל הויף. אַט די הילצערנע הייזלעך האָבן מיר דאָס אויסגעקליבן אויפן „ערשטן פייער". ווי אַזוי צוצוטרעטן צו דער דאָזיקער אַרבעט, האָט קיינער פון אונז נישט געוווּסט. פשוט „אונטערלייגן אַ שוועבעלע" איז געווען צו געפערלעך, ווייל מען וואָלט נישט באַוויזן צו אַנטלויפן, האָבן מיר נאָך לאַנגע פרוּוון און זוכענישן סוף־כל־סוף זיך אָפּגעשטעלט אויף אַ מיטל, וואָס עמיצער האָט אונז אָנגעוויזן: ערגעץ אין אַן ענגן ווינקל פלעגן מיר־אוועקלייגן אַ פלאַש בענזין; די פלאַש האָבן מיר אַרומגעוויקלט מיט וואַטע און די וואַטע אונטערגעצונדן. כּדי די

וואַטע זאָל ברענען, האָט מען זי באַשאָטן מיט עפּעס אַ מין זאַלץ, ענלעך צו די קריסטאַלן פון „באָר־זויער״. די גלי־ענדיקע וואַטע האָט געדאַרפט דערוואַרעמען די פלאַש, פון וואַס די פלאַש האָט באַדאַרפט פּלאַצן. דער בענזין האָט זיך געזאָלט אַזוי ארום אָנצינדן און פאַרשפּרייטן דאָס פייער אויף די אויסגעטריקנטע, הילצערנע ווענט. דאָס איז געווען באַקוועם, ווייל ביז די פלאַש האָט זיך דערוואַרעמט, האָט מען געקאָנט רויק אַוועקגיין פון אָרט און אַזוי ארום בלייבן נישט באַמערקט.

אָבער וויפל מאָל מיר האָבן נישט געמאַכט די דאָזיקע אָפּעראַציע, האָט זיך דאָס אונז קיינמאָל נישט איינגעגעבן: אָדער די וואַטע האָט זיך פּריצייטיק פאַרלאָשן, אָדער די וואַטע האָט זיך אויסגעברענט און די פלאַש האָט נישט געפּלאַצט. און טאָמער האָט גאָט געהאָלפן און די פלאַש האָט שוין מיט מזל יאָ געפּלאַצט — האָט זיך ווידער דער בענזין נישט אָנגעצונדן. מיר זענען געווען אויסער זיך. אין פאַרלויף פון אַן ערך אַ וואָך זענען מיר נאַכט ביי נאַכט ארומגעגאַנגען מיט פלעשער בענזין אין די קעשענעס, זייענדיק אין געפאַר אליין ארומגעבאַפּט צו ווערן אין פלאַמען — אָבער אַלץ אומזיסט. מיר האָבן דעריבער באַשלאָסן אַוועקצוואַרפן די „קונצן״ און גיין מיטן „גלייכן וועג״.

גראָד איז אונז געקומען אונטער דער האַנט אַ געלעגנהייט: אויף דוואָריאַנסקאַ גאַס, ראָג מיאַסניצקאַ — אַ גאַס פון הילצערנע הייזער, האָט זיך פאַרענדיקט בויען אַ הילצערן געוועלבל. עס האָבן נאָר געפעלט טיר און פענסטער. אינעווייניק איז געלעגן אַ גרויסע קופּע הובל־שפּענער און אָפּפאַל־האָלץ. אַזייגער איינס ביינאַכט, ווען די גאַסן זענען געוואָרן פּוסט, האָבן מיר איינעם איבערגעלאָזן אויף „צינק״ און אין צווייען זיך פאַרזיכטיק אַריינגעשאַרט אין געוועלבל. די הענט האָבן אונז געציטערט און געדאַכט האָט

זיך, אז דאָס הארץ האָט זיך ביי מיר אָפּגעשטעלט, מיר איז אין די קניען געוואָרן געוואַלטיק היים. מיט צו־זאַמענגעפּרעסטע ליפּן און קלאַפּעדיקע ציין האָבן מיר אונ־טערגעצונדן די שפּענער און שנעל אַרויס אויף דער גאַס. מיר האָבן נישט באַוויזן אָפּצוגיין עטלעכע טריט און די גאַס איז מיט אַמאָל באַלויכטן געוואָרן מיט אַ רויטן שיין. מיר האָבן אויפגעציטערט, ווי פון עלעקטרישן שטראָם. עס איז אונז באַפאַלן אַ מורא. מיר האָבן זיך, ווי אין קראַמפּן, אָנגעכאַפּט איינער אָן צווייטן, זיך נישט אומגע־קוקט אויף הינטן און מיט שנעלע טריט זיך דערווייטערט פון דעם אָרט.

מיטאַמאָל האָט זיך ברוקעע אַ ריס געטאָן און זיך גע־לאָזט לויפן פאָרויס. דאָס איז געווען נישט קיין לויפן. דאָס איז געווען אַ פליען פון אַ משוגענעם, וועמען עס דאַכט זיך, אַז אַ מחנה שדים ברענען זיינע טריט. אונזביידן איז אויך באַפאַלן אַ געוואַלדיקער פּחד און, ווען מיר האָבן דערהערט דאָס כאַראַקטעריסטישע קרעכץ־געשריי פון דער פייערלעשער - טרובע, האָט עס אונז געקלונגען אין די אויערן, ווי דאָס געשריי פון אַ ווילדער חיה. עס האָט אונז אונטערגעוואָרפן פון דער ערד און מיר האָבן זיך אויך געלאָזט לויפן. צוערשט זענען מיר געלאָפן צוזאַמען, אָבער דערנאָך האָבן מיר זיך צעשיידט אין באַזונדערע וועגן. מיר זענען שוין געווען ווייט פון דער שריפה; קיינער האָט אונז נישט געיאָגט, פאַרקערט, דאָס לויפן האָט אונז געקאָנט אומגליקלעך מאַכן, אָבער מיר האָבן זיך קיין חשבון נישט אָפּגעגעבן — מיר זענען געלאָפן פון זיך אליין.

וואָס מיט מיר האָט ווייטער אין יענער נאַכט פּאַ־סירט — ווו בין איך געשלאָפן און צי בין איך איבער־הויפּט יענע נאַכט געשלאָפן — געדענק איך נישט. די דערשיטערונג איז געווען צו גרויס. קיין ספק, אַז חיים

צביקע און ברוכסע האָבן איבערגעלעבט דאָס זעלביקע, אָבער מיר האָבן וועגן דעם קיינמאָל נישט גערעדט — „ווייבערשע זאַכן".

דאָס געוועלבל האָט אָפּגעברענט און צום גליק האָט עס די שכנותדיקע הייזער נישט געשאַדט. וועגן ווייטער פאַרטזעצן די „רעטונגס - אַקציע" האָבן מיר מער שוין נישט געטראַכט.

די נאַכט איז מיר פאַרבליבן אין זכרון, ווי אַ שווע־רער, בייזער חלום.

* * *

פון יענער קאַשמאַרער נאַכט, פון יענע ביטערע הונ־גער־יאָרן זענען שוין אריבער העכער דריי צענטליק יאָר. אונזער באַוועגונג האָט געהאַט אַ סך בליענדיקע יאָרן — יאָרן פון אויפשטייג, ווען די מאַסן אין גאַנצן און דער יחיד ווערט געליטערט מיט מסירת - נפש פאַרן כּלל. מיר האָבן געהאַט אויך טרויעריקע יאָרן, ווען מענטשן ווערן עקלדיק קליין, ווען עס דאַכט זיך, אַז דער וואָרם פון עגאָ־איזם צעפרעסט דעם מאַרך פון די מאַסן און פון יחיד. קאַמפּס - מעטאָדן האָבן זיך געביטן, אָבער שוין מער קיינמאָל זענען זיי נישט באַלויכטן געוואָרן מיטן אָפּגלאַנץ פון אַ שׂרפה. זיי זענען אַלע מאָל באַלויכטן געוואָרן פון סאָציאַליסטישן פלאַם, וואָס וועט פאַרברענען די היינטיקע אָרדנונג — די אָרדנונג, וואָס קאָן נישט געבן קיין ברויט צו דער זעט די בויער פון דער וועלט מיט אירע רייכטי־מער — די וועלט, וואָס האָדעוועט אויס אירע אונטערצינ־דער...

אין ווארשע

צו דער באַשריבענער צייט איז, ווי עס ווייזט אויס, ביי מיר רייף געוואָרן דער וואנדער־אינסטינקט פון א דעמאָלטיקן יידישן אַרבעטער. מעגלעך, אַז דאָ האָט געשפּילט א ראָלע מיין צו אָפט הונגערן, אָדער אפשר ביידע אומשטענדן צוזאַמען. ווי די זאַך זאָל נישט זיין — עס האָט מיך אָנגעהויבן ציען אַוועק פון דווינסק, פון מיין צווייטער געבורט־שטאָט.

א סך, אַ סך פון מיינע חברים האָבן שוין געהאַט אויסגעוואַנדערט איבער אַלע זיבן ימען. מיין עלטערע שוועסטער חנה־לאה מיט איר מאַן, איטשקע דער שוואַרצער, זענען שוין אויך געווען אויפן וועג קיין אַמעריקע. די איבעריקע משפּחה־מיטגלידער האָבן זיך אָריענטירט אין דער זעלביקער ריכטונג, פון וואַנען עס קומען אָן אַזעלכע פריילעכע, זאַטע גרוסן.

איינע א חברטע האָט מיר אַפילו געמאַכט א פּאָרשלאַג, אַז אויב איך וואָלט מסכים געווען מיט איר צו פאָרן קיין אַמעריקע—וואָלט אירער א פעטער אַרויסגעשיקט אונז אומזיסטע שיף־קאַרטעס און מיר וואָלטן דאָרט געמאַכט א לעבן... מיך האָט אָבער אַהין נישט געצויגן. מיך האָט נישט געצויגן קיין אַמעריקע אַפילו, ווען מיין גאַנצע פאַמיליע, צוזאַמען מיט מיין טאַטע־מאַמע, זענען שוין דאָרט געווען און האָבן אָפט געשריבן, כ׳זאָל שוין ווערן „א מענטש מיט לייטן גלייך״ און אַראָפּקומען אַהין, ווו מען קאָן אויך אַרבעטן לטובת הכלל...

מיך האָט געצויגן קיין וואַרשע, פון וואַנען עס האָבן

זיך דערטראָגן פרייליכע גרוסן וועגן דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג צווישן די יידישע און איבערהויפּט צווישן די פּוילישע אַרבעטער. די דאָזיקע גרוסן האָבן אָנגעפילט מיט פרייד דאָס האַרץ פון יעדן רעוואָלוציאָנערן יידישן אַרבעטער פון דעמאָלטיקן ליטע, ווו די אַרבעטער - באַוועגונג איז געווען כמעט אויסשליסלעך אַ יידישע.

נאָך אַ פרייליכער בונדישער „ליאַמע" מיט חברים, נישט געזעגנט מיט מיינע עלטערן, וועמען איך האָב נישט געקאָנט מוחל זיין די שווין באַשריבענע עולה, בין איך אָפּגעפאָרן קיין וואַרשע.

פאַרן פאָרן האָב איך זיך באַזאָרגט מיט אַ בריוו צו דער וואַרשעווער אָרגאַניזאַציע. דער בריוו איז געווען צו דער באַוווסטער בונדישער טוערין — צו דער חברטע אסתר ריסקין, וועלכע האָט דאַן געאַרבעט אין וואַרשע*).

דעם בריוו צו דער חברטע ריסקין האָט געשריבן אַנדריי דער „גוי".

טוער מיט רוסישע נעמען האָבן דאַן אין „בונד" נישט אויסגעפעלט. אַנדריי איז אָבער געווען אַ אמתער גוי. דאָס איז געווען אַ רוסישער אינטעליגענט, וואָס האָט עטלעכע יאָר געאַרבעט אין „בונד". ער איז געווען באַליבט ביי די מער אַנטוויקלטע אַרבעטער, וועלכע האָבן גערן באַזוכט זיינע פאָרלעזונגען אויף די פּראָפּאַגאַנדע - קרייזן פון יענע צייטן. וואָס אים האָט געצויגן צו אַרבעטן צווישן יידישע אַרבעטער, איז מיר נישט באַוווסט. אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָב איך אים שוין מער נישט געטראָפן און אויך

---

*) חברטע אסתר ריסקין איז אין 1905 דערהרגעט געוואָרן אין ביאַליסטאָק דורך אַ באָמבע, וואָס די אַנאַרכיסטן האָבן געוואָרפן אויף סוראַזשער גאַס — אויף דער בונדישער בירזשע.

גאַרנישט געהערט וועגן ווייטערדיקן גורל פון דעם דאָזיקן אויסטערלישן בונדיסט.

ביים שרייבן דעם בריוו האָט מיך חבר אַנדריי געפרעגט, צי זאָל ער מיך רעקאָמענדירן אַלס פּראָפּאַגאַנדיסט אָדער אַלס אַגיטאַטאָר?

די פראַגע איז מיר אויסגעקומען זייער קאָמיש און איך מיט מיין באַגלייטער (דאַכט זיך, יודל דער פּריקאַזטשיק) האָבן זיך האַרציק צעלאַכט.

— שרייבט אָן — האָב איך אין שפּאָס געזאָגט צו אַנדרייען — אַז דאָס איז לייבעטשקע דער סטאָליער, וואָס וואָלט ניקאָלאַיען נישט געזשאַלעוועט דעם לעצטן טויט...

אַנדרייען, וואָס האָט פאַרשטאַנען אַביסל יידיש, איז דאָס, אפּנים, זייער געפעלן, ווייל שרייבנדיק דעם בריוו, האָט ער גוטמוטיק געשמייכלט צום פּאַפּיר.

די שטאָט וואַרשע מיט דער דעמאָלטיקער „קאָנקע" (פערד־טראַמוויי), מיט די גאַז־לאַמטערנעס אויף די גאַסן, מיט איר געוואַלדיקער באַוועגונג פון מענטשן, פורן און ברייטע דראָזשקעס געשפּאַנט אין צוויי פערד, מיט אירע הויכע מויערן און ברייטע, גלאַט־געפלאַסטערטע גאַסן, האָט אויף מיר געמאַכט אַן אומגעהויערן רושם.

גלייך פון דער באַן, האָט עפּעס אַ ייד מיך פאַרפירט אויף נאַלעווקעס אין אַ האָטעל, וואָס איז געווען האַלבאַכסניה, האַלב־מאַרק. פון גאַנץ פרי האָט מען אַנגעהויבן קלאַפּן צו מיר אין טיר. מיט עפּעס מאָדנע קוויטשעדיקע, זינגענדיקע קולות האָבן אַנגעהויבן אַריינקומען צו מיר אין צימער יידן און ווייבער באַלאָדענע מיט שאַכטלען, פעקלעך און קוישן און פאַרלייגן מיר, איך זאָל ביי זיי קויפן שקאַרפּעטקעס, שעלקעס, בענדלעך, קנעפּלעך און אַנדערע סחורות.

דער „הוילעך" פון די יידן אין די קליינע היטעלעך מיט די לאַנגע בגדים אָנגעטון איינער אויפן צווייטן, וואָס כמעט

בײַ יעדן איז דער אויבערשטער געווען קורצער פאַרן אונ־טערשטן (דער מיטוואָך איז לענגער פאַרן דאָנערשטיק — האָט עס בײַ מיר געהייסן), די ווײַבער אין די שווערע, געלע און ברוינע שייטלען, וואָס אַזעלכע האָט מען נישט געזען אין קיין איין שטאָט פון ליטווישן געגנט, האָט אויף מיר געמאַכט אַ שלעכטן — איך וואָלט אפילו געזאָגט — אַ אָפּשטויסנדיקן אײַנדרוק.

אָבער לאַנג אָבסערווירן דעם נײַעם טיפּ ייִדן איז מיר נישט אויסגעקומען. איך האָב זיך גיך פאַרבונדן מיט דער אָרגאַניזאַציע, געקריגן אַרבעט אין מײַן פאַך און פאַר מיר האָט זיך אָנגעהויבן איינער פון די טעטיקסטע פּעריאָדן אין מײַן רעוואָלוציאָנערן לעבן.

געאַרבעט אין וואַרשע האָב איך פון הערבסט 1902 ביז הערבסט 1903. וואַרשע האָט דאַן געקאָכט, ווי אין אַ קעסל. עקאָנאָמישע שטרײַקן זענען דאַן פאָרגעקומען כמעט אין אַלע בראַנזשעס. עס איז געווען דער אויפבלי־פּעריאָד פון דער פּוילישער אינדוסטריע. אויך אין דער קליין־פּאַ־בריקאַציע, וווּ עס זענען געווען באַשעפטיקט ייִדישע אַרבע־טער, איז געווען אַן אויפלעבונג. אין יעדן שטרײַק האָבן זיך דעריבער באַטייליקט טויזנטער און טויזנטער אַרבעטער. אַ באַזונדער ברייטן פאַרנעם האָבן געהאַט די שטרײַקן פון די געגריוועטע שוסטער, פון די בוי־סטאָליערעס און אַנדערע.

די בונדישע בירזשע אויף דער דעמאָלטיקער דזשיקע גאַס, האָט נישט געקאָנט פאַרנעמען אַלע אַרבעטער, וואָס פּלעגן זיך צוזאַמענקומען אין די טויזנטער. ווי אַ איבער־פולטער טײַך, האָט זיך דעריבער די בירזשע צעגאָסן אי־בער די זײַטיקע גאַסן און געפלעך פון ראַיאָן אַרום דער דזשיקע גאַס.

אין יענער צײַט האָבן זיך שוין געהאַט אָנגעהויבן די געשלעגן מיט די גנבים און אַלפאָנסן, וועלכע זענען אין

1905 פאַרענדיקט געוואָרן מיט די באַוווסטע פּאָגראָמען אויף די „הייזלעך". דער דאָזיקער פּעריאָד איז שוין גענוי באַשריבן געוואָרן פון אַנדערע מעמואַרן - שרייבער. איך וואָלט דעריבער ווייניק געהאַט וואָס צוצוגעבן צום אַלגע־מיינעם בילד פון יענעם קאָכיקן, רעוואָלוציאָנערן אויפברויז פון דער באַוועגונג אין וואַרשע. איך וועל נאָר שילדערן אייניקע עפּיזאָדן פון יענער צייט, אין וועלכע איך האָב זיך באַטייליקט און וועלכע זענען פון אַנדערע נישט באַשריבן געוואָרן.

דער קולטורעלער און גייסטיקער ניוואָ פון דער אַרבע־טער־מאַסע אין וואַרשע, איז, ווי מיר האָט זיך געדאַכט, געווען באַדייטנד נידעריקער, ווי אין דווינסק. דאָס רוב זענען דאָס געווען אַרבעטער צוגערייזטע פון דער נאָענטער און ווייטער פּראָווינץ, און מיך האָט שטאַרק געוווּנדערט, וואָס צווישן זיי איז געווען אַ גרויסע צאָל אַנאַלפאַבעטן. איך האָב זיך, ביז מיין קומען אין וואַרשע, נישט געקאָנט פאָרשטעלן, אַז אַ יידישער בחור זאָל נישט קענען לייענען קיין געדרוקטן טעקסט.

דאָ האָט שוין, אפשר, געווירקט דער קאַפּיטאַליסטישער פּראָדוקציאָנס - אופן, וועלכער ציט אַריין אין טייוואָלאָנישן געוויַרבל נאָך גאָר יונגע, קינדערישע הענטלעך.

דערפאַר האָט זיך אָבער די אַרבעטער - אינטעליגענץ אויסגעטיילט מיט באַהאַוונטקייט אין דער דעמאָלטיקער יידישער ליטעראַטור. וואַרשע איז פאָרט געווען די שטאָט פון פּרץ, דינעזאָן, ספּעקטאָר, נאָמבערג און אַנדערע אונ־זערע גרויסע שרייבער. דער דאָזיקער אומשטאַנד האָט גע־ווירקט, האָט באַאיינפלוסט. די באַהאַוונטקייט איז געקומען צום אויסדרוק סיי אין פּריוואַטע שמועסן, סיי אין רעדעס, אין וועלכע די אַרבעטער־רעדנער פלעגן זייער אָפט און גע־לונגען ציטירן אונזערע דיכטער און פּראָזאַאיקער. און אַר־

בעטער ־ רעדנער האָט װאַרשע פאַרמאָגט אויסגעצייכנטע, אין אַ גאַנץ היפּשער צאָל.

נאָך היינט — מיט העכער דריי צענטליק יאָר שפּע־טער — דערמאָן איך זיך מיט גרויס פאַרגעניגן די רעדעס פון יעקב העניטשקע־מאַכער, װעלכע האָבן מיר דאָן פאַר־שאַפט אַן אמתן נחת־רוח.

יעקב העניטשקע־מאַכער האָט זיך אויסגעטיילט מיט זיין קולטורעלער קליידונג, מיט זיין אינטעליגענטן אויסזען און װוּנדערבאַר װייך־קלינגענדיקער שטים. װעגן װאָס ער זאָל נישט רעדן, איז דאָס געװען אמתע מוזיק. מיט אַן אויסגעצייכנטער דיקציע, מיט שיינע, װייכע זשעסטן בעתן רעדן, מיט דער האַרציקייט זיינער האָט ער ממש באַצױ־בערט זיינע צוהערער. ער האָט אָבער אויך געקאָנט, װען מען האָט דאָס באַדאַרפט, די מאַסע צעװאַרעמען, אָנצינדן זי און מיטרייסן.

און אַ מאָדנע זאַך: די באַרבאַרישע, װי מיר האָט זיך געדאַכט, װערטער, װי: „ענק", „שטיי", „יאַך", „הינען", און „דרינען" פון דער יידישער אויסשפּראַך אין פּוילן, װעלכע האָבן מיר געגרילצט אין די אויערן — האָבן אין יעקבס מויל באַקומען דעם זיבעטן חן. דאָס איז געװען אַ גאָט־געבענטשטער רעדנער, װאָס אַזעלכע טרעפן זיך זייער זעלטן. װאַרשע האָט אָבער אויך פאַרמאָגט אַ גרויסן קאָדער גוט־געשולטע, אינטעליגענטע, פּראַקטישע טוער — פירער פון פאַכן און גאַנצע בראַנזשעס. אַרבעטער פון װאַרשטאַט און חרייבאַנק.

עס קומען מיר אויפן זכרון די דעמאָלטיקע טוער — די חברים, מרדכי בלעטל־מאַכער, שמואל קייטל־מאַכער, אברהם העניטשקע־מאַכער, שלומקע גאַזאָװניק, איינער זייער אַ אַנטוויקלטער שוסטער־אַרבעטער, שוין אין די מיטעלע יאָרן (דעם נאָמען פאַרגעסן).

דאָס זענען געװען אַלץ אַרבעטער איינער ביי איינעם,

מיט וועמען יעדע ארבעטער־פּאַרטיי האָט געקאָנט שטאָל־צירן.

פון די צוגעשיקטע טוער געדענק איך „חיים דער מאַטע", עלע שלאָסער, די חברטע פרידע. פאָרשטייער פון קאָמיטעט איז געווען עלע (יודל) מאַטאַלסקי.

יעדער פון די אויסגערעכנטע טוער, איז ווערט באַזונ־דער געשילדערט צו ווערן. ביכער גאַנצע וואָלט מען באַ־דאַרפט אָנשרייבן.

איך נעם ארויס בלויז איין געשטאַלט פון דער גאַנצער וואַרשעווער פּלעיאַדע טוער פון יענע ווייטע צייטן — די געשטאַלט, וועלכע שטייט מיר אַזוי בולט פאַר מיינע אויגן.

חיטע פרידע*)

רייך און פאַרביק איז די גאַלעריע אַלטע טוער פון דער בונדישער באַוועגונג. פיל פון זיי האָט דער גורל פאַריאָגט אין ווייטע לענדער, פאַרטריבן איבער ברייטע ימים. א סך האָבן זייערע יונגע פליגלען אָפּגעבּרענט אין דער הייסער זון פון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע און זענען פון דער באַוועגונג אָפּגעפאַלן. נישט ווייניק אָבער זענען פאַר־בליבן. אָט די פאַרבליבענע בילדן דאָס די אַלטע בונדישע גוואַרדיע. צו דער דאָזיקער אַלטער גוואַרדיע געהערט אויך די חברטע פריידע.

יעדעס מאָל, ווען איך דערמאָן זיך אָן איר, באַהערשט מיך א פאַרלאַנג וועגן איר צו שרייבן, כדי צו באַקענען דעם יונגערן דור בונדיסטן מיט דער דאָזיקער זעלטענער גע־שטאַלט און וווּנדערבאַרער רעוואָלוציאָנערין. אָבער גלייכ־צייטיק פיל איך, ווי שוואַך עס איז מיין אָרעמע פעדער און ווי אָרעם עס איז מיין שפּראַך; און אויב איך נעם איצט די

*) אינם אָנהויב פון ערשטן מלחמה־יאָר האָט חברטע פרידע געאַרבעט אין וואַרשע אונטערן נאָמען „ראָניאַ".

פּעדער אין האַנט, איז עס נאָר צו באַשרייבן אַ פּאָר עפּי־זאָדן פון איר רעוואָלוציאָנערער פּאַרגאַנגענהייט, כּדי צו צייכענען אַ פּאָר שטריכען. זאָלן אַנדערע, מער באַגאַבטערע חברים פון מיר, מאָלן דעם גאַנצן פּאָרטרעט.

ווען איך האָב זיך אין וואַרשע מיט איר באַקאַנט, איז זי שוין געווען אַ רעוואָלוציאָנערין מיט אַ סטאַזש, מיט אַ נאָמען אין דער פּאַרטיי. איך, דאַקעגן, בין נאָך געווען אַ יונגער בחור און אין די פּאַרטיי־קרייזן, בפרט אין וואַר־שע, ווייניק באַקאַנט.

נישט געקוקט אויפן אונטערשייד אין עלטער, אויף ביידנס לאַגע אין דער פּאַרטיי, האָבן מיר זיך גאָר גיך באַ־פריינדעט. איר טרוקן, כּמעט אַסקעטיש לעבן פון אַ דער־מאָלטיקער רעוואָלוציאָנערין האָט איר נישט געשטערט צו האָבן אַ מאָדנע ווייכע באַציונג צו מענטשן, הגם אין דער רעוואָלוציאָנערער אַרבעט האָבן נישט אַלע טוער געקאָנט מיט איר אויסקומען. איר מאַט־בלייך, אינטעליגענט גע־זיכט, איר קורצזיכטיקער, גוטער בליק, איר באַשיידענע, אָבּיסל נישט מאָדישע קליידונג, האָבן זי אויסגעטיילט פון דעם אַרום און געצויגן די אויפמערקזאַמקייט און אינטערעס פון יעדן, אפילו פון פרעמדע.

אָט דער אויסערלעכער אויסזען אירער און די שטאַרקע קורצזיכטיקייט איז געווען אַן אומגליק פאַר איר אַליין און גאַנץ אָפט פאַר די אָרגאַניזאַציעס, וווּ זי האָט געאַרבעט — זי פלעגט אויף זיך ציען די אויפמערקזאַמקייט פון די צאַרי־שע שפּיאָנען. דערצו איז זי נאָך געווען אָבּיסל אַ צעשטרייטע און נישט געדענקט, וווּ זי האָט ערגעץ פאַרשטעקט אַ נויטיק צעטל מיט נעמען אָדער מיט אַדרעסן, און די זשאַנדאַרמען האָבן עס אָפט יאָ געפונען. נישט איינער, האָט מען דער־ציילט, האָט צוליב דעם געדאַרפט בייטן זיין אַדרעס.

איך — דער שרייבער פון די שורות — בין אויך גע־פאַלן אַ קרבן פון איר צעשטרייטקייט.

היינט זעט עס מיר אויס א היפש ביסל קאָמיש. דאַן אָבער, אין עלטער פון 19 יאָר, האָב איך איבערגעלעבט כמעט א טראַגעדיע.

עס איז געווען אין יענע צייטן, ווען אין דער אַרבעטער־באַוועגונג האָבן זיך באַוויזן די לידער פון עדעלשטאַדט, ווינטשעווסקי, ראָזענפעלד און פון אַנדערע סאָציאַליסטישע פּאָעטן. זייענדיק באַגייסטערט פון זייערע לידער, האָבן טייל יונגערע, אינטעליגענטערע אַרבעטער אָנגעהויבן זינדיקן מיט שרייבן לידער אין גראַמען וועגן אַרבעט און קאַפּיטאַל (לויט די דעמאָלטיקע באַגריפן — אַרבעטער און באַלעבאַטים), לידער, אין וועלכע די אַרבעטער ווערן באַוויינט און באַדויערט, און די באַלעבאַטים — געשאָלטן, געמוסרט און געשטראָפט. אָפט אין א פאָרם פון א געבעט צום רבונו של עולם, ער זאָל אויסגיסן די תוכחה אויף די רשעים — די באַלעבאַטים, וואָס באַגייען זיך מיט די אַרבעטער שלעכט, און זאָל „צוטון זיין אויג אויף די אָרעמע שמאַכטנדע קנעכט".

אין דער מאַסע איז דאַן געווען זייער פּאָפּולער א כאַראַקטעריסטיש לידל, פון וועלכן איך געדענק בלויז איין סטראָפע:

— שטיינערנע הערצער האָבן די באַלעבאַטים,
זיי גלויבן נישט דעם אַרבעטער פון דאַנען ביז אַהער.

— — — — — — — — — —

און אַז אַן אָרעמער אַרבעטער נעמט אַביסל טייש,
רופט מען אים „פּיאַניצעי" אויפן מיטן גאַס.
פּראָסטער בראָנפן איז נישט קיין וויין,
א זילבערנער בעכער איז נישט קיין כוס,
אַן אָרעמער אַרבעטער איז נישט קיין באַלעבאָס —
רבונו־של־עולם, פאַר וואָס?

— — — — — — — — — —

אין דאָס רוב לידער פלעגט זיך יעדע שורה אָנהויבן

לויטן אלף־בית. א.—אן ארבעטער, ב.—באלעבאטים, ג.—גנבים (דאס מיינט מען די באלעבאטים), ד.—דריקער, ה.—הערשער און אזוי וויטער ביז ת.

אט אזא העפט מיט מיינע לידער אין פארשידענע ווארייאנטן און, דאכט מיר, אויך א דראמע פון ארבעטער־לעבן, האב איך לאנג ארומגעטראגן אין בוזים־קעשענע און נישט געוואגט ווען עס איז צו ווייזן. פרידע איז געווען די ערשטע און די איינציקע, וועמען איך האב פארטרויט מיין סוד. מיט הארץ־קלאפעניש און ציטער האב איך איר איבערגעגעבן מיינע „ווערק", זי זאל ארויסטראגן איר אורטייל.

דער זינדיקער וועלט איז אבער נישט באשערט געווען באַרייכערט צו ווערן מיט מיין אלף־בית־פאעזיע. דעם העפט מיט מיינע לידער האב איך פון פרידען שוין צוריק נישט באקומען. זי האט אים, אפנים, ערגעץ פארשטעקט און וועגן דעם פארגעסן.

איר צעשטרייטקייט, איר פארשלעפן שפּיקעס צו די געהיימע דירות און קאנספּיראטיווע פונקטן האט געגעבן שטאף פאר גוטמוטיקע וויצן איבער איר, אבער אלץ אונטער די אויגן. האט זיך ווער דערלויבט מיט א ווארט איאויף דעם אויפמערקזאם צו מאכן, איז געווען — הימל עפן זיך. זי פלעגט ווערן אן אויפגעקאכטע, וואס מען וואגט גאר וועגן איר אזוינס צו טראכטן.

— עס איז אן אויסגעטראכטע זאך — פלעגט זי זיך היצן — זאלן אנדערע בעסער זיך נאכקוקן, זי וועט זיך שוין מיט די שפּיקעס אן עצה געבן!

און אפשר האט מען טאקע אביסל איבערגעטריבן? בפרט האט עס געקענט פאסירן מיט דער חברטע פרידע, וואס ווו א פארזאמלונג, איז זי דא. זי שרייבט פראקלאמאציעס, ברענגט זיי אויף דער בירזשע, אויב עס איז נישטא קיין אנדערער אונטער דער האנט, וואס זאל דאס

טון, נעמט אַנטייל אין דעמאָנסטראַציעס, פּירט פּראָפּאַגאַנדע־קרייזן און טוט אַנדערע וויכטיקע און ווייניקער וויכטיקע אַרבעט פֿאַר דער פּאַרטיי — און אַלץ מיט ברען. טאָ וואָס איז דער וווּנדער, אַז זי ווערט אָפּט אַרעסטירט? פֿונדעסטוועגן, אַז מען האָט פֿרידען באַגעגנט אין גאַס, האָט נישט געשאַדט זיך צוקוקן, צי גייט איר נישט עמיצער נאָך.

איינמאָל אין אַ זומערדיקן פֿאַרנאַכט גיי איך מיט מיינעם אַ חבר פֿון דער אַרבעט (אַ סטאָליער פֿון קרעסלאַווקע, דעם נאָמען פֿאַרגעסן). געגאַנגען זענען מיר איבערן באַנסּפּלאַץ. פֿונדערווייטן זעען מיר די חברטע פֿרידע גייט דורכן גערטל (דאָס גערטל האָט דאַן געהאַט אַ דורכגאַנג). פֿאַלט אונז איין אַ קוק צו טון, וואָס עס טוט זיך אַרום. ווי דאָס האַרץ האָט אונז געזאָגט — עס גייען איר נאָך 2 „העכט״. זי שטעלט זיך צוליב עפּעס אָפּ — זיי אויך; זי מאַכט אַ טריט — זיי נאָך איר. די זאַך איז קלאָר!

געזען אַזאַ מעשה — פֿאַרלויף איך דעם וועג, קום איר אָן אַנטקעגן און, ווי נישט צו איר גערעדט, גיב איך אַ זאָג: „מען גייט אייך נאָך״. זי גייט ווייטער אין דער זעלבער ריכטונג און איך האָב דעם איינדרוק, אַז זי האָט נישט געהערט. מאַך איך דערמיזעלבן מאַנעוור אַ צווייט מאָל און זאָג שוין העכער: „מען גייט אייך נאָך, גייט צוריק!״. אָבער אַנשטאָט צו פֿאָלגן מיך, הייבט זי אָן אויף מיר צו שרייען, איך זאָל זי לאָזן צורו און נישט זאָרגן פֿאַר איר. אָבער דאָ זענען די שפּיקעס געוואָרן אומרויק, זיך גענומען אַרומקוקן און זוכן מיט די אויגן. עס איז געווען קלאָר, אַז זיי האָבן באַמערקט און פֿאַרשטאַנען מיין מאַנעוור און זיי זוכן אַ פּאָליציאַנט.

דערזען אַזאַ זאַך, האָב איך אַוועקגעוואָרפֿן יעדע קאָנספּיראַציע און שוין נישט פֿאַרשטעלטערהייט שטרענג געזאָגט צו איר, אַז זי מוז שוין מיט אַ דראָזשקע פֿאָרן אויף רזשיקע גאַס — אויף דער אַרבעטער־בירזשע. פֿאַרשטאַנען,

אַז די זאַך איז ערנסט, האָט זי באַשלאָסן צופאָרן. נאָר צום אומגליק האָט זי ביי זיך נישט געהאַט קיין 20 קאָפּיקעס (דער קורס פאַר אַ דראָזשקע). האָב איך איר דאָס געלט גע־געבן און זי האָט זיך אויף אַ דראָזשקע געלאָזט פאָרן דורך סענאַטאָרסקע, ביעלאַנסקע צו דער בירזשע. גראָד האָט זיך געמאַכט, אַז אין דער נאָענט האָט זיך קיין צווייטע דראָזש־קע פאַר די שפּיקעס נישט געזען און מיר זענען אַ ווײַלע געווען זיכער, אַז די שפּיקעס זענען געבליבן אויסגעשטעלט. אָבער מיט אַ פּאָר סעקונדן שפּעטער האָט דער טײַוול פון ערגעץ אָנגעטראָגן אַ לײדיקע דראָזשקע און די שפּיקעס האָבן זיך געלאָזט נאָך פרידען. שוין זיצנדיק אויף דער דראָזשקע, האָט איינער פון די שפּיקעס אונז אויסגעשטעקט אַ צונג און חוזק געמאַכט פון אונזער פּלאַן. די שפּיל איז געוואָרן אַן אָפענע.

שלעכט — וועט פרידע נישט באַווײַזן צו קומען אויף דער בירזשע פריער פאַר די שפּיקעס, איז זי פאַרפאַלן. מיטאַמאָל איז ביי מיר פאַרטיק געוואָרן אַ נײַער פּלאַן: דעם חבר מײַנעם האָב איך געהייסן לויפן דורך ביעלאַנסקע און אַלע באַקאַנטע, וועמען ער וועט טרעפן אויפן וועג, זאָל ער אײַלן צו פרידען. אַליין האָב איך זיך, פײַל אויסן בויגן, געלאָזט לויפן דורך רימאַרסקע, פּשעיאַזד פרידען אַנטקעגן.

עס האָט באַדאַרפט זײַן אַן אויסטערליש בילד: מענטשן האָבן זיך אָפּגעשטעלט און פאַרוווּנדערט געקוקט, וואָס אַ מענטש לויפט אָן אָטעם, בעת קיינער יאָגט אים נישט נאָך. אָבער וואָס זענען מיך אָנגעגאַנגען מענטשן—איך האָב באַ־דאַרפט קומען אויף דער בירזשע איידער פרידע וועט אַרײַנ־פאַלן צו די שפּיקעס אין די הענט. לויפנדיק האָב איך מיט אַ בראַזג אַוועקגעוואָרפן דאָס טאַפּט־לעמפּל, וואָס איך האָב נאָר וואָס געהאַט געקויפט פאַרן אײַזערנעם טויער און בין אָנגעקומען אויף ראָג פּשעיאַזד און נאַוואָליפּקי מיט אַ פּאָר סעקונדן פריער פאַר פרידען. (אויף נאַוואָליפּקי איז דאַן

געווען א טייל פון דער בירזשע). דערזען, אז איך בין אזוי פארסאפעט אנגעלאפן, האבן חברים פארשטאנען, אז דאס איז נישט גלאט און זענען מיר נאכגעלאפן. עס האט נישט געדויערט קיין אויגנבליק און מיר האבן פרידען אראפגענומען פון דראזשקע ביי די שפיקעס אונטער דער נאז.

אויסגעמישט זיך אין דער געדיכטקייט פון דער בירזשע, האבן מיר פרייער אפגעאטעמט. דא זענען מיר געווען זיכער, אבער לאנג פארהאלטן זיך דא האט מען נישט געקאנט, ווייל מיר האבן זיך דערוווסט, אז איינעם פון די שפיקעס האט מען גלייך אויפן ארט אויף דער בירזשע געשטאכן. גיין צו פרידן אויף איר וווינונג, איז געווען נישט פארזיכטיק און צו מיר — נישט באקוועם. האט זיך פרידע דערמאנט אן אדרעס, וואס האט זיך געפונען ערגעץ אין ראיאן פון טווארדע-פאנסקע, ווו עס האבן געוווינט צוויי סטודענטקעס, סימפאטיקערינס פון „בונד", און מיר האבן זיך געלאזט דורך איינעם פון די דורכגאנג-הויפן אויף נאלעווקעס.

אויף נאלעווקעס איז דאן געפארן די „קאנקע" (פערד-טראמוויי). צוליב פארזיכטיקייט אבער האבן מיר באשלאסן נישט אפווארטן די „קאנקע" אויף איר האלט-פונקט, נאר ארויפכאפן זיך אינמיטן גאנג. ווארטנדיק אין טויער אויף דער „קאנקע", האב איך בארעכנט, ווי אזוי וועל איך העלפן דער חברטע פרידע ארויפכאפן זיך אין פולן גאנג. איך בין אבער געבליבן אנטוישט און באלידיקט אין מיינע ריטערלעכע געפילן: נישט געקוקט אויף איר קורצזיכטיקייט, האט זיך חברטע פרידע אן מיין הילף קונציק און פלינק ארויפגעכאפט אויפן טרעפל פון דער „קאנקע", און מיר זענען, שוין ביי אנגעצונדענע גאז-לאמטערנעס אנגעקומען בשלום צום הויף, ווו די דירה האט זיך געפונען.

די דירה איז אבער, צום אומגליק, געווען געשלאסן און מיר האבן באשטימט אפווארטן אויף די טרעפ, ביז די בא-

לעבאטים וועלן קומען. מיר ווארטן א שעה, א צווייטע און אלץ אומזיסט. מען האט אנגעהויבן עפענען די טירן און נייגעריק ארויסקוקן אויף דער פריילין מיטן אינטעליגענטן אויסזען, וואס זיצט שוין א היפשע צייט אויפן פענסטער־ברעט מיט א געזונטן פארשוויצטן בחור אין ארבעט־קליידער און רירן זיך נישט פון ארט. עס איז אונז געווארן מאדנע נישט אנגענעם און נישט באקוועם. האבן מיר פארלאזן אונזער באהעלטעניש, און שוין שפעט אין אוונט זיך גע־לאזן אויפזוכן א צווייט ארט, וווּ פרידע זאל קאנען איבער־נעכטיקן.

אונטערן האנט, ווי צוויי שפאציר־נדיקע, אויסמיידנדיק באלעבטע, ליכטיקע גאסן, זענען מיר בשלום אנגעקומען אויף דער דירה פון חבר אבראם קאסטעלאנסקי. שוין נאך האלבע נאכט זענען מיר אוועק אויפן פריוויסליאנער וואקזאל (היינט דאנציקער) און חבר קאסטעלאנסקי איז מיט פרידען אוועקגעפארן קיין אטוואצק צו דער חברטע בערטע (אבראמס פרוי) אויף זומער־וווינונג.

גראד אין דער זעלביקער נאכט (אזוי פארזיכערט חבר קאסטעלאנסקי) איז אין אטוואצק פארגעקומען גרויסע ארעסטן. עס זענען פארהאלטן געווארן הונדערטער מענטשן, אבער פרידע איז געבליבן געראטעוועט.

לאגיש האט חברטע פרידע, נאך אזא געיעג געדארפט א געוויסע צייט זיך אויסבאהאלטן און שפעטער אוועקפארן אין א ראיאן וואס ווייטער פון ווארשע. אבער די דאזיקע לאגישע פארזיכטיקייט האט מען נישט געקענט אנווענדן צו דער חברטע פרידע. אין צוויי וואכן שפעטער איז חברטע פרידע געפארן קיין לאדזש.

לאדזש און ווארשע זענען דאן געווען ווי צוויי טיילן פון איין שטאט, וואס ליגן אפגערוקט איינע פון דער אנדע־רער אויף 2—3 שעה רייזע. שוין אליין דאס פארן אין לאדזש איז געווען אן אומזיניקע נישט פארזיכטיקייט. אבער

פרידע האָט זיך וואַרשיינלעך דערוווסט, אַז גראָד אין לאָדזש פעלט אויס אַ טועך און זי קוקט נישט אויף דער געפאַר און באַשליסט אַהינצופאָרן. דאָס אַליין איז אָבער ווייניק, די רייזע גופא קען אויך אויסגענוצט ווערן און זי נעמט מיט זיך מיט אין באַן אַ טראַנספּאָרט פּראָקלאַמאַציעס פאַר לאָדזש, וואָס דער צ. ק. האָט גראָד די טעג אַרויסגעגעבן. די דאָזיקע רייזע איז פאַר פרידען געווען אַ פאַטאַלע. גלייך ווי זי איז אַרויס פון וואַגאָן, האָט מען זי אויפן לאָדזשער וואָקזאַל אַרעסטירט צוזאַמען מיט די פּראָקלאַמאַציעס. אַ געוויסע צייט איז זי געזעסן אין טורמע און שפּעטער האָט מען זי פאַרשיקט (נישט צום ערשטן מאָל) קיין סיביר.

אַזוי איז געווען און איז נאָך אויך היינט איר רעוואָלוציאָנערער גורל — זיך צו געפינען אין טורמע און אין סיביר מערער, ווי אויף דער פריי.

פרידע געפינט זיך איצט אין ראַטן־פאַרבאַנד און פון יאָר 1923 וואַלגערט זי זיך אין צענטליקער טורמעס פון „טשעקאַ" און סיביר. שוין אַ לאַנגע צייט, ווי מען באַקומט נישט פון איר קיין שום ידיעות.

דעמאָנסטראַציעס

1. דעמאָנסטראַציע אין טעאַטער

אין יאַנואַר 1903*) — צום 17־טן יאָר־טאָג, ווען די צאַ־רישע דינער האָבן אויפגעהאָנגען 4 מיטגלידער פון דער ערש־טער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי אין פּוילן, „פּראָלעטאַריאַט״ — האָט דער וואַרשעווער קאָמיטעט פון „בונד״ אָרגאַניזירט אַ פּראָטעסט ־ דעמאָנסטראַציע קעגן צאַריזם. ווי מיר דאַכט, איז דאָס געווען דער ערשטער זעלבשטענדיקער אָפענער אַרויסטריט פון „בונד״ אין וואַרשע. ווי איינער פון די אָנ־טיילנעמער אין דער דעמאָנסטראַציע, וויל איך פאַרצייכענען איניקע פּרטים און עפּיזאָדן, וואָס זענען מיר נאָך פאַרבליבן אין זכרון פון דער דאָזיקער היסטאָרישער אַרויסטרעטונג.

עס איז באַשלאָסן געוואָרן צו מאַכן די דעמאָנסטראַציע בעת דער פאָרשטעלונג אין אָפּערן ־ טעאַטער און אין דעם דעמאָקראַטישן טעאַטער „ראָזמאַיטאָשטשי״. עס איז איבעריק צו זאָגן, אַז אַלץ איז צוגעגרייט געוואָרן בסוד־סודות — קאָנספּיראַטיוו. די ערשטע אויפגאַבע איז געווען — באַ־זאָרגן אַ געהעריקע צאָל בילעטן פון די העכערע טעאַטער־שטאָקן, כדי זיי פאַרטיילן צווישן אייגענע מענטשן, וואָס וועלן זיך באַטייליקן אין דער דעמאָנסטראַציע. דאָס האָבן געמאַכט עטלעכע חברים. שוין ביים איינקויפן די בי־לעטן האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די שטרענגע קאָנספּיראַ־ציע האָט קנאַפּ געהאָלפן: די קאַסירער פון די טעאַטערס

---

*) אין די „אַרבעטער־לוחות״ איז פאַרגרייזט אָנגע־וויזן, אַז די דעמאָנסטראַציע איז פאָרגעקומען אין 1908.

האָבן מיט האַלבע ווערטער געגעבן אָנצוהערן, אַז מען ווייס פון דער זאַך. ווען יצחק סטאָלער (אָדער יצחק באַנק, ווי מיר פלעגן אים רופן) האָט איינגעקויפט אַ גרעסערע צאָל בילעטן אין אַפּעריע, האָט אים דער קאַסירער אין דער שטיל אַ זאָג געטון: „פּאַניע, בענדזשע סמוטנאָ!". דאָס האָט געזאָלט הייסן, אַז די מאַכט גרייט זיך, אַז מען זאָל זיין פאָרזיכטיק און נישט קריכן אין פייער... די צוגרייטונגען זענען אָבער געגאַנגען ווייטער.

מען האָט אָבער געדאַרפט באַזאָרגן נאָך אַ זאַך, אַ סך שווערערע, ווי דאָס איינקויפן בילעטן: מען האָט געדאַרפט אָפּדרוקן אַ גרעסערע צאָל „בילעטלעך", וואָס זאָלן באַטש אין געציילטע ווערטער וויסן געבן דער עפנטלעכקייט די באַדייטונג פון דער דעמאָנסטראַציע און וועלכע פּאַרטיי עס האָט זי אָרגאַניזירט. קיין אייגענע געהיימע דרוק האָט, אַפּנים, דער וואַרשעווער קאָמיטעט דעמאָלט נישט פאַרמאָגט. ווענדן זיך ווידער אין אַ לעגאַלע דרוקעריי, ווי דאָס פלעגט (פאַר גוט געלט) געמאַכט ווערן אין די שפּעטערע יאָרן, איז נאָך דאַן געווען צו ריזיקאַליש. וואָס טוט מען? איז דער ח' אַ. קאַסטעלאַנסקי געפאַלן אויף אַ פּלאַן: דער אויפרוף זאָל זיין אין דער פּוילישער שפּראַך און באַשטיין פון עטלעכע געציילטע זאַצן. אומגעפער:

„וואַרשאַווסקי קאָמיטעט „בונדו". טשעשטשע באָהאַטעראָם — אָסאָווסקי, באַרדאָווסקי, קוניצקי, פּעטרושינסקי".

עטלעכע חברים האָבן באַשטעלט אַ געוויסע צאָל שטעמפּלען צו פירמע־בלאַנקן אויף פאַרשידענע נעמען און כדי עס זאָל נישט זיין פאַרדעכטיק — פאַר פאַרשידענע שטעט. פון צוויי שטעמפּלען „אַ. וואַרשאַווסקי פּיעטרקאָוו" און „וו. בונדושעוויטש, לאָדזש קאָמיטעטאָווע" האָט מען, אַרויסוואַרפנדיק די איבעריקע ווערטער און בוכשטאַבן, באַקומען דעם זאַץ: „וואַרשאַווסקי קאָמיטעט בונדו". דאָס איי־

גענע האָט מען געטון מיט די איבריקע ווערטער און נעמען פון די געהאַנגענע, צוטראַכטנדיק דערביי אַנטשפּרעכנדיקע אומשולדיקע נעמען. מיט דער הילף פון אַ באַקאַנטן אָנגע־שטעלטן אין דער שטעמפּל־פאַבריק (אויף ביעלאַנסקע גאַס) האָט זיך איינגעגעבן, מען זאָל די שטעמפּלען נישט אַריינ־טראָגן אין געשנורעוועטן פאַבריקס־בוך, ווי דאָס האָבן געפאָדערט די פאַרשריפטן פון דער מאַכט. די אויסגעשניטע־נע ווערטער האָט מען אויפגעקלעפּט אויף אַ ברעטל — און אַזוי אַרום האָט מען באַקומען אַ פּאַרטיקן שטעמפּל מיטן פאַרבאַטענעם טעקסט. מיט רויטן טוש האָט מען אויף האַרטן פּאַפּיר אָפּגעדרוקט אַ גרויסע צאָל „בלעטלעך", אויף צו פונאַנדערוואַרפן אין די טעאַטערס בעת דער דעמאָנ־סטראַציע.*)

דערווייל האָט זיך דערנענטערט דער יום־הדין. אָנצו־פירן מיט דער דעמאָנסטראַציע אין „ראָזמאַיטאַטשי" איז איבערגעגעבן געוואָרן פראַים (אפרים) בייטל־מאַכער — דע־מאָלט אַן אָנגעזעענער מיטגליד פון דער וואַרשעווער אָרגאַ־ניזאַציע — און נאָך איינעם, וואָס זיין נאָמען געדענק איך נישט. אָנצופירן מיט דער דעמאָנסטראַציע אין אָפּערן־טע־אַטער איז איבערגעגעבן געוואָרן דעם ח' עלע שלאָסער (עלע דווינסקער) און מיר, דעם שרייבער פון די שורות.

די ראָל פון אָנפירער איז אייגנטלעך געווען נישט קיין פּאַרוויקלטע, אָבער דאָך זייער אַ פאַראַנטוואָרטלעכע און אַ שווערע, ער האָט געדאַרפט דער ערשטער אויסשרייען „פּרעטש ז' צאַראַטעם!" און אָנהייבן וואַרפן די אָפּגע־שטעמפּלטע בלעטלעך. אָן זיין איניציאַטיוו, אָן זיין ערשטן אויסגעשריי האָט די דעמאָנסטראַציע נישט געקאָנט פאַר־

---

*) אַז דאָס איז אַזוי געמאַכט געוואָרן, האָב איך זיך דערוווּסט פון חבר אברהם קאַסטעלאַנסקי מיט אַ סך יאָרן שפּעטער.

קומען, און דאַן וואָלט דאָס געווען אַ שרעקלעכער דורכ־פאַל. אין „ראָזמאַיטאָשטשי" איז טאַקע צוליב דעם די דע־מאָנסטראַציע נישט פאָרגעקומען.

פאַרן גיין אין טעאַטער האָבן די וואַרשעווער חברים גענומען מיט מיר איינקנעלן דעם פסוק „פּרעטש ז' צאַראַ־טעם" (איך בין געקומען קיין וואַרשע ס"ה מיט 2 — 3 חדשים פריער). „דאָלאָי סאַמאָדערזשאַוויע!" האָב איך גע־קאָנט שרייען גאָר נישט שלעכט, אָבער „פּרעטש ז' צאַראַ־טעם!" איז פאַר מיין יידיש־ליטווישער צונג געווען אַ האַר־בער ענין. איבערהויפּט האָט זיך מיר נישט איינגעגעבן דער „פּרעטש". עפּעס פלעגט ער זיך ביי מיר באַקומען אָן טעם און אָן ריח און די חברים האָבן דערפון געהאַט נעבעך גרויס עגמת נפש. איך האָב זיי פאַרשטאַנען, מיטגעפילט, אָבער העלפן איז מיר געווען זייער שווער...

ווי נישט ווי האָב איך דעם „פּרעטש" ביינעקומען און מיט אַ פולער קעשענע אָנגעשטאָפּט מיט פּראָקלאַמאַציעס בין איך אַוועק אין טעאַטער.

וואַרשעווער חברים, וואָס האָבן גוט געקענט דאָס היגע טעאַטער - פּובליקום, האָבן געזאָגט, אַז דער טעאַטער איז געווען פול מיט שפּיקעס און איבערגעטוענע פּאָליציאַנטן. אין טעאַטער האָט געהערשט אַ מאָדנע שטימונג. די לופט איז געווען אָנגעפולט מיט אָנשטרענגונג און דערוואַרטונג. מען האָט גערעדט צווישן זיך אין דער שטיל, מען האָט זיך אַרומגעקוקט, ווי מען וואָלט וועלן זיך עפּעס דערוויסן און אַראָפּלייענען פון יענעמס געזיכט. עס איז געוואָרן קלאָר, אַז גאָר - גלאַט וועט דאָס נישט אַראָפּגיין, אַז קרבנות זענען אומפאַרמיידלעך.

געשפּילט האָט מען דעם אָונט די אָפּערע „טאַנהיי־זער". דעם אמת געזאָגט, איז דאָס געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס איך האָב געזען אַן אָפּערע - פאָרשטעלונג. די גאַנצע זאַך האָט מיר אויסגעוויזן עפּעס ווילד: מענטשן קריגן זיך

זינגענדיק, זינגען און קריגן זיך. אין זכרון איז מיר פון דער פאָרשטעלונג זייער ווייניק פאַרבליבן. בפרט, אַז מיין צושטאַנד איז, צוליב מיין ראָל, דאַן געווען אַזאַ, אַז שטאַרק קאָנצענטרירן זיך אויפן אינהאַלט פון דער פאָרשטעלונג האָב איך נישט געקאָנט. ערשט אין 1923 האָב איך אין וואַרשע צום צווייטן מאָל געזען די זעלביקע אָפּערע און נאָך דעם פאַסטוך, וואָס שפּילט אויף זיין פייפל, האָב איך דערקענט די סצענע, וואָס איך האָב זי געזען מיט צוואַנ־ציק יאָר צוריק ביי אַזעלכע אויסטערלישע באַדינגונגען.

דער ערשטער אַקט איז אַראָפּ רויק. אָנגעהויבן האָט זיך עס בעת איינעם פון די ווייטערדיקע אַקטן. געזעסן בין איך אויף דער גאַלעריע, אין דער סאַמע לעצטער רייע, און אויף וויפל עס געדענקט זיך — ביי אַ ברעג נעבן אַ דורכ־גאַנג. קעגנאיבער מיר, אויף דער צווייטער זייט, האָב איך געזען זיצן דעם חבר עלע און די חברטע יהודית. צווישן רעדן איינער צום צווייטן האָבן מיר נישט געוואַגט. איך בין געווען אָנגעשטרענגט ביז גאַר, און ווען דער פאָרהאַנג האָט זיך צום צווייטן אָדער צום דריטן מאָל אויפגעהויבן, איז מיין אָנשטרענגונג איבערגעגאַנגען אין אַ פיבער. איך האָב עטלעכע מאָל געוואָלט אָנהויבן און נישט געקאָנט. אין האַלז איז מיר געוואָרן ענג און טרוקן. ווי איך האָב געוואָלט אויסשרייען, פלעגט זיך מיר אַ קנויל אונטערקייקלען צום האַלז און מיך פּשוט געגומען פיזיש שטיקן. דער געדאַנק, דער באַוווסטזיין האָט מיך געשטופּט אָנצוהויבן, איך האָב אָבער פיזיש נישט געקאָנט. דאָס זענען געווען פיינלעכע מי־נוטן, וואָס האָבן מיר פאַרשאַפט גרויסע יסורים. וואָס עס האָט זיך געטון אויף דער סצענע, האָב איך נישט געזען און נישט געהערט. איך בין געווען פאַרנומען מיטן געפיל, אַז איך דאַרף, אַז איך מוז אָנהויבן.

ווי דאָס איז פאָרגעקומען, געדענק איך שוין נישט. וואַרשיינלעך, האָב איך עס אויך דאַן נישט געוווסט. איך

האָב פּלוצלינג, ווי פון ווייטן דערהערט און נישט דערקענט מיין אייגענע שטים — „פּרעטש ז׳ צאַראַטעם!“. אין זעלביקן מאָמענט האָב איך אַ שאָט געטון אין פּאַרטער אַראָפּ מיין פּעקל פּראָקלאַמאַציעס און געבליבן ווייטער זיצן. ווי ווידערקלאַנגען האָבן פון אַלע זייטן געלאָזט זיך הערן דער זעלבער אויסרוף „פּרעטש ז׳ צאַראַטעם!“. די ווייסע בלעטלעך מיט די נעמען פון די אויפגעהאַנגענע מאַרטירער זענען געפלויגן אין פּאַרטער אַראָפּ און אין די לאָזשעס. דער זאַל איז אינמיטן דער פאָרשטעלונג געוואָרן באַלויכטן. מען איז אויפגעשטאַנען פון די ערטער, אָנגעשטעלט די לאָרנעטן און גענומען אַרויפקוקן צו דער גאַלעריע, פון וואַנען עס האָבן זיך געטראָגן רעוואָלוציאָנערע אויסרופן און עס זענען געפלויגן די פּראָקלאַמאַציעס. צוערשט האָט זיך דער „זויבערער עולם“ באַצויגן מיט רעזערוו. די אויסגעשריען זענען נישט אונטערגעהאַלטן געוואָרן. אפילו די בלעטלעך האָט מען אויך אַזוי ווי אויסגעמיטן: מען האָט זיי געלאָזט פאַרבייפאַלן און אַפילו זיך אָפּגערוקט, כּדי עס זאָל נישט פאַלן קיין פאַרדאַכט. ווען איינער האָט אָבער באַוויזן אַ „העלדישקייט“ און יאָ אויפגעהויבן אַ בלעטל, איז דער עולם געוואָרן דרייסטער — און מען האָט זיי גאַנץ געשמאַק געלייענט (איך גיב איבער דאָס, וואָס חברים האָבן שפּעטער דערציילט).

צי מען האָט די פאָרשטעלונג איבערגעריסן, געדענק איך נישט. איך געדענק נאָר, אַז אין זאַל האָט מען עטלעכע מאָל נאָכאַנאַנד די עלעקטריע אויסגעלאָשן און ווידער אָנגעצונדן, ווייל ווי נאָר עס איז פינסטער געוואָרן, האָבן זיך פון דאָס ניי אָנגעהויבן די אויסרופן. דערווייל האָט פּאָליציי גענומען אַרויספירן איינצעלנע דעמאָנסטראַנטן פון זאַל. אַנדערע, איבערהויפּט פרויען, האָבן זיך איינגעשפּאַרט און נישט געוואָלט גיין. פּאָליציי האָט זיי גענומען אָפּרייסן מיט געוואַלד פון די ערטער. עס האָבן זיך דערהערט היסטערישע

געשרייען פון פרויען. דער גערודער אין טעאטער איז געווארן גרעסער און די פאליציי, נישט וועלנדיק פארגרעסערן די מהומה, האט צייטווייליק אויפגעהערט צו ארעסטירן, אבער ביים ארויסגיין פון טעאטער זענען ביי די טירן פארהאלטן געווארן א סך מענטשן און אין גרעסטן טייל טאקע אונזערע חברים. די פאליציי האט זיך גוט אריענטירט, ווייל די שפיאנען האבן שטילערהייט געמאכט מיט קרייד צייכנס אויף די רוקנס פון די, וואס האבן אנטייל גענומען אין דער דעמאנסטראציע.

מיך גראד האט מען דאן נישט ארעסטירט. מיך האט, אפנים, געראטעוועט מיין סטראטעגישע פאזיציע: הינטער מיר איז קיינער נישט געזעסן. די אנגעשטרענגטע לאגע האט, ווארשיינלעך, נישט נאר אויף מיר געווירקט, נאר אויך אויף אונזערע היטער. אלץ איז פארגעקומען אזוי שנעל און אומדערווארטעט, אז זיי האבן זיך אין ערשטן מאמענט, און דערצו אין דער פינסטער, נישט געקאנט אריענטירן. אויסער דעם האט מיין אויסזען נישט געקאנט ארויסרופן קיין פארדאכט. מיט מיינע שטיוול, רוסיש העמד און לאנגע וואנסעס, וואס איך האב דאן געטראגן, בין איך גיכער אליין ענלעך געווען אויף אן איבערגעטוטענעם יונגן זשאנדארם, איידער אויף א יידישן רעוואלוציאנער.

די ארעסטירטע האט מען געשלאגן און א סך פון זיי פארשיקט (מיר דאכט, אז 37 מענער און פרויען). צום באדויערן קאן איך נישט אנרופן די נעמען פון די ארעסטירטע און פארשיקטע, ווייל ווי איך האב שוין געזאגט, בין איך נישט לאנג פאר דעם געקומען קיין ווארשע און האב נאך ווייניק געקאנט די מיטגלידער פון דער ארגאניזאציע.

אין שטאט האט די דעמאנסטראציע געמאכט א שטארקן איינדרוק.

אין יענע ווייט - פארלאפענע העראאישע צייטן האט

יערער שטיין, וואָס איז געוואָרפן געוואָרן אין פאַרשאָל־טענעם חיהשן צאַריזם, געוועקט און געמונטערט צום קאַמף, און קיינער האָט זיך נישט געקימערט, וואָס מען האָט זיך דערביי אָליין די הענט ביז בלוט צעשניטן...

2. די מאַי־דעמאָנסטראַציע

די מאַי־דעמאָנסטראַציעס אין וואַרשע פלעגן לויט אַ טראַדיציע פאָרקומען אין די אויאַזדאָווסקע אַליען. יענע דעמאָנסטראַציעס האָבן געטראָגן גיכער אַ כאַראַקטער פון נאַציאָנאַלן פּראָטעסט קעגן דער צאַרישער רע־גירונג, איידער אַ ריין פּראָלעטאַרישן קלאַסן־כאַראַקטער. אויף דער דעמאָנסטראַציע האָט מען דעריבער געקאָנט, צו־זאַמען מיט די גרויסע אַרבעטער־מאַסן, גלייכצייטיק זען אויך די פּוילישע רייך־געקליידעטע עלעמענטן. האַלב־מיטל־עלטעריש - געקליידעטע יידישע אַרבעטער אין פּוילן האָבן זיך אויסגעמישט מיט די עלעגאַנט־געפּוצטע פּוילישע פרוי־ען. די ערשטע פידל אין די מאַי־דעמאָנסטראַציעס, ווי אין פּאָליטיש - געזעלשאַפטלעכן לעבן בכלל, האָט געשפּילט די פּ. פּ. ס.. אַזוי איז דאָס געווען ביז דער מאַי־דעמאָנסטראַציע פון 1903 יאָר.

אין 1903 איז די יידישע אַרבעטער - אָרגאַניזאַציע אין וואַרשע געווען שוין אַ זעלבסשטענדיקער כח און האָט אויך געהאַט אין זיך גענוג מוט צו פירן אַן אייגענע קלאַסן - פּאָליטיק. די פּ. ס. ד. האָט צו יענער צייט שוין אויך אָנגעהויבן צו באַקומען אַ ווירקונג און צוזאַמען מיט דער פּוילישער פּאַרטיי „פּראָלעטאַריאַט" איז באַ־שלאָסן געוואָרן צו אָרגאַניזירן די מאַי־דעמאָנסטראַציע אויף דער מאַרשאַלקאָווסקע גאַס — אָפּגעזונדערט פון דער פּ. פּ. ס. מיט אירע האַלב־סאָציאַליסטישע און נאַציאָנאַ־ליסטישע לאָזונגען.

די הויפּט־אַרבעט אַרום דער דעמאָנסטראַציע איז געפאַלן אויפן „בונד“.

עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ לעבעדיקע אַרבעט אין די פאַכן און אויף דער בירזשע. קליינע פאַך־פאַרזאַמלונגען אויף די פאַבריקן און וואַרשטאַטן זענען דורכגעפירט געוואָרן אין אַ גרויסער צאָל; עס זענען פאַרשפּרייט געוואָרן בלעטלעך (דאַכט זיך, אונטערגעשריבן פון דריי אָרגאַניזאַציעס). די דזשיקע גאַס האָט געקאָכט — מען האָט זיך געגרייט. מיט עטלעכע טעג פאַרן 1־טן מאַי האָט דער קאָמיטעט פון „בונד“ צונויפגערופן דעם קאָלעקטיוו אָדער צענטר, וועלכער איז אין יענער צייט באַשטאַנען פון פאַרשטייער פון פאַרשידענע פאַכן, צו באַטראַכטן ענדגילטיק די פראַגן, וואָס זענען געווען פאַרבונדן מיט דער דעמאָנסטראַציע, דערין אויך די פראַגע וועגן אַ פאָן־טרעגער. עס איז אויך אויסגעטיילט געוואָרן אַ באַזונדערע גרופּע פון אַ מאַן 25 אַלס „באָיעווקע“. מיט אַ פּאָר טעג שפּעטער, אין אַן אַרבעטס־טאָג, איז אָט די „באָיעווקע“ 8 אַזייגער אין דער פרי, ווען די געפאַר פון אַ דורכפאַל איז נישט אַזוי גרויס, זיך צונויפגעקומען, אויב איך האָב קיין טעות נישט, אויף דער וואָלינסקע גאַס. דער אָפיציעלער פאָרשטייער פון קאָמיטעט, דער חבר יודל (עלע מאַטאַלסקי), האָט אונז אין קורצן אינפאָרמירט וועגן דער פאָרשטייענדיקער דעמאָנסטראַציע און וועגן דעם דירעקטן ציל פון דער הייַנטיקער פאַרזאַמלונג — וויילן אַ פאָן־טרעגער.

דער עולם איז שטאַרק באַגייסטערט געוואָרן פון דער ידיעה, אַז אויך די גרופּע „פּראָלעטאַריאַט“ גרייט צו אַ „באָיעווקע“. וואָרום פאַר אַלעמען איז געווען קלאָר, אַז די רעפּרעסיעס מצד דער פּאָליציי וועלן אויף מאַרשאַלקאָווסקע, ווו עס וועלן זיך געפינען דורכויס יידישע אַרבעטער, זיין גרעסער, ווי אויף די אויאַזדאָווסקע אַלייען, ווו צוזאַמען מיט די אַרבעטער באַטייליקן זיך אין דער דעמאָנסטראַציע

אויך גרויסע שיכטן פון דער פוילישער בורזשואזיע. דאקעגן די אינפארמאציע, אז אין אונזער דעמאנסטראציע וועט אויך אנטיילנעמען די פ. ס. ד., האט קיין גרויסע התפעלות נישט ארויסגערופן. „יידן וועט אזוי אויך זיין געגוג״, האבן זיך אייניקע געוויצלט.

צום סוף איז מען צוגעטראטן צו דער פראגע וועגן פאן - טרעגער, מ׳האט אנגעהויבן אויסצורופן קאנדידאטן. ריכטיקער — זיך אליין אנצורופן, קאנדידאטן זענען געווען א סך. עס האט זיך אויך אנגערופן חברטע פרידע (ראזע לעוויט), דער ח׳ מאטאלסקי האט אבער דערקלערט, אז דער קאמיטעט פארווערט איר בכלל צו גיין אויף דער דעמאנסטראציע, כדי עס זאל ווער בלייבן ביי דער ארביט אין פאל, ווען די פאראנטווארטלעכע טוער וועלן אויף דער דעמאנסטראציע ארעסטירט ווערן. די חברטע פרידע האט שטארק פראטעסטירט קעגן דעם דעספאטיזם פון קאמיטעט (זי איז, דאכט זיך, אליין געווען א מיטגליד פון קאמיטעט און איז, וווּיזט אויס, ביי דער דאזיקער פראגע אין קאמיטעט געבליבן אין דער מינדערהייט), זי האט זיך געערגערט, געהיצט און געדראט, אז זי וועט נישט פאלגן, אז דאס איז אזא באציונג טאר צו איר, ווי צו א פרווי א. ד. גל. דער עולם האט זי אבער פאר־שריגן און געפונען, אז דער קאמיטעט איז גערעכט, אז זי טאר מיט זיך בשום אופן נישט ריזיקירן, ווייל אזוי פאר־דערן די אינטערעסן פון דער ארגאניזאציע. אויסערדעם האבן א סך חברים געהאלטן, אז זי וועט מען ארעסטירן נאך פאר דער דעמאנסטראציע, ווארום די שפיקעס וועלן זי דערקענען פאר דריי קווארטאלן. איך האב זיך אויך אנגערופן אלס קאנדידאט אויף א פאן־טרעגער; דערביי האב איך אנגעוויזן, אז איך האב שוין אין דעם א געוויסע דערפארונג: אין דער מאי - דעמאנסטראציע אין דווינסק פון 1902 בין איך אויך געווען דער פאן־טרעגער. עס איז

אָנגענומען געוואָרן דער פאָרשלאָג פון ח׳ מאָטאָלסקי, אַז די וואַלן זאָלן זיין געהיימע: אין דעם פאַל האָט דאָס געזאָלט הייסן — נישט נאָר מ׳זאָל נישט וויסן, וועמען עס האָט געשטימט, נאָר מ׳זאָל אפילו נישט וויסן ביז דער דעמאָנסטראַציע, ווער עס איז אויסגעקליבן געוואָרן. בלויז איין מענטש האָט געמעגט וויסן דעם סוד, דאָס איז יענער חבר, וועלכער דאַרף צוזאַמענקלויבן די שטים־צעטלען. גלייך אויפן אָרט איז באַשטימט געוואָרן, אַז אָט דער איינער זאָל זיין דער פאָרשטייער פון קאָמיטעט — טאַקע דער ח׳ מאָטאָלסקי אַליין. מ׳איז צוגעטרעטן צום שטימען.

דער מאָמענט איז געווען אַ פייערלעכער.

עס איז מיטאַמאָל מאָדנע שטיל געוואָרן; מ׳האָט זיך צערוקט אין די ווינקעלעך און מיט ערנסט געשריבן דעם נאָמען פון דעם, וועמען עס וועט אין עטלעכע טעג אַרום זיין דער מיטלפונקט פון אַ גרויסער געשעעניש. די שטילקייט האָט אויך געדויערט אין דער צייט, ווען דער ח׳ מאָטאָלסקי האָט געציילט די צעטלען. זיין געזיכט איז דערביי געווען ביז גאָר אָנגעשטרענגט. מיר זענען געשטאַנען פונוויטן און געוואַרט, הגם אויף וואָס צו וואַרטן איז נישט געווען, וואָרום דער ח׳ מאָטאָלסקי האָט דאָך אַלץ איינס אונז נישט געטאָרט זאָגן, ווער עס איז דער אויסגעקליבענער. ווען ער האָט געענדיקט ציילן און האָט גענומען צערייסן צוליב פאָרזיכטיקייט די שטים־צעטלעך אויף קליינע שטיקלעך פאַפיר, האָט יעדער פון אונז געוואָלט פון זיין געזיכט אַראָפלייענען דעם נאָמען און זיך דערוויסן פון דער קאָנספיראַציע. ער האָט נאָר פאַרלעגן געשמייכלט אונטער זיינע קורצע, פאַרשפיצטע וואָנסן. דער עולם האָט זיך גענומען וויצלען, געפרוווט טרעפן, אויף וועמען עס איז געפאַלן דער גורל און ווער עס דאַרף שטעלן בראָנפן. מיטאַמאָל האָט מען מיך אַ כאַפ געטון אויף די הענט, געגעבן אַ הויב אויף אין

דער הויך און עס האָט מיר אָפּגעהילכט אין די אויערן — „עס לעבע דער פאָן ־ טרעגער לייבעטשקע!". עס איז גע־וואָרן אַ טומל, אַ געדודער. דער פאַרשטייער פון קאָמיטעט האָט זיך צעבייזערט, פאַר וואָס מען שטעלט אין אַזאַ מאָ־מענט אין סכנה די גאַנצע פאַרזאַמלונג און איבערהויפּט האָט אים געערגערט דאָס, וואָס עס האָט געפּלאַצט די קאָנ־ספּיראַציע.

זאָגן, אַז איך האָב זיך אין יענעם מאָמענט נישט גע־גרויסט, וואָלט געווען נישט אמת; איך האָב זיך געפילט, ווי אויסגעוואַקסן, צום האַלז האָט זיך עפּעס פון אינעווייניק אונטערגעקייקלט און האָט מיר אָפּגענומען דאָס לשון.

ווען מ'האָט זיך שוין געהאַט באַרויקט, האָט מען באַטראַכט נאָך עטלעכע קליינע פראַגן: וועגן געווער, וועגן אופן, ווי אַזוי צו באַשיצן די פאָן מיטן פאָן־טרעגער, וועגן אַ שטעקן צו דער פאָן און נאָך קליינע פראַגן. שפּעט, שוין כמעט פינסטערלעך, איז מען זיך איינציקווייז פונאַנדערגע־גאַנגען.

איך מיט עליע דעם שלאָסער האָבן צוגעטראַכט אַ שטעקן פאַר דער פאָן, וועלכער האָט זיך קונציק, מיט דער־הילף פון אויטאָמאַטישע שאַרנירן, צוזאַמענגעלייגט אין דריי טיילן, און עס איז אויף אַזאַ אופן, געווען באַקוועם אים צוטראָגן באַהאַלטענערהייט.

אויף מאָרגן האָב איך זיך ווידער געזען מיטן ח' מאַ־אַלסקי, וועלכער האָט מיר געגעבן אָנצוהערן, אַז מיין קאָסטיום, וואָס איז באַשטאַנען פון אַ פּאָר קאָרטענע הויזן, אַריינגעלאָזן אין די שטיוול, אַ קורצע, גראָע „פּאָדיאָוו־קע", וואָס איז דאַן געווען אין דער מאָדע ביי די יידישע אַר־בעטער אין ליטע, אַ בלאָ־סיצן העמדל און אַ היטל מיט אַ גלאַנציקן קאַזיראָק — איז נישט פּאַסיק פאַר וואָר־שע בכלל און פאַר מיין ראָלע אין דעם 1־טן מאַי בפרט: עס זעט אויס צו ניהיליסטיש און דעריבער צו אויפפאַלנדיק.

מען דאַרף בכן זיך נעמען פאַר מיין טואַלעט. דער קאָמיטעט האָט דערויף אַסיגנירט גאַנצע 10 רובל. איך מיטן ח' עלע שלאָסער זענען אַוועק אויף דער וואָלאָווקע קויפן פאַר מיר אַן „אויסשטייער", מיר האָבן געקויפט אַ זומער־מאַנטל, וועלכער איז געווען אַביסל ברייט אין די פּלייצעס און שמאָל אין טאַליע, דערפאַר האָט ער געהאַט געננג „זאַפּאַס" פון פאָרנט, וועט זיין באַקוועם צו טראָגן די פאַן מיטן שטעקן... באַצאָלט האָבן מיר פאַר אים, ווי עס געדענקט זיך, 7 רובל. פון ווייטערדיקע אויסגאַבן זענען מיר שוין געווען געצוווּנגען זיך אָפּצוהאַלטן, און מיר האָבן באַשלאָסן, אַז אַ קאַפּעלוש וועט מען קאָנען ערגעץ לייען. וואָס איז שייך די שטיוול, וועט מען זיי קאָנען גוט אויספּוצן און די הויזן אַריבערוואַרפן איבער די כאַלעוועס. אונז איז נאָר געבליבן צוקויפן אַ האַרטן קראַגן, אַ מאַנישקע מיט אַ שלייף, וואָס מיר האָבן מיט גרויס ערפאָלג אויסגעפירט.

מיט אַ נאַכט פריער פאַר דער דעמאָנסטראַציע האָט מען מיר געבראַכט די פאָן, דערביי האָב איך באַקומען אַ שטרענגן פאַרבאָט זיך ביז דער דעמאָנסטראַציע נישט ווייזן אין די גאַסן, מען האָט דערוואַרט אַרעסטן. אַביסל אַן אויפגערודערטער פון די הכנות, אויך פון דעם, וואָס די פאָן וועט ביי מיר נעכטיקן, האָב איך זיך געלייגט שלאָפן. געשלאָפן בין איך גוט. אויפגעשטאַנען פול מיט אומגעדולדיקער ערוואַרטונג. די צייט האָט זיך מיר געצויגן אַן אַ שיעור. אין שטוב איינזיצן האָב איך נישט געקאָנט און איך בין אַרויס אין דרויסן. אויף דער דזשיקע גאַס האָב איך געטראָפן דעם ח' מאַטאַלסקי. ער האָט זיך אַביסל געבייזערט, וואָס איך בין אַרויס. ער האָט מיך אַריינגעפירט אין אַ רעסטאָראַן (דאַכט זיך, ביי זיינע אייגענע עלטערן) און מיך מכבד געווען מיט אַ גוטן מיטאָג. ביים מיטאָג האָט ער מיט מיר פאַרפירט אַ געשפּרעך; זיך אינטערעסירט מיט מיין

פאַרגאַנגענהייט, ווי אַלט איך בין און צו בין איך געגוג זיי־
כער ביי זיך (אַפּנים, צי האָב איך נישט מורא). דערנאָך
האָט ער פּאָרזיכטיק מיר געזאָגט, אַז מ'רעדט אין
שטאָט, דאָס די פּאָליציי און די קאָזאַקן האָבן אַ באַפעל צו
שיסן און ער האָט מיר געגעבן אַן עצה: אויב איך וועל
זען, עס האַלט שמאָל, זאָל איך די פאָן וואַרפן. דערויף
האָב איך אים געענטפערט, אַזוי ווי עס קען ענטפערן אַ
יונגער רעוואָלוציאָנער אין עלטער פון 20 יאָר: „אויב
איך וועל זיך ראַטעווען, איז מיט דער פאָן. איך בין נישט
קיין יינגעלע". ח' מאַטאַלסקי האָט אין מיין טאָן דערשפּירט,
אַז איך פיל זיך באַליידיקט פון דעם גאַנצן געשפּרעך, האָט
ער מיר חבריש צוגעשמייכלט און מער שוין וועגן דעם
נישט גערעדט. פאַרן אַוועקגיין האָט ער מיר מיטגעגעבן אַ
גאָלדענעם 5 רובל־שטיק, טאָמער קען דאָס מיר צונוץ־
קומען...

ווען איך בין געקומען צוריק אַהיים, האָב איך שוין
געטראָפן עלע דעם שלאָסער וואַרטנדיק אויף מיר. מיר
האָבן זיך גלייך גענומען צו מיין טואַלעט, אויסגעפּוצט די
שטיוול, די הויזן אַרויסגעצויגן פון די כאָלעוועס. די כאָלע־
וועס האָבן אַפילו פאַררעטעריש אַרויסגעשטאַרצט מיט זייי־
ערע שאַרפע בּרעגן פון די שמאָלע הויזן, נאָר דערויף איז
אויך געווען אַ טרייסט — דער מאַנטל וועט פאַרשטעלן.
אָבער אַן אמתע טראַגעדיע איז געווען מיטן פּאַפּירענעם
קראַגן. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבן,
ווען איך האָב אָנגעטון אַ האַרטן קראַגן, דערצו איז ער נאָך
געווען נישט גאָר אין דער מאָס און איך האָב זיך געפילט
אומגליקלעך: נישט געקאָנט אַ קער טון מיטן קאָפּ, גלייך
ווי דער האַלז וואָלט מיר געווען פאַרשמידט אין אַ פּאַנצער.
ווען איך האָב אָנגעטון דעם הוט, פאַרגלעט די האָר און
פאַרדרייט אַביסל מיינע לאַנגע וואָנסן, האָט עלע געזאָגט,
אַז איך זע אויס, ווי אַן אמתער „פּאַצעט". מיט דער פאָן

אין בויזעם און מיטן שטעקן אין א. . זענען מיר ארום 4 אזייגער אוועק אויף דער דעמאָנסטראַציע. נייעשדיק האָט מיך עלע צוגערעדט, איך זאָל זיך פאָטאָגראַפירן. אויף דער טוואַרדע גאַס האָב איך זיך פאָטאָגראַפירט. די קווי־טאַנציע האָט דער ה׳ עלע געהייסן אויסשרייבן אויף זיין נאָמען, טאָמער ווער איך אַרעסטירט (ער האָט אויף דער־דעמאָנסטראַציע, לויט דער באַשטימונג פון קאָמיטעט, נישט געטאָרט גיין). מיר האָבן זיך געזעגנט און איינער אַליין בין איך אוועק אויף דער מאַרשאַלקאָווסקע.

בעת איך בין אַרויף אויף מאַרשאַלקאָווסקע, איז מיר געוואָרן שווער אויפן האַרצן: אַרבעטער זענען געווען ווייניק; אויף דער צווייטער זייט גאַס זענען אַרומגעגאַנגען שטאַרקע פּאָליציי־פּאַטרולן און שפּיקעס, האָבן שטרענג און פאַרדעכטיק אַריבערגעקוקט אויף אונזער זייט, ווו די דע־מאָנסטראַציע האָט געדאַרפט פאָרקומען. אָבער, ווען דער ווייזער פון שטאָט־זייגער האָט זיך גענומען דערנענטערן צו 5 — די באַשטימטע צייט אָנצוהויבן די דעמאָנסטראַציע — איז געוואָרן אַביסל לעבעדיקער. איך בין אָפּגעזונדערט פון אַלעמען אַרומגעגאַנגען, ווי נישט מיך מיינט מען דאָס. חברים, וואָס האָבן מיך געקענט — און געקענט האָבן מיך כמעט אַלע — זענען געגאַנגען מיר פאַרבייגעגאַנגען, גלייך ווי זיי קענען מיך גאָרנישט, מיט א באַזונדערן באַהאַלטענעם שמייכל אין די אויגן. צו אָט דעם מאָמענט האָט שוין די קאָנספּיראַציע מיינע געפּלאַצט: דער יום־טובדיקער קאָסטיום מיטן האַרטן קראַגן האָבן מיך אינגאַנצן אַרויס־געגעבן.

נאָר אָט האָט דער זייגער געוויזן 5, דאָס האַרץ האָט אין מיר א צאַפּל געטון, אין די קניען איז מיר געוואָרן משונה הייס. איך האָב זיך אָבער גלייך באַהערשט. פאַר אַלעמען אין די אויגן האָב איך שנעל אַרויסגענומען די פאָן, אויפגע־שטעלט דעם שטעקן אויף די צוגעגרייטע העקעלעך, אָנגע־

צווינגן די פאָן און אויפגעהויבן זי אין דער הויך. גלייך האָט זיך דערהערט שמואל דעם קיטל־מאַכערס אויסגעשריי אויף פויליש — עס לעבע דער 1־טער מאַי! צווישן די פּאָליציי איז געוואָרן א מהומה. א גרופּע מיט נאַהייקעס אין די הענט, מיט א פּריסטאַוו אין דער שפּיץ, האָט זיך א לאָז געטון צו מיר. אַרום מיר איז שוין געווען א קלייִנער, אָבער פעסטער רינג פון יידישע און פּוילישע אַרבעטער באַוואָפנט מיט קינזשאַלן, שוסטער־מעסערס, האַמערס און שטעקנס. דערווייל זענען פון די זייטיקע גאַסן אָנגעלאָפן נאָך גרופּן אַרבעטער, דערהויפּט יידישע, און זיך אָנגעשלאָסן אין דער דעמאָנסטראַציע, וועלכע איז באַשטאַנען פון א מאַן טויזנט. די פּאָליציי האָט געמאַכט א צווייטן אָנגריף, אָבער ווי נאָר דער פּריסטאַוו האָט זיך דערנענטערט, האָט אים בערל דער מעכאַנישער שוסטער אַריינגעשטאָכן א מעסער. א פּוילישער אַרבעטער האָט איינעם פון די גאָראָדאָוואָיעס געגעבן אַזאַ שטאַרקן בריק אין בויך, אַז יענער איז פון ווייטאָג אומגעפאַלן. די פּאָליציי האָט אויפגעציטערט, זיך געוואָרפן א טייל אויף בערל דעם מעכאַנישן שוסטער, א טייל אויף מיר. מעסערס, שטעקנס און אייזנס האָבן געאַרבעט מיט אַן אויסערגעוויינלעכע שנעלקייט. די פּאָליציי האָט דערווייל געאַרבעט נאָר מיט נאַהייקעס און מיט שיידן פון די שווערדן. דער שטעקן פון דער פאָן האָט זיך אויך פון צייט צו צייט „באַוועגט" און מיט זיין אייזן געשמידטן שפּיץ האָט ער געצוואונגען די פּאָליציי זיך צו האַלטן פון מיר אויף א געוויסער ווייטקייט. די פּאָליציי־לייט האָבן אַרויסגעצויגן די שווערדן, זיי האָבן זיך אָבער געוואַקלט. ווי עס ווייזט אויס האָט די פּאָליציי נישט געהאַט קיין גענויע אינסטרוקציעס, ווי צו האַנדלען אויף דער מאַרשאַלקאָווסקע, האָט זי זיך אַביסל אָפּגערוקט און איז ביי דער זייט מיטגעגאַנגען מיט דער דעמאָנסטראַציע, וואַרפנדיק בייזע בליקן אויף מיר און אויף דער פאָן. אָט אַזוי זענען מיר אין פאַרלויף פון איי־

ניקע מינוטן געגאנגען האנט ביי האנט מיט דער פאליציי זינגענדיק יידישע און פוילישע רעוואלוציאנערע לידער, וואס זענען איבערגעריסן געווארן מיט אויסרופן און שטאר־קע הורא־געשרייען. איין זאך האט זיך דער פאליציי יא איינגעגעבן: אויפן מיטן גאס האט זי די דעמאנסטראציע נישט דערלאזן און מיר האבן מארשירט אויפן לינקן טראַ־טואר.

מיטאמאל האט זיך דערהערט דאס כאראקטעריסטי־שע קלאפן פון לויפנדיקע פערד. דאס געזאנג האט אויף א מינוט אויפגעהערט און זיך באלד ווידער אנגעהויבן, אבער שוין נישט אזוי דרייסט און הילכיק, ווי פריער. מ'האט זיך גענומען פעסטער אונטער די הענט, ווי זוכנדיק אין אחדות א שטיצע. פון הינטן האט זיך דערהערט א היסטערישער אויסגעשריי פון א פרוי און די דעמאנסטראציע האט אויפ־געציטערט. די הינטערשטע רייען האבן מיטאמאל א שפאר געטון פארויס. די קאזאקן האבן זיך מיט א געוואלדיקער רציחה אריינגעריסן אין דער געדיכטער מענטשן־מאסע און געשניטן אויף לינקס און אויף רעכטס. איניקע פון דער „באיוווקע" האבן אפילו געפרווט געבן א ווידערשטאנד, נאר דאס האט ווייניק געהאלפן און די דעמאנסטראציע איז זיך אין א ווילדער אומארדנונג צעלאפן. די פערד האבן אונטער זיך מענטשן געווארפן, זיי געטראטן מיט די פיס, קעפ געלעכערט, און די פרויען, צי וועלכע די קאזאקן האבן ארויסגעוויזן א באזונדער מערדערישקייט, האבן מיט זייערע ווײ־געשרייען פארהילכט די גאס. (מיר דאכט, אז צווישן די צעשלאגענע איז אויך געווען די ח'־טע פרידע, וועלכע האט זיך נישט איינגעהאלטן און איז דאך, דאס געדענק איך געווים, געקומען אויף דער דעמאנסטראציע).

בעת די קאזאקן זענען אנגעלאפן, האט זיך די פאליציי גלייך א לאז געטון צו מיר. איך האב זיך באנוצט מיט דער סומאטאכע, זיך צו דער ערד איינגעבויגן און צוריק די פאן

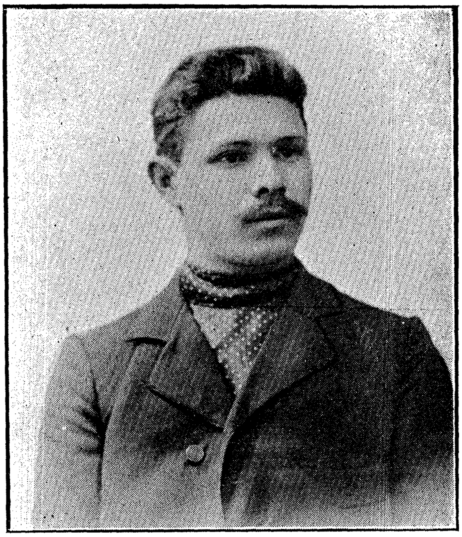

ל. בערמאַן (לייבעטשקע דער סטאָליער)

פֿאָטאָגראַפֿירט אין וואַרשע ערב דער בונדישער
מאַי-דעמאָנסטראַציע 1903.

אונטערן מאנטל באהאלטן. דער עולם איז איבער מיר גע־לאפן. א סך האבן מיר חבריש מיט די קנאפלען מכבד גע־ווען. ווען איך האב זיך אויפגעהויבן, איז ארום מיר געווען שיטערלעך. די פאליציי, וועלכע האט מיך אויף א מאמענט פארלוירן פון אויג, האט מיך גלייך דערקענט. איך האב זיך געלאזט לויפן, די פאליציי — נאך מיר. דער פאליציי צו־הילף זענען געקומען קאזאקן. עס האט זיך אנגעהויבן א געיעג. מיט איין האנט צום ברוסט צוגעדריקט די פאן, זי זאל נישט ארויספאלן, בין איך געלאפן אן אויפהער, אומ־קוקנדיק זיך יעדער רגע אהינטער, ווו עס האלט דער קאזאק און ווי נאר ער האט זיך דערנענטערט אויף אזוי ווייט, אז זיין נאהייקע האט מיך געקאנט טרעפן, פלעג איך זיך מיט האסט א קער טון צוריק און דער קאזאק איז מיט גרויס אימפעט פארבייגעפלויגן ווייטער אויף עטלעכע טריט, וואס איך האב אויסגענוצט צו לויפן אין א צווייטער ריכטונג אדער אין א צווייטער גאס. אזוי פון קאזאק צו קאזאק, בויגנדיק זיך אין דרייען, האב איך אויסגעמיטן געפערלעכע קלעפ (הגם אביסל איז מיר דאך אנגעקומען).

ווי אזוי איך האב זיך געראטעוועט, ווייס איך נישט. איך האב זיך מיטאמאל דערזען איינער אליין אין א שמא־לער, פוסטער גאס, מיט פארהאקטע טויערן, הינטער וועל־כע עס זענען געשטאנען די סטרוזשעס מיט די מעשענע אויפשריפטן אויף די היטלען. פון ווייטן האבן זיך דער־טראגן פארשטיקטע קולות, פארדומפענע הורא - געשרייען און א גאלאפ פון פערד.

אפגעאטעמט, אפגעווישט דעם שווייס פון פנים, האב איך זיך גענומען ארומקוקן, אפשר וועל איך ערגעץ געפינען א ווינקל, ווו איך זאל זיך קענען אפרוען ביז די פאליציי וועט זיך דערווייטערן פון די נאענטסטע גאסן. מיטאמאל דערהער איך, עמיצער רופט מיך ביים נאמען. איך קער זיך אום און דערזע אויף א הויף, הינטער א פארמאכטן

טויער מיט קראַטעס, דעם ח׳ מאַטאַלסקי. עפּעניען מיר קען ער נישט, ווייל די פּאָליציי האָט אָפּגעגעבן אַ באַפעל, די טויערן זאָלן זיין געשלאָסן, אָבער עטלעכע זילבערנע מט־בעות האָבן צוגעשט געמאַכט דעם באַפעל און דער סטרוזש האָט מיך אַריינגעלאָזן. מיר זענען אַריין אין אַ ריי־געבויטן וועסטיביול, אַרויף אויף אַ פּאָר גאָרן טרעפּ און זיך אָפּ־געשטעלט. איך האָב געזאָגט דעם ח׳ מאַטאַלסקי, אַז די פּאַן האָב איך מיט זיך און קאָן דעריבער נישט אַרויס אויפן גאַס, די שפּיקעס וועלן מיך געוויס דערקענען און איצט אַריינפאַלן וואָלט שוין געווען גאָר נאַריש. ס׳וואָלט געווען גוט, ווען איך זאָל האָבן ווו איבערצוואַרטן, ביז עס וועט טונקל ווערן, אַגב בין איך מיד, קאָן קוים איינ־שטיין אויף די פיס. ח׳ מאַטאַלסקי האָט מיר געענטפערט, אַז די פּאַן קען ער אַריינטראָגן צו אַ באַקאַנטער פאַמיליע, טאַקע דאָ אויף די טרעפּ, אָבער איך זאָל אויך אַריינגיין, איז נישט גאָר באַקוועם.

געווען בין איך אַ גוט דיסציפּלינירטער אַרבעטער. נישט קוקנדיק דערויף, וואָס איך בין אַלט געווען 20 יאָר, איז מיר שוין אויסגעקומען אויסצופירן אַ סך פאַראַנטוואָרטלעכע פּאַרטיי־אַרבעט און איך האָב דעריבער גאַנץ גוט פאַרשטאַ־נען די וויכטיקייט פון קאָנספּיראַציע. אָבער דעמאָלט איז מיר די קאָנספּיראַציע פון ח׳ מאַטאַלסקי אויסגעקומען שוין צו אכזריותדיק.

אָבער ווי די זאַך זאָל נישט זיין — ווי באַלד מ׳טאָר נישט, איז דאָך נישטאָ וואָס צו רעדן. איך האָב מיר אַביסל אַרומגעווישט דעם שטויב, געבראַכט אין אָרדנונג מיין האַרטן קראַגן, וואָס איז פאַרקראָכן אין אַ זייט, און איז פון שוויים געוואָרן ברודיק און צעקראָכן, טיף פאַררוקט אונטערן הוט די צעשויבערטע האָר און זיך אַראָפּגעלאָזן פון די טרעפּ. די טויערן זענען שוין געווען אָפן, מ׳האָט שוין געזען מענטשן אין דער גאַס.

ווען איך בין געקומען אויף דזשיקע, האָב איך פאַרגעסן אָן פאַרדראָס אויפן ח' מאַטאַלסקי, מידקייט, געפאַר. טויזנטער אויגן האָבן מיך מיט ליבע באַגעגנט, צו מיר געשמייכלט, חברטעס געאַרעמט דרייוויז און פירוויז, האָבן מיך אַרומגערינגלט, באַשיידן געדריקט די האַנט. גאַנצע גרופּן אַרבעטער האָבן געוואַרט מיט מיר אויסצוטרינקען און געטרונקען האָבן מיר מער, ווי קלעפּ געכאַפּט. ווער האָט דאַן געקלערט וועגן קלעפּ? ווער האָט געקלערט, וועגן די קרבנות, וואָס זענען אין דעם דאָזיקן טאָג געפאַלן? וואָס פאַר אַ ווערט האָבן געהאַט אַט די אַלע קרבנות קעגן דעם גרויסן נצחון?

און דער נצחון איז ווירקלעך געווען אַ גרויסער. די דעמאָנסטראַציע האָט זיך נישט געענדיקט אויף מאַרשאַלקאָווסקע. זי האָט זיך אַריבערגעוואָרפן אויף די דערבייליגנדיקע גאַסן און צוזאַמען מיט נאָך אָנגעקומענע, פאַרשפּעטיקטע אַרבעטער האָט זי זיך אָנגעהויבן פון דאָס ניי. ווען די פּאָליציי האָט די דעמאָנסטראַציע ווידער צעיאָגט, האָט זיך די מאַסע צעטיילט אויף קליינע גרופּעס צו עטלעכע הונדערט מאַן און ווייטער דעמאָנסטרירט אויף עטלעכע גאַסן מיטאַמאָל: אויף זשאַביע, גראַניטשנע און אַנדערע.

און נאָך אַצינד, ווען איך דערמאָן זיך אָן יענעם טאָג, וואָס איז פאַרגעקומען מיט העכער דריי צענדליק יאָרן צוריק, ווערט מיר גוט און וואַרעם אויפן האַרצן.

אויף „יוג"

נאָך סוכּות פון 1903 האָב איך געמוזט זיין וואָס ווייטער פון די שטעט, וו מ'האָט מיך געקענט, און איך מיט מיין חבר מיכל האָבן באַשלאָסן צו פאָרן קיין יעקאַטערינאָסלאַוו.

דרום־רוסלאַנד איז דאַן פאַר די מער אַנטוויקלטע יידישע אַרבעטער פון ליטע געווען אַן אידעאַל, צו וועלכן מ'האָט זיך געריסן. אויף די יידישע אַרבעטער, וואָס פלעגן אַראָפּקומען פון דרום־רוסלאַנד, האָבן מיר געקוקט, ווי אויף אינטעליגענטן, וואָס שטייען העכער אין אַנטוויקלונג פאַר אונז, ליטווישע בונדיסטן. אין דער אמתן איז די זאַך גאָרנישט געווען אַזוי: די בונדיסטן פון ליטע זענען צו יענער צייט געווען באַוווסטזיניקער, ווי זייערע דרומדיקע חברים. אָבער אונז פלעגט געוואַלדיק אימפּאָנירן, וואָס זיי האָבן געקענט רעדן רוסיש — בעסער געזאָגט — זייער פאַרקריפּלטער יידיש, וואָס איז באַשטאַנען פון אַ העלפט רוסישע אָדער רוסיפיצירטע יידישע ווערטער, — ווערטער, אָן וועלכע מ'האָט זיך לייכט געקענט באַגיין, אָפט אַפילו איבעריקע און נישט צו דער צייט באַנוצטע. מיט יאָרן שפּעטער איז דער דרום־יידיש געוואָרן אַ קוואַל פון לצנות. אָבער צו יענער צייט האָט ער פאַר אונז, יונגע בונדיסטן פון ליטע, פאַרמאָגט דעם זיבעטן חן. זענענדיק אין די געברויכטע רוסישע ווערטער אַ סימבאָל פון געבילדעטקייט, האָבן מיר אויך גענומען רעדן מיט זייער לשון: „ער האָט פּאָסטופּאַיעט ווי אַ טרוס" (ער איז זיך באַגאַנגען ווי אַ פּחדן), „ער האָט זיך פּריזנאַיעט אין זיין אָשיבקע" (ער האָט זיך מודה

געוועז אין זיין טעות), „ער ראזביראיעט זיך אין די שוועד־סטע וואָפראָסן" (ער קלייבט זיך פונאַנדער אין די שוועד־סטע פראַגן), „זי האָט אים איזמיעניאיעט" (זי האָט אים פאַרראַטן) א. ד. גל.

למען האמת מוז אָבער געזאָגט ווערן, אַז די יידישע אַרבעטער פון ליטע גופא, וואָס האָבן געקריגן זייער אויס־בילדונג אין די ערשטע פּראָפּאַגאַנדישע קרייזן אין דער רו־סישער שפּראַך, האָבן אויך אַזוי גערעדט, און מיר, יינגערע, וואָס האָבן געגאַרט נאָך וויסן, האָבן זיך געפּלייסט צו רעדן מיטן זעלבן לשון, כּדי אַזוי אַרום צו ווערן באַוווּסטזיניק...

גאָר שטאַרק האָבן מיר מקנא געווען די וויטעבסקער חברים, וואָס פלעגן אין יענע יאָרן אָפט אַראָפּקומען קיין דווינסק. דיראָזיקע חברים זענען, אייגנטלעך, אויך געווען די זעלבע ליטוואַקעס און האָבן נישט, גאָט ווייסט ווי, באַ־הערשט די רוסישע שפּראַך. זיי האָבן נאָך יעדן זאַץ אריינ־געבראַקט אַ פּאָר רוסישע ווערטער, וואָס האָבן צום גראַנק קיין שייכות נישט געהאַט: „טאַק טשטאָ" (הייסט עס), „וואָט טשטאָ" (אָט וואָס), „אימעננאָ", „קאָניעטשנאָ" א. ד. גל. האָט ווער פון זיי געוואָלט זאָגן די פראַזע: „איך וויל אָט וואָס זאָגן" — האָט זיך עס ביי אים באַקומען — „איך וויל וואָט טשטאָ זאָגן". מיר האָבן דאָס איבערגענו־מען, ווי אינטעליגענטישע אויסדריקן פון העכערער מדרגה. אין דער זעלבער צייט האָבן מיר אָבער אינסטינקטיוו גע־פילט, אַז דאָס איז נאָר דער אָפּגלאַנץ פון אמתער בילדונג, און אונז האָט געצויגן צו די קוואַלן — צו דער רוסישער שפּראַך, וועלכע מיר האָבן געהאַלטן פאַר אַן אומבאַדינגטן תּנאי פון באַוווּסטזיניקייט.

צו יענער צייט איז שוין געווען פאָרגעקומען דער איינ־ברוך אינם בליק אויף די אויפגאַבן פון פּראָפּאַגאַנדע. אויף די קרייזן האָט מען זיך שוין דעמאָלט נישט פאַרנומען מיט לערנען אונז די רוסישע שפּראַך. — דעריבער האָט אונז

געצויגן אויף „יוג״ (דרום), פונקט ווי די אינטעליגענטע מיידלעך און די האַלב־אינטעליגענטע אַרבעטערינס האָט געצויגן קיין „פּיטער״ (פּעטערבורג) אויף פאַרשידענע קורסן און לעקציעס.

אָבער נישט דאָס אַליין איז געווען די סיבה, וואָס האָט מיך מיט מיין חבר געצויגן קיין יעקאַטערינאָסלאַוו (אגב, האָט מיכל געענדיקט די דווינסקער האַנטווערקער־שול און גאַנץ גוט גערעדט רוסיש). מיר האָבן מיט אונזער פאָרן אַהין פאַרבונדן אַ סך גרעסערע אַספּיראַציעס. מיר האָבן געוואָלט אין יעקאַטערינאָסלאַוו גרינדן אַ בונדישע אָרגאַניזאַציע.

געווען זענען מיר ביידע גוטע סטאָליערס און האָבן אין יעקאַטערינאָסלאַוו גיך געקריגן אַרבעט. מיר זענען אַריינגעפאַלן אין אַ וואַרשטאַט פון דורכווים יידישע אַרבעטער, צווישן וועלכע עס איז געווען אַ היפּשע צאָל סאָציאַל־דעמאָקראַטן. זיי האָבן אויף אונז — אויף די „טאָוואַרישטשעס פון סיעווער״ (חברים פון צפון) — געוואָרפן אַן אויג; עס האָט לאַנג נישט געדויערט און מיר האָבן אָנגעהויבן באַזוכן אַ פּראָפּאַגאַנדיסטן קרייז פון דער יעקאַטערינאָסלאַווער אָרגאַניזאַציע פון ר. ס. ד. ר. פּ. דער קרייז איז באַשטאַנען פון אַ מאַן 10-12, אין גרעסטן טייל יידישע אַרבעטער. עס זענען אָבער אויך געווען אַ פּאָר קריסטלעכע אַרבעטער. וואָס מ'האָט אונז דאַן געלערנט, געדענק איך נישט (וואַרשיינלעך, צוליב דעם, וואָס נישט אַלץ האָב איך דאַן אויף דער רוסישער שפּראַך פאַרשטאַנען). איך געדענק' אָבער, אַז געפירט דעם קרייז האָט אַ באַיאָרנטע קריסטלעכע פרוי. זי שטייט פאַר מיינע אויגן, ווי איך וואָלט זי ערשט נעכטן געזען: פון קליינעם געוואוקס, מיט אַ פּראָסט, מאַט געזיכט און טיף אַריינגעזעצטע קליינע אייגעלעך, וואָס פלעגן אויפלייכטן, ווען איינער פון די אַרבעטער האָט געשטעלט אַ פראַגע. פון מיר האָט זי, אַפּנים, קיין גרויס נחת

נישט געהאַט: דער קרייז פלעגט פאָרקומען שבת אין אָוונט; א פאַרמאַטערטער פון דער וואָך אַרבעט (מיר פלעגן אַר־בעטן שבת), נאָר וואָס פון באָר, פלעגן מיר זיך צוזאַמענ־קלייבן אין אַן ענגן צימערל ביי א נאַפט־לעמפל, וואָס האָט זיך געטוקט. דאָס צימערל איז געווען שטאַרק אָנגעהייצט. פון דעם, וואָס די לעקטאָרין האָט גערעדט, האָב איך פאַרשטאַ־נען א צענטן וואָרט — פלעג איך טאַקע, זאָל עס מיר צו קיין גנאי נישט זיין, אָפט כאַפן פון מיכלען א שטורך אין זייט, וואָס איך כראָפּע אַזוי שטאַרק...

דערפאַר אָבער איז די לעקטאָרין די ערשטע צייט גע־ווען זייער צופרידן פון מיין חבר. ווי געזאָגט, האָט מיכל באַהערשט די רוסישע שפּראַך, געווען אַן אַנטוויקלטער אַרבעטער, באַלעזן אין דער שיינער און סאָציאַליסטישער ליטעראַטור — פלעגט ער זי פאַרוואַרפן מיט פראַגן און מיט אַנטוואָרטן אויף די פראַגן, וואָס זי האָט געשטעלט. דער עולם האָט זיך אָנגעשטויסן, אַז ́גאָר קיין פראָסטאַקעס זע־נען מיר נישט. מ׳האָט אויף אונז אָנגעהויבן קוקן גאָר מיט אַנדערע אויגן. אָבער וואָס ווייטער האָט מיכל אָנגעהויבן שטעלן פראַגן, נישט נאָר וויסנשאַפטלעך־סאָציאַליסטישע; ער האָט געוואָלט באַקומען ביי דער לעקטאָרין אַן ענטפער אויך אויף דער אָרגאַניזאַציאָנס־פראַגע, וואָס איז דאַן אין „בונד” געווען געוואַלדיק אַקטועל. אויך איך בין אין דער פראַגע געוואָרן לעבעדיקער (וועגן דער אָרגאַניזאַציאָנס־פראַגע האָט דאַן א בונדישער אַרבעטער געקאָנט רעדן אפילו אויף פראַנצויזיש...), און מ׳האָט אויף אונז אָנגע־הויבן שוין קוקן קרום — ווי אויף אַרבעטער, וואָס זענען נעבעך אָנגעשטעקט מיט נאַציאָנאַליסטישע באַצילן...

דערווייל איז אָנגעקומען דער ́טויטער ווינטער־סעזאָן.

די אַרבעט אין וואַרשטאַט האָט זיך פאַרענדיקט, און מיר האָבן אַזוי אַרום פאַרלוירן דעם קאָנטאַקט מיט דער אָרטיקער ס. ד.־אָרגאַניזאַציע. פאַר דער צייט האָבן מיר

שוין אָבער געהאַט געשלאָסן באַקאַנטשאַפט מיט עטלעכע אַרבעטער פון אונזער פאַך; זיי האָבן אונז באַקאַנט מיט איינעם ליאָווקע „שאַפּאַטשניק" (היטל - מאַכער). יענער ווידער האָט אונז באַקאַנט מיט איינעם אַ העמד - פּרעסער, און אַזוי אַרום האָט זיך צוזאַמענגעשטעלט אַ קרייזל אַר־בעטער, יידיש־רעדער, פון אַ מאַן 10. דאָס זענען געווען אַר־בעטער, טיילווייז געקומענע פון ליטע, וואָס האָבן וועגן „בונד" שוין געהערט. זיי האָבן זיך נישט געקאָנט גרינג פאַרשטענדיקן מיט די אָרטיקע יידישע אַרבעטער פון דער ס. ד.־אָרגאַניזאַציע, וואָס האָבן גערעדט מערסטנטייל אויף רוסיש. טיילווייז ווידער זענען דאָס געווען אָרטיקע אַרבע־טער, וועלכע זענען געווען אַביסל צעשרויפט דורכן פּראָלעטאַ־רישן ציוניזם, וואָס איז אין יענער צייט געווען טעטיק אין דרום־רוסלאַנד. מיר פלעגן פירן הייסע ויכּוחים איבער ציוניזם, בונדיזם, אָרגאַניזאַציאָנס־פראַגן א. ד. גל. און אגב, האָט אונזער אַפּט צוזאַמענטרעפן זיך געהאַט אויך אַ פּראַזאַאישן אונטערשלאַק.

כמעט די גאַנצע גרופּע, וואָס האָט זיך געדרייט אַרום אונז, איז געווען אַרבעטלאָז און געלטלאָז. מיר, דאַקעגן, האָבן פאַר די עטלעכע וואָכן, וואָס מיר האָבן געאַרבעט, געהאַט אָפּגעשפּאָרט אַ פּאָר צענטליק רובל, און מ'האָט שטענדיק געקאָנט טרעפן ביי אונז אַ הייס גלאָז טיי מיט בולקע.

דער קרייז אַרום אונז איז דערווייל געוואַקסן, און מיר האָבן אָנגעהויבן פילן אַ נויטווענדיקייט אין בונדישער ליטעראַטור. מיר האָבן וועגן דעם געשריבן קיין דווינסק צו ישראל־מיכלען, דעם שפּעטער באַוווּסטגעוואָרענעם פּראָוואָקאַטאָר קאַפּלינסקי, אָבער קיין ענטפער האָבן מיר פון אים נישט באַקומען. האָבן מיר געשריבן נאָך אַמאָל, אַ דריט מאָל, זיך אויסגעדריקט עטוואָס דייטלעכער, מיינענ־דיק, אַז ער פאַרשטייט נישט אונזער פאַרשטעלט לשון,

אָבער אַלין אומזיסט. מיר האָבן איינגאַנצן פאַרלוירן די האָפנונג, ווען עס איז צו קריגן ליטעראַטור, און אָן דעם, האָבן מיר נישט געזען קיין מעגלעכקייט אונזער פּלאַן צו פאַרווירקלעכן.

די דיסקוסיעס האָבן זיך דערווייל לעבהאַפט געפירט, ביז... עס איז אויסגעגאַנגען דאָס לעצטע ביסל געלט. מיכל האָט פאַרקויפט זיין זילבערנעם זייגער, וואָס זיין ווייב האָט אים געשאָנקען נאָך צו די תנאים. איך האָב פאַרקויפט מיין געצייג, וואָס איז געווען מיין שטאָלץ, ווייל איך האָב זיי אַליין געמאַכט, זייענדיק נאָך אַ לערן־יינגל. אָבער ווען מיר האָבן אויך דאָס ביסל געלט אויפגעגעסן, האָבן מיר אָנגע־הויבן שוין אויף אַן אמת צו הונגערן. צו הונגערן בין איך שוין דאַן געווען אַביסל געוווינט, אָבער אַזוי האָב איך נאָך קיינמאָל נישט געהונגערט. מיר פלעגן צו צוויי־דריי טעג נאָכאַנאַנד לגמרי נישט עסן. זענען געלעגן אויף אונזערע האַרטע געלעגערס ביז שפּעט בייטאָג, זיך לאַנגזאַם באַוועגט, כּדי אונז זאָל זיך נישט וועלן עסן. עס פלעגט אונז אָבער ווערן נישט גוט פון הונגער, און מיר פלעגן זיך אַרויסלאָזן אויפן „פּראָספּעקט״ אַביסל אָפּפרישן. צו אַלע צרות האָבן זיך נאָך ביי איינעם פון אונז צעריסן די שיך. און אַז איינער האָט געוואָלט אַרויסגיין אין גאַס, האָט דער צווייטער באַדאַרפט זיצן אין שטוב אַ באָרוועסער. מיר וואָלטן זיכער אויסגעגאַנגען פון הונגער, ווען נישט דאָס, וואָס פון צייט צו צייט פלעגט ווער פון די איבעריקע חברים ברענגען אַ פּאָר פונט ברויט. מיר האָבן אָבער קיינמאָל דעם הומאָר נישט פאַרלוירן. מיר זענען געווען יונג — האָבן מיר אונ־זער לאַגע געזען דורך אַ פּריזמע פון לעבעדיקע פאַרבן; אין די שווערסטע מינוטן פלעגן מיר אָפט, ליגנדיק אויף אונזערע געלעגערס, זיך דורכוואַרפן מיט אַ וויץ, אַז מיר וועלן פאַרלירן דעם אַפּעטיט, ליגנדיק אַזוי שפּעט...

איינמאָל, ווען מיר האָבן שוין צולאַנג געהונגערט און

זענען געלעגן איינגאַנצן אָפּגעשוואַכט, איז צו אונז אין צימערל אַריינגעקומען דער באַלעבאָס פון אונזער דירה — א הויכער געלער ייד, וואָס האָט געלעבט אויפן חשבון פון זיינע קינדער און פלעגט, בעת די קינדער זענען אין שטוב נישט געווען, שלאָגן זיין ווייב. ער האָט אונז פאָרגעליגט צו שפּילן אין קאָרטן. דער דאָזיקער ייד, וואָס פלעגט זיך נודזשען אַ גאַנצן טאָג פון ליידיק אַרומגיין, האָט געהאַט אַ קרענקלעכע נייגונג צו שפּילן אין קאָרטן — און דוקא פאַר געלט. עס האָט געקאָנט זיין אַ גראָשן פאַר דריי קאָנען — אַבי פאַר געלט. און טאָמער איז אים געוואָרן גאָר ענג, איז ער גרייט געווען זיין פאַרטנער צוצוצאָלן, אַבי ער זאָל דערנאָך האָבן די מעגלעכקייט די פאָר גראָשן צוריק צו געווינען. ביים שפּילן פלעגט ער אָנווענדן די גרעבסטע ראַפינירטסטע שווינדלערייען, כּדי אַרויסצוציִען פון שפּיל דער זיגער. ער האָט אונז פאַרמאַטערט מיט זיינע פאָרשלאָגן. נאָר דעם אמת געזאָגט, איז דאָס אונז מאַנכעסמאָל אויך געווען צום האַרצן — מיר האָבן דאָך קיין אַרבעט נישט געהאַט, דאָס שטענדיקע ליידענען ביכלעך מיט אַ פוסטן מאָגן איז אויך נישט אַלע מאָל מעגלעך — פלעגן מיר טאַקע נישט זעלטן מאַכן מיט אים אַן אָקע, אַלס מיטל צו פאַרטרייבן דעם הונגער. דאָס מאָל איז אָבער די קאָרטן־שפּיל געווען נישט מער, ווי אַן אויסרייד... ער האָט אונז דערציילט, אַז אין דער מיל, ווו דער עלטערער זון זיינער אַרבעט, בויט מען אַ נייע געביידע, ווו מיר וועלן אין גיכן קריגן אַרבעט ביי ציגל טראָגן, און אַז, דערווייל קענען מיר ביי אים באָרגן אַביסל געלט דורכצושטופּן דאָס שווערע שטיקל צייט. מיר האָבן פאַרשטאַנען זיין „שפּיצל" און זיך אָפּגעזאָגט אָנצונעמען די הלוואה. ער איז אַריינגעפאַלן אין גרוים גרימצאָרן, געדראָט אונז, אַז ער וועט אונז אַרויסטרייבן פון דער דירה — ער קאָן נישט צוזען, ווי מיר גייען אויס פאַר זיינע אויגן, אַז נאָר ליט־

וואַקסעס זענען אַזעלכע און נאָך און נאָך. עס האָט גאָר נישט געהאָלפן און מיר זענען געבליבן ווייטער ליגן אויף אונזערע געלעגערס.

פאַרנאַכט צו קלאַפּט מען ווידער אין מיר און נאָך איידער מיר האָבן באַוויזן זיך אָפּצורופן, איז אין צימער אַריינגע־קומען א יונגערמאַן, וועלכן מיר פלעגן אָפט טרעפן אויף די טרעפּ, ווו מיר האָבן געוווינט. ער האָט זיך פאַרלעגן ארומגעקוקט און אָנגעהויבן עפּעס שטאַמלען. פון זיינע רייד האָבן מיר צום סוף פאַרשטאַנען, אַז אים האָבן גע־שיקט די אַרבעטער פון דער גרויסער איינבינדעריי, וואָס געפינט זיך אויפן העכערן שטאָק, אַז ס'איז זייער גראָב פון אונזער זייט, וואָס מיר האָבן זיך אין אַזאַ שווערער צייט צו זיי נישט געווענדעט, און אַז די אַרבעטער שיקן אונז אַ קליינע שטיצע, ביז מיר וועלן קריגן אַרבעט. מיר זענען געווען אויסער זיך: מיר האָבן פּראָטעסטירט, וואָס מ'לייגט אונז פאַר אַזאַ זאַך. „מיר בעטן נישט קיין צדקה" — האָבן מיר געשריגן און פאַרלאַנגט, ער זאָל אונז לאָזן צו־רו. ער איז געוואָרן צעטומלט און געבליבן שטיין אין מיטן צימער, נישט געפינענדיק קיין ווערטער אונז צו ענטפערן. פּלוצלינג האָט ער ארויסגעכאַפּט די האַנט פון קעשענע, האָט אַ וואָרף געטון אויפן טיש אַ הויפן קופּערנע מטבעות, און ארויסגעלאָפן פון צימער. די מטבעות האָבן זיך אַראָפּגע־קייקלט פון טיש, האָבן זיך משונה לאַנג געדרייט איבערן צימער און זיך איינציקווייז מיט פאַרשידענע קלאַנגען אויסגעלייגט אין די ווינקלען. אין צימער איז געוואָרן מאָדנע שטיל. עס איז צוגעפאַלן די נאַכט. פון קליינעם פענסטערל האָט זיך אַ בלייכע שיין געלייגט אויף דער פאָר־לאַנגע און ווו־נישט־ווו באַשימערט אַ שאַרפן קאַנט פון אַ קופּערנעם צענער. דערשיטערט און פאַרשעמט זענען מיר געבליבן ליגן אויף אונזערע געלעגערס און מורא געהאַט צו קוקן איינער אויפן צווייטן. מיר האָבן לאַנג נישט ארויס־

געבראכט קיין וואָרט, ביז אונזערע נערוון האָבן נישט אויס־געהאַלטן, און מיר האָבן זיך צעוויינט, ווי קליינע קינדער, וועלכע ס'איז געשעען אַ גרויסע עוולה.

ס'איז מיר שווער איצט איבערצוגעבן מיין דעמאָלטיקן צושטאַנד, אָבער נישט געקוקט אויף אונזער באַליידיקטן שטאָלץ האָבן מיר דאָך מיט פון הונגער ציטערנדיקע הענט, אָפּגעשוואַכטע פינגער, אויפגעקליבן די קופּערנע מטבעות און געקויפט ברויט מיט טיי—אונזער זעלטענע שפּייז אין פאַרלויף פון וואָכן. מיר האָבן אויך געקויפט נאַפט און אָנגעצונדן דאָס לעמפּל, וואָס מיר האָבן שוין לאַנג נישט באַנוצט. עס האָט אָבער לאַנג נישט געברענט, ווייל מיר האָבן, נישט אויס־רעדנדיק איינער צום צווייטן קיין וואָרט, באַלד זיך געלייגט שלאָפן.

אין איינעם אַ פרימאָרגן האָבן מיר אומדערוואַרט באַ־קומען צוגעשיקט (דאַכט זיך, דורך דער טראַנספּאָרט ־ גע־זעלשאַפט „ראָסיאַ") אַ גרויסן קויש מיט ליטעראַטור. יידי־שע און רוסישע בראָשורן. דער עולם האָט זיך דערפון גיך דערוווסט. מ'האָט אויף אונז אָנגעהויבן קוקן מיט גרעסערן רעספּעקט. די יידישע בראָשורן האָבן געמאַכט אַ רושם, אַרויס־גערופן אַ סענסאַציע און עס איז געוואָרן... גרינגער צו הונגערן. האָבנדיק אַזאַ וויכטיקן פאַקטאָר, האָבן מיר באַשלאָסן צו פּראָקלאַמירן די גרינדונג פון אַ בונדישער אָרגאַניזאַציע אין יעקאַטערינאָסלאַוו. איינער אַ גראַוויר ־ אַרבעטער, אַן אָנהענגער פון פּראָלעטאַרישן ציוניזם (וואָס פאַר אַ נאָמען דער פּראָלעטאַרישער ציוניזם האָט דאַן געטראָגן, געדענק איך נישט גענוי), האָט אונז געמאַכט אַ יידישן און רוסישן שטעמפּל, מיט וועלכן מיר האָבן אָפּגעשטעמפּלט אַלע אונ־זערע בראָשורן. אַזוי אַרום האָבן מיר וועגן זיך געגעבן צו וויסן דער וועלט.

געווען זענען מיר — איך געדענק גענוי — 26 אַר־בעטער, פון פאַרשידענע פאַכן. מיר האָבן אויסגעבילדעט

צווי קריזן, צו 13 מאַן, און איך מיט מיכלען זענען געווען די פּראָפּאַגאַנדיסטן. עס איז שוין געווען פּורים־צייט, דער עולם האָט ביסלעכווייז געקריגן אַרבעט. מיכל האָט אויך געקריגן אַרבעט — טאַקע אין דער אויבנדערמאָנטער מיל, אָבער נישט ביי ציגל־טראָגן, נאָר ביי סטאָלעריי־אַרבעט. פון די ערשטע פאַרדינסטן האָבן מיר געקויפט נאָך אַ פּאָר גענוצטע שיך, און איך האָב זיך אויך אַרויסגעלאָזן אין די גאַסן זוכן אַרבעט, וואָס איך האָב טאַקע גיך געקריגן. עס איז געוואָרן לעבעדיקער און פריילעכער אויפן האַרצן, און מיר פלעגן זיך מיט די איבעריקע חברים טרעפן רעגולער. איך האָב, דאַכט זיך, באַדאַרפט זיין צופרידן. אָבער די אַרבעט מיינע ביי מיין באַלעבאָס האָט מיר פאַרביטערט דאָס לעבן.

דאָס איז געווען אַ ייד אַ קליין מייסטערל, וואָס האָט זיך באַשעפטיקט מיט „פּאָטשינקעס" — פאַרריכטן אַלטע מעבל. פאַר יום־טוב האָט מען אים צוזאַמענגעבראַכט אַ פולן וואַרשטאַט מיט אַלטע געלעכערטע קאָמאָדן, פאַרפוילטע בעטן אָנגעפּראָפּט מיט וואַנצן, הינקענדיקע טישן, אויסגעדרייטע שטולן און צעפאַלענע עטאַזשערקעס, וואָס מ'האָט געדאַרפט פאַרריכטן און איבערלאַקירן מיט שוואַרצן אָדער רויטן פעטערבורגער לאַק. איך האָב ליב געהאַט מיין אַרבעט, נאָר דידאָזיקע „פּאָטשינקעס" האָבן באַליידיקט מיין פאַך־ווירדע. דאָס וואָלט נאָך אָבער געווען צו דערליידן, בפרט נאָך אַזאַ הונגער־ווינטער. איז אָבער סיי דער באַלעבאָס און סיי די באַלעבאָסטע געווען מיר אַזוי אָפּשטויסנד, אַז איך פלעג אַוועקגיין פון דער אַרבעט פּשוט אַ דערשלאָגענער.

געאַרבעט האָב איך 12 שעה אַ טאָג — פון 8 ביז 8 — פאַר דריי מיט אַ האַלבן רובל אַ וואָך. אין וואַרשטאַט איז געווען ברודיק און פינסטער. אַ גאַנצן טאָג האָט געברענט און גערויכערט אַ נאַפט־לעמפּל. קליי פלעגט מען וואַרעמען

אויף א נאַפט־מאַשינקע מיט 2 רויכערנדיקע קנויטן. אין וואַרשטאַט איז שטענדיק געשטאַנען אַ געשטאַנק פון נאַפט און קנאָבל, וואָס די באַלעבאָסטע פלעגט באַנוצן צום גע־קעכץ אין היפשע דאָזעס. דער באַלעבאָס איז אַ גאַנצן טאָג געשטאַנען איבערן האַלז און פשוט געריסן די אַרבעט פון די הענט. איז דער באַלעבאָס אַרויסגעגאַנגען, האָט אים גלייך פאַרטראָטן די באַלעבאָסטע. זי האָט זיך אין אַלץ אַריינגעמישט, געגעבן עצות נישט געשטויגן נישט געפלויגן. טאָמער האָט זי שוין גאָרנישט געהאַט אין וואָס זיך אַריינ־צומישן, פלעגט זי זיך אַוועקזעצן נעבן וואַרשטאַט אונטער־שפאַרן מיט פינגער די באַק און נאָכקוקן יעדע באַוועגונג מיינע. עס איז מיר אַלץ געפאַלן פון די הענט, און איך פלעג דערביי אויסשטיין אמתע עינוים.

חוץ מיר האָט נאָך דאָרט געאַרבעט אויף אַ טערמין אַ יינגל — אַ האַלב־דערגעגעריירט נפש, און אַן עלטערער קריסט, אַ שיכור, וועמען דער באַלעבאָס און באַלעבאָסטע פלעגן באַשווינדלען אין געלט־חשבונות אויף דעם גע־מיינסטן אופן. זיי האָבן דאָס געמאַכט אָפן, זיך גאָרנישט גע־היט פאַר מיר און נאָך אָנגעקוואָלן פון זייערע שיינע שפּיצ־לעך. דער אַרבעטער פלעגט זיי זידלען מיט די גרעבסטע ווערטער, אָפט כאַפּן אַ שטיק האָלץ און זיך וואַרפן מיט רציחה שלאָגן, נישט זעלטן טאַקע מכבד זיין אויך, זיי האָט זיך אָבער איינגעגעבן אים איינצושטילן מיט אַ גרויס קעלישעקל בראָנפן, וואָס זיי פלעגן פון זייגעטוועגן שטענ־דיק האָבן גרייט. אַ געוויסע צייט האָט ער ווידער רויק גע־אַרבעט, ווי אַן אייזל, ביז ס'פלעגט זיך ווידער איבערחזרן דאָס אייגענע. כ'האָב אָבער געמוזט אויסהאַלטן. בלייבן אָן אַרבעט האָט געשראָקן, בפרט, אַז די אַרבעט פון די קרייזן האָט אויך געפאָדערט קליינע אויסגאַבן, וואָס אונז פלעגט אויסקומען טיילווייז צו דעקן פון אונזערע פאַרדינסטן.

מיר האָבן באַשלאָסן דערווייל נישט צו פאַרגרעסערן

די צאָל מיטגלידער פון די קרייזן — מיר האָבן געוואָלט פריער זיי ווי גיכער צוגרייטן, אויסאַרבעטן אַגיטאַטאָרן, וואָס זאָלן אונז שפּעטער העלפן.

עס איז מיר אַצינד שווער צו רעסטאַווירן אין געדאַנק, וואָס מיר האָבן געטון אויף די קרייזן. איך געדענק נאָר, אַז איך מיט מיכלען פלעגן פריער צוגרייטן געשריבענע טעמעס, וואָס זענען דאָרט באַהאַנדלט געוואָרן. די קרייזן פלעגן פאָרקומען ביי די עלטערן פון אַן אַרבעטערין — אַ באַקאַנטע פון אַנגערופענעם ליאָווקע „שאַפּאָטשניק". פאַר דער דירה האָבן מיר יעדעס מאָל געצאָלט אַ געוויסע סומע, וועלכע מיר פלעגן טיילווייז דעקן פון 5 קאָפּעדיקן פאַרטיי־אָפּצאָל און טיילווייז פון אונזערע פאַרדינסטן. די קרייזן זענען פאָרגעקומען רעגולער 2 מאָל אַ וואָך, ביז איינמאָל אַ מיטוואָך, ווען איך האָב געהאַלטן אין מיטן רעדן, איז אַריינגעקומען פּאָליציי.

איך האָב געשווינד אַריינגערוקט דעם געשריבענעם קאָנספּעקט אין אַרבל און זיך געשטעלט אין דער רייע מיט די איבעריקע. וועמען פּאָליציי און זשאַנדאַרמען האָבן אָנגעהויבן צו באַזוכן. מען האָט ביי קיינעם גאָרנישט געפונען. ביי מיר אויך נישט, נאָר ווען דער זשאַנדאַרם, וואָס האָט מיר באַזוכט, האָט מיך אָנגענומען פאַרן האַנט און געוואָלט אָפּרוקן צו די שוין באַזוכטע, האָט אונטער זיינע פינגער אַ קנאַק געטון דאָס פּאַפּיר און אַזוי אַרום מיך פאַרראַטן. דער קאָנספּעקט איז געווען געשריבן אויף יידיש, פון דעסטוועגן האָט ער מיך אָפּגעזונדערט פון די איבעריקע, פאַרשריבן מיין נאָמען, און אָנגעהויבן אַלעמען פונדאַסניי באַזוכן. נאָכן באַזוכן האָט מען אונז, ווי דער שטייגער איז, אַוועקגעפירט אין אַרעסטהויז, אויפן וועג האָבן מיר צוגעטראַכט פאַר אונזער צוזאַמענקונפט עפּעס אַ נאַאיוון תירוץ, ביי וועלכן מיר האָבן זיך געזאָלט האַלטן אויפן פאַרהער. דער פאַרהער איז אָבער געווען זייער אַן אויבערפלעכלעכער.

וועגן קאָנספּעקט האָט מען מיך איינגאַנצן נישט געפרעגט און אין אַ 10 — 12 טעג אַרום האָט מען אונז אַלעמען באַפרייט.

אין שטאָט האָב איך שוין מיכלען נישט געפונען. ער איז, ריכטנדיק זיך אַז פּאָליציי וועט קומען אויף דער וווינונג, צו דער צייט אַוועקגעפאָרן. אַצינד פאַרשטיי איך, אַז די גלייכסטע זאַך וואָלט געווען, ווען איך פאַרלאָז אויך גלייך די שטאָט. אָבער דאַן האָב איך נאָך אין אַזעל־כע זאַכן נישט געהאַט קיין דערפאַרונג, און נישט פאַרשטאַנען, אַז דאָס באַפרייען אונז אַזוי שנעל איז געווען בלויז אַ שפּיצל מצד דער זשאַנדאַרמעריע.

פאַר דער אָרטיקער זשאַנדאַרמעריע איז דער יידישער קאָנספּעקט, וועלכן זי האָט, בלי ספק, געלאָזט איבערזעצן — געווען אַ נייעס. זי האָט זיכער פאַרשטאַנען, אַז דאָ וואַקסט אַ באַוועגונג, מיט וועלכער זי איז ביז איצט נישט געווען באַקאַנט. זי האָט, אַפּנים, געמיינט, אַז די פאַרהאַל־טענע גרופּע איז בלויז אַן אָפּצווייג פון אַ גרעסערע אָרגאַני־זאַציע, וואָס זי האָט געוואָלט דורך אונזער זיין אויף דער פריי אויסשפּירן. אָבער ווי געזאָגט, האָב איך דאַן דאָס נישט פאַרשטאַנען און גערעכנט, אַז די אָרטיקע זשאַנדאַר־מעריע ווייסט נישט, „ווער עס האָט זי געשלייערט".

אַ טייל פון מיין גרופּע האָט זיך גלייך אָפּגעטרייסלט פון דער אָרגאַניזאַציע. דער פאַרבליבענער טייל איז דאַ־קעגן געוואָרן אַזוי ווי פאַרביסן. כ'האָב אָפּגעזוכט די רעשט־לעך פון מיכלס גרופּע, צווישן וועלכע איך האָב געטראָפן אַן אומבאַקאַנטן אינטעליגענט, מיט אַ בלאַס פּנים און אַ געדיכט באַוואַקסן שוואַרץ בערדל. ער איז מיר פון ערשטן בליק זייער געפעלן געוואָרן, און איך ווייס נישט פאַר וואָס, מיר איז גאָרנישט איינגעפאַלן צו פרעגן, ווי אַזוי ער איז צו אונז געקומען. ער האָט זיך אינטערעסירט מיט אונזער אַרבעט און האָט מיר שטאַרק צוגעהאָלפן ווייטער צוזאַמענ־

צושטעלן די רעשטלעך פון דער צעפאַלענער יונגער אָרגאַ־ניזאַציע. קיין קרייזן האָבן מיר פאַרלויפיק נישט געפירט, ווייל די איינציקע דירה, וואָס מיר האָבן פאַרמאָגט, האָבן מיר, צוליבן ארעסט, פאַרלוירן. מיר האָבן זיך אָבער גאַנץ רעגולער געטראָפן אין טיי־הייזער און אין אַנדערע אָפּגע־ריטע ערטער, ווו מיר פלעגן אָפּנעמען און פאַרטיילן די נאָך נישט געלייענטע בראָשורן. ווי אַזוי עס זענען אָפּגעהיט געוואָרן די בראָשורן בעת מיין אַרעסט, איז מיר אויך נישט איינגעפאַלן צו פרעגן — אַבי זיי זענען געווען.

דערווייל האָט זיך אָנגערוקט דער ערב מאַי פון 1904. עס איז געווען דער צווייטער יאָרצייט נאָך לעקערטס טויט, און איך מיטן אינטעליגענט (איך געדענק נישט זיין נאָ־מען) האָבן באַשלאָסן אין נאָמען פון דער בונדישער אָר־גאַניזאַציע אין יעקאַטערינאָסלאַוו אַרויסצוגעבן אַ העקטאָ־גראַפירטע פּראָקלאַמאַציע אויף יידיש און רוסיש. ווי אַזוי, ביי וועמען און ווער עס האָט געקריגן דעם העקטאָגראַף — געדענק איך נישט. איך האָב אָנגעשריבן דעם טעקסט אין יידיש, און דער אינטעליגענט האָט אים איבערגעזעצט אויף רוסיש. דעם יידישן טעקסט האָב איך אָנגעשריבן מיט אַ דייט־לעכער און שיינער האַנטשריפט, און דעם רוסישן טעקסט האָט ער געמאַכט מיט געדרוקטע געצירטע בוכשטאַבן. געאַר־בעט האָבן מיר אויף דעם אַ גאַנצע נאַכט אין דער דירה פון איינער אַן אַקושערקע אָדער אַ דענטיסטין. ווי אַזוי מיר זענען צו איר געקומען, געדענק איך אויך נישט. איך גע־דענק נאָר, אַז זי האָט אונז געהאָלפן אַרבעטן, און אַז די פּראָקלאַמאַציעס זענען אַרויסגעקומען זייער שיין (און אפשר האָט זיך מיר עס דאַן אַזוי געדאַכט). אַ זייגער 6 פרי זענען געקומען 2 חברים און האָבן די בלעטלעך אַוועקגע־טראָגן אויף אַ באַשטימטן אָרט, ווו מ'האָט זיי געדאַרפט צע־טיילן צום פאַרשפּרייטן. דעם העקטאָגראַף, וואָס מיר האָבן נאָך געוואָלט אויסנוצן אויף דער צוקונפט, האָבן מיר גע־

וואָלט איבערלאָזן ביי דער, ביי וועלכער מיר האָבן די נאַכט געאַרבעט, אָבער זי איז אויף דעם בשום אופן נישט איינגע־גאַנגען. בלית ברירה האָב איך באַשטימט דעם העקטאָגראַף נעמען צו זיך. עס איז שוין געווען גרויסער טאָג, און ס'האָט נישט געדראָט קיין שום געפאַר צו טראָגן איבער דער גאַס אַ קליין פּעקעלע איינגעוויקלט אין פּאַפּיר. געקומען בשלום אַ היים, ערשט פון אַ צווייטן צימער האָבן זיך אַרויסגעוויזן 2 פּאָליציי־לייט, וואָס האָבן אויף מיר געוואַרט פון האַלבער נאַכט אָן און מיך צוזאַמען מיט מיין פּעקל פאַרנומען אין „אוטשאַסטאָק".

אויפן וועג האָב איך ערשט פאַרשטאַנען, אַז אַצינד וועל איך זיך שוין אַזוי לייכט נישט אַרויסדרייען. דער וועג צום „אוטשאַסטאָק" איז געווען אַ ווייטער, און איך האָב אַלץ געזוכט עצות, ווי אַזוי פּטור צו ווערן פון העקטאָגראַף. מיר זענען פאַרביי־געגאַנגען דורך אַ גרויסן גאָרטן פאַרצוימט מיט אַ הויכן הילצערנעם פּאַרקן. כ'האָב מיט אַלע כּחות אַ וואָרף געטון דעם העקטאָגראַף איבערן פּאַרקאַן און זיך געלאָזן לויפן. מיין אויסרעכנונג איז געווען נישט צו אַנטלויפן. כ'האָב בלויז געהאָפט, אַז פאַר דער צייט, איידער מ'וועט מיך כאַפּן, וועט זיך ווער אָנשטויסן צוצונעמען דעם העקטאָגראַף, און עס וועט אַזוי אַרום נישט זיין קענען מיר קיין „זאַכלעכע באַ־ווייזן". בעתן לויפן האָב איך געפילט, אַז די צוויי באַיאָרנטע פּאָליציייסקע קענען מיך נישט אָניאָגן און שטייען אַלץ ווייטער פון מיר אָפּ. זיי האָבן אָבער אויפגעהויבן אַ געוואַלדיק פּייפעריי, און מ'האָט זיך אַרויסגעלאָזן פון אַ סך הויפן מיך נאָכיאָגן. פיל האָבן מיר פאַרצוימט דעם וועג, אָבער איך בין געווען יונג, געשיקט אין לויפן — פלעג איך זיך קונציק אַרויסדרייען. דאָ איז אָבער צום אומגליק אָנגעפאָרן אַ גרופּע פורמאַנעס, וועלכע האָבן זיך אויסגעשטעלט אין דער ברייט גאַס, אָפּגעשניטן מיר דעם וועג און מיך פאַרהאַלטן. די פּאָליציייסקע זענען

אונטערגעקומען אינגאנצן באַרעקט מיט שוויס, און איך האָב אויך קוים געאָטעמט. אַרומגערינגלט פון אַן עולם מענטשן, האָבן מיך די פּאָליציייסקע געפירט צוריק צום טאָרטן, אויפגעזוכט דעם העקטאָגראַף, און אונטער די זיידלערייען פון גאַסן־עולם, וואָס האָט געמיינט, אַז מ'האָט געכאַפּט אַ גנב, וואָס האָט אַוועקגעוואָרפן אַ געגנבעטן פּעקל, האָט מען מיך אָפּגעפירט אין „אוטשאַסטאָק". די פּאָליציייסקע האָבן דערציילט דעם פּריסטאַוו (קאָמיסאַר) וועגן מיין פּרווו צו אַנטלויפן. דער פּריסטאַוו איז געוואָרן אויפגעקאָכט און האָט מיר געגעבן אַזאַ פּאַטש, אַז עס איז מיר פינסטער געוואָרן אין די אויגן. כ'האָב אויפגעהויבן אַ געשריי, אַז מען דערהרגעט אַ מענטשן, און דער פּריסטאַוו האָט מיך אָפּגעלאָזן. אַ גאַנצן טאָג האָט מען מיך אָן עסן געהאַלטן און ביינאַכט אָפּגעפירט אין טורמע.

אין קאַמער האָב איך שוין געטראָפן זיצן אַ יידישן אַרבעטער, וועלכער האָט געהערט צו דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פּאַרטיי. ס'איז געווען פינסטער. דאָס געזיכט פון מיין שכן האָב איך נישט געזען, כ'האָב געפילט אַ מאָדנע נאָנטקייט צו דעם דאָזיקן מענטשן, וועמען איך האָב לגמרי נישט געקענט. מיר האָבן פאַרפירט אַ שמועס, אויסגעפרעגט זיך וועגן די אומשטענדן פון אונזער אַרעסט א. ד. גל. פון די ערשטע פּאָר פראַגן האָט זיך מיר צוגעאָסן אַ וואַרימקייט איבער דער נשמה, און איך האָב צו דעם דאָזיקן מענטשן געפילט אַן אומבאַגרענעצטן צוטרוי. כ'האָב אים אויסדערציילט אַלע מיינע פאַרבאָרגענע געפילן, וועלכע זענען מיר אַליין נאָך נישט געווען אינגאַנצן קלאָר: כ'האָב אים דערציילט וועגן מיינע געפילן צו אַ מיידל, וועמען איך האָב אין האַרצן געשוווירן אייביקע טרייהייט, און אַז די דאָזיקע געפילן וועל איך פאַר איר קיינמאָל נישט אַרויסזאָגן, ווייל איך בין נישט ווערט איר אָטעם־הויך, און אַז איבערהויפּט טאָר זיך אַ רעוואָלוציאָנער נישט אָפּגעבן מיט

זיינע פערזענלעכע געפילן. כ'האָב אים פארטרויט, אַז איך לעב אויף אַ פרעמדן פּאַס, וואָס אַ חבר האָט מיר געגעבן פאַר זיין אָפּפאָרן קיין אַמעריקע און וועגן נאָך און נאָך זאַכן, וואָס איך וואָלט ביי נאָרמאַלע באַדינגונגען בשום אופן נישט ארויסגעבראַכט אויף די ליפּן.

מיט יאָרן שפּעטער האָב איך פון אַלטע דערפאַרענע טורמע־זיצער דערוווּסט זיך, אַז די דאָזיקע פּלוצימדיקע, אויפריכטיקע אָפנהאַרציקייט איז אַ פאַרשפּרייטע פּסיכאָלאָגישע דערשיינונג ביי אַ סך יונגע רעוואָלוציאָנערן, וואָס פאַלן צום ערשטן מאָל אריין אין טורמע. איך האָב דאַן, פאַרשטייט זיך, וועגן דעם נישט געוווּסט, און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז דער דאָזיקער מענטש וועט זיין מיין בעסטער פריינט אויפן גאַנצן לעבן. שפּעטער אָבער איז ער געוואָרן מיין פייניקער אין פאַרלויף פון אַ סך, אַ סך וואָכן.

בכלל איז ער געווען אַן אָרנטלעכער שניידער־אַרבעטער, און אויף וויפל איך קאָן היינט אורטיילן וועגן יענער צייט — אַ גאַנץ אַנטוויקלטער. ער האָט אָבער געהאַט אַזאַ שרעקלעך גריליצנדיקע שטים מיט אַזאַ האַרטן לשון, וואָס פלעגט פּשוט רייסן די אויערן, ווען ער האָט גערעדט. און גערעדט האָט ער אָן אויפהער. חוץ דעם פלעגט ער ביים רעדן שטענדיק שמייכלען. צי ער האָט גערעדט וועגן פּריי־לעכע אָדער וועגן טרויעריקע זאַכן — האָט זיין פּנים שטענ־דיק געהאַט דעם זעלבן אויסדרוק פון אַ מענטשלעכן שאַרבן. איך פלעג זיך אָפט ביי אים איינבעטן, ער זאָל אַ ווײַלע שווייגן, אָבער אין אַ פּאָר מינוט אַרום האָט ער שוין געהאַט אַ נייע טעמע וועגן וואָס צו רעדן. דאָס פּנים האָט ווידער געלאַכט, און זיינע אויסגעשעצירעטע ציין פלעגן מיך אויפרעגן ביז משוגעת. נאָר מענטשן, וואָס זענען געזעסן אין טורמע און האָבן אַליין אַדורכגעמאַכט אַזאַ צוזאַמענלעבן מיט נישט קיין אָנגענעמע שכנים, קאָנען פאַרשטיין מיינע דעמאָלטיקע ליידן.

אין עטלעכע וואָכן אַרום האָט מען אים איבערגעפירט אין אַן אַנדער טורמע, און צו מיר אין קאַמער האָט מען אַריינגעזעצט אַ צווייטן יידישן בחור פון אַ יאָר צוויי־דריי און צוואַנציק. דאָס איז געווען אַ דאַרער, קליינגעוואַקסיקער האַלבער עקסטערן, וואָס האָט גערעדט רוסיש מיט עפּעס אַזאַ ספּעציפישן ניגון, וואָס מען טרעפט נאָר אין דרום־רוסלאַנד. צו וואָס פאַר אַ פּאַרטיי ער האָט געהערט האָב איך בשום אופן נישט געקאָנט דערגיין: דאָס האָט געמוזט זיין עפּעס אַ מין אַנאַרכיסטישע גרופּע. וועגן דער סיבה פון זיין אַרעסט האָב איך אויך קיין טאָלק נישט געקאָנט דערגיין. ער איז אין טורמע שוין געווען אַן אַלטער תושב, געזעסן שוין אין פאַרשידענע קאַמערן, און ווי איך האָב זיך שפּעטער דערוווּסט, מיט אַלעמען זיך אַרומגעשלאָגן פאַר אַן איבעריק שטיקל צוקער, אָדער אַביסל טאַבאַק. דאָס איז געווען אַ בייזער, נערוואַסטעניש־קראַנקער מענטש — פול מיט גיפט קעגן אַלץ און אַלעמען. ער האָט ווייניק גערעדט, פלעגט אַ גאַנצן טאָג אַרומגיין איבער דער קאַמער רויכערן געוויקלטע פּאַפּיראָסן. נאָכן גריזלצן פון מיין פריערדיקן שכן, איז ער מיר די ערשטע טעג געווען ווי אַ דערלייזער. ער האָט אָבער געהאַט אַ טבע צו שפּייען אויף דער פּאָדלאָגע. דער מענטש האָט נישט געטון קיין דריי טריט, ער זאָל נישט מאַכן אויף דער פּאָדלאָגע אַ ברייטן, פעטן פלעק, וואָס פלעגט אַרויסרופן אַן איבל.

איך בין יענע יאָרן, וואַרשיינלעך, אויך נישט געווען קיין גרויסער פּעדאַנט אין הלכות שפּייען אויף דער פּאָדלאָגע — דערצויגן ביי אָרעמע עלטערן, אין אַן אומקולטורעלער סביבה, האָב איך אויף אַזעלכע „קליינקייטן" קיין אַכט נישט געלייגט, אָבער פאָרט האָט די באַשפּיגענע פּאָדלאָגע אַרויסגערופן ביי מיר עקל ביז צום ברעכן.

ווען איך וואָלט פריי געקאָנט רעדן אויף רוסיש, וואָלט איך זיכער געבעטן דעם נאַטשאַלניק פון טורמע. ער זאָל מיך

זעצן מיט אַן אַנדערן, הגם דאָס האָט זיך גערעכנט פאַר נישט מאָראַליש; אָבער מיין שלעכטער רוסיש רעדן האָט מיך פאַרהיט פון דעם דאָזיקן פאַרברעכן(?).

צום גליק, האָט דאָס סיי ווי לאַנג נישט אָנגעהאַלטן, און איך בין אויף אַ לענגערע צייט געבליבן זיצן אַליין אין קאַמער.

עס איז געווען זומער - צייט, די פענסטער פון אַלע קאַמערן זענען געווען אָפן, אין קאַמער ביי מיר האָט זיך געהערט דאָס גערויש פון אַרומיקן טורמע־לעבן; מען האָט זיך געטיילט מיט אָנקומענדיקע נייעס פון דער פריי, ווער עס איז אַרעסטירט, וועמען מען האָט פאַרשיקט, און ווער עס איז אַנטלאָפן — נייעס, וואָס זענען אַזוי טייער דעם אַרעסטאַנט, ווייל דאָס שאַפט אַן אילוזיע, אַז מען איז נישט אינגאַנצן אָפּגעריסן פון דער אַרומיקער, לעבעדיקער וועלט. נאָר איך איינער האָב פון קיינעם נישט געקריגן קיין געהיימע בריוו, קיין איבערגעשיקטע צעטלעך און קיין גרוסן פון דער פריי. מיט מיין אַרעסטירט ווערן בין איך געוואָרן אָפּגעריסן פון די פאַרבליבענע אין שטאָט, און זיי האָבן וועגן זיך נישט געגעבן קיין שום צייכן. איך האָב נישט געוווּסט, וואָס איז געוואָרן מיט דער פּראָקלאַמאַציע, מיט די איבעריקע חברים, מיטן אינטעליגענט און מיט דער גאַנצער אָרגאַניזאַציע. שרייבן צו מיינע עלטערן האָב איך נישט געקאָנט, ווייל איך האָב געלעבט נישט אויף מיין נאָמען; קיין נאָענטע, קיין גוטע פריינט זענען אין שטאָט גופא אויך נישט פאַרבליבן, און איך האָב זיך געפילט פאַרשטויסן און פאַרלאָזן פון דער גאַנצער וועלט.

באַזונדערס שווער פלעגט זיין מיין מאָראַלישער צושטאַנד אין די טעג, ווען די אַרעסטירטע פלעגן קריגן „פּאַדאַיאַניעס" (צוגעשיקט פון דער פריי שפּייז־פּראָדוקטן און וועש). דער טאָג איז באַזונדער טייער דעם אַרעסטאַנט: מען פילט היימישע וואַרעמקייט, די ליבע פון די שטוביקע, פון

פריינט און געליבטע, איך פלעג יערעס מאָל ווארטן מיט אנגעשטרענגטע נערוון, טאָמער וועט מען אויך מיין נאָמען אָנרופן, אָבער עס זענען אוועק וואָכן נאָך וואָכן — חדשים גאַנצע — און איך האָב פון קיינעם גאָרנישט נישט באַקומען.

עס האָבן זיך ביי מיר צעריסן די וועש, אָפּגעריסן די קליידער, די שיך. עס האָט מיך געקרענקט ביז ווייטאָג, ווען איינמאָל האָט דער ,,סטאַרשי נאַדזיראַטעל'' אַ קוק געטון אויף מיינע אָפּגעריסענע קליידער און מיט בטול אַ זאָג געטון — ,,טאָזשע פּאָליטיטשעסקי''... (אויך אַ פּאָליטישער...). די פּאָליטישע אַרעסטירטע פון די איבעריקע קאַמערן האָבן מיר אַפילו צוגעשיקט טיי, צוקער, ווורשט און אַנדערע פּראָדוקטן, און טאַקע אויך אַ פּאָר וועש מיט הויזן, אָבער איך האָב געהאַט דאָס געפיל, ווי איך קריג אַ נדבה, ווי איך וואָלט געווען אַ ,,נאַכלעבניק'' (וואָס לעבט אויף יענעמס חשבון), און נישט זעלטן פלעג איך שטילערהייט פאַרגיסן טרערן — טרערן פון אַ פאַרלאָזענעם. ערשט אין חדשים אַרום נאָך מיין אַרעסט האָט אַ דערבאַרעמדיקע האַנט אַריינגעשיקט מיר אַ פונט צוקער מיט אַ פּאָר גענוצטע וועש. ווער דאָס איז געווען, האָב איך זיך קיינמאָל נישט דערוווסט. זאָל די האַנט געבענטשט זיין....

אין שכנות מיט מיין קאַמער איז אין ,,אָדינאָטשקע'' (אַליין אין אַ קאַמער) געזעסן אַ ייִדישער אינטעליגענט, מיט אַ ברוין בערדל און גאָלדענע ברילן, אויף אַ שנירל פאַרלייגט אויפן אויער. ער האָט געשטאַמט פון האָמעל, ווי עס איז שוין עטלעכע יאָר געווען אַ בונדישע אָרגאַניזאַציע. וועגן ,,בונד'' האָט ער געוווסט, און האָט זיך נאָכגעפרעגט אויף עטלעכע בונדאָוצעס. ער אַליין האָט אָבער געהערט צו די רוסלענדער ס''ד. ער האָט, וואַרשיינלעך, געהאַט אויף זיך אַן ערנסטן פּראָצעס, ווייל מען האָט אים אַלע מאָל געהאַלטן אין ,,אָדינאָטשקע'', און די טורמע־אַדמיניסטראַציע האָט

זיך צו אים באַצויגן מיט אַ באַזונדערער אויפמערקזאַמקייט.

גלייך נאָך מיין אָנקומען אין טורמע האָט דער דאָזיקער אינטעליגענט, דורכן פענסטער, מיך אויסגעפרעגט וועגן מיין אַרעסט און געגעבן מיר אַן עצה — איך זאָל נישט ענטפערן אויף די פראַגן, וואָס די זשאַנדאַרמעריע וועט מיר שטעלן אויפן פאַרהער.

אין צוזאַמענהאַנג מיט זובאַטאָוס טאַקטיק, פלעגט זיך דער זשאַנדאַרמעריע דורך קונציק געשטעלטע פראַגן, אָפט איינגעבן צו דערגיין, ביי ווייניק דערפאַרענע (און נישט נאָר ביי ווייניק דערפאַרענע) זאַכן, אין וועלכע זי האָט זיך גענויטיקט און אַזוי אַרום אַריינצייען אין נעץ, וואָס אַ גרעסערע צאָל רעוואָלוציאָנערן. הגם דאָס אָפּזאָגן זיך צו ענטפערן אויף די געשטעלטע פראַגן איז שוין אַליין געווען אַ גענוגנדער באַווייז, אַז דער אויסגעפרעגטער געהערט צו דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג — פון דעסטוועגן האָט מען זיך דערביי געהאַלטן, ווייל סיי ווי סיי האָט די זשאַנדאַרמעריע געוווסט, וועגן אַרעסטירטן אַליץ, וואָס זי האָט געדאַרפט. און אַזוי ווי קיין עפנטלעכע פּאָליטישע פּראָצעסן פלעגן דאַן נישט פאָרקומען, האָבן די ענטפערס ממילא נישט געקאָנט שפּילן קיין ראָלע אין די אַדמיניסטראַטיווע אורטיילן פון דער זשאַנדאַרמעריע.

די דאָזיקע טאַקטיק איז מיר זייער צונוץ געקומען: מען האָט מיך אויפן פאַרהער ווייניק געהאַלטן און מער ווי איין מאָל נישט גערופן. אויפן פאַרהער האָב איך צווישן די פּאַפּירן דערקענט דעם קאָנספּעקט, וואָס מען האָט ביי מיר געפונען ביים ערשטן אַרעסט, אָבער באַקומענדיק מיין קאַטעגאָרישע דערקלערונג, אַז איך וועל נישט ענטפערן אויף קיינע פראַגן, האָט מען מיך וועגן קאָנספּעקט אפילו נישט געפרעגט. אַזוי אַרום בין איך פּטור געוואָרן פון דער אָפּקומעניש, וואָס איז געווען פאַרבונדן מיט די „דאָפּראָסן“ — ביי דער זשאַנדאַרמעריע.

דער אויבנדערמאָנטער אינטעליגענט איז געווען צו מיר זייער אויפמערקזאַם: פּלעגט מיט מיר פירן געשפּרעכן אויף פּאָליטישע און אָרגאַניזאַציאָנעלע טעמעס, זיך אינטערעסירן מיטן געבוי פון אונזער פּאַרטיי און ד. גל. געשפּרעכן פלעגן ביי אונז פאָרקומען אויף יידיש. איינמאָל האָט ער מיך גע־פרעגט, פאַר וואָס איך לערן זיך נישט קיין רוסיש. באַקומענ־דיק מיין ענטפער, אַז איך האָב נישט ווער עס זאָל מיך לערנען — האָט ער זיך פאָרגעלייגט אַלס לערער. כ'האָב זיך אי דערפרייט, אי דערשראָקן. דערפרייט, וואָס ענדלעך וועל איך ווערן טאַקע אויף אַן אמת „באַוווסטזיניק", און גע־שראָקן זיך פאַר דער שווערער אויפגאַבע, וואָס איך נעם אויף זיך, — אַ קליינינקייט די רוסישע שפּראַך!

געלערנט האָבן מיר אַ פּאָר שעה אין טאָג, זיצנדיק יעדער אויף זיין פענסטער־ברעט. צוליב די קראַטעס האָבן מיר זען איינער דעם צווייטן נישט געקאָנט, נאָר איך פלעג האָבן דעם איינדרוק, אַז זיין פּנים שמייכלט, ווען איך האָב אַ דערקלערונג גיך פאַרשטאַנען, און איך האָב דייטלעך גע־פילט, ווי ער מאַכט מיט דער האַנט ביים דערקלערן עפּעס אַ האַרבן ענין. וועגן פאַרנעם פון מיינע פאָרשריטן אין דאָ־זיקן לימוד איז מיר אַצינד שווער צו זאָגן. איך ווייס נאָר, אַז געלערנט האָב איך זיך מיט גרויס התמדה. דאָס לערנען האָט זיך געצויגן אַ היפּשע פּאָר וואָכן, ביז אַ מעשה, ווען איינער אַ פּאָליטישער איז אויף אַ ווילד דרייסטן אופן אין מיטן העלן טאָג אַנטלאָפן פון טורמע. די טורמע־מאַכט האָט פאַרווערט צו זיצן אויף די פענסטער־ברעטער און געדראָט צו שיסן אין יעדן, ווער עס וועט זיך נאָר ווייזן אין פענ־סטער. מיר האָבן געפּרוווט פאָרזעצן דאָס לערנען דורך קלאַפּן אין וואַנט, אָבער דאָס האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר צו שווער. האָב איך געמוזט אויפהערן מיין שטודיום. דער־פאַר אָבער האָט מיך מיין לערער אָנגעהויבן צו באַזאָרגן מיט ביכער פון דער טורמע־ביבליאָטעק און פון צוגעשיקטע

פון דער שטאָט. אויב איך האָב נישט קיין טעות, איז דאָס ערשטע ביכל געווען „סטאַראָסוויעטסקיע פּאָמעשטשיקי" פון רוסישן שרייבער גאָגאָל. איך האָב דאָס ביכל געלייענט עט־לעכע מאָל, און יעדעס מאָל פלעג איך לאַכן ביז וויטאָג אין בויך און אין די זייטן. איך פלעג זיך שטיקן אין זיך, ווייל איך האָב זיך געשראָקן פאַר מיין אייגענעם געלעכטער, וועל־כער האָט עפּעס אויף אַ שווידערלעכן אופן געקלונגען צווישן די פּוסטע ווענט פון מיין איינצל־קאַמער. אַ צווייט בוך, וואָס האָט געלאָזן אויף מיר אַ געוואַלדיקן איינדרוק איז גע־ווען גאָר פון אַן אַנדער מין: — דאָס איז געווען אַ בוך אָנ־געשריבן פאַר דער סצענע פון רוסישן שרייבער סקיטאַלעץ (אָדער טשיריקאָוו), ווי דאָס בוך האָט געהייסן, געדענק איך נישט גענוי. די אַקס, אַרום וועלכער עס דרייט זיך די גאַנצע האַנדלונג פון דער פּיעסע, איז אַ דרוקעריי, וווּ עס קומט פאָר אַ שטרייק. איינער אַ העלד פון דער פּיעסע איז מיר גע־ווען באַזונדערס צום האַרצן — דער העלד הייסט, דאַכט זיך „עזאָפּ". דאָס איז אַ קוואַליפיצירטער דרוקער־אַרבע־טער, וועלכער שיט מיט וויצן און פּאַלקס־ווערטלעך, רעדט מיט אַ לייכטן הומאָר און צווייידייטיקע אָנצוהערע־נישן. דאָס בוך איז אַרומגעגאַנגען אין טורמע, ווי אַ האַלב־לעגאַלעס, און מען האָט זיך געהיט עס זאָל נישט אַריינ־פאַלן צו דער אַדמיניסטראַציע. פון דער טורמע־ביבליאָטעק האָב איך געלייענט און געלייענט אַן אַ סוף די דעמאָלטיקע ביילאַגעס צום זשורנאַל „ניוואַ", פון דעם רוסישן שריי־בער ליעסקאָוו. דאָס זענען געווען זייער שפּאַנענדע ראָמאַ־נען, וואָס איך פלעג לייענען טעג און נעכט, פון וועלכע עס זענען מיר אָבער אין זכרון נישט פאַרבליבן קיין זכר.

צו דער צייט האָט מען צו מיר אין קאַמער ווידער אַריינגעזעצט אַן אַרבעטער אין אַ רויט העמדל. דאָס איז געווען אַ בחור פון ווילן אָדער פון קיעוו (אַלנפאַלס, נישט

קיין ליטוואַק). אַ געזונטער בחור פון מיטעלן וווקס, מיט לאַנגע, גלאַט־פאַרקעמטע, העל־ברוינע האָר, וועלכע ער האָט זייער געהיט און געפּוצט. אַ פריילעכער יונג, מיט אַ גוטן חברישן כאַראַקטער. ער איז אויך געווען אָרעם אָנגעטון, האָט אויך פון דער פריי כמעט ווי גאָרנישט באַקומען, און מיר האָבן זיך זייער באַפריינדעט. ער איז לויט מיינע דע־מאָלטיקע באַגריפן געווען אַ גלענצנדער דעקלאַמאַטאָר. ער פלעגט דעקלאַמירן אין רוסיש פּאַטעטישע רעוואָלוציאָנערע געדיכטן, וואָס זענען נישט געווען אין טעגלעכן געברויך. איך האָב פון דעם געהאַט גרויס פאַרגעניגן און איך פלעג אים אָפט בעטן דעקלאַמירן מיינע באַליבטע פערזן. איך האָב געפּרובירט אים נאָכמאַכן, זיך לערנען פון אים, אָבער מיין ליטווישע צונג, מיינע שוואַכע דעקלאַמאַטאָרישע פעאַי־קייטן, האָבן מיר אין דעם געשטערט. איך האָב אים שטאַרק מקנא געווען.

נאָכן אַנטלויפן פונם פּאָליטישן אַרעסטאַנט זענען די באַציונגען פון דער טורמע - אַדמיניסטראַציע געוואָרן פאַרערגערט. עס האָבן זיך אַלע מאָל געמאַכט סכסוכים, ביז איינמאָל אַ פרימאָרגן האָבן מיר דערהערט אַ שטאַרקן קלאַפּן אין אַ קאַמער פון אַ פּאָליטישן. גלייך האָבן זיך אָפּגערופן אַנדערע קאַמערן מיט אַ געקלאַפּעריי און מיר, נישט וויסנדיק, וואָס איז פאָרגעקומען, האָבן אויך גענומען קלאַפּן אין טיר מיט אַלע כחות. עס איז געוואָרן אַ גערו־דער אין דער גאַנצער טורמע. דער קרימינעלער קאָרפּוס האָט אָנגעהויבן שרייען, דער סאָלדאַטן־פּאַטרול האָט גענומען אַרומלויפן איבער די קאָרידאָרן, עס איז געקומען צו לויפן דער געהילף פון נאַטשאַלניק מיט די טורמע־וועכטער. עס האָבן שטאַרקער געקלאַפּט די טירן, עס האָבן זיך דערהערט פאַרצווייפלטע געשרייען פון געשלאָגענע, און די גאַנצע טורמע האָט אָנגעהויבן שרייען מיט ווילדע קולות — „מען ה־ר־ג־ע־ט!“. צוערשט זענען די קולות געווען כאַאָטיש, אָבער

וואָס ווײַטער האָבן זיך די געשרייען אַלץ מער צונויפֿגעגאָסן אין איין ווילד־פֿאַרצווייפֿלט געשריי — „מען הרגעט! מען הרגעט!“. די געשרייען זענען געווען שרעקלעכע, אימהדיקע.

וואָס אַרום טורמע האָט זיך געטאָן און וואָס פֿאַר אַן איינדרוק דאָס האָט געדאַרפֿט מאַכן אויף דעם עולם אין דרויסן — קאָן איך זיך בלויז פֿאַרשטעלן; אָבער אַז איך פּלעג, כּדי זיך אַ ביסל אָפּצורוען, אויפֿהערן שרייען און זיך איינהערן אינעם געשריי פֿון די איבעריקע, איז מיר אַ שווידער אַריבער איבערן לייב און פֿאַר בלויזע שרעק האָב איך, ווי אין ספּאַזמען, ווידער אָנגעהויבן מיטשרייען: „מען הרגעט!“

מיטאַמאָל האָט איינער, מיט אַ קול ווי פֿון אַ נישט דערקווילעטן אָקס, אויסגעשריגן: „דעם פּראָקוראָר!“. די איבעריקע, ווי זיי וואָלטן אין דעם דערזען אַ זיכערע רעטונג, האָבן גלייך מיט אַלע כּחות אָנגעהויבן שרייען נאָך דעם: „מען הרגעט! דעם פּראָקוראָר!“ דערווײַל, ביז וואָס־ווען, האָט מען אָנגעהויבן שלעפּן מיט געוואַלד אין קאַרצער. מענטשן האָבן זיך געווערט, געביסן די פֿינגער פֿון די וועכטער, אָבער עס האָט קיין זאַך נישט געהאָלפֿן.

אויך די טיר פֿון אונזער קאַמער האָט זיך מיט רעש אויפֿגעעפֿנט, און אויפֿן שוועל האָט זיך באַוויזן אַ גרופּע טורמע־וועכטער מיט אויסגעקרימטע, בלאַסע געזיכטער, מיט דערשראָקענע און ווילדע אויגן. דער „סטאַרשי נאַדזיראַטעל“ האָט אַ קאָמאַנדעווע געגעבן: „נעמען זיי!“, און זיי האָבן זיך אויף אונדז געוואָרפֿן. עס איז אונדז באַפֿאַלן אַן אימה. מיר האָבן זיך אַרײַנגעפּרעסט אין טיפֿן ווינקל פֿון קאַמער און אָנגעהויבן שרייען מיט אַזאַ היסטעריש־ווילד געשריי, אַז די וועכטער האָבן זיך אינסטינקטיוו אָפּגערוקט צוריק. זיי האָבן זיך איין אויגנבליק איבערגעקוקט מיטן „סטאַרשי“, און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ ווילד געראַנגל.

מיר האָבן זיך געוואָרפן אויף דער פּאָדלאָגע, אָנגעכאַפּט זיך אָן דעם צו דער וואַנט צוגעשמידטן בעטל, געפּריקעט זיך און געקלאַפּט מיט די פיס; אָבער דאָס האָט לאַנג נישט גע־דויערט, און מען האָט אונז געבונדערנערהייט איבערגעטראָגן אין קאַרצער.

קאַרצער! — דאָס שרעקוואָרט פאַר דרייסטע פון אַלע צייטן און דורות, זינט עס האָט זיך אָנגעהויבן די מלחמה צווישן האַר און קנעכט. אָט דער בייזער גייסט האָט אויף מיר דעם ערשטן מאָמענט גאָרנישט געמאַכט אַזאַ איינדרוק, ווי איך האָב מיר פאָרגעשטעלט. נאָכדעם ווי די טיר האָט זיך פאַרשלאָסן און ס׳איז געוואָרן אַבסאָלוט פינסטער, האָב איך זיך דערפילט, ווי עס וואָלט מיר גרינ־גער געוואָרן נאָך די לעצטע אָנשטרענגונגען — דאָס ערגסטע בין איך שוין איבערגעקומען. איך בין מיט מיין חבר געבליבן זיצן אויף דער שטיינערנער פּאָדלאָגע אויס־געמאַטערט, אָבער אַזוי ווי באַרויקט.

אַזוי זענען מיר געזעסן אַ קורצע צייט, ביז איך האָב דערפילט אַ נאַסע קעלט אין די גלידער, און עס האָט מיך אָנגעהויבן שוידערן. די טיר האָט זיך ווידער געעפנט און צוויי קרימינעלע אַרעסטאַנטן האָבן אַריינגעטראָגן וואַסער מיט שוואַרץ ברויט און די באַוווּסטע „פּאַראַשע״. ביים אַרויסגיין האָט איין קרימינעלער, היטנ־דיק זיך פאַרן וועכטער, מיר אַריינגעשטופּט נאָך אַ שטיק ברויט, און די טיר האָט זיך ווידער פאַרהאַקט. דאָס אייגענע איז געווען דעם צווייטן טאָג. דאָס ברויט איז אונז טאַקע צונוץ געקומען, ווייל מיר זענען געווען הונגעריק, ווי מיר וואָלטן שוין דריי טאָג נישט געגעסן, דעם דריטן טאָג האָט זיך לגמרי נישט געוואָלט עסן און דער געזעצלעכער „פּאַיאָק״ איז אויך געבליבן. שפּעטער האָב איך זיך דער־וווּסט, אַז די אַרעסטאַנטן ווייסן פון דעם קרענקלעכן אַפּעטיט, פון וועלכן מען ליידט די ערשטע טעג אין קאַרצער,

און זיי מיען זיך אלע מאל צוצווארפן וואס מער ברויט פאר די פארשפארטע.

אין די ווינקלען פון דער הויפט־געביידע פון דער יעקאטערינאסלאווער טורמע זענען געווען פיר הויכע רונדע טורעמס, אין וועלכע עס האבן זיך געפונען א טייל איינצלקאמערן פאר פאליטישע. אונטער זיי, טיף אין דער ערד, האבן זיך געפונען די פיר קארצערס, אין וועלכע מען האט אונז אריינגעווארפן נאכן „בונט“ (די סיבה פונם פראטעסט געדענק איך שוין נישט). די קארצערס זענען געווען אפגעצוימט מיט נידעריקע געוועלבטע קארידארן, וואס זענען געווען געבויט אזוי, אז זיי זאלן נישט דורכלאזן קיין איינציקן שטראל דורך דעם קליינעם לעכל אין טיר, דאס איינציקע ארט, דורך וועלכן עס פלעגט אריינדרינגען אביסל פארזויערטע לופט פון די קארידארן.

ביטאג האט צו אונז נישט דערגרייכט דער קלענסטער קלאנג. דערפאר אין אוונט, ווען אין טורמע איז געווארן שטיל, פלעגן מיר הערן יעדע באוועגונג: די טריט פון דעם וועכטער אויפן הויף, דעם אפקלאנג פון די וועכטערס טריט פון די ווייטסטע קארידארן, א קלונג פון א זייגער, וואס האט זיך געטראגן פון ערגעץ ווייט, ווייט, און דאס איבערקלאפן זיך פון חברים, וואס זענען געזעסן איבער אונז. דער דאזיקער גרוס פון איבער דער ערד פלעגט אנפילן דאס הארץ מיט ווייטאגלעכער בענקשאפט. באזונדערס שווער איז געווען צו הערן די טרויעריקע מעלאנכאלישע טענער פונם ליד „סלושאי“, וואס פלעגט זיך יעדע נאכט הערן, דא פון איין זייט, דא פון א צווייטער זייט.

די ערשטע פאר טעג האבן מיר איינער דעם צווייטן דערציילט פארשידענע זאכן פון אונזער פריוואטן און פארטיי־לעבן, אבער שפעטער האט זיך דאס אויסגעשעפט, און מיר פלעגן אפילו גאנצע שעהן נישט אויסרעדנדיק איינער צום צווייטן קיין ווארט.

אין דעם שטיינערנעם גרוב איז געשטאַנען אַ שמאָלע הילצערנע באַנק, אויף וועלכער מיר פלעגן זיך צולייגן, ווען די ביינער האָבן אָנגעהויבן ווײ־טון פון נעץ און קעלט. די באַנק איז געווען שמאָל, פאַר ביידן איז נישט געווען קיין פּלאַץ — פלעגן מיר זיך אַרומנעמען און ליגן אַזוי אָנגעהאַלטן איינער אָן צווייטן מיט איבערגעהאָנגענע האַלבע קערפּערס פון ביידע זייטן באַנק. האָט אָבער געטראָפן, אַז מיר פלעגן אַמאָל איינשלאָפן — האָבן זיך די אָרעמס פונאַנדערגעלאָזט און מיר זענען אַראָפּגעפאַלן אויף דער פּאָדלאָגע...

אויפן פערטן טאָג אינדערפרי האָט מען אונז אַרויסגעלאָזט אויף אַ מעת־לעת אָפּרוען זיך. מיר זענען געגאַנגען דורך די פינסטערע קאָרידאָרן, האַלטנדיק זיך אָן די פייכטע, שטיינערנע ווענט, ביז מיר זענען ענדלעך אַרויפגעקראָכן אויף די עטלעכע טרעפּ, וואָס האָבן געפירט אין ליכטיקן קאָרידאָר. אַז דאָס ליכט האָט אונז אַ בלאַנק געטון אין די אויגן, האָט זיך אונז ביידן פאַרדרייט דער קאָפּ און מיר זענען אומגעפאַלן, ווי שיכּורע.

מיר זענען אָפּגעזעסן אין קאַרצער דריי מאָל צו דריי טעג (געווען אַ געזעץ אַזאַ — אַ „ליבעראַלער" — אַז מער ווי דריי טעג נאָכאַנאַנד האָט מען אין קאַרצער נישט געטאָרט האַלטן), און יעדעס מאָל ווען מען האָט אונז אַרויסגעפירט פון קאַרצער, האָט זיך איבערגעחזרט דאָס שווינדלען אין קאָפּ און דאָס שטעכן אין די אויגן. אַזוי שטאַרק איז געווען דער קאָנטראַסט פון דער לופט אין קאַרצער מיט דער אַזוי אויך נישט גאָר ריינער לופט פון ליכטיקן טורמעקאָרידאָר.

צום דריטן מאָל זענען מיר שוין געווען אַזוי אָפּגעשוואַכט, אַז מיר זענען אָפּגעקומען די שטראָף אין טעמפּער גלייכגילטיקייט — ווי אין אַ חלום.

אַז מיר זענען אַרויס פון קאַרצער — האָבן מיר גע־

טראָפּן אין טורמע אַ הונגער־שטרייק. אַ סך חברים האָבן שוין געהונגערט צו עטלעכע טעג און זענען געלעגן אָפּגע־שוואַכט אויף זייערע געלעגערס. מיר האָבן זיך אויך אָנגע־שלאָסן צו די שטרייקנדע, און מיר האָבן געהונגערט 4 טעג. די לעצטע צוויי טעג האָט מיך באַהערשט עפּעס אַ מאָדנע גלייכגילטיקייט. עס האָט זיך וועגן קיין זאַך נישט געוואָלט טראַכטן און קיין זאַך נישט געגלויבט. איך האָב נאָר גע־פילט אַ שוואַכקייט אין אַלע גלידער און באַזונדערס אין די פּיס. אויפן פערטן טאָג, ווי מיר זענען אַרויס פון קאַר־צער, האָט מען די גאָר אָפּגעשוואַכטע אַריבערגעפירט אין אַנדערע טורמעס, די עלטערע און אָנגעזעענע חברים דאָס גלייכן, און דער שטרייק האָט זיך איבערגעריסן, נישט ברענ־גענדיק קיין דירעקטע רעזולטאַטן. שפּעטער אָבער, נאָכן שטרייק, איז די טורמע־אַדמיניסטראַציע זיך באַגאַנגען מיט אונז, ווי מיט קראַנקע. עס איז געקומען דער טורמע־דאָק־טאָר, גערעדט מיט אונז עפּעס מאָדנע ווייך, ווי מיר וואָלטן געווען נישט אַרעסטירטע, נאָר זיינע פּריוואַטע פּאַציענטן. הגם דאָס האָט לאַנג נישט אָנגעהאַלטן, אָבער דאָך איז דער רעזשים געוואָרן עטוואָס ווייכער און די טורמע־אַדמיניס־טראַציע האָט זיך געמיט אויסצומיידן אַ קאָנפליקט.

דערווייל איז אָנגעקומען דער האַרבסט. די טעג זענען געוואָרן קורצער; אין די לאַנגע פאַרנאַכטן האָבן זיך פון קרימינעלן קאָרפּוס גענומען הערן אומעטיק־צעצויגענע אַרעסטאַנטישע ליבע־לידער. די אַרעסטאַנטן האָבן געזונגען מיט נאָגנדיקער בענקשאַפט, מען האָט צוריקגעבראַכט דעם אַנטלאָפענעם חבר, וואָס מען האָט ערגעץ אין שטאָט פאַר־האַלטן און דערקענט — און אויפן האַרצן איז געפאַלן אַ שווערער אומעט.

צו דער זעלבער צייט האָט מען אין טורמע אָנגעהויבן רעדן וועגן גרויסע געשעענישן, וואָס קומען פאָר אין לאַנד, וועגן שטרייקן און אומרועןן און אַז עס וועט זיין אַן

אמנעסטיע: עס זענען געווען די „נייע ווינטן" פון מי־ניסטער סוויאטאפאָלק־מירסקי. און ווירקלעך — אין איינעם א טאָג האָט מען מיך באַפרייט אונטער פּאָליציי־אויפזיכט (איך האָב געדאַרפט צוויי מאָל א וואָך מעלדן זיך אין פּאָ־ליציי).

דאָס איז אויסגעפאַלן שמחת־תורה אינדערפרי. עס איז געווען א הערלעך שיינער טאָג. די זון האָט געוואַרעמט, ווי אין מיטן זומער. ווו עס וווינען מיינע אַלטע באַקאַנטע חברים האָב איך נישט געוווּסט, און איך האָב מיך, מיט מיין מאָגער פּעקל אונטערן אָרעם, אַוועקגעלאָזן איבערן פּראָספּעקט — אפשר וועל איך טרעפן א באַקאַנטן.

איך האָב מיך צוגעקוקט צו יעדן דורכגייער. די דורכגייער האָבן דערפאַר מיך באַגלייט מיט האַלב־צעשראָ־קענע בליקן. איך האָב געכאַפּט אויף זיך א קוק אין א שפּיגל פון א שוי־פענסטער, און איך האָב דערזען מיין בלייך געל פּנים, מיט אָנגעבלאָזענע שיטערע מוסקולן און טונקעלע ראַנדן אַרום די אויגן — דאָס ספּעציפישע טורמע־אויסזען.

א פאַרשמאַכטער האָב איך מיך אַרומגעדרייט עטלעכע שעה — ביז שפּעט נאָך מיטאָג האָב איך אָפּגעשטעלט א פרעמדן יונגן בחור, וואָס האָט אויסגעזען צו זיין אַן אַר־בעטער. איך האָב אים דערציילט, אַז איך קום איצט אַרויס פון טורמע, און איך ווייס נישט, ווו עס זענען מיינע באַ־קאַנטע, און צו וואָלט ער מיר נישט געקאָנט זאָגן, ווו קען איך טרעפן וועמען פון די „„סאָזנאַטעלניע" (באַוווּסטזיניקע) אַרבעטער. ער האָט מיך אָנגעקוקט האַלב־פאַרדעכטיק, אָבער ווי עס ווייזט אויס, איז מיין אויסזען געווען מיין מליץ־יושר. ער האָט מיר געזאָגט, אַז אַלע פאַרנאַכט קלייבן זיך יידישע אַרבעטער אין סקווער, וואָס נעבן דער אווידאָ־טאָריע.

פאַרנאַכט בין איך אַהין געקומען. איך האָב דערזען

אַ לעבעדיקע באַוועגונג פון יונגע און באַיאָרנטע אַרבעטער, איך האָב דערקענט די בונדישע „בירזשע". צווישן די שפּאַצירנדיקע האָב איך דערזען דעם יונגן אַרבעטער, וואָס איך האָב אָפּגעשטעלט אויפן פּראָספּעקט, ער האָט מיך אויך דערזען. ער האָט זיך איבערגעוואָרפן מיט אַ פּאָר ווערטער מיט עטלעכע שפּאַצירנדיקע און אין אַ פּאָר מינוט אַרום בין איך שוין געשטאַנען אַרומגערינגלט פון אַ גרופּע אַרבעטער, וועלכע האָבן מיך מיט נייגיר אויסגעפרעגט און אויסגעהערט מיינע תשובות.

פון איינצעלנע ווערטער און פראַזן האָב איך פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז טאַקע די בונדישע בירזשע. איך האָב זיך מער געוווּנדערט, ווי געפרייט — אַזוי אומגלויבלעך האָט זיך דאָס מיר אויסגעוויזן. איך בין געווען זיכער, אַז מיין גאַנצע מי איז געגאַנגען פאַרלוירן, מיט אַמאָל — אַזאַ אַזאַ וווּנדער.

איך האָב זיך נאָכגעפרעגט אויף די אַלטע חברים, אָבער טייל זענען זיך געווען צעפאָרן, און פון טייל האָט קיינער אַפילו די נעמען נישט געקענט. איך האָב געבעטן, מען זאָל מיך באַקענען מיט וועמען פון די פאָרשטייער, אָבער איך האָב זיך נישט דערשלאָגן. האָב איך געגעבן אָנצוהערעניש, אַז איך בין אַן אַ גראַשן געלט, אַז איך בין „פּאָר נאַדזאָר" און אַז איך וויל אין שטאָט נישט בלייבן, ווייל איך בין שוין אַנטלאָפן פון פּאַריקן מאָל.

גלייך אויפן אָרט האָט מען געמאַכט אַ קליינע באַראַטונג, אַ טייל האָט זיך אַוועקגעלאָזן איבער די קרומע געסלעך פונם סקווער און אַ טייל איז געבליבן מיט מיר. עס האָט לאַנג נישט געדויערט, און דער עולם האָט זיך אומגעקערט מיט הויפנס קופּערנע און זילבערנע מטבעות, וואָס מען האָט פאַר מיר אין די אויגן אַריינגעשאָטן אין אַ היטל. מען האָט מיר אָנגעציילט עטלעכע רובל און זיי מיר אָפּגעגעבן. מען האָט מיך אָנגעקאָרמעט, אָנגעטרונקען מיט

טיי, אַ חבר האָט מיך גענומען צו זיך שלאָפֿן, און מאָרגן פֿרי האָבן מיך צוויי חברים אַרויסבאַגלייט מיטן דאַמפֿער קיין קיעוו, פֿון וואַנען איך בין מיט דער באַן אַוועקגעפֿאָרן קיין זשיטאָמיר.

* * *

— זינט איך האָב גענומען פֿאַרצייכענען פֿאַרשידענע עפּיזאָדן פֿון מיין בונדיש־רעוואָלוציאָנערן לעבן — האָט זיך מיר זייער געוואָלט באַשרייבן אָט דעם דאָזיקן יעקאַטערינאָסלאַווער פּעריאָד. עס האָט מיך אָבער אָפּגעהאַלטן דאָס, וואָס איך האָב נישט געוווּסט, ווער איז געווען דער מענטש, אָדער די מענטשן, וואָס האָבן ווייטער פֿאָרגעזעצט מיין אָנגעהויבענע אַרבעט. וויפֿל איך האָב זיך נישט נאָכגעפֿרעגט ביי די עלטערע פּאַרטיי־חברים, האָב איך גאָר נישט געקאָנט דערגיין. און אָן דעם, האָט זיך מיר געדאַכט, וועט די זאַך אויסקומען אָן אַ סוף — נישט פֿאַרענדיקט.

אין מיין זוכעניש האָב איך זיך אָנגעשטויסן אויף וועגן, וואָס האָבן געפֿירט צום חבר קאַזשדאַן, אָבער פֿון אַ פּערזענלעכן געשפּרעך מיט אים האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער האָט געאַרבעט אין די יעקאַטערינאָסלאַווער אָרגאַניזאַציע עטוואָס שפּעטער. איך בין ווייטער געבליבן הענגען אין דער לופֿטן.

ערשט, ווען איך האָב זיך באַקאַנט מיט חבר כאַגין, וואָס איז געקומען פֿון אַמעריקע, האָט ער מיר דערציילט, אַז דאָס איז ער געווען דער, וואָס איז קורץ נאָך מיין צווייטן אַרעסט געקומען קיין יעקאַטערינאָסלאַוו און דאָרט פֿאָרגעזעצט די אַרבעט אין דער פֿון מיר מיט מיכלען געגרינדעטער בונדישער אָרגאַניזאַציע.

אין זשיטאָמיר

קיין זשיטאָמיר בין איך אָן שטערונגען געקומען מיט עטלעכע צענטליק קאָפּיקעס אין קעשענע. אָן אַ פּאַספּאָרט, אָן אָרגאַניזאַציאָנעלע פאַרבינדונגען, אָן פּריוואַטער באַקאַנטשאַפט, האָב איך זיך געלאָזן איבערן שטאָט זוכן אַ סטאָלעריי־וואַרשטאַט. אַזאַ האָב איך גיך געפונען און אין זעלביקן טאָג נאָך בין איך דאָרט פאַרבליבן אויף „פּראָבע". אַן אַרבעטער בין איך געווען אַ גוטער און אַ געשיקטער, האָב איך דעריבער לייכט אויסגענומען און בין געבליבן דאָרט אַרבעטן. געשלאָפן האָב איך, די ערשטע צייט, אין וואַרשטאַט גופא — אויף די הובל־שפּענער. וועגן אַ פּאַספּאָרט האָט מען מיך נישט באַאומרויקט. איך האָב געגעבן אָנצוהערן, אַז איך באַהאַלט זיך אויס פון פּריזיוו. סיי דער מייסטער, סיי די איבעריקע אין וואַרשטאַט האָבן אַזאַ זאַך גוט פאַרשטאַנען... מען האָט דאָס אָנגענומען פאַר אַ ריכטיקע מטבע. בפרט, אַז צולייגן צו דעם האָט דער מייסטער נישט באַדאַרפט. צוליב דער לאַגע פון אַן אַנטלאָפענעם פון פּאָליציי־אויפזיכט (פּאָדנאַדזאָרניק), אָן אַ פּאַספּאָרט, האָב איך זיך געהיט נישט אָפט אַרויסצוגיין פון וואַרשטאַט. דער באַלעבאָס האָט שטענדיק געפונען עפּעס אַ געוואַלדיק אייליקע אַרבעט, וואָס מען דאַרף עס, נישט אַנדערש, היינט אַרויסענדיקן... שטאַרק קעגנשטעלן זיך האָב איך נישט געקאָנט — איך בין דאָך אַן אַנטלאָפענער „פּריזיוונִיק"... האָב איך טאַקע אָפט אַריינגעאַרבעט ביז שפּעט אין דער נאַכט. מיטאָגן האָב איך די ערשטע צייט פאַר אַ קליינעם געצאָלט געגעסן ביי דער באַלעבאָסטע.

די באַלעבאָסטע איז געווען אַ צעשויבערטע יידענע מיט אַ פאַרשמאַלצן קלייד, שטענדיק די הענט אין סאַ־זשע — אַ שלומפער, וואָס מען טרעפט אזוינע זעלטן. שמוי־ענדיק אַ גאַנצן טאָג איבערן וואַרשטאַט אין דער לאַנגער „שלעפּ־קלייד", האָט זי געהאַט אַזאַ מזל, אַז ווו אַ שטיקל האַלץ, ווו אַ דראָט, אַ שטיקל בלעך, האָט זיך עס געמוזט אָנטשעפּען אָן איר קלייד. אָנשטאָט אײַנצובויגן זיך און דאָס פאַרטשעפּעטע אַרויספּלאָנטערן, פּלעגט זי דאָס הינטער־ווײַלעכץ אַראָפּבריקען מיטן פוס. ווי דאָס קלייד האָט פון אַזעלכע „אָפּעראַציעס" אויסגעזען, קען מען זיך פאָר־שטעלן.

דער באַלעבאָס האָט געהאַט אַ דערוואַקסענעם זון פון אַ יאָר 20—19. לויט זײַנע רייד האָב איך פאַרשטאַנען, אַז ער איז שוין געווען אַ באַזוכער פון דער זשיטאָמירער ביר־זשע. עטלעכע מאָל האָט ער געמאַכט פּרוּוון צו מאַכן מיך „באַוווּסטזיניק", זאָגאַר פאַרגעלייגט מיר באַזוכן די ביר־זשע. אָבער צוליב די אָפטע פּאָליציי־איבערפאַלן און אַרעסטן אויף דער בירזשע האָב איך זיך אָפּגעהאַלטן אַהין צו גיין אָן אַ פּאַספּאָרט אין קעשענע.

עטלעכע מאָל האָב איך געשריבן קיין דווינסק צו ישראל־מיכל קאַפּלינסקי — צום שפּעטער באַוווּסט־געוואָרע־נעם פּראָוואָקאַטאָר, ער זאָל מיר צושיקן אַ פּאַס און באַזאָרגן מיר אַ פאַרבינדונג מיט דער אָרטיקער אָרגאַניזאַציע. איך האָב אָבער לאַנג פון אים קיין ענטפער נישט באַקומען. אויך מיט אַנדערע חברים אין דווינסק האָב איך נישט גע־קאָנט אײַנשטעלן קיין פאַרבינדונגען.

אַזוי האָב איך געלעבט אָפּגעזונדערט, אין שטילער בענקשאַפט נאָך לעבעדיקער אַרבעט און באַוועגונג, פון וועלכער איך בין געווען אָפּגעריסן זינט מײַן יעקאַטערינאָ־סלאַווער צווייטן אַרעסט.

מיט מיר צוזאַמען האָט אין זעלביקן וואַרשטאַט געאַר־

בעט אן ארטיקער פארהייראטער ארבעטער. געווען איז דאס א באלעבאטישער יונגערמאנטשיק „פון א גאנץ יאר", אבער מיט ווייכע, סימפאטישע שטריכן פון כאראקטער. ער האט מיר פארגעלייגט זיך אנדינגען ביי אים אויף קעסט מיט נאכטלעגער. געוווינט האט ער ביי יענעם אין שכנות אין א צימער פון א גאנץ ציכטיקן, נישט גאר טיפן קעלער. שוין געווען עטלעכע יאר נאך דער חתונה, און קיין קינדער האט אים דאס ווייב אלץ נישט געבוירן. ער האט מיך פארזיכערט, אז דאס נעמען מיך אויף קעסט איז ביי אים נישט צוליב פרנסה, נאר כדי עס זאל זיין פרייליכער אין שטוב.

דאס שלאפן אויף די הובל־שפענער האט מיר שוין געהאט דערעסן, און איך האב מיך צו אים אריבערגעצויגן.

די באלעבאסטע פון קעלער האט שוין אויך געוווסט, אז קיין פאספארט דארף מען ביי מיר נישט פארלאנגען. מיט קיין איבעריקע פראגן איז מען צו מיר נישט צוגעשטאנען, הגם אלע אין קעלער האבן זיך מיט מיר זייער פארינטערעסירט. צוליב וואס זיי האבן זיך פארינטערעסירט, האט זיך ארויסגעוויזן מיט א צייט שפעטער. אין אלגעמיין האב איך זיך געפילט גאנץ גוט.

די פרוי פונם ארבעטער איז געווען אן אויסגעפאשעט יונג ווייבל מיט רויטע בעקלעך און, אפנים, מיט א היפשן טעמפעראמענט. ווי נאר מיר פלעגן נאך דער ארבעט אפעסן אונזער אוונטברויט, האט זיך אנגעהויבן צווישן זיי אזא צערטלעכקייט און קושעניש, ווי קיינער, אויסער זיי, וואלט אין צימער נישט געווען. איך — א געזונטער, יונגער בחור האב דאס געדארפט צוזען יענעמס גליק... און נאך מאכן זיך, ווי איך זע גארנישט. איך פלעג זיצן, ווי אויף הייסע קוילן... איך גלויב, אז עס איז גארנישט נויטיק צו באשרייבן מיין דעמאלטיקן צושטאנד.... יעדער קען זיך דאס אליין פארשטעלן...

דאס יונגע ווייבל האט געהאט א שוועסטער — אביסל

עלטער פון זיך, אָבער נאָך נישט קיין פאַרהייראַטע. די שוועסטער איז אויך געווען, ווי מ׳זאָגט, א מיידל — ,,בלוט און מילך׳׳. יעדן שבת איינדערפרי פלעגט זי קומען צו דער פאַר־הייראַטער שוועסטער אויף קאַווע מיט קוכן. מאַן און ווייב האָבן, אַפּנים, נישט געוואָלט פאַרלירן קיין צייט אומזיסט אויך בײַ דער קאַווע, און דאָ, ווי אין די װאָכנטעג, איז אָנגעגאַנגען אַן אָפן קושעניש. וואַרשײַנלעך אַלס צייכן פון גאַסטפרײַנדשאַפט — פלעגט דאָס יונגע ווייבל נאָך יעדן אַרומנעמען זיך פאַרלייגן דעם מאַן, ער זאָל אויך די שוועסטער נישט פאַרלאָזן... דער מאַן — א באַלעבעסל מיט א בלאָנד בערדל, מיט עטוואָס פייכטע ראָזלעכע ליפּן, פלעגט זיך לאַנג נישט לאָזן בעטן און נאָכקומען די ווונטשן פונעם ווייב... נאָך יעדער צערטלעכקייט, נאָך יעדן קוש, פלעגן ביידע שוועסטער הויך לאַכן און אַרומנעמען זיך, ווי צוויי גוטע חברטעס, וועמען עס האָט געטראָפן א שותפותדיק גרויס גליק...

מיר פלעגט ,,זידן אין די אָדערן׳׳, וואַרפן אין היץ און קעלט. עס האָט מיר פאַרפעלט אָטעם. זיי אָבער איז דאָס גאָרנישט אָנגעגאַנגען. אוודאי האָב איך געקענט אַוועקגיין פון שטוב און אַזוי אַרום פּטור ווערן פון אַזעלכע אויפ־טרייסלונגען, אָבער עס איז גרינג צו זאָגן — אַוועקגיין...

צום גליק פלעגן די דאָזיקע סצענעס אין די שבתים לאַנג נישט אָנהאַלטן. דאָס ווייבל פלעגט דערמאָנען, אַז עס איז שוין צייט צו גיין אין שול דאַוונען. ביידע אויסגעפּוצטע — ער מיטן טלית אונטערן אויבער־מאַנטל,—צעוואַרעמטע, מיט א ראָזלעכער קאָליר אין די באַקן, פלעגט מען זיך לאָזן אין בית־מדרש.

מיט א צייט שפּעטער, ווען איך האָב מיך שוין גע־האַט פון קעלער אַרויסגעצויגן, האָב איך זיך דערוווּסט, אַז די עלטערע נישט פאַרהייראַטע שוועסטער, איז געוואָרן

גייסטיק קראַנק. געזאָגט האָט מען, אַז דאָס איז איר געקומען צוליב אַן אָפּגעלאָזענעם שידוך.

עס איז נאָר אַ וווּנדער, וואָס איך בין בעת די באַשרייבנגע סצענעס נישט אַראָפּ פון זינען...

נאָכן אָפּווינען אין קעלער אַ געוויסע צייט, האָבן זיך אַלע, סיי דאָס פּאַרפאָלק, סיי די באַלעבאָסטע פון קעלער פאַרנומען נישט אַנדערש — מיך חתונה צו מאַכן. לכתחילה האָב איך געמיינט, אַז אַלס מיין באַשערטע האָבן זיי מיר אויסגעקליבן די עלטערע שוועסטער פונם ווייבל. אָבער שפּעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס דאַרף גאָר זיין אַ יונג מיידל — אַ טאָכטער פון אַ לאַטוטניק־שניידער, וועלכער האָט געוווינט אין אַ צווייטן קעלער פון זעלביקן הויף.

צוגעגאַנגען צו דעם קיצלדיקן ענין איז מען זייער פאַרזיכטיק — מיט זייטיקע וועגן: מיט אַ צופעליקן שמועס וועגן אַ תכלית, מיט „ווי לאַנג איז דער שיעור?" „אַזאַ יונגערמאַן מיט אַזעלכע גאָלדענע הענט — איז ווערט אַ נדן"; „און די אייגענע מעשה פאַרקערט — פאַר וואָס טאַקע נישט"... „לעבן ווי אַ „וואָלקולאַק", איז אויך אַ לעבן?" און ענלעכע שפּרוכן פון באַוווסטן לעקסיקאָן, וועלכן אַלע ווייבער פון אַ געוויסן סטיל קאָנען אויף אויסנווייניק. אָבער גענומען האָט עס מיך נישט. קיין איבעריקע שיינהייט איז, אַפּנים, דאָס מיידל נישט געווען, און בכלל האָב איך נאָך דערביי נישט געהאַלטן. האָט זיך דער קעלער געלאָזן אויף דירעקטע, מער זיכערע וועגן:

דאָס מיידל האָט אָנגעהויבן אָפטער אַריינקומען. אַלעמאָל — פריש אויסגעצוואָגן און אַ ביסל יצר־הרעדיק פאַרקעמט, יעדע מאָל אין אַ ניי בלוזקעלע, אין אַ ווייס שירצעלע מיט צוויי קעשענקעס פוןביידע זייטן. וואָס האָבן די אָרעמע גוטע מענטשן נישט געטון, כדי איך זאָל אויפהערן צו לעבן ווי אַ „וואָלקולאַק"...? בעת די שפּילן אין „לאָטאָ" איז עפּעס אַלעמאָל אויסגעקומען אַזוי, אַז איך מיטן מיידל

זענען געזעסן אויף איין באנק. פון ביידע זייטן האבן מיר אלעמאל געהאט צוויי שכנים, וועמען עס איז עפעס שטענדיק נישט געווען באקוועם צו זיצן. פלעגן זיי אזוי לאנג זיך מאכן „באקוועם" אויפן באנק, ביז עס איז מיר אזש געווארן דושנע פון זיצן אזוי נאענט צוגערוקט צום מיידל. זיי פלעגן אונז לאזן אפט אליין אין צימער, רעקאמענדירן אונז — מיר זאלן אביסל פארברענגען. „יונגע מענטשן דארפן פאר־ברענגען"... פלעגט מען אונז מונטערן.

מיט פרויען בין איך קיינמאל נישט געווען קיין גרוי־סער בריה. דאס מיידל האט זיך אויך נישט אויסגעצייכנט מיט קיין גרויסע אונטערנעמערישקייט.... פונדעסטוועגן איז מען מיט קיין פארלייגטע הענט נישט געזעסן... איין גאט ווייס, וואס פון דעם וואלט ארויסגעקומען, ווי מיין גורל וואלט דאן פארקירעוועט, ווען פלוצלינג זאל נישט געשעען אזוינס, וואס האט א סוף געמאכט מיט די סימפאטיעס צו מיר מצד אלע איינוווינער פון קעלער.

פאר דער גאנצער צייט פון מיין זיין אין זשיטאמיר האב איך נישט אויפגעהערט צו שרייבן קיין דווינסק, מען זאל מיר צושיקן א פאס און באזארגן מיט פארבינדונגען. אבער אלץ אן רעזולטאטן. אפילו קיין פשוט בריוול האב איך נישט באקומען. עס האט געהאלטן דערביי, איך זאל זיך לאזן פארן קיין דווינסק — הגם פארן אזא וייטן וועג אן א פאס איז געווען פארבונדן מיט א געוויסער ריזיקע.

פלוצלינג האט זיך אויף מיין נאמען באקומען א בריוו, אין וועלכן עס האט זיך געפונען א פאספארט — גאר נישט אויף דעם נאמען, אויף וועלכן איך האב זיך גערופן. דעם פאס האט מיר איבערגעשיקט ישראל־מיכל קאפלינסקי. די צרה איז באשטאנען אין דעם, וואס דעם בריוו האט אפגענו־מען די באלעבאסטע פון קעלער, און אוים נייגעריקייט האט זי אים געעפנט, און ווארשיינלעך געוויזן דעם פאס־פארט די איבעריקע איינוווינער. לויט זייערע צעשראקענע

און פאַרדעכטיקע בליקן האָב איך זיך געקאָנט משער זיין, וואָס עס איז פאָרגעקומען אין זייערע הערצער און מוחות.

אויף העלפט בין איך שוין אָבער געווען געראַטעוועט. און אַז אַ מענטשן הויבט אָן גיין — גייט עס אים פון טיר און טויער: אינגיכן איז צו מיר געקומען אַ מענטש און מיר געמאָלדן, אַז עס האָט זיך באַקומען וועגן מיר אַ בריוו און אַז אויב איך דאַרף וואָס, וועט ער מיר אַלץ באַזאָרגן. מיין ערשטע זאָרג איז געווען אַ דירה, און גאָר אינגיכן האָבן מיך אָרטיקע חברים אריינגענומען צו זיך אין אַ געמיינזאַ־מען צימער, ווו עס האָבן געוווינט פיר אָדער פינף פּערזאָן. אריין אין דער אייגענער אַטמאָספער, האָב איך אָפּגעאָטעמט מיט דער פולער ברוסט און אריינגעוואָרפן זיך מיט איפּעט און ברען אין דער אַרבעט פון דער אָרטיקער אָרגאַניזאַציע

* * *

עס איז געווען 1904. אין שטאָט איז, ווי אין אַלע שטעט פון בונדישן ראַיאָן, אָנגעגאַנגען אַ לעבעדיקע רעוואָ־לוציאָנערע אַרבעט. די בירזשעס זענען געווען אַלע אָוונט פּאַק און פול. עקאָנאָמישע און פּאָליטישע שטרייקן פלעגן דורכגיין מיט גלאַנץ און פּאַרנעם. שרייבן וועגן אַלעם דעם — וואָלט הייסן שרייבן די געשיכטע פון יענע העראָישע טעג. הגם יעדע שטאָט האָט געהאַט אירע אייגנאַרטיקייטן, איר קאָלאָריט, איז דאָך די אַרבעט אין יעדער שטאָט געווען אַ טייל פון אַ גאַנצעס, אַ טייל פון אַ גרויס אייגהייטלעך פּרעכטיק בילד, וואָס האָט געהייסן — דער קאַמף פון די יידישע אַרבעטער קעגן צאַריזם. דאָס אַלץ דאָ באַשרייבן — וואָלט הייסן ענדערן דעם כאַראַקטער פון מיינע זכרונות. אגב, איז דאָס אויך נישט לויט מיינע באַשיידענע כחות. דעריבער וועל איך אויך אין דעם פאַל אָנצייכנען בלויז אייניקע ווינקלען, אייניקע פראַגמענטן פון דעם דאָזיקן גרויסן בילד. עס וועלן דעריבער מוזן אַרויסשווימען די שטריכן פון אייניקע געשטאַלטן, וועלכע האָבן זיך אונטער די פענער פון

„בונד" ארויסגערוקט אויפֿן פֿאָדערגרונט ביי דער רעוואָ־לוציאָנערער אַרבעט אויפֿן באָדן פֿון דער שטאָט זשיטאָמיר.

עס איז געווען דער פּעריאָד פֿון סוויאַטאָפּאָלק־מירסקי — די ליבעראַלע זינגד־עפּאָכע פֿון צאַרישן רעזשים. און אַלע שיכטן האָבן — יעדער אויף זיין שטייגער — געפֿירט דעם אָנגריף קעגן צאַריזם. די פּויערים האָבן געמאַכט בונטן, גע־ברענט פּריצישע מאַיאָנטקעס, אומגעקומען אין די טויזנ־טער דורך די צאַרישע שטראָף־עקספּעדיציעס; דער אַרבע־טער־קלאַס האָט געפֿירט גראַנדיעזע פּאָליטישע שטרייקן, גע־מאַכט דעמאָנסטראַציעס, אויפֿשטאַנדן און געצאָלט דער־פֿאַר אַ בלוטיקן שטייער פֿון טויזנטער יאָרן תּפֿיסה מיט הונדערטער טויזנטער לעבנס אין די טונדרעס פֿון קאַלטן סי־ביר, אין די פֿינסטערע גרובן פֿון קאַטאָרגע און אויף תּליות.

אויך די מער פֿאָרגעשריטענע בורזשואַזיע און די דיפּ־לאָמירטע אינטעליגענץ, וואָס האָבן געהאַט זייער באַזונ־דערע חשבונות מיטן צאַרישן טראָן, האָבן געפֿירט דעם קאַמף אויף זייער שטייגער — געשטיצט די רעוואָלוציאָ־נערע באַוועגונג מיט סימפּאַטיע און געלט, געשאַפֿן די פּוסטע אַטמאָספֿער אַרום דער אַלײנהערשערישער קרוין. דידאַזיקע שטיצע — סיי די מאַטעריעלע, סיי די מאָראַלי־שע — האָט אין אַרסענאַל פֿון דער רעוואָלוציע פֿאַרנומען איר באַשטימטן אָרט, און די בורזשואַזיע האָט מיט אַ פּאָר יאָר שפּעטער טייף באַדויערט פֿאַר איר פֿריערדיקן „ליבעראַלן"...

איינע פֿון די מיטלען, מיט וועלכע די אויבן־אויסגע־רעכנטע שיכטן פֿלעגן שטיצן די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג, זענען געווען די דעמאָלט באַוווסטע באַנקעטן. זיי פֿלעגן פֿאָרקומען פֿאַרהעלטנישמעסיק גאַנץ אָפֿט. די סמעטענע פֿון דער שטאָטישער ליבעראַלער אינטעליגענץ מיט זייערע דאַמען; דער פֿאָרגעשריטענער טייל פֿון דער בורזשואַזיע; פֿאַברי־קאַנטן, סוחרים, אָפֿט באַנקירן, פֿלעגן זיך צונויפֿקומען אין איינעם פֿון די רייכע הייזער פֿון שטאָט און ביי שיין גע־

דעקטע טישן, ביי א גלעזל טיי מיט קאניאק אויסהערן רעוואלוציאנערע רעדעס. אויף די באנקעטן פלעגט מען איינלאדן ארטיקע, אפט „צענטראלע" טוער פון דער באוועגונג, וואס האבן געלייענט רעפעראטן און איבערהויפט געגעבן אינפארמאציעס וועגן רעוואלוציאנערע געשעענישן, וואס צוליב דער שטרענגער צענזור האבן זיי נישט געקענט פארעפנטלעכט ווערן דורך דער לעגאלער פרעסע. די רעפערענטן האט מען באדאנקט מיט ווארעמע אפלאדיסמענטן און מיט א געלט־זאמלונג פאר דער ארגאניזאציע. אזוי ארום זענען די אויסגעהערטע רעוואלוציאנערע פארבאטענע נייעס אויף מארגן באוווסט געווארן אין די ברייטסטע קרייזן פון דער „העברער" געזעלשאפט.

אין זשיטאמיר, געדענק איך, זענען עטלעכע באנקעטן פארגעקומען אין גרויסן סאלאן פון יעפים עליאשבערג — א דירעקטאר פון א באנק. י. עליאשבערג איז געווען נישט נאר אונזערס א סימפאטיקער, נאר זייער א נאענטער מענטש און ווי מיר דאכט, איז ער אפילו געווען ארויסגעשטעלט אויף אונזער ליסטע צו די וואלן פון דער 2־טער „גאסודארסטווענאיא דומא". חוץ די אפיציעלע פארשטייער פון דער ארגאניזאציע האבן אין די באנקעטן אנטייל גענומען אויך מיטגלידער פון דער צענטראלער „סבאדקע" און אנדערע. זייער ארבעטער־קליידונג האט אפילו נישט אזוי שטארק הארמאנירט מיט דער קליידונג פון די עלעגאנטע דאמען, אבער עס איז דאך געווען די צייט פון ליבעראלן אויפבלי אין דער רוסישער און רוסיש־יידישער געזעלשאפט פון געוועזענעם רוסלאנד.

אויך איך האב זיך באטייליקט אין א פאר אזעלכע באנקעטן. זאגן, אז איך האב מיך אויף זיי גוט געפילט, קען איך נישט. און טאקע צוליב דער ארעמער קליידונג מיינער, דערפאר האט זיך דארט געפילט, ווי א פיש אין וואסער, אונזער אפיציעלער פארשטייער פון בונדישן קאמיטעט — דער

חבר דאוויד. ער פלעגט דארט ארויסטרעטן מיט פייערדיקע רעפעראטן, אנטיילנעמען אין ברענענדיקע דיסקוסיעס און געהאט גרויס דערפאלג — איבערהויפט ביי די דאמען.

חבר דאוויד איז געווען א האנדלס־אנגעשטעלטער. געשטאמט האט ער, דאכט מיר, פון האמעל, דער אמתער נאמען זיינער איז געווען שמאיקע דראפקין. א ברודער פון באוווסטן בונדישן טוער אלטער דראפקין, וועלכער איז געווען איינער פון די גרינדער, אויב נישט דער גרינדער פון דער בונדישער ארגאניזאציע אין דווינסק.

די עטלעכע ארבעטער פון דווינסק האבן יארנלאנג געהאט א סך צו דערציילן וועגן דער דאזיקער לעגענדארער פערזאן און וועגן זיין רעוואלוציאנערער טעטיקייט. דינענדיק אין מיליטער פון דווינסקער גארניזאן, האט ער, נישט געקוקט אויף דער געפאר, וואס אים האט געדראט, אנגעקניפט פארבינדונגען מיט גרופן ארבעטער און אויפגעבלאזן די פונקען פון סאציאליזם, וועלכע האבן זיך, נאך אין דער צייט פון זיין מיליטער־דינסט, פארוואנדלט אין גאנץ היפשע פלאמען.*)

שמאיקע האט אין זשיטאמיר געארבעט אלס פראפעסיאנאל” ד. ה. זיך אפגעבן אויסשליסלעך מיט דער רעוואלוציאנערער ארבעט. לויט זיין אויסערלעכן אויסזען איז ער גאר נישט ענלעך געווען צו א פראלעטאריער אין מאנזשעטן, הגם ער האט דאן אזעלכע יא געטראגן. ער האט דעמאלט געדארפט זיין אלט א יאר 5-26. העכער פון מיטלווקס מיט ברייטע פלייצעס און א קיילעכדיק, נישט איבעריק

---

*) אלטער דראפקין איז געשטארבן אין סיביר אין דער שטאט יעניסעיסק. ארעסטירט איז ער געווארן טאקע אין דווינסק, נאך זייענדיק א זעלנער. זיצנדיק נאכן ארעסט אין קרעמענטשוגער טורמע, האט ער דארט אין די פייכטע קאמערן אנגעלעבט די קרענק, וואס האט אים אומגעבראכט.

אינטעליגענט געזיכט, איז ער שטענדיק געווען אין א גוטער שטימונג, א באוועגלעכער און געזונטער. א היציקער אגיטאטאר און פלאמיקער רעדנער, האט ער דאן אויסגענומען נישט נאר ביי די ארבעטער, נאר ווי שוין געזאגט, אויך ביי די דאמען אויף די באנקעטן. פון אים האט געאטעמט מיט זיכערקייט און אנטשלאסנקייט. דאס האט אימפאנירט דעם ליבעראלן עולם, וואס האט מיט אומגעדולד געווארט — „זיי'' זאלן שוין מאכן די רעוואלוציע. דעריבער האבן זיינע ארויסטרעטונגען אויף די באנקעטן אלעמאל צוגעצויגן די אויפמערקזאמקייט פון באנקעט־עולם. האט דער עולם נעווסט, אז עס וועט ארויסטרעטן דאוויד, איז דער דערפאלג פון באנקעט געווען א געזיכערטער.

אויף די באנקעטן מיטן אנטייל פון צוגעפארענע חברים פון צענטער, וועלכע פלעגן דאן ארומפארן מיט רעפעראטן איבערן בונדישן ראיאן, בין איך נישט געווען און קאן וועגן זיי גארנישט זאגן (די הויפט־רעפערענטן ביים צענטראל קאמיטעט זענען דאן געווען די חברים ר. אבראמאוויטש און ליבער).

אן אלגעמיינעם אינטערעס פלעגט אויף די באנקעטן ארויסרופן די אנוועזנהייט פון א צווייטן מיטגליד פון זשיטאמירער קאמיטעט פון „בונד'' — די געטרייע חברטע ראיסע (מאריע זשעלודסקא). מיט רעדעס איז זי אויף די באנקעטן ארויסגעטרעטן זייער זעלטן. איר שטענדיקע פאזע איז געווען — זיצן א שווייגנדיקע ביים טיש, מיט איין האנט אונטערגעשפארט דעם קאפ און מיט דער צווייטער האנ־קנעטן קייקעלעך פון ברויט (צו דער פערזאן פון דער דאזיקער זאנדערבארער רעוואלוציאנערין וועל איך שפעטער זיך נאך אומקערן). חברטע ראיסע איז בעת א דעמאנסטראציע אויף די זשיטאמירער גאסן מערדערלעך צעשלאגן געווארן פון דער פאליציי און פארשיקט געווארן קיין סיביר.

נאך איר ארעסט, אדער אפשר פריער, איז אין זשיטא־

מיר צוגעשיקט געוואָרן אַלס טוער דער חבר ווירגילי־פּהן, וועלכער האָט געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין דער זעלבסט־שוץ בעתן זשיטאָמירער פּאָגראָם פון פרילינג 1905.

פּורים־צייט פון יענעם יאָר האָט זיך שוין געטראָגן אין דער לופטן די פּאָגראָם־שרעק איבער דער גאַנצער שטאָט. אין דער אָרגאַניזאַציע האָט מען זיך אָנגעהויבן גרייטן: איינקויפן געווער, אָרגאַניזירן גרופּן פון זעלבסט־שוץ. עס איז אויך באַשלאָסן געוואָרן צו שיקן רעדנער אין די בתי־מדרשים, אויפקלערן וועגן דעם צוזאַמענהאַנג צווישן פּאָגראָמען און זעלבסט־שוץ. אויך איך בין געווען איינער פון די רעדנער. ווי אַזוי מ׳האָט די רעדנער פון „בונד" אויפגענומען אין די בתי־מדרשים, איז שוין אויך אַ סך געשריבן געוואָרן. די „פּני" האָבן אויך אין זשיטאָמיר זיך געטרייסלט ווי פייגן־בלעטער, און געהעצט דעם איבעריקן עולם קעגן די רעדנער. דאַקעגן דער עולם פון נעבן טיר, אַרום „האַנט־פּאַס", האָט דעם רעדנער צוגעגעבן מוט און פאַרלאַנגט, מען זאָל לאָזן רעדן. שטייענדיק אויפן בעלעמער אַרומגערינגלט מיט חברים, וועלכע האָבן געבילדעט מיין „לייב־וואַך", האָב איך באַמערקט דאָס צעשראָקענע און פאַרוווּנדערטע געזיכט פון דעם אַרבעטער, ביי וועמען איך האָב געוווינט אין קעלער.

צו יענער צייט איז מיך באַפאַלן אַ מאָדנע בענקשאַפט נאָך דער שטאָט, ווו איך האָב געשטעלט מיינע ערשטע רע־וואָלוציאָנערע טריט — נאָך דער שטאָט דווינסק, און עטלע־כע טעג פאַר פּסח בין איך פון זשיטאָמיר אַוועקגעפאָרן.

ווען אינגיכן נאָך מיין אָפּפאָר האָט אין זשיטאָמיר אויסגעבראָכן דער פּאָגראָם, וואָס האָט געבראַכט אַזויפיל קרבנות, האָב איך זיך געפילט, ווי אַ דעזערטיר.

וועגן חבר ווירגילי־פּהן — דעם נאַטשאַלניק פון דער בונדישער זעלבסט־שוץ אין זשיטאָמיר — האָט מען שפּע־טער דערציילט זייער פיל העלדישע טאַטן און מסירות־נפש.

אין די ערשטע טעג נאכן פאגראם האט זיך פארשפרייט א קלאנג, אז חבר ווירגילי איז דערהרגעט. אין איינער פון די בונדישע אויסגאבן איז אפילו געווען אפגעדרוקט ווען איז א נעקראלאג. ער איז, אזוי ארום איינער פון די ווייניקע, וואס האבן זוכה געווען צו הערן ביים לעבן, וואס מען וועט וועגן אים זאגן נאך זיין טויט. דעריבער האט ער זיך נישט וואס צו איילן...*).

*) מעגלעך, אז דער נעקראלאג איז געשריבן געווען אין צוזאמענהאנג מיט א צווייטער געשעעניש פון ח. ווירגיליס רעוואלוציאנערער טעטיקייט. דעם פאקט גופא געדענק איך אבער זייער גוט.

צוריק אין דווינסק

דעם ערשטן פרימאָרגן, ווען איך בין נאָכן צוריק קומען קיין דווינסק אַרויס פון שטוב, האָב איך געטראָפן די שטאָט אין אַ שרעקלעך צערודערטן צושטאַנד. מענטשן זענען, אויפגערעגטע און צעטראָגענע, געלאָפן צום שטאָטישן גרויסן בית־מדרש, ווו שבת און יום־טוב איז צו יענער צייט געווען דער טרעף־פונקט פון דער באַוועגונג.

דערפילט, אַז עפּעס האָט פּאַסירט — בין איך אויך אַהין אַוועק און געטראָפן דעם בית־מדרש אין אַ פיבער־צושטאַנד.

דער גרויסער הויף, אַלע קאָרידאָרן און זייטיקע שטיבלעך זענען פול געווען מיט אַ צערייצטן עולם, וואָס איז זיך צוזאַמענגעקומען פון אַלע שטאָט־טיילן. אויף טישן, אויף בענק און אַנדערע אימפּראָוויזירטע טריבונעס זענען געשטאַנען צעפלאַמטע רעדנער און געשילדערט די שרעקלעכע אכזריות, וואָס די פּאָליציי איז באַגאַנגען פאַריקע נאַכט.

ווען די שטאָט איז געלעגן אין טיפן שלאָף, האָט זיך אַ פּאָליציי־פּאַטרול אַריינגעריסן אין אַ וווינונג אויף די „פלעצער" און דאָרט אויסגעהרגעט אַ פאַמיליע פון עטלעכע פּערזאָן. די שרעקלעכע ידיעה האָט זיך, ווי אַ דונער, צעקייקלט איבער דער שטאָט, און טויזנטער מענטשן פון פאַרשידענע שיכטן האָבן זיך אַ לאָז געטון צום גרויסן שטאָטישן בית־המדרש צו דערוויסן זיך, ווי אַזוי האָט דער קאָמיטעט פון „בונד" באַשלאָסן אויף דעם צו רעאַגירן.

דער קאָמיטעט האָט, פאַרשטייט זיך, ווען דעם פאַר־

פאַל נאָך נישט געקאַנט ווּיסן. דערווייל האָבן רעדנער פון עולם גופא, יעדער אויף איינענער אחריות, געשאַטן פעך און שוועבל — אונטערגעהאַלטן די צערייצטע שטימונג פון דער מאַסע, מאָלנדיק די שרעקלעכע רציחה פון די צאַרישע משרתים. קיין קאָנקרעטן ענטפער, ווי אַזוי צו רעאַגירן אויף דער דאָזיקער מערדעריי, האָט קיינער נאָך נישט גע־קאָנט אָנווייזן.

מענטשן האָבן דערווייל געשטראָמט פון אַלע זייטן. רעד־נער האָבן זיך געטוישט איינער נאָכן אַנדערן. די מאַסע האָט געשטורמט אין אומעכטיקן צאָרן און געפאָדערט אַ באַלדיקן ענטפער, אַ קאָנקרעטן לאָזונג.

דורכגענומען מיט דער אַלגעמיינער צערייצטער שטי־מונג פון די טויזנטער מענטשן, האָב איך זיך אויך אַרויפגע־כאַפּט אויף איינער פון די אימפּראָוויזירטע טריבונעס. מיין דערשיינען אויף דער טריבונע נאָך עטלעכע יאָר, וואָס איך בין אין דווינסק נישט געווען, האָט צוגעצויגן די אויפמערק־זאַמקייט פון אַ גרויסן עולם. פאַר טייל פון דער מאַסע בין איך געווען אַ פּנים־חדשות, אָבער פאַר די נאָענטע עלטערע טוער און חברים, וועלכע האָבן מיר געקאַנט פון די פריערדי־קע יאָרן, איז מיין אומדערוואַרט דערשיינען געווען אַן אַנ־גענעמע איבעראַשונג.

— זאָל זיין שטיל — האָט מען געשריגן פון אַלע זייטן. און מיין יונגע שטימע האָט זיך אויך אַריינגעגאָסן אין רווי־שנדיקן שטראָם פון צאָרן און פּראָטעסט, וואָס האָט דאַן פאַרפלייצט די שטאָט פון ברעג ביז ברעג.

וואָס איך האָב דאַן גערעדט, איז, פאַרשטייט זיך, נישט מעגלעך צו רעסטאַווּרירן — עס איז אויך נישטאָ אין דעם קיין נויטיקייט. אָבער, ווי עס ווייזט אויס, האָב איך דאַן גוט גערעדט, ווייל אַרום מיר האָט געהערשט אַזאַ שטילקייט וואָס זאָגט שטענדיק אונטער דעם רעדנער, אַז ער האָט גע־טראָפן צום האַרצן פון זיינע צוהערער.

פאַרענדיקט האָב איך מיט אַ רוף — נישט צו עפענען דער פּאָליציי די טירן, ווען זי וועט קלאַפּן אויף צו מאַכן הויז־זוכונגען, וואָס זי האָט דאַן דורכגעפירט אין אַ גרויסער צאָל יעדע נאַכט.

דעם דאָזיקן איינפאַל איז באַשערט געווען צו ווערן דער קאָנקרעטער לאָזונג, אויף וועלכן די באַפעלקערונג האָט גע־וואַרט.

דער לאָזונג נישט אַריינצולאָזן די פּאָליציי אין די וווי־נונגען האָט זיך בליץ־שנעל פאַרשפּרייט איבערן גאַנצן שול־הויף. און גלייך אויפן אָרט איז ער אַרומגעקלעפּט געוואָרן מיט אַ גאַנצער רייע פּראַקטישע אָנווייזונגען, ווי אַזוי אויפ־צופירן זיך, בעת די פּאָליציי וועט דאָך וועלן ביינאַכט אַריינ־רייסן זיך אין וווינונג. צווישן אַנדערע איז רעקאָמענדירט געוואָרן צו מאַכן אַ געוואַלד, אַז מערדער זענען באַפאַלן, און שכנים פון אַנדערע הויפן און וווינונגען זאָלן מיט דרענ־גער קומען העלפן פאַרטרייבן די פּאָליציי־באַנדיטן, און דאָס גלייבן.

שפּעטער האָט זיך טאַקע אַרויסגעוויזן, אַז דעם מאָרד איבער דער פאַמיליע האָבן אויסגעפירט פשוטע נאַכטדרוי־בער, וועלכע האָבן זיך פאַרקלײדעט אַלס פּאָליציאַנטן. אָבער דער לאָזונג נישט צו עפענען די טיר, ווען פּאָליציי וועט קלאַפּן, האָט גאַנץ לאַנג אָנגעהאַלטן. ער איז אפילו אָנגע־ווענדעט געוואָרן מיט מער זיכערקייט ווי אין אָנפאַנג: וואָ־רום, ווער האָט דאָס געקאָנט אונטערשיידן צווישן אמתער פּאָליציי און באַנדיטן — איבערגעטון אין פּאָליציאישע קאָסטיומען?

פילנדיק די געוואַלדיקע אויפרעגונג און פיינטלעכע שטימונג פון דער באַפעלקערונג, האָט טאַקע די פּאָליציי אַ געוויסע צייט באַגרענעצט אירע נאַכטיקע „אַבלאַוועס" אויף וווינונגען פון די „פלעצער".

נאָך דעם דאָזיקן פאַל איז מיין אַמאָליקע פּאָפּולאַריטעט

אין שטאָט פאַרשטאַרקט געוואָרן. איך בין געוואָרן מיטגליד פון „צענטר" (שטאָטישע אַנפירנדיקע קערפּערשאַפט נאָכן קאָמיטעט). אַזוי איז אַוועק דער זומער אין טעטיקער אַרבעט: שטרייקן, דעמאָנסטראַציעס, פאַרזאַמלונגען אין די וועלדער, אין די בתי־מדרשים און נישט זעלטן אויף דער „בירזשע" אונטערן פרייען הימל.

אַרום ראש השנה בין איך אַוועקגעפאָרן קיין ביאַליסטאָק. די שטאָט איז געווען נישט לאַנג נאָכן פּאָגראָם, וואָס דער אָרטיקער מיליטערישער גאַרניזאָן האָט געמאַכט אויף דער בונדישער בירזשע — אויף סוראַזשער גאַס. בעת דעם דאָזיקן פּאָגראָם זענען פון מיליטערישע קוילן אומגעקומען עטלעכע צענטליק מענטשן. צווישן דער אַרבעטער־מאַסע האָט זיך אָבער נישט געפילט קיין דערשלאָגנקייט. דער וואַרעמער אָטעם פון אָנקומענדיקן אָקטאָבער האָט שוין פאָראויסגעזאָגט, אַז דער צאַריזם וועט אינגיכן אויסהויכן זיין נשמה.

אין ביאַליסטאָק איז די בונדישע באַוועגונג געווען נישט ווייניקער שטאַרק און פּאָפּולער, ווי אין דווינסק. ביאַליסטאָק האָט נאָך געהאַט אַ מעלה, וואָס דווינסק האָט עס נישט פאַרמאָגט.

אין דווינסק איז די אַרבעטער־באַוועגונג געווען אויסשליסלעך אַ ייִדישע. אין ביאַליסטאָק, דאַקעגן, פלעגן מיר זיך זייער אָפט צוזאַמענטרעפן מיט פּוילישע און דייטשע אָרגאַניזירטע אַרבעטער — סיי אין די טעקסטיל־פאַבריקן, סיי אין די גאַרבערייען. זייער אָפט פלעגן אונזערע רעדנער אַרויסטרעטן אויף פאַרזאַמלונגען און רעדן צו קריסטלעכע אַרבעטער וועגן דער זעלבסטהערשונג, וועגן קאַפּיטאַליזם און סאָציאַליזם.

אין ביאַליסטאָק האָבן דאָן געאַרבעט די צוגעשיקטע בונדישע טוער יעקב פּעסקין, דער דעמאָלט באַוווסטער רעדנער מאַקס (דוד ליפּיעץ), מינע די קליינע און אַנדערע בונדישע טוער, וועמענס נעמען איך האָב שוין פאַרגעסן. אין

גאַרבער - בונד איז אויך געווען דאַן טעטיק מיין פריינט און חבר אברהמקע דער גאַרבער (איצטער אין אַמעריקע). אָבער חוץ די אָנגעפּאַרענע און צוגעשיקטע טוער פון צ. ק. פון „בונד", האָט ביאַליסטאָק אליין פאַרמאָגט א היפּשן קאַדער גוטע, אינטעליגענטע טוער פון די אָרטיקע אַרבעטער גופא. צווישן די דאָזיקע טוער האָט זיך געפונען א גרויסע צאָל פרויען — אַרבעטערינס פון יאַנאָווסקיס מאַבאַק־פאַבריק, פון צווישן די „שפּולערקעס", „נופּערקעס" און אַנדערע צווייגן פון דער טעקסטיל־אינדוסטריע.

אין דער דאָזיקער אַרבעטער - שטאָט איז מיר אָבער נישט באַשערט געווען צו פאַרבלייבן א לענגערע צייט: 2-3 חדשים נאָך מיין קומען האָב איך געמוזט פון דאָרט אַנטרונען ווערן, ווייל עס האָט מיר געדראָט אריינצופאַלן אין די הענט פון דער דאָרטיקער זשאַנדאַרמעריע.

שוין גאָר נאָנט צו די שטורמדיקע אָקטאָבער־טעג פון 1905 בין איך ווידער געקומען קיין דווינסק.

* * *

ווען איינמיטן באַן - שטרייק איז באַוווסט געוואָרן וועגן מאַניפעסט פון צאַר ניקאָלאַי מיט די צוגעזאָגטע פרייהייטן, האָט זיך די שטאָט אַזוי ווי פאַרטויעט. עפּעס האָט זיך נישט געגלויבט, אַז דאָס איז טאַקע אַזוי. הגם דער בלוטיקער בנין פון רוסישן צאַריזם האָט זיך שוין שטאַרק געטרייסלט פון די קלעפּ, וואָס ער האָט באַקומען כמעט פון אַלע קלאַסן פון דער דעמאָלטיקער געזעלשאַפט — האָט זיך אָבער ווייניק־וועמער געריכט, אַז דאָס וועט פאַרקומען אַזוי גיך. אין אונזערע אַגיטאַטאָרישע רעדעס פלעגן מיר רופן די אַרבעטער צו קעמפן פאַר א נייי בעסער לעבן — אויב נישט פאַר זיך, איז כאָטש פאַר זייערע — פאַר אונזערע קינדער. און פלוצלינג האָסטו! דאָס נייע, בעסערע און פרייע לעבן פאַר זיך מיט די קינדער צוזאַמען. ווי אַזוי איז דאָס מעגלעך? צי איז דאָס נישט א

שפּיצל פון צאַרס משרתים, די מיניסטאָרן, אָדער פון טייוול? עפּעס איז דאָס גאָרנישט אַזוי, ווי מיר האָבן זיך די זאַך פאַרגעשטעלט.

אָבער די ווייטערדיקע ידיעות האָבן נישט איבערגעלאָזן קיין צווייפל, און די יידישע באַפעלקערונג האָט זיך אין טויזנטער אַרויסגעלאָזן אויף אָפיצערסקע גאַס — אויף דער בונדישער בירזשע.

וואָס עס האָט זיך דאָן געטון אויף די גאַסן פון שטאָט, וועגן דעם קאָן האָבן אַ באַגריף נאָר דער, וואָס איז אַליין דאָן אַריינגעצויגן געוואָרן אין יובלדיקן געווירבל פון אויסערמענטשלעכער פרייד. אָבער וואָס צו טון — האָט קיינער נישט געוווסט. אַלע האָבן געוואַרט אויף עפּעס אַ פאַרארדנונג, אויף אַ באַפעל. איך האָב געגאַרט צו זען די פאַרקאָנספּירירטע טוער פון דער באַוועגונג, וועלכע האָבן, ווי מיר האָט זיך געדאַכט, אַרויס פון זייער אונטערערד און שטעלן זיך אין שפּיץ פון דער באַפרייטער וועלט, פירן אונז און ווייזן דעם נייעם וועג, וואָס איז געלעגן פאַר אונז פאַרהילט אין דער אומבאַוווסטער ווייטקייט.

אַנשטאָט דעם, האָבן דורך דער געדיכטער מענטשן־מאַסע זיך דורכגעשלאָגן די חברים כאַצקל און ראַיסע, און דערקלערט מיר, אַז לויט דער באַשטימונג פון קאָמיטעט, דאַרף איך שוין האַלטן אַ רעדע.

אין דער יוגנט האָב איך, אפנים, נישט פיינט געהאַט עפנטלעך אַרויסצוטרעטן און, וואַרשיינלעך, פאַר יענער צייט געווען נישט קיין שלעכטער רעדנער, ווייל מען פלעגט מיך הערן מיט אינטערעס. אָבער דער באַשלוס פון קאָמיטעט, אַז איך דאַרף דאָס האַלטן אַ רעדע אָט אין דער גרויסער שעה, האָט מיך געטראָפן ווי אַ דונער: וואָס וועל איך זאָגן אָט דער וואַרטנדיקער אומגעהויער גרויסער מענטשן־מאַסע? פון וואָס וועל איך אָנהויבן? מיט וואָס וועל איך ענדיקן? אָבער לאַנג קלערן האָב איך נישט געקאָנט. איך בין אַרויפגעשטופּט גע־

וואָרן אויף אַ באַלקאָן, פונוואַנען איך האָב געזען אַ ים מיט מענטשן, וואָס האָבן אַרויפגעקוקט צו מיר און געוואַרט אויף מיין וואָרט. איך האָב באַקומען ספּאַזמען און נישט געקאָנט אַרויסברענגען קיין קלאַנג. אַגב, האָב איך אויך נישט געוווּסט, וואָס צו רעדן. אַרום מיר זענען געשטאַנען חברים, און עמיצער פון זיי האָט מיך געמוטיקט און געשטאַרקט.

צווישן די פּאַרריסענע קעפּ פון דער מענטשן־מאַסע האָב איך פּלוצלינג דערזען איינעם — אַ שטאָטישן גביר — אַ מיטגליד פון דער דעמאָקראַטישער קאַדעטישער פּאַרטיי, מיט וועמען איך האָב געהאַט אַ צוזאַמענשטויס. דאָס איז פאָרגעקומען בעת די וואַלן צו בוליגינס דומע, וועלכע דער „בונד", צוזאַמען מיט דער רוסלענדער סאָצ. דעמ. אַרב. פּאַרטיי, האָבן באַשלאָסן אַקטיוו צו באָיקאָטירן. לויטן באַשלוס פון „בונד" זענען מיר, אַ גרופּע אַרבעטער, געקומען דאָן אין דער וווינונג פון לעדער־פאַבריקאַנט גריליכעס און געשטערט דאָרט די פאַרזאַמלונג צו באַראַטן זיך וועגן די וואַלן צו דער דאָזיקער דומע. אין היץ פון פּאָלעמיק האָב איך פאַרגעוואָרפן די פאַרזאַמלטע, אַז זיי האָבן זיך מיט פרייד אָנגעכאַפּט אָן אַ פייג, וואָס דער צאַר ניקאָלאַי האָט זיי צוגעוואָרפן.

— אפילו אַ פייג, ווען מען גיט אונז, דאַרפן מיר אויך צונעמען — האָט עמיצער פון די פאַרזאַמלטע מיט טריאומף מיר אָפּגעענטפערט.

אַט דעם דאָזיקן „שטאָלצן" פייגן־אָפּאָנענט מיינעם, האָב איך דאָ איצט דערזען צווישן דעם ים קעפּ און דאָס האָט מיך געראַטעוועט.

איך האָב די רעדע מיינע אָנגעקניפּט אָן דער פּאָליטיק פון די, וואָס באַגנוגענען זיך מיט אַ פייג און גערופן צו קעמפן ווייטער פאַר דער גאַנצער וועלט מיט אירע רייכטימער, וועלכע מיר שאַפן.

אינמיטן פון מיין רעדע האָט זיך באַוויזן אַ מיליטער־ר־

שער פאטרול און אָנגעשטעלט די ביקסן צום באַלקאָן, פון וועלכן איך האָב געררעדט. מיר האָבן קוים באַוויזן צו פאַר־לאָזן אונזערע ערטער, און א האָגל פון קוילן האָט דורכגע־לעכערט די בלעכענע שילדן, וואָס זענען געהאָנגען אויף די פרעגטן פון באַלקאָן.

די מאַסע איז אין בהלה זיך צעלאָפן, אָבער גיך זיך ווידער פאַרזאַמלט אין גרעסערע גרופּן און אַרויס איבער די גאַסן פון שטאָט מיט געשריי און געזאַנג. מען האָט די פירער געטראָגן אויף די הענט, מענטשן האָבן זיך געקושט אין די גאַסן, געוויינט פאַר פרייד און געטאַנצט.

אַלע האָבן מיר געפילט, אַז דאָס איז נישט דאָס וויכ־טיקסטע, וואָס מען דאַרף אַצינד טון. עפּעס רעאַלס, עפּעס וויכטיקס דאַרף מען פאַרנעמען. אָבער וואָס, האָט קיינער נישט געוווּסט.

איז ביי עמיצן געבוירן געוואָרן דער געדאַנק, אַז מען דאַרף גיין צו דער „אופּראַווע" (שטאָט־פאַרוואַלטונג). וואָס מען דאַרף דאָרטן טון, האָט קיינער נישט געפרעגט און, ווארשיינלעך, וואָלט קיינער אויף דעם נישט געקאָנט ענטפערן. האָבן מיר — א גרעסערע גרופּע, אונטער דער אָנפירונג פון ח' כאַצקל — געלאָזט זיך אַהין מיט אימפּעט. פּאָליציי איז ווי אויסגעדרונגען פון שטאָט, און קיינער האָט אונז אויפן וועג נישט געשטערט.

אין די זאַלן פון דער „אופּראַווע" איז געווען פּוסט און טונקל. אין א צימער זענען געזעסן עטלעכע עלטערע באַאַמ־טע און ווי „קיינמאָל גאָרנישט" געהאַלטן אין שרייבן און איבערשרייבן. עס איז זיי באַפאַלן א שרעק, און מיט אַרויס־געשטאַרצטע אויגן האָבן זיי געקוקט אויף די אויסטערלישע געסט, וואָס אַזעלכע צו זען האָט זיך זיי זיכער נישט גע־חלומט. מיר אָבער זענען ווייטער געבליבן אַנטוישט און נישט געוווּסט, וואָס פאַרצונעמען.

דאָ האָט זיך כאַצקל פלינק אַרויפגעכאַפּט אויף א טיש

און מיט גרויס אימפעט מיט א מעסער געגומען שניידן רעכטס און לינקס דעם גרויסן פּאָרטרעט פון צאַר ניקאָלאַי, וואָס איז געהאָנגען אויפן וואַנט אין א גאָלדענער רעם.

דער רושם איז געווען נישט צו באַשרייבן. אַלע האָבן מיר אַרויסגעלאָזן א ווילד געשריי, ווי מיר וואָלטן דעם לעבע־דיקן ניקאָלאַיען אַליין דאָ צעשניטן פאַר אַלעמען אין די אויגן. די „טשינאָווניקעס" זענען ווי משוגע געוואָרן פאַר שרעק; גע־וואָרן נאָך בלייכער, ווי געווען, און איינער פון זיי האָט זיך אין אָנמאַכט אַראָפּגעלאָזן אויף זיין שטול מיט א קרעכץ — „אָ, גאָט!".

די „עקזעקוציע" איבער ניקאָלאַיען איז געווען, ווי א סיגנאַל אָנצוהויבן פאַרניכטן די איבעריקע בילדער פון די גרויסע לייט מיט געדיכטע באַקנבערד, וואָס זענען אַזוי רויק, מיט ווירדע געהאָנגען אויף די ווענט, ווער ווייס וויפל יאָרן.

דערנאָך איז מען אין גרויס באַגייסטערונג אַוועק צו דער טורמע און דאָרט איינגעאָרדנט א רוישיקע דעמאָנסטראַ־ציע, וואָס איז צעיאָגט געוואָרן דורך מיליטער.

נישט געקוקט אויף דעם אַלעם, בין איך געווען אַזוי ווי צעמישט און דערשלאָגן — נישט געוווסט וואָס מיט זיך צו טון.

איך ווער מיטגליד פון קאָמיטעט

די שטרענגע קאָנספּיראַציע פון אַמאָליקע יאָרן איז שוין געווען לאַנג געבראָכן. אַלע נאָענטע עלטערע חברים האָבן שוין געוווּסט, ווער פון די אָרטיקע און צוגעשיקטע טוער עס זענען אין קאָמיטעט. פונדעסטוועגן האָט מען נאָך אַלץ גערעכנט, אַז חוץ די באַוווּסטע חברים געפינען זיך נאָך אַנדערע, שטרענג פאַרקאָנספּירירטע וויכטיקע טוער, וואָס קיינער, חוץ געציילטע, ווייסן נישט פון זיי. דעריבער בין איך געווען געוואַלדיק אַנטוישט, ווען די חברים באַצקל און ראַיסע האָבן מיר געמאָלדן, אַז איך בין קאָאָפּטירט געוואָרן אַלס מיטגליד אין קאָמיטעט פון „בונד״.

פאַרגעקומען איז דאָס אין דער וווינונג פון חבר באַצקל. חוץ אונז דריי, איז אין גרויסן, טונקעלן צימער קיינער נישט געווען. עס איז געווען פאַר מיר קלאָר, אַז דאָס איז דער גאַנצער קאָמיטעט.

עס האָבן מיך באַהערשט געמישטע געפילן — געפילן פון פאַרדרוס און פאַרלוירנקייט, צוליב די צעקלאַפּטע, צערונענע אילוזיעס און געפילן פון שטאָלץ און צופרידנקייט, וואָס איך ווער אַזוי דערהויבן. גלייכצייטיק האָבן מיך אָבער געמאַטערט ספקות — צי בין איך שוין ראוי צו ווערן מיטגליד פון אַ קאָמיטעט פון „בונד״? איך האָב דעריבער דערקלערט די חברים, אַז איך קאָן דעם גרויסן כּבֿוד נישט אָננעמען, ווייל איך בין דאָס נאָך נישט ווערט.

— דאַן זענען מיר קיינער דאָס נישט ווערט — האָט מיט קרענקונג זיך אָפּגערופן ראַיסע.

באַצקל האָט געקוקט אויף מיט מיט אַ באַהאַלטענעם

שמייכל און, ווי זיין טבע איז געווען, געהאַלטן אין איין גלעטן זיין קורצן „משוב".

— אַלזאָ, בלייבט עס אַזוי — האָט ער געפּסקנט — פון היינט אָן זייט איר מיטגליד פון קאָמיטעט צוגלייך מיט אונדז!

און אַזוי איז טאַקע געבליבן.

* * *

די מורא, אַז מען איז נישט ראוי צו אַזאַ אָדער אַזאַ אַרבעט, האָט זיך דאַן געשטיצט נישט אויף אַ געפיל פון מינדערווערטיקייט. עס האָט באַזירט אויף אַ פּסיכאָלאָגישן פאָרורטייל, וואָס איז דאַן געווען פאַרשפּרייט ביי די רעוואָ־לוציאָנערע אונטערערדישע טוער: אַ סך פון זיי האָבן גע־האַלטן, אַז אַצינד קומט אָן אַ צייט פאַר גרויסע רעדנער, גרויסע שרייבער, פאַר פּאָליטיקער און פאַרלאַמענטאַריער פון גרויסן מאַסשטאַב, פאַר טאַלענטירטע פּאַרטיי־פירער. אַלע אַנדערע האָבן שוין, הייסט עס, זייער ראָלע אָפּגעשפּילט. זיי דאַרפן זיך באַזייטיקן, ווייל זיי וועלן שוין נישט האָבן וואָס צו טון אין דער באַוועגונג, וועלכע וועט ערשט אָננעמען עכט־אייראָפּעישע פאָרמען.

און וואָס האָט דען דער דעמאָלטיקער דורכשניטלעכער אונטערערדישער טוער געוווסט פון דער מערב־אייראָפּעישער באַוועגונג, חוץ די גלענצענדע נעמען פון אַ בעבעל, אַ ליב־קנעכט, אַ זשאָרעס און אַנדערע גרויסע פירער? וועגן די טויזנטער פּראַקטישע טוער פון דער מערב־אייראָפּעישער אַרב.־באַוועגונג, וועגן זייער טאָג־טעגלעכער וויכטיקער קליין־אַרבעט, וואָס מען זעט זי נישט מיט אַ געוועלעך אויג, האָט מען ווייניק געשריבן. דער רוסישער רעוואָלוציאָנער האָט וועגן זיי במעט, ווי נישט געוווסט. עס איז דעריבער קיין וווּנדער נישט, וואָס אַ סך פון אונדז האָבן געהאַט אַזאַ פאַנטאַסטישע פאַרשטעלונג וועגן כאַראַקטער פון דער קינפ־

טיקער ארבעטער־באַוועגונג נאָכן מאַניפעסט פון 17־טן אָק־טאָבער 1905.

דער דאָזיקער פּסיכאָלאָגישער פּאָרטרעט איז געווען פאַרשפּרייט נישט נאָר אין די קרייזן פון מיטלמעסיקע טוער. ער האָט אויך דערגרייכט צו די ספערן פון טייל צענטראַלע פיגורן, וואָס האָבן געמיינט, אַז זיי פאַרמאָגן נישט די אויס־געדעכנטע גייסטיקע מעלות. דער פאַלשער בליק אויף די אויפ־גאַבן פון דער באַוועגונג האָט דאַן אַוועקגעריסן פון אונז נישט ווייניק טוער, און איך וואָלט געזאָגט — דעם בעסערן, דעם מער פאַראַנטוואָרטלעכן און באַשיידענערן טייל.

די דאָזיקע דערשיינונג איז נישט געווען צו מערקן שפּע־טער מיט 12 יאָר, בעת דער צווייטער — גרויסער רוסלענ־דער רעוואָלוציע. פאַרקערט, דאַן האָט אָפט פּאַסירט, אַז אַ גײַסטיקייט האָט זיך באַטראַכט פאַרן צענטער, אַרום וועלכן עס דרייט זיך דאָס ראַד פון די טיטאַנישע געשעענישן אין אויפגעוואַכטן רוסלאַנד.

עס איז נישט אויסגעשלאָסן, אַז אויך אין מיין מורא צו ווערן מיטגליד פון קאָמיטעט, האָט טיילווייז געשטעקט דער באַשריבענער פּסיכאָלאָגישער מאָמענט. איך האָב זיך אָבער פון דעם זייער גיך אויסגעהיילט. אין דער אַטמאָספער פון אינטענסיווער אַרבעט, וואָס דער קאָמיטעט פון די „קליינע־מענטשן" האָט געפירט, איז דאָס מיר אָנגעקומען זייער לייכט. און אַז אַרבעט האָט דער קאָמיטעט געפירט אַ פאַר־צווייגטע און אַ פרוכטבאַרע, ווי עס האָבן דאַן דערלויבט די נייע, פריערע באַדינגונגען.

אין צייכן פון אָנדענק פאַר יענער אַרבעט, ווילט זיך מיר ווידמען אַ פּאָר ווערטער די איבעריקע צוויי מיטגלידער פון דעמאָלטיקן דווינסקער קאָמיטעט פון „בונד".

כאצקל און ראיסע

כאצקל האט געשטאמט פון א דווינסקער אריסטאקראטישער משפחה. דער אמתער נאמען זיינער איז געווען ליאלע הורוויטש. הורוויטשעס זעג־מילן און ביר־ברויעריען האבן מיט יארן פריער געשמט נישט נאר אין דער שטאט דווינסק. צו יענער צייט אבער איז די משפחה געווען שוין שטארק פאראָרעמט: די מילן זענען געווען פארמאכט און דאס אריסטאקראטישע הויז — אפגעלאזן. נישט געקוקט אויף זיין רייכן אפשטאם, אויף זיין אייראפעישער בילדונג, איז כאצקל געווען זייער א צוגעלאזענער און הארציקער חבר — כמעט א „לאפטשע", ווי מען פלעגט אין דווינסק רופן מענטשן, וואס האט פון זיך נישט געבלאזן. מיט די ארבעטער איז ער געווען „פאן־בראט", און אלע אין דער ארגאניזאציע האבן אים ליב געהאט.

ער איז געווען א זייער שיינער מאנסביל פון הויכן ווקס און איידעלע שטריכן פון געזיכט. לויט זיין שלאנקער פיגור איז געווען זייער שווער זיך פארצושטעלן, אז דאס איז א מענטש מיט אן אטלעטישן כח. אויף די פארזאמלונגען אין וואלד, איידער עס האבן זיך אנגעהויבן די רעדעס, איז זיין באליבטע באשעפטיקונג געווען זיך ראנגלען מיט די שטארקסטע גבורים פון צווישן די ארבעטער. אבער קיינער האט אים נישט געקאנט מנצח זיין. אפילו מאטל „קאפיטאן" פלעגט מוזן א פארשעמטער זיך פארענטפערן, אז היינט פילט ער זיך עפעס נישט מיט אלעמען... און אז כאצקל האט אים „גענומען" מיט א „קונץ"...

כאצקל איז געווען א מענטש מיט א געהעריקער מארק־

סיסטעמאטישער צוגרייטונג און מיט א לאגיש־דענקענדיקן שכל — א דרייסטער אין זיינע אויספירונגען און אין זיינע טאטן. ווי אזוי ער איז געקומען צו דער ארבעטער־באוועגונג, איז מיר נישט באוואוסט. געקומען איז ער שוין אין די רייפע יארן, און עס האט זיך געדאכט, אז ער געהערט נישט צו יענע זין פון בורזשואזע עלטערן, וועלכע זענען געקומען צו דער רעוו. באוועגונג אויף א ווייל — אויף אראפצווארפן די זעלבסט־הערשונג — און דערנאך ווערן דאס, וואס פיל פון זיי זענען נאכן יאר 1905 טאקע געווארן. נאך אין 1906-7, ווען פיל פון זיין שטאם האבן פארלאזן די רייען פון דער רעוואלוציאנערער באוועגונג, איז כאצקל נאך געווען טעטיק אין דער ווארשע־ווער ארגאניזאציע. אויך דא האט ער זיך דערווארבן אלגע־מיינעם סימפאטיע. אין 1907 איז ער מיט דער חברטע צביה ארעסטירט געווארן אויפן וועג צו דער גרענעץ, ווען זיי זע־נען אלס דעלעגאטן פון ווארשע געפארן אויפן לאנדאנער צוזאמענפאר פון דער רוסלענדער ס. ד. ארבעטער־פארטיי, פון וועלכער דער „בונד" איז דאן געווען א באשטאנד־טייל. אין די שפעטערדיקע יארן איז באוואוסט געווארן, אז דאס האט זיי דער פראוואקאטאר קאפלינסקי ארויסגעגעבן דער זשאנדארמעריע.

פון יענעם ארעסט אן, האב איך וועגן ווייטערדיקן גורל פון דעם דאזיקן, נישט־דורכשניטלעכן סימפאטישן מענטשן, מער נישט געהערט.

* * *

פון א גאנץ אנדערן שניט איז געווען די ליבע חברטע ראיסע (מאריע זשעלודסקא). זי האט דאן שוין געמוזט זיין פון א יאר דרייסיק. אין דער יוגנט איז זי געווען א נייטארין פון ווילנע. צוזאמען מיט דער חברטע צביה און אנדערע אר־בעטערינס איז זי סוף פאריקן יארהונדערט געווען פון דער ערשטער גרופע פרויען - רעוואלוציאנערינס אין פעריאד „פארן בונד".

באַקאַנט מיט איר האָב איך זיך נאָך אין זשיטאָמיר, און פון דאַן אָן זענען מיר געווען זייער באַפריינדעט. געזאָגט האָט מען אויף איר, אַז זי איז זייער אַ קאַנטיקער, בייזער מענטש מיט אַ שווערן כאַראַקטער, אַז מיט איר איז זייער שווער אויסצוקומען. דער אויסערלעכער איינדרוק האָט טאַקע געדאַרפט זיין אַזאַ: מיט אַ פראָסט געזיכט פון אַ דאָרפישע פויערטע, מיט אַ טעמפער, הייזעריקלעכער שטים און האַרטער אויסשפראַך, האָט זי געמאַכט אַן איינדרוק פון אַ שווערן מענטשן. אין דער אמתן איז דאָס געווען זייער אַ טיףפילנדיקע נשמה מיט אַ האַרציקער באַציונג צו חברים. אמת איז, אַז קיין שאַרפע ווערטער האָט איר נישט אויסגעפעלט, ווען עמיצער האָט זיך פאַר איר פאַרזינדיקט. אָבער דאָס האָט אַלץ געהאַט אַ שייכות צו דער רעוואָלוציאָנערער אַרבעט, וועלכער זי איז געווען איבערגעגעבן מיט לייב און נשמה. אין פריוואַטע באַציונגען, אויף וויפל ראַיסע האָט געקאָנט אַזעלכע האָבן, איז זי געווען די אויפמערקזאַמקייט אַליין. אַזאַ, ווייניקסטנס, איז זי מיר פאַרבליבן אין זכרון. זי איז געווען דורך און דורך רעוואָלוציאָנערע נאַטור. טאַמער האָט זיך עפּעס נישט איינגעגעבן, איז איר פאַרדרוס דערגאַנגען ביז טרערן, אויף איר שווערן רעוואָלוציאָנערן וועג איז זי נישט איינמאָל אַריינגעפאַלן אין די הענט פון די צאַרישע תלינים, פיל מאָל צעשלאָגן געוואָרן, געווען אַרעסטירט און פאַרשיקט. אין דער דווינסקער אָרגאַניזאַציע האָט מען זי זייער געשעצט, הגם טייל האָבן געהאַלטן, אַז זי איז אַ „בייזע שוויגער”. אָבער, ווי שוין געזאָגט, איז דאָס געווען בלויז די אויסערלעכע שאָלעכץ, וועלכע נישט אַלע האָבן פאַרשטאַנען אָפּצוטיילן פון איגעווייניקסטן קערן.

אין די ערשטע טעג פון דער רעוואָלוציע האָבן מיר, אַ גרופּע נאָענטערע חברים, קעגן אונזער ווילן פאַרשאַפט דער ה־טע ראַיסע גרויסע עגמת־נפש.

אין איינעם אַ פאַרנאַכט האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז

אין אונטע דאַרף צו דער חברטע ראַיסע קומען צופאָרן איר מאַן טאַראַס, וועלכער איז צוליב דער אַמנעסטיע באַפרייט געוואָרן פון טורמע (דאַכט זיך, פון וואַרשעווער). קיינער פון אונז האָט אים נישט געקאַנט און אַפילו זיין נאָמען נאָך נישט געהערט. אויס סימפּאַטיע צו דער חברטע ראַיסע, האָבן מיר באַשלאָסן צו מאַכן אים אַ שיינעם קבלת־פּנים.

האָבן מיר זיך באַזאָרגט מיט אַ פלעשעלע „זעקס־און־פופציקער", מיט הערינג, זויערע אוגערקעס, מיט „בשר־קוויטש" און ענלעכע „קרייטעכער", וואָס מיר האָבן גע־האַלטן פאַר פּאַסיק צו אַזאַ געהויבענעם מאָמענט. באַוואָפנט מיט אַזאַ רעקוויזיט, זענען מיר מיט אַ טומל אַריין צו ראַיסען אין צימער. מיר האָבן דאָס אַלץ אויסגעשטעלט אויפן טיש אין בעסטער אָרדנונג, און זיך געזעצט וואַרטן אויפן גאַסט.

ראַיסע איז געווען געריִרט פון אונזער אויפמערקזאַמ־קייט און צוזאַמען מיט אונז מיטגעשטיפט, מיטגעזונגען און געדולדיק אַריבערגעטראָגן אונזערע לייכטע וויצן אויף איר אַדרעס.

מיט וועלכן צוג דער גאַסט וועט קומען, האָט ראַיסע נישט געוווּסט. עס איז שוין געוואָרן שפּעטלעך; ראַיסע האָט אָנגעהויבן אַרויסווייזן סימנים פון אומגעדולד, און אונז איז אויך דערעסן געוואָרן צו קוקן אויף דעם פלעשעלע, וואָס האָט געריִיצט דעם גומען...

האָבן מיר באַשלאָסן דערווייל צו נעמען צו ביסלעך... ראַיסע האָט מיט אונז מער מיטגעוווּנטשן, ווי מיטגעטרונ־קען און אַלץ מער געוואָרן אומגעדולדיק. דערווייל האָט אין פלעשל אָנגעהויבן „טאָגן" און מען האָט געמוזט באַזאָרגן אַ צווייט פלעשל, כּדי נישט צו פאַרשעמען דעם גאַסט, וועל־כער קען יעדער מינוט אָנקומען.

אַז אונזער חברה איז שוין געווען רעכט צעוואַרעמט, האָט זיך דערהערט אַ קלונג, און דער גאַסט איז געקומען. צו־ערשט איז ער געבליבן אַביסל, ווי צעטומלט. ער האָט זיך

אַבער ליכט באַהערשט, און גאַנץ פֿריינטלעך אויפֿגענומען אונזער האַרציקע באַגריסונג. איז ווי באַלד אַזוי — דאַרף מען דאָך אַראָפּלויפֿן נאָך אַ דריט פֿלעשעלע, ווייל דאָס צווייטע האָט פֿאַר דער צייט שוין אויך געגעבן צו פֿאַרשטיין,... אַז עס האָט אַ דעק.

דערווייל האָט מען צווישן איין גלעזעלע און דאָס צווייטע פֿאַרצויגן, לכּבֿוד דעם ליבן גאַסט, אַ לידל. אַ לידל, ווי באַוווסט, פֿאָרט זיך זייער גוט מיט אַ שנעפּסל, און נאָך אַ שנעפּסל בעט זיך ווידער אַ לידל... — ביז דאָס בלאַסע פּנים פֿונם גאַסט איז געוואָרן אָנגעכמורעט און בייז. ראַיסע האָט מיט פֿולע אויגן און פֿאַרלווירענעם בליק געקוקט אַמאָל אויף אונז, אַמאָל אויפֿן מאַן.

אָבער מיר, ווי נישט אונז מיינט מען דאָס, זיצן זיך און זענען זיך משׂמח, ווי גאָט האָט געבאָטן...

און וואָס איז, אייגנטלעך, געווען זיך צו ערגערן? אַז די רעוואָלוציע האָט מען געמאַכט, פֿון טורמע האָט מען דיך באַפֿרייט, אַ קעלישעק אויפֿן טיש האָסטו, אַ לידל צו זינגען ביזן גרויסן טאָג דאַרף מען אַצינד אויך נישט מורא האָבן— טאָ חי־געלעבט און ,,באָלשע ניטשעוואָ''...!

בקיצור, עס איז דערגאַנגען דערצו, אַז דער גאַסט האָט זיך מיט כּעס אויפֿגעהויבן, אָנגעטון דעם מאַנטל, אַ קלאַפּ געטון מיט דער טיר און אַוועק.

ראַיסע איז געוואָרן צעטומלט — נישט געוווסט, וואָס מיט זיך צו טון. עפּעס האָט זי צו אונז געשטאַמלט און נישט געקענט איינהאַלטן די טרערן, וואָס זענען איר אַלץ אָפֿטער געקומען אין די אויגן. מיר האָבן זיך דערפֿילט עפּעס מאָדנע נישט גוט, און האָבן זיך אַרויסגעשאַרט פֿון צימער אַביסל שווערלעך אויף די פֿיס.

אין אונזער דעמאָלטיקן ,,פֿריילעכן'' צושטאַנד האָבן מיר גאָרנישט געפֿילט די אַכזריותדיקע אומטאַקטישקייט אונזערע: מענטשן זענען געווען אָפּגעריסן איינער פֿון צווייטן

לאַנגע חדשים; געוואַרט און געהאָפט אויף דער שעה צו קע־נען אומגעשטערט בלײַבן אַליין; צו קאָנען אַרומנעמען זיך און אויסדערציילן איינער דעם צווייטן די בענקשאַפט און פּײַן, וואָס האָבן זיך אָנגעזאַמלט אין געצוווּנגענער, לאַנגער צעשיידונג. אָנשטאָט צו לאָזן זיי אַליין, האָבן מיר זיך אַוועק־געזעצט אויסזינגען אונזערע לידער און דערפירט צו דער סצענע, וואָס האָט דער אָרעמער ראַיסען זיכער פאַרשאַפט טיפע מאָראַלישע לײַדן.

אמת איז, אַז מיר האָבן הערבײַ נישט געהאַט קיין שלעכטע כוונות. אָבער דערפון איז אונזער אַקט נישט גע־וואָרן ווייניקער גראָב און ווייניקער אַכזריותדיק.

אין עטלעכע טעג אַרום האָט אונז נאָך ראַיסע איבער־געבעטן פאַר דער אומטאַקטישקייט (?) פון איר מאַן, וועל־כער איז נאָך דער טורמע אַביסל נערוועז.

אומשולדיק־שולדיקע, הייליקע נאַיוויטעט!

איך האָב געהערט, אַז ח׳ ראַיסע געפינט זיך אַצינד אין ראַטן־רוסלאַנד. אויב די דאָזיקע שורות וועלן דורך אומוועגן אַרײַנפאַלן צו איר — זאָלן זיי איר דינען אַלס פאַרגיטיקונג פאַר דער מאָראַלישער עוולה, וואָס אויך איך בין, הגם קעגן מײַן ווילן, לגבי איר דאָן באַגאַנגען.

אַ קריסטלעכער קרבן

ווי איך האָב שוין דערמאָנט, איז די דווינסקער אַרבעטער־באַוועגונג געווען אויסשליסלעך אַ יידישע. די באַוועגונג האָט דערפון שטאַרק געליטן. באַזונדער האָט דער בלויז זיך געלאָזט פילן אין די פרייע טעג פון אָקטאָבער.

פונקט, ווי פאַר אָקטאָבער, אַזוי האָבן זיך אויך אין די אַלגעמיינע שטרייקן, אין די גראַנדיעזע דעמאָנסטראַציעס, מיטינגען און אַנדערע אַרויסטרעטונגען אין די פרייע טעג באַטייליקט אויסשליסלעך יידישע אַרבעטער. אמת איז, אַז בעת די דאָזיקע אַרויסטרעטונגען פלעגן די יידישע אַרבעטער אַרויסווייזן אַ אומפאַרגלייכלעכן מוט און העלדישקייט. אָבער די אַבסאָלוטע אָפּוועזנקייט פון קריסטלעכע אַרבעטער אין די דאָזיקע אַקציעס האָט זיך זייער שטאַרק געלאָזט פילן.

— אַ יידישע רעוואָלוציע — האָט מען אָפט געהערט דעם פאָרוואורף, סיי אין יידישע, סיי אין קריסטלעכע קרייזן.

דער דאָזיקער אומשטאַנד האָט מאָראַליש געדריקט אויף די פירער און אויף דער גאַנצער אָרגאַניזאַציע. באַזונדער שמערצלעך האָט זיך דאָס געלאָזט פילן נאָך די אָפטע צעשאָסענע דעמאָנסטראַציעס: די טויט־געפאַלענע קרבנות, און אַזוינע זענען געווען אַ סך, זענען אַלעמאָל געווען אויסשליסלעך יידישע אַרבעטער. ביי די געגעבענע באַדינגונגען האָט, פאַרשטייט זיך, אַנדערש נישט געקאָנט זיין, אָבער דערפון איז דער פאַרדרוס נישט געווען קלענער, דער טאָפּלטער ווייטאָג נישט שוואַכער.

אויף צו כאַראַקטעריזירן יענעם מאָראַלישן צושטאַנד וואָלט איך געזאָגט, אַז די שטאָט האָט „געגאַרט" נאָך אַ קריסטלעכן קרבן. מיר, די פּירער, האָבן זיך געקאָנט „טרייסטן" מיט דער גרויסער צאָל קריסטלעכע קרבנות אין אַנדערע שטעט פון גראַנדיעזן רוסלאַנד; אָבער די ברייטע מאַסע זעט כמעט אַלעמאָל נאָר דאָס נאָענטע, און דאָס נאָענטע איז געווען אַזוי, ווי דער ברייטער, נישט באַהאַוונטער עולם האָט דאָס געזען — „אַ יידישע רעוואָ־לוציע". אמת איז, אַז צו די באַן־שטרייקן פלעגט אויך צושטיין דער דווינסקער „דעפּאָ", אָבער אין די גאַסן האָט מען די דעפּאָ־אַרבעטער קיינמאָל נישט געזען.

און אָט אין איינעם אַ פרימאָרגן האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז אַ סאָלדאַט האָט דערשאָסן אַ קריסטלעכן אַר־בעטער. צוערשט האָט מען גערעכנט, אַז דאָס איז אַ פּראָ־דוקט פון דער צעשפּילטער פאַנטאַזיע. אָבער גאָר גיך האָט זיך די ידיעה באַשטעטיקט.

געשען איז די זאַך אַזוי: אין יענע טעג פון אויפברויז האָט דער אָרטיקער גאַרניזאָן געהאַט פונאַנדערגעשטעלט מיליטערישע פּאַטרולן איבער דער באַן־ליניע, כדי אָפּצו־היטן זי פון אַן אויפרייס. חוץ אין אָנגעוויזענע ערטער, איז אַריבערגיין די באַן־ליניע געווען פאַרבאָטן. אַלע האָבן וועגן דעם געוווּסט, און ביי דער ערשטער אויפפאָדערונג פון פּאַטרול האָט מען פאַרקירעוועט צום אָנגעוויזענעם דורכגאַנג.

צי דער געהרגעטער אַרבעטער איז געווען אַביסל בגילופין, צי אים האָט זיך גלאַט געוואָלט אויספירן אַן עקשנות, נאָר ער האָט זיך אויף דער אויפפאָדערונג פון פּאַטרול נישט געוואָלט אָפּשטעלן און געגאַנגען גלייך אויפן סאָלדאַט. פאַרשטייט מען דאָך, אַז דער סאָלדאַט האָט לאַנג נישט געקלערט — ער האָט אויסגעשאָסן און דערהרגעט דעם אַרבעטער אויפן אָרט. ווי די זאַך איז דאָרטן נישט

פאַרגעקומען, נאָר מיר האָבן אין דווינסק שוין געהאַט אַ קריסטלעכן קרבן פון צאַרישן רעזשים.

פאַרן דווינסקער קאָמיטעט איז דאָס געווען אַ גרויס געשעעניש. אויף אַ זיצונג האָבן מיר די זאַך באַטראַכט, און צווישן אַנדערע באַשלוסן האָבן מיר באַשטימט, אַז וועגן דער לויה פון דערהרגעטן אַרבעטער, דאַרף מען זיך פאַרשטענדיקן מיטן „סעווערא־זאַפּאַדני (צפון־מערב־) קאָמיטעט" פון דער רוסל. סאָצ. דעמאָקראַטישער אַרב. פּאַרטיי.

דעם „סעווערא־זאַפּאַדני קאָמיטעט" האָט די רוסלענדער ס. ד. אַרב. פּאַרטיי געגרינדעט מיטן ציל צו פירן אַ טעטיקייט אין יענעם ראַיאָן. דער באַהאַלטענער ציל פון זיין גרינדונג איז געווען — דער קאַמף מיטן אָרגאַניזאַציאָנעלן פּרינציפּ פון „בונד". קיין גרויסע זיבן זאַכן צווישן די קריסטלעכע אַרבעטער האָט ער אין פאַרלויף פון זיין טעטיקייט נישט אויפגעטון. אין זיין אַקטיוו האָט ער געהאַט צו פאַרצייכענען אַ קליין הייפל יידישער אינטעליגענץ און נאָך אַ קלענערע גרופּע יידישע אַרבעטער, וואָס ער האָט אָפּגעצויגן פון „בונד". קיין דירעקטן שאָדן האָט ער דעם „בונד" נישט געמאַכט. אָבער דאָס, וואָס דער דאָזיקער קאָמיטעט האָט זיך נישט קאָנצענטרירט אויף זיין אייגנטלעכער אויפגאַבע — אויף אָרגאַניזירן די קריסטלעכע אַרבעטער פון „טשערטאַ" (תחום), ווו דער „בונד" האָט געפירט זיין טעטיקייט — האָט געבראַכט שאָדן נישט נאָר דעם „בונד".

געוווּסט האָבן מיר, אַז אין דווינסק האָט דער ס. ז.־קאָמיטעט געהאַט זייער קליינע איינפלוסן צווישן די אַרבעטער. אין אונזערע געשפּרעכן מיט זיי, האָבן מיר אַלעמאָל געהערט, אַז זיי האָבן „סוויאַזי" (פאַרבינדונגען) מיטן „דעפּאָ" און אַנדערע פאַבריקן, ווו עס זענען באַשעפטיקט קריסטלעכע אַרבעטער. דאָס וואָרט „סוויאַזי" איז מיט דער

ציים געוואָרן א חוזק־וואָרט. אָבער, אַז דער איינפלוס פון פּאַרטיי־קאָמיטעט, ווי מען פלעגט פאַרקירצט רופן דעם צפון־מערב־קאָמיטעט, זאָל זיין אַזוי סקאַנדאַליעז נישטיק, ווי דאָס האָט זיך אַרויסגעוויזן ביי דעם פאַל מיטן דרעשאָ־סענעם קריסטלעכן אַרבעטער, האָט זיך קיינער פון אונז נישט פאָרגעשטעלט.

איינענטלעך, האָט גאָר אַנדערש נישט געקאָנט זיין: צוליב זיין באַהאַלטענעם ציל, זענען די טוער פון דאָזיקן קאָמיטעט, ווי אויך די טוער אין די אַנדערע קאָמיטעטן אויף די ערטער, באַשטאַנען כמעט אויסשליסלעך פון יידי־שע האַלב־אַסימילירטע אינטעליגענטן. די צענטראַלע פיגור פון קאָמיטעט איז געווען דער באַוווסטער „בונד"־פּרעסער ב. סטאָלפּער. זיי אַלע זענען צו דער אַרבעט צווישן די קריסטלעכע אַרבעטער פון דער „טשערטאַ" לחלוטין נישט געווען צוגעפּאַסט. אַזוי איז אויך געווען אין דווינסק.

אָבער צוליב דער וויכטיקער געשעעניש פון דרעשאָ־סענעם קריסטלעכן אַרבעטער האָבן מיר דאָך באַשלאָסן זיך צו פאַרשטענדיקן מיטן ס. ז. קאָמיטעט און איינאָרדענען די לויה געמיינזאַם.

צו די אונטערהאַנדלונגען מיט די „פּאַרטייצעס" איז אַוועק דער בונדישער קאָמיטעט אין זיין גאַנצן צוזאַמענ־שטעל, ד. ה. כאַצקל, ראַיסע און איך. די דעלעגאַציע פון די „פּאַרטייצעס" איז באַשטאַנען פון אַ יידיש מיידל, פון 2 יידישע בחורים, געוועזענע גימנאַזיסטן, וואָס מיר אַלע האָבן זיי געקאָנט, און פון אַ קריסטלעכן אַרבעטער.

מיר האָבן זיי אינפאָרמירט וועגן אונזערע באַשלוסן און פּלענער און געבעטן, זיי זאָלן אונז אויך אינפאָרמירן, ווי אַזוי זיי האָבן בדעה איינצואָרדענען די לויה.

אַנשטאָט דעם, האָט דאָס מיידל אונז דערקלערט, אַז זיי ווילן איינאָרדענען די לויה בלויז פון קריסטלעכע אַר־בעטער. זיי בעטן דעריבער דעם קאָמיטעט פון „בונד", ער

זאָל זאָגן די יידישע אַרבעטער — זיי זאָלן זיך אין דער לויה נישט באַטייליקן.

איך מיט ראַיסען זענען געוואָרן אויפגעקאָכטע. איך האָב געמאַכט אַזעלכע געוואַלדן און געזידלט זיי מיט אַזעל־כע ווערטער, פון וועלכע עס האָט געקאָנט ווערן נאָך אַ „קריסטלעכער קרבן", אויב זיי וואָלטן מקוים געוואָרן... כאַצקל, דאַקעגן, וואָס איז געוואָרן בלייך ווי קאַלך, האָט זיך באַהערשט און געלאָזט זיך אויף אַ דיפּלאָמאַטיש שפּיצל: מיט אַ אויסערלעכער רויקייט האָט ער פאַרגעלייגט די „פּאַרטייצעס", זיי זאָלן אַליין דורך אַ געדרוקטן אויפרוף ווענדן זיך דירעקט צו די יידישע אַרבעטער, זיי זאָלן זיך אין דער לויה נישט באַטייליקן.

הגם עס איז געווען קלאָר, אַז כאַצקל צילט מיט זיין פאָרשלאָג צו באַווייזן די „פּאַרטייצעס" די אומזיניקייט פון זייער באַשלוס, האָב איך פונדעסטוועגן נישט געקאָנט אים מוחל זיין דעם דיפּלאָמאַטישן אופן פון דערליידיקן אַזאַ טראַגישן ענין. איך האָב פּראָטעסטירט, געהאַקט אין טיש, געמאַכט זיי מיט בלאָטע צוגלייך, און סוף כל סוף אַ קלאַפּ געטון מיט דער טיר, צושיקנדיק די „פּאַרטייצעס" אַ „דריי גאָרנדיק" זידל־וואָרט אויפן עכט־רוסישן שטייגער....

מיט וואָס די זיצונג האָט זיך נאָך מיין אַוועקגיין געענדיקט, איז נישט וויכטיק. אָבער אַ פאַקט איז, אַז חוץ די גאָר נאָענטע פאַמיליע - מענטשן פון דערשאָסענעם, האָט מען אויף דער לויה קיין איין קריסטלעכן אַרבעטער נישט געזען. דער טרויער־צוג האָט זיך געצויגן זייער לאַנג און איז באַשטאַנען כמעט אויסשליסלעך פון יידישע אַרבעטער.

אויפן קבר האָבן גערעדט עטלעכע בונדישע רעדנער. די „פּאַרטייצעס" האָבן אונז אָנגעגעבן אין נאָמען אויך אַ קריסטלעכן רעדנער מיטן נאָמען אַנטאָן, וועלכער איז ספּע־ציעל געקומען פון „צענטער" — פון ווילנע. ווי גרויס איז געווען אונזער איבערראַשונג, ווען אין אַנטאָנען האָבן מיר,

ווידער אַמאָל, דערקאָנט אונזערן אַ דווינסקער יידישן אינ־טעליגענט. אמת טאַקע, אַ רעדנער איז ער געווען אַ פּרעב־טיקער און אַ פּנים האָט ער געהאַט טאַקע אַ קריסטלעכן, אָבער מיט די קריסטלעכע אַרבעטער אין דווינסק האָט דאָס אַליץ נישט געהאַט צו טון.

אַט אַזוי האָבן מיר דעם קריסטלעכן קרבן געבראַכט צו זיין אייביקער רו. די טענער פון „אינטערנאַציאָנאַל”, וועלכע ער האָט, וואַרשיינלעך, נישט געהערט, אָדער נישט געוואָלט הערן ביים לעבן, האָבן אים איצט באַגלייט נאָכן טויט.

דער דווינסקער ב. א.

זיין אנטשטייונג.

אין צוזאמענהאנג מיט א גאסן־דעמאנסטראציע אין 1904, ווו די פאליציי איז זיך מערדערליך באגאנגען מיט די דעמאנסטראנטן, האט די ארטיקע ארגאניזאציע באשלאסן צו גרינדן א קאמף־דרוזשינע (באיעוואי אטריאד), וואס זאל קאנען מיט געווער באשיצן אונזערע דעמאנסטראציעס (דער קישינעווער פאגראם האט ארויסגערופן צום לעבן ענלעכע דרוזשינעס אויך אין אנדערע שטעט, און אין אנפאנג זענען זיי געווען פירער פון די זעלבסט־שוצן).

דווינסקער ב. א. איז אבער אנטשטאנען, לויט דער איניציאטיוו פון עטלעכע יונגע מאסן־ארבעטער, נאך מיט א צייט פריער, אן דעם ווייסן פון דער ארטיקער ארגאניזאציע, בסוד פון איר. אויך די צילן, וואס ער האט זיך לכתחילה געשטעלט, זענען געווען אנדערע.

באלד נאך דער ווילנער מאי־דעמאנסטראציע אין 1902, נאך איידער הירש לעקערט האט געשאסן אינם גענעראל־גובערנאטאר, האבן מיר, א גרופע יונגע ארבעטער פון דווינסק, זיך ארומגעטראגן מיטן געדאנק, אז מ׳דארף פארן קיין ווילנע, נקמה נעמען פון פאן וואלן (אזעלכע שטימונגען זענען געווען נישט נאר אין דווינסק). נאך דעם שאס פון הירש לעקערט האט זיך אין בונד אנגעהויבן די דיסקוסיע ארום דער פראגע פון ארגאניזירטער נקמה.

דעם מאסן־ארבעטער איז געווען פארשטענדלעכער די טאקטיק, „וואס מ׳קאן אנטאפן מיט דער האנט" — די טאקטיק פון טעראר, אויב נישט אלס סיסטעמאטישער פא־

ליטישער קאמף־מעטאָד, איז אַלס אַ נקמה־אַקט פאַר זיינע באַליידיקטע און טיף געקרענקטע געפילן, וואָס האָבן גע־זוכט אַ באַלדיקע באַפרידיקונג.

און אָט האָבן זיך ביי אונז אין שטאָט פיר יונגע אַר־בעטער צוזאַמענגערעדט צו בילדן אַ גרופּע פאַר אַזעלכע נקמה־אַקטן איבער די מער־אַכזריותדיקע פאַרשטייער פון דער אָרטיקער מאַכט.

די נשמה פון דער דאָזיקער גרופּע איז געווען אַ בלע־כער־אַרבעטער — משהקע איינאַוויג (משה היימאַן). דאָס איז געווען אַ באַשיידענער בחור פון אַ יאָר 19—20, וואָס פלעגט אויף פאַרזאַמלונגען זייער ווייניק רעדן. פאַר די עקספּלואַטאַטאָרן האָט ער געהאַט אַ סך שאַרפע ווערטער און וואָלט זיי נישט געזשאַלעוועט, ווי ער פלעגט זאָגן, „דעם לעצטן טויט". „טעאָרעטיש" איז ער געווען שוואַך צוגע־גרייט, און פלעגט זיך באַציען מיט גרויס ביטול צו די „אינטעליגענטן" (אינטעליגענטן). ער איז אָבער געווען אַ געזעצטער מענטש, און אַז ער האָט וואָס געזאָגט, האָט מען זיך גוט צוגעהערט. „משהקע וועט קיין ליגן נישט זאָגן", פלעגט מען זאָגן, אַ גוטער חבר, מיט אַ זעלטענעם געפיל פון פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר זיינע מעשים און זיינע חברים.

אַן אַרבעטער האָט געדראָט טויט־שטראָף פאַר אַ טע־ראָריסטישן אַקט, וואָס ער, משהקע, האָט אויסגעפירט. איז ער אַוועק צו די אַדוואָקאַטן, וואָס האָבן געפירט דעם פּראָ־צעס פונם אומשולדיקן און האָט זיך געמאָלדן אַלס דער אמתער אָנפאַלער. ער האָט זיך געוואָלט שטעלן פאַרן מיליטער־געריכט, כדי יענעם צו ראַטעווען. אַלס אַ סימן, אַז דאָס איז טאַקע ער געווען דער אָנפאַלער, האָט ער געוויזן דעם ווייכן אָרט פון פוס, ווו עס איז נאָך געלעגן די קויל, וואָס האָט אים געטראָפן בעת פאָליציי האָט אים געיאָגט

און נאָכגעשאָסן. צום געריכט האָט ער זיך נישט געשטעלט, ווייל די אַדוואָקאַטן האָבן געזאָגט, אַז מיט דעם, וועט ער יענעם נישט ראַטעווען: מען וועט יענעם באַשולדיקן אַלס מיטהעלפער, כּדי ס׳זאָל נישט אויסקומען, אַז מען האָט געוואָלט פאַרמשפּטן אַן אומשולדיקן (אין אַטענטאַט האָבן טאַקע אָנטייל גענומען 2 פּערזאָן). אין שטאָט האָט מען גערעדט, אַז די אַדוואָקאַטן האָבן אויפן פּראָצעס געגעבן אַ שבועה, דאָס זיי ווייסן, אַז געשאָסן האָט אַן אַנדערער — און דערפאַר טאַקע איז יענער אַרויס פריי.

דער צווייטער פון דער גרופּע איז געווען הירשקע דער פאַרבער. אַ שלאַנקער, שיינער לעבעדיקער בחור, מיט דער זעלבער ביטול-באַציונג צו „אינטעליגושן״. אַ וויצלינג, מיט אַ הומאָריסטישן שמייכל אויף די ליפּן, און אַ היימלעך פייערל אין די קלוגע אויגן. אַ גרויסער קאָנספּיראַטאָר, האָט ער זיך מיט אַ ווערטל, מיט אַ תנועה אויסגעדרייט פון אַ נייגעריקן, וואָס האָט געוואָלט צופיל וויסן...

דער דריטער איז געווען מולינקע דער בענקל-מאַכער. געווען איז ער אפשר נאָר יונגער, ווי די ערשטע צוויי, אָבער אַ באַלעזענער אין דער רעוואָלוציאָנערער ליטעראַטור. אַ גרויסער ענטוזיאַסט און ווי משוגע איינאַויג — מיט גרוים אחריות-געפיל לגבי חברים און פּאַרטיי-אַרבעט. אַ קליינגעוויקסיקער, אַ דאַרער, אַ ביסל אַ טויבלעכער, פלעגט ער גיין דעם קאָפּ עטוואָס אַראָפּגעלאָזן. אַ פאַרשלאָסענער אין זיך, און אויף וויפל עס געדענקט זיך, אַביסל אַן איינגעשפּאַרטער. ער האָט פיינט געהאַט אַ סך צו רעדן: „מ׳דאַרף טון — נישט רעדן״ איז געווען זיין דעוויז. פון אינטעליגענטן האָט ער אויך נישט געהאַלטן.

דער פערטער איז געווען הירשע-יאַנקל דער בלעכער. לויטן כאַראַקטער — אומגעפער פון זעלבן שניט, ווי די ערשטע דריי.

שפּעטער זענען צו דער דאָזיקער גרופּע פון פיר צו-

געקומען מענטקע דייטש, שמולקע „איינגבערמאַכער", מאַטקע דער שלאָסער, דאַכט זיך, אַז אויך הירשע־ליבקע בערשטלמאַכער און אַנדערע. וועגן די ערשטע צוויי, וועט נאָך אויסקומען צו רעדן.

אין די מוחות פון די ערשטע פיר יונגע אַרבעטער איז דאָס אויפגעקומען דער געדאַנק — מיט אייגענע כחות און מיטלען אויסצופאַרטיקן באָמבעס — „קניידלעך", ווי זיי האָבן דאָס צווישן זיך קאָנספּיראַטיוו גערופן. די ערשטע שוועריקייט איז געווען — ווו נעמט מען אַ „רעצעפּט" פאַר דעם אויפרייס־מאַטעריאַל? און די דאָזיקע שוועריקייט איז די גרופּע ביגעקומען אויף אַזאַ אופן:

משהקע איינאָוויג — די נשמה פון דער גרופּע — האָט געהאַט אַ חבר שלומקע בלעכער. צוליבן פּריזיוו איז ער אַוועק קיין לאָנדאָן און זיך דאָרט אָנגעשלאָסן אָן אַ גרופּע אַנאַרכיסטן־טעראָריסטן. די דאָזיקע גרופּע פלעגט פון צייט צו צייט אַרויסגעבן העקטאָגראַפירטע ליטעראַטור. אָט צו דעם דאָזיקן אַנאַרכיסט אין לאָנדאָן האָט עס משהקע אָנגעשריבן און געבעטן אים, ער זאָל צושיקן דעם נויטיקן „רעצעפּט פאַר די קניידלעך". יענער האָט אים צוגעשיקט אַ העקטאָגראַפירט בלעטל, ווו עס האָט זיך געפונען דאָס, אין וואָס דער פידלינג האָט זיך גענויטיקט. אַזוי אַרום זענען זיי געוואָרן „כעמיקער" און גלייך צוגעטרעטן מיט ברען צו דער אַרבעט.

אָבער אַצינד זענען אַנטשטאַנען טעכנישע, פינאַנסיעלע און אַנדערע שוועריקייטן. באַזונדער האָט מען זיך געדאַרפט היטן, דער קאָמיטעט זאָל זיך נישט דערוויסן פון דער אונטערנעמונג. די פינאַנסיעלע שוועריקייטן איז מען ביגעקומען גאָר אויף אַן אָריגינעלן אופן: ווער עס האָט געקאָנט, דער האָט עפּעס „צוגעצויגן" פון זיינע אייגענע, ביי טאַטע־מאַמע אין שטוב, און טיילווייז האָט מען די פינאַנסן פאַרשטאַרקט דורך „שמערקע" (יתור").

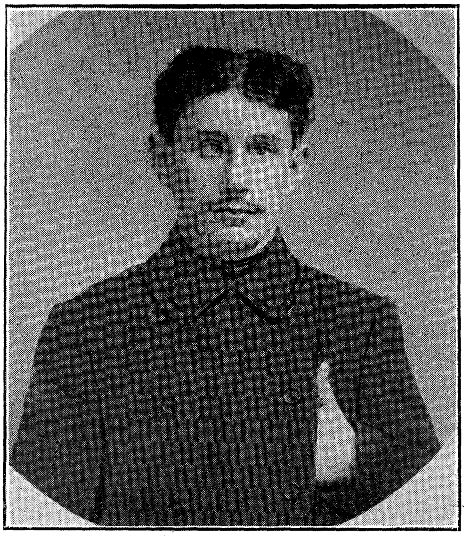

מ. הײמאַן (משה׳קע דער בלעכער)

די נשמה פון דװינסקער ב. אָ. (קאַמף־דרוזשינע)

אין פאַרלויף פון עטלעכע וואָכן, האָט מען טילוויז אין אַ שטאַל, טילוויז אויף בוידעמער, צוגעגרייט די ערשטע „קנײדלעך". אָן די נויטיקע קענטענישן, האָט מען צען מאָל אויף אַ מינוט ריזיקירט אַליין אויפגעריסן איווערן. נאָך אומדערמידלעכע לאַנגע אָנשטרענגונגען, כמעט אָן די נויטיקע געצייג, איז אין פרילינג 1905 פאַרטיק געוואָרן די ערשטע פאַרטיע „קנײדלעך".

די קאָנסטרוקציע פון די „קנײדלעך", איז געווען זייער אַ פרימיטיווע: פון בליי האָט מען אויסגעגאָסן אַ פוסטע קויל, אין וועלכער מען האָט אויסבויערט אַ סך קליינע לעכלעך און איין גרעסער לאָך. אין די לעכלעך האָט מען אַריינגעשרויפט קורצע, מעטאַלענע רערלעך, אויף וועלכע עס האָבן זיך שפּעטער אַרויפגעזעצט פּיסטאָנעס, אָנגעפילט מיט פולווער. דורך דעם גרעסערן לאָך האָט מען די קויל אָנגעפילט מיט אויפרייס־מאַטעריאַל און פעסט פאַרשרויפט. ווען די קויל איז געפאַלן אויף אַ האַרטן אָרט, האָט זיך פון קלאַפּ אָנגעצונדן דער פולווער אין די פּיסטאָנעס, דער פונק פון פולווער האָט אָנגעצונדן דעם אויפרייס־מאַטעריאַל און די באָמבע האָט אויפגעריסן.

אויף וויפל איך געדענק, זענען שוין אין פרילינג 1905 געמאַכט געוואָרן מיט זיי פּראָבעס, כדי פעסטצושטעלן, ווי גרויס עס איז די קראַפט פון אויפרייס און צו רייסן זיי איבערהויפּט אויף. אין איינער אַזאַ פּראָבע האָב איך אויך אָנטייל גענומען.

פאַרגעקומען איז דאָס עטלעכע וויאָרסט הינטער דער שטאָט — אין סטראַפּער וואַלד. אַרויסגעגאַנגען פון שטאָט זענען מיר אַ שטיק פאַרטאָג. מיד האָבן אויסגעזוכט אין וואַלד אַ ליידיקן פּלאַץ, צוזאַמענגעטראָגן אַ גרויסע צאָל שטיינער (אין וואַלד איז דאָס געווען נישט לייכט) און מיט זיי אויסגעברוקירט אַ שטיק באָדן, אַן ערך צוויי קוואַדראַט מעטער. מיר האָבן אויף אַזאַ אופן באַקומען אַ האַרטן

באָדן, אין וועלכן עס דאַרף זיך אָנקלאַפּן איינע פֿון די פּיסטאָנעס, ווען דאָס „קנײדל" וועט פֿאַלן. מיר האָבן אָבער נאָך נישט געוווּסט — נישט די קראַפֿט פֿון אויפֿרייס, אויך נישט די גרויס פֿון שטח, וואָס דער אויפֿרייס נעמט אַרום. דער וואַרפֿער האָט ריזיקירט מיטן לעבן, ווײַל גאַנץ ווײַט וואַרפֿן דאָס „קנײדל" האָט מען, צוליב זײַן וואָג, נישט געקאָנט. מיר האָבן דעריבער פֿריער געמאַכט איבונ־גען מיט שטיינער, וואָס האָבן געהאַט אומגעפֿער די זעלבע וואָג, ווי דאָס „קנײדל". די איבונג איז באַשטאַנען אויך אין דעם, מען זאָל בעת דער שטיין פֿליט, אַפּלויפֿן וואָס ווײַטער פֿונם אָרט, פֿון וועלכן מ'האָט דעם שטיין געוואָרפֿן.

ווער פֿון אונז עס האָט געוואָרפֿן דער ערשטער, געדענק איך נישט. איך געדענק נאָר, אַז מ'האָט די באָמבע געוואָרפֿן עטלעכע מאָל און זי האָט אַלץ נישט אויפֿגעריסן. צי דערפֿאַר, וואָס זי איז אַלץ געפֿאַלן אויף די ווייכע ערטער צווישן די שטיינער, אָדער אפשר זענען נישט אַלע פּיסטאָנעס געווען אין אָרדנונג. דאָס האָט אונז אַזוי צערייצט, אַז מיר האָבן לגמרי פֿאַרגעסן יעדע פֿאָרזיכטיקייט; מיר האָבן פּאַר בעם געשלײַדערט דאָס „קנײדל", ווי אַ פּילקע.

מיטאַמאָל האָט אונז אַ בליץ געטון אין די אויגן. מיר האָבן אַלע, ווי לויט אַ קאָמאַנדע, זיך צוגעזעצט צו דער ערד און עס איז אונז אַפּגענומען געוואָרן דער לשון. קיינער פֿון אונז האָט נישט געהערט דעם אויפֿרייס. ווען מיר זענען געקומען צו זיך, זענען מיר געווען ווי פֿאַרטויבט; קיינער האָט נישט געהערט, וואָס דער צווייטער האָט גע־רעדט...

די טויבקייט איז אָבער גיך פֿאַריבער, און מיר האָבן גענומען אויספֿאָרשן די רעזולטאַטן. אַן ערך צוויי מעטער ווײַט פֿון אויפֿרייס־אָרט, איז אויף אַ בוים, עטוואָס העכער פֿון וואָרצל, געווען די קאָרע שטאַרק אָרומגעפּליקט, און דאַכט זיך, אַז עטלעכע שטיינער פֿונם „ברוק" זענען געווען

אַרויסגעריסן. מיר זענען געווען „גליקלעך“. מיר האָבן טריומפירט.

איינעם פון אונז איז איינגעפאַלן, אַז מען מוז וואָס גיכער פון דאַנען זיך אַפּטראָגן, ווייל דעם אויפרייס האָבן זיכער געקאָנט הערן די וואַלד־וועכטער און מ׳קאָן זיך „פאַרשיטן“ (דורכפאַלן). מיר האָבן זיך פאַרזיכטיק אַרויס־געשאַרט פון וואַלד. אַז מיר זענען געקומען אויף די „פּלע־צער“ (אַ מייל שטאָט), איז שוין געווען גרויסער טאָג. מיר זענען געווען גוט געשטימט און זיך פריילעך געוויצלט; פונ־דעסטוועגן, געדענק איך, האָבן מיר אויסגעמיטן פאַרביי צו גיין פאַר די „מענטשעם“, ווייל אונז האָט זיך געדאַכט, אַז אַלע האָבן געדאַרפט הערן דעם אויפרייס. מ׳וועט אָן אונז גלייך דערקענען, פונוואַנען מיר גייען...

ווען דער געלונגענער פּראָבע איז באַוווסט געוואָרן דעם אָרטיקן קאָמיטעט. די „פּראָדוקציע“ האָט זיך פאַר־ברייטערט, די „קניידלעך“ זענען אין 6—1905 יאָר פו־נאַנדערגעשיקט געוואָרן אין פאַרשידענע שטעט פון בונ־דישן ראַיאָן. אין וועלכע שטעט מ׳האָט זיי אויסגענוצט, ווייס איך נישט. איך געדענק נאָר, אַז אין האָמעל און, דאַכט זיך, אויך אין באָברויסק, זענען פאַר יענער צייט גע־וואָרפן געוואָרן באָמבעס. איך מיין, אַז דאָס זענען געווען די דווינסקער „קניידלעך“, ווייל אויף וויפל מיר איז באַ־וווּסט, זענען אין „בונד“ קיין אַנדערע נישט געווען (אַ בונדיסט, אַ כעמיקער, האָט זיך, דאַכט זיך, יאָ פאַרנומען מיטן אויסאַרבעטן באָמבעס, אָבער דערפון איז גאָר נישט אַרויסגעקומען).

8 קניידלעך האָב איך געבראַכט קיין אָדעס. דאָס איז געווען שוין נאָך דעם מאָסקווער אויפשטאַנד. די שטימונג איז שוין געווען אַ געדריקטע. אַלע האָבן געפילט, אַז אַזוי גיך וועט מען די באָמבעס שוין נישט דאַרפן, און מיר האָבן זיי אין אַ גלימשיקן, פינסטערן אָוונט באַגראָבן ביז בעסע־

רע צייטן אויפן לאַנזשעראָן (אַ אָרט ביים ברעג ים אין אָדעס). אין דער „קבורה" האָבן אָנטייל גענומען 4 מענטשן: אַבראַם דער שלאָסער (נאָך היינט אַ בונדיסט), אַבראַם גינזבורג (היינט אַ קאָמוניסט אין רוסלאַנד), די דע־מאָלט באַוווסטע טועריין אין בונד — חיה (שוין גע־שטאָרבן) און דער שרייבער פון די שורות. אין 1918 האָב איך צוזאַמען מיט אַבראַם דעם שלאָסער געזוכט דאָס אָרט, וווּ מיר האָבן באַהאַלטן די „קניידלעך", אָבער מיר האָבן עס נישט געפונען.

דער ב. א. ביי דער אַרבעט

דער ב. אָ. האָט זיך נישט באַגנוגנט בלויז מיטן אויס־פּאַרטיקן „קניידלעך" פאַר דער צוקונפט. אין 1904—5 צעפלאַקערט זיך דאָס רעוואָלוציאָנערע פייער איבערן גאַנצ. לאַנד. דווינסק גייט אין די פאָדערשטע רייען: גראַנדיעזע מיטינגען אין בתי־מדרשים, פּאָליטישע באַנקעטן, אַלגעמיי־נע שטרייקן, אָפטע דעמאָנסטראַציעס; די שלאַכטן אויף דער אַרבעטער־בירזשע פאַרשטאַרקן זיך, די אַרבעטער זענען איינגעשפּאַרט, גיבן נישט נאָך, די פּאָליציי מוז אָפט אָפּ־טרעטן — די אַרבעטער פּאַריאַגן זי. באַזונדערס אויפגע־רייצט איז געוואָרן די דווינסקער פּאָליציי, ווען די „בירזשע" האָט איבער די גאַסן פון שטאָט געיאָגט דעם באַ־וווסטן פּריסטאַוו קורליאַנדסקי, און יענער האָט זיך געראַ־טעוועט אין דער וווינונג פון ראָגאַטשאָווער רב. דאָס איז געווען פאַר דער פּאָליציי אַ מאָראַלישער קלאַפּ, ווייל אין שטאָט האָט מען פון דער פּאָליציי און פון פּריסטאַוו חוזק געמאַכט. פלעגט מען כאַפּן פון די גאַסן, מען פלעגט שלאָגן אין די „אוטשאַסטקעס". דאָס באַוועגט דעם ב. אָ. זיך נע־מען צו דער אַרבעט.

עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ רייע אָנפאַלן, צוערשט אויף די נידעריקערע „מענטשן". די אָנפאַלן זענען געמאַכט גע־

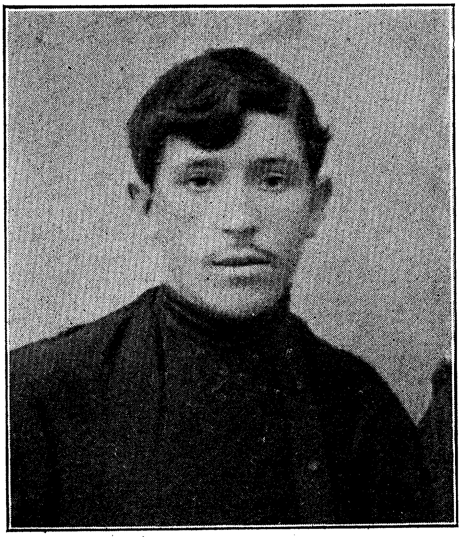

הירשקע דער פאַרבער

איינער פון די גרינדער פון דווינסקער ב. אָ.
אומגעקומען פון א צופעליק אויפגעריסענער באָמבע.

וואָרן אין מיטן העלן טאָג. די אַנפּאַלער פּלעגט אַלע מאָל געלונגען צו אַנטלויפן. באַזונדערס האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיינע אָפּטע אַנפאַלן אויף פּאָליציאַנטן מוליגקע דער סטאָליער. נאָך כמעט אַ קינד — קוים 18 יאָר אַלט — האָט ער נישט געקאָנט פאַרבייגיין אַ „מענטע", ער זאָל אין אים נישט שיסן. אין שטאָט האָבן וועגן אים געוווסט אַ סך מעגטשן. מ'האָט אויף אים פּשוט געטייטלט מיט די פינגער. עס איז געוואָרן געפערלעך, און מ'האָט אים גע־צוווּנגען אָפּצופאָרן פון שטאָט. מ'האָט אים צוגעשיקט צו מיר קיין ביאַליסטאָק, ווו איך האָב צו יענער צייט געאַרבעט, מיט דער ביטע, איך זאָל אים אַביסל „איינהאַלטן". אין ביאַליסטאָק איז ער געוואָרן אַ בעקער. אויב איך האָב קיין טעות נישט, האָט ער זיך נישט „איינגעהאַלטן" און האָט, דאַכט זיך, אויך דאָ געשאָסן אין אַ פּאָליציאַנט, און גע־מוזט אויך פון ביאַליסטאָק אָפּפאָרן. ווו ער איז איצט און וואָס מיט אים איז געוואָרן איז מיר, לײדער, נישט באַוווסט.

דערנאָך האָט זיך ב. אָ. גענומען אויך צו די העכערע פּאָליציי־פאַרשטייער.

אין פעברואַר 1905 איז אין דווינסק פאָרגעקומען אַ גאַסן־דעמאָנסטראַציע, אַלס פּראָטעסט קעגן דער פּעטער־בורגער בלוט־באָד פון 9־טן יאַנואַר. פּאָליציי האָט געשאָסן אין דער דעמאָנסטראַציע און דערהרגעט אַ יונגן אַרבעטער אַבאַ רייך. אין שטאָט האָט מען גערעדט, אַז עס זענען דער־הרגעט געוואָרן 8 אַרבעטער און אַז פּאָליציי האָט זיי אויפ־געקליבן און געהיים מקבר געווען, כּדי נישט אויפצורייצן די געזעלשאַפטלעכע מיינונג. די דאָזיקע דעמאָנסטראַציע איז אין דווינסק באַקאַנט געווען אונטערן נאָמען — „די פעברואַר־געשעענישן", ווייל באַלד דערנאָך זענען פאָרגעקו־מען אַ ריי פּראָטעסט־שטרייקן, פּראָטעסט־מיטינגען א.ד.ג.

מיט אַ באַזונדער ברוטאַלישקייט האָט זיך דאַן אויס־געצייכנט איינער אַ געהילף־פּריסטאַוו, דערנאָך פּריסטאַוו

מיטן נאָמען יעראָמאָוו. געווען איז ער אַ הויכער, מיט ברייטע פּלייצעס און חוצפּהדיק־שטעכיקע אויגן. אַריינ־פאַלן אין זיינע הענט איז געווען געפערלעך. פון זיין בליק אַליין ווערט אומהיימלעך. ביי די צוזאַמענשטויסן מיט די אַרבעטער פלעגט ער אַרויסטרעטן פאָרויס, זיך וואַרפן אין די געפערלעכסטע ערטער. די אַרבעטער פלעגן אים רופן נישט אַנדערש, ווי געלער טייוול אָדער געלער הונט (ער האָט געהאַט אַ געלע באָרד). דער ב. אָ. האָט באַשלאָסן דעם געלן הונט „אָוועקקצולייגן”. און דעם ערשטן מערץ 1905, אַ פאַר וואָכן נאָך דער דעמאָנסטראַציע, האָבן צוויי מיטגלי־דער פון ב. אָ. — מענדל דייטש און שמולקע אײנגבערמאַ־כער — דעם אורטייל אויסגעפירט.

געשאָסן אין יעראָמאָוון האָט דייטש. שמולקע האָט גע־דאַרפט שיסן, אויב דייטש וואָלט נישט געטראָפן. דער אַטענטאַט איז פאָרגעקומען אינמיטן שטאָט, אויף וולאַדי־מירסקע גאַס, 12 אַ זייגער בייטאָג, און האָט געמאַכט אַ געוואַלדיקן איינדרוק. שמולקען האָט זיך איינגעגעבן צו אַנטלויפן, און דייטשן האָט מען געכאַפּט. די קויל האָט יע־ראָמאָוון געטראָפן אין שטערן, און הגם ער האָט זיך לאַנג געמאַטערט, איז ער דאָך געבליבן לעבן.

מ. דייטש איז איבערגעגעבן געוואָרן צו אַ מיליטער־געריכט, וועלכער איז פאָרגעקומען אין יוני פון זעלביקן יאָר אין דווינסקער פעסטונג און מ. דייטש איז פאַרמשפּט געוואָרן צום טויט.

דער פּראָצעס האָט דעמאָלט אָפּגעקלונגען איבער גאַנץ רוסלאַנד, מיט אים איז פול געווען די גאַנצע רוסישע ראַדיקאַלע פּרעסע, וועלכע האָט אַרויסגעוויזן צום אָנפאַ־לער גרויס סימפּאַטיע. דער אינטערעס דערקלערט זיך מיט דעם געוואַלדיקן איינדרוק, וואָס דער אָנפאַלער האָט גע־מאַכט אויף זיינע פּאַרטיידיקער — די אַדוואָקאַטן: בערנ־

שטאַם, סטאַל, סאָסאַלאָוו און קאָזלאָווסקי (אָדער ווירובלעווסקי).

מ. דייטש איז געווען אַ רימער־אַרבעטער. זיין „דערציונג" האָט ער באַקומען אויפן עפּל־מאַרק, ווו ער פלעגט אַלס יינגל מיט גרויס דערפאָלג כאַפּן עפּל פון די וועגענער. שפּעטער ווערט ער אַריינגעצויגן אין דער אַרבעטער־באַוועגונג און ווערט איינער פון די איבערגעבנסטע און טרייעסטע אַרבעטער. בעתן פּראָצעס האָט ער זיך געהאַלטן ווי אַן אמתער העלד; ער האָט אַרויסגערופן פאַרווונדערונג ביי זיינע פּאַרטיידיקער און רעספּעקט אַפּילו ביי די ריכטער. ער איז געווען פול מיט לעבן אַפּילו אין דעם מאָמענט, ווען מ'האָט געלייענט דעם אורטייל. ווען דאָס געריכט האָט אים פאַרגעלייגט אָנגעבן אַ ביטע אויפן אַלערהעכסטן נאָמען, האָט ער זיך מיט צאָרן און שפּאָט אָפּגעזאָגט.

דער אָנזען פון „בונד" איז דעמאָלט אין שטאָט געוואַלדיק אויסגעוואַקסן. דער קאָמיטעט האָט אין טאָג פון פּראָצעס אַרויסגעלאָזן אַ פּראָקלאַמאַציע, וואָס איז ממש צעכאַפּט געוואָרן פון דער באַפעלקערונג (די פּראָקלאַמאַציע האָט, דאַכט זיך, אָנגעשריבן אַלגין, דער איצטיקער קאָמוניסט אין אַמעריקע).

נאָכן פּראָצעס האָט די אָרגאַניזאַציע איינגעאָרדנט אַ באַנקעט פאַר די אַדוואָקאַטן. דער באַנקעט איז פאָרגעקומען ביינאַכט אונטערן פרייען הימל — אין פאַבריק־הויף פון קנעפּל־פאַבריקאַנט נאַטאַנזאָן, וועלכער האָט דאָן סימפּאַטיזירט מיטן „בונד". די אַדוואָקאַטן האָבן איבערגעגעבן זייערע איינדרוקן פון פּראָצעס און פון זייער „קליענט". די שטימונג איז געווען זייער אַ פייערלעכע, באַזונדערס נאָך דער הייסער מייסטער־רעדע פון דעמאָלט באַוווסטן בונדישן רעדנער — מאַקס (דאַוויד ליפּעץ). די אַדוואָקאַטן האָבן געזאָגט, אַז זיי ווען אין פּעטערבורג און מאָסקווע אויפהויבן די גאַנצע ראַדיקאַלע פּרעסע קעגן דעם

טויט־אורטייל, זיי וועלן אויפרודערן די גאַנצע געזעלשאַפט־לעכע מיינונג, זיי וועלן זיך דערשלאָגן, מ׳זאָל דעם טויט־אורטייל נישט אויספירן.

גענויס האָט דאָ געווירקט נישט נאָר די פּערזענלעכ־קייט פונם אַנפאַלער, נאָר נאָך מער די גאַנצע רעוואָלוציאָ־נערע אַטמאָספערע פון יענער צייט. און ווירקלעך, אונ־טערן דרוק פון דער קאַמפּאַניע, וואָס די אַדוואָקאַטן האָבן אַזוי דרייסט און ענערגיש געפירט, האָט דער ווילנער גע־נעראַל ־ גובערנאַטאָר פּרעזע, וואָס האָט דעם אורטייל געדאַרפט באַשטעטיקן — אים פאַרביטן אויף אייביקע קאַ־טאָרגע.

דערווייל אָבער האָט זיך דער צום טויט פאַרמשפּטער מ. דייטש געפונען אין רשות פון דער מיליטער־מאַכט און איז געזעסן אין פעסטונג. אין שטאָט, אין דער אָרגאַניזאַ־ציע, אַפילו אין בירגערלעכע קרייזן האָט מען גענומען רעדן, אַז מען דאַרף דעם פאַרמשפּטן זען צו באַפרייען — וויפל דאָס זאָל נישט קאָסטן. מען האָט געבויט פאַרשידענע פּלענער, איינער פאַנטאַסטישער פאַרן צווייטן. דער ב. אָ. האָט אויך נישט געדרעמלט: ער האָט געהאַט זיינע פּלענער, אויך זייער ווייט פון דער ווירקלעכקייט. פּלוצלינג און אומ־געריכטערהייט אַרויסגעשפּרונגען אַ פּלאַן, וואָס האָט גע־האַט אויסזיכטן אויסגעפירט צו ווערן.

איינער אַ בלעכער־מייסטער, וואָס האָט געהאַט „פּאָד־ריאַדן" אין דווינסקער פעסטונג, האָט זיך פאַר זיינעם אַן אַרבעטער אויסגערעדט, אַז ווען מען וואָלט געוועזן „מענטשן", וואָלט מען מ. דייטשן געקאָנט באַפרייען. דער אַרבעטער האָט דאָס דערציילט, און מיר האָבן באַשלאָסן דעם מייסטער צו נעמען אויף „זיכער". איך בין געקומען צום מייסטער. ער האָט זיך אָבער דערשראָקן און דער־קלערט, אַז ער ווייס פון גאָר נישט... דעם מייסטערס זון, וואָס איז דערביי געשטאַנען, האָט מיר אַ ווונק געגעבן, אַז

ער וועט מיר שוין אַלץ דערציילן. אויף מאָרגן האָבן מיר זיך געטראָפן און ער האָט מיר דערציילט, אַז אין פּעסטונג איז דאָ אַ זשאַנדאַרם, זייער אַ אָרנטלעכער אַחן מיט גרויסע סימפּאַטיעס פאַר דער באַפרייונגס־באַוועגונג, און ער וויל העלפן באַפרייען דייטשן. דאָס האָט מיר אויסגעוויזן עפּעס פאַרדעכטיק, נאָר אויסגעלאָזן האָט זיך, אַז ער וויל דאָס טון נישט אומזיסט, — ער וויל עטלעכע הונדערט רובל. הגם דער ערשטער מאָטיוו איז געווען סימפּאַטישער, אָבער באַרויקט האָט מיך דער צווייטער; ער איז געווען אויך פּראַקטישער... ער אַליין — דעם מייסטערס זון — וויל דערביי אויך עפּעס פאַרדינען. מיר האָבן אָפּגערעדט צו טרעפן זיך נאָך אַמאָל.

מיט דער נייעס בין איך גלייך אַוועק צום „טל ומטר“ (א. איזאַקסאָן), וואָס איז געווען פאָרשטייער פון קאָמיטעט. ער האָט מיר געבעטן אויסוואַרטן און איז אַריין אין צווייטן צימער. אין אַ פּאָר מינוט אַרום איז ער צוריק אַרויס און האָט מיר געזאָגט, אַז נאָך אַ חבר וויל זיך מיט מיר דורכרעדן וועגן דעם ענין. אין צווייטן צימער האָב איך געטראָפן אַ באַקאַנטן ייִדן אין ברילן, מיט אַ געדיכט־באַוואַקסענער באָרד. ער האָט אָן אַ אויפהער שטאַרק גערייכערט און זיך גאָרנישט געקימערט, וואָס דער רויך איז מיר געגאַנגען גלייך אין די אויגן. ער אַליין האָט צוליבן רויך אויך געהאַלטן איין אויג עטוואָס צוגעמאַכט און מיט דער צווייטער האָט ער אויפמערקזאַם געקוקט אויף מיר. איך האָב איבערדערציילט אַלץ, וואָס איך האָב געהערט פונם מייסטערס זון. ער האָט געפרעגט מיין מיינונג וועגן דער זאַך און מיר געמאָלדן, אַז דער צ. ק. איז אין דער זאַך זייער פאַרינטערעסירט און אין געלט וועט נישט זיין קיין אָפּהאַלט. (שפּעטער האָב איך זיך דערוווסט, אַז דער אין ברילן איז געווען דער דעמאָלטיקער מיטגליד פון צ. ק. — חבר סאַלאָמאָן — אַרקאַדיע קרעמער).

אויף מאָרגן בייטאָג האָב איך זיך באַדאַרפט טרעפן מיטן זשאַנדאַרם. אין דעם האָט געשטעקט אַ געוויסע ריזיקע אַרייַנצופאַלן אין אויסגעשפּרייטן נעץ פון דער זשאַנדאַרמעריע; מיר האָבן דעריבער באַשלאָסן צו זיין פאָרזיכטיק. אין די קליינע וועלדלעך פאַרביי דער דאַמבע זענען געווען פאַרשטעקט עטלעכע מיטגלידער פון ב. אַ. אויף יעדן פאַל...

ווען מיר האָבן זיך באַגעגנט, זענען גראָד קיין זייטיקע מענטשן נישט געווען. מיר האָבן זיך אַראָפּגעלאָזן צום טייך, אויסגעטון די היטלען און די מאַרינאַרקעס — בלומרשט צוויי ציווילע מענטשן קלייבן זיך באָדן. זיין פּלאַן איז געווען אַזאַ: אין דער מיליטער־טורמע, וווּ דייטש זיצט, איז דער רעזשים זייער אַ שוואַכער, ווייל וויכטיקע אַרעסטירטע האַלט מען אין איר זייער זעלטן. די סאָלדאַטן, וואָס היטן די טורמע, בייטן זיך זייער אָפט, אַלע מאָל פון אַן אַנדער פּולק און ראָטע; אין די קאַנצעלאַריעס פון די פּולקן ווייסט מען מיט אַ צייט פריער, ווען עס וועט אויסקומען צו גיין אין פעסטונג. נעבן צימער, וווּ דייטש זיצט, בלייבט איבער אויף ביינאַכט נאָר איין סאָלדאַט. דער טויער פון טורמע איז אַ גאַנצע נאַכט אָפן. מען דאַרף נאָר צווישן די סאָלדאַטן געפינען אַן אייגענעם מענטשן, און דייטש מיטן סאָלדאַט קאָנען רויק אַרויסגיין פון דער תפיסה. עס בלייבט דאַן איבער די שוועריקייט אַרויסצוגיין ביינאַכט פון פעסטונג, און דאָס נעמט ער אויף זיך. ער וועט צושטעלן פאַפּירן, מיט וועלכע דער סאָלדאַט וועט קאָנען פריי דורכגיין ווי אַזעלכער, וואָס פירט אָפּ אַן אַרעסטירטן. אויב אָבער עס וועט זיך אַזאַ מענטש צווישן די סאָלדאַטן נישט געפינען, זאָל מען דייטשן איבערגעבן אַ קינזשאַל און בעת דער סאָלדאַט וועט איינדרעמלען, זאָל דייטש מיט אַ נאַכגעמאַכטן שליסל עפענען די טיר, דערהרגענען דעם סאָלדאַט און אַרויסגיין פון טורמע. ער נעמט זיך אונטער עטלעכע

טעג אים אויסצובאַהאַלטן אין פעסטונג און דערנאָך אים אַרויספירן בשלום. וויפל געלט ער האָט דערפאַר געבעטן, געדענק איך נישט. איך געדענק נאָר, אַז די סומע איז געווען פאַר אונזערע באַגריפן אַזוי גרויס, אַז זי האָט אונז איבעראַשט.

דעם צווייטן פּלאַן האָבן מיר גלייך אָפּגעוואָרפן. מיר האָבן גענומען זוכן פאַרבינדונגען צווישן די סאָלדאַטן און מאַכן אַנדערע פאַרבערייטונגען. מיטגלידער פון ב. אָ. האָבן אויסגעפאָרשט די געגנט אַרום דער פעסטונג, מ'האָט צוגעגרייט זיכערע דירות, פערד, א. ד ג. מיר זענען געווען אָנגעשטרענגט ביז גאָר; אַלע טאָג האָט זיך געקאָנט באַקומען אַ באַשטעטיקונג פונם טויט־אורטייל און דאַן איז אַלץ פאַרלוירן. פון אויפרעגונג און אָנשטרענגונג האָבן מיר נאַכט ביי נאַכט געמאַטערט קאָשמאַרן. איך האָב די פאָר וואָכן געלעבט ווי אין פיבער.

מיטן זשאַנדאַרם האָב איך זיך געזען נאָך אַ פּאָר מאָל. ער האָט געזאָגט, אַז אויך ער האָט אויסזיכטן צו קריגן אַ סאָלדאַט, וואָס זאָל לויפן צוזאַמען מיטן פאַרמשפּטן. אָבער די אַלע אויסזיכטן און צוגרייטונגען זענען שוין געווען אומזיסט. דער ווילנער גענעראַל־גובערנאַטאָר האָט די טויט־שטראָף פאַרביטן אויף אייביקע קאַטאָרגע, און מ. דייטש איז איבערגעפירט געוואָרן אין דער שטאָטישער טורמע.

דער שווערד איז פון פאַרמשפּטן געוואָרן אַראָפּגענומען; פונדעסטוועגן האָבן מיר, די אָנטיילנעמער, נישט געקאָנט קוקן איינער דעם אַנדערן אין די אויגן. מיר האָבן זיך געפילט, ווי אין עפּעס שולדיק, הגם מיר האָבן געטון אַלץ, און פאַר אַזאַ קורצער צייט, האָט אַזאַ ערנסטע זאַך נישט געקאָנט אויסגעפירט ווערן.

עטלעכע טעג נאָכן שאָס אויף יעראָמאָוון, די שטאָט האָט זיך נאָך נישט באַרויקט — האָט אַ צווייטער מיטגליד פון ב. אָ. — משהקע איינאוויג, מיט דער הילף פון מולינקע

בענקלמאכער, געשאָסן אויף אַ צווייטן העכערן פּאָליציי־באַאַמטן — אויפן געהילף פּאָליצמייסטער בוליגין, וועל־כער איז שפּעטער געשטאָרבן.

דער אַטענטאַט איז אויך פאָרגעקומען אינמיטן העלן טאָג אויף איינער פון די באַלעבאַטסטע גאַסן פון שטאָט — דאַכט זיך, ריגער גאַס. דער שיסער, און דעם צווייטן אָנ־טיילנעמער האָט מען נאָכגעיאָגט און נאָכגעשאָסן, און נישט געקוקט, וואָס אַ קויל האָט משהקען געטראָפן, האָט מען זיי דאָך נישט געכאַפּט. אַרעסטירט האָט מען אַ זייטיקן קירזשנער־אַרבעטער מאַנקאָווסקי, וועלכער האָט צופעליק געהאַט ביי זיך טיילן פון אַ ברויניגג. מען האָט אים באַ־שולדיקט אין אַטענטאַט. זיין פּראָצעס איז פאָרגעקומען גלייכצייטיק מיטן פּראָצעס פון מ. דייטש. דאָס געריכט האָט אים, ווי איך האָב שוין דערציילט — באַפרייט.

נאָך אַ נישט געלונגענעם אָנפאַל אויף קורלאַנדסקין, וועגן וועמען איך האָב שוין דערציילט, האָבן די מיטגלידער פון ב. אַ. אויסגעפירט אַ דריטן אַטענטאַט אויפן געהילף־פּריסטאַוו אָוסיאַניקאָוו (דאַכט זיך אויף טויט). אויסגע־פירט דעם אַטענטאַט האָבן די מיטגלידער פון ב. אַ. הירשע־יאַנקל בלעכער און הירשקע דער פאַרבער.

אַלע אַטענטאַטן זענען פאָרגעקומען איינער נאָכן אַנ־דערן אין משך פון אַ קורצער צייט. די שטאָט האָט געקאָכט. פּאָליציי האָט זיך געפילט טעראָריזירט אַ שטיק צייט.

דער ב. אַ. האָט אָבער געהאַט אויף זיך איין „שאַנד־פלעק", וואָס האָט פאַרביטערט די זיסע מינוטן פון זיינע נצחונות.

וואלאדקע „גאלוביאטניק"

אויף די פּלעצער האָט זיך אַרומגעדרייט אַ יונגער שייגעץ פון אַ יאָר 18—19, וואָס פלעגט מיט גרויס אַזאַרט פאַרנעמען זיך מיט „לאָזן טויבן". פאַר דער דאָזיקער באַ־

הירשע=יאַנקל דער בלעכער

מיטגליד פון דווינסקער ב. אָ.
אויסגעפירט אַן אַטענטאַט אויפן דווינסקער
פּאָליצמייסטער.

שעפּטיקונג אָדער פאַר אַן אַנדער זאַך האָט מען אים אַרויס־געטריבן פון דער „שטאָטישער שול". אַלע „פלעצער־דיקע יאַטן" האָבן אים גוט געקענט און נישט זעלטן צוזאַמען מיט אים פאַריאָגט אַ פרעמדן טויבן־„ער" פון זיינע דעכער. פּלוצלינג איז וואָלאָדקע געוואָרן אויס „גאָלוביאַטניק". ער האָט זיך באַוויזן אויף די גאַסן אין בלויע הויזן אַריינגע־לאָזן אין די כאָלעוועס, מיט אַ קאַקאַרדע אויפן היטל און אַ „העריגנג" אויף דער זייט — ער איז געוואָרן „אָקאָלאָ־דאָטשני נאַדזיראַטעל".

אָט דער וואָלאָדקע האָט פאַרביטערט די יאָרן פון די חברים, וואָס האָבן געוווינט און געאַרבעט אויף די „פלעצער". וואָלאָדקע האָט אַלעמען גוט געקאַנט, ער האָט געוווּסט אַלע ווינקעלעך פון דעם טייל שטאָט, פלעגט אויסשפּיאָנירן די דירות, ווו עס קומען פאַר פאַרזאַמלונגען, פאַרהאַלטן מיט אומלעגאַלער ליטעראַטור און ד. גל. האָט מען געדאַרפט וועמען אַרעסטירן, איז ער געווען דער ערשטער, וואָס האָט זיך אַריינגעריסן אין הויז. ער פלעגט, ווי אַ שפּיר־הונט ליכט אויסגעפינען די „מעלינעס", ווו עס איז געווען באַ־האַלטן אַ אומלעגאַל ביכל, אַ רעוואָלווער אָדער אַנדערע פאַרבאָטענע זאַכן. מיט איין וואָרט, ער האָט כשר פאַרדינט, אַז ב. אָ. זאָל אים „אָוועקלייגן". אָבער וויפל מאָל דער ב. אָ. האָט זיך נישט אונטערגענומען דאָס אויסצופירן, האָט זיך אַלץ נישט איינגעגעבן. וואָלאָדקע האָט געהאַט אַ זעלטענעם חוש — ער פלעגט פונוויטן דערקענען, אַז מ'גייט אויף אים און האָט דער ערשטער אָנגעהויבן שיסן. איינמאָל האָט ער זיך מיט אַ רעוואָלווער אין האַנט נאָכגע־יאָגט און נאָכגעשאָסן אויף איינעם פון ב. אָ. ער פלעגט דערביי אַרויסווייזן אַ משוגענע געוואַגטקייט, פשוט קריכן אין פייער. דאָס האָט געבערענגט דעם ב. אָ. ביז גאָר — אָבער לאַנג האָט זיך וואָלאָדקע אויפן דווינסקער האָריזאָנט נישט איינגעהאַלטן. סוף יאָר איז ער פאַרשוווּנדן פון די

פּלעצערדיקע גאַסן. אַ פּנים, מ׳האָט אים רעקאָמענדירט נישט צופיל שפּילן זיך מיט פייער.

דער נישט־איינגעגעבענער פּאָגראָם

צי דער ב. אָ. האָט פון לכתחילה אָן אָרגאַניזירט די אַלע אַטענטאַטן לויט דער איניציאַטיוו פון קאָמיטעט, ווייס איך נישט. איך בין גראָד נישט געווען די ערשטע צייט אין דווינסק. איך בין צוריקגעקומען אין פרילינג 1905 — דעמאָלט איז צווישן קאָמיטעט און ב. אָ. געווען שוין זייער ענגע אָרגאַניזאַציאָנעלע באַציונגען. אין דעמאָנסטראַציעס, פאַרזאַמלונגען און אַנדערע עפנטלעכע אַרויסטרעטונגען האָט זיך דער ב. אָ. באַטייליקט לויט דער באַשטימונג פון קאָמיטעט, און גאַנץ אָפט האָט דער קאָמיטעט באַשטימט, צי עס דאַרף באַנוצט ווערן געווער און וועלכע — „הייסע", צי „קאַלטע". צום פּאָגראָם, וואָס מ׳האָט דערוואַרט זומער (1905) איז אַפילו באַשטימט געוואָרן צו באַנוצן די „קניידלעך".

דער דאָזיקער פּאָגראָם, צו וועלכן דער ב. אָ. האָט זיך שטאַרק געגרייט, איז זייער כאַראַקטעריסטיש פאַר יענער צייט. ער ווייזט די ווירקונג פון „בונד" און די ראָלע פון ב. אָ.

עס איז שוין געווען לאַנג נאָכן זשיטאָמירער פּאָגראָם פון פרילינג 1905. עס האָט געמוזט זיין אַרום סוף יוני. עס איז שוין לאַנג פאַריבער די שרעק, וואָס דער זשיטאָמירער פּאָגראָם האָט געהאַט אַרויסגערופן. פּלוצלינג האָט דער קאָמיטעט פון „בונד" באַקומען פּאַרטרוילעכע ידיעות, אַז אין דריי טעג אַרום וועט אין שטאָט פאָרקומען אַ יידישער פּאָגראָם. דער ק. האָט גלייך אויף מאָרגן אַרויסגעלאָזן אַן אויפרוף צו דער באַפעלקערונג און גערופן צו זעלבסט־שוץ. דער אויפרוף האָט געטראָפן די שטאָט, ווי אַ דונער אין אַ שיינעם זונען־טאָג. דאָס איז געווען אַזוי אומגעריכט, אַז

עס האָט זיך גאָרנישט געלאָזט גלויבן. מען האָט געקאָנט דערוואַרטן אַ דעמאָנסטראַציע, אַן אַלגעמיינעם שטרייק, אַ פרישן אַטענטאַט פון ב. אָ. אָבער נישט קיין פּאָגראָם. אָבער, אַז דער קאָמיטעט זאָגט, איז דאָך נישטאָ וואָס צו רעדן...

דער ב. אָ. האָט זיך גלייך גענומען צו דער אַרבעט. די שטאָט איז פאַרטיילט געוואָרן אויף ראַיאָנען; אין צוואַנציק פּונקטן זענען געזעסן גרעסערע גרופּן באַוואָפנטע אַרבעטער, וואָס האָבן געבילדעט די זעלבסט־שוץ. די מיטגלידער פון ב. אָ. זענען געווען דער אָנפירנדער קערן פון די דאָזיקע גרופּן. זיי איז אין יעדן פּונקט איבערגעגעבן געוואָרן די פאַראַנטוואָרטלעכסטע און ריזיקאַלישסטע אַרבעט. עס זענען געווען גרייט באָמבעס און באָמבע־וואַרפער. איבערן שטאָט זענען אַרומגעגאַנגען אונזערע פּיקעטן, וועלכע האָבן מיך — דעם „נאַטשאַלניק" פון דער זעלבסט־שוץ — שטענדיק אינפאָרמירט וועגן דעם, וואָס עס טוט זיך אין שטאָט. מיט איין וואָרט, עס איז אַלץ געטון געוואָרן, כּדי צו באַגעגענען די כוליגאַנעס, ווי עס דאַרף צו זיין. אָבער — צי די פאַרטרויענע ידיעות זענען געווען נישט קיין ריכטיקע, אָדער די שוואַרצע מאה האָט זיך דערוווּסט וועגן דער גרייטקייט פון ב. אָ. (דערוויסן זיך וועגן דעם איז געווען זייער לייכט, ווייל אין שטאָט האָט מען די פּאָר טעג זייער אַ סך גערעדט וועגן די הכנות פון ב. אָ.), נאָר קיין פּאָגראָם איז נישט געווען. אויף מאָרגן האָט מען זיך געוויצלט, אַז דער „בונד" האָט פּראָקלאַמירט אַ יידישן פּאָגראָם און ער האָט זיך נישט איינגעגעבן. עס איז ווירקלעך געווען די איינציקע זאַך, וואָס דעם „בונד" אין דווינסק האָט זיך אין יענע צייטן נישט איינגעגעבן...

דער טראַגישער סוף.

דער ב. אָ. האָט פאַר די פּאָר יאָר פון זיין עקזיסטענץ אַנטוויקלט אַ גרויסע טעטיקייט: אַ מאַסע אַטענטאַטן אויף

העכערע און נידעריקע פּאָליציי־לייט. טייל פון זיי זענען געפאַלן טויט, אָבער אין גרעסטן טייל זענען זיי נאָר פאַר־וווּנדעט געוואָרן; אָפט זייער שווער, אָבער דאָך לעבן גע־בליבן. אַפילו פון די באָמבעס, וואָס דער ב. אָ. האָט אין 1905 געוואָרפן אויף אַ סאָלדאַטן־פּאַטרול, זענען עטלעכע זעלנער אויך נאָר פאַרוווּנדעט געוואָרן.

די אַרבעט פון ב. אָ. איז געפירט געוואָרן אויף אַ קוסטאַר־אופן — זייער פּרימיטיוו. די מיטגלידער פון ב. אָ. האָבן פאַרמאָגט אַן אַ שיעור אידעאַליזם, העלדישקייט און איבערגעגעבנקייט, אָבער זיי זענען געווען ווייניק געשולט. דער קאָמיטעט האָט זיך קיינמאָל ערנסט מיטן ב. אָ. נישט אָפּגעגעבן, ווייל אין „בונד" האָט מען קיין גרויסן ווערט נישט צוגעגעבן אַזעלכע קאַמף־דרוזשינעס, אַפילו אין דער צייט, ווען מ'האָט אָנגענומען די רעזאָלוציע וועגן אָרגאַני־זירטער נקמה. דער ב. אָ. איז געווען אויסגערעכנט אויף זיך אַליין, אויף זיינע שוואַכע מיטלען און מעגלעכקייטן.

דער שיקזאַל האָט געוואָלט, אַז דער ב. אָ. אַליין זאָל ברענגען אַלס קרבן אויפן מזבח פון זיין איינגענער טעטיקייט צוויי פון זיינע בעסטע מיטגלידער — צוויי יונגע לעבנס פול מיט מוט און גלויבן.

דאָס האָט געמוזט זיין סוף 1905. אין ציריק האָט גע־דאַרפט פאָרקומען אַ מיטינג פון „בונד". עס האָבן זיך אַרומגעטראָגן קלאַנגען, אַז די שוואַרץ־מאַהניקעס גרייטן זיך צו באַפאַלן דעם ציריק און אים אונטערצינדן, ווי זיי האָבן עס געטון אין טאָמסק. דאָרט האָבן זיי אונטערגע־צונדן דעם שטאָט־טעאַטער בעת אַ מיטינג פון דער פּראָ־גרעסיווער אינטעליגענץ, און עס זענען אומגעקומען הונ־דערטער מענטשן. עס איז דעריבער איבערגעגעבן געוואָרן דעם ב. אָ. אָפּצוהיטן די ציריק־געביידע פון דרויסן. דער ב. אָ. האָט זיך באַוואָפנט מיט רעוואָלווערן און באָמבעס צו באַגעגענען די אָנפאַלער. דער טאָג איז געווען אַ גלי־

טשיקער. אַ מיטגליד פון ב. אַ איז אומגעפאַלן און די באַמ־
בע, וואָס ער האָט ביי זיך געהאַלטן, האָט אויפגעריסן. פון
אויפרייס זענען דערהרגעט געוואָרן מאָטקע געווער און
הירשקע דער פאַרבער. מאָטקע געווער איז געשטאָרבן
אויפן אָרט און הירשקע — אין עטלעכע טעג
אַרום. מיט דעם דאָזיקן טראַגישן טויט פון צוויי
איבערגעגעבנסטע מיטגלידער פון ב. אַ. פאַרענדיקט זיך
פּאַקטיש די אויפשטייג־צייט אין דער העלדישער טעטיקייט
פון דווינסקער ב. אַ.

צו יענער צייט האָט שוין די רעוואָלוציאָנערע כוואַליע
אין גאַנצן לאַנד אָנגעהויבן גיין אַראָפּ. עס גייען אונטער
אַ סך אינסטיטוציעס, וואָס דער רעוואָלוציאָנערער אויפ־
ברויז האָט סטיכיש אַרויסגערופן צום לעבן. אויך דער
דווינסקער ב. אַ. איז פון זיך אַליין אונטערגעגאַנגען.

מולינקע דער שלאָסער איז געשטאָרבן אין טורמע.
מ'האָט אים דאָרט אַזוי לאַנג געשלאָגן, ער זאָל אַרויסגעבן
זיינע חברים — ביז ער האָט אָנגעהויבן שפּייען מיט בלוט.
ער האָט אויסגעשפּיגן זיין יונגע העראָישע נשמה, בלייבנ־
דיק טריי זיינע חברים.

א סך מיטגלידער פון ב. אַ., וואָס איך געדענק זיי נאָך
ביי די נעמען: משהקע איינאָוויג, אברהמקע דער גאַרבער,
מיכאַלקע דער קצב, — דאַכט זיך, איין צייט שרהל די „פאַ־
ריזער" און אַ סך אַנדערע, וועמענס נעמען איך געדענק
שוין נישט, — זענען זיך צעפאָרן איבער אַלע וועלט־טיילן.
פיל פון זיי זענען נאָך ביז היינטיקן טאָג טריי דעם סאָציאַ־
ליזם און דינען אים יעדער אויף זיין אופן — אין פאַר־
שידענע אַרבעטער־פּאַרטייען. אין אייראָפּע איז, דאַכט זיך
מיר, קיינער פון זיי נישט געבליבן און איך האָב זיך מיט זיי
מער נישט געטראָפן, אויסער מיט מענדל דייטש. דאָס איז
געווען אין אָדעס, סוף 1920, בעת איך בין געזעסן אַרע־
סטירט אין „טשעקאַ", אַלס „שעדלעכער" עלעמענט. מ.

דיימש איז דאָן געווען פאָרזיצער פון אָדעסער „טשעקאַ" און פאַר די אָנגעשטרענגטע טעג און קאָשמאַרע נעכט, וואָס איך האָב איבערגעלעבט בעת איך האָב זיך געמיט אים צו באַפרייען פון דווינסקער פעסטונג — האָט ער מיך פון אָדעסער „טשעקאַ" באַפרייט מיט צוויי טעג פריער פאַר מיינע איבעריקע חברים...

אָט אַזוי האָט זיך פאַרענדיקט אַ בלעטל פון העראָישן בוך, וואָס רופט זיך יידישע אַרבעטער־באַוועגונג.

די קאַטיסיע „מיט"

נאָך דעם מאָסקווער אויפשטאַנד, דעצעמבער 1905, האָט מען זיך אין די רעוואָלוציאָנערע קרייזן פון געוועזענעם רוסלאַנד זייער שטאַרק פאַרנומען מיט דער פראַגע וועגן אָרגאַניזירטע באַוואָפנטע אויפשטאַנדן. הגם דער מאָסקווער אויפשטאַנד איז געוואָרן בלוטיק דערשטיקט, האָט מען דאָך שטאַרק געהאַלטן דעמאָלט פון דעם דאָזיקן קאַמפס - מעטאָד. דער אויפשטאַנד האָט אימפּאָנירט מיט זיין אָרגאַניזירטקייט, מיט די סטראַטעגיש געבויטע באַריקאַדן, אין וועלכע עס איז געלעגן אַ סך מיליטערישע פאַכקענטעניש און פּלאַנמעסיקייט. די רעוואָלוציאָנערן האָבן זיך אַ דאַנק דעם געהאַלטן עטלעכע טעג, און דעם מיליטער איז נישט גרינג אָנגעקומען די דאָזיקע באַריקאַדן איינצונעמען. אַ סך רעוואָלוציאָנערן האָבן דערום די מפּלה דערקלערט מיט ריין טעכנישע אָדער סטראַטעגישע פעלערן. מען דאַרף, אַלזאָ, שטודירן און באַזייטיקן די פעלערן, צופּאַסן דעם פּלאַן פון אויפשטאַנד צו די סטראַטעגישע באַדינגונגען פון יעדער שטאָט באַזונדער, צוגרייטן אַ געהעריקן קאַדר מענטשן, אָנגרייטן גענוג געווער — און די באַזונדערע אויפשטאַנדן קאָנען פאַרוואַנדלט ווערן אין איין גרויסן אויפשטאַנד, וואָס וועט אַראָפּוואַרפן דעם פאַרהאַסטן צאַריזם.

אזוי לערך איז געווען דער גע־דאַנקען־גאַנג פון די, וואָס האָבן פאַרטיידיקט די נויטיקייט פון צוגרייטן און אָרגאַניזירן באַוואָפנטע אויפשטאַנדן.

דער צ. ק. פון „בונד" האָט אויך די לאַגע באַהאַנדלט,

און איז נישט געבליבן בלויז ביי טעאָרעטישע רעוואָלוציעס.

חי נח וויל מיך נישט פארשטיין

דאָס האָט געדאַרפט זיין אומגעפער אַרום יאַנואַר 1906. איך בין דעמאָלט געווען אין אָדעס. פלוצלינג באַקום איך פון צ. ק. א פאַראָרדנונג גלייך קומען קיין ווילנע. מיר איז דאָס גאָר נישט געווען צום הארצן. אָדעס איז געווען א גרויסער אַרבעטער - צענטר מיט א פרישער, יונגער, בונדישער באַוועגונג, אַלץ האָט געברויזט מיט רע־וואָלוציע און קאַמף — האָט זיך נישט געוואָלט אָפּפאָרן. און דערצו האָב איך נאָך געהאַט א ריין פּערזענלעכן גרונט צו בלייבן אין אָדעס — דאָרט האָט זיך געפונען דאַן מיין קינפּטיקע פרוי. בפרט, אַז פאָרן פאָרן קיין אָדעס האָב איך שוין מיטן ח׳ נח געהאַט א נישט אָנגענעמען שמועס אויף דער זעלבער טעמע.

די זאַך איז געווען אַזוי:

קיין פּאַרטיי - פּראָפעסיאָנאַל בין איך נישט געווען — איך האָב געלעבט פון מיין אַרבעט אַזוי, אַז דער צ. ק. האָט אייגנטלעך קיין רעכט נישט געהאַט מיט מיר צו דיס־פּאָנירן, אָבער ווען איך האָב סוף נאָוועמבער 1905 געדאַרפט פאַרלאָזן דווינסק, בין איך פונדעסטוועגן געקומען צום צ. ק. פרעגן, וווהין איך זאָל פאָרן. אַזוי פלעגט מען זיך נוהג זיין.

ווי געזאָגט, האָב איך געהאַט א גרונד צו וועלן פאָרן קיין אָדעס, און דער ציל פון מיין פרעגן איז אייגנטלעך באַ־שטאַנען אין דעם, אַז דער צ. ק. זאָל מסכים זיין, איך זאָל טאַקע אַהין פאָרן. ח׳ נח האָט אָבער נישט אַרויסגעוויזן די „מינדסטע פאַרשטענדניש" פאַר מיינע פאַרלאַנגען (א מענטש א גזלן). ער האָט מיך אויפמערקזאַם אויסגעהערט און פאַרגעלייגט פאָרן קיין לאָדזש, וווּ מען האָט זיך צו יע־

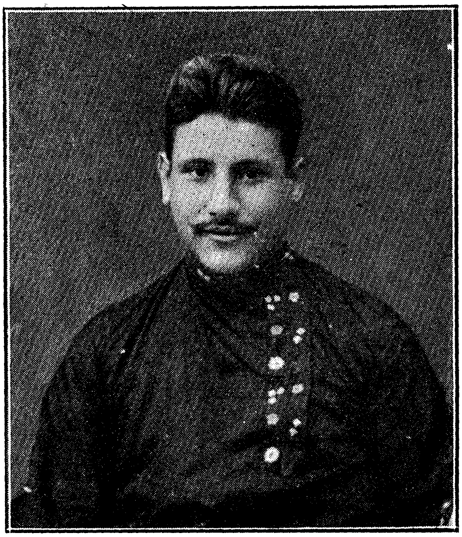

שמואלקע דער סטאָליער („אינגבערמאַכער")

מיטגליד פון דווינסקער ב. אָ.
זיך באַטייליקט אין אַטענטאַט אויפן פריסטאַוו
יעראָמאָוו.

נער צייט שטאַרק געגוויטיקט אין מענטשן. איך האָב מיט טויזנטער ראיות דערוויזן, אַז צוליב די אינטערעסן פון דער רעוואָלוציע מוז איך פאָרן דוקא קיין אָדעס און נישט קיין לאָדזש. אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט, ביז איך האָב קאַטעגאָריש דערקלערט, אַז איך פאָר קיין אָדעס. ח' נח האָט מיך דאַן מאָדנע אָנגעקוקט און אַ פרעג געטון מיט אַ שמייכל: — „וויבאַלד אַזוי, נאָך וואָס זייט איר געקומען פרעגן?". הגם איך האָב געהאַלטן, אַז די „גערעכטיקייט" איז אויף מיין זייט, פונדעסטוועגן וואָלט איך קיינעם פון מיינע גוטע פריינט נישט געווונטשן צו געפינען זיך אין אַזאַ לאַגע, ווי איך האָב זיך דאַן געפונען מיט מיין גערעכטיקייט. אין ביים געזעגענען זיך האָט ח' נח ציילנדיק יעדעס וואָרט טרוקן צוגעגעבן — „איר זאָלט וויסן, אַז מיר שיקן אייך נישט קיין אָדעס"...

אַז איך האָב שוין זייענדיק אין אָדעס פלוצים דערהאַלטן די פאַראָרדנונג צו קומען קיין ווילנע, בין איך זיכער געווען, אַז דאָס איז אַוודאי אַ „נקמה־אַקט" מצד דעם צ. ק. פאַר מיין מרידה. אָבער איצט נישט פאָרן, וואָלט שוין געהייסן דערלויבן זיך צופיל.

אַז איך בין געקומען קיין ווילנע, איז שוין ח' נח געזעסן אין תפיסה. דעם צ. ק. האָט דאַן פאַרטרעטן דער ח' סאַלאָמאָן (אַרקאַדי קרעמער). ער האָט מיר דערקלערט, אַז דער צ. ק. האָט באַשלאָסן צו גרינדן אַ צענטראַלע קאָמיסיע, וועלכע וועט זיך דאַרפן פאַרנעמען מיט אָרגאַניזירן קאַמף־דרוזשינעס אויף די ערטער, זיי באַוואָפענען, אינסטרואירן א. אַז. וו. די קאָמיסיע וועט אויך דאַרפן צוזאַמענשטעלן פּלענער פון די גאַסן, פון די ערטער, ווו עס געפינען זיך מיליטער־קאַזאַרמעס א. ד. גל.

אין דער קאָמיסיע זענען באַשטימט געוואָרן די חברים טאַראַם כץ, דעמאָלט אַן אָנגעזעענער פראַקטיקער אין „בונד" (געפינט זיך איצט אויף קאַווקאַז), אורטשיק דער

בערשטער, וועלכער האָט געהאַט גרויס דערפאַרונג אין אי־בערפירן אומלעגאַלע ליטעראַטור פון יענער זייט גרענעץ (געפינט זיך איצט אין אַמעריקע) און איך — דער שרייבער פון די שורות. פאַרשטייער פון צ. ק. אין דער קאָמיסיע איז געווען ח׳ אַרקאַדי.

דער קאָמיסיע האָט מען אַ נאָמען געגעבן — „מים״ (וואַסער). לויטן כאַראַקטער פון דער קאָמיסיע וואָלט, פאַרשטייט זיך, פּאַסיקער געווען דער נאָמען פייער, נאָר לשם קאָנספּיראַציע האָט מען גענומען דעם קעגנזאַץ פון פייער — וואַסער; און צוליב נאָך שטאַרקערער קאָנספּיראַציע האָט מען דאָס יידישע וואָרט וואַסער פאַרביטן אויפן העברעאישן „מים״.

די אויפגאַבן פון דער קאָמיסיע זענען געווען ביז גאָר שווערע. און דעם אמת געזאָגט, האָט קיינער פון אונז נישט געהאַט די נויטיקע צוגרייטונג דערצו. דער איינציקער „מיליטער - מענטש״ צווישן אונז איז, דאַכט זיך, געווען אורמשיק, וועלכער האָט אין מיליטער־דינסט אָנגעלעבט אַ „בענדל״ אַלס „יעפרייטאָר״. וועגן צוזאַמענשטעלן סטראַטעגישע אָדער אַנדערע פּלענער האָט קיינער פון אונז, אַ חוץ דעם ח׳ אַרקאַדי, וואָס האָט געהאַט העכערע טעכנישע בילדונג, קיין באַגריף נישט געהאַט. איך האָב צו יענער צייט איבערהויפּט נישט געוווסט, וואָס דאָס איז אַזוינס אַ פּלאַן (מיין טעכנישע און גראַפישע אויסבילדונג האָב איך באַקומען ערשט מיט יאָרן שפּעטער). אָבער, אַ פּנים, אַז דאָס האָט קיינעם דעמאָלט נישט אָפּגעשטעלט... מיר האָבן אָפּגעהאַלטן די ערשטע זיצונג, אַרומגערעדט פאַרשידענע איינצלהייטן און פאַרטיילט צווישן זיך די אַרבעט.

אורמשיקן איז איבערגעגעבן געוואָרן דאָס איינקויפן און אַריבערטראַנספּאָרטירן פון אויסלאַנד געווער (אין מערסטן טייל בראַונינגס). ווי דאָס רוב בערשטער, וואָס

האָבן געאַרבעט אין די גרענעץ־שטעטלעך, האָט ער די דאָזיקע אַרבעט געקענט אויסגעצייכנט. צווישן די בערשטער זענען געווען אמתע קינסטלער אויף דעם געביט. אורטשיק מיט זלמן דעם בערשטער (זלמן „לאַפּטשע", איצט אין אַמעריקע, דאַכט זיך געשטאָרבן) זענען אַ געוויסע צייט געווען די „קאָנטראַבאַנדיסטן" אין „בונד". מען האָט זיך, אַלזאָ, אויף אורטשיקן געקאָנט פֿאַרלאָזן.

עס איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַר יענער עפּאָכע פֿון קאָנספּיראַציע, וואָס אויף דער זיצונג האָט מען אַ וואָרט נישט גערעדט וועגן דעם אופן פֿון טראַנספּאָרטירן דאָס געווער. וועגן נישט געטרויען האָט קיין רייד נישט געקאָנט זיין. יעדער פֿון אונז האָט שוין צו יענער צייט געהאַט דורכגעמאַכט נישט איין פֿאַראַנטוואָרטלעכע, וויכטיקע פּאַרטיי־אַרבעט. איך בין געווען דער יינגסטער אין יאָרן און דער יינגסטער בונדיסט אין דער קאָמיסיע; אָבער אויך איך האָב שוין געהאַט מיט וואָס זיך צו ווייזן צווישן פּאַרטיי־טוער. נאָר פֿונדעסטוועגן האָט מען געהאַלטן פֿאַר גלייכער נישט צו רעדן — שאַדן דער קאָנספּיראַציע וועט דאָס אוודאי נישט... מיר האָט זיך, דעם אמת געזאָגט, שטאַרק געוואָלט וויסן, ווי אַזוי מען נאַרט דאָס אָפּ די גרענעץ־זשאַנדאַרמען, אָבער מיר איז גאָר נישט איינגעפֿאַלן וועגן דעם צו פֿרעגן. און ווען איך האָב זיך שפּעטער צופֿעליק יאָ דערוווסט, האָב איך אויך מיט קיין זאַך נישט אַרויסגעוויזן, אַז איך ווייס דערפֿון.

איך און טאַראַם האָבן זיך געלאָזן איבער די שטעט פֿון בונדישן ראַיאָן אויספֿאָרשן, ווי גרויס עס קאָנען זיין די דרוזשינעס, וויפֿל קאָנען זיך באַנוצן מיט געווער, וועלכע אָנפֿירנדיקע כחות זענען דאָ אויף די ערטער. דערביי האָבן מיר געדאַרפֿט געניי אַרומרעדן מיט די אָרטיקע בונדישע קאָמיטעטן פֿאַרשידענע פּרטים פֿון דער אַרבעט: וועגן אַ סקלאַד פֿאַר געווער, וועגן אָרט ווו זיך צו לערנען שיסן.

וועגן די אַרטיקעל מיליטערישע און פּאָליציייאישע כּחות און ד. ג.

טראָם איז, דאַכט זיך, געפאָרן אין פוילישן ראַיאָן: ביאַליסטאָק, וואַרשע, לאָדזש, טשענסטאָכאָוו. איך האָב באַזוכט די שטעט מינסק, באָברויסק, מאָהילעוו און, דאַכט זיך, אויך וויטעבסק. דאָס איז געווען דער ערשטער טור, נאָך וועלכן מיר האָבן געדאַרפט האָבן אַ צווייטע זיצונג, ווו מיר וועלן אויפן סמך פון די געזאַמלטע מאַטעריאַלן אָננעמען פּראַקטישע באַשלוסן.

מיין באַריכט איז געווען אַ פּעסימיסטישער. די אַרטיקעל טוער האָבן אויפגענומען אונזערע פּלענער אָן ענטוזיאַזם. דער צוריקגאַנג פון דער רעוואָלוציאָנערער כוואַליע, נאָכן דורכפאַל פון מאָסקווער אויפשטאַנד, האָט זיך שוין אויף די ערטער געלאָזט פילן גאַנץ שטאַרק. דער יידישער אַרבעטער - באַוועגונג — דעם „בונד", ווי אַ מאַסן - באַוועגונג און מאַסן - פּאַרטיי, זענען דערביי געווען אָרגאַניש פרעמד די פאַרשווערערישע מעטאָדן, וואָס זענען געלעגן אין תוך פון אונזערע פּלענער. אָבער דאָך — קעגן תוך פון אונזערע פּלענער האָט זיך קיינער נישט אַרויסגעזאָגט. די איינציקע שטאָט, וואָס האָט זיך אַרויסגעזאָגט שאַרף פּרינציפּיעל קעגן די פּלענער פון צ. ק., איז געווען מינסק.

אין מינסקער קאָמיטעט פון „בונד" האָט דאַן געאַרבעט אַראָן דעווענישסקי — דער שפּעטער באַוווּסטער געוואָרענער שרייבער — אַ. וויטער. ער איז דאָס געווען איינער פון די אַנטשיידנסטע קעגנער פון אונזערע, ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט, „בונטאַרישע פּלענער". איך געדענק נישט אַלע אַרגומענטן, וואָס זענען דאַן אַרויסגערוקט געוואָרן קעגן אונז; איך געדענק אָבער גאַנץ גוט, אַז אונטער דעם איינדרוק פון די דאָזיקע אַרגומענטן, האָב איך אויף דער צווייטער זיצונג פאָרגעלייגט די קאָמיסיע גאָר צו ליקווידירן. טראָם איז געווען קעגן דעם, הגם אויך זיין באַריכט

האָט נישט געגעבן קיין איבעריקן גרונט פאַר אָפּטימיסטישע אויספירונגען. ח' אַרקאַדי איז געווען מער גענייגט צו מיין מיינונג, ער האָט אָבער פאַרגעלייגט פריער צו באַזוכן נאָך די איבעריקע שטעט און דערנאָך ערשט שטעלן די פראַגע וועגן דער צוועקמעסיקייט פון אונזער אַרבעט. אויף דעם זענען אַלע איינגעגאַנגען.

סיי ווי — געווער דאַרף מען

פון ביידנס באַריכטן האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז אויף די ערטער גיט מען צו אַ גרויסע באַדייטונג דעם ענין פון באַזאָרגן זיי מיט געווער. די פּאָגראָם - שטימונגען נאָך דער פּאָגראָם-כוואַליע פון 1905 זענען געווען זייער שטאַרק. עס האָבן זיך אין אַ סך ערטער אויסגעבילדעט זעלבסט-שוץ-דרוזשינעס. זיי האָבן אָבער נישט געהאַט קיין געווער גענוג. און אויף וויפל דער עולם האָט אונזערע אויפשטאַנד-פּלענער אויפגענומען קאַלט און אַפּילו פיינטלעך, אויף אַזוי פיל איז מיט אַנערקענונג און צופרידנקייט אויפגענומען געוואָרן די ידיעה, אַז די קאָמיסיע „מים" וועט באַזאָרגן די שטעט מיט „שפייערס" (רעוואָלווערן). אויף וויפל עס געדענקט זיך, האָבן אַ סך שטעט געהאַט באַשטימטע הערויף גרעסערע סומעס געלט, וואָס זענען געקליבן געוואָרן ביי בירגערלעכע קרייזן און איינצלנע מענטשן, וועלכע האָבן אין דער בונדישער באַוועגונג געזען דעם איינציקן כּח צו שיצן די באַפעלקערונג פון די צאַרישע פּאָגראָמען.

נאָכן באַזוכן די שטעט פון דרום - רוסלאַנד און די איבעריקע שטעט פון פוילן און ליטע איז די קאָמיסיע זיך ווידער צוזאַמענגעקומען. אויפן סמך פון די נייע באַריכטן, איז באַשלאָסן געוואָרן די קאָמיסיע „מים" אין איר איצטיקן צוזאַמענשטעל און מיט אירע ביז-איצטיקע אויפגאַבן — צו ליקווידירן. (פאַר ליקווידירן האָבן געשטימט ח' אַר־קאַדי און איך; אורטשיק האָט געשטימט קעגן און טאַראַם

האט זיך, דאכט זיך, אפגעהאלטן). די באריכטן האבן אבער נאכאמאל באוויזן די נויטווענדיקייט צו באזארגן אונזערע ארגאניזאציעס מיט געווער, צו באוואפענען די זעלבסט־שוץ־דרוזשינעס. עס איז דעריבער באשלאסן געווארן, אז איך און אורטשיק בלייבן ווייטער ארבעטן אויף דעם געביט.

ווי איך האב שוין פריער דערמאנט, האט זיך מיטן אריבערברענגען דאס געווער פון יענער זייט גרענעץ פארנומען אורטשיק. איך האלט זיך דעריבער אפ פון באשרייבן דעם אופן, ווי אזוי די דאזיקע געפערלעכע ארבעט איז געמאכט געווארן. אפשר, ווען די שורות וועלן ארייינפאלן צו אורטשיקן אין די הענט, וועט דאס אים באוועגן אליין צו באשרייבן דעם טייל פון אונזער רעוואלוציאנערער געשיכטע. איך וועל דא נאר דערציילן וועגן דעם טייל ארבעט, וואס מיר איז אויסגעקומען אויסצופירן — וועגן פונאנדערפירן דאס געווער איבער די שטעט.

ביים איבערפירן דאס געווער איבער דער גרענעץ איז מען געווען פארבונדן מיט א נעץ פון ארגאניזאציעס, אינסטיטוציעס און איינצלנע פערזאנען: מיט דער גרענעץ־וואך, אפט מיט זשאנדארמען, מיט קאנטראבאנדיסטן פון יענער זייט און פון דער זייט גרענעץ, מיט עקספעדיטארן און עקספעדיציע - קאנטארן, וועלכע מען האט אפגענארט און וועלכע האבן פאר געלט געלאזט זיך אפנארן. אזוי, צום ביישפיל, האט מען טיילווייז טראנספארטירט דאס געווער אין גרויסע קופעס ים - גראז (מארסקאיא טראווא), וואס מען פלעגט דאן שיקן פון אויסלאנד דורך דער גרענעץ־סטאציע ווערזשבאלאווא. די פראפעסיאנעלע אדער אידיאישע קאנטראבאנדיסטן האבן דעריבער געהאט שוין אויסגעארבעטע, צוגעפאסטע פארמען און וועגן. איך אבער בין געווען אנגעוויזן אויף זיך אליין. קיין אייגענע פראקטיק האב איך נישט געהאט. פרעמדע דערפארונג האב איך אויך

נישט געקאָנט אויסנוצן, ווייל ביז יענער צייט האָט מען זיך אין דער פּאַרטיי ווייניק פאַרנומען מיט פונאַנדערשייסן געווער. איך האָב מיר, אַלזאָ, געמוזט אַליין אויסטרעטן אַ וועג.

ווי נישט אויסגערעכנט און אומגעלומפּערט דרייסט איך בין דעמאָלט נישט געווען, האָב איך דאָך פאַרשטאַנען, אַז נעמען זיך צו דער דאָזיקער אַרבעט „מיט הוילע הענט", אָן געוויסע פאָרזיכטס־מיטלען — טאָר מען נישט.

מיין קעסטל געצייג, מיין קאַפּטל און מיין הובעל.

אין יענע צייטן איז ביי אַרבעטער פון געוויסע צווייגן פון דער בוי־בראַנזשע געווען אַ אָפּטע דערשיינונג דאָס וואַנדערן פון איין שטאָט אין דער צווייטער. אין גרעסטן טייל איז דאָס, פאַרשטייט זיך, געווען אַ רעזולטאַט פון אַר־בעטלאָזיקייט און פון שטאַרקערע אָדער שוואַכערע בוי־סעזאָנען אין דער אָדער יענער שטאָט; אָבער ביי איינצלנע אַרבעטער איז דאָס וואַנדערן געווען שוין בכלל אַ טראַדי־ציע, אַ מנהג. די אַרבעטער פון דער בוי־בראַנזשע האָבן גענייטיקט האָבן אייגענע געצייג. און ווער עס איז סוף פאַבריקן אָדער אָנפאַנג איצטיקן יאָר־הונדערט געפאָרן אי־בער די באַנען פון רוסלאַנד, מוז געוויס געדענקען די ביל־דער, ווי אויף אַ סטאַציע גיט זיך אַ לאָז אריין אַן „אַרטעל" טשעסליאַרעס אָדער מוליאַרעס מיט זייערע גרויסע הוב־לען, זעגן, ברעך־אייזנס, לאָפּאַטעס, קעלניעס און קאַסטנס אויף לעדערנע פּאַסן אָנגעהאָנגען אויף די אַקסלען.

איך בין דעמאָלט געווען אַ בוי־סטאָליער, און האָב אויך פאַרמאָגט מיין אייגענעם געצייג - קאַסטן און נאָך „האַנט - געצייג", מיט וועלכע איך האָב זיך זייער גע־גרויסט: ערשטנס, איז דאָס געווען אַ סימן, אַז איך בין שוין אַ זעלבסטשטענדיקער געזעלן; און צווייטנס, האָב

איך מיר די געציַיג אַליין געמאַכט. אין יענע צייטן פון אַ כך „צעכאָווע" איבערבלייבעכצן, ווען צו גוטער אַרבעט און צו גוטע געזעלן האָט מען זיך נאָך באַצויגן מיט געוויסער פּיעטעט, איז דאָס געווען נישט קיין קליינקייט.

אָט דעם דאַזיקן געציַיג־קאַסטן האָב איך עס אויסגענוצט אויף פונאַנדערצופירן דאָס געווער. די „שפּייערס" האָב איך געהאַלטן דוקא נישט אין קעסטל, נאָר טיילווייז אין אַ פּראָסט קוישל, אין וועלכן דער געזעלן פּלעגט געוויינלעך האַלטן די שבתדיקע מלבושים און די וועש, און טיילווייז האָב איך זיי געטראָגן אויף זיך — אין אַ ספּעציעל אויפגענייטן וואַטאָוון קאַפּטל מיט צוויי רייען קעשענעס פון פאָרנט און פון די זייטן. דער דאָזיקער קאַפּטל פלעגט מיר אויך דינען איבערצוטראָגן דאָס געווער אין שטאָט גופא, אויף די באַשטימטע אַדרעסן, ווהין עס איז געווען נישט סאַרזיכטיק אַריינצוגיין מיט אַ קוישל אָדער אפילו מיט אַ פּעקל. דער געציַיג־קאַסטן מיט די איבעריקע מכשירים האָבן נאָר געדאַרפט מאַסקירן דעם אמתן ציל פון מיין רייזע — צוגעבן איר אַן אומשולדיקן אויסזען.

צוגליַיך מיט די „שפּייערס" אָדער „קנײדלעך" (באָמבעס*) האָב איך אָבער געדאַרפט מיט זיך אויך מיטפירן די אַדרעסן, ווו דאָס געווער אָפּצוטראָגן. מיר פלעגט אויסקומען צו פירן געווער פאַר 2—3 שטעט מיטאַמאָל. געדענקען די אַדרעסן אויפן אויסווייניק איז געווען שווער און געפערלעך — איך האָב זיי געקאָנט צעפּלאָנטערן. די שטענדיקע „יאַווקעס" (די ערטער, ווו אַ נייער מענטש האָט געקאָנט טרעפן וועמען פון דער אָרטיקער צענטראַלער אָרגאַניזאַציע) האָבן דערצו אויך נישט געטויגט. מען האָט געמוזט צו דעם צוועק האָבן נייע, מער פאַרקאָנספּירירטע אַדרעסן. האַלטן זיי פאַרשריבן ביי זיך וואָלט געווען געוויס

---

*) זע מיין אַרטיקל „דער דווינסקער ב. א."

נישט פאַרזיכטיק — און דאָ האָט מיר ווידער אַמאָל אַרויסגעהאָלפן מיין געצייג.

איך האָב זיך געמאַכט א רובאַנאָק־הובל, וואָס אויסער־לעך האָט ער זיך מיט קיין זאַך נישט אונטערגעשיידט פון זיינע „מיטברידער", אָבער אינעווייניק איז ער געווען אויס־געהוילט. און אין דער דאָזיקער אויסהוילונג האָב איך גע־האַלטן די אַדרעסן און אַנדערע וויכטיקע דאָקומענטן. די עפענונג פון דער אויסהוילונג האָט זיך פאַרמאַכט מיטן גריף, וואָס איז ווי אין א נאַטירלעכן הובל געווען פאַרפעס־טיקט מיט א שרויף. כדי דער הובל זאָל האָבן זיין נאַטיר־לעכע וואָג, האָב איך אין עטלעכע באַהאַלטענע ערטער אויסגעבויט לעכער און זיי אָנגעגאָסן מיט בליי*).

דעם דאָזיקן הובל מיינעם, וואָס האָט אין דער קאָ־מישע „מים" געשפּילט אַזאַ וויכטיקע, שטומע ראָלע, איז באַשערט געווען אומצוקומען אויף אַזאַ אופן, אַז איך ווייס אפילו נישט, ווו זיין געביין איז אַהינגעקומען. אַראָפּ־שטייגנדיק איינמאָל אויף פּעטערבורגער וואָקזאַל אין וואַר־שע, האָב איך אים פאַרגעסן אין וואַגאָן. אין זיין „אינגע־ווייד" האָבן זיך געפונען עטלעכע אַדרעסן און א פּאָר מיינע לידער (חטאת נעורים). א שטיק צייט בין איך געווען שטאַרק באַאומרויקט וועגן די פאָלגן, וואָס דערפון קאָן אַרויס־קומען.

אָבער עס האָט גאָרנישט פּאַסירט. ווי עס ווייזט אויס, האָט דער נייער באַלעבאָס פון מיין הובל אים אָנגענומען פאַר א געוויינלעכן „בשר ודם" און האָט אין אים גאָר־נישט אַנטדעקט. מעגלעך, אַז ביים אַרבעטן האָט דער הובל

---

*) וועגן אַנדערע מכשירים, וואָס מען האָט באַנוצט אין „בונדיי" אויף צו האַלטן און איבערפירן געהיימע דאָ־קומענטן, ווי אויך מכשירים אויף איבערצוגעבן בריוו אין טורמע, וועל איך שרייבן ביי א צווייטער געלעגנהייט.

אויף אַ קאָנספּיראַטיוון לשון, אויף זיין הובל־שפּראַך, דערציילט וועגן זיין אָפּשטאַמונג און העראָישער פֿאַרגאַנגענהייט; איך צווייפֿל אָבער, אויב יענער האָט דאָס פֿאַרשטאַנען...

איך ווער געפּיינקיט פֿון אַ נייגעריקן ייִדן

בײַם איבערפֿירן דאָס געווער האָט נישט אויסגעפֿעלט קיין געפֿערלעכע, טראַגיקאָמישע און דראַמאַטישע מאָמענטן. פֿיל פֿון זיי זענען פֿאַרשוווּנדן פֿון זכּרון; אַנדערע ווידער געדענקען זיך, ווי דורך אַ חלום, און איך קאָן נישט זאָגן אויף געוויס, צי זיי זענען ווירקלעך פֿאָרגעקומען אָדער איך האָב זיי פֿון עמיצן געהערט דערציילן. עס זענען דאָך שוין פֿון יענער צייט גאַנצע ימים וואַסערן דורכגעלאָפֿן. איך וויל דאָ דערציילן נאָר איינעם פֿון די עפּיזאָדן, וואָס האָבן זיך מיר איינגעקריצט אין זכּרון, ווי בילדער, וואָס איך זע זיי אַצינד פֿאַר מײַנע אויגן.

דאָס איז געווען אין וואַגאָן אויף דער באַן־ליניע „פּעטערבורג — אָדעס“. איך האָט געפֿירט צוויי טראַנספּאָרטן געווער, פֿאַר בערדיטשעוו און פֿאַר אָדעס. געפֿאָרן בין איך מיטן „סקאָרי“ (שנעל־צוג) דריטן קלאַס מיט אַ פּלאַץ־קאַרטע.

ביז בערדיטשעוו בין איך מיט מײַן קױשל און קעסטל געקומען אָן שטערונגען. אַראָפּ אין בערדיטשעוו, באַזאָרגט די „כּלים“ אויפֿן געהעריקן אַדרעס, בין איך פֿאַרבליבן וואַרטן אויף אַ צווייטן שנעל־צוג ביז אויף מאָרגן 1 אַזייגער בײַנאַכט.

געקומען אויפֿן וואָקזאַל מיט אַ שעה פֿריער, כּדי צו באַזאָרגן זיך מיט אַ בילעט — לאָזט זיך אויס, אַז אין דריטן קלאַס איז נישטאָ קיין אָרט. שלעכט! וואָס טוט מען? גיין צוריק אין שטאָט מיט דער „קראָם“ מײַנער איז

קיין פלאַן נישט, וואַרטן עטלעכע שעה אויפן וואָקזאַל אויף אַ געוויינלעכן צוג איז אויך נישט גוט. פאַלט מיר איין צו קויפן אַ בילעט צווייטער קלאַס. ווען איך האָב שוין געהאַט געקויפט דעם בילעט, האָב איך ערשט געכאַפּט זיך, וואָס פאַר אַ ווילדקייט דאָס איז אַריינצולאָזן זיך מיט מיין „אַמוניציע" אין וואַגאָן פון צווייטן קלאַס.

צום גליק האָב איך דאָס קוישל שוין געהאַט אויסגעליידיקט אין בערדיטשעוו. די „כּלים" פאַר אָדעם האָב איך געטראָגן אויף זיך אין קאַפּטל. האָב איך מיינע מכשירים געלאָזן אויפן וואָקזאַל „נאַ כראַניעניע" און אַריינגעזעצט זיך אין וואַגאָן.

אין קופּע האָב איך געטראָפן זיצן אַ יידישן יונגנמאַן פון אַ יאָר צוויי־דריי און דרייסיק; קענטיק, אַ סוחר. ער האָט מיך באַטראַכט פון קאָפּ ביז פיס — פון מיין היטל מיטן גלאַנצנדיקן דאַשעק ביז מיינע שטיוול מיט די אַריינגעלאָזטע הויזן אין די כאָליעוועס... אַז מיר זענען שוין אָפּגעפאָרן אַ שטיקל וועג, גיט ער מיך אַ פרעג — וווהין פאָרט איר? ענטפער איך — אין אָדעס. קוקט ער אַזוי אויף מיין קאָסטיום פון „צווייטן קלאַס" און ער פרעגט ווייטער:

— איר האַנדלט מיט עפּעס?

— ניין — ענטפער איך — אין פאָר אויף אַ שטעלע.

— וואָס פאַרא שטעלע?

— אויף אַ זאַוואָד אַלס מאָדעלשטשיק — פאַלט מיר איין צו זאָגן — מען האָט מיך אויסגעשריבן פון ווילנע.

— ווי הייסט דער זאַוואָד? — נעמט קיין סוף נישט צו זיינע פראַגן.

אין ערשטן אויגנבליק בין איך עפּעס ווי צעטומלט פון דער דאָזיקער איינפאַכער, נאַטירלעכער פראַגע. איך האָב זיך אָבער גלייך באַהערשט און אָנגערופן עפּעס אַ יידישן פאַמיליע־נאָמען.

— אַזוי, זאָגט ער, ביי דעם און דעם, אויף דער און

דער גאַס? איך קען אים זייער גוט; ווי קומט דאָס, וואָס ער דאַרף אויסשרייבן א מאַרעלשטשיק אַזש פון ווילנע? אין אַדעס פעלן שוין אוים מאַרעלשטשיקעס?

ער שטעלט אַן אויף מיר זיין בליק און איך פיל, אַז ער טרויט מיר נישט. איך פיל, אַז דער דאָזיקער ייד איז נאָך נישט באַפרידיקט, אַז אַט־אַט וועט זיך פון זיינע ליפּן אַראָפּרייסן נאָך א פראַגע, אויף וועלכער איך וועל ווידער דאַרפן געבן אַן ענטפער. איך ווער אָנגעשטרענגט, דענער־ווירט. עס שלאָגט מיר ארוים א שווייס און איך זוך אין געדאַנק אַן עצה, ווי זיך אויסצודרייען פון דער נישט באַ־קוועמער סיטואַציע. איך זע שוין, אַז וואָס מער איך וועל מיט אים רעדן, אַלץ מער וועל איך זיך פאַרפּלאָנטערן אין מיין „בלאָפן" און איך פאַרשעלט אים אין הארצן ביז אין דריטן דור.

עטלעכע רגעס איז ער געזעסן שטיל, ביז ער האָט ענד־לעך ארויסגעפּלאַצט.

— פאַרוואָס — פרעגט ער — פאָרט איר מיטן צווייטן קלאַס? עס קאָסט דאָך אַזוי טייער.

— איך פאָר אויפן באַלעבאָס חשבון — ענטפער איך געשווינד.

דאָס האָט אים אין ערשטן אויגנבליק אַזוי ווי באַרויקט. אָבער גלייך טוט ער ווייטער א פרעג, ווי מיט א שטאָך:

— מיט וועלכן קלאַס זייט איר געפאָרן פון ווילנע ביז בערדיטשעוו?

— איך בין אין בערדיטשעוו אָפּגעטרעטן ביי מיינעם א קרוב — ענטפער איך נישט גערן.

שלעכט, וואָס טוט מען דאָ? ווי ווערט מען פּטור פון דעם יידן?

אין וואַגאָן איז אָנגעהייצט, און איך מוז זיצן אין מיין ווינטערדיקער קורטקע פאַרשפּילעט אויף אַלע קנעפּ־

לעך. עס איז מיר דושנע און פּאַסקודנע אויפֿן האַרצן.

— איך קאָנט דאָך אויסטון אייער אויבער־בגד — עצהט מיך מיין פּיניקער.

איך ענטפער נישט. איך זיץ אָנגעשפּאַרט אָן וועגטל פון דער ווייכער קאַנאַפּע און מאַך זיך, אַז איך וויל שלאָפֿן. דאָס האָט געווירקט; ער האָט אויפגעהערט מיך מאַטערן מיט זיינע פֿראַגן, און איך האָב מיך אַביסל באַרויקט.

אָבער ווי איך זיץ אַזוי אָנגעשפּאַרט מיט צוגעמאַכטע אויגן, פֿיל איך, אַז עס לאָזט זיך אין דער אמתן אַראָפּ אויף מיר אַ שלאָף. איך ראַנגל זיך מיט אַלע מיינע כּחות: איך פּרובּיר טראַכטן וועגן פאַרשידענע זאַכן, אָבער די געדאַנקען פּלאָנטערן זיך; פֿאַנטאַזיע מיט ווירקלעכקייט גיסן זיך צונויף אין איין מיש־מאַש. יעדער מינוט פֿאַל איך אַריין אין אַ צושטאַנד פון שלאָף און כאַפּ זיך ווידער אויף מיט אַ צאַפּל. אַזוי האָב איך זיך לאַנג געמאַטערט, ביז אַלץ האָט אָנגעהויבן פאַרשווינדן...

ווי לאַנג איך בין געשלאָפֿן, ווייס איך נישט. אַ פּלוצלינגער שטויס פון וואַגאָן האָט מיך אויפגעוועקט. איך האָב זיך אויפגעכאַפּט נישט טויט, נישט לעבעדיק. איך האָב זיך אינסטינקטיוו געכאַפּט אַרומטאַפּן און — אַ גאָט! — די אויבערשטע קנעפּלעך פון מיין קורטקע זענען געווען אָפּגעשפּילעט און פון די קעשענעס פון מיין קאַפּטל האָבן אַרויסגעקוקט די כאַראַקטעריסטישע הענטלעך פון די בּרויניגנס. אין קופּע איז שוין קיינער נישט געווען. מיין מיטפֿאָרער איז פאַרשווונדן צוזאַמען מיט זיינע פּעקלעך און רענצלעך.

— שלעכט! — האָב איך מיר געטראַכט — איך בין אַ פאַרפֿאַלענער. ער, אָדער אַן אַנדערער האָבן געוויס באַמערקט, מיט וואָס איך בין באַלאָדן און מען וועט מיך אויף דער נאָענטסטער סטאַציע געוויס אַרויסגעבן די זשאַנדאַרמען.

אין ערשטן אויגנבליק האָב איך אפילו אַ טראַכט געטון וועגן אַרויסשפּרינגען פון צוג; דער צוג איז אָבער אַזוי שנעל געלאָפן, אַז דאָס וואָלט געווען אַ זיכערער טויט.

אין דרויסן איז שוין געווען גרויסער טאָג, און איך בין אַלץ געזעסן און געטראַכט וועגן דעם, וואָס מיך דערוואַרט — געזוכט און נישט געקאָנט געפינען קיין עצה, ווי אַזוי זיך אַרויסצוהעלפן פון דער געפערלעכער לאַגע.

נישט געפינענדיק קיין אויסוועג, האָב איך זיך אונטערגעגעבן דעם שיקזאַל און גענומען וואַרטן אויף דעם, וואָס מוז אומפאַרמיידלעך קומען. וואָס איך האָב דאַן איבערגעטראַכט, קאָן זיך יעדער אַליין משער זיין.

אַז דער צוג האָט זיך אָפּגעשטעלט, האָב איך מיטאַמאָל דערפילט עפּעס אַזאַ מאָדנע רויקייט, ווי מיט מיר וואָלט גאָרנישט פאָרגעקומען. פאַרן אַרויסגיין פון וואַגאָן האָב איך זיך אַביסל פאַרהאַלטן, כדי זיך אָריענטירן, וואָס אַרום מיר טוט זיך.

ווי איך שטיי אַזוי און קוק זיך אַרום — ערשט פון אַ וווייטן קופּע באַוויַזט זיך מיין פּאַסאַזשיר. ער האָט מיט דערשראָקענע בליקן עפּעס אַרומגעזוכט, און ווי ער האָט מיך דערזען, האָט ער זיך האַסטיק אַרויסגערוקט און גיך זיך געלאָזט לויפן צום אַרויסגאַנג פון וואָקזאַל.

מער האָב איך אים שוין נישט געזען.

דער געווער-לאַגער

די אַרבעט איז געגאַנגען גאַנץ אינטענסיוו: עס זענען אָנגעקומען אַלץ נייע טראַנספּאָרטן ברויניגנס. עס פלעגט אויסקומען זיי צו האַלטן אין ווילנע עטלעכע טעג, ביז עס האָט זיך איינגעגעבן זיי פונאַנדערצופירן איבער די שטעט. עס איז דעריבער נויטיק געווען צו שאַפן אין ווילנע אַ צענ־

טראַלן לאַגער. דאָס איז געווען אַן ערנסטע און שווערע אויפגאַבע. חוץ אַ זיכער אָרט, האָט דער לאַגער נאָך גע־דאַרפט האָבן די מעלה, מען זאָל צו יעדער צייט קאָנען צו אים צוקומען.

אָרגאַניזירן דעם לאַגער איז איבערגעגעבן געוואָרן דעם שפּעטער באַרימט געוואָרענעם פּראָוואָקאַטאָר ישׂראל מיכל קאַפּלינסקי („לאַנגזאַם״). דער דאָזיקער מערקווירדיקער פּראָ־וואָקאַטאָר איז געווען אַ שלאָסער. ער האָט פאַרן „בונד״ און פאַר אַנדערע רעוואָלוציאָנערע פּאַרטייען איינגעאָרדנט צענטליקער געהיימע דרוקערייען, וועלכע האָבן יאָרן־לאַנג פונקציאָנירט מיט דערפאָלג; ער פלעגט באַזאָרגן די גאַנצע פּאַרטיי מיט פאַלשע פּעסער און אַנדערע דאָקומענטן; אין זיינע הענט האָט זיך געפונען דער גאַנצער טעכנישער אַפּאַ־ראַט פון אונזער אונטערערדישער רעוואָלוציאָנערער באַוועג־גונג. און דאָך האָט ער פּאַרהעלטנישמעסיק זייער ווייניק אַרויסגעגעבן דער זשאַנדאַרמעריע. דער זעלבער קאַפּלינסקי האָט אויך אונזער וואָפן־לאַגער איינגעאָרדנט און דער פּאָ־ליציי אים נישט אַרויסגעגעבן.

אין ווילנע האָבן דאַן געוווינט די חברים מענדל דער שניידער (מענדל דווינסקער) מיט זיין פרוי גיטל (גע־פינען זיך איצט אין וואַרשע). די דאָזיקעביידע חברים זענען געווען פון די פּיאָנערן פון דער בונדישער אַרבעטער־באַוועגונג אין דווינסק. אין 1902—1903 יאָר באַזייטיקן זיי זיך פון דער עפנטלעכער פּאַרטיי־אַרבעט, ווו זיי האָבן געשפּילט אַן אָנגעזעענע ראָלע, און גיבן זיך איבער אויס־שליסלעך דער שווערער, געפערלעכער, ווייניק דאַנקבאַרער, אָבער זייער וויכטיקער אונטערערדישער אַרבעט פון דער פּאַרטיי. די דאָזיקע צוויי חברים האָבן אויסגעפירט קאָנ־ספּיראַטיווע אַרבעט, וואָס קלינגט איצט ווי אַ לעגענדע. פאַר זייערע אויגן און דורך זייערע הענט איז דורכגעגאַנגען אַ גאַנצע עפּאָכע. עס וואָלט געווען זייער וויכטיק פאַר דער

געשיכטע פֿון אונזער פּאַרטיי און פֿאַרן נייעם אונטערוואַקסנדן דור בונדיסטן, די דאָזיקע צוויי חברים זאָלן אונז דערציילן פֿון זייער רייכער, רומפֿולער און אָפּפֿערוויליקער טעטיקייט.

אין ווילנע האָבן מענדל און גיטל אויך געהאַלטן אַן אומלעגאַלע קוואַרטיר, ווו ס׳האָט זיך געפֿונען דער ליטעראַטור־סקלאַד און אַרכיוו פֿון צ. ק. פֿון „בונד“.

ביי זיי האָט מען דאָס געמאַכט דעם צענטראַלן געווערלאַגער פֿון „מים“.

די דירה האָט זיך געפֿונען אויף סאַפּיאַניקעס נומ. 5. זי איז באַשטאַנען פֿון אַ קיך מיט צוויי ליכטיקע צימערן און אַ פֿינסטערן אַלקער. אין איינעם פֿון די צימערן האָט מענדל געהאַט זיין שניידער־וואַרשטאַט, וועלכער האָט געדאַרפֿט צוגעבן דער וווינונג אַן אומשולדיקן, בירגערלעכן אויסזען. אין אַרבעט־צימער אַרום פֿענסטער האָט זיך געפֿונען אַ צוגעבויטע וואַנט, וואָס קיינער האָט נישט געוווּסט, נאָך וואָס מען דאַרף זי. אונטערן אויסרייד (טאָמער דערהערט ווער פֿון די שכנים אָדער דער הויזווירט), אַז מען האַקט אַראָפּ דעם איבעריקן שטיק וואַנט, וואָס פֿאַרנעמט אומזיסט אָרט אין צימער, האָט מען באַשלאָסן גלייכצייטיק אויסהוילן אַ שטיק געמויערטע וואַנט אונטערן פֿענסטער און אויף דעם אָרט אַריינמויערן אַ קאַסטן צו האַלטן דאָס געווער. די מויער איז געווען אַן אַלטע, די ווענט זייער גראָבע, און טעכניש האָט זיך די זאַך געלאָזט פֿאַרווירקלעכן.

דאָס איז אָבער געווען אַן אַרבעט, אַן אויסערגעוויינלעך שווערע. די חברים מענדל און גיטל — צוזאַמען, דאַכט זיך, מיט דודקען איינאָוויג (קאַפּלינסקים געהילף) האָבן געאַרבעט אין פֿאַרלויף פֿון וואָכן גאַנצע. אַליין נישט קיין פֿאַכלייט האָבן זיי געדאַרפֿט אַרבעטן אָן גערויש — מען זאָל נישט דערהערן, אין שטענדיקער אָנשטרענגונג, טאָמער

גוטל און מ. סקוטעלסקי (מענדל שניידער)

פיאָנערן פון דער אַרבעטער־באַוועגונג
אין דווינסק.

קומט ווער אריין. ביינאכט האָט מען די ציגל, שטיינער און גרוז ארויסגעטראָגן אין די קעשענעס, אין באהאַלטענע זעקלעך און אויסגעשיט זיי ווייט פון דער דירה, קיינער זאָל נישט באַמערקן. מען האָט זיך געדאַרפט היטן, מען זאָל מיט די פיס נישט מאַכן קיין סימנים פון וואַסנע אויפן לאַנגן הילצערנעם קאָרידאָר. עס זענען געווען שוועריקייטן און שרעק־מאָמענטן, וואָס נאָר די אָנטיילנעמער אליין קאָנען דאָס איבערגעבן. סוף כּל סוף איז די וואַנט געווען אויסגע־געהאַקט. מען האָט אהין אריינגעמויערט דעם הילצערנעם קאַסטן, פאַרטינקעוועט דעם פּראָנט און פאַרקלעפּט פון אויבן מיט די זעלבע טאַפּעטן, ווי אין גאַנצן צימער. צו־געקומען צום קאַסטן איז מען דורכן פענסטער־ברעט, וועל־כע פלעגט זיך ארויסרוקן פון די זייטן וועגט מיט דער הילף פון א ספּעציעל אויסגעפּאַרטיקטן מעטאַלענעם אפּאַראַט. פאַרשליסן פלעגט ער זיך אויך מיט א באַזונדערן מעכאַניזם, וואָס איז געווען פון אויבן פאַרמאַסקירט דורך די נאָרמאַלע מעטאַל־טיילן פון פענסטער.

דער סקלאַד איז געווען א גאַנץ גרויסער: אין אים האָט געקענט אריין עטלעכע הונדערט רעוואָלווערן. האַרט ביי דער וואַנט פון פענסטער האָט מען צוגערוקט ח' מענדלס שנייד־ער־טיש אזוי, אז דער סקלאַד איז געווען געשיצט פון א צופעליקן קלאַפּ, וואָס וואָלט פאַר א זייטיקן מענטש ארויסגעגעבן די הוילקייט פון דער וואַנט.

אַלס פאַרמיטלער צווישן סקלאַד און דער אויסערלעכער וועלט איז א גאַנץ לאַנגע צייט געווען דער באַוווסטער קאָנ־ספּיראַטאָר און ארכיוואַריוס פון „בונד" דוד מאַכלין (גע־פינט זיך איצט אין רוסלאַנד).

די קאָמיסיע „מים" האָט געפירט איר טעטיקייט ביז סוף 1906 אָדער אָנפאַנג 1907. אין 1908 האָבן די חברים מענדל און גיטל געדאַרפט פאַרלאָזן ווילנע. גראָד צו יענער צייט האָב איך מיט מיין פאַמיליע געדאַרפט זיך באַזעצן

אין ווילנע אויף א לענגערן פעריאָד — האָבן מיר איבער־געגומען זייער דירה צוזאַמען מיטן סקלאַד.

פאַר דער צייט, וואָס דער סקלאַד האָט זיך ביי אונז געפונען, האָט פּאַסירט אַ פּאָר צופאַלן, וואָס האָט אונז גע־דאַרפט שאַפן אַ נאָמען פון נישט גאַסטפריינטלעכע חברים.

צרות מיט לאַקאַטאַרן

אין 1908 האָט די לאָדזשער פּאָליציי אַרויסגעשיקט קיין ווילנע דעם ח' פּיניע ניטקאָוויטש. מיר האָבן זיך מיט ח' פּיניע געקענט נאָך פון לאָדזש, ווו איך האָב געאַרבעט אין דער פּאַרטיי אין 1907. איינמאָל קומט ער צו אונז און דערציילט, אַז ער האָט נישט ווו זיך איינ־צואָרדנען. ווו ער פאַרמעלדעט זיך, רופט פּאָליציי אַרויס דעם באַלעבאָס פון דער נייער דירה און דערקלערט אים, אַז זיין נייער סובלאָקאַטאָר געפינט זיך אונטער דער אויפ־זיכט פון פּאָליציי, און אויב אין שטוב וועט עפּעס פּאַרקומען, וועט מען אים, דעם באַלעבאָס, אויך מאַכן פאַראַנטוואָרט־לעך. דערהערנדיק מיט וואָס דאָס שמעקט, זאָגט אים גלייך דער באַלעבאָס אָפּ פון דער דירה. אַזוי האָט שוין פּאַסירט אין עטלעכע דירות, און עס בלייבט אים כאָטש נעכטיקן אויף דער גאַס. ער זעט דעריבער נישט קיין אַנדער אויס־וועג, ווי אריינצוקלייבן זיך צו מיר אין מיין קליינעם צי־מערל (טאַקע דאָרטן, ווו דער סקלאַד האָט זיך געפונען).

דערהערט אַזאַ מעשה, איז מיר געוואָרן פינסטער און ביטער. איך פּרובּיר אים איינרעדן, אַז ביי מיר איז פאַר אים נישט גוט צו וווינען, ווייל פּאָליציי קען מיך אוודאי אויך. ער ענטפערט מיר אָבער, אַז ער האָט אַלץ איינס נישט, וואָס צו פאַרלירן. האָב איך מיט „גרויס טאַלאַנט" גענומען אים דערוויייזן, אַז סוף כל סוף טאָר איך נישט ריזיקירן מיט אַריינגעמען צו זיך אַ מענטשן, וואָס געפינט זיך אונטער

פּאָליציי־אויפזיכט. דערהערט אזעלכע „חברישע" רייד האָט ער מיר אָן אויפגערעגטער קאַטעגאָריש דערקלערט, אַז איך קאָן זיך טון, וואָס איך וויל — ער האָט קיין אַנדער אויס־וועג נישט און קלייבט זיך אַריין צו מיר. וואָס האָב איך געקאָנט מיט אים מאַכן? איך האָב געמוזט מיט אַ פּאָר־צאַפּלט הערץ און אומרויק געוויסן אויף דעם איינגיין.

ביים באַנוצן דעם סקלאַד האָט מען איצט געמוזט אויס־מאַרקירן, ווען פּיניע איז נישט געווען אין שטוב, דאָס פלעגט אָבער אָנקומען זייער שווער, ווייל צום אומגליק האָט ער נישט געהאַט קיין באַשעפטיקונג און פלעגט אַ סך זיצן אין שטוב. דערוווּסט וועגן „אוצר" האָט ער זיך נישט, און אַלץ איז אַריבער בשלום. אין אַ פּאָר חדשים אַרום האָט זיך אים איינגעגעבן אַוועקצופאָרן קיין לאָדזש.

עס איז נישט אַוועק קיין פיר וואָכן, מיר האָבן נישט באַוויזן פריי אָפּצואָטעמען פון ערשטן סובלאָקאַטאָר, ווי פון פּעטערבורג קומט אַראָפּ די ח'טע צביה (אָן אַרבעטערין — אַ באַוווּסטע טוערין פון „בונד" געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין ווילנע. אונטער דעם זעלבן נאָמען האָט זי עט־לעכע מאָל געאַרבעט אויך אין וואַרשע. געפינט זיך איצט אין מאָסקווע).

זי באַגריסט זיך מיט אונז פריינטלעך און זאָגט אונז, אַז זי איז זייער צופרידן, וואָס זי זעט ביי אונז אַן איבעריקן צימער. זי לעבט איצט גראָד נישט אויף איר נאָמען, איז פאַר איר זייער נישט באַקוועם, ווייל ווי אַ ווילנערין קענען זי דאָ „קינד און קייט".

איבער אַ נייעם אַ קאָן!! עס האָט זיך ווייטער אָנגע־הויבן אַ רינגעניש און אַ „כיטרעווען", ביי וועלכע איך האָב שלעכט אָפּגעשניטן; צביה איז באַוווּסט געווען פאַר אַ מענטשן אַ גראָדליניקן, מיט אַ גאַנץ שאַרפער צונג. האָט מען זי נאָר דערצאָרנט, האָט זי זיך נישט אָפּגעהאַלטן פון זאָגן דאָס, וואָס זי טראַכט וועגן יענעם. איך האָב פון איר באַ־

קומען אַ גנבֿ: אַז איך בין אויף דער עלטער געוואָרן אַ פּחדן, אַ קליינבירגער, וואָס ציטערט נאָר איבער זיין ווייב און קינד און נאָך און נאָך. איך האָב דאָס געמוזט אויסהערן און אַראָפּשלינגען. דער סוף איז געווען, איך האָב געמוזט ווידער אַמאָל זיך אונטערגעבן און זי איינלאַזן.

צביה האָט אויך בשלום אָפּגעווינט עטלעכע חדשים אין דעם זעלבן צימער; צוקאָפּנס ביי איר האָט זיך געפונען דער סקלאַד, אין וועלכן ס'זענען נאָך געלעגן רעוואָלווערן, שריפט און ליטעראַטור, ווער ווייס, ווען זי וואָלט זיך דערפון דערוווּסט, צי זי וואָלט דאַן אויך נישט געוואָרן אַ „קליינבירגערין" צוגלייך מיט מיר?

אין 1909 האָט דער רעוואָלוציאָנערער שטראָם גענומען זוכן נייע וועגן פאַר זיין גאַנג: דער אָנגריף אויפן צאַריזם האָט זיך געהאַט אָפּגעשטעלט. די רעוואָלוציאָנערע מחנות זענען ציטווייליק אַריבער צו אַ „פּאָזיציע - קאַמף" און מיר האָבן דעם סקלאַד פון „מים" ליקווידירט. מיר האָבן אים פאַרשאָטן מיט שטיינער, וועלכע זענען נאָך געווען פאַרשטעקט אין אונזער האָלץ־קאַמער, פאַרקלאַפּט און פאַרשלאָסן אויף אייביק...

פראָקוראָטאָר י. מ. קאַפּלינסקי

וועגן פּראָקוראָטאָר ישראל־מיכל קאַפּלינסקי („לאַנג־זאַם״) איז שוין זייער פיל געשריבן געוואָרן. אויך וועגן מיין באַשיידענער ראָלע בעתן אַנטדעקן זיין פאַררעטערישע טעטיקייט איז שוין עטלעכע מאָל דערמאָנט געוואָרן. איך האָב אייגנטלעך גאָרנישט צוצוגעבן וועזנטלעך צו די שוין באַוווּסטע פאַקטן, וועלכע זענען אַזוי גענוי פון אַנדערע געשילדערט געוואָרן. איך וויל דאָ נאָר באַשרייבן עטלעכע פּערזענלעכע, פּסיכאָלאָגישע מאָמענטן:

זומער 1908 האָבן אין ווילנע געוווינט זייער אַ סך בונדישע טוער און מיטגלידער פון צ. ק. פון „בונד״, כמעט אַלע האָבן זיך קאָנצענטרירט אויף זומער־וווינונג אין אַנטאָקאָלער וואַלד, אין דער געגנט, וועלכע מען האָט דאַן אין שפּאַס גערופן — „בערדיטשעוו און זשיטאָמיר״. אויך איך מיט מיין פאַמיליע האָבן דאָרט דאַן געוווינט.

אין אַ פינסטערן פרייטאָג־צונאַכט רופט מען מיך אַרויס פון שטוב און איך דערזע פאַר זיך די חברים ליבער און אַבראַמאָוויטש. איך האָב גלייך דערפילט, אַז גלאַט אַזוי צו־גאַסט זענען זיי נישט געקומען. נאָך אַ קורצן שווייגן זאָגט צו מיר חבר אַבראַמאָוויטש:

— חבר ליבעטשקע, אין אונזערע רייען געפינט זיך אַ פאַררעטער! ער איז פון די גאָר נאָענטע מענטשן אונזערע; אויף וועמען וואָלט איך איינגעפאַלן צו טראַכטן?

איך האָב קיין רגע נישט געקלערט, און גלייך אָנגערופן ישראל־מיכלען. זיי האָבן דערשטוינט זיך אָנגעקוקט איינער

דעם אנדערן און געבעטן וועגן דעם פארלויפיק מיט קיינעם נישט צו רעדן. צי זיי האבן מיך געפרעגט, פארוואס מיין איך, אז דאס איז דווקא ישראל־מיכל, געדענק איך נישט. איך געדענק נאר, אז זיי האבן מיך געפרעגט, צי איז מיר נישט איינגעפאלן, אז דאס קאן זיין דער חבר X? זיי האבן דערביי אנגערופן דעם נאמען פון איינעם פון די נאענטסטע חברים אונזערע — איינעם פון די פיאנערן פון דער בונדישער באוועגונג. איך האב מיך זייער פארוואונדערט, וואס אויף דעם דאזיקן חבר קאן געווארפן ווערן אזא חשד. איך האב זיי פארזיכערט, אז אויף קיין איין מאמענט אפילו, איז מיר דאס אויפן זינען נישט געקומען און אז דער פראוואקאטאר דארף דאס זיין נישט קיין אנדערער, ווי ישראל־מיכל.

פונוואנען האט זיך דאס ביי מיר גענומען די דאזיקע זיכערקייט?

באקאנט האב איך זיך מיט ישראל־מיכלען אין דווינסק אין פעריאד פון 1903-4, ווו ער האט דאן געוווינט אונטער פאליציי־אויפזיכט. געווען ביי אים אין שטוב אן אפטער איינגייער, אויסגעפירט לויט זיינע אנווייזונגען פארשידענע פארטיי - ארבעט: איבערגעפירט פארטיי־ליטעראטור אין עטלעכע שטעט; געשטאנען מיט אים אין קאנטאקט בעת מיין זיין אין יעקאטערינאסלאוו אין יאר 1904; באקומען פון אים צוגעשיקט 2 טראנספארטן ליטעראטור פאר דער יונגער יעקאטערינאסלאווער ארגאניזאציע, וואס איך מיט מיכל דעם סטאליער האבן דארטן נאר וואס געגרינדעט; באקומען פון אים צוגעשיקט פאר מיר פערזענלעך א פאס, אויף וועלכן איך האב אפגעלעבט א סך יארן שוין נאכדעם, ווי זיין פראוואקאטארישע ראל איז אויפגעדעקט געווארן. אויך אין די שפעטערדיקע יארן איז מיר אויסגעקומען אפט צו שטיין מיט אים אין קאנטאקט — איבערהויפט ביים איינארדנען געהיימע דרוקערייען, סקלאדעם פאר געווער און אנ־

דערע קאָנספּיראַטיווע „סעקרעטקעס", צו וועלכע איך פלעג אויסאַרבעטן די הילצערנע טיילן. אַלץ פלעגט אַראָפּגיין בשלום, אָן שטרויכלונגען. אַז מיין אַרעסט אין יעקאַטערינאָ־סלאַוו האָט געקאָנט פאָרקומען לויט זיינע אָנווייזונגען, איז מיר גאָר נישט איינגעפאַלן (אַפילו היינט קען איך דאָס מיט דער פולער זיכערקייט נישט זאָגן). פון דעם אַלעם, ווי מען זעט, האָט מיין חשד קעגן אים בשום אופן נישט געקאָנט געבוירן ווערן. אַנטשטאַנען די זיכערקייט, אַז דאָס איז ער דער פּראָוואָקאַטאָר, איז ביי מיר אין יענעם פרייטאָג־צו־נאַכט גאָר צוליב אַנדערע, אַזוי צו זאָגן, זייטיקע מאָמענטן.

מיין קינפּטיקע פרוי , מינע די קליינע, ווי מען האָט זי דאַן גערופן (געווען אַ צווייטע מינע — די גרויסע), האָט צו יענער צייט אויך געוווינט אין דווינסק, און פלעגט אָפט אַריינגיין צו ישראל - מיכלען. אין די געשפּרעכן מיט איר וועגן אונזערע טוער און פירער, צווישן קליינע און קלענערע „לשון־הרע־רייד", פלעגט זי שטענדיק קלאָגן זיך, אַז עס איז איר זייער נישט אָנגענעם צו טרעפן זיך מיט ישראל - מיכלען: — זי קאָן נישט קוקן אין זיינע קאַלטע אויגן; עס דאַכט זיך איר, פלעגט זי זאָגן, אַז הינטער זיין קאַלטן בליק ליגט באַהאַלטן עפּעס אַ שרעקלעכער סוד, ווי ער וואָלט דערהרגעט אַ מענטשן. איך פלעג ביז אָפּשפּעטן פון אירע „ווייבערישע איינרעדענישן" און דערקלערן איר, אַז דערפאַר האָט מען דאָך אים געגעבן אַ צונאָמען „לאַנג־זאַם" — אָבער דאָס האָט נישט געהאָלפן. זי איז געבליבן ביי איר מיינונג און פון צייט צו צייט ביי אַ געלעגנהייט ווייטער איבערגעחזרט דאָס איריקע. אָבער קיין שום גרונד פאַר וועלכן נישט־איז חשד האָט אויך זי נישט געהאַט.

סוף 1907 בין איך געקומען קיין ווילנע. איך בין דאַן קוים מיטן לעבן אַנטלאָפן פון לאָדזש, ווו עס האָט מיר גע־דראָט אַ שטאַנד־געריכט פאַר אַ בלומערשטן עקספּראָפּריאַ־ציע־איבערפאַל, אין וועלכן אַ סטאָליער־מייסטער האָט מיך

באשולדיקט. די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג איז שוין דאַן געלעגן אַ געבראָכענע. יעדער איז געווען פאַרטון אין אייגענע פערזענלעכע זאָרגן. אין מיין פאַך איז דאַן געווען „טויטער סעזאָן” און קיין אַרבעט איז נישט געווען, ווו צו קריגן. ישראל־מיכל, אין קעגנזאַץ צו טייל אַנדערע חברים, וואָס האָבן דאַן געוווינט אין ווילנע, האָט זיך זייער נאָענט גענומען צום האַרצן מיין אַרבעטלאָזן צושטאַנד. מיט פאַרשידענע עצות און אָנווייזונגען האָט ער געוואָלט העלפן מיר קריגן אַרבעט, אָבער עס איז גאָרנישט אַרויסגעקומען.

אין שטאָט האָב איך זיך דערוווסט, אַז די ביבליאָטעק און ביכער־האַנדלונג — די פירמע סירקין, אַרבעט אויס פאַרשידענע לערער־מכשירים פון האָלץ און אַז ביי אַ געוויסער פראַקטיקציע קאָן מען דאָרט קריגן אַביסל אַרבעט. מיט דער דאָזיקער פרייִלעכער בשורה בין איך געקומען צו ישראל־מיכלען, וועלכער, ווי מיר איז געווען באַוווסט, האָט געהאַט פאַרבינדונגען מיט דער פירמע סירקין. איך האָב אים געבעטן, אַז ער זאָל זיך דערוויסן וועגן דער אַרבעט־מעגלעכקייט און געבן מיר די נויטיקע רעקאָמענדאַציע.

עס האָט לאַנג נישט געדויערט און ער האָט מיר מיט אַ פרייִלעכן פנים (אויף וויפל ישראל־מיכל האָט געקאָנט אַרויסווייזן פרייִלעכקייט) געגעבן צו וויסן, אַז איך קאָן אין דער פירמע קריגן אַרבעט, אָבער דערצו איז נויטיק, איך זאָל עפענען אַן אייגענעם וואַרשטאַט, ווייל די פירמע גיט אַרויס אירע אַרבעט צו קלענערע בעלי־מלאכות אַהיים.

אמת איז, אַז עס איז שוין דאַן געווען 1908. אַ סך באַגריפן וועגן מאָראַל בכלל און רעוו. מאָראַל בפרט האָבן זיך שוין געהאַט געביטן נישט צו דערקאָנען זיי. אין מיינע פרימיטיווע עטלעכע און צוואָנציק יאָר האָב איך דאַן דעם אַקט פון ווערן אַ מייסטער באַטראַכט נישט ווי אַ צרה, ווי איך באַטראַכט דאָס היינט, נאָר ווי אַ בזיון, וואָס גרענעצט זיך מיט פאַרראַט קעגן די רעוואָלוציאָנערע פרינציפּן. נישט

נאר דער קאפיטאליזם, ווי א גאנצער, דארף זיין פארהאסט, נאר יעדער, וואס לעבט נישט פון פארקויפטער פראצע, מעג ער זיין ווי ארעם, האב איך געהאלטן, דארף באטראכט ווערן ווי אן אומווירדיקער, וואס האט נישט קיין מאראלישע רעכט צו לעבן אויף דער וועלט.

דערהערט וועגן ווערן א מייסטער, האב איך אן אויפגערעגטער דערקלערט ישראל - מיכלען, אז מיך וווּנדערט זייער, וואס ער, דווקא ער, לייגט דאס מיר פאר אזא אומווירדיקע זאך. ישראל-מיכל האט אויף מיר א מאדנעם קוק געטון און ארויסגעברומט: עס איז שוין צייט, איך זאל אוועקווארפן די דאזיקע נארישקייטן — מיט דעם וועל איך לעבן נישט קאנען! די דאזיקע רייד זיינע האבן זיך מיר אפגעזעצט אויפן הארצן און געדריקט, ווי א שווערע משא. פון דעם מאמענט אן האב איך אלץ זעלטענער און זעלטענער באזוכט ישראל-מיכלס שטוב און מיט דער צייט אינגאנצן אויפגעהערט צו אים אריינצוקומען. דאס שווערע געפיל קעגן אים איז ביי מיר אבער פארבליבן.

צו דער באשריבענער צייט האט אין ווילנע צוזאמען מיט זיין פאמיליע געוווינט נאך אן אנגעזעענער פארטייטוער (ריכטיקער א געוועזענער פארטיי-טוער), מיט וועמען איך האב זיך אויך באקאנט אין הווינסק אין זעלבן פעריאד פון 1903-4. דאס איז געווען דער „טל ומטר" (אהרן איזאקסאן), זייער א קליינגעוויקסיקער מענטש מיט א גרויסער שווארצער בארד און מיט א צונג ווי א גיפטיקע שפיז. א קלוגער, א וויציקער און א זעלטן-פעיקער, איז ער זייער גיך געווארן מיטגליד פון קאמיטעטן אין פארשידענע שטעט. נישט אן שארפזין פלעגט ער בייז און גיפטיק אויסלאכן פרעמדע שוואכקייטן, אדער וואס אים האט זיך געדאכט, אז דאס זענען ביי יענעם שוואכקייטן. ווי ס'פאסירט אין אזעלכע פאלן, האט ער נישט באמערקט זיינע אייגענע נישט-אנגענעמע שוואכקייט יענעם צו בארעדן און מקנא צו זיין.

צו אים אין שטוב פלעגן אָפּט אריינגיין אַ סך „געוועזענע". בײַ אַ גלעזל טיי אָדער בײַ אַ שאָך, וואָס איז דאַן אריין אין דער מאָדע אין די קרייזן פון די „געוועזענע", פלעגט מען מאַכן חוזק איבער טוער, וועלכע זענען נאָך פאַרבליבן טריי דער באַוועגונג, און איבער אייגענע אַמאָליקע „גאַרישקייטן". געשאַנעוועט האָט מען קיינעם נישט. עס זענען געווען די ערשטע יאָרן פון רעאַקציע. די פאַרשפּילטע רעוואָלוציע פון 1905-6 האָט אַנטוישט די עלעמענטן, וואָס האָבן דערוואַרט פון דער רעוואָלוציע פאַר זיך פערזענלעכע נוצן. מען האָט בײַז נקמה גענומען פאַר דער צייט, וואָס מ'האָט פאַרלוירן אויף „גאַרנישט", אויף פוסטע חלומות.*)

פאַרשטייט זיך, אַז אויך ישראל־מיכלען פלעגט מען אָפּט נעמען „אויפן טיש", און פאַרוואַרפן אים, אַז ער לעבט צו ברייט, אַז פון די שכירות, וואָס ער באַקומט אַלס מאַשיניסט בײַ אַ ראָטאַציאָנס־מאַשין, קען מען זיך נישט קויפן קיין דעמבענעם בופעט, אַריינשטעלן זיך אַ גראַמאַפאָן און אויסשרייבן די ענציקלאָפּעדיע פון בראָקהאַוז און עפראָן. „טל־ומטר" מיט דער פרוי האָבן נאָך געוווסט צו דערציילן, אַז מערע, ישראל־מיכלס פרוי, האָט איינגעקויפט אַ גאַנצן טוץ לײַלעכער, אַ סך אונטערוועש... און אַנדערע

---

*) בעת דער מלחמה איז דער „טל־ומטריי אַריבערגעפאָרן קיין מאָסקווע. צוזאַמען מיט נאָך אַ געוועזענעם בונדיסט קאָראָבאָטשקין האָבן זיי געהאַנדלט מיט לעדער און זייער רייך געוואָרן. בעת דער רעוואָלוציע, ווען די באָלשעוויקעס האָבן קאָנפיסקירט זייער לעדער־געשעפט, איז דער „טל־ומטריי געוואָרן אַ פײַערדיקער באָלשעוויק און פאַרנומען אַן אָנגעזעענעם פּאָסטן אין מאָסקווער זעלבסטפאַרוואַלטונג. „טל־ומטריי איז ביז מאָסקווע געווען אַ פריוואַטער לערער פון גריכיש און לאַטיין.

„לוקסוסן‟, וואָס קאָסטן אַ פֿאַרמעגן — און דאָס ווערט אַלץ געמאַכט אויפֿן חשבון פֿון דער פּאַרטיי־קאַסע. עס איז גוט, הייסט עס, צו זיין אַ פּאַרטיי־טוער, ווען מען זיצט נאָענט פֿון דער פּאַרטיי־קאַסע.

אין דער אמתן איז ישראל־מיכל דאָן נישט געווען אויף דער אויסהאַלטונג פֿון דער פּאַרטיי. מען האָט אים באַשול־דיקט, אַז ער פֿאַרדינט, נעמט אָדער האָט גענומען ביי דער פּאַרטיי צופֿיל געלט פֿאַר דער „טעכניק‟ (איינאָרדנען דרו־קעריַיען א. ד. ג.). זיצנדיק ביים „טל־ומטר‟ אין וווינונג אַמאָל אין די אָוונטן, פֿלעג איך אָוועקגיין אַ צעבראָכענער און אַן אויפֿגעקאָכטער. יעדעס מאָל האָב איך זיך געגעבן דאָס וואָרט מער צו אים נישט אַריינצוגיין (מיר האָבן געוווינט אויף איין הויף), אָבער איך האָב נישט געהאַט מיט וואָס אָנצופֿולן מיינע 24 אַרבעטלאָזע שעה אין מעת־לעת און פֿלעג ווייטער צו אים אַריינגיין. אגב, איז זשעניע, „טל־ומטר‟ס פֿרוי, זייער אַ סך צו מיר צוגעשטאַנען, כ׳זאָל אַריינ־גיין צו זיי אויף טיי אָדער אויף מיטאָג עסן און אין דעם האָב איך זיך שטאַרק גענויטיקט.

איינמאָל האָב איך זיך שוין נישט געקאָנט איינהאַלטן, און פֿאַרגעוואָרפֿן דעם „טל־ומטר‟ זיינע רכילותן. איך האָב אים דערקלערט, אַז איך וועל אַלץ איבערגעבן דעם צ. ק. און אַז ער וועט דאָס, וואָס האָט אַ שייכות צו ישׂראל־מיכלען, דאַרפֿן איבערחזרן פֿאַר אַלעקסאַנדרן (אַרקאַדי קרעמער). דערהערט אַזאַ מעשה, האָט ער מיך פּחדנותדיק באַשווירן, איך זאָל דאָס נישט טון, ווייל ער וויל נישט „מישן זיך‟ אין די דאָזיקע ענינים. ווען איך בין אָבער באַשטאַנען אויף דאָס מייניקע, האָט ער מיר דערקלערט, אַז ער וועט אַלץ לייקענען, און איך וועל אַזוי אַרום בלייבן דער נאַר.

אין עטלעכע טעג אַרום האָב איך זיך געזען מיטן חבר אַרקאַדי און אים אַלץ דערציילט. ער האָט דאָס גענומען זייער ערנסט און צוגעזאָגט די זאַך אויסצו־

פאַרשן. נאָך אַ געוויסער צייט האָט מיר אַרקאַדי דערקלערט, אַז דער צ. ק. האָט זיך מיט דעם ענין פאַרנומען און אויף וויפל מען קאָן ביי אַזאַ קאָנספּיראַטיווער אַרבעט, ווי די „טעכניק" איז, קאָנטראָלירן — האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז קיין פאַלשקייטן איז ישראל-מיכל נישט באַגאַנגען. אוודאי, האָט ער געזאָגט, האָט ישראל-מיכל פאַרדינט, אָבער ווי אַזוי קאָן דאָס אַנדערש זיין. אַלענפאַלס איז נישטאָ קיין גרונד פאַר חשדים וועגן מיסברויכן. צוציען צו פאַראַנטוואָרט-ליכקייט דעם „טל-ומטר", וואָס איז באַוווּסט מיט זיינע רכילות, אפילו אין די „גוטע צייטן"—האַלט דער צ.ק. פאַר נישט נויטיק. מיר איז דאָן אַראָפּ אַן איבעריקער שטיין פון האַרצן.

בעת די חברים אַבראַמאָוויטש און ליבער האָבן מיך אין באַשריבענעם פּריוואַט-צוזאַמענקונפט געפרעגט, וועמען איך בין חושד — האָבן זיך די אַלע קליינע און גרעסערע איינצל-הייטן אין איין אויגנבליק צוזאַמענגעגאָסן אין אַ פעסטן פאַרגעפיל, אַז דער פּראָוואָקאַטאָר איז נישט קיין אַנדערער, ווי ער — ישראל-מיכל. איך מיין, אַז דער גרעסטער חלק האָט אין דעם פאַרגעפיל וואַרשיינלעך געהאַט דער זאַץ „שוין צייט אָוועקצוואַרפן די דאָזיקע נאַרישקייטן".

באַקומענדיק פון די חברים אַבראַמאָוויטש און ליבער די באַשטעטיקונג, אַז איך האָב געטראָפן, האָב איך גלייך פאַרגעלייגט מיין גרייטקייט אים „אָוועקצולייגן". אָבער די חברים האָבן מיר דאָס פאַרווערט, ווייל דער צ. ק. האָט באַ-שלאָסן מאַכן אַן אָפיציעלע אויספאָרשונג, וועלכע דאַרף פאָרקומען אין זשענעוו, וווּהין עס דאַרף אויך פאָרן י. מ. — הגם קיין ספק אין עצם פון דער זאַך איז שוין דאָן נישט געווען.

עס איז גלייך באַשלאָסן געוואָרן, אַז מאָרגן שבת, ווען י. מ. וועט זיין ביי דער פאַמיליע אויף דאַטשע, זאָל איך מיט ח. גלעב (אַ. מוטניק, געשטאָרבן אין בערלין) מאַכן ביי

אים אין שטוב אַן אונטערזוכונג. מיין אָנטייל אין דער אונטערזוכונג איז געווען נויטיק צוליב דעם, ווייל איך האָב געוווּסט אַלע „סעקרעטקעס״ (באַהאַלטענע ערטער אין מעבל - חפצים און אַנדערע געגנשטאַנדן), מיט וועלכע די מיטגלידער פון צ. ק. און אויך י. מ. פלעגן זיך באַנוצן. אין איינעם פון די סעקרעטקעס האָבן מיר טאַקע געפונען 500 רובל פּאַפּיר־געלט, אַ רעוואָלווער, אַ פּאַס אויסגעשטעלט אויף אַ נאָמען פון עפּעס אַ שוסטער און אַ פּאָסט־קאַרטל, אויף וועלכער עס איז געווען אויפגעשריבן צוויי אָדער דריי נישט - פאַרשטענדלעכע ווערטער. ח. גלעב האָט זיך צו דער גאַנצער אונטערנעמונג באַצויגן זייער סקעפּטיש.

— וואָס זאָלן דאָס זיין פאַר באַווייזן? — האָט ער געמרוקעט. — ווייניק פאַלשע פּאַספּאָרטן זענען דורכגעגאַנגען דורך ישראל־מיכלס הענט? ווייניק קאַרטלעך מיט אָפּגערעדטע צייכנס האָט י. מ. באַקומען און אָפּגעשיקט? אָדער דער רעוואָלווער — האָט ער איראָניזירט — זאָל דאָס זיין אַ באַווייז? איי, דאָס געלט? נו, איז וואָס?! קאָן דען ביי ישראל־מיכלען נישט ליגן אָפּגעשפּאָרט 500 רובל?

בכלל איז דאָס געווען די שטימונג, נישט נאָר פון ח. גלעב. קיינער אין שטאָט האָט נישט געוואָלט גלויבן, נישט געקוקט, וואָס דער צ. ק. האָט פאַרזיכערט, אַז ער האָט די טריפטיגסטע באַווייזן. חברים און „געוועזענע״ זענען געווען זיכער, אַז דאָ איז אַרויסגעקומען עפּעס אַ מיספאַרשטענדניש. די נעכטיקע זיינע באַריידער און נישט־פאַרגינער האָבן איינגעליגט וועלטן, געלאָפן צו די מיטגלידער פון צ. ק. אָפּשרייען דעם אומזין. עס איז מיר שווער איבערצוגעבן, וואָס עס האָט זיך דאַן אָפּגעטון אין אונזערע קרייזן. דאָס איז געווען פאַר אַלעמען אַזוי אומוואַרשיינלעך, אַזוי אומגלויבלעך, אַז מענטשן האָבן נישט געוואָלט הערן די פאַרזיכערונגען פון אונזערע אויטאָריטעטסטע פערזאָנען און די העכסטע אינסטאַנצן. פאַר דער כאַראַקטעריסטיק פון דער

שטימונג און אומגליובן, וואָס האָט דאָן געהערשט, וועט גענוג זיין צו דערציילן, אַז די נאַכט איידער י. מ. האָט באַ־דאַרפט אָפּפאָרן קיין זשעניעוו אויפן פּאַרטיי־געריכט, איז דער זעלבער „טל־ומטר" מיט זיין פרוי זשעניע אָפּגעזעסן אַ גאַנצע נאַכט צוזאַמען מיט ישראל־מיכלען און זיין פרוי מערע און מיטגעוויינט אויפן ביטערן אומגליק, וואָס האָט זיי געטראָפן. אַזוי, וויינייקסטנס, האָט מען וועגן דעם גערעדט אין שטאָט.

אין זעלביקן פּריוויק - צונאַכט איז געווען אָפּגערעדט, אַז ווי נאָר י. מ. וועט קומען אין שטאָט — זאָל מען מיט אים רעדן אָפֿענע דיבורים. ס׳איז באַשלאָסן געוואָרן ארויס־צורופן אים אונטערן תירוץ, אַז מען וויל מיט אים זיך אַדורכרעדן וועגן קאָנפליקט מיטן זעצער־פערסאָנאַל, וואָס איז גראָד דאַן פאָרגעקומען אין ווילנער דרוקעריי, וועלכע האָט געהערט צו דער פּאַרטיי און י. מ. איז געווען איינער פון די דעלעגאַטן פון די אַרבעטער. עס איז מיר פאָרגעלייגט געוואָרן, אַז איך זאָל אויך אָנטיילנעמען אין די „אונטער־האַנדלונגען", אָבער איך זאָל זיין ערגעץ פאַרשטעקט, י. מ. זאָל מיך נישט זעען. עס איז אויף מיר אַרויפגעלייגט גע־וואָרן אַן אויפגאַבע, אַז נאָכדעם, ווי די חברים אַבראַמאָ־מאָוויטש און ירחמיאל ועלן ישראל־מיכלען פאַרלאָזן, זאָל איך אים נאָכשפּירן און זעען, וווהין ער וועט גיין. אויף יעדן פאַל דאַרף איך מיטנעמען אַ רעוואָלווער. דעם אמת געזאָגט, איז נישט קלאָר געווען, צוליב וואָס איך דאַרף מיטנעמען דעם רעוואָלווער, אָבער „מאַלע, וואָס עס מאַכט זיך!".

ווי באַוווסט, איז דער געשפּרעך פאָרגעקומען אין בערנאַרדינער גאָרטן אויף אַ באַנק נעבן קליינעם טייכל ווי־לייקע. שטייענדיק פאַרשטעקט צווישן געדיכטע קוסטעס, האָט זיך מיר געדאַכט, אַז דער געשפּרעך פירט זיך אומ־געהויער לאַנג. איך האָב נישט פאַרשטאַנען, וואָס איז דאָרטן געווען אַזוי לאַנג צו רעדן? ענדלעך, האָבן זיך אַלע

דריי אויפֿגעהויבן און די חברים אַבראַמאָוויטש און ירחמיאל
האָבן י. מ. פֿאַרלאָזן. איך האָב פֿון אים קיין אויג נישט
אַראָפּגעלאָזן און פֿאַרפֿאָלגט יעדן טריט זיינעם. אָבער נישט
געקוקט דערויף, האָב איך אים אין אַ געווייסן מאָמענט פֿאַר־
לוירן פֿון אויג. ער איז פֿאַרפֿאַלן געוואָרן, ווי אונטער דער־
ערד. איך האָב מיך געביסן די ליפּן פֿאַר כעס און בזיון,
נישט געקאָנט זיך מוחל זיין און אין גרויס אויפֿרעגונג
האָב איך אָנגעהויבן אַרומלויפֿן איבער די אומצאָליקע גע־
דריטע שטעגלעך פֿון גרויסן גאָרטן. פֿאַרלירנדיק יעדע
האָפֿנונג אים צו געפֿינען אין גאָרטן גופֿא, בין איך אַרויס
אויף איינע פֿון די גאַסן אַרום גאָרטן, און דאָ האָבן מיר
זיך פּלוצלינג צונויפֿגעשטויסן פּנים אל פּנים. איך וועל
קיינמאָל נישט פֿאַרגעסן דאָס אויסזען פֿון זיין פּנים. דאָס
איז געווען אַן אמתע טויטע מאַסקע אָן יעדן סימן פֿון לעבן.
די שטענדיקע מאַט־בלאַסע - הויט זיינע איז געווען ווי מיט
ערד באַדעקט; די קאַלטע, בלייכע אויגן האָבן געקוקט
שטאַר, ווי זיי וואָלטן אַרום זיך גאָרנישט געזען. ער האָט
מיך אָבער געזען, און נישט געקוקט דערויף, ווי ער האָט
שפּעטער ערגעץ געשריבן (אַזוי האָט מען מיר דערציילט),
וואָס ער האָט געוווסט, אַז איך מוז ערגעץ זיין דאָ נאָענט
פֿאַרשטעקט, האָט קיין איין מוסקל אויף זיין געזיכט קיין
ציטער נישט געגעבן, דערזעענדיק מיך אַזוי נאָענט נעבן זיך.
ער איז מיט זיינע „לאַנגזאַמע" טריט געגאַנגען ווייטער זיין
וועג, ווי אַ לונאַטיקער, נישט אומגעקוקט זיך, וואָס הינטער
אים קומט פֿאָר. ביי אַזאַ לאַגע האָט, פֿאַרשטייט זיך, נאָכ־
גיין אים שוין קיין זין נישט געהאַט.

מיט אַ שווער האַרץ און אַ שולדיק געוויסן בין איך
געקומען צו די מיטגלידער פֿון צ. ק. און דערציילט זיי וועגן
מיין דורכפֿאַל: איך האָב דערוואַרט אַ פֿאַרדינטן פֿאָרוואָרף.
אָבער מען האָט מיר דערקלערט, אַז נאָכשפּירן י. מ. איז
אַצינד נישט נויטיק, ווייל ער האָט זיך גערן אָנגעכאַפּט אַן

דעם פֿאַרשלאָג צו פֿאָרן אין זשענעוו אויפֿן פּאַרטיי־געריכט און אַז מאָרגן פֿרי, האָט ער צוגעזאָגט, פֿאָרט ער אַרויס.

אָבער, ווי באַוווּסט, איז ער קיין זשענעוו נישט געפֿאָרן. ער איז אַנטלאָפֿן און זיך אויסבאַהאַלטן אין רוסלאַנד גופֿא, ווי מען האָט זיך שפּעטער דערוווּסט — אין סאַראַטאָוו. ערשט איצינד האָבן די צווייפֿלער (אפֿילו איצינד נישט אַלע) אָנגעהויבן צו גלייבן אין ישׂראל־מיכלס אמתער ראָל.

שפּעטער האָט מען דעם צ. ק. געמאַכט אַ סך פֿאָרוווּרפֿן, פֿאַרוואָס מען האָט זיך געשפּילט אין פּאַרטיי־געריכטן און געלאָזט י. מ. אַרויסדרייען זיך פֿון אַ קויל אין קאָפּ, וואָס ער האָט זיכער פֿאַרדינט.. דער צ. ק. האָט אָבער אָנגעוויזן, אַז י. מ. איז שוין איצינד פֿאַר דער פּאַרטיי מער נישט שעדלעך. נישט געקוקט דערויף, וואָס ער האָט נאָך אַלץ אַ סך געוווּסט און געקאָנט דער פּאַרטיי אָנטון צרות, האָט ער דער פּאַרטיי מער קיין שאָדן נישט געבראַכט.

* * *

מיט דעם איז, אייגנטלעך, דער ערשטער באַנד פֿון מיינע מעמואַרן פֿאַרענדיקט. עס זענען מיר נאָך פֿאַרבליבן צו באַשרייבן מיינע באַגעגענישן מיט אַ סך אונזערע וויכטיקע פּאַרטיי־טוער; מיין אָנטייל אין קאָנפֿערענצן, צוזאַמענפֿאָרן; מיין ערשטע און די ווייטערדיקע רייזעס אין אויסלאַנד; די יאָרן פֿון רעאַקציע און מלחמה; און ועל־כולם — די מיט בלוט־געפֿאַרבטע, מיט פֿלאַמען באַלויכטענע וווּנדערבאַרע פּאַנאָראַמע פֿון דער גרויסער רוסישער רעוואָלוציע: מיינע איבערלעבונגען אין „טשעקאַ"; מיין ווערן אַ מיטגליד אין צענטראַל־קאָמיטעט פֿון „בונד"; מיין אַרויסטריט פֿון אים; מיין צוריקקער קיין פּוילן, און נאָך און נאָך בילדער, עפּיזאָדן און געשעענישן. טייל פֿון זיי שטייען פֿאַרן זכרון אין שוין פֿאַרענדיקטע פֿאָרמען. טייל ווידער שווימען

אַרויף בלויז ווי סקיצן מיט שוואַך אָנגעצייכנטע, קוים מערקבאַרע קאָנטורן.

אָבער ווער ווייס, צי וועל איך, ביים היינטיקן שווערן געראַנגל פאַרן קיום, געפינען די נויטיקע פיזישע און גייסטיקע רו, כדי דאָס אַלץ אַרויסצוברענגען אויפן פּאַפּיר אין אַ געהעריקער פאָרם.

איבערהיפּערנדיק די אויסגערעכנטע און אַנדערע געשעענישן אין מיין פּערזענלעך און געזעלשאַפט־פּאַרטייאיש לעבן, ווילט זיך מיר דאָך, אויסער דער ריי, אַריינגעמען אין דאָזיקן באַנד נאָר איין עפּיזאָד פון פּרילינג פון דער גרויסער רוסלענדער רעוואָלוציע, וועלכע איז שוין ביי אַ געלעגנהייט געווען פאַרעפנטלעכט.

דער ערשטער פרייער 1־טער מאי

די דעמאנסטראציע אין אדעס 1917

אַז דער צאַריזם איז געפאַלן, האָט מען זיך אין אָדעס דערוווסט מיט אַ פאַרשפּעטיקונג פון עטלעכע טעג. עס איז געווען אַזוי אומדערוואַרטעט און אומגלויבלעך, אַז לאַנג נאָך דעם, ווי עס איז שוין קלאָר געוואָרן, אַז ניקאָלאַי האָט זיך אָפּגעזאָגט פון טראָן, האָט מען נאָך אַלץ וועגן דעם גערעדט שטילערהייט און מיט גרויס פּאָרזיכטיקייט. אויך די צייטונגען האָבן וועגן דעם געשריבן איינגעהאַלטן און מיט רמזים: אַנשטאָט אָפן צו דערציילן וועגן די געשעענישן אין פּעטראָגראַד, האָבן זיי פּלוצלינג אָפּגעדרוקט די בילדער פון דעמאָלטיקן דומע־קאָמיטעט, וואָס האָט אין די ערשטע טעג פון דער רעוואָלוציע אָנגעפירט מיט די געשעענישן — און אָן שום דערקלערונגען דערביי. קיינער האָט נישט פאַרשטאַנען, וואָס דאָס האַרף באַדייטן. וועגן דעם, אַז מ'האָט ניקאָלאַיען געצוווּנגען זיך אָפּצוזאָגן פון טראָן, איז קיין וואָרט נישט געווען. אַזוי גרויס איז נאָך געווען די אומזיכערקייט.

דעריבער איז אין די ערשטע טעג פון דער רעוואָלוציע נישט געווען קיין פּסיכאָלאָגישער באָדן פאַר גרויסע מאַסן־פיִערונגען, פאַר דעמאָנסטראַציעס און מיטינגען. און ווען אויך אין אָדעס איז שוין קלאָר געוואָרן, אַז דער צאַריזם איז טאַקע געפאַלן, זענען צו יענער צייט אויף די פּלייצעס פון דער רעוואָלוציע געלעגן שווערע זאָרגן און געפאַרן, און טראַכטן וועגן פיִערונגען האָט מען גאָר נישט געקאָנט.

דער ערשטער גראַנדיעזער, ענטוזיאַסטישער פאָלקס־

יובל איז דערפאר פארגעקומען ערשט דעם 1־טן מאי.

צו יענער צייט זענען די פאליטישע פארטייען געווען זייער שוואך. אלע ארויסטרעטונגען פלעגן געמאכט ווערן אין נאמען פון ראט פון ארבעטער־סאלדאטן־ און מאטראזן־דעפוטאטן, ווו די פאליטישע פארטייען האבן געהאט זייערע פארשטייער (פויערים־פארטרעטער זענען נאך דאן אין ראט נישט געווען). אויך די מאי־פייערונג האט צוגעגרייט א קאמיסיע פון ארבעטער - ראט מיט פארשטייער פון די פארטייען און פון געזעלשאפטלעכן קאמיטעט*).

אלס פארשטייער פון „בונד" זענען אין מאי־קאמיטעט געווען פארטרעטן די ה'טע עספירא אראנאווא בערשטיין**). דאכט זיך, אויך דער פארשטארבענער בנימין גרינפעלד און דער שרייבער פון די שורות.

איך האב דעם מאי־קאמיטעט צוגעשטעלט א פראיעקט פון א פלאן פאר דער מאי־פייערונג. דער פראיעקט איז באשטאנען פון צווי טיילן — פון א דעקאראטיוון און פון א מארש־צוג. די שטאט איז צעטיילט געווארן אויף דריי ראיאנען: שטאטישער, פערעסיפער און מאלדאוואנקער, ווו די ארבעטער האבן זיך געדארפט זאמלען און פון דארט אנהויבן מארשירן.

---

*) אויפן אָרט פון דער שוואַרץ־מאהדיקער שטאָט־דומע האָט זיך אויסגעבילדעט אַ קאָמיטעט, אין וועלכן עס זענען געווען פאַרטרעטן אַלע פּאָליטישע, פּראָפעסיאָנעלע און געזעלשאַפטלעכע אָרגאַניזאַציעס פון שטאָט. חוץ דער פאַרוואַלטונג מיט דער שטאָט־ווירטשאַפט, איז דער דאָזיקער געזעלשאַפטלעכער קאָמיטעט אין ערשטן פּעריאָד פון דער רעוואָלוציע געווען אויך דער העכסטער מאַכט־אָרגאַן פון אָדעס.

**) געפינט זיך אַצינד אין רומעניע.

אין באשטימטע ערטער און באשטימטע שעהן האבן זיך די איינצלנע מארש־צוגן געדארפט צוזאמענטרעפן און בילדן איין גרויסן צוג. ער האט געדארפט פארבײמארשירן דעם „דומע־פלאץ", ווו עס וועלן ווארטן דער אויספיר־קאָמיטעט פון ארבעטער־ראט, די קאמיטעטן פון די פאליטישע פארטייען און פארשטייער פון מיליטער.

דאס איז געווען א גאנץ שווערע אויפגאבע, ווייל אין דער דעמאנסטראציע האבן זיך געזאלט באטייליקן צענטליקער טויזנטער מענטשן. מען האט געדארפט אויסרעכענען אזוי, אז ארויסגייענדיק פון א זאמל־פונקט אין א געוויסער שעה, זאל די גרופע פון איין ראיאן קומען אויף א באשטימטן ארט צו דעם מאמענט, ווען די גרופע פון א צווייטן ראיאן האט שוין איר מארש־צוג אין זעלבן ארט געהאט פארענדיקט.

די ריכטיקייט און צוועקמעסיקייט פון דער דאזיקער מארש־סכעמע איז מיר אנגעקומען נישט שווער צו דערווייזן. א סך שווערער אבער איז צוגעגאנגען מיטן צווייטן — דעקאראטיוון טייל פון מיין פראיעקט.

האבנדיק א געוויסע פארשטענדניש פאר דעקאראציע און וואס פארא ווירקונג דאס האט אויף מענטשן, האב איך געפילט, אז פאר אזא גרויסן טאג איז ווייניק, וואס די שטאט וועט זיין דעקארירט מיט פענער, טעפיכער און געמאלטע פלאקאטן. עס מוז זיין א הויפט־פונקט, וואס זאל קאנצענטרירן די אויפמערקזאמקייט פון דער גרויסער מארשירנדיקער מאסע...

דאס דאזיקע געפיל האט מיך באהערשט אינגאנצן. אין פארלויף פון טעג האב איך וועגן קיין אנדער זאך נישט געקאנט טראכטן, און ביי מיר איז רייף געווארן א פראיעקט צו אימפראוויזירן אויפן דומע־פלאץ א צייטווייליקן דענקמאל, אויסגעפירט פון האלץ און לעבעדיקע מענטשן, וואס זאל סימבאליזירן ארבעט און פרייהייט. אפגעוויגן אלע דעקאראטיווע עפעקטן, אויסגערעכנט אלע טעכנישע שוועריג־

קיימען און קינסטלערישע מעגלעכקייטן, בין איך מיט מיין פּראָיעקט (געצייכנט אויף פּאַפּיר) געקומען צו דער קאָמיסיע.

צוערשט האָט דער פּראָיעקט געווירקט ווי א ראַקעטע. „עס איז גוט! גרויסאַרטיק!" — האָט מען געשריגן פון אַלע זייטן. אָבער, ווען דער בדען איז אַביסל אַריבער, האָבן זיך גענומען הערן אויך פּעסימיסטישע שטימען. יאָ — האָט מען געטענהט — דער פּראָיעקט איז טאַקע זייער א גוטער, דעקאָראַציע ווירקט זייער גוט אויף דער סצענע, אָבער ווער וויים, ווי דאָס וועט אויסזען אונטערן פרייען הימל? דער עולם וועט דאָס נישט פאַרשטיין, און נאָך און נאָך מאָטיוון. איך האָב געקעמפט ווי א ליוב, און וואָס מערער איך האָב איבערצייגט, אַלץ גרעסער איז געוואָרן די צאָל פון מיינע קעגנער. איך האָב געפילט, אַז דער ריכטיקער מאָטיוו ווערט דאָ נישט געבראַכט, אַז עפּעס ווערט דאָ נישט דערזאָגט. ערשט שפּעטער האָב איך זיך דערוווסט, אַז פיל מיטגלידער פון מאַי־קאָמיטעט האָבן פשוט נישט געהאַט צו מיר קיין צוטרוי...

דער קאָמיטעט איז באַשטאַנען פון מענטשן, וואָס האָבן זיך דאָס ערשטע מאָל צוזאַמענגעטראָפן ביי פּאָליטיש־געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. איינער האָט דעם צווייטן נאָך נישט געקענט און עס איז באמת שווער געווען אַנפאַרטרויען אַן אומבאַקאַנטן מענטשן, נישט קיין דיפּלאָמירטן קינסטלער, אויסצופירן א זאַך, וואָס לאָזט זיך פאָרויס נישט אויסרעכענען און פאַרשטיין.

איין גאָט וויים, וואָס פון מיין פּראָיעקט וואָלט געוואָרן, ווען נישט דער פאָרזיצער פון געזעלשאַפטלעכן קאָמיטעט — דער דעמאָלטיקער ס.ד. ד״ר באָגוצקי, שפּעטער געוועזענער וויצע־פאָרזיצער פון וואַרשעווער מאַגיסטראַט. א מענטש, א פּראַקטישער, האָט ער זיך פאַראינטערעסירט, וויפל ס׳דאַרף קאָסטן. דערוויסנדיק זיך, אַז אַן ערך 5—6 הונדערט רובל,

האָט ער פאַרגעלייגט, מ'זאָל מיך באַפולמעכטיקן דאָס אויסצופירן און, אז ס'וועט פּאַרטיק ווערן וועט מען זען: וועט דאָס געפעלן, איז דאָך גוט, טאָמער נישט, איז אויך נישט שרעקלעך — די סומע איז דאָך נישט קיין גרויסע. און אַזוי איז טאַקע באַשלאָסן געוואָרן. מער, ווי דאָס, האָב איך נישט באַדאַרפט. מיין אויטאָרישע איינגעגלויבטקייט איז געווען אַזוי גרויס, דאָס איך בין געווען זיכער, אַז עס וועט געפעלן.

דער מאַי־קאָמיטעט האָט אויסגעטיילט אַן עקזעקוטיוו פון 3 מענטשן, אין וועלכן עס זענען אריין דער שלאָסער־אַרבעטער קאַנגון, דער מעטאַל־אַרבעטער מילאָוואַנאָוו און איך.

קאַנגון איז געווען אַ יונגער, האַלב־אַסימילירטער יידישער פאַבריק־אַרבעטער מיט אַנאַרכיסטישע נייגונגען, אַ היציקער און אַן איינגעשפּאַרטער ביז גאָר. ער איז געווען איינער פון די נאַטשאַלניקעס פון דער רויטער גוואַרדיע*) און איז דערהרגעט געוואָרן אויף די גאַסן פון אָדעס אין קאַמף מיט די היידאַמאַקעס.

דער אַרבעטער מילאָוואַנאָוו איז, פאַרקערט, געווען אַ רויקער, געזעצטער רוסישער אַרבעטער — פון אַ יאָר 28 — אַן אריינגעטראַכטער און אַ פרימיטיווער, ער האָט געהאַט אַ שטאַרקן, אַנטוויקלטן חוש פאַר פראַגן פון דער אַרבעטער - באַוועגונג, זיינע מיינונגען פלעגט ער אַרויסזאָגן אין

---

*) אין ערשטן פעריאָד פון דער רוסישער רעוואָלוציע האָבן זיך אין אַ סך שטעט פאָרמירט פרייוויליקע באַוואָפנטע אַרבעטער־דרוזשינעס, וואָס זענען געשטאַנען צו דינסט דער רעוואָלוציע. איבערהויפּט איז זיי אויסגעקומען צו קעמפן מיטן באַנדיטיזם פון יענער צייט. זיי פלעגן אויך היטן די געזעלשאַפטלעכע, מלוכהשע און שטאָטישע אינסטיטוציעס. די דאָזיקע דרוזשינעס האָבן זיך גערופן — „רויטע גוואַרדיע".

א פשוטער פאָלקס־שפּראַך, דורכגעשאָטן מיט פאָלקס־ווערטלעך און וויצן. ער איז געווען טעטיק אין פאַרשידענע אַרבעטער־אָרגאַניזאַציעס, ביז וואַנען די באָלשעוויקעס האָבן באַהערשט דעם ראַט פון אַרבעטער - רעפּוטאַטן. ער האָט נישט געקאָנט שלום־מאַכן מיט זייער דעמאָלטיקער טאַקטיק און זיך באַזייטיקט פון דער פּאָליטיש - געזעלשאַפטלעכער אַרענע.

דער עקזעקוטיוו פלעגט אויפנעמען יעדן טאָג הונדערטער דעלעגאַציעס פון גרופּן און פּאַרייען, וואָס זענען געקומען מעלדן, אַז זיי ווילן אָנטיילנעמען אין דער דעמאָנסטראַציע. מיטאַמאָל האָט זיך געמאָלדן א דעלעגאַציע פון קאָזאַקן. דאָס איז אונז נישט איבעריק געפעלן געוואָרן. די קאָזאַקן האָבן די ערשטע צייט פון דער רעוואָלוציע נישט אַרויסגערופן צו זיך קיין צוטרוי. אין שטאָט האָבן זיך פסדר אַרומגעטראָגן קלאַנגען, אַז די קאָזאַקן גרייטן זיך צו אַן אָנפאַל, אַז דאָ האָט מען עפּעס געהערט, דאָ עפּעס געזען, מען האָט אָבער קיינמאָל נישט געקאָנט אָנגעבן וועלכע־נישט־איז קאָנקרעטע פאַקטן. גיכער ווי אַלץ איז דאָס געווען אַן אָפּקלאַנג פון זייער ברוטאַלער פאַרגאַנגענהייט...

מיינע צוויי קאָלעגן האָבן פאָרגעשלאָגן, אַז איך זאָל אויפנעמען די קאָזאַקן. איך האָב אָבער איינגעפונען, אַז רעדן דאַרף מיט זיי מילאָוואַנאָוו. מיין געדאַנק האָב איך דערקלערט מיט א וויץ, אַז „דאָס זענען זיינע... רוסישע קאָזאַקן — זאָל ער מיט זיי רעדן”..

די דעלעגאַציע איז באַשטאַנען פון קאָזאַקן־סאָטניק באַלאַבין — א הויכער עלטערער קאָזאַק מיט א גרויסער גרוילעכער באָרד — און נאָך צוויי יונגערע קאָזאַקן. (דער סאָטניק באַלאַבין איז שפּעטער געוואָרן פּאָפּולער מיט זיינע היסע אויפרופן צו שיצן די רעוואָלוציע. די אויפרופן פלעגן זיך אַלע מאָל אָנהויבן — „איך, סאָטניק באַלאַבין, און נאָ־

מען פון מיינע קאָזאַקן דערקלער, אַז איך וועל נישט דער־לאָזן''... — און אַזוי ווייטער).

די דעלעגאַציע האָט געמאָלדן, אַז די קאָזאַקן פון אָדעס ווילן אויך אָנטיילנעמען אין דער דעמאָנסטראַציע. אָבער אַזוי ווי דער מאַי־קאָמיטעט האָט אַרויסגעגעבן אַ פאַראָרד־נונג, אַז מיליטער־טיילן קומען צו דער דעמאָנסטראַציע אָן געווער — בעטן זיי, מען זאָל פאַר די קאָזאַקן מאַכן אַן אויסנאַם. מילאָוואַנאָוו האָט זיי פייערלעך אויפגעקלערט, אַז דער 1־טער מאַי איז אַ יום־טוב פון אַרבעטער־קלאַס, אַ טאָג פון קאַמף קעגן מיליטאַריזם: אַז טראָגן געווער אויף דער דעמאָנסטראַציע וואָלט געווען אַ פאַרשוועכונג פון דער רעוואָלוציע א. א. וו. א. ד. גל. די דעלעגאַטן האָבן איינגעשטימט, אַז אַלץ, וואָס מילאָוואַנאָוו זאָגט, איז טאַקע זייער ריכטיק; אָבער זיי קאָנען דערויף נישט איינגיין, ווייל אַ קאָזאַק, וואָס זיצט נישט אויפן פערד, זעט אויס ווי אַ נאַסע הון... ווען מילאָוואַנאָוו האָט מסכים געווען, אַז אויף די פערד מעגן זיי יאָ רייטן, האָט איינער פון זיי ווייטער געגעבן צו פאַרשטיין, אַז אַ קאָזאַק אויפן פערד אָן אַ פיקע, איז פונקט ווי אַ האָן אָן אַ קאַם... מ'קאָן נישט זאָגן, אַז דאָס זאָל זיין נישט איבערצייגנד... אָבער מילאָוואַנאָוו האָט דאָס נישט געוואָלט פאַרשטיין און נישט געוואָלט מאַכן די קאָ־זאַקן קיין אויסנאַם.

די דעלעגאַטן האָבן זיך אויפגעהויבן צעקאָכטע און בייז־ווילדע אַ קלאַפּ געטון מיט דער טיר. די ווענט פון וואָראָנצאָוום פּאַלאַץ (דער פּאַלאַץ פון צאַרישן גענעראַל־גובערנאַטאָר, ווו עס האָט זיך געפונען דער אַרבעטער־ראַט) האָבן זיכער קיינמאָל נישט געזען אַרויסגיין אַזעלכע אומצופרידענע קאָזאַקן.

די טעג זענען געלאָפן אין אָנגעשטרענגטער טעטיקייט. די שטאָט האָט זיך פיבערהאַפט געגרייט: איך האָב איינ־

טענסיוו געאַרבעט איבערן דענקמאָל, ביז עס איז אָנגעקומען דער 30־טער אַפּריל.

אַזייגער 12 ביינאַכט, ווען אַלץ איז שוין געווען צוגעגרייט, דערמאָן איך זיך, אַז איך האָב נאָך נישט אָפּגענומען די פאָן פאַר דער בונדישער אָרגאַניזאַציע, וואָס איך האָב באַשטעלט נאָך מיט עטלעכע טעג צוריק.

אַז איך בין געקומען צום העפטער, איז מיר פינסטער געוואָרן אין די אויגן: די בונדישע פאָן איז געלעגן נישט קיין פאַרענדיקטע און דער מייסטער מיט אַלע זיינע בני־בית זענען געווען פאַרנומען ביי דער אַרבעט פון אַנדערע פענער.

מען דאַרף וויסן, אַז אין דער דעמאָנסטראַציע האָבן זיך געקליבן אָנטיילצונעמען הונדערטער אָרגאַניזאַציעס. יעדע גרופּע האָט געגרייט אַ פאָן, און אַ פאָן האָט מען זיך געמיט, זאָל זיין וואָס אַ שענערע, וואָס אַ גרעסערע. אין שטאָט איז געוואָרן אַ דוחק אין רויטע שטאָפן. מען האָט געצאָלט לעגענדאַרע פּרייזן פאַר אַן אַרשין רויטן זייד, אַטלאַס און אַפילו פאַר איינפאַכן סאַטין. דאָס זעלבע איז אויך געווען ביי די שטריקער און העפטער. זיי האָבן געאַרבעט ביי טאָג און ביינאַכט, און האָבן זיך געלאָזט פיין באַצאָלן. אָבער ווער האָט דען דאַן געקוקט אויף די גרויסע סומען? אַבי דאָס זאָל נאָר זיין פּאַרטיק צו דער דעמאָנסטראַציע. און ווער עס האָט געוואָלט זיין זיכער — דער האָט פאַרגעשלאָגן מער געלט. באַזונדערס האָבן זיך מיטן אויפשרייבן די פּרייזן אויסגעצייכנט די מיליטער־טיילן, וואָס האָבן פאַר זייערע פענער געצאָלט פון די מיליטער־קאַסעס. און טאָמער האָט נישט געהאָלפן קיין געלט, האָבן זיך די מיליטער־טיילן נישט אָפּגעשטעלט פאַר צווינגען מיטן רעוואָלווער אין האַנט, מ׳זאָל אָוועקלייגן אַנדערע אַרבעט און זיך נעמען צו זייערע פענער. די ציווילע אינסטיטוציעס.

וואָס זענען געווען באַגרענעצט אין זייערע געלט־מיטלען, האָבן דערפון זייער געליטן.

די לאַנגע מיינע איז אַלזאָ געווען אַ ביטערע. בלייבט די בונדיישע אָרגאַניזאַציע אָן אַ פּאָן, דאַרף איך אַנטלויפן פון שטאָט. וואָס וועט אָבער זיין מיט מיין ליבלינג — מיט מיין דענקמאָל, אין וועלכן איך האָב אַריינגעלייגט אַזוי פיל ענערגיע און נשמה?

דער שטריקער־מייסטער, אַן עלטערער ייד, האָט מיר פאַרזיכערט, אַז אָט פאַרענדיקט ער נאָר די פּאָן, נעמט ער זיך גלייך צו מיינער, און איך קאָן דעריבער רויק גיין שלאָפן. נאָר ערעם האָב איך צו זיינע רייד נישט געהאַט קיין צוטרוי און בין פאַרבליבן וואַרטן, ביז די פּאָן וועט פאַרטיק ווערן.

ס'גייט אָבער אַוועק אַ שעה נאָך אַ שעה, ס'ווערט פאַר־טיק אַ פּאָן נאָך אַ פּאָן, און צו דער בונדיישער פּאָן נעמט ער זיך אַלץ נישט. זע איך דאָך שוין, אַז די שפּיל איז פאַרן טיזיול, דער זייגער איז שוין אַרום צוויי — דערקלער איך דעם מייסטער, אַז אויב ער נעמט זיך נישט גלייך צו מיין פּאָן, וועל איך אים קיין אַנדערע אויך נישט לאָזן אַרבעטן. דערהערט אַזעלכע רייד, דערקלערט ער מיר, אַז דער־פאַר וועט ער טאַקע מיין פּאָן אויף צו להכעיס נישט מאַכן. עס איז געווען קלאָר, אַז ער האָט געפונען אַ לעגאַלן אויסרייד אַרויסצודרייען זיך פון גאַנצן עסק. האָב איך גענומען רייסן די אַרבעט פון זיינע הענט, אָפּשטעלן די מאַשין, מיט איין וואָרט — טון אַלץ, כדי צו שטער'ן די אַרבעט איז געוואָרן אַ געשלעג מיט אַ געשריי פון זיינע טעכטער; אויף די געשרייען זענען זיך צוזאַמענגעלאָפן די שכנים פון הויף, און דער סוף איז געווען, אַז איינער אַ פּיפּיקער יונגערמאַן האָט אָנגעקלונגען אין פּאָליציי־קאָמיסאַריאַט, אַז באַנדיטן זענען אָנגעפאַלן אויף די איינוווינער פון הויף.

אין יענע צייטן איז דאָס געווען נישט קיין זעלטנהייט, און עס האָט נישט געדויערט קיין סך צייט, ווי עס איז אָנגעקומען אַן אָפּטיילונג מיליציאָנערן און רויטע גוואַרדיסטן. זיי האָבן אַ קוק געטון אויפן „באַנדיט", ביי וועמען עס איז פון ראַנגלען זיך געווען צעריסן דער קראַגן און צעשויבערט די האָר, האָבן זיי, אַפּנים, פאַרשטאַנען, אַז נישט אַלץ איז ריין, אַזוי ווי מען האָט טעלעפאָנירט. איך האָב זיך פאָרגעשטעלט, ווער איך בין, און דערציילט די גאַנצע געשיכטע. דער עלטערער פון די מיליציאָנערן האָט מיר אַפילו געגעבן גערעכט, אָבער אַזוי ווי איך האָב ביי זיך נישט געהאַט קיין איין פּאַפּירל (מאַנדאַט), וואָס זאָל באַשטעטיקן, אַז איך בין אַ מיטגליד פון מאַי־קאָמיטעט, מוז ער מיך אַרעסטירן פאַר „שטערן די רעוואָלוציאָנערע אָרדנונג".

פאַרפאַלן. איך האָב אָבער פאַרלאַנגט, אַז מען זאָל אויך מיטנעמען דעם מייסטער, וועמען איך באַשולדיק אין שפּעקולאַציע און אַרויספּרעסן געלט.

געווען בין איך זיכער, אַז גלייך, ווי איך וועל זיך נאָר קאָנען טעלעגראַפיש פאַרשטענדיקן מיט דער קאַנצעלאַריע פון ראַט, וועט מען מיך באַפרייען. עס איז אָבער פאַר מיר קיין ספק נישט געווען, אַז קיין פאָן וועט שוין די בונדישע אָרגאַניזאַציע צום 1־טן מאַי נישט האָבן. וואָס איך האָב דאַן געווונטשן דעם שטריקער־מייסטער — זאָל פאַלן אין טיפן ים אַריין.

געקומען אין פּאָליציי - קאָמיסאַריאַט, האָט דער עלטסטער אויפגעוועקט דעם דיזשורנעם קאָמיסאַר און אים ראַפּאָרטירט, אַז ער האָט אַרעסטירט איינעם „פאַר שטערן די רעוואָלוציאָנערע אָרדנונג". אַז דער קאָמיסאַר האָט זיך באַוויזן, האָבן מיר ביידע אויסגעשאָסן אַזאַ געלעכטער, אַז די שויבן האָבן זיך אַזש געטרייסלט. דער קאָמיסאַר איז געווען אַ יידישער יונגערמאַן, וואָס האָט מיך זייער גוט געקאָנט

און געוווסט, וואָס פאַר אַן אָרט איך האָב דעמאָלט פאַר־גומען אין אַרבעטער ־ ראַט. ביי מיין שטריקער־מייסטער האָט נעבעך געטרייסלט אַ צאָן אַן אַ צאָן. ער האָט דערפילט, אַז ער איז אַריינגעפאַלן.

אויסגעהערט פון מיר די גאַנצע געשיכטע, האָט דער קאָמיסאַר פייערלעך דערקלערט מיין שטריקער־מייסטער, אַז אויב צו 8 אַזייגער פרי וועט די בונדישע פאָן נישט זיין פאַרטיק — זאָל ער זיך ריכטן אויף אַ פינסטערן סוף. און כּדי דער איינדרוק זאָל זיין גרעסער, האָט ער צוזאַמענגע־שטעלט אַ פּראָטאָקאָל, אונטער וועלכן דער מייסטער האָט זיך געמוזט אונטערשרייבן, אַז ער וועט דאָס אויספירן.

פאַרשטייט מען דאָך, אַז צו 6 אַזייגער איז שוין די פאָן געווען פאַרטיק. אַ פאַרמאַטערטער פון אויפרעגונג און נישט שלאָפן, בין איך מיט דער פאָן אונטערן אָרעם גלייך אַוועק אויפן דומע־פּלאַץ, ווו עס האָט געדאַרפט אויפ־געשטעלט ווערן דער דענקמאָל.

אויפן פּלאַץ איז נאָך קיינער נישט געווען, און איך האָב זיך צוגעזעצט אויף אַ באַנק קעגנאיבער דעם ים — אָפּרוען. עס איז געווען אַ הערלעכער דרומדיקער פרילינג־מאָרגן; די זון האָט יום־טובדיק געשיינט און געוואַרעמט; דער ים האָט געגלאַנצט און געפינקלט מיט מיליאָנען ־ מי־ליאַסן זון־פליטערלעך איבערן גאַנצן האָריזאָנט. זיינע בלויע וואַסערן האָבן זיך געקייקלט לאַנגזאַם און פויל און האָבן מיט זייער שטילן וואַסער־קלאַנג אַרויפגעיאָגט אויף מיר אַ דרעמל.

אויפגעוועקט האָט מיך דער גערויש פון אַן אויטאָמאָ־ביל. דאָס זענען געווען די שטאָטישע לאַסט־אויטאָמאָבילן, אויף וועלכע מיינע שילער האָבן געבראַכט די טיילן פון דענקמאָל (דעם דענקמאָל האָב איך געמאַכט אין דער פּראָ־פעסיאָנעלער שול „טרוד", ווו איך בין געווען אינסטרוק־טאָר).

עס האָט לאַנג נישט געדויערט, און עס איז אָנגעקומען אַ גרופּע יידישע און קריסטלעכע אַרבעטער פון ,,פּערעסיפּ'' (פאַבריק־ראַיאָן), וואָס האָבן געדאַרפט בילדן די פאַרשי־דענע גרופּן - סצענעס אויפן דענקמאָל. דער פּלאַץ איז גע־וואָרן אָפּגעשלאָסן פאַר זייטיקע און נייגעריקע, און מיר האָבן זיך גענומען צו דער אַרבעט.

צוערשט זענען געוואָרן אויפגעשטעלט די הילצערנע טיילן, דערנאָך האָב איך גענומען איינשטעלן די פיגורן אין די נויטיקע פּאָזעס. דאָס איז מיר אָנגעקומען נישט זייער לייכט: כּדי עס זאָל שאַפן אַן אילוזיע, האָבן די לעבעדיקע מענטשן געדאַרפט שטיין, ווי ווייט מעגלעך, פאַרגליווערט; אָבער ביי איינעם פון די אָנטיילנעמער פלעגט דערביי ווערן אַזאַ גזלניש פּנים, אַז עס האָט אָנגעכאַפּט אַ מורא אויף אים אַ קוק צו טון. ווי - נישט - ווי האָב איך זיי איינגעשטעלט און האָב זיך אָפּגערוקט אַ קוק טון, ווי אַזוי דאָס זעט אויס פון דער ווייטער פּערספּעקטיוו. אַז איך האָב געגעבן אַ צייכן, און אַלע זענען פאַרגליווערט געוואָרן, האָט מיר אַ צאַפּל געטון דאָס האַרץ — עס האָט זיך באַקומען אַ פּרעכ־טיק בילד:

אין אַ גרויסן האַלב־קרייז פון טומבעס, וואָס זענען געווען באַהאָנגען מיט בלומען און גרינס, איז אויף ברייטע טרעפּ געשטאַנען אַ גראַנדיעזער אַכט־קאַנטיקער פּיעדעסטאַל אין אַ קאָליר פון גרינלעכן גראַניט־שטיין (אימיטירט). אונטן, אַרום זיין צאָקל (באַזע), זענען אין פאַרשידענע פּאָזעס געווען אויסגעשטעלט גרופּן אַרבעטער מיט זייערע פאַך־געצייג אין די הענט און אָנגעטון אין זייערע פאַך־קאָסטיומען. אין דער הויך, אויפן קאַרניז פון פּיעדע־סטאַל, זענען געווען אָנגעשטעלט צאָן־רעדער, שוואונג־רע־דער און אַנדערע טעכנישע מכשירים. צווישן דעם איז אין אַ קינסטלערישער אומאָרדנונג געווען אָנגעוואָרפן אויפגע־ריסענע גראַנאַטן, צעבראָכענע ביקסן און צעריסענע קייטן.

איבער דעם אַלעם האָט זיך דערהויבן אַ גרופּן ־ סצענע פון אַ סאָלדאַט, אַ מאַטראָז און אַן אַרבעטער, און איבער זייערע קעפּ האָט געפלאַטערט אַ רויטע פאָן, וואָס האָט גע־גלאַנצט אויף דער זון. מיט זילבערנע אותיות איז אויפן פראָנט פון פּיעדעסטאַל געווען אָנגעשריבן: „די באַפרייער פון רוסלאַנד”. די קאָמפּאָזיציע פון דענקמאָל איז געווען אַזוי געלונגען, אַז דער עולם, וואָס איז געשטאַנען פון דער ווייטן, האָט אים אויפגענומען מיט אַ הילכיקן הורא.

דערווייל האָבן זיך גענומען קלייבן די דעלעגאַציעס, וואָס האָבן געדאַרפט אויפנעמען דעם מאַרשצוג. צווישן די דעלעגאַציעס איז אויסגעבראָכן אַ שטרייט איבער די ערטער אַרום דענקמאָל. יעדער האָט געהאַלטן, אַז ער פאַרטרעט אַ וויכטיקערע אָרגאַניזאַציע און דעריבער דאַרף ער שטיין נענטער צום דענקמאָל. עס האָט נישט געהאָלפן, וואָס די ערטער זענען פריער פאַרטיילט געוואָרן לויט אַ געוויסן פּלאַן; יעדער האָט זיך געשטופּט נענטער און מען האָט דעם דענקמאָל אינגאַנצן פאַרשטעלט.

איך האָב דערפון מוראדיק געליטן. עס האָבן נישט גע־האָלפן קיינע באַווייזן, קיינע עסטעטישע, קינסטלערישע, לאָ־גישע און געזעלשאַפטלעכע אַרגומענטן. און נאָר די אַריינ־מישונג פון די אָרדנער—די רויטע גוואַרדייער—האָט גע־געבן אַ מעגלעכקייט צו מאַכן אַ שטיקל אָרדנונג, אַז מען זאָל דעם דענקמאָל קאָנען אַרויסזען.

די מהומה האָט זיך איבערגעחזרט, ווען די פאָטאָגראַפן מיט זייערע אַפּאַראַטן האָבן זיך אַרומגעשטעלט, כּדי דעם דענקמאָל צו פאָטאָגראַפירן.

עס איז געווען באַשטימט, אַז די פאַרשטייער פון די פּאַרטייען און אָרגאַניזאַציעס אויפן פּלאַץ זאָלן טראָגן אויפן ברוסט רויטע בענדער. און כאַראַקטעריסטיש, אַז וואָס ווייניקער פאַרדינסטן עס האָט ווער געהאַט פאַר דער רעוואָלוציע און איר פאַרגאַנגענהייט, וואָס קלענער עס איז

געוועזן זיין ראָלע אין דער רעוואָלוציע אין דער קעגנוואַרט, אַלץ מיט אַ ברייטערער לענטע האָט ער זיך פֿאַרזאָרגט. אָט דער דאָזיקער ערב־רב פֿון דער רעוואָלוציע, וואָס וואַקסט אַזוי מוראדיק אויס בעת איך אויפֿשווינג און פֿליסט דערנאָך אָפּ אויך אַזוי געשווינד, האָט נישט אַנדערש געוואָלט, נאָר אַרויסקומען אויפֿן בילד צוזאַמען מיטן דענקמאָל. עס זענען דערביי פֿאָרגעקומען ווילדע סצענעס, רייסערייען און כאַראַקטעריסטישע דיאַלאָגן. אַזוי צ. ב. ש. האָט זיך איינעם געוואָלט נישט אַנדערש, נאָר שטיין אויף די טרעפּ פֿון דענקמאָל. איך האָב אים אויפֿגעפֿאָדערט דעם פּלאַץ צו פֿאַרלאָזן. אויף דעם האָט ער מיר געענטפֿערט, אַז ער זעט נישט, איך זאָל זיין אַזאַ גרויסער נאַטשאַלניק, אַז ער זאָל מיך דאַרפֿן פֿאָלגן. האָב איך אים געמאָלדן, אַז איך בין דאָס איינער פֿון די דריי נעמען, וואָס זענען היינט אָנגערופֿן אין צייטונג, וואָס אַלע דאַרפֿן זיך אונטערוואַרפֿן זייערע פֿאַראָרדנונגען (די איבעריקע צוויי זענען געוועזן: דער ס. ר. א. רים און דער שוין אָנגערופֿענער מילאָוואַנאָוו). האָט ער מיך באַטראַכט פֿון קאָפּ ביז די פֿיס און מיט שפּאָט אָנגעוויזן, אַז איך טראָג נישט קיין ספּעציעלן באַנד, וואָס די דריי הויפּט־אָרדנער האָבן געדאַרפֿט טראָגן אויפֿן אָרעם (דאָס איז געוועזן דאָס צווייטע מאָל, וואָס איך האָב געליטן צוליב מיין שנאה צו מאַנדאַטן און אָרדנס). אַלזאָ, נישט לאָגיק און נישט אינערלעכע דיסציפּלין האָט דאָ געקאָנט ווירקן, נאָר דער שטרענגער באַפֿעל פֿון „בענדל”. עס איז מיר דאַן דורכגעלאָפֿן אַ געדאַנק, אַז לאַנג, אפשר זייער לאַנג, וועט נאָך רוסלאַנד ליידן צוליב דער פֿינסטערער ירושה פֿון דער „נאַשיווקאַ” (בענדל). די רויטע גוואַרדייער האָבן אויך אין דעם פֿאַל געדאַרפֿט מאַכן אָרדנונג און אָנווייזן דעם איינגעשפּאַרטן זיין אָרט.

דאָס זעלביקע איז פֿאָרגעקומען מיט אַ באַוווסטן גענעראַל (איך געדענק שוין נישט זיין נאָמען), וואָס האָט צו

יענער צייט שטאַרק קאָקעטירט מיט דער רעוואָלוציע... שוין אַן עלטערער מענטש, איז ער אַלס דעלעגאַט פון דער אַרמיי געווען אויפן פּלאַץ. צי דערפֿאַר, וואָס ער איז געווען מיר פֿון שטיין, אָדער אים האָט זיך אויך געוואָלט אַרויסקומען אויפן בילד — האָט ער זיך אוועקגעזעצט אויף די טרעפּ פֿון דענקמאָל אין סאַמע פֿראָנט. דאָס איז געווען אַ שרייענדער דיסאָנאַנס צום גאַנצן אויסזען פֿון בילד. האָב איך אים געבעטן פֿאַרלאָזן דעם פּלאַץ. לכתחילה האָט ער מיך מיט אַ שמייכל געפֿרעגט, וואָס אַרט מיך, אַז ער זיצט? האָב איך אים דערקלערט, אַז זיין מיליטערישער קאָסטיום שטימט נישט מיטן סימבאָל פֿון דענקמאָל. האָט ער דאַן מיך שטרענג אָנגעקוקט, מיליטעריש אַ קלאַפּ געטון מיט דער שווערד אָן ברוק און געבליבן זיצן אַ טיף־געקרענקטער אין זיינע גענעראַלישע געפֿילן, וואָס עפּעס אַ ייִדליק ווייזט אים אָן, וואָס ער — דער גענעראַל — דאַרף טון.

אויפן פּלאַץ איז דערווייל געוואָרן אַ געדרודער — פֿון דערווייטן האָט זיך געוויזן די דעמאָנסטראַציע. אַלע האָבן זיך אויסגעשטעלט אין אַ האַלב־קרייז אַרום דענקמאָל, מען האָט פֿונאַנדערגעוויקלט די פֿענער, און דער פּלאַץ האָט באַקומען אַ פֿייערלעכן, אַ יום־טובדיקן אויסזען.

אין דער בלויער לופֿט פֿון יונגן פֿרילינג האָט זיך פֿון דערווייטן געוויגט אַ רויטע כמאַרע פֿון זיידענע פֿענער, וואָס האָבן געפֿינקלט מיט זילבער און גאָלד. די פֿענער זענען געקומען נענטער און מ׳האָט שוין אַרויסגעזען די געדיכטע מאַרשירנדע מאַסע. אָבער וואָס באַוועגט זיך דער צוג אַזוי לאַנגזאַם? פֿאַרוואָס פֿילט זיך נישט דער ריטמישער, דרייסטער טראָט פֿון אַ מאַסע, וואָס מאַרשירט אין געשלאָסענע רייען? פֿאַר וואָס גלאַנצן נישט די אויגן? פֿאַר וואָס שיינען נישט די געזיכטער אין טאָג פֿון פֿרייד? די אויסגעלאָשענע אויגן זעען נישט די ליכטיקע צוקונפֿט, די פֿיס טרעטן נישט דרייסט אויפֿן וועג פֿון דער געוווּנענער

דענקמאָל פון פרייהייט

— 1917 אויפנעשטעלט אין אָדעס צום 1־טן מאי

לויטן פראָיעקט פונם מחבר.

פרייהייט, ווייל — די אלטע קנעכטשאפט האט זיי פאר בלינדע, פאר קאליקעס געמאכט.

עמיצן פון שטאטישן ראיאן איז איינגעפאלן — אין טאג פון פאלקס־פרייד צונויפזאמלען די מלחמה־אינוואלידן און שטעלן זיי די ערשטע אין צוג. זאל מען זען! זאל מען זען, וואס די וועלט פון רויבער האט פון זיי געמאכט!

דאס איז געווען א שרעקלעך, א גרויזאם בילד!

בלאסע און אויסגעמאטערטע האבן מענטשן לאנגזאם און שווער געשלעפט זייערע הילצערנע פיס. זייער דומפיק קלאפן איבער די שטיינער פון ברוק האט טעמפ אפגעהילכט אין שטילן ארום, ווו מענטשן זענען געשטאנען אין טיפן שווייגן. אויף טאפלטע הילצערנע קוליעס האבן זיך געוויגט אין דער לופטן אפגעהאקטע, האלבע קערפערס מיט אויפגע־הויבענע פלייצעס און אנגעגאסענע אויגן פון אנשטרענגונג און פיין. פוסטע ארבל האבן זיך געבאמבלט אויף שפיציקע אקסלען און אימהדיק פון ווינט זיך געבלאזן. מענטשן מיט אויסגעפליקטע ציין, מיט צעבראכענע נעזער, געלעכערטע שארבנס און מענטשן גאר גאנצע, נאר מיט פרעמדע, נישט זיבערע טריט און אויסגערונענע אויגן־לעכער פאררייסן צום בלויען הימל — צום הימל, וואס ליכט נישט פאר זיי.

אט אזוי זענען זיי געגאנגען אנגעשפארט, אנגעהאלטן איינער אן צווייטן: א זעעוודיקער האט הינקעדיק געפירט א בלינדן, און א בלינדער איז נאכגעגאנגען די הינקעדיקע טריט פון א קאליקע.

עס האט אבער געדארפט זיין א טאג פון פרייד — א טאג פון יום־טוב.

האט דער ח׳ ריס די אינוואלידן־גרופע אפגעטיילט פון גאנצן צוג, און עס האט זיך גענומען ארויסזען די דעמאנ־סטראציע אין איר גאנצער פראכט. ווי א הערלעך בילד נאך א שווערן קאשמאר!

געענט דעם צוג האט דער סאציאל־דעמאקראט אדוו.

קאַרדע. אַ הויכער, אַ שיינער, מיט אַן אינטעליגענטן אויס־זען, האָט פון אים געאָטעמט מיט פייערלעכקייט. נאָך אים האָבן זיך געצויגן אין געשלאָסענע רייען טויזנטער אַרבע־טער און בירגער פון שטאָטישן ראַיאָן. אַ גרויסע פרייד האָט אַרויסגעשטראַלט פון זייערע אויגן, אַ טיף געפיל האָט אַלע־מען באַוועגט... שווער, אָבער ריטמיש איז געווען דער טראָט און איבער די קעפּ האָבן געפלאַטערט פענער און פענער אָן אַ שיעור. פענער פון פורפור און זייד; פענער מיט גאָלד געפוצט און פענער מיט עמבלעמען און מיט פאַנ־טאַסטישע אַלעגאָריעס. ווער האָט דאָ זיין פאָן נישט געהאַט? און ווער איז דאָ נישט געווען פאָרגעשטעלט? חברות און פאַריינען, אָרגאַניזאַציעס און קלובן, פילאַנטראָפּישע און וויסנשאַפטלעכע אינסטיטוציעס, קאַמפּס ־ קאָלעקטיוון און קולטור־געזעלשאַפטן, קינסטלער און שטיינהעקער, לערער און נאַכט־וועכטער, אינזשעניערן און קליינע האַנטווערקער, שטודירנדיקע יוגנט און סאָלדאַטן, פּאָליציי און פייער־לע־שער — אַלעמען האָט באַהערשט איין געפיל — דאָס וווּנ־דערלעכע פאַרכאַפּנדע געפיל פון באַפרייונג. אויף די טראָ־טואַרן זענען כמעט קיין צוקוקער נישט געבליבן. חוץ די, וועלכע זענען געשטאַנען אויף די באַלקאָנען און אין די פענסטער, זענען אַלע, וואָס האָבן זיך געפונען אויף די גאַסן פון אָדעס, אַריינגעצויגן געוואָרן אין שטראָם פון די מאַר־שירנדיקע רייען. עס איז געווען דער אויסגוס פון אַ קוואַל, וואָס האָט נאָך טויזנטער יאָרן געפּענטעט וועג זיין פרייען לויף געפונען.

אַזוי איז מען געגאַנגען מיט מוזיק און געזאַנג, שעה נאָך שעה, גרופּע נאָך גרופּע... און ווי נאָר אַ גרופּע איז צום פּלאַץ צוגעקומען, אַזוי האָט דאָס געזאַנג אויפגעהערט, מענטשן האָבן זייערע אויגן נישט געגלויבט—איבער נאַכט איז אַ וווּנ־דער געשען. נעכטן איז דאָך דאָ קיין דענקמאָל נישט גע־ווען?! פונוואַנען האָט ער זיך גענומען? דער איינדרוק איז

געוועזן אומגעהויער: מ'האָט זיך אָפּגעשטעלט אינמיטן גאַנג און באַוווּנדערט דאָס דערזעענע; מען פלעגט זיך אַמפּערן, צי זענען די פיגורן לעבעדיקע אָדער פון בראָנז געגאָסענע*), אָבער ווי נאָר מען פלעגט באַגרייפן, וואָס דאָ איז פאָרגעקומען, האָט פון אַלעמענס הערצער אינסטינקטיוו זיך אַרויסגעריסן אַ פרייד־געשריי און הוראַ־אויסרופן: זאָל לעבן דער פּראָלעטאַריאַט! זאָל לעבן דער סאָציאַליזם!

און פונקט, ווי מען וואָלט זיך צוזאַמענגערעדט, פלעגן די פאָן־טרעגער, פאַרבייגייענדיק דעם דענקמאָל, איינבויגן די פענער אַלס צייכן פון ערע. עס איז געווען אַ מערקווירדיק הערלעך בילד צוצוקוקן פונדערווייטנס, ווי די פענער פלעגן, איינע נאָך די אַנדערע, נייגן זייערע שפּיצן. ווי אַ לייכט ווינטל וואָלט דורכגעלאָפן איבער אַ רויטן ים און מילד געפאַלדעוועט די מיט גאָלד באַשפּריצטע אויבערפלאַך.

דערנאָך האָט אָנגעהויבן מאַרשירן דער אָדעסער גאַרניזאָן. אויסגעפּוצט, ווי צו אַ גרויסן פּאַראַד, האָט די אַרמיי אין פולן קאָמפּלעט, יעדער טייל מיט זיין אָרקעסטער, מיט זיין רויטער פאָן און זיינע אויפשריפטן און לאָזונגען אָן אַ שיעור — פאַרביימאַרשירט דעם דענקמאָל און שוין אויפן מיליטערישן אופן אים סאַלוטירט. (חוץ די אָפיצירן, האָבן די מיליטער־טיילן קיין געווער נישט געטראָגן. צי האָבן די אַרמיי־טיילן חוץ רויטע פענער געטראָגן מיליטערישע פענער אויך, געדענק איך נישט. וואַרשיינלעך, האָב איך דאָס אין

---

*) עס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר דער שטימונג און ענטוזיאַזם, וואָס האָט געהערשט אין יענעם טאָג: אַ סך אָנטיילנעמער אין די גרופּן־סצענעס אויפן דענקמאָל האָבן פאָזירט צו 4—5 שעה נאָכאַנאַנד אונטער אַ ברענענדיקער זון און האָבן נישט געוואָלט, מען זאָל זיין פאַרבייטן. די, וואָס האָבן זיי געדאַרפט פאַרבייטן, זענען געווען פון דעם זייער געקרענקט.

מיין דעמאָלט אויפגערודערטן צושטאַנד נישט באַמערקט).

צווישן דער גרויסער סאָלדאַטן־מאַסע האָבן זיך אויך געזען פּריידיקע, באַגייסטערטע געזיכטער, אָבער אינגאַנצן איז זי נישט געווען פאַרכאַפּט פון דער אַלגעמיינער יום־טובדיקער שטימונג. די פריערישע סאָלדאַטן־מאַסע איז, אפנים, אויך אין יענעם הערלעכן מאָמענט פון דער רעוואָלוציע געווען פאַרנומען מיט איר גרויסער זאָרג וועגן ערד און היים.

דערנאָך איז אָנגעקומען דער מאָלאָדאַוואַנקער ראַיאָן — דער צענטער פון דער יידישער אָרעמקייט. דער דורכשניטלעכער וווקס איז דאָ געווען נידעריקער, אָבער די באַגייסטערונג נישט קלענער.

און עס האָבן זיך ווידער גענומען ציען מחנות אָן אַ סוף, מיט פענער אָן אַ צאָל. די באַגייסטערונג וואַקסט, די אָרקעסטערס הערן נישט אויף צו שפּילן, און די אויסרופן און הוראַ־געשרייען קייקלען זיך פון איין מחנה צו דער צווייטער, ווי דער רויש פון די כוואַליעס אין ים.

פלוצלינג האָט זיך דער צוג איבערגעריסן. עס האָט זיך באַקומען אַ גרויסער בלויז — אַ טייל פון דער דעמאָנסטראַציע האָט זיך אָפּגעשטעלט ווייט אויף דער פּושקין־גאַס און גייט נישט ווייטער. אויפן פּלאַץ איז געוואָרן אַ גערודער.

אין דער בלויער לופט האָט זיך באַוויזן דאָס גוט באַקאַנטע בילד פון קאָזאַקישע פּיקעס מיט די שטאָלענע שפּיצן, וואָס האָבן קאַלט געגלאַנצט אויף דער זון. אַט לאָזט זיך הערן דער ריטמישער גאַלאָפּ פון קאָזאַקישע פערד. אָבער וואָס איז דאָס? גלייכצייטיק הערט זיך אַ ווילד־צעצויגענער מאַרש אויסגעשפּילט אויף מעשענע כלים. דער מאַרש ווערט אַלץ דייטלעכער, העכער, ווילדער און אָנשטעקנדיקער. אַט זענען זיי שוין גאָר נאָענט, פלוצלינג הערט זיך אַ מיליטערישע קאָמאַנדע, און די קאָזאַקן שפּרינגען אויף שטייענדיק אויף זייערע עלאַסטישע פערד, יאָגן די פערד אונטערן קלאַנג פון אַ קאָזאַקישן מאַרש און בלייבן מיטאַמאָל שטיין פאַרן

דענקמאָל אין דער ספּעציפישער מאָלערישער פּאָזע פון א גוט־געשולטן קאָזאַק. די פערד האָבן זיך פון אימפּעט אויפ־געשטעלט אויף די הינטערשטע פיס און א קאָזאַק מיט א צעפלאַמט פּנים האָט אויסגעשריגן: „ברידער אַרבעטנדיקע, מיר זענען מיט אייך!" די לופט איז פול געוואָרן מיט פרייד־געשרייען און אויסרופן: „זאָל לעבן די רעוואָלוציע! זאָלן לעבן די רעוואָלוציאָנערע קאָזאַקן!"

דער קאָזאַקן־אָרקעסטער אויף די פערד האָט אויפגע־שפּילט א פייערלעכן מאַרש, די קאָזאַקן האָבן זייערע פאָנער געניייגט און די שפּיצן פון זייערע פּיקעס צו דער ערד גע־בויגן. זיי האָבן אויף די פערד אויסגעפירט עטלעכע גימנאַס־טישע נומערן און באַגייסטערטע און צופרידענע זענען זיי פאַרבייגעריטן דעם דומע־פּלאַץ אונטער די באַגריסונגען און הוראַ־געשרייען פון גאַנצן עולם.

אַט אַזוי האָבן זיי דאָס אויסגעפירט אונזער פאַראָרד־נונג נישט צו קומען מיט געווער צו דער דעמאָנסטראַציע. פאַרדראָסן האָט אונז דאָס אָבער נישט. עס איז געווען א הערלעך בילד.

צום סוף איז געקומען דער פּערעסיפּער ראַיאָן — דער גרעסטער פאַבריק - צענטער אין אָדעס.

באַיאָרנטע אַרבעטער מיט ערנסטע געזיכטער, זענען זיי געגאַנגען מיט זייערע פרויען און קינדער, אויסגעמאַטערטע פון לאַנגן וועג; אָבער ווי זיי זענען אויפן פּלאַץ געקומען, האָבן זייערע אויגן אָנגעהויבן גלאַנצן מיט א יוגנטלעכן פייער. פאַר גרויס פרייד האָבן זיי גענומען וואַרפן די היט־לען אין דער הויך און פון טויזנטער פּראָלעטאַרישע הערצער האָט זיך אַרויסגעריסן א מעכטיק געשריי:

— זאָל לעבן די רעוואָלוציע! זאָל לעבן דער סאָציאַ־ליזם!

אַרום 5 אַזייגער האָט זיך די דעמאָנסטראַציע געענדיקט. אין דער דעמאָנסטראַציע האָבן אויך נישט אויסגעפעלט

קיין קאָמישע מאָמענטן. די בירגערלעכע ציוניסטן זענען אויך געקומען; אָבער מיט זייערע ווייס־בלויע פענער. דאָס איז געווען אַזוי ווילד, אַז נאָר דער פאַנאַטיש־איינגעשפּאַר־טער נ. מ. אוסישקין האָט זיך געקאָנט דערלויבן אַזאַ לעַ־סטערונג אין דעם דאָזיקן גרויסן טאָג פון באַפרייונג. ער איז געגאַנגען בראש פון אַ גרויסער גרופּע לערער־יוגנט פון די מיטל־שולן. זיין מאַסיווע פיגור האָט זיך פרעמד אויס־געטיילט צווישן שלאַנקן, יונגן עולם פון דרום. ער האָט שווער געאָטעמט און זיך אָן אויפהער געווישט דעם שווייס פון פּנים. זיי זענען פאַרבייגעלאָפן דעם דומע־פּלאַץ ביי אַ טויטער שטילקייט. קיינער האָט אויף זיי נישט געוואַרט און קיינער האָט זיי נישט באַגריסט. איייניקע פּאַריתומטע אויס־רופן פון די ציוניסטן גופא זענען געבליבן הענגען אין דער לופטן און האָבן נאָך מער אונטערגעשטראָכן די פּיינטלעכע שטילקייט פון אַרום.

נאָך דער דעמאָנסטראַציע האָבן מיר — די אָרגאַניזאַ־טאָרן פון מאַי־יום־טוב — זיך געלאָזט מיט אַן אויטאָמאָביל אָנקוקן די שטאָט. די פענסטער און באַלקאָנען זענען געווען באַצירט מיט טעפּיכער און מיט גרינס. די ווענט אומעטום פול מיט פּלאַקאַטן, ס׳רוב אין האַלב פוטוריסטישן סטיל: מענטשלעכע פיגורן פון „מיתה־משונה״־קאָלירן, מיט פיס, ווי פאַבריק־קוימענס, הענט — ווי פליגלען פון ווינט - מילן און קעפּ — ווי המן־טאַשן. אויסגענומען האָט איין פּלאַ־קאַט, וואָס איז געווען אויסגעפירט דווקא רעאַליסטיש: אַ הויכער, געזונטער אַרבעטער האָט געדרייט דעם שרויף פון אַ קאָלאָסאַל־גרויסן שרויפן־פּרעס, וואָס האָט זיך גערופן „רעוואָלוציע״; אונטערן פּרעס, צוגעדריקט מיטן שרויף, איז געלעגן אַ פעטער בורזשוי מיט אַ גרויסן בויך און האָט מוראדיק געשריגן פון ווייטאָג. פון זיין מויל און אַנדערע ערטער... האָבן זיך געשאָטן אַ סך רענדלעך. דאָס איז ווירק־

לעך געווען פרימיטיוו — שוין אביסל צו־פרימיטיוו... אָבער דעם עולם איז דאָס געפעלן.

ביינאַכט זענען פאָרגעקומען הונדערטער באַנקעטן און פאַרוויילונגען פון פאַרטייען און קלובן. מ'האָט געשיקט איי־נע צו די אַנדערע דעלעגאַציעס מיט באַגריסונגען און טאָסטן. מיט איין וואָרט, יום־טוב און פרייד האָט געשפּראָצט פון יעדן ווינקעלע אַרויס, און ווער עס איז אין יענעם טאָג אויף די גאַסן פון אָדעס נישט געווען — דער האָט אויף זיין לעבן קיין פרייד נישט געזען.

אָבער דער, וואָס איז יאָ געווען — יענער קאָן מיט זי־כערקייט זאָגן, אַז ער האָט נישט אומזיסט געלעבט אויף דער וועלט — ער האָט געזען די פריידיקע יוגנט פון דער גרויסער רוסישער רעוואָלוציע.